

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Doktora Tezi

Ahmet VURAL

ANKARA 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Doktora Tezi

Ahmet VURAL

TEZ DANIŞMANI:

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

ANKARA 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI:

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

ADI VE SOYADI

İMZASI

- 1- **Prof. Dr. AHMET CAHİD HAKSEVER**
- 2- **Prof. Dr. ZÜLFİKAR GÜNGÖR**
- 3- **Prof. Dr. HAYRÎ KAPLAN**
- 4- **Doç. Dr. ÖNCEL DEMİRDAŞ**
- 5- **Doç. Dr. ADEM ÇATAK**

TEZ SAVUNMA TARİHİ:

27. 12. 2021

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER danışmanlığında hazırladığım “Tâhirü'l-Mevlevî ve Tasavvuf Anlayışı” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 27. 12. 2021

Ahmet VURAL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
1. Araştırma Yöntem ve Teknikleri	3
1.1. Araştırmanın Problemi	3
1.2. Araştırmanın Konusu	4
1.3. Araştırmanın Önemi ve Amacı	5
1.4. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi ve Hipotezleri.....	6
1.4.1. Kavram ve Terimler	6
1.4.2. Araştırma Soruları/Hipotezleri.....	6
1.5. Araştırmanın Yöntemi	8
1.5.1. Araştırma Evreni	8
1.5.2. Veri Toplama Teknikleri	9
1.6. Kaynakların Değerlendirilmesi	10
2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış	11
BİRİNCİ BÖLÜM	14
TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	14
1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hayatı.....	14
1.1. Doğum Tarihi ve Yeri	14
1.2. Adı, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi	14
1.3. Ailesi	16
1.4. İlim Tahsili	20
1.5. Hocaları	23
1.6. Tarîkatı	24
1.7. Tasavvufî Terbiyesine Etki Eden Şahsiyetler	28
1.7.1. Selânikli Mehmed Esad Dede	28
1.7.2. Filibeli Mehmed Râsim Efendi	31
1.7.3. Şeyh Mehmed Celâleddin Dede	31
1.7.4. Karamanlı Hâlid Dede	32
1.8. Hac Yolculuğu	33
1.9. Çile Yılları	35
1.10. Neşriyat Hayatı	40
1.11. İstiklâl Mahkemesi'nde Yargılanması ve Beraatı	43

1.12.	Memuriyeti	46
1.13.	Muallimlik ve Müderrislik Hayatı	49
1.14.	Mesnevîhanlık Görevi.....	52
1.15.	Vefatı ve Kabri	58
1.16.	Tâhirü'l-Mevlevî'nin Vefatı Üzerine Düşürülen Tarihler ve Basında Çıkan Yazılar	61
1.17.	Tâhirü'l-Mevlevî'nin Künyesi ve Hayat Kronolojisi	65
2.	Tâhirü'l-Mevlevî'nin Şahsiyeti	69
2.1.	İlmî ve Edebî Şahsiyeti.....	69
2.2.	Tasavvufî ve Ahlaki Şahsiyeti	76
2.3.	Yakın Çevresi	79
2.4.	Mevlevî Düşünce Tarihindeki Yeri.....	83
2.5.	Tâhirü'l-Mevlevî'den Etkilenen Şahsiyetler	84
3.	Tâhirü'l-Mevlevî'nin Eserleri	87
3.1.	Dil, Edebiyat ve Tarih Sahasındaki Eserleri.....	87
3.1.1.	Telif Eserler.....	87
3.1.1.1.	Divânçe-i Tâhir	87
3.1.1.2.	Divânçe-i Fârisî-i Tâhir	88
3.1.1.3.	Divân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzâhı	88
3.1.1.4.	Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1).....	89
3.1.1.5.	Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2).....	90
3.1.1.6.	Divân Edebiyatından Bazı Beyitlerin İzahına Dair Edebî Mektuplar	90
3.1.1.7.	Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar	91
3.1.1.8.	Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra	91
3.1.1.9.	Garb Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra	92
3.1.1.10.	Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri	92
3.1.1.11.	Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm	93
3.1.1.12.	Fuzûlîye Dâir.....	93
3.1.1.13.	Bâkiye Dâir	94
3.1.1.14.	Edebiyat Istılahları	94
3.1.1.15.	Edebiyat Lügati	95
3.1.1.16.	Divan Edebiyatı ve Istılahları	95
3.1.1.17.	Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler	95
3.1.1.18.	Amuzgâr-ı Pârisî/Fârisî.....	96
3.1.1.19.	Dest-âvîz-i Fârisî-hânân.....	96
3.1.1.20.	Mantıkî ve Bir Hezeliyyesi	96

3.1.1.21. Mecmua-i Eş'âr	96
3.1.1.22. Teşebbüs-i Şahsi	97
3.1.1.23. Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî	97
3.1.1.24. Bursalı Gazâlî	98
3.1.1.25. Matbuat Âlemindeki Hayatım	98
3.1.1.26. Şâir Ali İffet	99
3.1.1.27. Asi Abaza Hasan Paşa	99
3.1.1.28. Şâir Anıtları	99
3.1.1.29. Osmanlı Devleti'nde İdam Edilen İki Şeyhülislâm	100
3.1.1.30. İslam Ansiklopedisi İçin Yazdıklarım	100
3.1.1.31. Kitabet-i Resmiye	100
3.1.1.32. Edebiyat Dersi Muhtırası/Edebiyat Kaideleri	101
3.1.1.33. Türk Edebiyatı Tarihçesi	101
3.1.1.34. Teceddüt Edebiyatına Dair Muhtıra	102
3.1.1.35. Türk Edebiyatı Tarihine Dâir Hulâsalar	102
3.1.1.36. Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si	102
3.1.1.37. İki Mektup Sürûf ile Gubârî	102
3.1.2. Tercüme ve Şerh Ettiği Eserler	103
3.1.2.1. Sa'dî-i Şîrâzî'ye Dair	103
3.1.2.2. İbn-i Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi ve Şerhi	103
3.1.2.3. Nedîm'in "Köşk Kasidesi" ve Nâmîk Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi	103
3.1.2.4. Sabrî'nin Ebû Saîd Efendi Vafsındaki Kasidesi	104
3.1.2.5. Sümbülzâde Vehbî'nin "Tannâne" Kasidesi ve Şerhi	104
3.1.2.6. Sümbülzâde Vehbî'nin "Tayyâre" Kasidesi ve Şerhi	105
3.1.1.7. Şair Nev'î ve Sûriye Kasidesi (Şerhi)	105
3.1.2.8. Hind'in Moğol Hükümdarı ve Nâdir Şah	105
3.1.2.9. Hind Masalları	106
3.1.2.10. Telfiku'l-ahbâr ve telkihi'l-âsâr	106
3.1.2.11. Velîyüddin Oğlu Ahmed Paşa Divân'ının Nesre Çevrilişi	106
3.1.2.12. Afgan Emiri Abdurrahman Han	107
3.1.2.13. Hind İhtilâli	107
3.2. Din, İslam Tarihi ve İslam Medeniyeti Sahasındaki Eserleri	107
3.2.1. Telif Eserler	108
3.2.1.1. Asr-ı Saâdetde Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri	108
3.2.1.2. Müslümanlıkta İbadet Tarihi	109

3.2.1.3. Siyer-i Peygamberi.....	109
3.2.1.4. İnsanlığın Büyük Önderi Resûlü A‘zam Hz. Muhammed’in Hâl Tercümesi.....	110
3.2.1.5. Hazret-i Peygamber ve Zamanı (<i>Köy Çocuklarına Mahsus İslâm Tarihi</i>)	110
3.2.1.6. İslâm Büyükleri (Büyüklerimizden Bazı Zevât).....	111
3.2.1.7. Târih-i İslâm Sahâifinden	112
3.2.1.8. Cengiz ve Hülâgû Mezâlîmi	112
3.2.1.9. Medâris-i İslâmiyye Talebesine: Tarih Hûlasaları	113
3.2.1.10. Hulefâ-yı Râşîdîn Devri: Hulâsa-i Vakâyii	113
3.2.1.11. Dinî, Tarihî, Edebî Makaleler	114
3.2.1.12. Hitabet Dersleri	114
3.2.1.13. İstanbul’un Eski Âdetlerinden	114
3.2.1.14. İslâm Askerine (İslâm Tarihinden Bazı Bahisler).....	114
3.2.1.15. Kamerî Aylara Dâir Mâlûmat	115
3.2.2. Tercüme ve Şerh Ettiği Eserler	116
3.2.2.1. es-Sîretü’n-Nebeviyye ve’l-Asâru’l-Muhammediyye Tercümesi	116
3.2.2.2. el-Fütuhâtü’l-İslâmiyye Tercümesi.....	116
3.2.2.3. Mevlânâ Câmî’nin Mir’âtü’l-Akâid Tercümesi.....	117
3.2.2.4. Şeyh Sa‘dî’nin Bir Sergüzeşti.....	117
3.2.2.5. Şukûfe-i Bahâristân	117
3.2.2.6. Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi	118
3.2.2.7. Kafkasya Mücâhidi Şeyh Şâmil’in Gazavâtı	119
3.3. Tasavvuf Sahasındaki Eserleri.....	120
3.3.1. Telif Eserler.....	120
3.3.1.1. Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ.....	120
3.3.1.2. Çilehâne Mektupları/Mevlevî Çilesi (Tâhirü’l-Mevlevî’nin Mevlevî Çilesi Hâtîrât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede’ye Mektuplar)	121
3.3.1.3. Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum	121
3.3.1.4. Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’terizleri.....	123
3.3.1.5. Mesnevî’nin Yeni Mu’tarızına İkinci Cevap	124
3.3.1.6. Hallâc-ı Mansûr’a Dâir	124
3.3.1.7. Kudemâ-yı Mevleviyye	125
3.3.2. Tercüme ve Şerh Ettiği Eserler	126
3.3.2.1. Mesnevî Dersleri ve Şerh-i Mesnevî.....	126
3.3.2.2. Nisâbü’l-Mevlevî Tercümesi	127

3.3.2.3. Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân	127
3.3.2.4. Menâkıbu'l-Ârifin'de Münderec Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'den On Faslı Tercümesi.....	128
3.3.2.5. Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi.....	128
3.3.2.6. Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi	129
3.3.2.7. Tercümelerim.....	129
3.4. Süreli Yayınlardaki Yazıları.....	130
3.4.1. Sırât-ı Müstakîm	130
3.4.2. Sebîlürreşâd.....	130
3.4.3. Beyânü'l-Hak	132
3.4.4. Cerîde-i Sûfiyye.....	132
3.4.5. Mahfil.....	133
3.4.6. Çığır	135
3.4.7. Yücel.....	135
3.4.8. Bilgi Yurdu.....	136
3.4.9. İslâm Yolu.....	136
3.4.10. İslâm'ın Nûru	137
3.5. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Eserleri (Alfabetik ve Yayın Tarihli Tam Liste).....	138
İKİNCİ BÖLÜM	141
MESNEVÎ ŞERH GELENEĞİ VE TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN MESNEVÎ ŞERHİ	141
1. Geleneksel Dönemden Modern Döneme Mesnevî Şerh Geleneği.....	141
2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî Şerhi.....	145
2.1. Şerhin Yazım Süreci ve Yazılış Sebebi.....	145
2.2. Şerhin Yazma ve Matbu Nüshaları	148
2.3. Şerhin Kaynakları	178
2.3.1. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis Kaynakları	179
2.3.2. Tasavvufî Kaynaklar.....	183
2.3.3. Dil, Edebiyat ve Tarih Sahasındaki Kaynaklar	186
2.3.4. Diğer Kaynaklar	187
2.4. Şerhin Dil ve Şekil Özellikleri.....	187
2.5. Şerhin Üslûbu	188
2.6. Şerhin Usul ve Düzeni.....	190
2.7. Şerhin Muhteva Hususiyetleri	191
2.7.1. Mesnevî'nin Mahiyeti Üzerine Tâhirü'l-Mevlevî'nin Düşünceleri	192
2.7.2. Tâhirü'l-Mevlevî Nazarından Hz. Mevlânâ.....	196
2.7.3. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Bakış Açısıyla Mevlevîlik	204

2.8. Şerhin Diğer Şerhler Arasındaki Yeri	206
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	208
TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI.....	208
1. Varlık, Yaratılış ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı	208
2. İnsan Anlayışı	221
2.1. İnsan	221
2.1.1. Akıl	223
2.1.2. Ruh.....	228
2.1.3. Kalp.....	231
2.1.4. Nefs.....	233
2.2. İnsân-ı Kâmil: Velî/Ârif/Kutb/Ricâlullah	240
3. Seyr ü Sülûk Kavramları	252
3.1. Sûfi/Tasavvuf/Tarîkat.....	252
3.2. Seyr ü Sülûk.....	260
3.3. Şeyh/Mürşid.....	266
3.4. Mürîd ve Sâlik	272
3.5. Mücâhede ve Riyâzet	276
3.6. Halvet, Erbaîn ve Çile	281
3.7. Zikir.....	285
3.8. Semâ ve Deverân	289
3.9. İbadet.....	292
4.9.1. Namaz	298
4.9.2. Duâ.....	305
4. Hâller ve Makamlar ile İlgili Kavramlar	310
4.1. Tevbe.....	310
4.2. Zühd	316
4.3. Kanaat.....	323
4.4. Tevekkül.....	324
4.5. Takvâ.....	327
4.6. İhlas.....	333
4.7. Sabır	336
4.8. Şükür	338
4.9. Havf ve Recâ.....	343
4.10. Kabz ve Bast	345
4.11. Vecd/Tevâcüd	347
4.12. Sekr ve Sahv	348

4.13. Fenâ ve Bekâ.....	349
4.14. Aşk/Muhabbet.....	352
5. Ahlâkî Konular ile İlgili Kavramlar	355
5.1. Haset.....	358
5.2. Kibir ve Ucb	361
5.3. Hırs-Tamah.....	362
5.4. Riyâ	365
5.5. Yalan	367
5.6. Edeb.....	368
SONUÇ	371
KAYNAKÇA	377
EKLER.....	400
ÖZET	407
SUMMARY	408

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
doğ.	: Doğumu
ed.	: Editör
H.	: Hicrî
Ktp.	: Kütüphanesi
No.	: Numara
nr.	: Numara
öl.	: Ölümü
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfalar
thk.	: Tahkik Eden
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve devamı
vr.	: Varak

ÖNSÖZ

Toplumları ayakta tutan yapıtaşlarından biri kültürdür. Her toplumun bir kültürü ve bu kültürün oluşum ve gelişim sürecinde ona yön veren insanlar vardır. Kültürel mirasının korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan şahsiyetler arasında hiç şüphesiz ilim ve irfan sahibi zatlar yer almaktadır. Osmanlı ile Cumhuriyet kuşakları arasında köprü işlevi gören Tâhirü'l-Mevlevî, geleneksel kültürel mirasın günümüze taşınmasında rol alan kişiler arasındadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, dil, edebiyat, tasavvuf, İslam tarihi, İslam medeniyeti gibi ilimlere dair eserler kaleme almış çok yönlü bir zattır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hakkında yapılan araştırmaların ekseriyeti, edebiyat sahasında yapılan ve onun edebî zevkini yansıtan çalışmalardır. Araştırmamız bir mutasavvıf olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, şahsiyeti, eserleri ve tasavvuf anlayışını içermektedir. Bu perspektiften bakıldığında, onun sûfî kimliği, tasavvufî neşvesi ve tasavvuf anlayışını ön plana çıkarmayı hedefleyen çalışmamız, sahasındaki ilk kapsamlı araştırma niteliğindedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin daha ziyade tasavvufî yönüne ışık tutmayı amaçlayan çalışmamız giriş, üç ana bölüm, sonuç ve ekler kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi, problemi, yöntemi, kuramsal çerçevesi ve hipotezleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı dönemin siyasî, sosyo-kültürel, din ve tasavvufî hayatı hakkında da bilgi sunulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri incelenmiş; ikinci bölümünde Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhi üzerinde durularak şerhin Mesnevî şerh geleneğindeki yerine temas edildikten sonra dil, şekil ve muhteva açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ulaşılan külli neticeler paylaşılmış, ekler kısmında da Tâhirü'l-Mevlevî ile ilgili önemli olduğu düşünülen belgelere ve hayatına dair görsellere yer verilmiştir.

Çalışmamızın başlangıcından itibaren teşviki, rehberliği, sabrı ve hoşgörüsüyle her türlü maddî ve manevî yardımı esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Cahid Haksever'e, tez izleme komitesinde yer alan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Zülfikar Güngör ve Doç. Dr. Öncel Demirdaş'a en içten teşekkürlerimi arz ederim. Akademik hayatımın ilk döneminden itibaren yetişmemde katkıları olan ve her zaman kendilerinden müstefid olduğum muhterem hocalarım Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu ve Doç. Dr. Adem Çatak'a da en kalbi şükranlarımı ifade etmek isterim. Ayrıca gerek akademik hayatta

gerek araştırma konusunun tespitinde bizlere yol gösteren sevgili hocam Prof. Dr. Selami Şimşek'e de teşekkür ve saygılarımı sunarım. Son olarak araştırma sürecinde her türlü katkı ve desteği sağlayan kıymetli eşime ve evlatlarıma, dualarını hiçbir zaman eksik etmeyen anneciğim başta olmak üzere aileme, muhterem hocalarıma, mesai arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet VURAL

Niğde / Aralık 2021

GİRİŞ

1. Araştırma Yöntem ve Teknikleri

1.1. Araştırmanın Problemi

Cumhuriyet Türkiye'sinde özellikle 1950'lere kadarki dönem, İslâmî düşünce ve yaşantının devletin sıkı kontrolü altında olduğu hatta müdahalesine maruz kaldığı bir süreçtir. Bu zaman aralığında, tüm baskılara rağmen halkın İslam'ı öğrenme ve yaşama çabası bir hakikattir. Bu dönemde, İslam'ın geleneksel ve muhafazakâr kalıplar içerisinde yeni nesillere aktarılmasında ulema ve mutasavvıfların önemli rolü olmuştur. Özellikle Osmanlı medreselerinin bakiyesi konumundaki ulema ve rejim baskısına rağmen gizlilik içerisinde kısmen faaliyetlerini sürdüren şeyhler, geleneksel yapının muhafazasında İslam'ın gelecek nesillere aktarımında çaba sarfetmişlerdir. Ocak'ın "Türkiye'deki Müslüman halk ve aydın kesim, ulema ve sûfî çevrelere çok şey borçludur. İslâmî düşünce varlığını bu iki ana zümre sayesinde devam ettirmiştir."¹ ifadesi de vakıaya işaret etmektedir.

Bu süreçte, İslâmî düşüncenin günümüze taşınmasında etkin rol alan isimlerden birisi de Tâhirü'l-Mevlevî'dir. O, Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte, İslâmî geleneğin güçlü temsilcileri arasında yerini almıştır.

Günümüz tasavvuf araştırmaları içerisinde Mesnevîhanlık kurumunun ve *Mesnevî* şerh geleneğinin son temsilcileri arasında gösterilen Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufî neşvesini ve sûfî kimliğini ele alan araştırmaların oldukça sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Onun tasavvuf anlayışına temas eden bir makale ve iki tebliğ dışında kayda değer bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın konusunun resmi olarak belirlendiği tarih itibarıyla (2018), ülkemizde Şefik Can'ın "Yenikapı Mevlevîhânesi'nin En Son Mesnevîhanı Tâhirü'l-Mevlevî" isimli tebliği (II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhâneler Kongresi, Konya, 1996, ss. 97-101), M. Orhan Okay'ın "Osmanlı'da Mesnevîhanlık Geleneği ve Son Mesnevîhanlardan Tâhirü'l-Mevlevî" isimli tebliği (X. Millî Mevlâna Kongresi, Konya, 2002, ss. 9-14) ve Zülfikar Güngör'ün "Son Mesnevîhânlardan Tâhirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri" isimli makalesi (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2009, IX/3, ss. 173-186) dışında Tâhirü'l-Mevlevî'yi tasavvufî perspektiften ele alan bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, 6. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 93.

Bahsi geçen çalışmalarda ise daha çok onun Mesnevîhanlık yönü ele alınmakta olup kısmî de olsa bazı tasavvufî görüşlerine temas edildiği görülmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşayan, hayatını ilme ve Mevlevîliğe hizmete vakfeden bir şahsın fikirlerinin gün yüzüne çıkarılması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada bir mutasavvıf olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışı ortaya konulacaktır.

Onun tasavvufî görüşlerini ifade ederken odaklandığımız husus, toplumsal ve bireysel manevî sorunların çözümünde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin insanlığın mana arayışına nasıl bir katkı sunacağıdır. Tâhirü'l-Mevlevî perspektifinden toplumsal yozlaşma ve ferdî çöküşün tedavi yollarının neler olabileceği, araştırmanın ele aldığı bir problemdir. Çalışmada, onun söylemlerinin günümüzdeki iz düşümlerine cevap aranmaktadır. Bu açıdan araştırmanın ele aldığı önemli bir problem, Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufî görüşlerinin bugün nasıl anlamlandırılacağıdır.

1.2. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusunu, XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Mesnevîhan ve *Mesnevî* şârihi Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, şahsiyeti, eserleri, *Mesnevî* şerhi, tasavvuf anlayışı ve tasavvuf tarihindeki yeri oluşturmaktadır. Osmanlı ve Cumhuriyet kuşakları arasında bir nevi kültür köprüsü konumunda olan Tâhirü'l-Mevlevî, kadim kültürün sonraki nesillere aktarılmasında öncülük yapmış şahsiyetlerdendir. Kaleme aldığı irili ufaklı yüze yakın eseriyle, gazete ve dergilerde yazdığı makaleleriyle kültürel mirasın ve eski edebî zevkin günümüze taşınmasında rol oynamıştır.

Çalışmanın ilk bölümü Tâhirü'l-Mevlevî'nin biyografisine dairdir. Bu kısımda onun hayatı, ilmî, edebî ve tasavvufî şahsiyeti ile eserlerine değinilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf sahasındaki en önemli eseri konumundaki *Mesnevî* şerhine ikinci bölümde müstakil olarak yer verilmiştir. Bu bölüm, “*Mesnevî* Şerh Geleneği ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* Şerhi” üst başlıklı bir içeriğe sahiptir. Mezkûr bölümde, şerhin dil, şekil ve muhteva hususiyetleri incelendikten sonra diğer şerhlerle mukayesesi yapılarak gelenek içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. *Mesnevî*'nin daha doğru anlaşılmasında ve insanlara aktarılmasında şerhin sağladığı katkılar incelenerek bunun günümüzdeki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışı ele alınmaktadır. Eserleri, *Mesnevî* üzerine yaptığı çalışmaları, Mevlevî tarikatına hizmetleri ve Hz.

Mevlânâ'ya olan bağlılığı göz önünde bulundurularak tasavvuf anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Tâhirü'l-Mevlevî (doğ. 1294/1877-öl. 1951) Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşamış çok yönlü bir şahsiyet, dönemindeki içtimaî ve siyasî ortamdaki olumsuz denilebilecek şartlara rağmen kapsamlı eserler ortaya koymayı başarmış bir düşünce insanıdır. O, Divan edebiyatının son temsilcileri arasında zikredilmekte; muallim, edebiyat tarihçisi, İslam tarihçisi, gazeteci, yazar ve şair gibi birçok yönüyle öne çıkmaktadır. Aynı zamanda bir mutasavvıf olan Tâhirü'l-Mevlevî, Şeyh Celâleddîn Efendi vasıtasıyla Mevlevî tarikatına intisaplıdır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çileye soyunarak 1001 günlük çilesini tamamlamış ve Mevlevîlerdeki muhiblikten sonraki bir merteye olan ve çile çıkaranlara mahsus “dede” unvanını almıştır. Kendisi Mevlevî usûl ve adabına riayet ederek 1001 gün çile çıkaran son Mevlevî olarak kabul görmektedir. Yenikapı Semâzenbaşısı Karamanlı Hâlid Dede'den semâ çıkararak döneminin önde gelen semazenleri arasında yer bulmuştur. Bununla birlikte kendisi son Mesnevîhanlar arasında yer almaktadır. Onun *Mesnevî* şerhi bu külliyyatın son halkalarından birini oluşturmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî hakkındaki araştırmalar daha ziyade onun edebî yönüne dairdir. Tasavvuf sahasındaki ilmî müktesebatı açısından kapsamlı bir çalışma söz konusu değildir. Yine onun tasavvufî şahsiyeti, Mesnevîhanlığı ve sûfî meşrebi günümüzde ihmal edilmiş veya görmezden gelinmiştir. Tasavvufî anlayışını yansıtan kapsamlı bir araştırmanın şimdiye kadar yapılmamış olması, tezimizi önemli kılacak unsurlardan biridir.

Araştırmanın temel amacı, Tâhirü'l-Mevlevî'nin sûfî kimliğini ön plana çıkarmak ve tasavvuf anlayışını ortaya koymaktır. Mevlevîliğin son yüzyıldaki önemli temsilcilerinden olmasına rağmen zihin dünyamızda hak ettiği şöhreti bulamayan Tâhirü'l-Mevlevî'nin, tasavvuf tarihi içerisindeki yeri ve önemine işaret edilmesi ve tasavvufî bilgi birikiminin günümüz tasavvuf araştırmalarına dâhil edilmesi, araştırmamızı önemli kılacak diğer unsurlar arasında zikredilebilir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufî görüşlerini ortaya koymak, Cumhuriyet dönemi tasavvuf anlayışına da şüphesiz bir referans teşkil edecektir.

1.4. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi ve Hipotezleri

1.4.1. Kavram ve Terimler

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhi başta olmak üzere kaleme aldığı eserlerinde ve gazete, dergi gibi yayın organlarındaki yazılarında birtakım tasavvufî kavram ve terimlere yer verdiği görülmektedir. Araştırmada, tarama yöntemi ile Tâhirü'l-Mevlevî'nin en çok kullandığı tasavvufa dair kavram ve terimler belirlenerek bir kavram haritası çıkarılmıştır.

Bu kavram haritası çerçevesinde kavramlar ve terimler çeşitli kategoriler altında sunulmuştur: Yaratılış ve varlık kategorisi altında “varlık, yaratılış, vahdet-i vücûd”; insan kategorisinde “insan ve insanın manevî ve zihinsel boyutunu ifade eden akıl, ruh, kalp ve nefis kavramları, insan-ı kâmil, velî, ârif, kutb, ricâlullah”; seyr ü sülûk kategorisinde “tasavvuf, tarîkat, sûfî, şeyh, mürşid-i kâmil, mürîd, sâlik, mücâhede ve riyâzat, halvet, erba‘în, çile, zikir, semâ, ibadet, namaz, duâ”; hâller ve makamlar kategorisinde de “tevbe, zühd, kanaat, tevekkül, takvâ, ihlas, sabır, şükür, havf ve recâ, kabz ve bast, vecd/tevâcüd, sekr ve sahv, fenâ ve bekâ, aşk/muhabbet”; ahlâki konular kategorisinde “haset, kibir ve ucb, hırs-tamah, riyâ, yalan ve edeb” gibi kavram ve terimlere yer verilmiştir.

Söz konusu kavram ve terimlerle ilgili anlam haritası çıkarıldıktan sonra Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu kavram ve terimlere yüklediği manalar izah edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede diğer sûfilerle olan benzerlik ve farklılıklara temas edilerek onun tasavvufî düşüncesi yapısı karşılaştırmalı olarak etüt edilmiştir.

1.4.2. Araştırma Soruları/Hipotezleri

Araştırmada, 1877-1951 yılları arasında yaşayan Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı toplum üzerindeki etkisinden, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte halkın dinî konularda bilinçlendirilmesi noktasında oluşan boşluğun doldurulmasındaki katkılarından ve yeni neslin dinî ve ahlakî ihtiyaçlarına ne ölçüde çözüm sunduğu probleminden hareketle aşağıdaki soruların cevabı aranacaktır:

1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı dönem ve coğrafyanın siyâsî, sosyo-kültürel, dinî ve tasavvufî hayatının genel özellikleri nelerdir?
2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin ilk çeyreğinde Mevlevîliğin konumu nedir? Tâhirü'l-Mevlevî bu süreçte nasıl bir duruş sergilemiştir?
3. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatında öne çıkan unsurlar nelerdir?
4. Tâhirü'l-Mevlevî'nin feyz aldığı hocaları ve intisap ettiği mürşidi kimdir?

5. Tâhirü'l-Mevlevî'nin 1001 günlük Mevlevî çilesinde kaleme aldığı mektupları bireyin benlik dönüşümünde nasıl bir farkındalık sağlar?

6. Osmanlı'da Mesnevîhanlık geleneği ve son temsilcileri hakkında neler söylenebilir? Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevîhanlık geleneği içerisindeki yeri nedir?

7. Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'yı nasıl yorumlar? *Mesnevî* hakkındaki görüşleri ve *Mesnevî*'nin doğru anlaşılması hususundaki katkıları nelerdir?

8. Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserlerinde hangi tasavvufî meseleler ele alınmıştır?

9. Tâhirü'l-Mevlevî'nin öne çıkan tasavvufî görüşleri nelerdir?

10. Yaşadığı dönemde dinî hayat üzerindeki etkisi hangi düzeydedir? İnsanlığın manevî sorunlarına çözüm üretebilmiş midir?

11. Söylemlerinin günümüzde bir karşılığı var mıdır?

Araştırmada yukarıdaki sorular çerçevesinde şu hipotezler teste tâbi tutulacaktır:

1. Tâhirü'l-Mevlevî, yaşantısıyla ve söylemleriyle hem o dönemde hem de günümüzde rol-model kabul edilen isimlerdendir.

2. Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik'te ve *Mesnevî* şerh kültüründe önemli bir yere sahiptir.

3. Tâhirü'l-Mevlevî hayatını ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmış bir şahsiyettir.

4. Hz. Mevlânâ ve *Mesnevî* onun hayatında önemli bir yere sahiptir.

5. Edebiyat tarihçisi, yazar ve şair kimlikleri ile bilinen Tâhirü'l-Mevlevî, aynı zamanda bir mutasavvıftır.

6. Din, dil ve edebiyat sahasında telif, tercüme ve şerhleriyle Osmanlı ile Cumhuriyet kuşakları arasında köprü vazifesi görmüştür. Cumhuriyet dönemi şartlarında çıkardığı gazete ve dergilerle ve yayımladığı kitaplarla dinî bilginin aktarımında aracılık etmiş; toplumun, özellikle gençlerin bilinçlenmesine olanak sağlamıştır.

7. *Şerh-i Mesnevî*'si Mesnevî şerh geleneğinin devamı niteliğinde olup, Cumhuriyet dönemi şerhleri arasında büyük önemi haizdir.

8. *Mesnevî* tercüme ve şerhi, anlaşılır dil ve üslûbuyla günümüzde en çok tercih edilen tercüme ve şerhlerden biridir.

9. *Mesnevî* okumalarının camilere taşınmasında öncü isimlerden olmuş; geniş halk kitleleri tarafından takip edilen *Mesnevî* dersleri, toplumun manevî açlığını bir nebze olsun gidermiştir.

10. Tasavvufî görüşlerinin ve söylemlerinin günümüzde de karşılığı vardır.

11. Söylemleri, toplumsal ve ferdi çöküşe, ruhsal bunalımlara ve ahlakî yozlaşmaya kısaca manevî hastalıklara reçete kabilindendir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışını inceleyen bu araştırma, bir şahsın görüşlerini ele alması açısından monografik bir çalışmadır. Araştırmada, müellifin başta kendi eserleri olmak üzere, hakkında bilgi içeren tüm kaynaklar incelenerek onu tanıtmaya ve bilinmeyen yönlerini ortaya koymaya gayret gösterilmiştir. Tasavvufi düşünceleri ve tasavvuf disiplini, alanın temel eserleriyle mukayese edilerek ifade edilmiştir. Çalışmada, onun tasavvufi düşüncelerini doğru bir biçimde yansıtmaya amacıyla gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılara başvurulmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufi düşüncelerine dair bu çalışma, nitel bir araştırma hüviyetindedir. Araştırmada yöntem olarak kaynak tarama, verileri toplama, sınıflandırma, karşılaştırma, yorumlama ve çözümleme gibi adımlar takip edilmiştir. Araştırma yöntem ve tekniklerinden örnek olay ve hikâye etme (tahkiye) çalışmamızda başvurulan yöntemleri teşkil etmektedir. Örnek olay ya da vaka araştırması yönteminin tercih edilme sebebi, ele alınan konunun inceliklerine ve iç yüzüne vâkıf olabilme düşüncesidir. Örnek olay yöntemi kapsamında, Tâhirü'l-Mevlevî'ye ait kişisel belge, hatırat, mektup vb. dâhil olmak üzere hayat hikâyesine dair bilgi içeren tüm dokümanlar kullanılmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde betimsel ve içerik analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin metinlerinin bugün açısından ne anlam ifade ettiği sorusuna içerik analizi çerçevesinde cevap aranmıştır.

1.5.1. Araştırma Evreni

Bu araştırmanın sınırları 1877-1951 yılları arasında yaşayan Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışı çerçevesinde çizilmiştir. Bununla beraber çalışmamızda yer verdiğimiz “Geleneksel Dönemden Modern Döneme Mesnevî Şerh Geleneği” bölümü ekseninde ilgili yüzyıllardaki *Mesnevî* üzerine yapılan şerhler incelenerek onun *Mesnevî* şerh geleneğindeki yeri ve önemi değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Şerh literatürü ele alınırken yüzyıllara göre bir klasifikasyon yapılarak *Mesnevî* şerh geleneğinin tarihî süreç içerisindeki seyri ortaya konulmuş, yüzyıllar içerisinde öne çıkan *Mesnevî* şerhlerine daha geniş yer verilmiştir.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve eklerden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserlerini ihtiva etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren çeşitli çalışmalar söz konusudur. Ancak yapılan bu çalışmalar üzerinden uzun yıllar geçmiş olması ve bazı eserler hakkında yeni bilgi ve

belgelere ulaşılması sebebiyle, geçmişte yapılan çalışmalara da katkı niteliğinde, daha geniş kapsamlı bir biyografinin sunulması uygun görülmüştür. Ayrıca tasavvufî kimliğinin hayatında ne tür tezahürleri olduğuna işaret edilmeye gayret gösterilmiştir.

İkinci bölümde, “Geleneksel Dönemden Modern Döneme Mesnevî Şerh Geleneği” başlığı adı altında ilgili dönemlerde kaleme alınan şerhler ve bu şerhlerin öne çıkan özelliklerine ana hatlarıyla temas edilmiştir. “Tâhirü’l-Mevlevî ve Mesnevî Şerhi” başlıklı kısımda ise şerhin yazım süreci, kaynakları, dil ve şekil özellikleri, üslûbu, şerh usulü, şerh düzeni şeklinde alt başlıklar halinde Tâhirü’l-Mevlevî’nin *Mesnevî Şerhi* değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde Tâhirü’l-Mevlevî’nin tasavvuf anlayışı ele alınmıştır. Burada varlık, yaratılış ve vahdet-i vücûd, insan, seyr ü sülûk kavramları, hâller ve makamlar ile ilgili kavramlar ve ahlâkî konular ile ilgili kavramlar kategorileri altında Tâhirü’l-Mevlevî’nin tasavvufî düşünce yapısı ortaya konulmuştur. Tâhirü’l-Mevlevî’nin üzerinde durduğu tasavvufî kavramlar, klasik tasavvuf eserleri başta olmak üzere literatürden istifade edilerek mukayeseli bir incelemeyle açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde ise Tâhirü’l-Mevlevî’nin hayatı, şahsiyeti ve tasavvuf anlayışı hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, araştırma kapsamında ulaşılan neticelere yer verilmiştir.

1.5.2. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada veri toplama tekniklerinden belgesel kaynak tarama yöntemi tercih edilmiştir. Tezin soruları/hipotezleri ekseninde ve bir plan dâhilinde muhteva ile ilgili temel ve yan kaynaklar tespit edildikten sonra kaynak taraması yapılmıştır.

Araştırma konusu ile ilgili birinci derecede Tâhirü’l-Mevlevî’nin kendi eserlerine başvurulmuştur. Eserlerin kütüphanelerdeki orijinal nüshaları temin edilmiştir. Veriler ekseninde bir çerçeve çizilmiş, başlıklar buna göre belirlenmiştir. Araştırma soruları açısından önemli ve anlamlı görülenler alınmıştır. İkincil derecedeki veriler araştırma konusuyla ilgili kısımlarda değerlendirilmiştir.

Nitel veriler için sıklıkla kullanılan betimsel ve içerik analiz yöntemleri esas alınmış; bağlamı anlama ve içeriği yorumlama yoluna gidilmiştir. Tematik çerçevede tasnif edilen veriler sistematik ve açık bir biçimde düzenlenmiştir. Betimsel analiz ile sistematik bir düzen içerisinde sunulan bulguların anlamlandırılması ve yorumlanması yapılmıştır. Araştırmanın soruları ve hipotezleri doğrultusunda, içerik analizi tekniği

kullanılarak verilerin derinlemesine incelenmesi sağlanmıştır. Betimsel analiz ile anlamlandırılan veriler, içerik analizi ile karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. İçerik analizi ile günümüz okuyucusu tarafından anlamlandırılacak bir metnin ortaya konulması hedeflenmektedir.

1.6. Kaynakların Değerlendirilmesi

Araştırmada kullanılan birinci derece kaynaklar hiç şüphesiz Tâhirü'l-Mevlevî'nin kendi eserlerinden oluşmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı ve şahsiyeti ele alınırken son dönem sûfî biyografilerini ele alan eserlere ve müellifin hayatına dair bilgiler verdiği kendi çalışmalarına müracaat edilmiştir. Hayatına dair zengin muhtevaya sahip *Matbuat Âlemindeki Hayatım* adlı hatıratı, *Dinî, Tarihî, Edebî Makaleler I* adlı eserin ilk bölümünde yer alan “Hayatım” kısmı, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî* de yer alan biyografisine dair bölüm, kendi eserleri arasında başvurulmuş kaynaklardan öne çıkanlardır. Hayatını ve eserlerini konu edinen Atillâ Şentürk'ün “*Tahir'ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri*” isimli bitirme tezi, Zülfikar Güngör'ün “*Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*” başlıklı yüksek lisans tezi müracaat edilen güncel araştırmalardır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışı hakkında onun *Mesnevî Şerhi*, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, *Çilehâne Mektupları*, *Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum, Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, *Mesnevî'nin Yeni Mu'terizine İkinci Cevap*, *Hallâc-ı Mansûr'a Dâir*, *Kudemâ-yı Mevleviyye* isimli eserlerinden yararlanılmıştır. *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, *Divançe-i Tâhir* başta olmak üzere şiirlerindeki tasavvufî unsurlar da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserlerinin çokluğu çalışmada karşılaşılan zorluklardan biridir. Bütün eserleri incelemeye tâbi tutularak başlık ve içerik tasnifi yapılmış, tasavvufî ilgili eserleri yanında sûfî düşünceye atıf yaptığı te'lîfât da tespit edilmeye çalışılmıştır. Dinî-tasavvufî bir tecrübenin, onu yaşayan biri tarafından metne dökülmesi, gündelik kullanımdaki dilin yeterlilikleri açısından zorluklar içermektedir. Böylesi bir metni akademik boyutuyla anlama ve değerlendirme araştırmacının işini daha da zorlaştırmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda, onun tasavvufî görüşlerini ifade ederken daha temkinli davranmış olma ihtimali de çalışmamızın zorlukları arasındadır.

2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Tâhirü'l-Mevlevî XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ortalarında yaşamış, ömrünün çoğunu İstanbul'da geçirmiş ve İstanbul'da vefat etmiştir. Siyasî, sosyal, dinî, ekonomik ve toplumsal olayların bireyleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği gerçeğinden hareketle Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik eden Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaşadığı dönemin siyasî, sosyal, kültürel ve dinî durumu hakkında genel bir panoramasının sunulması, onun doğru tanınması açısından faydalı olacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî, 1877'de İstanbul'da dünyaya gelmiş ve 1951 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Onun yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu bir dönemdir. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), Sultan Mehmed Reşad (1909-1918) ve Sultan Mehmed Vahdettin (1918-1922) Tâhirü'l-Mevlevî'nin gördüğü son Osmanlı padişahlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle birlikte Mustafa Kemal Atatürk (29 Ekim 1923 - 10 Kasım 1938), İsmet İnönü (11 Kasım 1938 - 22 Mayıs 1950) ve Celal Bayar'ın (22 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960) cumhurbaşkanlık dönemleri ile İsmet İnönü, Fethi Okyar, Celal Bayar, Refik Saydam, Ahmet Fikri Tüzer, Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Hasan Saka, Mehmet Şemsettin Günaltay ve Adnan Menderes'in başbakanlık dönemleri, Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatına sığırdığı yönetim ve idarecilerdir.

Sultan II. Abdülhamid (öl. 1918), Sultan V. Murad (öl. 1904)'ın tahttan indirilmesiyle 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin 34. Padişahı olmuştur. Devletin dağılma sürecinde tahta çıkan II. Abdülhamid, Osmanlı topraklarının dört bir yandan tehdit edildiği ve saldırılara maruz kaldığı bir süreçte saltanatı devralmıştır. II. Abdülhamid saltanatın ilk altı yılını, Osmanlı'yı derinden etkileyen büyük dış olayları ve toprak kayıpları ile geçirmiştir.² Devleti kurtarmanın en iyi yolunun halkın refah seviyesinin yükseltilmesinde olduğuna inanan II. Abdülhamid, demiryolu yapımı, bürokrasinin profesyonel hâle getirilmesi, meslekî okulların açılması, bankacılık sisteminin uygulanması, endüstrileşme faaliyetleri, modern basının gelişmesi ve ziraî hizmetlerin yaygınlaştırılması gibi birçok projeyi hayata geçirmiştir.³

² Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 47.

³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, trc. Ş. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, 2. Baskı (Ankara: İmge Kitabevi, 2008), 102.

Sultan II. Abdülhamid gerek yaşadığı dönemde gerekse vefatından sonra en çok saldırıya maruz kalan, hakkında en çok iftira üretilen Osmanlı padişahıdır. O kadar ki Abdülhamid hakkında zihinler hâlâ karmakarışıktır.⁴

II. Abdülhamid'in Osmanlı'yı içine düştüğü durumdan kurtarmak için yardım ve desteğini istediği insanların bir grubu da sûfilerdir. II. Abdülhamid dönemi ve onun yönetim anlayışı karşısında sûfilerin özetle şu tutumları benimsediklerini ifade edebiliriz: Bazı sûfiler Abdülhamid'in düşüncesine göre İslam ve Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi için tutulması gereken yolu tasvip etmişler, bazıları bu anlayışa karşı çıkarak muhalif kanatta yer almış, bazıları da sessiz kalmayı tercih etmiştir. II. Abdülhamid, Muhammed Zâfir Medenî (öl. 1321/1903), Ebu'l-Hüdâ Muhammed Sayyadî (öl. 1328/1909) gibi İstanbul dışındaki şeyhleri İstanbul'a davet ederek tasavvuf çevreleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Ancak bu tavrın aksi istikametinde Esad Erbilî (öl. 1931), Ahmed Hüsameddin Efendi (öl. 1925) gibi İstanbul'dan sürgün ettiği şeyhler de olmuştur.⁵

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte değişik din, mezhep ve tarikat mensubu insanların seslerini duyurmak için gazete-mecmua çıkartmaları ve cemiyet kurma gayretleri Osmanlı toplumunda sosyal ve kültürel hayatta görülen önemli faaliyetlerdendir.⁶ Tasavvuf tarihi açısından değerlendirildiğinde, tarikat mensubu kimselerin görüş ve düşüncelerini ifade edebilecekleri tekke dışında yeni iki hizmet sahası açılmıştır. Bu dönemde tasavvuf erbabı tarafından kurulan cemiyetlerden biri Cemiyet-i Sûfiyye'dir. Doğrudan tasavvufî konulara yönelik *Muhibbân*,⁷ *Tasavvuf*⁸ ve *Ceride-i Sûfiyye*⁹ isimli üç dergi, yine bu yıllarda yayımlanmaya başlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde tekkelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması gerektiği hususunda fikirler beyan edilmeye başlanmıştır. Bu konuda bazı kesimler

⁴ Yavuz Bahadıroğlu, *Osmanlı'da Derin Devlet ve II. Abdülhamit* (Ankara: Panama Yayınları, 2019), 127.

⁵ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 5. Baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 33-35.

⁶ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 40.

⁷ *Muhibbân*, Hacıbeyzade Ahmet Muhtar yönetiminde ilk sayısını 22 Ağustos 1909 tarihinde çıkarmaya başlamıştır. *Muhibbân*'ın mesaisinin büyük bir bölümünü Bektaşî tarikatının yeniden resmî bir hüviyet kazanması için harcaması, onun popülaritesini azaltmıştır. Bk. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 351.

⁸ *Tasavvuf*, Cemiyet-i Sûfiyye'nin yayın organı olarak çıkarılan bir dergidir. 1911 yılında ilk sayısını yayımlanan derginin yayın hayatı kısa sürmüştür. Bk. Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, 353.

⁹ *Ceride-i Sûfiyye*, döneminde yayımlanan tasavvufî dergiler içerisinde en uzun soluklu dergidir. 19 Mart 1909 tarihinde haftalık olarak yayın hayatına başlayan dergi, 1 Eylül 1919 tarihi itibarıyla 161. sayısını çıkararak neşriyat alemine veda etmiştir. Derginin yayımlanma takviminde ve başlıklarında süreç içinde değişiklikler olmuştur. *Ceride-i Sûfiyye*'yi diğer dergilerden ayıran en belirgin fark, tasavvufî konulara ve tarikat meselelerine daha geniş yer vermesidir. Özellikle son dönem tasavvuf tarihi araştırmacıları için istifade edecekleri zenginliğe sahiptir. Bk. Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, 344-345; Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 44-45.

tekkelerin varlığına son verilmesi gerektiğini savunarak tarikatlarla birlikte yol alınamayacağını söylerken, bazıları da tekkelerin ıslah edilmesi gerektiğini, tarikatlar olmadan olmayacağını ifade etmektedir.¹⁰ 1925 sonrası ise Türkiye’de tekke ve tarikatlara olan menfi bakış artmaya başlamış, tarikat mensubu kimseler tahkir edilmiştir. Muasır bir toplumun inşasında tarikatların büyük bir engel olduğu algısı oluşturulmuştur. Osmanlı’nın çöküşünün ve toplumun içinde bulunduğu kötü durumun faturası, tarikatlara ve tarikatların faaliyetlerinin icra edildiği tekkelere kesilmiştir. Tasavvufi düşüncenin toplumu uyuşturduğu telkin edilmiş ve toplumun bu kamburdan kurtulması gerektiği düşüncesi empoze edilmiştir.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanıyla ilk Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa, ilk başbakan da İsmet İnönü olmuştur. Türkiye’de Cumhuriyet rejimi, reformlar dönemi olarak yorumlanmaktadır. Özellikle 1923-1930 yılları arası Medeni Kanun’un kabulü, Harf İnkılabı, Batı takviminin esas alınması, kılık-kıyafet ile ilgili düzenlemeler gibi laik ve milliyetçi karakterdeki reformların yürürlüğe konulduğu dönemdir.¹¹ 1930 ile 1945 yılları arasında da yapılan reformları kalıcı hâle getirecek adımlar atılmıştır. Bu adımlar arasında Tarih Kurumu ve Dil Kurumu’nun kurulması, Halkevleri’nin açılması en dikkat çekenler arasındadır.

¹⁰ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, 53.

¹¹ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasî Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, trc. Ceren Elitez, 6. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 27.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, şahsiyeti ve kaleme aldığı eserler hakkında bilgi vereceğiz. Bu konuda temel kaynağımız kendi eserleridir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Matbuat Âlemindeki Hayatım* isimli hatıratında, *Dinî, Tarihî, Edebî Makaleler* içerisinde yer alan “Hayatım” kısmında ve *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*'de biyografisine ve eserlerine dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 180 ve 181'de kendisine ait bilgi ve belge içeren evraklar bulunmaktadır. Bununla birlikte hayatına dair malumat içeren diğer biyografik eserleri de referans aldık.

1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hayatı

1.1. Doğum Tarihi ve Yeri

Tâhirü'l-Mevlevî'nin doğum tarihi ve yeri hakkındaki bilgileri, hayatına dair malumat verdiği makalesinden öğrenmekteyiz.¹² Bu bilgiler ışığında, Tâhirü'l-Mevlevî, 13 Eylül 1877 (h. 5 Ramazan 1294) perşembe günü İstanbul'da dünyaya gelmiştir.¹³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin doğduğu ev, o günkü adres kayıtlarına göre Aksaray (Taşkasap) muhitlerinde yer alan Molla Gürânî Mahallesi'nin Mehter Sokağı'ndaki 3 numaralı hanedir.¹⁴ Bugün güncellenen adres bilgilerine göre ise İstanbul'un Fatih ilçesinde, Molla Gürânî Mahallesi'nde bulunan Dede Paşa Sokak'taki 5 numaralı evdir.¹⁵

1.2. Adı, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin adı “Mehmed Tâhir”dir. Bu isim, babası Hacı Safvet Beyin anne tarafından dedesi Mehmed Tâhir Cemâleddin Efendiye nispetle kendisine verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin merhum Mehmed Esad Dede (öl. 1911) hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e (öl. 1929) yazdığı mektubunda mevzuyu şu şekilde anlatmaktadır:

¹² Tâhirü'l-Mevlevî makalesinde, doğum tarihi ve yeri hakkında şu bilgileri verir: “Hicrî 1294 senesi Ramazanının beşinci, milâdî 1877 Eylülünün 13. perşembe günü Aksaray civarında Molla Gürânî Mahallesi'nin Mehter Sokağında kâin 3 numaralı evde doğmuşum.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Dinî Tarihî Edebî Makaleler “Hayatım”*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 170, 1.

¹³ Kaynaklarda Tâhirü'l-Mevlevî'nin doğum tarihine dair farklılık söz konusudur. Örneğin Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ* adlı biyografi eserinde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin doğum tarihi 14 Eylül 1877 olarak verilmektedir. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, ed. Mehmet Akkuş - Yılmaz, Ali (İstanbul: Kitabevi, 2015), 5: 407. Tâhirü'l-Mevlevî'nin askeri seferberlik kâğıdı, sicil cüzdanı ve öğretmenlik kimliği gibi resmî belgelerde ise doğum tarihi Rûmî 1292 olarak yazılmıştır. Bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, No. 181/2; 180/3; 180/4. Ancak bu bilgi hatalıdır. Çünkü hicri 5 Ramazan 1294 tarihinin Rûmî takvimdeki karşılığı 1 Eylül 1293'tür. Bk. Osmanlıca Mahalli Gazeteler. “Tarih Çevir”. Erişim 29.04.2020. <https://www.osmanlicagazeteler.org/TarihCevir.php>

¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Dinî Tarihî Edebî Makaleler “Hayatım”*, 1.

¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin doğduğu ev, zaman içerisinde zarar görerek yıkılmıştır. Günümüzde Tâhirü'l-Mevlevî'nin doğduğu evin yerinde “Tarçın Apartmanı” ve “Tarçın Dükün Salonu” yer almaktadır.

“Pederim Hacı Safvet Bey’in cedd-i mâderisi ve üstâd-ı hat Mahmud Celâleddîn merhûmun şakird-i yegânesi olan Mehmed Tâhir Cemâleddîn Efendi -ki muşârun ileyhin ism u mahlasına vâris olmuşum- Mevlevî dervîşi imiş.”¹⁶

Hac ibadetini yerine getirdikten sonra Tâhirü’l-Mevlevî’ye “Hacı” unvanı verilmiş ve isminin başına “el-Hâc” ibaresi eklenmiştir. Kaynaklarda “el-Hâc Mehmed Tâhirü’l-Mevlevî Bey” şeklinde de ismi zikredilmektedir.¹⁷ Tâhirü’l-Mevlevî’ye 1893 yılında Mehmed Esad Dede tarafından bir icâzetnâme¹⁸ takdim edilmiştir. İcâzetnâmede “Şemseddin” lakabını içeren mühür ve “...Şemseddîn Tâhir tahharallah kalben ‘ammâ sivâh”¹⁹ duâ cümlesi yer almaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî’nin süreç içerisinde farklı isimler kullandığı görülmektedir. İlk şiirlerinde ve *Divânçe-i Tâhir*, *Destâviz-i Fâris-i Hânan*, *Amuzgâr-ı Parisi* gibi eserlerinde “Mehmed Tâhir” ismini kullanmıştır. “Tâhirü’l-Mevlevî” ismini ise Mevlevîliğe intisabından sonra kullanmaya başlamıştır. Nitekim 1894 senesinde Mevlevîliğe intisap ederek “Mevlevî” nisbesi almış ve “Tâhirü’l-Mevlevî” ismiyle meşhur olmuştur. Yayın hayatında da genellikle Tâhirü’l-Mevlevî ismini tercih ettiği görülmektedir. Örneğin *Mir’at-ı Hz. Mevlânâ*, *Şeyh Celâleddin Efendi Merhum* gibi eserlerinde, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlürreşâd*, *Beyânülhak* ve *Mahfil* gibi dergilerde kaleme aldığı yazılarında ve yazma eserlerinin neredeyse tamamında Tâhirü’l-Mevlevî imzası vardır.²⁰

1925 yılında çıkarılan bir kanunla tekke ve zaviyelerin kapatılması ve tarikatlarla ilgili unvanların yasaklanması neticesinde ise “Tâhirü’l-Mevlevî” yerine “Tâhir” ismini kullanmaya başlamıştır.²¹ *Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra* adlı eserinde “Tâhir” ismini kullandığı görülmektedir. *Mahfil*’in altmış beşinci sayısına kadar “Tâhirü’l-Mevlevî” ismini kullanırken bu sayıdan itibaren “Tâhir” ismiyle yazılarını

¹⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, “Es’ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey’e Mektuptan”, *Mahfil Dergisi*, Şevval 1341, 3: 184; Tâhirü’l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklâl Mahkemesi Hatıraları* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2012), 404.

¹⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü’l-Mevlevî* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 78, 1b.

¹⁸ Mehmed Esad Dede tarafından Tâhirü’l-Mevlevî’ye verilen icâzetnâmenin aslına ulaşılammıştır. İcâzetnâmenin Tâhirü’l-Mevlevî tarafından istinsah edilmiş bir nüshası Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 179 arşiv numarası ile kayıt altındadır.

¹⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, “Mehmed Es’ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey’e Mektuptan”, *Mahfil Dergisi*, 1342, 4: 41: 164.

²⁰ Zülfikar Güngör, *Tâhirü’l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 17.

²¹ Tâhirü’l-Mevlevî bu hususu şöyle nakletmektedir: “Keza 64. Nüshaya kadar imza-yı acizanem “Tâhirü’l-Mevlevî” diye atılırken turuk-ı aliiyye nisbet ve unvanlarının lağvı hakkındaki kanun dolayısıyla Rebiulevvel 1344-Eylül 1341’de çıkan 65. nüshadan itibaren yalnız “Tahir” imzası kullanılmıştı.” Bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 386.

kaleme almıştır. Şiirlerinde de “Tâhir” mahlasını tercih etmektedir. *Nekregû* adlı mizah mecmuasının baş muharrirliğini de yürüten Tâhirü'l-Mevlevî, bu dergide de “Tâhir Safvet” imzasıyla yazılar kaleme almıştır.

Her Türk vatandaşına bir soyadı taşıma yükümlülüğü getiren Soyadı Kanunu'nun (2525 Sayılı Kanun) 22 Haziran 1934'te kabul edilmesi ve yürürlüğe konulmasıyla Tâhirü'l-Mevlevî “Olgun” soyadını almıştır. Bu tarih itibariyle kaleme aldığı eserlerinde (bk. *Fuzûli'ye Dair, Edebiyat Lügatı*) ve *Bilgi Yurdu, Yücel, Çığır* ve *İslâm Yolu* gibi dergilerde yayımlanan yazılarında “Tâhir Olgun” ismini kullandığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde kaleme aldığı *Hallâc-ı Mansur'a Dâir* ve *Şâir Anıtları* isimli eserlerinde “Tâhirü'l-Mevlevî Olgun” imzasını kullandığı da olmuştur.

1.3. Ailesi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin ailesi hakkındaki bilgiler, eserlerinde verdiği malumata dayanmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin babası Hacı Mustafa Safvet Bey'dir. Dedesi Ahmed Efendi ve büyük dedesi ise İstanbullu Hacı Mustafa Reşid Ağa'dır.²² Hacı Mustafa Safvet Bey, Osmanlı Sarayı'nda Hademe-i hâssa-i şahane (sultanın özel hizmetlisi, hususi ve has adamı) başçavuşlarındandır. Hacı Mustafa Safvet Bey'in anne tarafından dedesi Seyyid Hacı Mehmed Tâhir Efendi, Osmanlı hattatı Mahmud Celâleddin Efendi'nin²³ (öl. 1829) önde gelen talebelerindendir. Sultan Abdülmecid Hân'a yazı muallimliği yapmıştır. Sultan Abdülmecid, hüsn-i hattı Mehmed Tâhir Efendi'den meşk etmiştir. Hacı Mustafa Safvet Bey'in dedesinin sultan ile olan bu yakın ilişkisi, kendisinin sarayda sultanın özel hizmetlisi olarak vazifelendirilmesinde önemli rol oynamıştır.²⁴ Hacı Mustafa Safvet Bey'in saraydaki hizmetleri takdir edilmiş olsa gerek ki kendisine başçavuşluk rütbesi verilmiştir.

Hacı Mustafa Safvet Bey, Tâhirü'l-Mevlevî henüz on dört yaşında iken 1891 senesinde (Şaban 1308) vefat etmiştir.²⁵ Merkez Efendi Mezarlığı'nda medfûn bulunan

²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)* (İstanbul, 1352), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. T.Y. 9387, 2a.

²³ “Osmanlı hattatı olan Mahmud Celâleddin Efendi, Kafkasya'nın Dağıstan bölgesinde dünyaya gelmiştir. Babası ile İstanbul'a göç eden Mahmud Celâleddin Efendi, kendi gayreti ile hat sanatını geliştirmiş ve üstat olmuştur. Mahmud Celâleddin Efendi 1829 senesinde İstanbul'da vefat etmiş, Eyüpsultan'da bulunan Şeyh Murad Dergâhı hazîresine defnedilmiştir. Mezar yeri belli değildir. Ancak mezar taşı dergâhta mahfuzdur. Bk. M. Uğur Derman, “Mahmud Celâleddin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 359.

²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercüme-i hâinden bahseden yazıda şu ifadeler yer verilmektedir: “Mûmâileyh Sultan Abdülmecid Hân'ın yazı muallimi ve üstad-ı hat Mahmud Celâleddin'in tilmîzi meşhûr Hacı Tâhir Efendi'nin kerîme-zâdesi olduğu için hâkân-i müşârun ileyhî iradesi mucibince Hademe-i hâssa silkine idhâl edilmişti.” Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)*, 2a.

²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 1b.

Safvet Bey'in kabir yeri belli değildir. Tâhirü'l-Mevlevî, ailesinin kabir yerlerinin kaybolmasıyla ilgili şunları söylemektedir: “Belediyenin Mezarlıklar Müdürlüğü, kiralari (!) verilmemiş diye taşlarını kaldırtmış olduğu için (ecdâdımın) kabir yerleri kaybolmuştur.”²⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin babaannesi meşhur hattatlardan Mehmed Tâhir Cemâlüddin Efendi'nin kızı Afife Şefika Hanım'dır. Afife Şefika Hanım Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Osman Salahüddin Dede Efendi'nin de sütkardeşidir.²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî'nin annesi Emine Emsal Hanım'dır. Kafkasya doğumlu olup doğum tarihi bilinmemektedir. Emine Emsal Hanım, Sultan Abdülaziz'in Çerkez cariyelerindendir.²⁸ Bununla beraber Sultan Abdülaziz'in kızı Nazime Sultan'a dadılık yapmıştır.²⁹ Emine Emsal Hanım, Hacı Mustafa Safvet Bey'in vefatından takriben bir yıl sonra Mustafa Efendi³⁰ isminde bir zat ile bir evlilik daha gerçekleştirmiştir.³¹ Bu evlilikten Fatma Âliye ismini verdikleri bir kız evlatları olmuştur.

Emine Emsal Hanım ömrünün son zamanlarını oğlu Tâhirü'l-Mevlevî'nin yanında geçirmiştir. Kalp rahatsızlığı artan Emine Emsal Hanım, vefatına yakın felç geçirmiş ve son bir haftasını sağ tarafı oynamaz, konuşamaz ve idrak edemez bir vaziyette geçirmiştir. Nihayetinde 19 Zilhicce 1346 (8 Haziran 1928) tarihinde cuma günü sabah saatlerinde ahirete irtihal eylemiştir.³² 9 Haziran Cumartesi günü Merkez Efendi Cami'nde kılınan cenaze namazı sonrasında cenazesi Yenikapı Mevlevîhânesi Hâmuşan mezarlığına getirilerek kızı Fatma Aliye Hanım'ın yanına defnedilmiştir. Defin işlemi

²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lüğatı*, ed. Kemâl Edib Kürkçüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973), 6.

²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, Şevval 1341, 3: 184.

²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 1b.

²⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 7a.

³⁰ Mustafa Efendi, Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'in kızı Nâzime Sultan'ın kahveci başı olarak sarayda vazifelidir. Bk. Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2006), 497.

³¹ Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 22.

³² Tâhirü'l-Mevlevî, annesinin ahir ömrü ve vefatı hakkında şunları söylemektedir: “1346 Zilkadesi içinde maraz-ı uzuvve-i kalbden müteessiren bir hafta on gün yattı. Marazın had devresi geçmiş de âdeti nekahet devri başlamışken Kurban Bayramının üçüncü günü sabahleyin falic-i 'in'e uğradı. Bir hafta sağ tarafı oynamaz, lisanı söylemez ve idrak etmez bir hâlde geçirdi. Edilen tedavi gösterilen ihtimam gayr-ı müessir kaldı. Nihayet 1346 Zilhiccesinin on dokuzuncu cuma günü sabahleyin 09.45'te ikmâl-i enfâs eyledi.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 119a.

Mevlevî tarîkatı usûl ve adabına uygun olarak gerçekleşmiştir. Kabri başında ism-i celâl okunmuş, gülbang çekilerek³³ duâlar eşliğinde kabre konulmuştur.³⁴

Emine Emsal Hanım'ın Yenikapı Mevlevihânesi Hâmuşan mezarlığındaki mezar taşı kitabesinde “Hû Tâhirü'l-Mevlevî'nin Vâlidesi Emîne Hanım'ın Ruhiçûn Fâtîha 19 Zilhicce 1346 Cuma” ifadeleri yer almaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî validesinin vefatı üzerine derin bir teessür içerisinde şu manzume-i târîhiyyeyi söylemiştir:

“Terk idüp gitdin nihâyet kimsesiz evlâdını

Ayrılmış mihr-i bî pâyânının âhir sonu

Nüh-felekden yâdına târîh-i menkûnun gelir

Ellisinden sonra öksüz koydun anne oğlunu”³⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Afife Gülistan Hanım ve Fatıma Aliye Hanım isimlerinde iki kız kardeşi vardır. Afife Gülistan Hanım hicrî 1305 (1887 veya 1888) senesinde doğmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî kardeşinin Doktor Yüzbaşı Saadettin Bey ile evlendiği bilgisini vermektedir.³⁶ Afife Gülistan Hanım'ın, bu evlilikten Fâtıma Vedîatullah³⁷ ismini verdikleri bir kız evladı olmuştur. Afife Gülistan Hanım, eşi Saadettin Bey'in görev icabı bir müddet Selanik'te yaşamış sonrasında ise İstanbul'a dönmüştür.³⁸ Soyadı Kanunu öncesinde eşini kaybeden Afife Gülistan Hanım, Soyadı Kanunu gereğince Tâhirü'l-Mevlevî ile “Olgun” soyadını almıştır.³⁹ Nitekim Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı üzerine tertip edilen ölüm kağıdında, cenaze sahibi olarak kardeşi Gülistan Olgun gösterilmiştir.⁴⁰ Ne zaman vefat ettiği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak eldeki bilgiler ışığında Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatından (1951) sonraki bir tarihte vefat ettiğini ifade edebiliriz.

³³ Gülbang topluca okunmak üzere hazırlanan duâya denilmektedir. Örneklik teşkil etmesi bakımından bir cenaze gülbangı şu şekildedir: “Vakt-i şerif hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, derviş Muhammed kardeşimizin ruh-ı revanı şâd-ü handan, mazhar-ı afv ü gufran, dâhil-i ravza-i rıdvân ola, mekânında istirâhati müzdâd, menzili mübarek ola, bakîler selâmette kala, demi Hazret-i Mevlânâ'ya Hû diyelim hû.” Bk. Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2018), 388.

³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 1b-2a.

³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 119a; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 418.

³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 131a.

³⁷ Fâtıma Vedîatullah'ın kabri Yenikapı Mevlevihânesi Hâmuşan mezarlığında olup mezar taşı kitabesinde şunlar yazılıdır: “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hemşîrezâdesi Fâtıma Vedîatullah Hanım'ın ruhuna Fâtîha... 23 Şaban 1347”. Bk. Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, 497.

³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 131a-131b.

³⁹ Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 23.

⁴⁰ “Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II”, t.y., 180/5, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin anne bir baba ayrı ikinci kız kardeşi ise Fatıma Aliye Hanımdır. Emine Emsal Hanım'ın Mustafa Efendi ile izdivacının mahsulüdür. Fatıma Aliye Hanım henüz 16 yaşında iken vefat etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî kız kardeşinin vefatı üzerine şu tarihi düşer:

“Ey neşve-i hayatım hemşire-i affem

Sen rihlet eyleyince şefkatli dâderinden

Bir âh ile şu mısra tarih-i fevtin oldu

Cennât-ı ‘âliyâta uçdun mu kardeşim sen...”⁴¹

Tâhirü'l-Mevlevî *Beyânü'l-Hak* dergisinde kardeşinin vefatıyla ilgili düştüğü tarihin devamında ise kardeşinin küçük yaşta vefatına olan üzüntüsünü dile getirmekte ve şunları söylemektedir:

“Cümle-i nâsûta girmezden mukaddem ‘Âliyyem!

Eyledin rihlet diriğa halvet-i lâhûtuna

Bekliyorsun ben sana şal bağlamak hengâmını

Bağladım ama zavallı kardeşim tâbûtuna.”⁴²

Tâhirü'l-Mevlevî'nin kardeşinin henüz 16 yaşında vefat etmesi Tâhirü'l-Mevlevî'yi derin teessür içerisinde bırakmış, *Beyânü'l-Hak* dergisinin bir başka sayısında da “Rihlet-i ‘Âliyye” isimli bir mersiye kaleme almıştır:

“Merhûme-i affe bir melekti

Latif bir çiçektir.”⁴³

Fatıma Âliye Hanım'ın mezarı Yenikapı Mevlevihânesi Hâmuşan mezarlığında bulunmaktadır. Mezar taşı kitabesinde şunlar yazılıdır:

“Ah mine'l-mevt / Şâir-i garîbân Tâhir Bey'in hemşiresi / Terk edüb dünyâyı oldu azîm-i dari's-selâm / Ah kîm ol nev-cihânın nâgehan gaybubeti / Sinede bir yâra açdı bulmaz asla iltiyâm / Etdi on altı yaşında rihlet-i dâr-ı bekâ / Genç iken zehr-i âb-ı mevt ile oldu telh-kam / Hüsn-i ahlâkıyla fer vermişdi uç hafta / Düştü hâk-i tireye mânend-i nûr-ı bedr-i tam / Mesken etdi türbegâh-ı dîlnüvâz-ı vuslatı / Sırr-ı Mevlânâ'dan erdi

⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Fecia-i İrtihali”, *Beyânü'l-Hak*, 1910, 2/47: 10-11.

⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, “Fecia-i İrtihali”, 2/47: 11.

⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, “Rihlet-i 'Âliyye”, *Beyânü'l-Hak*, 1910, 2/50: 1065.

ruhuna işbu peyâm / Cilvegâh etdi harîm-i lâ yezâl-i vahdeti / Eyledi hem-sâye-i hayrû'n-
nisa Rabbü'l-enâm / Çekdi bir ah eyledi inşâd tarihin Bahâ / Cennet-i âlîyi yâ Hû Aliye
etdi makam / Sene 1327 / Devletlû ısmetlû Nazmiye (Nâzime) Sultan Hazretlerinin
kahveci başısı Mustafa Efendi'nin kerîme-i muhteremesi Fâtıma Aliye Hanım'ın ruhuna
Fâtıha..."⁴⁴

Tâhirü'l-Mevlevî'nin aile efradı, sarayda çeşitli vazifelerde görev almış seçkin bir
ailedir. Tâhirü'l-Mevlevî saraya mensup böyle bir aile ortamında yetişmiştir.

1.4. İlim Tahsili

İlk eğitim ailede başlamaktadır. Bilhassa bireyin ahlâk eğitiminde ailenin rolü çok
önemlidir. Tâhirü'l-Mevlevî de ilk dinî ve ahlâkî bilgi ve tutumları ailesinden
öğrenmiştir. Ailesi Tâhirü'l-Mevlevî'nin eğitimi ile yakından ilgilenmiş, onun dinî ve
ahlâkî açıdan en iyi şekilde yetişmesi için gayret göstermiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Hüseyin
Vassaf Bey'e yazdığı mektubunda henüz küçük yaşlarda iken babasının ona Ferîdüddin
Attâr'ın (öl. 618/1221) *Pendnâme* adlı eserinin mukaddimesinden beyitler ezberlettiğini⁴⁵
ifade etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî ezberlediği bu beyitleri babasına okurken babasının
duygulandığını ve ağladığını da sözlerine eklemektedir.⁴⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin babası Safvet Bey, oğlunu küçük yaşlarda bir öğüt kitabı
niteliğindeki *Pendnâme*⁴⁷ ile tanıştırmıştır. Bu eserin İslâmî edebiyat açısından önemi
düşünüldüğünde Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebî şahsiyetinin oluşumunun ilk temellerinin
babası tarafından atıldığını söyleyebiliriz.

Tâhirü'l-Mevlevî eğitim hayatına Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i
İbtidâîsi'nde⁴⁸ (ilkokul/sıbyan mektebi) başlamış,⁴⁹ *Kur'an-ı Kerîm*'i, Türkçe yazı
yazmayı ve okumayı bu mektepte öğrenmiştir. Ayrıca *Emsile*⁵⁰ kitabından başlamak

⁴⁴ Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, 497.

⁴⁵ Osmanlı'da verilen değer in ifadesi sadedinde birtakım eserlere ait metinler ezberlenirdi. Ferîdüddin
Attâr'a nispet edilen *Pendnâme* de bu eserler arasında yerini almıştır.

⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan", Şevval 1341, 3:
184.

⁴⁷ Ferîdüddin Attâr'ın *Pendnâme*'si için yapılan bir çalışma için bk. Musa Balcı, "Attâr ve *Pendnâme*'si
Üzerine", *Akademik-Us* 2/1 (2018): 33-63.

⁴⁸ Sıbyan mektebi veya ilkokul olarak da bilinen bu okullarda (ibtidâîler) çocuklara Elifba, *Kur'an-ı Kerîm*,
Tecvid, İlmihal, İmla, Kıraat, Sarf-i Osmanî gibi dersler öğretilmekteydi. Türkçe okuryazarlık eğitimi bu
safhada verilirdi. Öğrenim süresi şehirlerde üç yıl, köylerde dört yıl idi. Bk. Cezmi Eraslan, *Objektiften
Yansıyanlarla Sultan II. Abdülhamit Döneminde Eğitim* (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2017),
22.

⁴⁹ Atillâ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991), 26.

⁵⁰ Müellifi belli olmayan Arapça kelimelerin çekimlerini ihtiva eden sarf kitabıdır.

suretiyle bu mektepte Arapça eğitimi almıştır. O, çocukluk döneminde okuduğu kitaplara dair ve almış olduğu eğitim hakkında şunları söylemektedir:

“Sekiz dokuz yaşlarında bulunduğum ve mahalle mektebine devam ettiğim sıralarda idi ki -ruhu şâd olsun- büyük validemin çalıştırması sayesinde Kur’ân-ı Kerîm’i hatim eyledikten mâ’adâ (sonra) Ahmedîye, Muhammedîye, Envâr’ül-Âşîkîn; hatta Battal Gâzî gibi harekeli basılmış kitapları tabir-i mahsûsiyle söküp çıkarıyordum.

Kur’ân hususunda gösterdiğim terakki, bizim hoca efendinin hayret ve istihsânını mûcib oldu. Gayretimin mükâfatı olmak üzere Arapça okutmağa kalkıştı ve alınan Emsile kitabından; balmumunun birini “nasara”nın evveline, birini de “ve ensurbihî”nin sonuna yapıştırmak, emsile-i muhtelifeyi baştanbaşa ezberlemeyi emretmek suretiyle derse başlattı.”⁵¹

Tâhirü’l-Mevlevî’nin erken yaşlarda gösterdiği bu başarı onun çalışkanlığını ve azmini, hıfzının kuvvetli oluşunu göstermektedir. Okuma aşkı, okuma yazmayı öğrendiği andan itibaren başlamış, vefatına kadar aralıksız devam etmiştir. Tâhirü’l-Mevlevî’nin en önemli meşgaleleri arasında okumak ve okuduklarını aktarmak yer almaktadır. İlk okuduğu kitaplar arasında Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî’nin mesnevî tarzda kaleme aldığı dinî-didaktik bir eser olan *Ahmediyye*,⁵² muhteva olarak *Ahmediyye* ile benzerlik taşıyan bir başka eser *Muhammediyye*, Ahmed Bîcan’a ait *Envâr’ül-Âşîkîn* ve *Battal Gazi* isimli eser bulunmaktadır. Dil eğitimine olan ilgisi de çocukluk yıllarında başlamış, Emsile’yi ezberlemek suretiyle Arapça eğitimine başlamıştır. İlerleyen yıllarında birçok başarılı tercüme eser ortaya koyması, iyi bir Arapça eğitimi aldığıının göstergesidir.

Tâhirü’l-Mevlevî, sıbyan mektebinden sonra Gülhâne Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî’ye devam etmiştir. Mekteb-i Rüşdi olarak bilinen bu eğitim kurumları (rüştiyeler), ortaöğretim seviyesinde eğitim vermekte olup ilk zamanlar askerî okullara öğrenci yetiştirme amacını sahipken daha sonra sayıları artırılarak ibtidâî (ilk) ve idadî (lise) arasında eğitim veren kurumlara dönüşmüştür. Eğitim süresi ise ilk açıldığı dönemlerde dört yıl iken daha sonra altı yıla çıkarılmıştır.⁵³ Tâhirü’l-Mevlevî, Gülhâne Askerî Rüşdiyesi’ndeki eğitimini tamamladıktan sonra askerî kâtip yetiştiren Menşe-i Küttâb-ı Askerî’ye kayıt yaptırmış ve iki yıllık tahsilden sonra buradan mezun olarak henüz on beş

⁵¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Medrese*, Recep 1331; Şentürk, *Tahir’ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 5.

⁵² Zehra Öztürk, “Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2007, 5: (9) 405.

⁵³ Cezmi Eraslan, *Objektiften Yansıyanlarla Sultan II. Abdülhamit Döneminde Eğitim*, 45.

yaşında iken, döneminin Millî Savunma Bakanlığında (Bâb-ı Seraskerî) memuriyet hayatına atılmıştır.⁵⁴

Tâhirü'l-Mevlevî'nin takriben dokuz yıllık eğitim-öğretim hayatındaki gittiği mektepler özetle şu şekildedir:

Mektep İsmi	Niteliği ve Tahmini Süresi
Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İbtidâisi	(Sıbyan Mektebi) İlkokul (3 yıl)
Gülhâne Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî	Ortaokul (4 yıl)
Menşe-i Küttâb-ı Askerî	Askerî Okul (2 Yıl)

Tâhirü'l-Mevlevî'nin erken yaşta (15) çalışma hayatına atılmasında henüz on üç yaşında iken babasını kaybetmiş olmasının ve beraberinde gelen maddî imkânsızlıkların etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak Tâhirü'l-Mevlevî'nin memuriyete başlaması, onun ilim tahsiline engel teşkil etmemiş, Bâb-ı Seraskerî'deki vazifesinin yanı sıra Fatih Cami Baş imamı Filibeli Mehmed Râsim Efendi ve Mesnevîhan Mehmed Esad Efendi'nin derslerine katılarak özel dersler vasıtasıyla ilim yolculuğu devam etmiştir.⁵⁵ Filibeli Mehmed Râsim Efendi'nin yanında Kuşadalı Ahmed Efendi'nin (öl. 1116/1704) *Şerhu'l-Avâmilî'l-cedîd*⁵⁶ adlı *Avâmil* şerhini okumuştur. Aynı zamanda kendi gayretleri ile Farsça öğrenmeye çalışmış, Mehmed Esad Efendi'nin derslerine, bilhassa *Hafız Divânı* okumalarına iştirak ederek Farsçasını ileri seviyeye taşımıştır.⁵⁷ Muhaddis ve Şâzeliyye meşâyihından Mustafa et-Tûnusî'nin⁵⁸ Yenikapı Mevlevîhânesi'nde icra ettiği *Fütûhât-ı Mekkiyye* takrirlerine iştirak ederek tasavvufî bilgi ve birikimini artırmıştır.⁵⁹

⁵⁴ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 6.

⁵⁵ M. Nedim Tan, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, 3. Bs (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), böl. Tâhirülmevlevî (s. 1238).

⁵⁶ İmam Birgivî'nin (öl. 981/1573) nahve dair eseri *Avâmil*'in Kuşadalı Ahmed Efendi tarafından yapılan meşhur şerhi hakkında bilgi almak için bk. Alaaddin Günay, “Kuşadalı Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri”, *Universal Journal of Theology* 2/4 (2017): 289-301.

⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, “Esad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, Şevval 1341, 3: 184.

⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'nin verdiği bilgiler ışığında; Mustafa et-Tûnusî hadis âlimi ve Şâzeliyye şeyhlerindendir. Aynı zamanda Şeyh Osman Selâhaddin Dede'den teberrüken Mevleviyye hilafeti almıştır. Şeyh Osman Efendi de kendisinden Şâzeliyye hilafeti almış ve hadis okumuştur. Şeyh Mehmed Celâleddin Dede ve Mehmed Esad Dede üzerinde de etkileri görülmektedir. Her iki isim, Mustafa et-Tûnusî tarafından Şâzeliyye tarikatı hilafet icâzeti verilerek irşada memur kılınmıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Şeyh Celâleddin Efendi'ye *Fütûhât-ı Mekkiyye* takrir etmiş, Tâhirü'l-Mevlevî'de bu derslere katılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, *Mahfil*, Rebiülevvel 1342, 4: 90.

⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, Rebiülevvel 1342, 4: 90.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin ilmî serüvenine bakıldığında mektep, cami, medrese ve tekke gibi örgün eğitim ve yaygın eğitim kurumlarında ders gördüğünü; döneminin önde gelen âlimlerinden ders aldığı söylenebilir. Gerçek manada bir ilim adamı olup, ilim öğrenmeye olan iştiağı ömrünün son demlerine kadar devam etmiştir. Tek bir alanda ihtisaslaşmak yerine edebiyat, tasavvuf ve İslam tarihi gibi alanlarda uzmanlaştığı görülmektedir. Onun çalışmalarının multidisipliner bir hüviyette oluşu, bu durumun bir neticesi ve göstergesidir. Eğitim hayatında dil öğrenmeye de ayrı bir önem atfeden Tâhirü'l-Mevlevî, iyi derecede Farsça, Arapça ve Fransızca bilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin henüz on altı yaşında iken Mesnevîhanlık icazeti alması, onun Farsça'ya vukûfiyetini, Mevlânâ'nın eserlerine olan ilgisini, dinî ve tasavvufî bilgisini göstermektedir.

1.5. Hocaları

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tüm insanî özellikleri karşılayacak şekilde hem akla hem de gönle hitap eden bir eğitim sürecinden geçtiği görülmektedir. O, maddî ilimlerin yanında manevî ilim tahsiline de önem vermiştir. İlim yolculuğunda mesafe kat etmesinde birçok hocasının emeği söz konusudur.

Terbiyesinde ve ilk eğitim hayatında babası Safvet Bey'in rolünden bahsedilmişti. Bu minvalde ilk hocası olarak babası Safvet Bey'in zikredilmesi uygun olacaktır. Yeri gelmişken babaannesinin de -muhtemelen Afife Şefika Hanım⁶⁰ yetişmesindeki katkılarından bahsedilmesi gerekir. Tâhirü'l-Mevlevî büyük validesinin çalıştırması sayesinde *Kur'ân-ı Kerîm*'i hatmettiğini, yaygın dindarlığın başucu eserleri arasında gösterilen⁶¹ *Ahmediyye*, *Muhammediyye*, *Envârü'l-Âşıkîn* gibi eserlerin yanı sıra *Battal Gazi* eserini usulüne göre okumakta yine büyük validesinin yardımcı olduğunu ifade etmektedir.⁶²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye *Kur'ân-ı Kerîm*'i, Türkçe okuyup yazmayı ve Arapça temel gramer bilgilerini öğreten hocası Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İbtidâîsinden Hâfız Hasan Efendi'dir. İlim yolculuğuna sıbyan mektebinden hocası Hasan Efendi ile başlamış, Gülhâne Mekteb-i Rüşdiye-i Askerî ve Menşe-i Küttâb-ı Askerî'de eğitim gördüğü süreçte dönemin önemli hocalarından ders okumuştur.

⁶⁰ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 5.

⁶¹ Tan, *İslam Düşünce Atlası*, Tâhirülmevlevî (s. 1238).

⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, "Ahmed Şiranî Efendi Hazretlerine", *Medrese İtikâdları Dergisi*, Recep 1331, 30.

Menşe-i Küttâb-ı Askerî’de istifade ettiği ve daima hayırla yad ettiğini söylediği hocaları arasında Reîsü’l-hattâtın Muhsinzâde Seyyid Abdullah Hamdi Bey (öl. 1317/1899),⁶³ Alaybeyizâde Nâci Bey (öl. 1920),⁶⁴ Yektâ Bey ve Şâkir Bey’in isimlerini zikretmektedir.⁶⁵ O dönem Menşe-i Küttâb-ı Askerî’de Muhsinzâde Abdullah Bey hüsn-i hat; Alaybeyizâde Nâci Bey kitabet ve Kavâid-i Osmaniyye;⁶⁶ Yektâ Bey Arapça; Şâkir Bey de Farsça muallimi olarak görev yapmaktadır. Dolayısıyla Tâhirü’l-Mevlevî’nin mezkûr dersleri ismini zikrettiği bu hocalardan okumuş olması, kuvvetle muhtemeldir.

Hattat Yahya Hilmi Efendi’den de hat dersi alarak, nesih yazısında onun üslubunu takip etmiştir. Yahya Hilmi Efendi, Tâhirü’l-Mevlevî’yi tıpkı bir evladı gibi sevmiş, Tâhirü’l-Mevlevî de ona karşı derin bir muhabbet beslemiş ve evlatlık hissiyle bağlanmıştır.

Filibeli Mehmed Râsim Efendi ve Selânikli Mehmed Esad Dede’nin derslerine katılarak hem Farsçasını ilerletmiş hem de *Mesnevî* üzerinde ihtisaslaşarak Mesnevîhanlık icâzetnâmesi almıştır.⁶⁷ Tâhirü’l-Mevlevî’nin yetişmesinde hiç şüphesiz Filibeli Mehmed Râsim Efendi’nin özellikle de Mehmed Esad Dede’nin etkisi çok fazla olmuştur.

1.6. Tarîkatı

Tâhirü’l-Mevlevî nisbesinden de anlaşılacağı üzere Mevlevî tarîkatına müntesiptir. Tâhirü’l-Mevlevî’nin ailesinden bazı kimselerin Mevlevîliğe yakın oluşu, Tâhirü’l-Mevlevî’nin de bu tarîkata bağlanmasındaki etkenlerden birisi olarak zikredilmektedir. Bilhassa büyük dedesi Hattat Mehmed Tâhir Efendi’nin Mevlevî dervişi oluşunun Tâhirü’l-Mevlevî’yi Mevlevîliğe bir adım daha yaklaştırdığını ifade edebiliriz. Ayrıca *Mesnevî-i Şerif* tederrüsü esnasında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîliğe olan muhabbetinin ziyadeleşmesi, Mevlevîliğe ahz-ı tarîkat eylemesinin sebepleri arasında

⁶³ Meşhur Türk hattatlarından Abdullah Hamdi Bey, “Muhsinzâde” ailesinden olup 1248/1832 senesinde İstanbul Kuruçeşme’de dünyaya gelmiştir. Hat sanatına olan ilgisi küçük yaşlarda başlamış, Kadiasker Mustafa İzzet Efendi’den ders alarak hat sanatında uzmanlaşmıştır. II. Abdülhamid tarafından kendisine “reîsü’l-hattâtın” (hattatların reisi) unvanı verilmiştir. 1887’de Menşe-i Küttâb-ı Askerî’ye hüsn-i hat muallimi olarak tayin edilmiştir. 20 Ağustos 1899’da vefat eden Abdullah Hamdi Bey’in kabri Eyüp Sultan Cami haziresindedir. Detaylı bilgi için bk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 20.

⁶⁴ Esas adı, Hasan Ahmed Naci Efendi olup edebiyat dünyasında Alaybeyizâde Nâci Bey olarak şöhret kazanmıştır. 1856 senesinde Trabzon’da dünyaya gelen Alaybeyizâde Nâci Bey, son dönem Osmanlı şairlerindendir. Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Ali Birinci, “Alaybeyizâde Naci Efendi”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 5/10 (2013): 9-22.

⁶⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, “Esad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey’e Mektuptan”, *Şevval* 1341, 3: 184.

⁶⁶ Birinci, “Alaybeyizâde Naci Efendi”, 10.

⁶⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 332.

gösterilmektedir.⁶⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, hatıratında müntesibi bulunduğu tarîkatın Mevlevîlik olduğunu ifade etmekte ve Mevlevîliğe intisap ettiği tarihi şu şekilde nazmetmektedir:

“Bin üç yüz on iki sâli Cumâde'l-âhire içre
Cebîn-sây-ı dehâlet oldu Tâhir bâb-ı Mollâ'ya
Îlâhî lutf u ihsânınla ol cûyende-i feyzin
Külâh-ı bî'ati hem-pâye olsun 'arş-ı a'lâya”⁶⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf yoluna Cemâziyelâhir 1312 (Aralık 1894) tarihinde henüz on sekiz yaşında iken girdiği anlaşılmaktadır. Muhammed Şahin, Tâhirü'l-Mevlevî'nin erken yaşlarda Mevlevîliğe intisap etmiş olmasını gelenek ve göreneğe uymanın bir neticesi olarak açıklamaktadır. Bu yaşlarda insanda aklî ve ilmî bir kanaat bulunmayacağını da ilave etmektedir.⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî Şahin'in bu görüşünün kısmen doğru kısmen yanlış olduğunu, ifade eder. Mevlevîliğe erken yaşlarda intisap ettiğini, başına sikke giydiğini ancak bu tercihinin gelenek ve göreneğe bağlılıktan olmadığını beyan eder. Mevlevîliğe intisap etmeden evvel Fatih Cami'nde *Mesnevî* derslerine katıldığını, *Mesnevî*'nin birkaç cildini okuduğunu, Mevlânâ'nın meşrep ve mezhebini haddince anladıktan sonra Mevlevîliğe intisap ettiğini vurgular.⁷¹ Üst satırlarda ifade edildiği üzere, mutlaka aile ve çevresinin Mevlevîliğe ilgi duymasında etkisi olmuştur. Ancak unutulmamalıdır ki Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ ve onun yolunu etraflıca inceleyip tanıdıktan sonra Mevlevîliğe bağlanmıştır.

Mevlevî tarikatına intisaplı olduğunu söylemekten gurur duyan Tâhirü'l-Mevlevî, bu yola girdiği için Allah'a şükretmektedir.

“Bi-hamdillâh ki Tâhir Mevlevîyim
Ebû Bekr oğlunun bir peyreviyim.
Ne Bektâşî, ne Şî'i-i gavîyim,
Benim fikrimce fikre hayret âver
Ebû bekr ü Ömer, Osmân ü Hayder!”⁷²

⁶⁸ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 11.

⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 1b; Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 18.

⁷⁰ Muhammed Şahin, *Mesnevî'nin Tenkidi* (İstanbul: Güven Basımevi, 1946); Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1947), 14.

⁷¹ Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 14.

⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017), 1: 111.

Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Mehmed Celâleddin Dede (öl. 1326/1908) ile tanışarak kendisine intisap etmiş ve Mevlevî dervişleri arasına dâhil olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mahfil* dergisinde yayınlamış olduğu “Mehmed Esad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassaf Bey’e Mektuptan” başlıklı yazısında Mehmed Celâleddin Dede’ye intisap etmesinde, Esad Dede Efendi’nin vesile olduğunu vurgulamaktadır.⁷³ Esad Dede, Tâhirü'l-Mevlevî’yi Yenikapı Mevlevîhânesi’ne götürmüş, sikke giydirtirerek Mehmed Celâleddin Dede’ye biat etmesini sağlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, Esad Dede’nin yanında zikir ve semâ etmiş; ancak Esad Dede, onun Mehmed Celâleddin Dede’den feyz alacağını söylemiştir. Bu yöndeki telkin ve teşviki üzerine Tâhirü'l-Mevlevî’nin tarîkattaki mürşidi Mehmed Celâleddin Dede olmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevîhânesi’nde Şeyh Celâleddin Dede’den tasavvufî terbiyesini tamamlayarak onun seçkin müridlerinden olmuştur. Yenikapı Mevlevîhânesi, XVI. yüzyılda İstanbul’da inşa edilen bir Mevlevî âsitânesidir.⁷⁴ Külliye şeklinde tüm unsurları içerisinde barındırıyor olması bakımından tarîkatın önemli merkezlerindendir. Malkoç Mehmed Efendi tarafından 1006/1597-1598 yılında kurulan Yenikapı Mevlevîhânesi,⁷⁵ kuruluş tarihi göz önüne alındığında, Galata Mevlevîhânesi’nden sonra ikinci sırada yer almakta olup dört yüz yıllık bir tarihe sahiptir.

Tarihi süreç içerisinde, Yenikapı Mevlevîhânesi’nde şeyhlik postuna oturan toplam yirmi kişi vardır. Bu zatlar sırasıyla şu şekildedir: Kemâl Ahmed Dede (öl. 1024/1615), Doğanî Ahmed Dede (öl. 1048/1638-1639),⁷⁶ Sabûhî Ahmed Dede (öl. 1057/1647), Câmî Ahmed Dede (1077/1666-1667),⁷⁷ Kârî Ahmed Dede (öl. 1090/1679), Nâcî Ahmed Dede (öl. 1124/1712),⁷⁸ Pendârî Ahmed Dede (öl. 1120/1709), Seyyid Nesîb Yusuf Dede (öl. 1126/1714), Ârifî Ahmed Dede (öl. 1137/1724), Mesnevîhan Mehmed Dede (öl. 1148/1735), Sâfî Musa Dede (öl. 1157/1744), Kûçek Mehmed Dede (öl. 1159/1746), Ebûbekir Dede (öl. 1189/1775), Seyyid Ali Nutkî Dede (öl. 1219/1804), Seyyid Abdülbâki Nâsır Dede (öl. 1236/1821), Seyyid Receb Hüseyin Hüsnü Dede (öl.

⁷³ “Hoca Efendi’nin avdetiyle derslere başlanmış, meşhûdât-ı Hicâzîyesinin istimâi da bende hac seferi arzusu uyandırmıştı. O senenin Cemâziyelâhiresi içinde mesârif-i seferiye elde edilebildiği için hazrete refâkat ve delâlette bulunmasını rica ettim. Bila tereddüt kabul eyledi ve evvel-be-evvel beni Yenikapı Mevlevîhânesine götürüp Merhûm Şeyh Celâleddin Efendi Hazretleri’nden sikke giydirtti ve mürşid-i müşârün-ileyhe biat ettirdi.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, “Mehmed Es’ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey’e Mektuptan”, 1342, 4: 165.

⁷⁴ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Kitabevi, 2015), 5: 229.

⁷⁵ Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye -Mevlevîlerin Tarihi-* Haz.: Cem Zorlu, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 280.

⁷⁶ Hüseyin Vassâf, Doğanî Ahmed Dede’nin vefat tarihini 1040/1630-1631 olarak vermektedir.

⁷⁷ Hüseyin Vassâf, Câmî Ahmed Dede’nin vefat tarihini 1082/1671-1672 olarak vermektedir.

⁷⁸ Hüseyin Vassâf, Nâcî Ahmed Dede’nin vefat tarihini 1120/1708 olarak vermektedir.

1245/1830), Abdurrahim Künhî Dede (öl. 1247/1831-1832), Şeyh Osman Selâhaddin Dede (öl. 1304/1887), Mehmed Celâleddin Dede (öl. 1326/1908) ve Abdülbâki Baykara Dede (öl. 1935).⁷⁹ Anlaşılacağı üzere, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin ilk postnişini Kemâl Ahmed Dede son postnişini ise Abdülbâki Baykara Dede'dir. Mehmed Celâleddin Dede ise Yenikapı Mevlevîhânesi'nin XIX. yüzyıldaki son postnişinidir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nde yetişen çok sayıda mutasavvıf, mesnevîhan, musikişinas, hattat ve şair bulunmaktadır.⁸⁰ Mustafa İtrî Efendi (öl. 1123/1711), Şeyh Gâlib (öl. 1213/1799), Ali Nutkî Dede (öl. 1219/1804), Mehmed Esad Dede (öl. 1329/1911), Ahmed Remzi Akyürek (öl. 1944), Tâhirü'l-Mevlevî (öl. 1951) ve Hasan Ali Yücel (öl. 1961) bu dergâhta yetişen isimlerden sadece bir kaçıdır.

İstanbul'un Zeytinburnu İlçesi'ne bağlı Merkez Efendi Mahallesi'nde bulunan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin günümüzdeki mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Vakıflar tarafından 2004 yılında kapsamlı bir restorasyona tâbi tutulan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin yenileme çalışmaları 2009 yılında tamamlanmış; yakın zamanda ise Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi'ne tahsis edilerek ilim ve irfan yolunda hizmet sunmaya devamı sağlanmıştır. Günümüzde semâ' âyini ve tasavvufî eserler konseri şeklinde çeşitli etkinliklere de ev sahipliği yapmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevî tarîkatı hâricinde Kâdirî ve Rifâî tarikatlarından da icâzetnâme sahibidir. O, Esad Dede ile çıkmış olduğu hac yolculuğunda Mekke Şeyhü'l-meşâyih Ahmed er-Rifâî ile görüşmüş ve kendisine Ahmed er-Rifâî tarafından Kâdirî ve Rifâî tarikatları icâzetnâmesi takdim edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Rifâî Şeyhi Ahmed Efendi'den almış olduğu bu iki icâzetnâmeye dair şunları nakletmektedir:

“Bir gün şeyhe (Ahmed Efendi) sokakta rastladım. Benden iki riyal istedi. Belki lazımdır diye verdim. Birkaç gün sonra bizim odaya geldi. Elinde bükülü iki tane kâğıt vardı. Onları besmeleyle bana uzattı ve okuttu. Biri Rifâiyye tarîkatı, diğeri Kâdiriyye tarîkatına ait tarafıma yazılmış iki icâzetnâme idi. İsteddiği parayla icâzetnâmeleri yazdırdığını anladım. Şeyhin iltifatına teşekkür ederek, buna kabiliyet ve ehliyetimin olmadığından bahsederek itiraz edecek oldum. Bunların manevî bir hediye olduğunu ve kendisinin bunları vermekle görevlendirildiğini söyledi. Hazretin istemeden ve karşılıksız

⁷⁹ Bayram Ali Kaya, *Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevîhânesi'nin İnsanları* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 33-278.

⁸⁰ Yenikapı Mevlevîhânesi postnişinleri ve bu tekkede yetişmiş belli başlı isimler hakkında bilgi için Sâkıb Dede'nin (öl. 1148/1735) *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyyân*; Esrar Dede'nin (öl. 1211/1797) *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*; Sahîh Ahmed Dede'nin *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye*; Hüseyin Vassâf'ın (öl. 1929) *Sefîne-i Evliyâ*; Mehmed Ziyâ'nın (öl. 1930) *Yenikapı Mevlevîhânesi* isimli eserlere bakılabilir.

meydana gelen şu hareketi beni hayrete düşürdü. Onları uğurlu ve mübarek kabul ederek alıp saklamaya mecbur etti.”⁸¹

Tâhirü'l-Mevlevî, herhangi bir talebi olmadan manevî bir hediye olarak takdim edilen bu icâzetnâmelere kendisinin layık olmadığı görüşündedir. Hocası Esad Efendi'ye icâzetnâmelerden bahsettiğinde, hocasının kendisini tebrik ettiğini, ancak mağrur olmaması hususunda tavsiyede bulunduğunu aktarmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, şeyhliğin büyük bir makam olduğunu, kendisinin bu makama yaraşmadığını düşünmektedir. Ancak manevî bir değer atfettiği için bu icâzetnâmeleri şahsi kütüphanesinde saklamıştır. Çile çıkardıktan sonraki bir zaman diliminde, Keçi Hatun Dergâhı Postnişini Şeyh Kemâl Efendi bir vesile ile bu icâzetnâmeleri görmüş ve mühürlemiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, şeyhi Mehmed Celâleddin Efendi ve bazı şeyhlerin bu icâzetnâmeleri mühürlediğini de haber vermektedir. Ne hazin ki büyük Fatih yangınında bu icâzetnâmeler yandığı için günümüze ulaşamamıştır.

1.7. Tasavvufî Terbiyesine Etki Eden Şahsiyetler

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufî terbiyesine etki eden, onun maneviyat dünyasına yön veren şahsiyetlerin başında Mehmed Esad Dede ve Şeyh Mehmed Celâleddîn Dede gelmektedir. Filibeli Mehmed Râsim Efendi ve Karamanlı Hâlid Dede de tasavvufî eğitiminde katkıları olan zatlardır.

1.7.1. Selânikli Mehmed Esad Dede

Selânikli Mehmed Esad Dede'nin hayatına dair bilgilere geniş ölçüde Hüseyin Vassâf'ın derlediği *Esadnâme* isimli biyografik eserden ulaşılmaktadır.⁸² Esad Dede, (h. 1259/ m. 1843) senesinde Selânik'te dünyaya gelmiştir.⁸³ Selânik tüccarlarından Recep Efendi'nin oğludur. Annesi Hânuş hanımdır.⁸⁴ Tasavvuf yoluna Bedevî Tarîkatı Şeyhi Osman Efendi'ye intisap ederek dâhil olur.⁸⁵ Mevlevîliğe intisapı ise Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Mesnevîhan Osman Selâhaddîn Dede (öl. 1887) vasıtasıyladır.⁸⁶ Esad Dede, Fatih Camii'nde *Mesnevî-i Şerif*, *Hâfız*, *Gülistân*, *Pend-i*

⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında”, *Mahfil*, Ramazan 1343, 5: 219.

⁸² Bk. Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başlıklar, nr. 2098. Hüseyin Vassâf bu eserde sadece Mehmed Esad Dede hakkında bilgi vermemiş, aynı zamanda talebeleri Ahmet Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbâkî Baykara, Ahmet Remzi Akyürek, Seyfeddin Dede, Mehmed Ziya Bey, Abdurrahman Adil Eren, Hulûsîzâde Osman Nûri Bey, Seyyid Hafız Tahsin Efendi ve Mehmed Cemâl Bey'in hatıralarını içeren mektuplara da yer vermiştir.

⁸³ Vassâf, *Es'adnâme*, 3; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 402; Nesrin Öktay, *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 22.

⁸⁴ Vassâf, *Es'adnâme*, 61.

⁸⁵ Vassâf, *Es'adnâme*, 3; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 403.

⁸⁶ Vassâf, *Es'adnâme*, 5.

Attâr, Molla Camî, Levâyih, Sipehsâlâr ve Gülşen-i Râz gibi eserleri okutmuştur.⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî'nin de özellikle *Mesnevî-i Şerif* derslerine düzenli olarak katıldığı bilinmektedir.

Esad Dede, 13 Şaban 1329 (9 Ağustos 1911) tarihinde İstanbul'da vefat etmiş,⁸⁸ cenazesi Kasımpaşı Mevlevîhânesi haziresine defnedilmiştir.⁸⁹ Mezar taşı kitabesinde yer alan vefatına düşülmüş tarih şu şekildedir:

“Mesnevî-hân kenz-i esrâr-ı hikem Esad Dede
Âlem-i devrânda dervîş-i hü mâ-pervâz idi
Feyz-i nutkun ahz idenler söyledi tarîhîni
Gitti sû-yı lâ-mekâna nâsih-i mümtâz idi.”⁹⁰

Esad Dede'nin bilinen on altı eseri vardır.⁹¹ Ancak eserlerinin çoğu Yenikapı Mevlevîhânesi yangınında yanmış sadece *Şerh-i Mesnevî* ve *Ziyâü'l-Kulûb Tercümesi* isimli eserleri günümüze intikal edebilmiştir.⁹²

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Esad Dede hakkında malumat verdiği iki çalışması söz konusudur. Bunlardan ilki *Musavver Dâiretü'l-Maârif* adlı eserin ikinci cildinde yer alan “Esad Mehmed Dede”⁹³ (ss. 1378-1379) maddesi, ikincisi ise *Esadnâme*'de ve *Mahfil* dergisinde yayımlanan Esad Dede hakkındaki hatıratır. *Esadnâme*'de, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Esad Dede ile ilgili hatıratına da yer verilmektedir ki bu hatırat daha sonra *Mahfil* dergisinin h. 1342-1343/m. 1923-1924 yıllarına ait bazı sayılarında bölümler hâlinde yayımlanmıştır. Hatırat ışığında, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Esad Dede ile olan etkileşimine temas edilecektir.

Selânikli Mehmed Esad Dede, bir Mesnevîhan ve *Mesnevî* şârihidir. Tâhirü'l-Mevlevî, Esad Dede eliyle Mevlevî tarîkatına intisap etmiştir. Esad Dede'nin derslerine katılarak kendisinden *Hâfiz Divânı*'nı okumuş, onunla yaptığı ilmî müzakereler kendisi için büyük bir kazanım olmuştur. Ayrıca Esad Dede'nin *Mesnevî* derslerine düzenli olarak katılmış, bir müddet sonra Esad Dede, Tâhirü'l-Mevlevî'yi “kârî-i Mesnevî”

⁸⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 403.

⁸⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 404.

⁸⁹ Öktay, *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi*, 28.

⁹⁰ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 404-405.

⁹¹ Bu eserler, *Numûne-i Kavâid-i Fârisî, Ziyâü'l-Kulûb Tercümesi, Mesnevî-i Şerif Şerhi, Tevhîd-nâme, Rubâiyye-i Hûraiyye Şerhinin Tercümesi, Meâda Mûteallik Bir Eser Tercümesi, Teveccüh ve Hâcegân Risâlesi'nin Tercümesi, Risâle-i Şerif, Hz. Ömer'in Oğlu Hakkında Farsça Bir Eserin Tercümesi, Cevâhir-i Aynî, Divânçe, Istilâhât-ı Sûfiyye, Mektûbât, Mesnevî-i Şerif'in İlk Beytine Yazdıkları Şerh, İbn Fâriz'ın Kasîde-i Tâiyye'sinden Birkaç Beyte Yazılan Mufasssal Şerh, Diğer Mücmel Şerh şeklinde sıralanmaktadır. Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 405.*

⁹² Öktay, *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi*, IV.

⁹³ Bu maddenin günümüz harfleriyle yayımlanmış hâli için bk. Semih Ceyhan, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mahfil Dergisindeki Hâtıratı Işığında Mesnevîhan Selânikli Mehmed Es'ad Dede”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2010, 46-47.

olarak tayin etmiştir. Kârî-i Mesnevî'lik, Mevlevîliğin vazifeleri arasında zikredilmektedir ki Tâhirü'l-Mevlevî bu vazifeyi şu şekilde özetlemektedir:

“Eski Mesnevîhanlar hâfız-ı Mesnevî olduklarından takrir esnasında ellerinde kitap bulundurmazlar imiş. Yanılmaları ihtimaline binaen yanlarında bir kârî bulunur, şayet Mesnevîhan bir beyitte tereddüt ederse kârî elindeki kitap vasıtasıyla o tereddüdü izale edermiş. Hatta bazı mevlevîhânelerde yan yana iki kürsü olmasının sebebi de bu imiş. Sonraları iş hafiflemiş, mesnevîhanlar kitaba bakmak suretiyle ders okutmaya başlamışlar. Maamafih de'b-i kadîmi de bozmamış olmak için kârî-i Mesnevî bulunmasını iltizam eylemişler. Şu an Mevlevîhânelerde kürsü dibinde oturan eli kitaplı bir cân, teberrüken iki beyit kıraatıyla derse başlar, ondan sonra da Mesnevîhan takrire devam eder.”⁹⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, Şeyh Celâleddin Dede'nin dersinde Kârî-i Mesnevîlik vazifesini bir müddet ifa ettiğini söylemektedir.⁹⁵ Kârî-i Mesnevî olarak *Mesnevî*'den teberrüken iki beyit okuduktan sonra Şeyh Celâleddin Dede *Mesnevî* takririne devam ederdi.

Tâhirü'l-Mevlevî, hocası Esad Dede'nin birçok yönden takdirini kazanmıştır. Hocası tarafından Kârî-i Mesnevî olarak tayin edilmesi de bunun bir göstergesidir. Erken yaşlarda deruhte ettiği bu vazife, onun yaşlıtlarına nispeten ilmî açıdan önde olduğunun da bir alametidir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Esad Dede ile yaptığı hac seyahati kendisinin manevî kazanımlar elde ettiği bir yolculuk olmuştur. Yolculuk esnasında önemli ziyaretgâhlara uğrama imkânı bulmuş, konakladıkları beldelerin manevî büyükleri ile sohbet etme fırsatı yakalamıştır. Mekke ve Medine'de bulundukları zaman dilimini, ibadet ve zikirle, hocasının ilim meclislerine katılarak geçirmiştir. Esad Dede ile birlikte hac seyahatinin Tâhirü'l-Mevlevî üzerinde derin tesir bıraktığı görülmektedir. Hac dönüşü, memuriyetten istifa ederek Mevlevî çilesine soyunması da bu tesirin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Esad Dede'den izinli olarak zikir ve semâ etmiş; ancak Esad Dede kendisine biat etmesine müsaade etmemiştir. Kendisinin Şeyh Celâleddin Efendi'den feyz alacağını söyleyerek Tâhirü'l-Mevlevî'yi intisap etmesi noktasında başka bir şeyhe yönlendirmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu durum hocasının yüce ahlakının bir göstergesidir. Çünkü hiçbir hoca, talebesini, diğer bir üstadın tedrisine hiçbir

⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, Rebiülevvel 1342, 4: (41) 89.

⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, Rebiülevvel 1342, 4: (41) 89.

mürşid de müridini diğer mürşidin terbiyesine göndermek istemez.⁹⁶ Bu istisnai durum Esad Dede gibi kemâl sahibi bir zata ait olup, onun gibiler başkalarının menfaatini kendi nefesine tercih edenlerdir.

1.7.2. Filibeli Mehmed Râsim Efendi

Tâhirü'l-Mevlevî, Fatih Cami dersiamlarından Filibeli Mehmed Râsim Efendi'nin Avâmil Şerhi⁹⁷ derslerine katılmıştır. Yine onun özel derslerine katılarak Farsçasını geliştirmiştir.⁹⁸ Hüseyin Vassâf, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fatih'te cami derslerine katılarak Filibeli Mehmed Râsim Efendi'den icazet aldığını haber vermektedir.⁹⁹

1.7.3. Şeyh Mehmed Celâleddin Dede

Şeyh Mehmed Celâleddin Dede, Tâhirü'l-Mevlevî'nin tarîkatta mürşididir. Henüz on yedi yaşında iken, hicri 1312 Cemâzîyelâhîr'de (Ağustos 1894) Mehmed Celâleddin Dede'ye intisap ederek Mevlevî tarikatı müntesipleri arasına dâhil olmuştur.¹⁰⁰

Mesnevîhan Osman Selâhaddin Dede'nin (öl. 1304/1887) oğlu olan Mehmed Celâleddin Dede, 8 Rebûlevvel 1265 (2 Şubat 1849) tarihinde İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi'nde dünyaya gelmiştir.¹⁰¹ İlk tahsiline doğup büyüdüğü Mevlevîhâne'de başlamış ve pek çok hocadan ders alarak kendisini yetiştirmiştir. 1277'de (1861-1862) on iki yaşlarında iken Dâvûd Paşa Rüşdiyesi'ne girerek burada Molla Câmî'ye kadar gelmiştir. Babasından *Mesnevî Şerif*, *Fusûsu'l-hikem*, *ez-Zevrâ* ve *'l-havrâ* gibi eserleri okumuş; hatta *Fusûsu'l-hikem* üzerine icâzet almıştır. Tunuslu Mustafa Efendi'nin yanında da *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Sahîh-i Buhârî* okumalarına iştirak etmiştir. Döneminin tasavvurât, tasdikât, akaid ve meânî gibi medrese ilimlerini tahsil ederek ilmî birikimini artırmıştır.

Babası Osman Selâhaddin Dede'nin inzivaya çekilmesi üzerine Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Safvet Çelebî tarafından 1286/1869 yılında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne vekâleten postnişin olarak tayin edilmiş ve burada mukâbele ve ism-i Celâl zikri yaptırmaya başlamıştır. On sekiz yıl vekâleten yürüttüğü şeyhlik vazifesini, babasının 1887 yılında vefat etmesi üzerine asaleten devam ettirmiştir. Eskişehir Mevlevîhânesi Postnişini Hasan Hüsnü Dede'den 21 Aralık 1887 tarihinde *Mesnevî*

⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi Hakkında", *Mahfil Dergisi*, Şaban 1342, 4: (46) 183.

⁹⁷ Mehmed Râsim Efendi'nin okuttuğu Avâmil Şerhi, Adalı Şeyh Mustafa'nın hazırladığı *Netâ'icü'l-efkâr* isimli şerhtir.

⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan", Şevval 1341, 3: (36) 184.

⁹⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 407.

¹⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 18.

¹⁰¹ Bayram Ali Kaya - Sezai Küçük, ed., *Defter-i Dervîşân II Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, 1. Baskı (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), 425; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 242; Nuri Özcan, "Mehmed Celâleddin Dede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 446.

icâzeti almıştır. 1888’de Abdülvâhid Çelebi tarafından şeyhlik vazifesi yenilenerek 16 Ağustos 1891’de de hilâfet icâzetnâmesi verilmiştir. Mevlevîlikteki mertebesine ek olarak Şâzeliyye, Çiştîyye ve Kâdiriyye tarikatlarından icâzet sahibidir.¹⁰²

Şeyh Mehmed Celâleddîn Dede, tasavvufî kimliğinin yanında ilmî kişiliği ve dürüst ahlakı ile bütün irfan çevrelerince ve şeyhler arasında hürmet gören bir zattır.¹⁰³ Tâhirü’l-Mevlevî, mürşidini “Mevlevîliğin numûne-i zarâfet ve fazileti, mekârim-i ahlakın, kemâlât-ı insânîyyenin hulâsa-i ma’rifeti, ahkâm-ı şerîfe-i şer’atın müderris-i hikmeti, âdâb-ı münîfe-i tarîkatın muallim-i hakikati, efkâr-ı hürriyet ve adâletin hâce-i muhteremi, ma’nâ-yı sebât ve metânetin timsâl-i mücessemi”¹⁰⁴ olarak tanıtmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre Şeyh Celâleddîn Efendi, “müeddib-i irfân” ve “münebbih-i vicdân”dır.¹⁰⁵ Şeyhinin ölümü onu derinden sarsmış, vefatı üzerine hislerini ifade ettiği hüzn ve özlem içeren “*Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm*” isimli eseri kaleme almıştır.

Hüseyin Vassâf, Tâhirü’l-Mevlevî için “şeyhinin mürîd-i hâlisi idi”¹⁰⁶ sözlerine yer vererek mürid-mürşid ilişkisi bağlamında karşılıklı samimiyete ve muhabbete dikkat çekmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’nin “o vücûd-i mükerrer benim rehber-i hakikatim, şeyh-i peyâmbere-sîretim” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Şeyh Celâleddîn Dede onun nezdinde gerçek bir mürşiddir. Nefsin afetlerinden haber veren, gafletten uyanmasına vesile olan hakikî bir rehber, ârif-i ekberdir.¹⁰⁷

1.7.4. Karamanlı Hâlid Dede

Karamanlı Hâlid Dede, Tâhirü’l-Mevlevî’ye semâ’ın nasıl yapılacağını öğreten kişidir. Yenikapı Mevlevîhânesi semâzenbaşısı olan Karamanlı Hâlid Dede gözetiminde semâ’ meşk ederek,¹⁰⁸ zamanının öne çıkan semâzenleri arasında yerini almıştır.¹⁰⁹ Semâzenbaşı Karamanlı Hâlid Dede hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Tâhirü’l-Mevlevî, çile çıkardığı zaman diliminde Ahmet Remzi Akyürek Dede’ye yazdığı mektuplarda Yenikapı Mevlevîhânesi’nde görev yapan bazı isimleri zikrederek

¹⁰² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 242.

¹⁰³ Mehmet Ziyâ, *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi* (İstanbul: y.y., 1329), 209.

¹⁰⁴ Müzahir Kılıç, “Tâhirü’l-Mevlevî’nin ‘Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum’ Adlı Eseri”, *Doğu Araştırmaları*, 10 (2012): 77; Tâhirü’l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm*, ed. Sâfi Arpaguş, 1. Baskı (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 4.

¹⁰⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm*, 4.

¹⁰⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 242.

¹⁰⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm* (İstanbul: Matbaa-i Mekteb-i Sanâyi’, 1326), 5.

¹⁰⁸ Alim Kahraman, “Tâhirülmevlevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 407; Kaya, *Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevîhânesi’nin İnsanları*, 299.

¹⁰⁹ Tan, *İslam Düşünce Atlası*, Tâhirülmevlevî (s. 1238), Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943), 2: 672.

haklarında kısa değerlendirmelerde bulunmuş, ancak Karamanlı Hâlid Dede'nin sadece ismini zikretmekle yetinmiştir.¹¹⁰

Mevlevîlikte semâzenbaşı tarafından tarîkâta yeni giren dervîşe, usul ve adabına uygun semâ'nın nasıl yapılacağı öğretilmekteydi ki buna terminolojide “semâ” çıkarmak” denilmektedir. Semâ'ı iyi yapanlar arasından seçilen semâzenbaşı aynı zamanda semâ' edilirken düzeni sağlamakla görevli kişidir. Semâhânede, semâzenlerin birbirine çarpmadan bir düzen içerisinde semâ' etmelerini sağlamaktadır.¹¹¹

1.8. Hac Yolculuğu

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîliğe intisabının ertesi günü hocası Mehmed Esad Dede ile hacetmek üzere yolculuğa çıkmıştır. Mısır'a ait olan Tevfik-i Rabbânî vapuru ile İstanbul'dan başlayan bu yolculuğun ilk durağı İskenderiye olmuştur. İskenderiye'de iki günlük bir dinlenme süreci geçirmiş ve bu zaman diliminde *Kaşîdetü'l-bürde* nâzımı Muhammed b. Saîd Bûsîrî¹¹² (öl. 695/1296 [?]) başta olmak üzere İskenderiye'de kabri bulunan meşâhiri ziyaret etme fırsatı yakalamıştır.¹¹³

İskenderiye'den trenle Tanta'ya geçen Tâhirü'l-Mevlevî, burada Seyyid Ahmed el-Bedevî (öl. 675/1276) ile talebesi ve halifesi Seyyid Abdülâl'ın kabirlerini ziyaret etmiştir. Tanta'dan sonraki durak ise Kahire olmuştur.¹¹⁴ Kahire'de Mısır Mevlevîhânesi'ne (Kahire Mevlevîhânesi olarak da bilinmektedir) misafir olmuş ve burada da iki gün konaklamıştır. Yolculuk esnasında uğradığı şehirlerdeki Cami, dergâh, türbe vb. yerleri ziyaret etmeyi ihmal etmeyen Tâhirü'l-Mevlevî, Kahire'de de Ezher Cami ile Meşhed-i Hüseyinî'yi ve İmâm Şâfî Türbesi ile Seyyide Nefîse (öl.208/824) (Nefîse bint Hasan)¹¹⁵ ve İbnü'l-Fârız (öl. 632/1235) gibi büyüklerin türbelerini ziyaret etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Kahire Kaygusuz Sultan Bektâşî Dergâhı'na da gittiğini ancak bu ziyaretinin nasip almak için değil dergâh içerisindeki mağarayı görme maksadıyla olduğunu ifade etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî hac yolculuğu esnasında kitap alışverişinde de bulunarak satın almış olduğu bir sandık dolusu kitabı Kahire'den İstanbul'a göndermiştir.¹¹⁶ Kahire'den Süveyş'e, Süveyş'ten de el-Mahalle vapuruyla Hicaz

¹¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları*, ed. Cemal Kurnaz - Gülgün Erişen (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 143.

¹¹¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 427, 429.

¹¹² İmam Bûsîrî'nin kabri İskenderiye'de (Mısır) Bûsîrî Cami'nin içerisinde yer almaktadır.

¹¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi Hakkında”, Şaban 1342, 4: 183.

¹¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi Hakkında”, Şaban 1342, 4: 183.

¹¹⁵ Hz. Hasan'ın torunudur.

¹¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi Hakkında”, *Mahfil Dergisi*, Zilhicce 1342, 5: 30-31.

sahillerini takip ederek Suudi Arabistan'ın Kızıldeniz kıyısındaki Yenbu' şehrine gelmiştir. Yenbu''dan Medine'ye de deve sırtında beş günde vasıl olmuştur.¹¹⁷

Medine'ye yaklaştıkları gece Mehmed Esad Dede Tâhirü'l-Mevlevî'ye, "Hz. Peygamber'in huzuruna oruçlu girelim." telkininde bulunmuş ve her ikisi de oruca niyetlenmiştir.¹¹⁸ Ertesi sabah, Medine uzaktan görüldüğünde develerinden inerek iki saat yayan yürümüşler ve Anberiyye kapısından oruçlu ve yürüyerek Medine'ye giriş yapmışlardır.

Tâhirü'l-Mevlevî, Medine'de Şeyh Abdülkadir Efendi namında bir zatın evinde ücret-i mukabilince üç hafta kalmış, bu süre zarfında bilhassa geceleri vaktinin çoğunu Mescid-i Nebevî'de geçirmiştir. Kuba Mescidi, Kibleteyn Mescidi ve Uhud gibi Medine'deki önemli ziyaretgâhlara gitmiş, Medine'deki Mevlevî zaviyesinde ihvan ile buluşarak İsm-i Celâl okumuştur. Kâdiriyye tekkesini de ziyaret etmiş, İdrîsiyye'den Şeyh Ahmed Denderâvî'nin zikir meclisine katılmıştır.¹¹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî ve Mehmed Esad Dede, Medine'de geçirilen üç haftalık sürenin akabinde Yenbu'dan vapurla Cidde'ye, Cidde'den de deve yolculuğu ile Mekke'ye ulaşmışlardır. Tâhirü'l-Mevlevî, Mekke'de Şeyh Abdüllatif Efendi'nin evinde bir oda kiralamış; Mehmed Esad Dede ise Harem'e yakın olma arzusuyla Harem-i Şerif içerisinde bulunan bir medresede kalmayı tercih etmiştir.¹²⁰ Gündüzleri hocası ile beraber olan Tâhirü'l-Mevlevî, hocasının Harem-i Şerif'teki *Mesnevî* derslerine de iştirak etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mekke'de bulunduğu zaman diliminde tanıştığı isimler arasında Şeyh İmdadullah, Şeyh İsmail Nevvâb ve Şeyh Seyyid Ahmed Efendi gibi isimler yer almaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, özellikle Şeyh Seyyid Ahmed Efendi'nin konuşmasının bereketinden istifade ettiğini söylemektedir. Ayrıca Ahmed Efendi tarafından kendisine teberrüken Kâdiriyye ve Rufâiyye tarikatlarından birer icâzetnâme verilmiştir.¹²¹

Tâhirü'l-Mevlevî Mekke'ye ulaştıktan bir iki gün sonra Ramazan ayı başlamıştır. Ramazan, Şevval ve Zilkâde aylarını Mekke'de geçirmiş, Zilhicce'de Arafat'a çıkmış ve

¹¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi Hakkında", *Mahfil Dergisi*, Şaban 1343, 5: 186.

¹¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında", 5: 217.

¹¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında", 5: 218.

¹²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında", 5: 218-219.

¹²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında", 5: 219.

hac farızasını yerine getirdikten sonra da hocası Mehmed Esad Dede'den ayrılarak İstanbul'a dönmüştür.¹²²

Tâhirü'l-Mevlevî ve Mehmed Esad Dede'nin iki refik olarak çıktıkları hac yolculuğuna dair bilgilere, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil* dergisinde peyderpey yayımladığı “Merhûm Esad Dede'ye Dair” hatıratından ulaşılmaktadır. Özetle; Tâhirü'l-Mevlevî'nin İstanbul'dan başlayan hac yolculuğu İskenderiye, Kahire, Süveyş, Yenbu', Medine ve Cidde güzergâhını takip ederek Mekke'ye ulaşmaları ile nihayete ermiştir. Yolculukta vapur, tren, deve gibi vasıtaları kullanan Tâhirü'l-Mevlevî, ilgili güzergâhda bir veya iki gün istirahat etmiş ve bölgedeki öne çıkan cami, dergâh ve türbeleri ziyaret etmiştir. Medine'de üç hafta kaldıktan sonra takriben üç buçuk ay kalacağı Mekke'ye geçiş yapmıştır. Medine ve Mekke'de kaldığı zaman diliminde, ilim ve tasavvuf meclislerine katılmış, birçok âlim ve mutasavvıf ile görüşerek onlardan feyiz almıştır. Ramazan ayını ve takip eden Şevval, Zilkâde ve Zilhicce ayının ilk yarısını Mekke'de geçirmiş, hac vazifesini ifa ettikten sonra da İstanbul'a dönmüştür. Mekke'den İstanbul'a nasıl döndüğüne dair ise herhangi bir malumata ulaşamamıştır.

1.9. Çile Yılları

Şeyh Celâleddin Dede vasıtasıyla Mevlevîliğe intisap eden Tâhirü'l-Mevlevî, hemen ertesi gün hac yolculuğuna çıkmış, hac dönüşünde Karamanlı Hâlid Dede'den semâ' meşk etmiş, bir müddet Bâb-ı Seraskerî'de görev yaptıktan sonra da çilekeş olmak için buradaki görevinden 13 Ocak 1896'da (27 Receb 1313) istifa etmiştir. Muhiblikle iktifa etmek istemeyen Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîliğe intisabından yaklaşık on üç ay sonra 17 Ocak 1896 (1 Şaban 1313) tarihinde¹²³ Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çileye soyunmuştur. Çileye girişine düştüğü tarihi şu şekilde ifade etmektedir:

“Düşdü dâl ikrarıma târih-i cevher Tâhirâ

Matbah-ı Molla'da oldum çillekeş dervîş ben (1313)”¹²⁴

Tâhirü'l-Mevlevî çileye başlama sürecini Ahmet Remzi Akyürek'e yazdığı mektubunda şu şekilde anlatmaktadır: “Şabanın birinci perşembe günü idi. İkrar vermek arzusunda bulunduğum ba'del-mukâbele Aşçı Dede'ye ihbar edildi. O gece salât-ı ıshâdan evvel fakiri çağırılmış. “Aşk olsun” iltifatından sonra: Hacı Bey, Meydancı Dede bir şey söylüyor, sahîh mi dedi. “Eyvallah” cevâb-ı tasdikini alınca, maşallah, memnun oldum,

¹²² Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında”, 5: 220.

¹²³ Hüseyin Vassâf Tâhirü'l-Mevlevî'nin çileye başladığı tarihi 12 Şaban 1313 (30 Aralık 1895) olarak zikretmektedir. Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 408.

¹²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 18.

Allah mübarek eylesin duâlarıyla söze başladı: “Oğlum hiçbir şey yakîn hâsıl olmayınca hüküm verilmez, hem de o yakîn ilim ve aynı geçip hakke’l-yakîn olmalıdır. Matba-ı şerife soyunmak çilleye ikrâr vermek için sathî nazar, cüz’î tefekkür kifâyet etmez. Onun için ta’mîk-i fikr etmeli, uzun uzadıya düşünmelidir. Zira matbah-ı Mevlânâ’ya vakf-ı vücûd eden ateşbâz-ı aşka semender olmalı, nâr-ı muhabbetle yanıp yakılmalıdır. Evlat, edilecek, tekâlif, görülecek hıdemattâ senin kimseden hiçbir farkın olmayacak. İlmin, şiirin, asalet ve karâbetin şimdilik sana medâr-ı imtiyâz olamaz. Seni onların fevkinde, onları senin dununda tutacak olursam min indillâh ben mesul olurum. Hulasa bunları arîz ve amik düşünmelisin.”¹²⁵

Tâhirü’l-Mevlevî Aşçı Dede’nin bu uyarı ve ihtarlarını dikkate alarak “Merd-i meydân-ı rızanın kârı eyvallahtır.” teslimiyetinde bulunacağını arz ederek çileye soyunmuş, üç gün sakâ postunda oturduktan sonra da hizmete koyulmuştur. Sakâ postunda oturmanın hikmeti ise Tâhirü’l-Mevlevî’nin ifadeleri ile şudur: “Sakâ postunda üç gün oturmak, matbah-ı şerifte ne yolda hizmet görüldüğüne ve ne suretle yatılıp kalkıldığına vukuf kesbeyleyerek tahammül olup olunamayacağının anlaşılması içindir.”¹²⁶

Tâhirü’l-Mevlevî, Aşçı Dede’ye azminde sabit olduğunu gösterdiğinde Aşçı Dede kendisine şunları söyleyerek hizmete başlamasını telkin etmiştir: “Elhamdülillah, Allah feyz ihsân etsin evlat! Çile için elzem olan şey sebât ve metanet ve sabır ve tahammüldür. “Sebat eden kazanır”¹²⁷ hadisini daima hatırdâ tutmalı, “Allah sabredenlerle beraberdir”¹²⁸ kavî-i Celîlîni tefekkür etmeli, “Bir kavme hizmet eden kimse, (ecir ve mükâfâta nâiliyet bakımından) onların en büyüğü, efendisidir.”¹²⁹ muktezasınca ihlas ile edilen hıdmetin ne kadar makbul olacağını düşünmeli. İnşallah erenler bu akşam hıdmetini ihsân eder.”¹³⁰ Aşçı Dede tarafından hizmet tahsisi yapılmış, Tâhirü’l-Mevlevî’ye düşen hizmet ise ayakçılık olmuştur. Aşçı Dede hizmet tahsisini yaptıktan sonra çerâğ gülbangını okuyarak çeşitli tembihlerde bulunmuştur.¹³¹

Tâhirü’l-Mevlevî, çile esnasında ayakçılık, iç meydancılığı gibi çeşitli vazifeleri yerine getirmiştir. Çile esnasında kaleme aldığı bir mektubunda Aşçı Dede tarafından

¹²⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, trc. Cemal Kurnaz - Gülgün Yazıcı (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008), 33-34.

¹²⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 34.

¹²⁷ “Kim sabrederse, Allah o kimseye dayanma gücü verir.” Müslim, “Zekât”, 121.

¹²⁸ Bakara, 2/153.

¹²⁹ Deylemî, *el-Firdevs bi-Me’sûri’l-Hitâb* (Beyrut: y.y., 1986), 2: 324.

¹³⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 37.

¹³¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 37.

kendisine iç meydancılığı vazifesinin tevdi edilmesini şu şekilde anlatır: “Bir gün Aşçı Dedemiz, fakire iç meydancılığı hizmetini tevdi’ etmişti de manalı bir ifade ile Derviş Tâhir, meydan-ı şerifi sil süpür, temiz tut, sitr-i Ka’betü’l-uşşâkı düzelt demişti.”¹³² Tâhirü’l-Mevlevî Aşçı Dede’nin bu görevi kendisine vermesi üzerine şu niyazda bulunmuştur:

“Olmuşum meydancı meydanında ben

Sâhib-i meydân-ı Mevlânâ aman

Matbah u meydân-ı aşkın cânıyım

Cânlara cânân Mevlânâ aman”¹³³

Tâhirü’l-Mevlevî’nin çile çıkarırken yerine getirdiği hizmetlerden biri de kilârcı muavinliğidir. Ramazan ayı girdiğinde kendisine bu vazife verilmiş bu vazifenin gereği olarak da gündüz saat sekizden iftar vaktine, gece de aynı şekilde sekizden sahur vaktine kadar kilerde hizmette bulunmuştur.¹³⁴

Tâhirü’l-Mevlevî, Ahmet Remzi Akyürek ile birlikte çileye girmeye karar verdiklerini, ancak Akyürek için engel çıktığını, kendisinin ise muvaffak olduğunu haber vermektedir. Akyürek’e yazdığı mektubunda çile âleminden bahsedeceğini, bu vesile ile belki onun eski şevkinin artabileceğini ifade etmektedir. Çile yıllarında, Tâhirü’l-Mevlevî’nin Ahmet Remzi Akyürek ile mektuplaşması, ikili arasındaki iletişimin kopmadığını gösteriyor olmanın yanında Tâhirü’l-Mevlevî’nin çile sürecine dair malumat vermesi açısından da önemlidir. Ayrıca mektuplar ışığında, Mevlevîlik’teki matbah hayatı, âdâb ve erkânı hakkında bilgilere de ulaşılmaktadır. Bu mektuplar sayesinde Tâhirü’l-Mevlevî’nin çile çıkardığı süreçteki ruh hâline ve manevî yönüne dair de ipuçları yakalanmaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî, çile çıkarırken, çilenin gereği bir taraftan Mevlevîhâne’deki hizmetleri ifa ederken bir taraftan da ilmî ve edebî faaliyetlerine devam etmiştir. Çile esnasında epeyce okuma yapan Tâhirü’l-Mevlevî, ilimden geri kalmamıştır. Bu süreçte Şeyh Mustafa Tunusî’nin *Futuhât-ı Mekkiyye* okumalarına da iştirak ederek¹³⁵ tasavvufî

¹³² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 45.

¹³³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 45.

¹³⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 45.

¹³⁵ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1:408.

bilgi ve birikimini artırmıştır. Bununla beraber Bâki Efendi ve Said Efendi'ye *Pend-i Attâr* okutmuştur.¹³⁶

Çile yıllarında matbuat hayatı da sekteye uğramamıştır. Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetin bir nişanesi olarak Mevlânâ'nın sîret ve suretine dair malumat verdiği *Hilye-i Hazret-i Mevlâna* adlı manzum bir eser yazmıştır. *Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân* adlı eserin Farsçadan tercüme edilerek dilimize kazandırılması da bu sürecin bir meyvesidir.

Tâhirü'l-Mevlevî çile esnasında bir tür deri hastalığı olan egzamaya yakalanmış, takriben yirmi gün evinde istirahat etmiştir. Hastalığı geçmeyince tedavi için Bursa'daki kaplıcalara gitmek zorunda kalmış ve Bursa'da da on sekiz gün kalmıştır. Çileyi ikmal edişini;

“Şevka geldi nüh felek etdikde Hak
Bu güher târîh ile gûyâ beni
Matbahında çille-keş bir cân iken
Kıldı sâhib-hücre Mevlânâ beni (1316)”¹³⁷
manzumesi ile ilan etmiştir.

Çileyi bitirdikten sonra mürşidi Şeyh Celâleddîn Efendi'nin müsaadesiyle Konya'ya giderek Mevlânâ'nın kabrini ziyaret ettikten sonra İstanbul'a dönmüştür.¹³⁸ Bu ziyaretine dair kaleme aldığı şu şiirler Mevlânâ'ya olan muhabbetini anlamak adına kayda değerdir:

“Ey sipîhr-i kurba zînet-bahş olan Îsâ-yı aşk
Vey tecelli-zâr-ı Tûr-ı vahdete Mûsâ-yı aşk
Cebhe-sâ-yı süddesi oldukda sandım meşhedîn
Lâ-mekân-ı feyz içinde bezm-i “Ev-ednâ”-yı aşk

Yüzüm mâlîde-i hâk-i derindir
Gözüm müştâk-ı vech-i enverindir

¹³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 53.

¹³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 18; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 408.

¹³⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 408.

Atâyâ-yı füyûzâtınla şâd it

Der-i lütfunda Tâhir çâkerindir

Ey kişver-i irfâna olan şâhen-şâh

Kıl hâl-i perîşânımıza atf-ı nigâh

Ey Pîr-i kerem güster-i merdân-ı ilâh

Geldik der-i ihsânına şey'en li'llâh

Nûr-ı niğehin kavs-ı kazânın tîri

Feyz-i himemin mess-i vücûd iksiri

Zâtındır olan ehl-i garâmın pîri

Geldik der-i ihsânına şey'en li'llâh

Her lahzada tîr-i dîgere amacız

Tâhir gibi bir himmetine muhtacız

Dil-haste derûn şikeste zâr u âciz

Geldik der-i ihsânına şey'en li'llâh"¹³⁹

Bir müddet dergâhta hücre-nişîn olan Tâhirü'l-Mevlevî, "Tekke bağışı beklemekten, imaret kapısı bekler gibi vakıf lokmaya göz dikmektense ekmeğimi kendi çalışmamla kazanayım."¹⁴⁰ düşüncesiyle tekkeden ayrılmış ve yayın faaliyetlerine başlamıştır.

¹³⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 409-410.

¹⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 19; Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)*, 6a.

1.10. Neşriyat Hayatı

Tâhirü'l-Mevlevî 1892-1893 yıllarında henüz genç yaşında olmasına rağmen duygu ve hislerini kaleme aldığı birçok manzume bir defteri doldurur. Ancak söz konusu şiiirlerin edebî bir dergide yayınlanıp yayınlanmayacağı noktasındaki endişesi sebebiyle şiiirlerini herhangi bir mecmuaya göndermeye cesaret edemez. Nihayet tereddüt ve heyecan içerisinde *Mekteb Dergisi*'ne¹⁴¹ göndermiş olduğu bir naat-ı şerifi (Hz. Peygamber övgüsü) ve gazeli kabul edilerek yayımlanır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ilk yayınındaki imzası "Bâb-ı Seraskerî'ye mensup Tâhir" olarak atılmıştır.¹⁴²

Tâhirü'l-Mevlevî 1899 yılında Tâhir Dede Kütüphanesi'ni kurarak kitap neşriyatına adım atar. İlk neşrettiği eser de *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*¹⁴³ olur.¹⁴⁴ Tâhir Dede Kütüphanesi'nde yayımlanan diğer eserler ise *Manzûme-i Mirâc*¹⁴⁵ ve *Mecmûa-yı Medâiyih-i Hazret-i Mevlânâ*'dır.¹⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'nin kitap yayınına başlamasındaki amacı, hem Mevlevîliğe ait eserleri ve kendisinin kaleme aldığı eserleri yayımlamak¹⁴⁷ hem de geçimini sağlamaktır. Konuyla ilgili hatıratında şu ifadeler yer verir: "Kalemimle geçinmek için matbuata atıldım. Sa'y-i zâtî ile yaşamayı, vakıf lokmasına göz dikmekten evla buldum."¹⁴⁸

Bir dönem, haftalık bir gazete yayımlama düşüncesiyle başvuru yapsa da bu başvurusu, yönetimin süreli yayınlar konusunda imtiyaz sahibi olmayı zorlaştıran tutumu sebebiyle olumsuz neticelenmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'de bu arzusunun peşinden giderek Karabet Efendi'nin *Resimli Gazetesi*'ni kiralama yoluna gitmiş, kendi idaresinde gazetenin ilk sayısı 21 Cemâziyelâhir 1317 (1899) tarihinde yayımlanmıştır. Ancak

¹⁴¹ 1891-1898 yılları arasında yayımlanan eğitim odaklı edebiyat ve fen dergisidir. Başlangıçta çocuklara mahsus yayınlar yapan dergi daha sonra ilmi ve edebî hüviyet kazanmıştır. Derginin 11 Şubat 1898 tarihinde 72. sayısı yayımlanarak yayın hayatına son verilmiştir. Bk. Abdullah Uçman, "Mekteb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 1-2.

¹⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 15-16.

¹⁴³ Eser, Hz. Mevlânâ'nın manzum hilyesi ile yüce nesebini ve tarikat nisbetini ihtiva etmektedir. Ayrıca Hz. Mevlânâ'nın vasıflarına dair bazı şiiirler de içermektedir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ* (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1315).

¹⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 19.

¹⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir mukaddime ilave ettiği Mirâciye risâlesi, *Manzûme-i Mi'râc* ismiyle neşredilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî bu eserin müellifini Sırrı Abdülbâki Dede (Nâyî Osman Dede'nin (öl. 1142/1729) oğlu) olarak göstermektedir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 19. Ancak bu eserin Abdülbâki Ârif Efendi'ye (öl. 1125/1713) ait olduğu, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından sehven Sırrı Abdülbâki Dede'ye ait gösterilip basıldığı da ifade edilmektedir. Bk. Mustafa İsmet Uzun, "Abdülbâki Ârif Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 197.

¹⁴⁶ Vâsıf Efendi'nin cem' ve tertip ettiği bu eser, Tâhir Dede Kütüphanesi kitapları arasında yerini almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî eseri şu şekilde takdim etmektedir: "Hakikatine vâkıf olan erbâb, kitabımız hakkında ibrâz-ı teveccühle muvaffakiyet-i neşrimize muavenet buyurmaları temenni olunur." Eser hakkında bilgi için bk. Vâsıf Efendi, *Mecmûa-yı Medâiyih-i Hazret-i Mevlânâ* (İstanbul: Âlim Matbaası, 1315).

¹⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 3b.

¹⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 127.

gazetede ki fahiş hatalar gerekçe gösterilerek henüz ilk sayısında padişah emriyle lağvedilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, yapılan hataları kabul etmekte ve acemiliğine vermektedir. Ancak gazetenin kapatılmasındaki asıl sebebin başka olduğunu söylemektedir. Veliaht Mehmet Reşat'ın Mevlevî muhibbi olması ile *Resimli Gazete*'nin bir Mevlevî tarafından çıkarılması arasında bir ilgi kurulmuş, Tâhirü'l-Mevlevî'nin gazeteyi Mehmet Reşat için propaganda aracı olarak kullanacağı ileri sürülmüştür. Bu iddia Sultan Abdülhamid Han'ın vehmine dokunmuş ve gazetenin kapatılmasını irade etmiştir.¹⁴⁹ Gazetenin menedilmesinin altında yatan esas sebep budur.

Tâhirü'l-Mevlevî, kısa bir zaman dilimi faaliyetlerine devam edebilmiş, Tâhir Dede Kütüphanesi'ni zarar ettiği için kapatmak zorunda kalmıştır.¹⁵⁰ Ulunay'ın "Tâhir Dede Kütüphanesi mutlakiyet devrinin tazyiki (zorlaması) ile kapanmış, hoca (Tâhirü'l-Mevlevî) memuriyet hayatına atılmaya mecbur olmuştur."¹⁵¹ ifadeleri de yayınevinin kapatılmasındaki bir başka sebebin dönemin baskıcı tutumu olduğunu göstermektedir. *Resimli Gazete*'yi çıkardığı süreçte Tâhirü'l-Mevlevî için "Veliaht hakkında propaganda yapacak." şeklindeki ithamın aslı çıkmasa da kendisini takip etmek üzere bir memur tayin edilerek Tâhir Dede Kütüphanesi gözetime alınmıştır.¹⁵² Tâhirü'l-Mevlevî altı ay kadar sürdürdüğü kitapçılıktan maddî ve manevî zarara uğrayarak çekilmek zorunda kalmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber matbuat âleminde bir rahatlama olmuş, yeni yeni gazeteler, mecmualar çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte, Tâhirü'l-Mevlevî'nin arkadaşları Vasfî ve Muhlis Beyler Tâhirü'l-Mevlevî'ye bir gazete çıkarma teklifinde bulunmuş, Tâhirü'l-Mevlevî daha önceki tecrübesi sebebiyle her ne kadar isteksiz olsa da içerisinde bulunduğu bir ekip ile *Rehber-i Vatan* isminde bir gazete çıkarmıştır. Ancak bu gazete de daha ilk sayısında tertibindeki hatalarla öne çıkmıştır. İkinci sayısında da bu hataların tekrar etmesi gazetenin kapanmasına neden olmuştur.¹⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî bu süreçte yaşananları *Teşebbüs-i Şahsî* romanında anlatmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî bir dönem Midhat Rebiî Bey'in imtiyaz sahibi olduğu *Nekre-gû* adlı mizahî bir gazetede de sermuharirlik vazifesi yürütmüştür.¹⁵⁴ Geveze isimli mizah dergisine çeşitli yazılar yazan Tâhirü'l-Mevlevî, bu derginin muhavere ve manzum

¹⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 25; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 410.

¹⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 26.

¹⁵¹ Ulunay, *Tâhir'ül-Mevlevî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemâleddin Server Revnakoğlu, nr. 193/81.

¹⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 25.

¹⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 30-31.

¹⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 31.

kısımları ile “kıssa-hisse” başlıklı bölümün imla edilmesi işini üstlenmiştir.¹⁵⁵ *İ'tisâm* dergisinde ve *Peyâm-ı Sabah* gazetesinde yayınlanmış çok sayıda yazıları bulunmaktadır.¹⁵⁶ *Cerîde-i Sûfiyye*'de kısa bir süre yazıları çıkmıştır.¹⁵⁷ *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilü'r-reşâd*'a manzum ve mensur yazılar göndermiştir. İkbâl gazetesi Tâhirü'l-Mevlevî'nin çeşitli yazı dizilerinin yayınlandığı başka bir yayın organıdır. Bu gazetede *el-Fütuhâtü'l-İslâmiyye*'nin tercümesinin önemli bir bölümü ve *Hind İhtilali* tefrika olarak dercedilmiştir.¹⁵⁸ Beyânü'l-Hak dergisinde tarihî ve edebî yazıları yayımlanmıştır. Bu dergide “Tarih-i İslâm Sahâifinden” ana başlığı altında İslam tarihinden çeşitli olaylar ve İslam büyüklerine dair yazıları öne çıkmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, yazılarının okuyucular nezdinde karşılık bulduğunu ve büyük bir ilgiyle okunduğunu haber vermekte ve dergi kapanana kadar yazılarına devam ettiğini söylemektedir.¹⁵⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'nin neşriyat hayatında önemli bir yere sahip olan bir başka dergi *Mahfil*'dir. Ferdi Bey ve Karahisarlı Ahmed Efendi ile kurdukları bu derginin neredeyse tüm yükünü Tâhirü'l-Mevlevî tek başına üstlenmiştir. Dinî, ilmî ve edebî bir dergi olan *Mahfil*, Temmuz 1920 – Mart 1926 tarihleri arasında toplam altmış sekiz sayıya ulaşmıştır.¹⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin sahibi olduğu, başyazar olarak yazılar kaleme aldığı ve yazı işleri müdürlüğünü yürüttüğü *Mahfil*'de yayımlanmış çok sayıda mensur ve manzum yazısı bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Tâhirü'l-Mevlevî'nin 1899 tarihi itibarıyla aktif olarak başlayan neşriyat hayatı ömrünün son demlerine kadar sürmüştür. Onu yayın hayatına sevk eden en büyük âmil, Mevlevî büyüklerinin unutulmuş eserlerini gün yüzüne çıkarmaktır. Bu düşüncesine bağlı olarak da Tahir Dede Kütüphanesi'ni kurmuş, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ* başta olmak üzere çeşitli eserler yayınlamıştır. *Resimli Gazete* ve *Rehber-i Vatan* isimli gazeteler çıkarmaya başlamış; ancak bu yayın faaliyeti bazı sebeplerden kaynaklı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin çeşitli alanlara dair neşredilen irili ufaklı yüze yakın eseri bulunmaktadır. *Nekre-gü*, *Mekteb*, *Cerîde-i Sûfiyye*, *İ'tisâm*, *Peyâm-ı Sabah*, *Pîşekâr*, *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilü'r-reşâd*, *Mahfil*, *Yücel* ve *İslâm Yolu* başta olmak üzere çeşitli mecmualarda ve gazetelerde yayınlanmış yüzlerce makale ve şiiri vardır. Yayın hayatında şöhrete ulaşmasında

¹⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 68.

¹⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 63, 65.

¹⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 67.

¹⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 33.

¹⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 61.

¹⁶⁰ Alim Kahraman, “Mahfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 333.

Mahfil'in ayrı bir yeri olduğu ifade edilebilir. Bu dergide yayımlanan pek çok dinî ve tasavvufî konuda yazıları bulunmaktadır.

1.11. İstiklâl Mahkemesi'nde Yargılanması ve Beraatı

Tarihsel seyri içerisinde iki döneme ayrılan İstiklâl mahkemeleri, Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilanına müteakip Büyük Millet Meclisi kararıyla kurulan özel mahkemelerdir.¹⁶¹ Millî Mücadele yıllarındaki İstiklâl Mahkemeleri'nin¹⁶² görev tanımı, “Askerden kaçanları ve onlara yardım edenleri yargılamak” olarak belirlenmiş, daha sonra ise yetkileri genişletilerek ayaklanma, eşkıyalık, vatana ihanet ve casusluk gibi suçlar da dâhil edilmiştir.¹⁶³ Bu açıdan değerlendirildiğinde, söz konusu mahkemelerin kurulması bir zorunluluk olarak kabul edilmiş ve fazla eleştiri konusu olmamıştır. Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri 1920-1923 yılları arasında çeşitli bölgelerde faaliyetlerine devam etmiş ve meclis kararıyla kapatılmıştır.

Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda kurulan ikinci dönem İstiklâl Mahkemeleri¹⁶⁴ (1923-1927) ise gerek döneminde gerekse sonraki yıllarda da tartışılmıştır. Çünkü “Yeni rejimin hayat hakkını savunma perdesi altında, her türlü muhalefeti sindirme ve ortadan kaldırma amacıyla kurulduğu” iddia edilmektedir.¹⁶⁵ Hükümet, devrimlerin hayata geçirilmesinde İstiklâl Mahkemelerini etkin kullanarak bir nevi önüne çıkan engelleri ortadan kaldırmıştır.

Yeni inşa edilen bir sistemle beraber toplumun dönüştürülmek istendiği bir döneme girilmiştir. Bu süreçte de hükümetin uygulamalarına ve inkılaplara karşı tavır alan insanlar var olmuştur. Bir yönüyle İstiklâl Mahkemeleri'nin muhaliflerin susturulmasında araç olarak kullanıldığı ve bu sürecin birçok kurbanının bulunduğu belirtilmektedir. Yargılanan kişilerden birisi de Tâhirü'l-Mevlevî'dir. Onun yargılanma süreci, *Matbuat Âlemindeki Hayatım* isimli hatıratında tüm ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

¹⁶¹ Cevdet Küçük, “İstiklâl Mahkemeleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 350.

¹⁶² Hükümetin teklifi doğrultusunda yedi bölgede İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur: “Bilecik, Kütahya, Bursa ve İzmit bölgelerini kapsayan Eskişehir İstiklâl Mahkemesi; Antalya, Burdur, Denizli, İzmir, Menteşe ve Aydın bölgelerini içine alan Isparta İstiklâl Mahkemesi; Afyonkarahisar ve Aksaray bölgelerinin dâhil edildiği Konya İstiklâl Mahkemesi; Tokat, Amasya, Samsun ve Ordu bölgesini kapsayan Sivas İstiklâl Mahkemesi; Zonguldak, Bolu, Kastamonu, Çankırı ve Sinop bölgesinin dâhil edildiği Kastamonu İstiklâl Mahkemesi; Mersin, Adana, Kozan, Niğde ve Kayseri bölgesini kapsayan Pozantı İstiklâl Mahkemesi; Çorum, Yozgat ve Kırşehir bölgelerini kapsayan Ankara İstiklâl Mahkemesi bu dönemde kurulan yedi İstiklâl mahkemesidir.” Bk. Küçük, “İstiklâl Mahkemeleri”, 23: 351-352.

¹⁶³ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1988), 1, 153.

¹⁶⁴ Cumhuriyet dönemi İstiklâl Mahkemeleri; Ankara İstiklâl Mahkemesi, İstanbul İstiklâl Mahkemesi ve Şark İstiklâl Mahkemesi olmak üzere üç bölgede kurulmuştur.

¹⁶⁵ Tahir Dünder, *Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri* (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 32.

Bu yönüyle hatıratı, İstiklâl Mahkemesi'nde yaşananları gelecek nesillere aktaran bir vesika özelliği taşımaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, 7 Aralık 1925 tarihinde, pazartesi günü polislerin evindeki arama neticesinde şüpheli gördükleri bazı belgelerden hareketle tutuklanarak Ahmediye Polis Mevkii'ne götürülmüştür. Arama esnasında polislerin dikkatini çeken üç evrak olmuştur ki bunlar; Teâlî-i İslâm Cemiyeti'nden çekildiğini gösteren istifa mektubunun müsveddesi, Nâzime Sultan'ın dairesinde yürüttüğü vekilharçlık vazifesinden ayrılışını beyan eden şehadetname ve Medresetü'l-Vaizîn müdürlerinden Davut Paşa tarafından bir yakını için mezar taşına yazılmak üzere bir tarih tanzim ve irsaline dair belgedir.¹⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu belgeler aleyhte delil olmaktan ziyade lehte delil sayılabilecek muhtevaya sahiptir. İfadesine başvurulduktan sonra serbest bırakılacağı düşüncesiyle geldiği karakolda beklentisinin dışında, tutuklanma sebebinin belirsizliğini koruduğu bir ortamda günlerce tutuklu kalmıştır.

Ahmediye Polis Karakolu nezaretinde henüz neden tutuklu olduğunu dahi bilmeden geçirdiği günlerde, Cumhuriyet gazetesinde çıkan 8 Aralık 1925 tarihli şu habere rastlar. Haberde; “*Vakit* gazetesi muharrirlerinden Ömer Rıza ve *Mahfil* mecmuası sahibi Tâhirü'l-Mevlevî Bey'le, Atıf Hoca'nın *Frenk Mukallidliği ve Şapka Risâlesi*'ni basan kitapçı Mihran Efendi'nin Sabık Evkaf Nezâreti Müsteşarı Şevki Bey'in ve sairinin taht-ı nezarete ve polis merkezinde bulundukları”¹⁶⁷ yazmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, bu haberden hareketle tutukluluk halinin şapka meselesi ile alakalı olabileceğini tahmin etmiş; hatta şapka devrimine muhalif gözükmemek için nezarete bir fötr şapka isteterek şapka takmıştır. O, Müslümanlığın surette değil sîrette olduğuna, Allah'ın kılık-kıyafete ve amele değil, kalplere ve niyetlere bakacağına inanmaktadır.¹⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncelere sahip olmakla birlikte “Kafama geçen şapkanın altında vücudumun titrediğini hissettim.” ifadelerine yer vererek aslında bu durumu zor kabullendiğini ima etmektedir. Aynanın karşısına geçtiğinde de “Ayineye baktım orada aksimi gördüm / Allah biliyor kalbimi kendimden öğürdüm.” beyti dudaklarından dökülmüştür.¹⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, şapka meselesinde aleyhte açıkça görüş belirtmemekle birlikte hatıratının satır aralarında, şapkanın Batı menşeli olduğuna, Avrupa medeniyetini temsil

¹⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 209-212.

¹⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 221.

¹⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 222.

¹⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 222-223.

ettiğine, kendisinin de bu medeniyetin pek acemisi olduğuna işaret ederek safını belli etmektedir.

Tevkif edilişinin yedinci (13 Aralık 1925) ve sekizinci gününde (14 Aralık 1925) iki kez Ahmediye Polis Mevkii'nden Aksaray merkeze oradan da Polis Müdüriyetine götürülerek sorgulanan Tâhirü'l-Mevlevî'nin henüz hangi suça karıştığı belirsizliğini korumaktadır. Sorgulamada öne çıkan konular Tâhirü'l-Mevlevî'nin şapka hakkındaki görüşleri ve İskilipli Atıf Efendi ile olan ilişkisidir. Atıf Efendi ile ne zaman tanıştığı, şapka risâlesinden satıp satmadığı kendisine sorulan sorulardan bazılarıdır.

Şapka meselesinde, “Şapkanın bir baş kisvesi olduğunu, Müslümanlığın da kisveden ibaret olmadığını” beyan sadedinde geniş bir ifade veren Tâhirü'l-Mevlevî'nin savunması makul karşılanmıştır. Atıf Efendi ile tanışmasından Teâlî-i İslâm Cemiyeti'ne onun teşvikiyle girdiğinden bahseden Tâhirü'l-Mevlevî, “*Frenk Mukallidliği ve Şapka* risâlesinden de kendisine elli adet gönderildiğini, beş tanesinin satıldığını, Şapka Kanunu'ndan sonra satış yapılmadığını, kalan kırk beş tanenin de iade edildiğini” ifade etmiştir.¹⁷⁰ Atıf Efendi'nin kitabını basan satışına vesile olan onunla ders okuyan sohbet eden, hatta selam verenlerin bile tevkif edildiği bir dönemde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin tutuklanma gerekçesi de Atıf Efendi ile olan yakınlığı ve *Frenk Mukallidliği ve Şapka Risâlesi*'nden beş tane satmış olmasıdır.

İstanbul'da on dokuz gün nezarete kalan Tâhirü'l-Mevlevî, hakkındaki iddialara karşı savunmasını yapmış; ancak haklı olduğu hâlde serbest bırakılması noktasında bir karar çıkmamıştır. İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Ankara'ya sevk edilerek 26 Aralık 1925'te Ankara Cebeci'deki hapishaneye konulmuştur. 8. Koğuştaki kalan Tâhirü'l-Mevlevî'ye yakın arkadaşı Suûdu'l-Mevlevî (öl. 1948) ve Ömer Rıza (Doğrul) Bey (öl. 1952) gibi isimler eşlik etmiştir.

Ankara'daki hapishaneden mahkeme salonuna yedi defa götürülen Tâhirü'l-Mevlevî, dördünde yoğunluk sebebiyle yargılanmadan dönmüş, birinde iddianamesi okunmuş, birinde mahkemesi görülmüş ve son götürülüşünde de hakkında hüküm verilmiştir. Ankara'da kırk beş gün tutuklu kalan Tâhirü'l-Mevlevî, 3 Şubat 1926'da son kez mahkemeye çıkarılmıştır. İtham edildiği suçlar ise Teâlî-i İslâm Cemiyeti'ne üyeliği ve İskilipli Atıf Efendi'nin *Frenk Mukallidliği ve Şapka Risâlesi*'nden beş nüsha satmasıdır. Mahkeme heyetine karşı sözlü olarak etkili ve sarîh bir müdafaa yapmıştır. Müdafaasında Teâlî-i İslâm Cemiyeti'ne sırf ilmî bir cemiyet olduğu için girdiğini, siyasî

¹⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 236, 247.

konularla ilişkilendirildiği dönemde de cemiyetten istifa ettiğini ifade etmiştir. Diğer suçlama ile ilgili de *Şapka Risâlesi*'nin satışının kanunen suç olmadığı dönemde gerçekleştirildiğini dolayısıyla suç teşkil etmemesi gerektiğini savunmuştur.¹⁷¹ Mahkeme heyetince suçsuz olduğuna hükmedilmiş ve tutukluluk hâli sona ermiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî beraat ettikten sonra bir müddet Ankara'da kalmış, hakkında cevâz-ı istihdam kararı çıkartmak için başvuruda bulunsa da bir netice alamayarak İstanbul'a dönmüştür. Döndükten kısa bir süre sonra *Mahfil* dergisinin altmış sekizinci sayısını çıkarmış; ancak bu tek sayıdan sonra dergiyi kapatmak durumunda kalarak neşriyat hayatından çekilmiştir. Vassâf, bu konuda Tâhirü'l-Mevlevî'nin neşriyatı terk etmeye mecbur kaldığından ve artık hiçbir neşriyat ile meşgul olmadığından bahsetmektedir.¹⁷² Tâhirü'l-Mevlevî kanaatimizce dönemin siyasî konjonktürü gereği uzun yıllar sessizliğe bürünmüş, 1935 yılında *Yücel* dergisinde yayımlanan yazıları ile bu sessizliğini bozmuştur. Çeşitli dergilerde makaleler yayımlayarak ve birtakım eserler neşrederek yayın faaliyetlerini sürdürmüştür.

1.12. Memuriyeti

Tâhirü'l-Mevlevî, çeşitli kurumlarda kamu hizmetinde bulunmuştur. Bu bölümde kendisine ait memuriyet hizmet cetveli, sicil cüzdanı¹⁷³ ve hatıratı referans alınarak muallimlik dışındaki¹⁷⁴ memuriyet hayatına değindik. Öğretmenlik yaptığı dönemi ise müstakil bir başlık altında değerlendirdik.

Tâhirü'l-Mevlevî Menşe-i Küttâb-ı Askerî'den 1892'de mezuniyeti sonrası, henüz on beş yaşında iken Bâb-ı Seraskerî'de¹⁷⁵ stajyer memur olarak göreve başlamış, üç yıl yedi ay yürüttüğü bu görevini 1896'da kendi isteğiyle bırakmıştır. Memuriyeti bırakma gerekçesi, Mevlevî müntesibi olarak 1001 günlük çile çıkarma arzusudur.¹⁷⁶

1886-1903 tarihleri arası, Tâhirü'l-Mevlevî'nin memuriyet hayatı açısından açıktaki olduğu dönemdir. Bu zaman zarfında 1001 gün süren Mevlevî çilesini tamamlamış, akabinde Tâhir Dede Kütüphanesi'ni kurarak neşriyat hayatına adım atmıştır. İlerleyen

¹⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 343-344.

¹⁷² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 413.

¹⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin memuriyet hizmet cetveli ve sicil cüzdanı Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, No. 180/2'de yer alan "Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II" isimli dosyanın içerisinde yer almaktadır. Bk. "Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II", t.y.

¹⁷⁴ Muallimlik hayatı müstakil bir başlık altında ele alınmıştır.

¹⁷⁵ Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin en üst rütbedeki kumandanı olan seraskerin resmî makamıdır.

¹⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, memuriyetten ayrılma gerekçesini şu sözlerle anlatır: "Ben muhiblikle iktifa edemeyerek çile çıkarmak arzusuna düştüm. Makam-ı Seraskerî'nin müdavimi bulunduğum Piyade Dairesi 3. şubesindeki vazifemden hicrî 1313 Recep'in sonlarında istifa ettim ve 1 Şaban 1313'te çilekeşliğe karar verdim." Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 18.

süreçte yayın hayatındaki zorluklar sebebiyle kütüphanesini kapatmak zorunda kalarak Sultan Abdülaziz Han'ın kızı Nazime Sultan'ın (öl. 1947) konağında vekilharç vazifesini¹⁷⁷ yürütmek üzere görevlendirilmiştir. Validesi Emsal Hanım'ın Nazime Sultan'ın dadısı olması hasebiyle Tâhirü'l-Mevlevî'ye özel bir ilgi söz konusudur. Bizzat Nazime Sultan'ın daveti üzerine görevi kabul eden Tâhirü'l-Mevlevî, konağın ihtiyaçları ile ilgilenmiş, alım-satım işlerini yürütmüştür. 1903'e gelindiğinde ise dört yıl ifa ettiği vekilharçlık vazifesinden müsaade isteyerek ayrılmıştır.¹⁷⁸

1903 senesinde, Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'nin muhasebe kaleminde açılan imtihanda başarı sağlayan Tâhirü'l-Mevlevî, sekiz yıl aranın ardından tekrar memuriyete dönüş yapmış ve kurum içerisinde, muavin, kâtip ve başkâtip olarak çeşitli kademelerde görev almıştır. Hizmet cetvelinde yer alan bilgiler ışığında onun deruhte ettiği vazifeler; Muâmelât-ı Nakdiye muâvinliği (1907),¹⁷⁹ Hicaz ve Taşra Masası kâtipliği (1908),¹⁸⁰ Cetvel Kitabeti muâvinliği (1909),¹⁸¹ Hesabât-ı Umumiye Müdiriyyeti Tahrirat Masası kitabeti muâvinliği (1910)¹⁸² ve Levâzım Kalemi kâtipliği (1910)¹⁸³ şeklinde sıralanmaktadır.¹⁸⁴

1911 yılında, Maden Müdüriyet-i Umumiyesi'ne nakli gerçekleşen Tâhirü'l-Mevlevî, bu kurumda da sırasıyla; ikinci sınıf kâtiplik (1911-1915), birinci sınıf kâtiplik (1915-1918) ve başkâtiplik (1918-1919) olmak üzere çeşitli kademelerde görev almıştır. Maliye Nezâreti'nin 1919 tarihli kararnamesiyle, bünyesinde kurulan Tevhid-i Mübâyeat Komisyonu'nda tahrirat mümeyyiz-i evveli (resmî yazışmalar için yardımcı kâtip) olarak yeni görevine başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, 1920'de komisyonun lağvedilmesiyle açıkta kalmıştır. Akabinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne yaptığı başvurusu kabul edilmiş ve kırk günlük bir aranın ardından “İktisat Heyeti Başkâtibi” olarak memuriyete geri dönmüştür. Aynı yıl içerisinde İktisat Heyeti Özel Kalem Müdürlüğü başkâtipliğine terfi etmiş, kısa bir süre sonra da görevinden azledilmiştir.¹⁸⁵ İktisat heyetinin daimî surette başkâtiplik

¹⁷⁷ Vekilharç, “bir konakta masraf görmeye memur muteber müstahdem, kethüda” manasına gelmektedir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, ed. Paşa Yavuzarslan, 2. Baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 1304.

¹⁷⁸ Orman ve Maadin ve Ziraat Nezâreti'nde açılan sınavı kazanması sebebiyle vekilharçlık vazifesini bırakarak memuriyete dönmüştür. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 7b.

¹⁷⁹ 14. 02. 1907 tarihinde Muamelat-ı Nakdiye Muavinliğine terfi etmiş, maaşı 430 kuruşa yükseltilmiştir.

¹⁸⁰ Hicaz ve Taşra Masası kâtipliğine 29. 08. 1908 tarihinde terfi etmiş, maaşı 600 kuruşa yükseltilmiştir.

¹⁸¹ 07. 09. 1909 tarihinde bu vazifeye başlamış, maaşı 600 kuruş olarak devam etmiştir.

¹⁸² 09. 03. 1910 tarihinde bu vazifeye başlamış, maaşı 600 kuruş olarak devam etmiştir.

¹⁸³ 14. 06. 1911 tarihinde Levâzım Kalemi kâtipliğine nakledilmiş ve maaşı 800 kuruşa yükseltilmiştir.

¹⁸⁴ “Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II”, t.y., Hizmet Cetveli.

¹⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin görevden uzaklaştırılmasına dair 30 Ağustos 1336 (1920) tarihli tebligatta şu ifadeler yer verilmiştir: “İktisat Heyeti muâmelâtı daimî sûrette bir kâtip istihdamını icâb eylemediğinden heyet-i mezkûre kitâbetini ifa etmek üzere kalem-i mahsûsda başküttâba tayin kılınmış Tâhirü'l-Mevlevî Bey'in vazifesine hitâm verilmiştir.” Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 83.

istihdamına ihtiyaç duymadığı, resmî azil gerekçesi olarak sunulsa da Tâhirü'l-Mevlevî asıl sebebin farklı olduğunu beyan etmektedir. Ona göre hükümetçe uygun görülen “Kuvâ-yı Millîye aleyhinde ve lüzum-ı tenkîli” konulu beyannamenin, üyesi olduğu Teâlî-i İslâm Cemiyeti aracılığıyla yayımlanmak istenmesine karşı çıktığı için görevine son verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Teâlî-i İslâm Cemiyeti'nin siyasî değil, ilmî ve dinî bir cemiyet olduğunu, hükümetin işlerine karışılmayacağı gibi hükümetin de cemiyetin işlerine karışmaması gerektiğini savunmuş, bu tutumu da onun görevden azledilmesine sebep olmuştur. Haksızlığa uğradığı gerekçesiyle birkaç gün sonra nezâret encümenine başvuruda bulunmuş ve hakkında cevaz-ı istihdam¹⁸⁶ kararı çıkartılmıştır.¹⁸⁷

Memuriyete dönebilir ruhsatını aldıktan sonra 26 Eylül 1920'de Âlî Satış Komisyonu başkâtipliğine getirilmiştir. Maliye Nezâreti'ne bağlı bu komisyonun görevi savaş dolayısıyla elde edilen malların satış işlemlerini gerçekleştirmektir.¹⁸⁸ 1921 senesinde bu komisyonun lağvedilmesiyle tahakkuk ve teslim memurluğuna naklen atanmış, 1922'de de Ticaret ve Ziraat Nezâreti Sicil Müdürlüğü Kalemünde mümeyyiz (kâtiplerin yazdıklarını tashih eden memur) olarak çalışmaya başlamıştır.¹⁸⁹

Sicil kaydına göre memuriyet hayatının son durağı Maden Umum Müdürlüğü olmuştur. Burada da mümeyyiz olarak görev yapan Tâhirü'l-Mevlevî 1 Mart 1923'te emekliliğe sevk edilmiş ve kendisine 750 kuruş emekli aylığı bağlanmıştır. 1924 senesinde ise kendisine Keçiözümlü Kükürt Fabrikası müdürlüğü ile Isparta Maden memurluğu teklif edilmiş; ancak o bu teklifi kabul etmemiş, görülen lüzum üzerine de emekli maaşı kesilmiştir. Hatıratında, Kuyud-i Umumiye Müdüriyetinde memur olarak çalıştığı bilgisi de yer alan Tâhirü'l-Mevlevî, İstiklal Mahkemesi'nden beraat ettikten sonra İstanbul'a dönmüş ve 26 Mart 1929 tarihinden 29 Ağustos 1929 tarihine kadar Kuyud-i Umumiye Müdüriyetinde memur olarak çalışmıştır.¹⁹⁰

Özetle, dönemin Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti (Bakanlığı) -ismi 1911'de Ticaret ve Ziraat Nezâreti olarak değiştirilmiştir-¹⁹¹ ve Maliye Nezâreti'ne bağlı kurum ve kuruluşlarda çeşitli kademelerde görev alan Tâhirü'l-Mevlevî'nin memuriyetteki ana vazifesi kâtiplik olmuştur. Zaman içerisinde terfi ederek başkâtiplik gibi daha yüksek rütbedeki vazifeleri de deruhte etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin memuriyet hayatındaki

¹⁸⁶ Azledilen memurun yeniden memuriyete alınabilmesi için “çalışması uygundur” iznine denilmektedir.

¹⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 83.

¹⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 83.

¹⁸⁹ “Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II”, t.y., Sicil Cüzdanı; Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 90.

¹⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 384.

¹⁹¹ Öncel Zincirci, *Türkiye'de Tarım Teşkilatının Tarihçesi* (Ankara, 1994).

görevlerinin çeşitliliği ve görev yerlerindeki sürekli değişimler, dönemin siyasî ve idarî yapısı ile alakalıdır.

Tâhirü'l-Mevlevî çeşitli komisyonlarda da bulunarak bazı hizmetlerde bulunmuştur. Dönemin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnîf-i Kütüp Komisyonu azalığı yaptığı vazifelerden biridir. Diyanet İşleri Riyaseti tarafından *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*'nin tertip ve tashihi için musahhih olarak görevlendirilmiştir.¹⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Lügat-ı Nâcî* ve *Kıyas-ı Enbiya* gibi eserlerin musahhihliğini de üstlenmiştir.¹⁹³

1.13. Muallimlik ve Müderrislik Hayatı

Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatının önemli bir bölümü eğitim ve öğretim faaliyetleriyle geçmiştir. 1903'ten 1941 yılına kadar gerek medreselerde müderris olarak gerekse resmî ve özel okullarda muallim olarak Farsça, Türkçe, Edebiyat, İslam Tarihi, Siyer, İslam Medeniyeti Tarihi, Hitabet ve İnşâd başta olmak üzere birçok farklı alanda ders okutmuş ve talebe yetiştirmiştir.

İlk olarak Mekteb-i Burhân-ı Terakkî'de ve aynı yıl Mekteb-i Rehnümâ-yı Füyûzât isimli özel mekteplerde muallim olarak görev alan Tâhirü'l-Mevlevî'nin muallimliğe intisapı 1319/1903 senesidir.¹⁹⁴ Burhân-ı Terakkî'de Farsça muallimi olarak yaklaşık altı yıl görev yaptıktan sonra (1903-1908) 1908'de mektebin kapanması üzerine buradaki görevi nihayete ermiştir. Farsça ve İslam Tarihi dersleri okuttuğu Rehnümâ-yı Füyûzât'ta ise vazifesinin ne zaman sona erdiğini bilmemekle beraber 1909 yılında görevine devam ettiği bilgisine sahibiz.¹⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî bu mekteplerde okutmak üzere *Amuzgâr-ı Pârisî/Fârisî*¹⁹⁶ ve *Dest-âviz-i Fârisî-hânan*¹⁹⁷ isimli eserlerini hazırlamıştır.

¹⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 202.

¹⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 70.

¹⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 8b; Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, 1973, 9.

¹⁹⁵ Bu tarihte mektebin külliyyatı olarak *Dest-âviz-i Fârisî-hânan* eseri yayımlanmıştır.

¹⁹⁶ *Amuzgâr-ı Pârisî/Fârisî*, Rehnümâ-yı Füyûzât mektebinde, Farsça derslerinde okutulmak üzere 1904 yılında kaleme alınan Farsça gramer kitabıdır.

¹⁹⁷ *Dest-âviz-i Fârisî-hânan*, Rehnümâ-yı Füyûzât mektebi külliyyatının ilk kitabı olarak 1325 (1909) senesinde İstanbul'da Cihan Matbaası'nda neşredilmiştir.

1325/1909 yılına gelindiğinde Dârü's-Şafaka'da¹⁹⁸ ders vermeye başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, burada Edebiyat, Usûl-i tahrîr ve İslam Tarihi dersleri okutmuştur.¹⁹⁹ Dârü's-Şafaka'da İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanma sürecindeki zorunlu bir ayrılığın dışında 1943 yılına kadar bilfiil çalışmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin muallim olarak görev yaptığı mekteplerden biri de Halkalı Ziraat Mektebi'dir. Mehmet Akif Ersoy (öl. 1936) I. Dünya Savaşı esnasında propaganda yapmak üzere Almanya'ya görevlendirildiğinde²⁰⁰ yerine vekil olarak Tâhirü'l-Mevlevî'yi tayin etmiş, o da Aralık 1914'ten Akif'in dönüşüne kadar (Mart 1915) Halkalı Ziraat Mektebi'nde dört ay Kitâbet-i Resmiye dersi okutmuştur.²⁰¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 3 Mart 1924'te kabul edilen ve 6 Mart'ta yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler lağvedilmişti. Söz konusu tarih öncesi Tâhirü'l-Mevlevî Medresetü'l-Kuzât, Medresetü'l-İrşâd ve Dârü'l-Hilâfe'de ders okutmaya devam etmekteydi. Tâhirü'l-Mevlevî Mayıs 1924'te medreselerin tamamen kaldırılması üzerine mülga medreselerdeki vazifesine mukabil olmak üzere -Dârü'l-Hilâfe medreseleri İmam ve Hatip Mektebine dönüştürülmüştür-²⁰² yeni kurulan İstanbul İmam ve Hatip Mektebinde Edebiyat, Hitabet ve İnşad (şiir okuma) muallimliğine getirildi. 1500 kuruş maaş karşılığında haftada on bir saat olmak üzere 2, 3 ve 4. Sınıflara ders veren Tâhirü'l-Mevlevî, talebelerine Edebiyat dersi için *Güzel Yazılar* isimli kitabı okutmuştur. Hitabet dersi için ise Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde okutulan *Sebilü'l-hikme* ve Midhat Cemal Bey'in *Hitabet Dersleri* isimli eserlerinden iktibas ederek hazırladığı eserini okutmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifadelerine göre o dönemdeki hitabet muallimleri talebelere manzume ezberletip okutmakla yetinmektedir.²⁰³ Tâhirü'l-

¹⁹⁸ Sultan Abdülaziz Han'ın fermanıyla yoksul ve yetim çocukların eğitim-öğretimine destek olmak amacıyla 30 Mart 1863'te kurulan, eğitim alanındaki ilk sivil toplum kuruluşu unvanına sahip Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmîye 1873 yılında İstanbul'da Müslüman yetim çocuklara eğitim vermek üzere Dârü's-Şafaka adlı özel eğitim mektebini kurmuştur. Bk. Darüşşafaka Cemiyeti, "Tarihçe" (Erişim 15 Kasım 2020).

¹⁹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 8b.

²⁰⁰ Geniş bilgi için bk. Hasan Babacan, "Mehmet Âkif'in Almanya Seyahati", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 5/11 (2018): 175-181.

²⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 35.

²⁰² Medreselerin kapatılması ve sonrasında ne olacağı hususunda 11 Mart 1924 tarihinde yayınlanan genelgenin 5. Maddesinde şu ifadeler yer verilmiştir: "Eski Dârü'l-Hilâfe Medreselerinin İbtidâ-i Hariç ve Dâhil kısımları son kanunun 4. maddesine tevfiikan imam ve hatip yetiştirilmek üzere Vekâlet'in idaresi altında ibka edilmişlerdir. Ders programları ve kadroları derdest-i tanzimdir. İsimleri bulundukları mahallin isimlerine izafeten İmam ve Hatip Mektebi olacaktır. Medâris-i İlmiyenin İbtidâ-i Dâhil ve Hâric kısımları mevcut ise ve arzu ederlerse bunların talebesi İmam ve Hatip Mektebi'ne nakledileceklerdir." Medreselerin kapatılması nedeniyle Tevhid-i Tedrisat Kanununa göre tatbik edilmesi gerekli maddeleri sıralayan Maarif Vekâleti'nin genelgesi için bk. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, No. 051.V 05, Gömlek No. 1, 31.

²⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 180-181.

Mevlevî ise talebelerine hem teorik hem de pratik eğitim imkânı sunmuştur. Uygulamalı eğitim modelini benimseyerek zaman zaman bir mevzu etrafında talebelerini muallim kürsüsüne çıkartmış ve nutuk iradına alıştırmıştır. Kasım 1925'te mektep müdürü ve on beş muallimle birlikte Tâhirü'l-Mevlevî'nin de İstanbul İmam ve Hatib Mektebindeki görevine son verilmiştir.²⁰⁴

Kuleli Askerî Lisesi'ne 13 Ağustos 1931 tarihinde edebiyat öğretmeni olarak tayin edilen Tâhirü'l-Mevlevî bu lisede on yıl görev yapmış ve lisenin Konya'ya taşınması sebebiyle, kendisinin Dârü's-Şafaka'da görevli olduğunu mazeret göstererek 30 Nisan 1941 tarihinde kendi isteğiyle görevden ayrılmıştır.²⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, on yıllık bu süre zarfında edebiyat zevkini aktarmış ve birçok talebe yetiştirmiştir.

Kuleli Askerî Lisesi'nden ayrılışının üzerinden henüz dört ay geçmişken 1 Eylül 1941 tarihinde Beşiktaş'ta bulunan Mûsikî Mektebi'nde Türkçe dersleri vermeye başlamıştır. Aynı yıl Saint Joseph Lisesi'nde de Türkçe derslerine başlamış; ancak bir ay sonra bu liseden kendi isteğiyle ayrılmıştır. İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne yazdığı dilekçede “40 seneyi bulan tedris hayatımda görmediğim şımarık ve söz dinlemez talebe ile karşılaştım” ifadelerine yer vererek Saint Joseph Lisesi'ndeki talebelerin şımarıklığını gerekçe göstermiş ve kendi ifadeleri ile “talim mesleğinin şerefini muhafaza etmek” emeli ile görevinden affını istemiştir.²⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin otuz beş yıl süreyle hizmette bulunduğu Dârü's-Şafaka, onun en uzun soluklu eğitim verdiği kurumdur. 1909 yılında başladığı yolculuğu 1943 senesinde emekliliği ile sona ermiştir. Dârü's-Şafaka'da Edebiyat, Usûl-i Tahrîr ve Tarih-i İslâm derslerini okutmuştur. Kulakları işitmiyor gerekçesiyle mektep idaresi tarafından Maârif Vekâleti'ne emekli edilmesi hususunda başvuruda bulunulmuş, Tâhirü'l-Mevlevî'nin muallimliğe devam etme isteğine rağmen, vekâlet bu müracaatı uygun bularak emekliliğine karar vermiştir.²⁰⁷

Görev Yaptığı Mektep ve Medreseler	Görev Aldığı Seneler	Okuttuğu Dersler
Mekteb-i Burhân-ı Terakkî	1903-1908	Farsça
Mekteb-i Rehnümâ-yı Füyûzât	1903-1909 (?)	Farsça, Tarih-i İslâm

²⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 183.

²⁰⁵ “Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II”, t.y., 21.

²⁰⁶ “Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II”, t.y., 12.

²⁰⁷ “Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II”, t.y., 13.

Dârü’ş-Şafaka	1909-1943	Edebiyat, Usûl-i Tahrîr, Tarih-i İslâm
Halkalı Zirâat Mektebi	1914-1915	Kitâbet-i Resmiye
Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi	1917-1919	Târih-i Enbiyâ ve İslam, Tarih-i İslâm, İslam Medeniyeti Tarihi
Medresetü’l-Kuzât	1919-1924	Kitâbet-i Resmiye
Medresetü’l-Vâizîn/ Medresetü’l-İrşâd	1919-1924	Siyer-i Enbiyâ
İstanbul İmam ve Hatip Mektebi	1924-1925	Edebiyat, Hitabet ve İnşâd
Maltepe Askerî Lisesi	1929-1931	Edebiyat, Türkçe
Kuleli Askerî Lisesi	1931-1941	Edebiyat
Beşiktaş Mûsikî Mektebi	1941	Türkçe
Saint Joseph Lisesi	1941	Türkçe

Sonuç olarak, Tâhirü’l-Mevlevî’nin 1903 senesinde başlayan muallim ve müderrislik hayatı 1941 yılına kadar devam etmiştir. Mektep, medrese ve lise gibi toplam on iki okulda, Farsça, İslam Tarihi, Edebiyat, Kitabet-i Resmiyye, Türkçe, Hitabet, Peygamberler Tarihi ve Siyer dersleri okutmuştur.

1.14. Mesnevîhanlık Görevi

Mevlânâ Celaleddin-i Rumî’nin insanlığa bıraktığı önemli miraslardan biri *Mesnevî-i Manevî*’dir. Kürsüde *Mesnevî*’yi ruhuna uygun bir şekilde açıp okuyan şerh ederek vaaz ve nasihatte bulunan kimseye “Mesnevîhan” denilmektedir.²⁰⁸ Mevlânâ’nın vefatından sonra ilk defa Hüsâmeddin Çelebi’nin (öl. 683/1284) *Mesnevî*’yi okuyup şerh etmeye başladığı bilinmektedir. Dolayısıyla Hüsâmeddin Çelebi ilk Mesnevîhan kabul edilmekte olup sonrasında bu gelenek Sultan Veled (öl. 712/1312) tarafından devam ettirilmiştir. Mesnevîhanlık müessesesi, İslam medeniyeti içerisinde tek bir kitap (*Mesnevî-i Manevî*) üzerine bina edilerek kurulan nadir kurumlardandır.²⁰⁹ Mesnevîhanlık geleneğinin XX. asırdaki önemli temsilcilerinden birisi Mesnevîhan ve *Mesnevî* şârihi Tâhirü’l-Mevlevî’dir.

²⁰⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 331.

²⁰⁹ Semih Ceyhan, “Tâhirü’l-Mevlevî’nin Mahfil Dergisindeki Hâtırâtı Işığında Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es’ad Dede”, 26.

Mesnevîhanlık icazete bağlı bir kurumdur. *Mesnevî* okutabilmek için icâzetnâme almak şarttır.²¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî de hocası Mehmed Esad Efendi tarafından icazetlidir. Mehmed Esad Efendi, Hicri 1310 yılında (1893) Tâhirü'l-Mevlevî'nin de içinde bulunduğu bazı talebelerine icâzetnâme vermiştir. İcâzetnâme'de Tâhirü'l-Mevlevî'ye “Şemseddin” lakabı verilmiş, o unvanı gösteren bir mühür de yer almıştır. “Mehmed Şemseddin Tâhir, Allah onun kalbini Allah'tan başka her şeyden temizlesin.” mealinde bir duâ cümlesi de bulunmaktadır.²¹¹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye Üsküdar Mevlevîhânesi Şeyhi Ahmed Remzî Efendi vasıtasıyla Konya Mevlânâ Dergâhı'nın son postnişini Abdülhalim Çelebi²¹² (1874-1925) tarafından Mesnevîhanlık destar sarma icâzeti de takdim edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin dilinden Mesnevîhanlık destarının mahiyeti şöyledir:

“Tarîkimizde bir Mesnevîhanlık destarı vardır. Takrîr-i Mesnevî'ye kâdir olan zevata Çelebi Efendi Hazretleri'nin emr-i tahrîrisi (yazılı izni) ile bunun sikke üstüne sarılmasına müsaade olunur. Bazen o kudreti haiz olmayan fakat tarîk içinde kıdemi bulunanlara da verildiği vardır. Artık böylelerine “Mesnevîhanlık payesi tevcihi” denilmelidir.”²¹³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bahse konu olan icâzetnâmesi şu şekildedir:

“Dâhil-i tarîkü'z-zevk ve'l-vidcân sâlik-i meslek-i şevk ve'l-irfân, rûh-ı pür-fütûhum ‘arâfetlü Mehmed Tâhir’ül-Mevlevî Dede Efendi dâme feyzuhû tahiyyât-ı vâfiye ve teslîmât-ı sâfiye iblâğıyle inhâ olunur ki fitrat-ı zâtiyyenize mevhîbe-i Rabbânî ve tevfiât-ı Samedânî olan fazl u irfân-ı hakîkiyyeniz îcâbınca cedd-i emcedim kutbu arşu'l- hilâfe ve şems ü semâu'r-re'fe kıbletü'l-ârifin ve ka'betü't-tâifin sultânü'l- kâmilîn vâris-i ekmeli'l-mürselîn Cenâb-ı Mevlâna Celâleddîn ‘azzemehullahu zikrûhû ve radiyallâhu ‘anhu Efendimiz Hazretleri'ne ezeli ve ebedî intisâbla tarîkat-ı aliyyemize derkâr olan râbita ve teslimiyyet ve kıdeminize binâen neseben ve tarîkaten dâi-i fakîre mevrûs ve mevhûb icâze üzerine Mesnevîhanlara mahsus olan destâr- ı şerîf misillü kenârı açık destâr-ı şerîf sarmaya bu kere tarafımızdan destûr ve icâzet verilmiş olmağla eyyâm ve leyâlî-i mübareke ve resmîyyede hâme-i fezâil-‘alâmenizi tâc-ı imâmedâr-ı

²¹⁰ Bilal Kemikli, “Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevihanlık Geleneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007): 9.

²¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, 1342, 4: (45) 164.

²¹² Abdülhalim Çelebi, Mevlânâ'nın on dokuzuncu kuşaktan torunudur. Babası Konya Mevlânâ Dergâhı Postişini Abdülvâhid Çelebi'dir. 1907 senesinde babasının vefatı üzerine aynı dergâhta postnişin olmuştur. Bk. Celaleddin Çelebi, “Abdülhalim Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 212.

²¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi Hakkında”, Şaban 1342, 4: (46) 184; Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 183.

evliyâullah ile tezyîn ve tenvîr eyliyesiz. Bakî veffekani'llâhu ve iyyâküm ve'l-hamdüli'llahi ve selâmun 'alâ ibâdihi'l-lezînestafâ.

Fî-Cemâziyelevvel sene ihda ve arbaîn ve selasemiete ve elf (1341).

Câ-nişîn-i Hazret-i Mevlânâ Mesnevîhan eş-Şeyh el-Fakîr Abdülhalîm bin Hazret-i Mevlânâ.”²¹⁴

Mevlevîlerde sarık yerine aynı manaya gelen “destar” kelimesi kullanılmaktadır. Yalnız şeyhler destar sararlar, dervişler ve Mevlevî muhipleri destar saramazlardı. Ancak istisnai bir durum olarak Mesnevîhanlara, kemâlî ve bilgisi olanlara ve tarîkata hizmeti dokunan kimselere Çelebilik makamınca destar sarma izni verilmektedir.²¹⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin hocası Mehmed Esad Dede otuz seneyi aşkın Fatih Camii'nde *Mesnevî* okutmuş, vefatından sonra bu vazifeyi Karahisarlı Ahmed Efendi deruhte eylemiştir. Ahmed Efendi'nin 1341 Ramazan'da (Nisan/Mayıs 1923) vefat etmesi üzerine *Mesnevî* kürsüsü boş kalmış, bu durum karşısında da Ahmed Efendi'nin yakın dostlarından Ali Rıza Efendi, Tâhirü'l-Mevlevî'ye *Mesnevî* okutmasını teklif etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî bu göreve layık olmadığını düşünerek bu teklifi kabul etmemiştir. Ancak ısrarlar üzerine ve yakın çevresinin teşvikiyle 20 Ağustos 1923 (7 Muharrem 1342) tarihinde Fatih Camii'nde *Mesnevî* takririne başlamak durumunda kalmıştır.²¹⁶

Hatıratında Fatih Camii'nde *Mesnevî* okutmaya başladığı ilk güne dair bilgiler vermektedir. 20 Ağustos Pazartesi ikindi namazından sonra *Mesnevî* derslerine başlamıştır. Dersten evvel bu görevi kabul etmek zorunda kalışından bahseder. Çünkü kendisinin bu işe layık olmadığını düşünmektedir. “Fakiri benden evvelki Mesnevîhanlara kıyas etmeyin.” diyerek tevazuunu da beyan etmektedir. O, Hz. Mevlânâ'nın “Gül mevsimi geçip de gülistan harap olunca gül kokusunu gül suyunda aramalıyım.” beytini misal getirerek kendisinin hakikat güllerinin suyu değil, o suyun tortusu olur da bir marifet kokusu verebilirsem benim için en mutlu hâl budur, demektedir.²¹⁷ Bizim açımızdan bu ifadeler, Tâhirü'l-Mevlevî'nin mütevazı kişiliğini ve enaniyetten ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

²¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 184.

²¹⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 392-393.

²¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 185.

²¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 185-186.

Tâhirü'l-Mevlevî, ilk ders olması sebebiyle heyecanlandığını ifade eder. Derste söyleyeceklerini bir deftere yazdığını, o defteri de rahlenin üzerine koymasına rağmen derste sıkılacağından ve söylemek istediklerini ifade edememekten korktuğundan bahseder. Ancak derse başlar başlamaz bu korkusu ortadan kalkmış, rahatlıkla söyleyeceklerini söylemiştir. *Mesnevî* dersine, ilk ders olmasına rağmen epeyce dinleyici katılmış, bu sayı her geçen gün artarak devam etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin dersleri idare tarafından takibata alınmış, bir sivil bir de resmî olmak üzere iki zabıta memuru Tâhirü'l-Mevlevî'nin derslerine katılmıştır.²¹⁸ Bu durumun Tâhirü'l-Mevlevî'yi temkinli davranmaya ittiği söylenebilir.

Tâhirü'l-Mevlevî 7 Aralık 1925 (21 Cemâziye'l-Evvel 1344) tarihine kadar Fatih Camii'nde önceleri haftanın her pazartesi günü daha sonrasında ise salı günleri düzenli olarak *Mesnevî* derslerine devam etmiştir. 1925 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na yaptığı müracaatı olumlu neticelenmiş ve *Mesnevî* dersleri uhdesine verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin müracaat dilekçesi vermesinin esas sebebi ise imam ve vaizlere tanınan sarık sarma ruhsatıdır. *Mesnevî* derslerinin uhdesine verilmesiyle bu ruhsattan yararlanmaya başlamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fatih Camii'nde *Mesnevî* takriri için İstanbul Müftülüğü'nden aldığı izin belgeleri de vardır. Vaaz vesikası olarak bu izin belgelerinden mükerreren aldığı anlaşılmaktadır. İstanbul Müftüsü Muhammed Fehmi Efendi'den alınan bir izin belgesinde şu ifadeler geçmektedir:

“İbâdat ve taâte müteallik ahkâm-ı aliyye-i diniyyeyi ta‘lim ve mesâil-i itikâdiye ve ahlâk-ı fâzıla-i İslâmîyyeyi telkin ile halkı vazife-i ubudiyetlerini ifaya terkip eylemek üzere Medresetü'l-İrşâd müderrislerinden Tâhirü'l-Mevlevî Beyefendi, Fatih Cami-i Şerifinde Cuma günleri ba'de'l-asr vaaz ve nasihat etmeye me'zûndur. (24 Şaban 1342)”²¹⁹

İstiklal Mahkemesi'nde yargılanma süreci ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki gelişmeler onu *Mesnevî* derslerinden uzun bir süre alıkoymuştur. 29 Mayıs 1948 tarihi itibarıyla Süleymaniye Camii'nde ve takip eden süreçte Lâleli Camii'nde haftada bir gün cumartesi günleri *Mesnevî* takrirlerine tekrar başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, ilerleyen yaşına rağmen vefatına kadar bu dersleri sürdürmüştür.

²¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 186-187.

²¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 182.

Süleymaniye Camii'nde *Mesnevî* derslerine başlama süreci şu şekildedir: Süleymaniye Camii'nde Mesnevîhanlık kürsüsünde Mesnevî dersi vermek üzere ehil birisinin seçilmesi için bir komisyon kurularak sınav yapılır. Tâhirü'l-Mevlevî'de bu komisyonda mümeyyizdir. Ancak sınava müracaat edenler arasında *Mesnevî*'yi okuyup izah etmeye ehil birisi çıkmamıştır. Bu durum karşısında, bazı kimselerinde teşviki üzere Tâhirü'l-Mevlevî bu göreve talip olmuştur.²²⁰ İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü'ne yaptığı başvurusu olumlu neticelenmiş ve Süleymaniye Camii'nde *Mesnevî* derslerine başlamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî, kış döneminin de etkisiyle daha rahat gidip gelebilmek için *Mesnevî* takrirlerine bir müddet Lâleli Camii'nde devam etmiştir. *Mesnevî* derslerinin Süleymaniye Camii'nden Lâleli Camii'ne aktarılması ve tekrar Süleymaniye'de devam edilmesi İslâm Yolu mecmuasında şu şekilde duyurulmuştur:

“Süleymaniye Cami Mesnevihânı olan üstat Tâhir Olgun, orada okuttuğu Mesnevî dersini kış münasebetiyle Lâleli Camine nakletmişti. Âhiren havalar açılmakla 1 Haziran 1949 tarihine rastgelen cumartesi gününden itibaren öğle namazından sonra yine Süleymaniye Camii'nde okutulacaktır.”²²¹

Tâhirü'l-Mevlevî *Mesnevî*'yi okurken ve şerh ederken bazı prensiplere sahiptir. Ona göre Mesnevîhanlar *Mesnevî* derslerini vesile edinerek konunun dışında vaaz ve nasihat işine girişmemelidirler. Esas olan metne bağlı kalarak metindeki incelikleri anlamak ve muhatap kitleye anlatabilmektir. Tâhirü'l-Mevlevî der ki: “*Mesnevî-i Şerîf* takrîri ile ale'l-ıtlak (sıradan) vaaz arasında epeyce fark vardır. *Mesnevî* ders olarak okutulur ve tedris esnasında bahse aid gavamızın (inceliklerin) hal ve izahına çalışılır, sadet dışına çıkılmaz.”²²²

Ulunay, Tâhirü'l-Mevlevî'ye dair kaleme aldığı yazısında Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* takrir ederken takip ettiği usûle işaret sadedinde şunları ifade etmektedir: “Hoca, takrirlerinde dinleyenleri sıkımadı. Derslerini daima alaka uyandıracak fıkralarla süslemesini bilirdi.”²²³

²²⁰ *Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 180/18, İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğüne (Dilekçe).

²²¹ “*Mesnevî Dersleri*”, *İslâm Yolu*, 16 Haziran 1949, 1: (37) 2.

²²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 72.

²²³ Ulunay, *Tâhir'ül-Mevlevî*.

Reşid Mazhar Ayda'nın "Mesnevî'yi Dinlerken" isimli yazısında Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevîhanlığına dair önemli bilgiler bulmak mümkündür. Bu yazıyı önemine binaen aynen aktarmakta yarar görmekteyiz.

"İlahiyat fakültesi daha açılmadı, fakat öyle bir fakültede okutulacak derslerden birini Süleymaniye Camii'nde bay Tâhir olgun üstadımız bi-hakkın üstadane bir surette okutuyor. Dünyanın en büyük üniversitesinde en büyük profesörlere parmak ısırtacak bir mükemmeliyet ve vukuf, ibdi'kâr bir takrirle Üstad Mesnevî'yi anlatmaktadır. Bu anlatmak tefsir etmek değil adeta yeniden ibda' gibi bir şey oluyor. Mesela bir mısradan ne demek istediğini anlatmak için Üstad âyetler, hadisler, tarihi vakayı, Arap, Fars ve Türk edebiyatından şiirler zikrediyor ve dinleyicilerini cezbeyle getirip gaşy ediyor. Üstadın derslerini dinlemek şeref ve bahtiyarlığına mazhar olanlar Süleymaniye'nin ihtişam ve kudsiyet dolu kubbesinin altından ayrılırken ruhen ve kalben zemzemle yıkanmış gibi ferah ve saadet duyarak ayrılıyorlar. Bir, bazen bir buçuk saatin nasıl geçtiğinin farkına varmıyor ve bittiğine üzüntü duyuyoruz."²²⁴

²²⁴ Reşid Mazhar Ayda, "Mesnevî'yi Dinlerken", *İslâm Yolu*, 11 Kasım 1948, 1: (6) 4.

1.15. Vefatı ve Kabri

Tâhirü'l-Mevlevî 20 Haziran 1951 (15 Ramazan 1370) tarihinde Çarşamba günü dâr-ı bekâya irtihal eylemiştir. 21 Haziran 1951 Perşembe günü ise cenazesi, vasiyeti gereği Yenikapı Mevlevihânesi Hâmuşan'ında metfun bulunan annesi Emine Emsal Hanım'ın yanına defnedilmiştir. Talebeleri ve yakın çevresinin iştirak ettiği cenaze merasimi, na'sının evinden alınması, Sünbül Efendi Camii'ne getirilerek öğle namazına müteakiben cenaze namazının kılınması, vasiyeti üzerine Şeyh Celâleddîn Efendi'nin mezarının yanına getirilerek kısa bir süre burada bekletilmesi²²⁵ ve akabinde Yenikapı Mevlevihânesi Hâmuşanı'na defnedilmesi şeklinde icra edilmiştir. Cenazeye çok sayıda sevenin iştirak ettiği anlaşılmaktadır. Ulunay, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin cenazesinde hazır bulunanların çoğunu bu ebedî iftirakın acısıyla perişan gördüğünü, bilhassa Darüşşafaka'nın genç talebelerinin yurtlarında senelerce irfan meşalesini uyandıran hocalarının tabutunu kimseye vermek istemediklerini"²²⁶ beyan etmektedir.

Mütevazı, gösterişsiz, sade bir hayatı tercih eden Tâhirü'l-Mevlevî, ölümü sonrasında da herhangi bir tören yapılmaksızın edebe uygun bir şekilde kabre konulmayı murad etmiştir. Bir nevi vasiyet olarak telakki edilen bu isteğini kendi ifadeleri ile şu şekilde arz etmektedir:

“İstemem nakl-i cenâzemde çeleng u âhenk

Debdebeyle gidilen sâha değildir makber

Orası medhalidir bâr-gâh-ı Mevlâ'nın

Kapısından içeri acz ile girmek ister!”²²⁷

Tâhirü'l-Mevlevî'nin mezar taşına yazılmasını vasiyet ettiği şu kıta anlamlıdır:

“Eli boş gidilmez gidilen yere

Rabbim boş gelmedim ben, suç getirdim

²²⁵ Şefik Can vermiş olduğu bir mülakatta Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Benim cenazemi şeyhimin kabrinin yanına gelince omuzdan indirin aşağıdan sürükleyerek götürün, ona saygısızlık olmasın” diye vasiyet ettiğinden bahsetmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin cenaze merasiminde bulunan Şefik Can devamında şunları anlatmaktadır: “Mezarlığın köşe başına gelince cenazeyi indirdiler. Cenazenin başında bulunan imam ‘Müslüman cenazesi yerde sürüklenmez’ şeklinde itiraz etti. Cerrahi Şeyhi Hacı Muzaffer Efendi; “Hoca Efendi, bu Tâhirü'l-Mevlevî'nin vasiyetidir. Şeyhine saygısızlık etmek istemediği için omuzdan indirilecek ve sürüklenecek” dedi. Omuzdan indirdiler, sürükleyerek götürdüler. Annesinin koynuna sırladık onu.” Bk. Şefik Can ile Mülakat, “Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/14 (Haziran 2005): 830.

²²⁶ Ulunay, *Tâhir'ül-Mevlevî*.

²²⁷ Tahir Olgun (Tâhirü'l-Mevlevî), Süleymaniye Kütüphanesi Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi, Dosya No: 193.

Dağlar çekemezken o ağır yükü

İki kat sırtımla pek güç getirdim”²²⁸

Günümüzde Tâhirü’l-Mevlevî’nin mezar taşı kitabesine ulaşamamıştır. Hâmuşan mezarlığında yapmış olduğumuz incelemeler neticesinde annesi Emine Hanım’ın mezar yeri ve mezar taşı kitabesinin mevcut olduğu yerinde görülmüş; ancak Tâhirü’l-Mevlevî’nin kabrine ve mezar taşı kitabesine rastlanamamıştır. Tâhirü’l-Mevlevî’nin annesinin kabrinin sol tarafında bir mezar yeri kadar boşluğun söz konusu oluşu zaman içerisinde mezar yerinin ve mezar taşının tahrip olduğu düşüncesini hâkim kılmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî’nin meşhur talebelerinden Şefik Can, verdiği bir mülakatta “Tâhirü’l-Mevlevî’nin mezar istemediğini” ifade etmektedir.²²⁹ Bu doğrultuda Tâhirü’l-Mevlevî’nin mezar yerinin sade bırakılmış olması ve mezar taşı kitabesinin hiç yazılmamış olması, ihtimal dairesindedir.

Tarihi süreç içerisinde Tâhirü’l-Mevlevî’nin kabir ve mezar taşının yapılması noktasında Cemâleddin Server Revnakoğlu’nun yapmış olduğu gibi çeşitli başvurular söz konusudur. Cemâleddin Server, Tâhirü’l-Mevlevî’nin kabrinin bir tümsekten ibaret olduğunu ve bir mezar taşının olmadığını söylemekte; herhangi bir nişane olmadığı için de zaman içerisinde kabrinin kaybolup gideceğinden endişe etmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye takdir ve sevgi hatırası olarak bir mezar taşı yapılması için başvuruda bulunmuş ancak emeline muvaffak olamamıştır. Yazmış olduğu 18-03-1956 tarihli dilekçenin bir bölümünde şu ifadeler yer vermektedir:

“Bu kadir bilirlğin -gecikmişse olsa- günün birinde mutlaka tahakkuk edeceğine kuvvetle inandığımdan mütevazı mezarına “Baş-şâhide” olarak destarlı bir “Sikke” (Mevlevî Serpuşu) konulmasını ve üzerine kendi yine kendi sânihâtından olan şu kıtanın yazılmasını istemişti:

“Eli boş gidilmez gidilen yere

Rabbim; boş gelmedim ben suç getirdim

Dağlar çekemezken o ağır yükü

İki kat sırtımla pek güç getirdim.”

²²⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi, nr. 193, Cemâleddin Server’in Müdüriyet Makamına Dilekçesi; Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 413.

²²⁹ Şefik Can ile Mülakat, “Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik”, 830.

Bu büyük âlimin toprak altından yeryüzüne çıkarılması için Fen büromuzca hemen keşfinin yapılmasını ve makam-ı âlilerince de lazım gelen yüksek alakayı ve lütfunuzu tensibinize arzen ve saygılarımla birlikte ehemmiyetle rica ederim.”²³⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, vefatından sonra zaman zaman çeşitli etkinliklerle yâd edilmiştir. Bunun son örneği 20-22 Haziran 2019 tarihleri arasında, Şefik Can Uluslararası Mevlânâ Eğitim ve Kültür Vakfı'nın düzenlediği bir organizasyonda, vuslatının 68. sene-i devriyesinde gönül dostları tarafından şükran ve minnetle yâd edilmesidir.

²³⁰ *Tâhirü'l-Mevlevî, Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler, Cemâleddin Server'in Müdüriyet Makamına Dilekçesi.*

1.16. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Vefatı Üzerine Düşürülen Tarihler ve Basında Çıkan Yazılar

Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefat haberi teessürle karşılanmış; gerek talebeleri gerekse yakın çevresi tarafından vefatı üzerine hislere tercüman olan çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Onu daha iyi tanıma düşüncesiyle vefatına düşürülen tarihlerden bazılarını zikretmek istiyoruz. Arap Dili ve Edebiyatı âlimi Hâfız Yusuf Cemil Ararat (1879-1963) Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı üzerine şu tarihi düşmüştür:

“Mevlevî-i Mesnevîhan şâir-i hassâs idi

Ehl-i dil'di, pâk idi âlâyışinden zâhirin

Geldi “Ya Hû” müjde-i gufranıdır târihine

Sadr-ı illiyyînedir pervâzı rûh-ı Tâhirin.”

Hâfız Yusuf Cemil Ararat (Hicrî: 1370)²³¹

Hâfız Yusuf Cemil Ararat düşmüş olduğu bu vefat tarihi ile Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* okutan hassas bir Mevlevî şâiri olduğuna şahitlik etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin gönül insanı olduğuna ve dünyanın debdebesi ile ruhunu kirletmediğine dikkat çekmektedir. Devamında da Allah'ın rahmetine kavuştuğunun müjdecisi olarak “Yâ Hû” mübarek lafzının geldiğini ve semâlara Tâhir'in temiz ruhunun uçtuğunu, söylemektedir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Abdülbaki Baykara'nın (1883-1935) oğlu Rusûhî Baykara'nın (öl. 1989) Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı üzerine “Târih-i Berâ-yı Ufûl-i Tâhir'ül-Mevlevî” başlıklı düştüğü tarih ise şu şekildedir:

“Mevlevî bendesi Tâhir Dede bu

Bezm-i cânândan alınca bir bû

Lâilâhe dedi ol ser-mest-i cemâl

Oldu en son nefesi illâ Hû

Ah u eyvah ile yazdım târih

Mesnevî-hân dede göçdü yâ Hû”

²³¹ Mahir İz, *Yılların İzi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019), 283.

Rusûhî Baykara (Hicrî: 1370)²³²

İslam'ın Nuru isimli dergide yayımlanan Eyyûb-ı Rüşdî'nin Tâhirü'l-Mevlevî'nin irtihaline düştüğü tarih şöyledir:

“Esdi irfân bezmine şiddetli bir bâd-i hazân
Oldu vuslatyâb-ı rahmet yine bir merd-i kavî
Yânî irfân yurdunun bir dürr-i nâyâbı iken
Maksad-ı sıdka azîmet etdi Tâhir – Mevlevî..
Gûş edenler nâgahânî rihlet-i dil sûzunu
Dediler uçtu bakâya andelîb-i Mesnevî.
Bî tevakkuf sâ'y ile te'lîf edip haylî eser,
Nesl-i âtiye teberru etdi oldu münzevî.
Mâtem etse bû nebîle kâinât şayestedir,
Revnak-ı bezm-i edebdi söndü gitdi pertevî.
İltifâtı pirine mazhar kıla Rabbı Kerîm,
Kutlu olsun zatına muhtes olan ukbâ evi.
Söyledi Eyyûbu Rüşdü âh ile bû târihi
Kul idi Mevlâya muhlis göçtü Tâhir – Mevlevî!...”

Eyyûb-ı Rüşdî (Hicrî 1370)²³³

Rifâî şeyhi, dinî eserler bestekârı ve şair Mehmet Hayrullah Tâcettin Yalım (Şeyh Hayrullah Tâceddîn-i Üsküdârî) (1885-1954) Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı üzerine “Tâhir'ül-Mevlevî Bey Merhumun Vefat Tarihi” notunu düşerek şu ifadelere yer verir:

“Şâir-i sâhib-fazîlet sohbeti hoş bir edîb
Mâh-ı gufrânda bekâya hayf rihlet eyledi

²³² *Tâhir'ül-Mevlevî Bey Merhumun Vefatına Düşülen Tarih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemâleddin Server Revnakoğlu, nr. 193/107; Şentürk, *Tâhir'ül-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, 59.

²³³ Eyyûb-ı Rüşdî, “Tâhir'ül-Mevlevî'nin İrtihâline Târih”, *İslâmın Nûru*, Temmuz 1952, 42, <http://katalog.idp.org.tr/sayilar/2076/2-cilt-15-sayi>.

Mevlevîden Kâdirîden ahz edip feyz-i müdâm

Aşkını izhâr edip pîrâna nisbet eyledi

Bir mücerred pâk idi hem de mücâhid nefesine

Çille-keş oldu cihanda terk-i rihlet eyledi

Ders okutdu Mesnevî'den hayli canlar aldı feyz

Pek latîf takrir ile ihvana hizmet eyledi

Âlem-i irfâna hasbî çok eserler bahş edip

Mâsivâyı terk edip tercih-i uzlet eyledi

Bin dokuz yüz elli bir târih-i lafzî Tâciyâ

Mevlevî Tâhir Dede âh Hakk'a vuslat eyledi.”

Mehmet Hayrullah Tâcettin Yalım (Şeyh Hayrullah Tâceddîn-i Üsküdârî)
(1951)²³⁴

Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı üzerine Mustafa Duruöz'ün *İslâm Yolu* dergisinde kaleme aldığı şu şiiri de Tâhirü'l-Mevlevî'yi daha iyi tanımak adına önem arz etmektedir. “Üstadın Ufûliyle Hüzünlü, Gönülden Bir Kekeleme” başlığıyla sunduğu şiiri:

“Mevlânâ'nın goncası / İlmü irfan şem'ası

Sonbaharın tek gülü / Mesnevî'nin bülbülü

Hakka bağlıdır özü / Nezih idi hem sözü

Tevazudu her hâli / Rahlesi kaldı hali

Kim gelir ki yerine / Rahmet olsun kabrine

El yazmaz kalemle / İlâhi bir haberle

Zâyıatsın zâyîât / Duruya, acı memat

Gönüllerin ziyası / Göçtü Tahirül Mevlevî

Miskü anber sünbülü / Göçtü Tahirül Mevlevî

²³⁴ Hayrullah Tâceddîn Üsküdârî, *Tâhir'ül-Mevlevî Bey Merhumun Vefat Tarihi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemâleddin Server Revnakoğlu, nr. 193/56, 105; Şentürk, *Tahir'ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, 60.

Ne mutlu benzerine / Göçtü Tâhirü'l-Mevlevî

Ağlamalı elemle / Göçtü Tâhirü'l-Mevlevî

Tahir Olgun nurda yat / Göçtü Tâhirü'l-Mevlevî.”²³⁵

İslâm Yolu Dergisi, Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatından sonra 1 Temmuz 1951 tarihli neşrettiği 2. cilt 5. sayısının kapağını Tâhirü'l-Mevlevî'ye hasretmiştir. Kapakta Tâhirü'l-Mevlevî'nin büyükçe bir fotoğrafına yer verilmiş ve altına “Merhum Tahir Olgun” yazılmıştır. İlgili sayıda Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatının “Başmuharririmiz Tahir Olgun rahmeti rahmana kavuştu” başlığı ile duyurulduğu, Tâhirü'l-Mevlevî ile ilgili Esad Ekicigil ve Refi Cevad Ulunay'ın kaleme aldığı yazılara yer verildiği görülmektedir.²³⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhini yayımlayan Esad Ekicigil ise “Büyük Zayıtımız” başlıklı yazısında, Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefat gününü “ilim âleminin direğinin çöktüğü gün” olarak kaydetmekte; sevenlerine ve tüm İslam âlemine baş sağlığı dilemektedir.²³⁷

Cumhuriyet döneminin öne çıkan gazeteci ve yazarları arasında zikredilen Refi Cevad Ulunay, kaleme aldığı yazısında, Tâhirü'l-Mevlevî'in vefatını “İlim kalesinin bir taşı daha düştü.” şeklinde yorumlamaktadır. Ulunay, Tâhirü'l-Mevlevî'nin ömrünün elli dört senesinin bu yurdun irfanına hizmetle geçtiğini, söylemektedir. Memleketin yerine konulmaz bir ilim adamını kaybettiği görüşündedir.²³⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'nin talebelerinden Cemâleddin Server Revnakoğlu, “Tâhirü'l-Mevlevî, ömrünü bu mübarek topraklar üzerinde yetişen birkaç neslin irfan, terbiye ve ahlakına vermiş, kendi sahasında mektep ve mahfil sahibi bir zâttır”²³⁹ ifadelerini kullanarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin yetmiş beş yıllık ömrünün elliden fazlasını bu milletin irfanına hasrettiğinin altını çizmektedir.

Mahir İz, hatıratında Tâhirü'l-Mevlevî için müstakil bir başlık açmış ve onu “Hürmet ettiğim aziz bir dost.” olarak takdim etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ilmî ve edebî kıymetinin gerek arkadaşları gerek talebeleri tarafından tebcil edildiğini aktarmaktadır. Onun “deryâdil, derviş meşrep, âlim ve hakikaten “olgun” bir zât olduğunu, başkalarının

²³⁵ Mustafa Duruöz, “Üstadın Ufûliyle Hüzünlü, Gönülden Bir Kekeleme”, *İslâm Yolu*, 14 Eylül 1951, 16.

²³⁶ Bk. *İslâm Yolu*, 01 Temmuz 1951.

²³⁷ *Tâhirü'l-Mevlevî, Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*, Es'ad Ekicigil'in “Büyük Zâyâtımız” Adlı Yazısı.

²³⁸ Ulunay, *Tâhir'ül-Mevlevî*.

²³⁹ *Tâhirü'l-Mevlevî, Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*, Cemâleddin Server'in Müdüriyet Makamına Dilekçesi.

kendisine söyleyeceği bu kemal vasfını kendine soyadı olarak aldığını” ifade etmektedir.²⁴⁰

1.17. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Künyesi ve Hayat Kronolojisi

Bu bölümde Tâhirü'l-Mevlevî hakkında bütüncül bir bilgi ve fikrin oluşmasını sağlamak amacıyla onun kronolojik hayatına yer verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'yi genel özellikleriyle tanıtan bir künyeye yer verildikten sonra onun hayat kronolojisi sunulacaktır.

Meşhur İsmi	Tâhirü'l-Mevlevî
Tam İsmi	Mehmed Tâhir Olgun
Kısa Tanıtım: Öne Çıkan Özellikleri	Sûfî, Mesnevîhan, Mesnevî Şârihi, Muallim, Şâir, Edebiyat Tarihçisi, İslam Tarihçisi
Doğum Tarihi ve Doğum Yeri	13 Eylül 1877 (Perşembe), İstanbul
Vefat Tarihi ve Vefat Yeri	20 Haziran 1951 (Çarşamba), İstanbul
Tasavvufî Terbiyesine Etki Eden Şahsiyetler	Mehmed Esad Dede, Mehmed Celâleddîn Dede, Filibeli Mehmed Râsim Efendi, Karamanlı Hâlid Dede
Yetiştirdiği Talebelerden Öne Çıkanlar	Suud Yavsi Ebüssuudoğlu, Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, Şefik Can
Tarîkat Mensubiyeti	Sûfî, Mevlevî. Kâdiriyye ve Rifâiyye Tarikatlarından İcâzetlidir.
Etkilendiği İsim ve Ekoller	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî, Abdurrahman-ı Câmî, Mehmed Akif Ersoy
Etkilediği İsim ve Ekollerden	Kemal Edip Kürkçüoğlu, Ali Nihat Tarlan, Şefik Can

²⁴⁰ İz, *Yılların İzi*, 282-283.

İletişim ve Etkileşimde Bulunduğu İsimlerden Öne Çıkanlar	Ahmed Remzi Akyürek, Ahmed Avni Konuk, Hüseyin Vassâf, Mehmed Akif Ersoy, Ahmet Talât Onay, Feridun Nâfîz Uzluk
Kaleme Aldığı Eserlerinin Alan Dağılımı	Din, Dil, Tarih, Edebiyat, Biyografi, İslam Tarihi, İslam Medeniyeti, Tasavvuf

Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayat kronolojisi şu şekildedir:

1887 13 Eylül 1877 tarihinde İstanbul Taşkasap'ta dünyaya geldi.

1890 On üç yaşında iken babası Hacı Safvet Bey vefat etti.

1892 13 Haziran 1892 yılında, henüz on beş yaşında iken, Bâb-ı Seraskerî'de ilk memuriyetine başladı.

1893 Mehmed Esad Dede'nin elinden on altı yaşında iken mesnevîhanlık icâzetnâmesi aldı.

1894 Aralık 1894 tarihinde Mehmed Celâleddin Dede'ye biat etmek suretiyle Mevlevî tarîkatına intisap etti.

1894 Hocası Mehmed Esad Dede ile hac seyahatine çıktı.

1894 *Mekteb* dergisinde yayımlanan şiiri, yayın hayatının ilk ürünü oldu.

1896 Mevlevî çilesine soyundu.

1898 1001 gün süren çilesini tamamlayarak “Dede” unvanı aldı.

1899 Tahir Dede Kütüphanesi'ni kurdu ve ilk yayını *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ* isimli eser oldu.

1903 Mekteb-i Burhân-ı Terakkî ve Mekteb-i Rehnümâ-yı Füyûzât isimli özel mekteplerde hocalığa başladı.

1904 Şubat ayında Orman, Maadin ve Ziraat Nezâreti'nde memur olarak çalışmaya başladı.

1909 Dârü'ş-Şafaka'da öğretmenliğe başladı.

1911 Mehmed Esad Dede'nin vefatı üzerine kendisine Kasımpaşa Mevlevîhânesi Mesnevîhanlığı teklif edildi. Hocasına duyduğu saygının gereği mazeret beyan ederek bu görevi kabul etmedi.

1914 1914'te Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye medreselerine müderris olarak atandı. Burada İslam Tarihi ve İslam Medeniyeti dersleri verdi.

1918 30 Mart 1918 tarihinde Ali Ekrem Bolayır tarafından kurulan Tedkikât-ı Lisâniyye Heyeti'ne üye oldu.

1919-1920 Altı aylık bir süre zarfı Maliye Nezâreti'nde çalıştı.

1919-1924 yılları arasında Medresetü'l-Kudâtta, Kitâbet-i Resmîyye muallimi olarak medrese derslerine devam etti.

1920 28 Nisan 1920 tarihinde tekrar Orman ve Ziraat Nezâretinde göreve başladı.

1920 29 Temmuz 1920 tarihi itibarıyla *Mahfil Dergisi*'ni çıkarmaya başladı.

1922 Aralık 1922 tarihinde Konya Mevlânâ Dergâhının son postnişini Abdülhalim Çelebî (1874-1925) tarafından Mesnevîhanlık icâzeti ve destar sarma ruhsatı verildi.

1923 20 Ağustos 1923 (7 Muharrem 1342) tarihinde Fatih Camii'nde *Mesnevî-i Manevî* derslerine başladı.

1924 Medreselerin lağvedilmesi üzerine, 1924 Mayıs'ta İstanbul İmam Hatip Mektebi'ne Edebiyat, Hitabet ve İrşad dersleri vermek üzere muallim olarak atandı.

1925 Kasım 1925'te İstanbul İmam ve Hatip Mektebi muallimliğinden azledildi.

1925 7 Aralık 1925 tarihinde Şapka Kanunu'na ve inkılaplara muhalefetten tutuklandı.

1926 İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmak üzere Ankara'ya götürüldü ve 26 Ocak 1926 tarihinde ilk mahkemesi görüldü.

1926 3 Şubat 1926 tarihinde çıktığı son duruşmada mahkeme tarafından suçsuz bulunarak beraat etti.

1928 Annesi Emine Emsal Hanım vefat etti.

1929 Maltepe Askeri Lisesi'nde öğretmenliğe başladı.

1931 Kuleli Askerî Lisesi'nde Edebiyat dersleri vermeye başladı.

1941 Beşiktaş Musiki Mektebi'nde Türkçe derslerine girmeye başladı.

1941 Saint Joseph Lisesi'nde Türkçe dersi vermeye başladı.

1944 12 Şubat 1944'te muallimlik görevinden emekliye ayrıldı.

1948 29 Mayıs 1948'te Süleymaniye Camii'nde *Mesnevî* derslerine başladı.

1949 Mesnevî derslerini kış döneminde Lâleli Cami'nde yaptı.

1951 20 Haziran 1951 tarihinde vefat etti. Sünbül Efendi Camii'nde öğle namazından sonra cenaze namazı kılınarak Yenikapı Mevlevihânesi Hâmuşan Mezarlığına defnedildi.

2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Şahsiyeti

Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatında iki unsur öne çıkmaktadır. Biri, onun tasavvufî neşvesi diğeri ise edebî zevkidir. Mevlânâ ve *Mesnevî* üzerine yaptığı çalışmalarıyla ve bir Mesnevîhan olarak tarîkat içindeki fonksiyonu itibariyle Mevlevîlik tarihinin XX. yüzyıldaki önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Edebiyat sahasında da çağın öne çıkan isimleri arasında olan Tâhirü'l-Mevlevî, eski edebiyat zevkini yeni nesillere aktarmaya çalışmıştır. Bu sebeple biz de Tâhirü'l-Mevlevî'nin ilmî, edebî ve dinî, tasavvufî şahsiyetini iki ayrı başlık altında ele aldık.

2.1. İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Tâhirü'l-Mevlevî, din, dil, edebiyat, İslam tarihi ve tasavvuf gibi farklı sahalarda söz sahibi olan bir şahsiyettir. Eski edebiyatın ve tasavvuf kültürünün 20. yüzyıldaki seçkin temsilcilerindendir. Matbuat âleminde önemli bir yere sahip olan Tâhirü'l-Mevlevî, hayatını ilme ve irfana hasretmiş, irili ufaklı yüze yakın eser ortaya koymuştur. Onun hayatını iki kelime ile özetlemek gerekirse okumak ve okutmakla geçmiştir. Kendisi ile yapılan bir röportajda “Kaç senedir okuyorsunuz?” sorusuna o, şu yanıtı vermiştir: “Yaş yetmiş iki... Hâlâ da kitaptan başka bir şeyden zevk alamıyorum. Gece yataırken bile uykuluk olmak üzere okumaktan kendimi alamıyorum.”²⁴¹ Bu ifadeler de gösteriyor ki Tâhirü'l-Mevlevî ömrünün çoğunu okumaya adanmış, ömrünün son demlerinde bile elinden kitabı bırakmamıştır.

Hem zâhirî hem de bâtinî ilimlere yönelerek iki alanda da kendisini yetiştirmiştir. Edebiyat, Tasavvuf, İslam Tarihi gibi ilim dallarında mahir olduğu, hayatı üzerine araştırma yapanların malumudur. Birçok yönden kendisini yetiştirmeye muvaffak olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin özellikle dinî ilimler sahasında literatürü gözden geçirdiği görülmektedir. Bilhassa *Mesnevî Şerhi* başta olmak üzere tasavvuf sahasındaki eserleri incelendiğinde onun *Kur'ân* ve hadis kültürüne vâkıf olduğu görülmektedir. Onun hayatında *Kur'ân* ve sünnetin yani şeriatın daima ön planda olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

Çocukluğunda babasının yönlendirmesi ile *Pend-i Attar*'ın mukaddimesinden beyitler ezberlemiş olması onun edebiyata ilgisinin küçük yaşlarda başladığı şeklinde değerlendirilebilir. On beş-on altı yaşlarında iken Mehmed Esad Dede'nin derslerine katılmaya başlayan Tâhirü'l-Mevlevî, bu zattan istifade etmiştir.²⁴² Edebî şahsiyetinin

²⁴¹ Samahat Savçın, *Eski Maarifimizle Gençler Arasındaki Uçurum*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemâleddin Server Revnakoğlu, nr. 193/77.

²⁴² Şentürk, *Tahir'ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, 9.

şekillenmesinde önemli katkıları olan Mehmed Esad Dede ile *Divân-ı Hâfız* ve *Mesnevî* okumaları yapmıştır.²⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî, çevresinde ince ruhlu, hissiyatlı velûd bir şair olarak tanınır. Erken yaşlarda şiire merak salmış ilk şiir denemesine, on altı yaşında iken *Divân-ı Hâfız*'dan bazı gazelleri manzum olarak tercümeyle başlamıştır. Örneğin *Hâfız Divânı*'nda yer alan;

“Künûn ki ber kefi gül cân-ı bâde-i sâfest

Be-sad hezâr zebân-ı bülbüleş der evsâfest” beytini

“Bahar eyyâmı gül elde tutar peymâne-i sâfi

Olur bin dil ile bülbül onun gûyâ-yı evsâfi”²⁴⁴ şeklinde nazmen tercüme etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şiirlerinde Mevlânâ, Hâfız, Fuzûlî, Nef'î, Sezâyî, Muallim Nâci, Nedîm gibi mutasavvıf ve şairlerin etkisini görmek mümkündür. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ilk şiir denemeleri ismi zikredilen şairleri taklit ederek başlamıştır. *Divânçe-i Tâhir*'in mukaddime bölümünde “Fuzûlî, Nef'î, Sezâyî, Muallim Nâci ve Nedîm gibi şairleri taklide çalıştığını”²⁴⁵ söyleyerek bu hakikati dile getirmektedir. Şiirlerinde ilham aldığı isimler arasına Mehmed Âkif, Ahmed Remzi Akyürek, Namık Kemal, Ahmed Paşa, Yenişehirli Avnî Bey gibi çağdaş isimleri ekleyebiliriz.²⁴⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebiyata, özellikle şiire ilgisi üst seviyededir. Birçok şiiri olmasına rağmen şiirlerinin geniş çevrelerce tanınmadığı görülmektedir. Hâlbuki kendisinin en az on bin beyitten oluşan bir şiir koleksiyonu mevcuttur. Eski tarzın hemen hemen tüm nazım şekillerinde şiir kaleme almıştır.²⁴⁷ Şiirlerini *Mahfil* başta olmak üzere *Sebîlürreşâd*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Beyânü'l-Hak* ve *İslâm Yolu* gibi dergilerinde yayımlayan Tâhirü'l-Mevlevî'nin şiirlerini bir araya getirdiği Türkçe ve Farsça olmak üzere toplam dört divanı bulunmaktadır. Gençlik yıllarındaki ilk şiir denemelerini ihtiva eden birinci divanı -divan edebiyatına uygun ve tamamıyla eski tarzda- *Divançe-i Tâhir* ismiyle hicrî 1318 (m. 1900) senesinde Asır Matbaası tarafından neşredilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ikinci divanı, *Divançe-i Tâhir*'de yer alan şiirler de dâhil olmak üzere hemen

²⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, “Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, *Mahfil Dergisi*, Muharrem 1342, 4: 49.

²⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, “Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, *Mahfil Dergisi*, Zilkâde 1341, 4: 13.

²⁴⁵ Mehmed Tâhir, *Divânçe-i Tâhir* (İstanbul: Asır Matbaası, 1903), böl. Mukaddime.

²⁴⁶ Mehmet Atalay, “Tâhirü'l-Mevlevî ve Şiiri”, *Doğu Araştırmaları*, 1 (2008): 77.

²⁴⁷ Atalay, “Tâhirü'l-Mevlevî ve Şiiri”, 75.

hemen tüm şiirlerini içeren *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*'dir. Üçüncü divan ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça manzumelerini bir araya getirdiği *Divânçe-i Fârisî-i Tâhir*'dir. Dördüncüsü ise 1945 yılından sonra nazmettiği şiirlerin bir araya getirildiği divan olup *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2)* olarak zikredilmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî divan edebiyatının son temsilcilerindendir. Aruz'a hâkimdir. İsteddiği zaman sade Türkçe ile ve "millî vezin" dedikleri parmak hesabıyla da şiirler yazabilmektedir.²⁴⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şiirlerinin ana teması dînî ve millî konulardır. Bununla beraber aşk, tabiat, ayrılık, ölüm gibi mevzular da işlemiştir.²⁴⁹ Şiirlerinde divan edebiyatının münâcât, tevhid, na't, gazel, şarkı, tavsif, fıkra, hiciv, latife, manzum mektup, marş, hezel, manzum çeviri gibi hemen hemen bütün nazım şekillerine yer vermiş, halk edebiyatı nazım şekli koşma türünde de şiirler inşad etmiştir.²⁵⁰

Tarih düşürme konusunda da başarılı olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin çeşitli hadiseler ve vefatlara dair düştüğü birçok tarih kıt'ası, mesnevî tarzında tarih manzumeleri bulunmaktadır.²⁵¹ Örneğin hicri 1343 yılına dair şu tarihi düşmüştür:

"Galiba merhamet-i şâmilesiyle Hakk'ın

Mütebeddil olacak gayrı tecelli-yi Celâl

Geldi ilhâm Hudâ misli harîm fikre

(Senetü'l-feyzi Cemâl) oldu bu yıl müş'ir-ı sâl"²⁵²

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Şair Anıtları* isimli eseri de tarih düşme konusundaki maharetinin bir göstergesidir. Esere konu yirmi sekiz şaire dair bilgi verdikten sonra vefatlarına tarih düşmüştür.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şairliğinin yanında araştırmacı ve yazar kimliğinden de bahsedilebilir. Yayımladığı irili ufaklı yüze yakın eseri, çeşitli mecmualarda ve gazetelerde neşredilen makaleleri, çoğu edebî nitelikte mektupları vardır. O, kaleme aldığı makalelerinde, tartışma usul ve adabı çerçevesinde ilmî münazaralara da girişmiş, inandığı meseleleri savunmuştur. *Hallâc-ı Mansûr'a Dair, Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri, Mesnevî'nin Yeni Mu'terizine İkinci Cevap* gibi reddiye türündeki bu eserler

²⁴⁸ İz, *Yılların İzi*, 282.

²⁴⁹ Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 88.

²⁵⁰ Atalay, "Tâhirü'l-Mevlevî ve Şiiri", 77.

²⁵¹ Atalay, "Tâhirü'l-Mevlevî ve Şiiri", 85.

²⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, "Sene-i Cedîde Târihi", *Mahfil*, Muharrem 1343, 5: (51) 33.

buna misal verilebilir. Herhangi bir konuda eleştiri mahiyetiyle kaleme aldığı yazılarında da ilmî vadinin dışına çıkmayan üslubu gözlenmektedir.

Eli kalem tutmaya hevesli kimselerde, özellikle gençlikte bu hevesin şöhret arzusuyla birleşebileceğine dikkat çeken Tâhirü'l-Mevlevî, bu davranışı eleştirmektedir.²⁵³ Eski yazar ve şairlerin evvela okuduğunu, hatta çok fazla okuduğunu sonra yazmaya başladığını söyler. “Ancak yeniler galiba zihinleri karışır diye okumaya lüzum görmüyor ve hemen yazmaya başlıyorlar”, der. Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre yazmanın saiki tabiat, mürebbisi okumaktır.²⁵⁴ Onun bu hususta hassasiyet sahibi olduğu görülmektedir. O, ilmî müktesebata sahip olmadan yazmamak gerektiği fikrine sahiptir.

Tâhirü'l-Mevlevî, iyi bir şair, titiz bir araştırmacı, yazar ve şârih; aynı zamanda değerli bir fikir adamıdır. Canlı bir sosyal hayatı olan Tâhirü'l-Mevlevî’nin mütevazı evi adeta bir toplantı mekânı fonksiyonu icra etmektedir. Döneminin tanınmış ilim adamlarının, edebiyatçıların ve şairlerin uğrak yeri olan hanesinde münazara toplantılarına dönüşen muhabbet ortamları kurulmuştur.²⁵⁵ Mahir İz’in “Tâhirü'l-Mevlevî’nin evi mecma-i üdebâ idi. Eski talebesi de sohbetine devam ederdi.”²⁵⁶ ifadeleri de bu hususu doğrulamaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî insan eğitime ve gelişimine önem vermiş; yazarlık ve şairlik istidadı olan kimseleri teşvik ederek bilgi birikimini aktarmıştır. Hatıratında, Ödemişli Hocazâde M. Muammer isimli bir gençten bahseden Tâhirü'l-Mevlevî, teşvikleri sayesinde bu gencin gerek nazımda gerek nesirde önemli mesafe kat ettiğini, birçok yazı ve şiirlerinin *Mahfil*’de yayımlandığını beyan etmektedir.²⁵⁷

Tâhirü'l-Mevlevî’nin Arapça, Farsça ve Türkçeyi iyi derecede bildiğini ve kullandığını söyleyebiliriz. Son devir Osmanlı sûfî tabakâtı yazarı Hüseyin Vassâf da *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde Tâhirü'l-Mevlevî için, “Arabî, Farisî edebiyatına ve bilhassa târîh-i İslâm’a vâkıftır.”²⁵⁸ ifadelerine yer vererek bu hakikati beyan etmektedir. Özellikle

²⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 15.

²⁵⁴ Hasan Bedrettin Ülgen, *Bugünkü Edebiyat ve Gramerimiz Tahir Olgun ile Bir Konuşma*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemâleddin Server Revnakoğlu, nr. 193.

²⁵⁵ Sezai Küçük, *Mevlânâ ile Bir Ömür Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 4. Baskı (İstanbul: Sufi Kitap, 2019), 38.

²⁵⁶ İz, *Yılların İzi*, 282.

²⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî’nin bahsettiği bu şahsın *Mahfil*’de yayınlanan yazılarından bazıları şunlardır: “Kerküklü Osman Nevres Efendi ve Asarı”, “Bir Macar’ın Din Hakkındaki Sözleri”, “Edebiyatta Teceddüt”, “Huzûr-i Hilkatte”, “Edebiyatımızın Bugünkü Şekli”, “Keşmîrî Güzellikler”; a.g.e., s. 160, 166.

²⁵⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 410.

Farsçaya ilgi duyan Tâhirü'l-Mevlevî, bu dilin inceliklerine vâkıftır. Kendi imkânları nispetinde öğrendiği Fransızcadan çeviriler de yapmıştır.

Telif, tercüme ve şerh tarzında çalışmaları bulunan Tâhirü'l-Mevlevî, ilmî manada sadece tek alanda değil, birden çok sahada söz söyleyecek nitelikte birikime sahiptir. Disiplinlerarası çalışmalara da imza atmıştır. Ülkemizde farklı bilim dallarında yapılan hakkındaki araştırmalar, onun ilmî anlamda çok yönlülüğüne işaret etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, edebiyat kaidelerine vâkıf, kalemi kuvvetli bir yazar ve şairdir. Onun bu özelliğini bilenler, kendisinden çeşitli eserlere dair musahhihlik yapmasını istemişlerdir. *Lügat-ı Nâcî* ve *Kıyas-ı Enbiyâ* üzerinde yaptığı tashihler örnek olarak gösterilebilir. Muallim Nâcî'nin (öl. 1893) yarım kalan *Lügat-ı Nâcî* isimli lügat çalışması, Asır Kütüphanesi sahibi Kırkor Efendi'nin isteğiyle Müstecâbizâde İsmet Bey tarafından tamamlanmıştır. Esere rağbet sonucu, eserin bazı düzeltmelerle tekrar yayınlanmasına karar verilmiş ve bu tashih işi Tâhirü'l-Mevlevî'ye tevdi edilmiştir.²⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin tashih ve ilavelerle birlikte esere katkısı büyüktür. Ancak o mütevazı kişiliğinin bir gereği olarak esere, tashih eden şeklinde kendi ismini yazmayı uygun görmemiş, konuya dair de hatıratında şu sözlere yer vermiştir:

“Tashih ve ilave suretiyle epeyce emeğim sebk ettiği hâlde, musahhihi falan diye imza koymak istemedim. Yalnız şevâhid (örnek cümleler) olmak üzere eserlerimden bazı beyitler ilave ettim. Bu kadarcık cüretim, ümit ederim ki hıdemat-ı mesbukama (esere geçen hizmetlerime) bağışlanır.”²⁶⁰

Kıyas-ı Enbiya adlı eserin musahhihliğine gelince; Tâhirü'l-Mevlevî'nin anlattığına göre, Cevdet Paşa tarafından kaleme alınan bu eser, zaman içerisinde yapılan baskıları neticesinde okunamaz ve anlaşılabilir bir hâle gelmiştir. Bu eserin hakları, Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas Efendi tarafından satın alınmıştır. İlyas Efendi eserin tashih edilerek tekrar yayınlanması için Tâhirü'l-Mevlevî'ye musahhihlik teklif etmiş, Tâhirü'l-Mevlevî de manevî istifadesi için bu teklifi kabul etmiştir.²⁶¹

Tâhirü'l-Mevlevî, dilde sadeleştirme niyetiyle başlatılan kelime katliamını sert bir dille eleştirmekte ve bu minvaldeki çalışmaları yozlaşma olarak nitelendirmektedir. Şiirlerinde de bu konuyu işleyerek derdini anlatmaya çalışmıştır. “Vatanda Gariplik” ismini verdiği bir şiirinde şunları ifade eder:

²⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 67, 68.

²⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 70.

²⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 71.

“Garib der vatan olmak vatandan ayrılmak

Dilin değişmesi elhak lisandan ayrılmak

Ölüm değil mi düşün cism ü cândan ayrılmak

Ne derd-i müşkil imiş hem zebândan ayrılmak

O derdi çekmede Tâhir muin ola Allah”²⁶²

Tâhirü'l-Mevlevî dilde sadeleştirme hareketini dilden uzaklaşma, dile yabancılaşma algılamakta ve dilsiz kalmanın sorunlarına dikkat çekmektedir. Şiirinin kalan bölümünde özetle dildeki bu değişim karşısında öz vatanında garip kaldığını vurgulamaktadır. Zamanın dilini anlamadığından yeni neslin de eserlerini okumadığından ve nutkunu da anlamadığından yakınmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî için güzel konuşmak ve yazmak büyük bir zevktir. Ancak dilde sadeleştirmenin etkisiyle kendisini anlayabilecek kitle her geçen gün azalmaktadır.²⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, dildeki yıkıcılıktan bahsederken, “Bizim için yıkılmış bir şey yoktur. Fakat dedesiyle rahat konuşamayan toruna acımak lazım.”²⁶⁴ diyerek dilde sadeleşme hareketinin kuşaklar arası iletişim problemi oluşturduğuna değinmektedir. Aynı zamanda yeni neslin dil ve kültür mirasımıza nasıl yabancılaştırıldığına vurgu yapmaktadır. Şiirlerinde, kaleme aldığı makalelerinde dilin önemini her zaman işlemiştir. Yaşarken anlaşılamamanın verdiği üzüntü şiirlerine yansımıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî eski yazının unutulup gideceğinden endişe etmektedir. Özellikle gençlerin eski yazıyı bilmediğinden, kütüphanelerdeki binlerce kıymetli eserden habersiz olmalarından bahsederek üzüntüsünü ifade etmektedir. Eski yazının ilkokuldan üniversitenin sonuna kadar okutulması düşüncesindedir. Bunun gerekçesini de şu sözlerle izah etmektedir:

“Avrupa’da bugün Latince konuşan olmadığı hâlde, onlar liselerde Latince okutmaktadır. Çünkü o dil ile yazılmış kitapları tetkik için behemehal Latinceyi bilmek lazımdır. Onun gibi bizim eski kitapları layıkıyla anlayabilmek için Arapça ve Acemceyi ve onların harflerini bilmek zaruridir. Bu olmazsa eski maarifimizle gençlerimiz arasında açılmış olan uçurum gittikçe genişleyecektir.”²⁶⁵

²⁶² Tâhir Olgun, “Vatanda Gariplik”, *İslâm Yolu*, 17 Kasım 1949, 59: 3.

²⁶³ Olgun, “Vatanda Gariplik”, 59: 3.

²⁶⁴ Savçın, *Eski Maarifimizle Gençler Arasındaki Uçurum*.

²⁶⁵ Savçın, *Eski Maarifimizle Gençler Arasındaki Uçurum*.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, ilim dünya ve ahiret için faydalı bilgi demektir. Hz. Peygamber'in, "Allah'ım! Fayda vermeyen ilimden, huşû duymayan kalpten, kabul olunmayan duâdan, doymayan nefisten sana sığınırım"²⁶⁶ niyazındaki gibi fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınmak gerekir. Tâhirü'l-Mevlevî, İslam âlimlerini de hadîs-i şeriften mülhem cennet bahçesinin ağaçlarına benzetir.²⁶⁷ Onlardan istifade edilmesi gerektiğini düşünür. İstifade edebilmek için tek bir şart vardır, o da talepte sadık olmaktır. Sadakat üzere olanların durumunu şöyle tasvir eder: Bir yaz günü dili harareten damağına yapışmış, güneşten beyni kaynamış bir insan düşünün. Bu şahıs, hayırsever birinin gelen geçen yesin diye yol kenarına diktiği bir ağaç görür. Susuzluğun etkisiyle o ağaca doğru koşar ve hararetini giderebilmek için o meyvelerden yer. Bu durumdaki bir kişide hiçbir isteksizlik hali yoktur. Hatta riya ve gösterişten de uzaktır. Tâhirü'l-Mevlevî, bir dünya ağacından istifade hususunda nasıl böyle samimi olunabiliyorsa cennet ağaçları konumundaki İslam âlimlerine ve cennet nimeti sayılan eserlerine sıdk ve samimiyetle talip olunması gerektiğini düşünmektedir.²⁶⁸

Tâhirü'l-Mevlevî vâkıf olmadığı konularda "bilmiyorum" ifadesini kullanmıştır. Ona göre dünyadaki en büyük musibet cahilin ilim davasında bulunmasıdır. İnsanın bilmediğini açıkça itiraf etmesi gerekir. İnsan böylece vebalden kurtulacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bilmediği konularda bilmiyorum dememek büyük kusurlarımızdandır. O, memleketin daha ileri gidememesinin sebepleri arasında da bunu da zikreder. Zira en mühim vazifeler bilmediği hâlde biliyorum diyenlere verilebilmektedir. Bilmiyorum deme cesareti gösterebilseydi, iş hakikaten bilenlere, sözünün eri ve işinin eri olanlara verilirdi.²⁶⁹

Tâhirü'l-Mevlevî için gençlerin yeri ayrıdır. O, hayatı boyunca genç nesillere bilgi ve birikimini aktarabilmenin gayreti içerisinde olmuştur. Dârü's-Şafaka idaresinin yaşının ilerlediğini, istirahat etmesi gerektiğini gerekçe göstererek emekliliğini istemesine karşı çıkarak eğitim faaliyetlerinden kopmak istememiştir. Çünkü o öğrenmeyi ve öğretmeyi hayatının en önemli vazifesi olarak şiar edinmiştir. Maârif Vekâleti'nce emekli edildiğinde kendisine verilmek istenen ikramiyeyi geri çevirmiş, amacının para olmadığını bir nevi göstermiştir. O, menfaat peşinde koşmayan yaptığı

²⁶⁶ Müslim, "Zikir", 73.

²⁶⁷ Allah Rasulü: "Cennet ağaçlarından bir ağaca rast geldiğinizde, gölgesinde oturun ve meyvelerinden yiyin" diye buyurunca: "Yâ Resûlullah, bu hal dünyada nasıl mümkün olur?" diye sordular. "Bir âlime rast geldiğinizde, cennet ağaçlarından birine tesadüf etmiş olursunuz." diye izahat vermişti. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 28.

²⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 28-29.

²⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 96.

işlerde Allah'ın rızasını gözeten idealist bir şahsiyettir. Süleymaniye'de yaptığı *Mesnevî* dersleri için vakfedilen parayı reddetmesi bunun bir göstergedir.

2.2. Tasavvufî ve Ahlakî Şahsiyeti

Tâhirü'l-Mevlevî'nin çocukluk yıllarında başlayan ilim ve marifet aşkı, hayatı boyunca devam etmiştir. Genç yaşta Mevlevîliğe intisap ederek Mevlevî çevrelerinden edinmiş olduğu tasavvufî kültür ve edebiyatı, gelecek kuşaklara aktarabilme gayreti de gütmüştür. Dolayısıyla onun hayatında tasavvufun ve Mevlevîliğin ayrı bir yeri vardır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin erken yaşlarda Mevlevîliğe olan ilgisi Fatih Camii'nde Esad Efendi'nin *Mesnevî* derslerine katılmasıyla daha da pekişmiştir. Esad Efendi'nin de teşvikiyle *Mesnevî* derslerine düzenli katılım sağlamış, hocası tarafından kâri-i *Mesnevî* olarak atanmıştır.²⁷⁰ Yine Esad Efendi tarafından kendisine h. 1310 m. 1893 senesinde *Mesnevî*hanlık icâzeti verilmiştir. 1894 yılında ise henüz 18 yaşında iken Şeyh Mehmed Celâleddîn Efendi eliyle Mevlevîliğe intisap etmiştir.²⁷¹

Mevlevîliğe intisabının ertesi günü Mehmed Esad Dede ile hac farızasını eda etmek üzere yolculuğa çıkmıştır. Hüseyin Vassâf'a yazdığı uzun mektuplardan da anlaşılacağı üzere bu yolculuk, tasavvufî açıdan oldukça verimli geçmiştir. Yolculuk müddetince uğradıkları şehirlerde Ahmed el-Bedevî (öl. 675/1276) -türbesi Mısır-Tanta'dadır- gibi tasavvuf büyüklerinin türbelerini ziyaret eden Tâhirü'l-Mevlevî, maneviyat önderleriyle tanışma imkânı da bulmuştur. Mekke meşâyihından Ahmed er-Rifâî ile tanışmış, Ahmed er-Rifâî, Tâhirü'l-Mevlevî'deki istidâtı görmüş olacak ki kendisine Kâdirî ve Rifâî tarikatları icâzetnâmesi vermiştir.²⁷² Karamanlı Halid Dede Efendi'den semâ meşk ederek dönemin meşhur semâzenleri arasında yer almıştır.²⁷³

Tâhirü'l-Mevlevî, mensubu olduğu Mevlevîliğin pîrine aşk ve iştiaqla bağlıdır. Mevlevîliğe sadece intisap etmekle yetinmeyerek 1001 günlük Mevlevî çilesini usulüne uygun bir şekilde tamamlamıştır. Mevlevîlikte “dede” unvanını²⁷⁴ almış, bir müddet dergâhta hücre-nişin olmuştur. Vakıf lokması beklemektense elinin emeğiyle geçinmek için dergâhtan ayrılmış ve matbuat hayatına atılmıştır.

²⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”, *Rebiülevvel* 1342, 4: (41) 89.

²⁷¹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 407.

²⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)*, 3a.

²⁷³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 1: 408.

²⁷⁴ “Dede” unvanı çile çıkarmış ve hücre sahibi olmuş dervişlere verilmektedir. Bk. Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 398.

Yayın hayatı onu Mevlevîlikten uzaklaştırmamıştır. Hz. Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe ait eserleri neşrettiği Tâhir Dede Kütüphanesi de bunun bir göstergesidir. Vekilharçlık vazifesini yürütürken Mevlevî sikkesi giymesi, “Dede Efendi” diye anılması,²⁷⁵ her şeyden öte Tâhirü'l-Mevlevî ismiyle şöhret bulması onun gündelik yaşamında tarikatıyla olan bağına işaret eder.

Tâhirü'l-Mevlevî, bir dönem (1918), Meclis-i Meşâyih tarafından haftada bir gün tasavvufî vaaz vermek üzere görevlendirilmiştir.²⁷⁶ Bu görev gereğince Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde her pazar öğle vakitlerinde tasavvufî içerikli vaazlar vermeye başlamış, tasavvuf büyüklerinin eserlerinden yararlanarak onların mesleklerine, gaye ve maksatlarına dair vaaz ve irşadda bulunmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufa dair meselelerde vaaz verme hususunda Meclis-i Meşâyih tarafından ehil görülmesi, onun tasavvufî bilgi ve birikimi konusunda fikir vermektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, Fatih, Süleymaniye ve Lâleli Camilerinde halka yönelik *Mesnevî* dersleri ile şöhret kazanmıştır. Bu süreçte Mevlânâ dergâhı postnişini Abdülhalim Çelebi tarafından kendisine Mesnevîhanlık destarı sarma icâzeti de verilmiştir.²⁷⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, çevresinde haksızlığa karşı dik durma cesaretiyle de bilinen bir isimdir. “Allah çirkin sözün, açıkça söylenmesinden asla hoşlanmaz. Ancak zulme uğrayan kimsenin durumu başkadır. Allah, her şeyi hakkıyla işitir ve kemâliyle bilir.”²⁷⁸ âyeti muktezasınca onun, uğradığı haksızlık karşısında sessiz kalmadığı görülmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin karakteriyle ilgili öne çıkan iki vasfı daha vardır: Merhamet ve cömertlik... Olduğu gibi görünmeye çalışma konusunda ise hatıratında şu bilgilere yer verir: “Tarîk-i Hâcegân'ın ecille-i ricâlinden bulunan Abdülhâlık Gücdevânî hazretlerinin “Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol” irşad-ı ârifânesini ziver-i hafıza eylediğimi ispat ederim.”²⁷⁹ Bu vasfı, sözlerinin muhataplarına tesiri konusunda da önemlidir. Etkili ve fasih bir konuşma gücüne sahip olan Tâhirü'l-Mevlevî, sözleriyle karşısındakini ikna kabiliyetine sahip bir hatiptir.

“Mevlevîliğin esası her manasıyla edepten ibarettir” fehvasına uygun bir hayat yaşayan Tâhirü'l-Mevlevî, sözleriyle, hal ve tavırlarıyla edebinden taviz vermemeye özen göstermiştir. Mütevazı kişiliği saygınlığı beraberinde getirmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî maruz

²⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 7b; Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 59.

²⁷⁶ *Cerîde-i İlmîyye*, Zilhicce 1336, 1145.

²⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 184.

²⁷⁸ Nisâ, 4/148.

²⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 56.

kaldığı eziyetlere, “Hoştur bana Sen’den gelen” diyebilmeyi başarmıştır. Sevenleri, hasta olduğu dönemde de ıstıraplarını, acılarını neşeyle karşılayarak²⁸⁰ sabır ve rıza hâlini devam ettirdiğini naklederler.

Tâhirü’l-Mevlevî hazır cevap, nüktedan ve zeki bir insandır. Şefik Can’ın naklettiği şu hatıra Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu yönlerine işaret etmektedir: “1935 senesinde, Kuleli Askerî Lisesi’nin bahçesinde otururken Sadık Bey isminde bir doktor Tâhirü’l-Mevlevî’nin yanına gelerek Nef’î’nin şu ünlü hicvini paylaştı:

“Tâhir Efendi bana kelb demiş

İltifatı bu sözde zahirdir,

Mâlikî mezhebim benim zira

İtikadımca kelb tâhirdir.”

Tâhirü’l-Mevlevî bu sözler karşısında hazırcevaplığını konuşturarak şu cevabı vermiştir: “Vallahî Sadık Bey, köpeğin “tâhir” olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. Ama “sadık” olduğu hususunda kimsenin şüphesi yoktur.”²⁸¹

Tâhirü’l-Mevlevî’nin tasavvufî ve ahlaki kişiliğine dair malumat içeren, kendisi hakkında yapılmış yorumlara da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Tâhirü’l-Mevlevî’nin talebesi Şefik Can, hocası hakkında şu sözleri ifade eder: “Tâhirü’l-Mevlevî, hakikaten çok eşsiz bir insandı. Kibar, bilgili, şair, beş vakit namazında... Sonra hacca da gitmişti. Kendisi kibarlığın, insanlığın örneği idi.”²⁸²

²⁸⁰ Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 41.

²⁸¹ Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 43.

²⁸² Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 44.

2.3. Yakın Çevresi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin çevresine dair pek çok ismi zikretmek mümkündür. Zira o sosyal hayatta aktif bir insandır. Bu bölümde yakın arkadaşları arasında gösterebileceğimiz Ahmed Remzi Akyürek, Hüseyin Vassâf, Mehmed Âkif Ersoy, Ömer Rıza Doğrul, Ferid Kam, Eşref Edib, Babanzâde Ahmed Naim gibi isimlere yer verilecek ve bu isimlerin Tâhirü'l-Mevlevî ile olan yakınlıklarına temas edilecektir.

Ahmed Remzi Akyürek 1289/1872 senesinde Kayseri Mevlevîhânesi'nde dünyaya gelmiştir. Babası Kayseri Mevlevî şeyhi Süleyman Atâullâh Efendi'dir.²⁸³ İlk eğitimini babasından alan Ahmed Remzi Akyürek, Mevlevî terbiyesiyle yetişmiştir.²⁸⁴ Ahmed Remzi Akyürek ile Tâhirü'l-Mevlevî hicrî 1310 (1892-1893) senesinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde tanışmışlardır.²⁸⁵ Akyürek'in Kayseri'ye dönüşüyle muhabbetleri kesilmemiş, mektuplaşmak suretiyle aralarındaki dostluk ilişkisi devam etmiştir. Hüseyin Vassâf, şu hatırayı Tâhirü'l-Mevlevî'den aktarmaktadır:

“Şam'da birkaç sene kalarak Câmi'-i Emeviyye'de minâre-i beyzâ kapısı kurbunda *Mesnevî-i Şerif* okutup, Arapça takrir etmesi yüzünden ulemâ vü urefâ-yı mahalliyyenin fevka'l-âde nazar-ı istihsânını celb ile ulviyyet-i celîle-i Hz. Mevlânâ'yı herkesin kalbinde istikrara muvaffak olduklarını Tâhirü'l-Mevlevî Bey nakl eylediler.”²⁸⁶

Ahmed Remzi Dede, hicrî 1338 (1919-1920) senesinde Üsküdâr Mevlevîhânesi meşihatine tayin olunduğunda Tâhirü'l-Mevlevî bu vakıayı şöyle not düşmüştür:

“Üsküdâr'ın Mevlevî Dergâhı aldı feyz-i nev

Çünkü oldu hâdim-i irşâdı bir zî-iktidâr

Çıkdı bir gül-bâng ile târîhi nây-ı sineden

Remzi-i sâhib-kemâlât oldu şeyh-i Üsküdâr.”

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Ahmed Remzi Akyürek'in vefatı üzerine düştüğü tarih aralarındaki ülfet ve uhuvveti göstermesi bakımından kayda değerdir:

“İrcî hükmi-i şedîdü's-savtının

²⁸³ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 5: 275.

²⁸⁴ Ahmet Cahid Haksever, *Ahmet Remzi Akyürek Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), 64.

²⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektuplar*, ed. Yusuf Öz, Yakup Şafak (Konya: Tekin Kitabevi, 2007), 142.

²⁸⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 278.

Oldu bir zât-ı fazîlet ma'kesi
Öyle bir ehl-i kemâlin rihleti
Eyledi mehcûr-ı irfân herkesi
Remzi-i fâzıl ki bir haylî zaman
Zîver-i kürsüydü va'z-ı enfesi
Mesnevî-i Ma'nevî takririne
Hâtifi bir bang idi güyâ sesi
Gözyaşı döktürmede hullânına
Hasretiyle firkat-i nâgeh-resi
Âh pek tenhâ bıraktı dehrde
İrtihâliyle şu rûh-ı bî-kesi
Âh kim hem-râz u hem-âvâz idik
Ez-sinîn-i ömr big'zeşte besî
Feyz-i Mevlâna'ya Hak mazhar edip
Dest-gîr etsin o pîr-i akdesi
Fevtine Tâhir olur târih-i tâm

“Şeyhunâ Remzî Efendi” cümlesi 1363 (1944)”²⁸⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, Feridun Nâfîz Uzluk'a gönderdiği mektupta, Ahmed Remzi Dede'nin vefatının kendisini ihtirâk-ı firâka düçar ettiğini söylemekte bir daha onun gibisinin yetişmeyeceğine dikkat çekmektedir. Ona göre Akyürek'in vefatıyla Mevlevîlik, pek garip ve kimsesiz kalmıştır.²⁸⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, Hüseyin Vassâf'ın yakın dostlarından biridir. Her ikisinin ortak yanlarından birisi Mehmed Esad Dede'nin talebeleri oluşudur. Tâhirü'l-Mevlevî ve Hüseyin Vassâf'ın birbirlerine yazmış oldukları edebî mektuplar vardır. Bu mektuplarda karşılıklı şiirlerine nazireler ve tahmislerde bulunmuşlardır.

²⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Feridun Nâfîz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektuplar*, 141-142.

²⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Feridun Nâfîz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektuplar*, 141.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin düşünce yapısının şekillenmesinde Mehmed Âkîf'in etkisinin de olduğunu bilinmektedir. Hatıratında Âkîf'in "müsâbehâtından (sohbetlerinden) ilmen ve edeben pek çok istifaza eylediğimi (feyz aldığımı) minnet ve şükran ile yâd eylerim."²⁸⁹ ifadelerine yer vererek Âkîf'ten feyz aldığını belirtmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mehmed Âkîf'i 1892-1893 yılları içerisinde ilk olarak şiirleri vasıtasıyla ismen tanıdığını söylemektedir. Mehmet Âkîf ile tanışması ise 1904 yılında Orman ve Ziraat Nezâreti'nde memuriyet görevini icra ederkenidir.²⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Âkîf'in ve kendisinin meşrebindeki uygunluk aralarında samimi bir dostluğa zemin hazırlamıştır. Neredeyse her gün görüştüklerini söylemesi de bu dostluğun bir göstergesidir.²⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî ile Âkîf'in ortak yönlerinden biri, her ikisinin de Mehmed Esad Dede'nin derslerine katılmış olmalarıdır.²⁹²

Sirât-ı Müstakîm mecmuasının ser muharriri Âkîf, Tâhirü'l-Mevlevî'yi dergide yazılar yazması hususunda teşvikte bulunmuştur. Bunun üzerine o, *Sirât-ı Müstakîm*'de ve daha sonra *Sebîlürreşad*'da çok sayıda manzum ve mensur yazı kaleme almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî burada Ferid Kam'a da bir parantez açarak onun da yazı hususunda teşvikinden bahsetmektedir. Âkîf ve Ferid Kam'ın teşvikleriyle müşerref olduğunu sözlerine eklemektedir.²⁹³

Tâhirü'l-Mevlevî, Âkîf'in büyük kızı Cemile Hanım'a özel olarak İslam Tarihi dersi okutmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin aktardığı bilgilere göre, ders esnasında Âkîf de yanlarına gelir, dersi tüm dikkatiyle dinler, bazı vakaların anlatılışı sırasında gözleri yaşardı. Tâhirü'l-Mevlevî, dersi bitirdikten sonra Âkîf'in kendisine Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî'nin *Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb'a*²⁹⁴ isimli eserini okuttuğunu bildirerek Âkîf'in kendi üzerinde talim hakkı bulunduğunu söylemekte ve bununla iftihar etmektedir.²⁹⁵

Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Âkîf'in aralarındaki dostluğu anlayabilmek için şu hatıratı aktarmak yerinde olacaktır. Âkîf'in Mısır dönüşü rahatsızlanması ve hastaneye

²⁸⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 32-33.

²⁹⁰ Kahraman, "Tâhirülmevlevî", 39: 407.

²⁹¹ Eşref Edib, *Mehmed Âkîf Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, ed. Fahrettin Gün (İstanbul: Beyân Yayınları, 2010), blm. Tâhirü'l-Mevlevî: "Büyük Âkîf" s. 413-114.

²⁹² Selami Şimşek, *Mehmed Âkîf ve Tasavvuf* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2019), 222.

²⁹³ Eşref Edib, *Mehmed Âkîf Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Tâhirü'l-Mevlevî: "Büyük Âkîf" s. 413-114.

²⁹⁴ Cahiliye dönemine ait yedi şairin seçkin kasidelerinden oluşan Muallakât-ı Seb'a isimli eserin Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî tarafından yapılan şerhidir.

²⁹⁵ Eşref Edib, *Mehmed Âkîf Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Tâhirü'l-Mevlevî: "Büyük Âkîf" ss. 416-417.

kaldırılması üzerine Tâhirü'l-Mevlevî Âkif'i sık sık ziyaret ettiğinden bahsederek aralarında geçen şu olayı paylaşır:

“Her ziyaretimde Âkif'i daha bitik hâlde görüyör, gözyaşlarımı göstermemek için kendimi zapta çalışıyordum. Ben ona “Nasılsın?” diye sordukça o da “Sen nasılsın?” istisfarında bulunur, nefes darlığından muzdarip olduğumu bildiği için son demlerinde bile benim sıhhatimle alakadar olurdu. Hatta vefatından birkaç saat evvel yanında bulunan Suud'a zor işitilen bir sesle. “Tâhir nasıl, gelişinde rahatsızdı”²⁹⁶ diye sormuştu.”

Âkif'in vefatını derin bir teessürle karşılayan Tâhirü'l-Mevlevî, talebesi Şefik Can ile kadim dostuna olan son vazifesini yerine getirmiştir. Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazı sonrasında Âkif'in naaşı Edirnekapı Şehitliği'ne getirilerek buraya defnedilmiştir.²⁹⁷ Vefatı sonrası, Tâhirü'l-Mevlevî yirmi üç beyitlik bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirin bir bölümü şu şekildedir:

“Âkif'in de böyle bir insan-ı müstesna iken
Sildi gözlerden sevimli muhterem sîmâsını
Hastalıkla inletip bir hayli müddet sonra da
Verdi âgûş-ı türaba cism-i derd efzâsını”²⁹⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'nin muhabbet beslediği isimlerden birisi de Babanzâde Ahmed Naim'dir. XX. yüzyılda yetişen müderris, mütercim, fikir adamı ve ediplerdendir. 1872 senesinde Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Bağdat'ta başladığı eğitim hayatını İstanbul'da sürdürmüştür. Hâriciye ve Maârif Nezâretlerinde çeşitli kademelerde görevler üstlenmiş, 1914-1933 yılları arasında Dârulfunûn'da felsefe dersleri vermiştir. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* ile İmam Nevevî'nin (öl. 676/1277) *el-Erba'ûn* adlı eserinin tercümesi olan *Kırk Hadis* adlı eseri ile tanınmaktadır. 13 Ağustos 1934 tarihinde vefat eden Babanzâde Ahmed Naim'in kabri, Edirnekapı Mezarlığı'nda yakın arkadaşı Mehmed Âkif'in mezarının yanındadır.²⁹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, manevî eğitimin bir mürşid-i kâmil rehberliğinde gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Şeyhi Celâleddin Efendi'nin vefatı üzerine manevî

²⁹⁶ Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Tâhirü'l-Mevlevî: “Büyük Âkif”, s. 418.

²⁹⁷ Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 73-74.

²⁹⁸ Hasan Basri Çantay, *Akifnâme* (İstanbul: Erguvan Yayınları, 2008), 297.

²⁹⁹ İsmail Lütfi Çakan, “Babanzâde Ahmed Naim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 375-376.

terbiyesini ikmal edemediği düşüncesindedir. Babanzâde ile bir sohbet esnasında şunları söyler: “Efendim! Bizim şeyhimiz vefat etti. Terbiyemizi ikmal edemedik. Ne olur bize bir mürşitlik yapsanız da elimizden tutsanız. Bizim de iki yakamız bir yere gelir mi gelmez mi?” Babanzâde ise bu sözler karşısında mütevazı bir şekilde “Eyvah! İyi ki söyledin Tâhir Bey! Rabbimize tâlib-i müstağfir olayım, demek ben mürşid gibi görünmüşüm, öyle göstermişim kendimi. Olmayan şeyi nasıl takınmışım. İsabet oldu. Nerede mürşitlik...”³⁰⁰ diye acziyetini ifade etmiştir.

2.4. Mevlevî Düşünce Tarihindeki Yeri

XX. asır mutasavvıflarından Tâhirü'l-Mevlevî, gerek Hz. Mevlânâ hakkındaki eserleriyle gerekse *Mesnevî* şerhi ile Mevlevîlik tarihinin son yüzyılında önemli bir yer işgal eder. Cumhuriyet döneminde, tekke ve zâviyelerin seddiyle Mevlevîhâneler ve Dârülmecnevîler de kapatılmıştır. Cumhuriyet dönemi şartları düşünüldüğünde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin özellikle *Mesnevî* takrirleri, Mevlânâ ve *Mesnevî* kültürünün yaşatılması açısından önem arz eder. Tâhirü'l-Mevlevî, geleneksel kültürün Cumhuriyet nesillerine intikal etmesinde öncülük eden şahsiyetlerdendir. Mevlevîlik içerisindeki konumunu görmek adına onun şu özelliklerini ve yaptığı hizmetleri bilmek yerinde olacaktır:

Tâhirü'l-Mevlevî, 1001 günlük Mevlevî çilesini tamamlayarak Yenikapı Mevlevîhânesi'nde hücre sahibi olmuş bir Mevlevî dedesidir. Selanikli Mehmed Esad Dede tarafından *Mesnevî* takriri için icazetlidir. Karamanlı Halid Dede'den semâ meşk ederek zamanın önemli semâzenleri arasında yer almıştır. Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Celâleddîn Dede Efendi'nin *Mesnevî* derslerinde uzun yıllar kârî-i Mesnevîlik ve katiplik başta olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülhalim Çelebi Efendi tarafından Mesnevîhanlık destarı sarmaya izinlidir. Hz. Mevlânâ ve Mevlevîliğe hizmet amacıyla Tâhir Dede Kütüphanesi'ni kurmuş, Mevlânâ'ya dair eserleri neşretmiştir. İstanbul Müftüsü Fethi Efendi'nin vermiş olduğu vesika ile Fatih Camii'nde iki yıl Mesnevî dersleri yapmıştır. Ayrıca Meclis-i Meşâyih'in görevlendirmesiyle Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde, halka tasavvufî içerikli vaazlar vermiştir. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki (öl. 1947) tarafından camilerde tefsir, hadis ve *Mesnevî*'den vaaz etmek üzere izinlidir. Mesnevî derslerine uzun bir müddet (1925-1948) ara vermek zorunda kalsa da 1948 yılından itibaren Süleymaniye ve Lâleli Camilerinde tekrar *Mesnevî* derslerine başlamış, vefatına kadar (1951) devam ettirmiştir. Mevlevîliğe en büyük hizmetlerinden biri hiç şüphesiz *Mesnevî* şerhidir.

³⁰⁰ Şimşek, *Mehmed Âkif ve Tasavvuf*, 114.

Mevlânâ'nın eşsiz eseri *Mesnevî*'yi tercüme ve şerh etmek onun en büyük arzusudur. Ömrünün son zamanlarında *Mesnevî*'nin şerhini bitirmek için büyük gayret sarf etmiş olsa da şerhini tamamlamaya ömrü vefa etmemiş, *Mesnevî*'nin 5. cildinden bin kadar beyti tercüme ve şerh edebilmiş, 17.309. beyitte kalmıştır.³⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, Osmanlı'nın son mesnevîhanlarından ve *Mesnevî* şârihlerindendir. Mevlevîliğe hizmeti Mesnevîhanlık cihetinde yoğunlaşmaktadır. Onun şerhi, dilinin sadeliği ve üslubu sebebiyle günümüzde en çok başvurulana ve okunan şerhlere dendir. Mevlevîlik tarihi için Tâhirü'l-Mevlevî'nin çile yıllarında kaleme aldığı mektuplar da önem arz eder. Mektuplar, XX. yüzyıldaki Mevlevîlik ve Mevlevî temsilcileri hakkında önemli malumat barındırmaktadır.

2.5. Tâhirü'l-Mevlevî'den Etkilenen Şahsiyetler

Tâhirü'l-Mevlevî vefatıyla ardında, kaleme aldığı birçok eser, maddî ve manevî açıdan yetiştirdiği talebeler ve kendisini hayırla yad eden dostlar bırakmıştır. Bu başlık altında Tâhirü'l-Mevlevî'nin terbiyesinden geçen onun manevî ve ilmî müktesebatından nasiplenene simalardan öne çıkanlara yer verilecektir.

Tâhirü'l-Mevlevî'den etkilenen şahsiyetlerin başında hiç şüphesiz Tâhirü'l-Mevlevî'nin on altı yıl hizmetinde bulunmuş, rahle-i tedrisinden geçmiş talebesi Şefik Can gelmektedir. Şefik Can, 1909 senesinde Erzurum'a bağlı Tebricik Köyü'nde dünyaya gelmiştir. İlk dinî eğitimini babasından alan Şefik Can, küçük yaşlarda babasından Farsça ve Arapça öğrenmiştir. Şefik Can ilim öğrenmeyi ibadet telakki eden bir babanın oğludur. 1929 senesinde Kuleli Askerî Lisesi'ni bitirmiş, 1931 senesinde de Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. Millî Savunma Bakanlığı oluruyla İstanbul Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen sınavlara katılarak öğretmenlik diploması almıştır. 1935 yılında Tâhirü'l-Mevlevî'nin nezaretinde öğretmenlik stajını tamamlayarak Kuleli Askerî Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Otuz yıllık bir sürecin neticesinde 1965'te emekli olmuştur. Mevlânâ ve *Mesnevî* üzerine birçok çalışması bulunan Şefik Can 24 Ocak 2005 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³⁰²

Mevlevîliğin yirminci asırdaki önemli temsilcilerinden biri olan Şefik Can, Mevlânâ ve *Mesnevî* uzmanıdır. Kendisi çocukluğundan itibaren Mevlânâ'ya karşı ilgi

³⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, Süleymaniye Caminde *Mesnevî* okutabilmek için yazdığı müracaat dilekçesinde de bu bilgilere yer vermektedir. Bk. *Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II*, İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğüne (Dilekçe).

³⁰² Şefik Can'ın hayatı hakkında sunmuş olduğumuz bilgiler kendi röportajından esinlenerek oluşturulmuştur. Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bk. Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 30-37.

duymuş, ona olan sevgisi her geçen gün ziyadeleşmiştir. Şefik Can'ın Mevlânâ'ya yönelik sevgisi Tâhirü'l-Mevlevî ile yakınlaşmasına da vesile olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, ona özel ilgi göstermiş, Can da bu ilgiyi karşılıksız bırakmayarak on altı yıl onun hizmetinde bulunmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'den sonra Mesnevîhanlık geleneğinin son temsilcilerinden kabul edilen Şefik Can'a *Mesnevî* okutma icazeti, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından verilmiştir.³⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlânâ'ya muhabbeti Şefik Can üzerinde derin izler bırakmıştır. Kendisi ile yapılan söyleşide sarf ettiği şu sözler, Tâhirü'l-Mevlevî ile olan bağını ve onun üzerindeki etkilerini göstermesi açısından önemlidir:

“Maddî ve manevî öğretmenlik belgemi Tâhirü'l-Mevlevî Hazretlerinin elinden aldım. Tâhirü'l-Mevlevî Hazretleri babam kadar sevdiğim ikinci mürşidimdir. Hz. Mevlânâ'ya giden yolumu aydınlatarak tecrübeleriyle bendenize rehberlik etmiştir.”³⁰⁴

Şefik Can da ömrünü Mevlânâ'yı anlamaya ve onun düşüncelerini insanlığa anlatmaya vakfeden bir simadır. Tâhirü'l-Mevlevî'den edindiği klasik *Mesnevî* kültürünü gelecek nesillere aktarma gayreti içerisinde olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhini tamamlamaya ömrü vefa etmeyince, kalan bölümün şerhini Şefik Can tamamlamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'den etkilenen isimlerden birisi de Fethi Sezai Türkmen'dir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şahsi kütüphanesi vefatından sonra talebesi Fethi Sezai Türkmen tarafından satın alınmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin kendi el yazmalarını da içerisinde barındıran birçok eser, 1980'lere kadar Türkmen Ailesi'nin himayesinde kalmıştır. Daha sonra ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin kütüphanesi ve Fethi Sezai Türkmen'in kütüphanesi aile tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.³⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Şerh-i Mesnevî*'si 1949-1951 yılları arasında önce formalar halinde çıkmış, daha sonra ilk defa Fethi Sezai Türkmen'in teşebbüsleriyle 1963-1975 yılları arasında yayımlanmıştır.³⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'nin birçok eserinin günümüze ulaşmasında şüphesiz Fethi Sezai Türkmen ve ailesinin katkısı büyüktür.

³⁰³ Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 20-21.

³⁰⁴ Küçük, *Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*, 21.

³⁰⁵ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, VIII.

³⁰⁶ Kahraman, “Tâhirülmevlevî”, 39: 409.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde emeği olan bir başka şahsiyet, Suûdu'l-Mevlevî'dir. Tâhirü'l-Mevlevî'den *Mesnevî* dersleri almış,³⁰⁷ edebî ve tasavvufî manada kendisinden istifade etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'den etkilenen bir başka şahsiyet Ömer Kirazlı'dır (Ömer Kirazoğlu). *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri* adlı eserde bir takdim yazısı kaleme alan Ömer Kirazlı, Tâhirü'l-Mevlevî'nin sohbetlerinde bulunduğunu ve ondan feyz aldığını ifade etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin muhakkik ve mürşid bir zât olduğunu belirtmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Kuleli Askerî Lisesi'nde hocalık yapmasından dolayı naklini bu liseye aldirmayı çok istemiş; ancak muvaffak olamamıştır.³⁰⁸

³⁰⁷ Muhittin Serin, “Suud Yavsi Ebüssuudoğlu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 579.

³⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, trc. Abdullah Sert (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974), 1: 4.

3. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Eserleri

Ömrünü ilme ve eğitime adanmış Tâhirü'l-Mevlevî, din, dil, edebiyat, İslam tarihi ve tasavvuf başta olmak üzere birçok alanda irili ufaklı yüze yakın telif, tercüme ve şerh bırakmıştır. Genç yaşlarında başladığı yayın faaliyetlerini, yetmiş dört yıllık ömrünün son günlerine kadar sürdürebilmeyi başarmış, hayatını öğrenmek ve öğretmek temeli üzerine bina etmiştir.

Eserlerinin genel özelliği, toplumun hemen hemen her kesimine hitap edecek bir üslup ve muhteva ile kaleme alınmış olmasıdır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemi ve şartları düşünüldüğünde, özellikle harf ve dil devrimiyle Arap harfli yayınların değersizleştirilmesi sonucu ortaya çıkan boşluğu dolduran isimlerden birisi Tâhirü'l-Mevlevî'dir. Yeni harflerle kaleme aldığı eser ve makaleleri, tercüme ve şerh faaliyetleriyle halkın din, dil ve edebiyat alanında kültürün muhafazasına katkı sağlamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazma hâlindeki eserlerinin çoğu Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserleri, vefatından sonra kardeşi Afife Gülistan Hanım tarafından Fethi Sezai Türkmen'e satılmıştır. Fethi Sezai Türkmen'in vefatı sonrasında ise Türkmen ailesi, içerisinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserlerinin de yer aldığı koleksiyonu Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserleri, üç başlık altında konu ve içerik eksenli tasnif edilerek sunulmuştur. Daha rahat incelenmesi açısından telif, tercüme ve şerh ettiği eserler şeklinde de ayrıma tâbi tutulmuştur.

3.1. Dil, Edebiyat ve Tarih Sahasındaki Eserleri

3.1.1. Telif Eserler

Bu bölümde Tâhirü'l-Mevlevî'nin dil, edebiyat ve tarih sahasındaki telif eserleri tanıtılacaktır.

3.1.1.1. Divânçe-i Tâhir

Tâhirü'l-Mevlevî'nin gençlik yıllarında kaleme aldığı Türkçe ve Farsça şiirlerini ihtiva eden bu eser, Mehmet Tâhir imzasıyla 1318/1903 senesinde, İstanbul'da yayımlanmıştır.³⁰⁹ Bu eserdeki şiirlerinin bir bölümü müellifin *Divân*'ında da yer almaktadır.

³⁰⁹ Eser hakkında bilgi için bk. Mehmed Tâhir, *Divânçe-i Tâhir*.

3.1.1.2. Divânçe-i Fârisî-i Tâhir

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça yazdığı şiirlerini ihtiva eden bir divânçedir. Eserin üçü bağımsız olmak üzere toplam beş müellif nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan ilki İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer almakta olup T.Y. 9387 arşiv numarasıyla kayıt altındadır.³¹⁰ İkinci nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer alan 77 numaralı nüshadır.³¹¹ Üçüncü nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda 82 arşiv numarasıyla yer almaktadır. Bu nüshayı diğerlerinden farklı kılan, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça divançenin yanında manzumelerin Türkçe tercümesine de yer vermiş olmasıdır. Dördüncü nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu 72 numarada kayıtlıdır.³¹² Beşinci nüsha Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmalar Merkezi (SÜSAM) Uzluk Arşivi numara Y. 31'de kayıtlıdır.³¹³

Divânçe-i Fârisî-i Tâhir, “*Farsça Divançe ve Tercümesi*”³¹⁴ ve “*Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça Divançesi ve Tercümesi*”³¹⁵ adlı iki farklı çalışma kapsamında, divançenin aslına da yer verilerek Türkçe tercümesiyle neşredilmiştir.

3.1.1.3. Divân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzâhı

Divan edebiyatının meşhur şairlerinin şiirlerinden seçkiler sunmakta ve bu şiirlerin şerhini ihtiva etmektedir. Eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu no. 92'de yer almaktadır. Eserde sırasıyla “Bâkî'nin (öl. 1008/1600) Sünbül Kasidesi ve Şerhi”³¹⁶ (vr. 1^a-16^b), “Bâkî'nin Kanûni Sultan Süleyman Hakkındaki Mersiyesi” (vr. 19^a-39^b), “Taşlıcalı Yahyâ'nın (öl.990/1582) Şehzâde

³¹⁰ Bu nüsha, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)*'in son bölümünde, 211^a-218^b varakları arasında yer almaktadır. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divânçe-i Fârisî-i Tâhir* (İstanbul), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. T.Y. 9387.

³¹¹ Müellif 8 Mayıs 1946 tarihinde yazmış olduğu bu nüshayı Fethi Sezai Türkmen'e hediye etmiştir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divânçe-i Fârisî-i Tâhir* (İstanbul, 08 Mayıs 1946), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 77.

³¹² Bu nüsha orijinalinde *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2)*'nin müellif nüshasıdır. Bu eserin içerisinde Farsça gazeller mevcuttur. Tâhirü'l-Mevlevî bu gazelleri sonradan *Divânçe-i Fârisî-i Tâhir*'de toplamıştır. Müstakil bir nüsha olmamakla beraber Farsça gazelleri içerdiği için *Divânçe-i Fârisî-i Tâhir*'in nüshaları arasında bu nüshanın da zikredilmesi uygun görülmüştür. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2)* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 72.

³¹³ Bu nüsha Divançe'nin müsvedde hali olup Tâhirü'l-Mevlevî'nin Feridun Nafiz Uzluk'a hediye ettiği nüshadır. Eserin kapak kısmında “*Divânçe-i Fârisî-i Tâhir, nâzımı Tâhirü'l-Mevlevî*” ifadeleri yer almaktadır. Müellif tarafından 12 Haziran 1946'da yazılan bu eser, 2 Ocak 1949 senesinde “Edîb-i Hekîm Feridun Nafiz Çelebi'ye niyâz-ı dervîşâne imza: Tâhir Olgun” notuyla Feridun Nafiz Uzluk'a hediye edilmiştir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Farsça Divançe ve Tercümesi*, ed. Yusuf Öz - Yakup Şafak (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2003), XX.

³¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Farsça Divançe ve Tercümesi*.

³¹⁵ Mehmet Atalay, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça Divançesi ve Tercümesi* (İstanbul: Çantay Kitap Kirtasiye, 2007).

³¹⁶ Eserin bu bölümü, 1938 yılında *Bilgi Yurdu*'nun Temmuz-Eylül sayılarında “Bâkî'nin Sünbül Kasidesi” başlığı ile yayımlanmıştır.

Mustafa Mersiyesi”³¹⁷ (vr. 41a-57b), “Nef’î’nin (öl. 1046/1636) Hotin Kasidesi Şerhi”³¹⁸ (vr. 59^a-82^b), “Sabrî’nin (öl. 1055/1645) Ebû Said Efendi Hakkındaki Kasidesi” (vr. 84^a-113^a), “Fuzûlî’nin (öl. 963/1565-56) Bağdat Kasidesi (vr. 114^a-136^b) ve Şikâyetnâmesi”ne (vr. 138^a-165^b) yer verilmiştir.³¹⁹

3.1.1.4. Divân-ı Tâhirü’l-Mevlevî (1)

Tâhirü’l-Mevlevî’nin hemen hemen tüm şiirlerini içerisinde barındıran³²⁰ edebî bir baş yapıt kabul edilir. Tâhirü’l-Mevlevî şiire başladığı dönemden itibaren yazdığı tüm manzumelerini bu eserde toplanmıştır. Kendisinden sonra şiirlerinin okunmasını arzulayan ve karşılığında bir duâ alma ümidi besleyen Tâhirü’l-Mevlevî, şiirlerinin kaybolmaması düşüncesiyle bu *Divân*’ı oluşturmuştur.³²¹ Klasik divan edebiyatı şiiri düzeninde tertiplenen *Divân*’ın tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi no. T.Y. 9387’de kayıtlı nüshadır.³²² Bu nüsha, Tâhirü’l-Mevlevî’nin yakın dostu Su’udü’l-Mevlevî (öl. 1948) tarafından 4 Teşrin-i Evvel 1348 (4 Ekim 1932) senesinde istinsah edilmiş, on sekiz yıl Tâhirü’l-Mevlevî’nin yanında kaldıktan sonra 7 Teşrin-i Sâni (Kasım) 1950 tarihinde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’ne bağışlanmıştır.³²³ İstinsahı sonrası Tâhirü’l-Mevlevî tarafından tashih edildiği için bir nevi müellif nüshası sayılabileceği ifade edilmektedir.³²⁴

Eserin müstensihisi Su’udü’l-Mevlevî, *Divân*’ın baş tarafında “Terceme-i Hâli” başlığı altında Tâhirü’l-Mevlevî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermektedir.³²⁵ Sonrasında “İfade” başlığı ile Tâhirü’l-Mevlevî tarafından kaleme alınan mukaddime yer almaktadır.³²⁶ *Divân*’da sırasıyla şu konu başlıkları altında naatlara, gazellere,

³¹⁷ Eserde yer alan bu bölüm, *Bilgi Yurdu*’nun Ağustos 1939-Ocak 1940 tarihleri arasındaki sayılarda (25-30) “Taşlıcalı Yahyâ’nın Şehzâde Mustafa Mersiyesi” başlığı ile yayımlanmıştır.

³¹⁸ Bu bölüm, *İslâm Yolu*’nun 21-47. sayılarında yayımlanmıştır.

³¹⁹ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzâhi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 92.

³²⁰ Bu *Divân*’da, Tâhirü’l-Mevlevî’nin “*Divânçe-i Tâhir*” ve “*Divânçe-i Fârisî*” adlı eserleri de yer almaktadır.

³²¹ Tâhirü’l-Mevlevî’nin *Divân*’ı düzenleme gayesi için bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü’l-Mevlevî (1)*, 12a.

³²² Bu nüsha dışında başka bir nüsha tespit edilememiştir. Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân*’ın bir nüshasını Millet Kütüphanesine bağışladığını (bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Divânçe-i Fârisi-i Tâhir*, 3a.) bir nüshasını da İstanbul Üniversitesinde edebiyat tarihçisi İbrahim Kutluk (öl. 1976)’a verdiğini (bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü’l-Mevlevî (2)*, 12b.) ifade etmiş olsa da kütüphane arşivlerinde bu nüshalara ulaşıl原因amamıştır.

³²³ Tâhirü’l-Mevlevî tarafından hediye edilen eserin kapak kısmında “İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi”ne hediye edilmiştir 7 Teşrinisânî” notu ve Tâhirü’l-Mevlevî’nin mührü yer almaktadır. Bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü’l-Mevlevî (1)*, 1a.

³²⁴ Güngör, *Tâhirü’l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 122.

³²⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü’l-Mevlevî (1)*, 2a-11a.

³²⁶ Tâhirü’l-Mevlevî imzalı mukaddimenin sonunda 1 Muharrem 1352 [26 Nisan 1933] tarihi not düşülmüştür. Bu tarih eserin istinsah edildiği tarihten (4 Teşrin-i Evvel 1348 [1932]) sonraki bir tarihtir. Eserin istinsah edildiği tarihten sonra Tâhirü’l-Mevlevî’nin elinde uzun yıllar kaldığı bilgisinden hareketle, Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu bölümü tashih ettiği veya sonradan kaleme aldığı düşünülmektedir.

manzumelere vb. yer verilmektedir: Nu‘ût-ı Şerife, Nu‘ût-ı Çâr-ı Yâr, Nu‘ût-ı Mevleviyye, Gazeliyyât, Murabba‘ât, Muhammesât, Şarkıyyât, Tarihler, Âsâr-ı Mütenevviâ, Kıta‘ât, Hezeliyyât ve Hicviyyât. Eserin son bölümünde Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça şiirlerini içeren “*Divânçe-i Fârisî-i Tâhir*” de yer almaktadır.

3.1.1.5. Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2)

Tâhirü'l-Mevlevî'nin 20 Rebiülâhir 1364 (3 Nisan 1945)'ten sonra yazdığı şiirlerini içermektedir.³²⁷ 186 manzumeden oluşan divan, şu kıta ile başlamaktadır:

“Birinci defter-i eş‘ârı ikmâl eyleyib hâmem

İkinci defteri tahrir eyleyib billâh

Muvaffak eyle hüsn-i hatmine Tâhir kulun Rabbim

Bu bir divân-ı sânidir dedim bed'ine bi'smillâh”³²⁸

Divanın Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonunda 72, 78 ve 83 numaralarıyla kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır.

3.1.1.6. Divân Edebiyatından Bazı Beyitlerin İzahına Dair Edebî Mektuplar

Divan edebiyatının bazı beyitlerinin açıklanmasına dair mektupları ihtiva etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazdığı bu mektupların muhatabı, dönemin Çankırı Milletvekili Ahmet Talat Onay'dır (öl.1956). Aynı zamanda şair, yazar ve edebiyat araştırmacısı olan Ahmet Talat Onay, Tâhirü'l-Mevlevî'den divan edebiyatının bazı anlaşılması güç beyitlerini açıklamasını istemiş, Tâhirü'l-Mevlevî de bu isteğe karşılık mezkûr mektupları kaleme almıştır. Eserde bir araya gelen toplam mektup sayısı dokuzdur. Mektuplar, Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebî yetkinliğinin geniş çevrelerce kabulünü göstermesi açısından önem arz etmektedir. Müellif tarafından kısaca “*Edebî Mektuplar*” ismiyle anılan eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, No. 168'de kayıtlıdır.³²⁹ Eser, 1995 senesinde de Türkçe neşredilmiştir.³³⁰

³²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî* (2), 1b.

³²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî* (2), 1b.

³²⁹ Eserin yazma nüshası için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebî Mektuplar* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 168.

³³⁰ Bk. Tahir Olgun, *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*, Haz.: Cemal Kurnaz (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995).

3.1.1.7. Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar

Eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebiyat tarihi üzerine yaptığı bir dizi araştırmayı içermektedir. Eserde yer alan araştırma konu başlıkları şu şekildedir:

Fuzûlî Leyla ve Mecnun'u Niçin Yazmıştır? Fuzûlî Leyla ve Mecnun'u Kimin Adına Yazmıştır? Bengü Bâde Neden Bahseder? Fuzûlî'nin Şikâyet-nâme'yi Gönderdiği Nişancı Kimdir? Fuzûlî'nin Nişancısı Hakkında. Şâir Bâkî'nin Üstat Zâtî ile İlk Görüşmesi, İskender Çelebi: Bir Şairin Kahramanlığı... Enbârî'nin (İbn-i Bakiyye) Hakkındaki Mersiyesi... Şeyhi ve Harnâmesi... Fuzûlî'nin Bazı Eserleri Hakkında Buluşlar... Pencere Önünde Tarihi Bir Gezinti... Pencere Önünde Hayali Bir Gezinti... Şeyh Gâlib'in 26 Yaşında Tertip Ettiği Hangi Divandır? Sultan Ahmet Çeşmesi'nin Tarihi...

Bunlar, daha sonra bir kitap şeklinde veya makale formatında müstakil olarak da yayımlanmıştır.³³¹ Eserin tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 80'de kayıtlıdır.³³²

3.1.1.8. Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra

Manzum olarak kaleme alınmış muhtasar bir Türk edebiyatı tarihidir. Tâhirü'l-Mevlevî eseri, lise onuncu sınıf müfredatına göre tertip etmiş, vezinli ifadelerin talebelerin zihninde kolayca yer edineceği düşüncesiyle eseri manzum olarak yazmıştır.³³³ Eserde Türk edebiyatı tarihi hece vezniyle ve anlaşılır bir dille anlatılmaktadır. Eserin yazım süreci Ağustos 1931'de tamamlanmış, aynı yıl İstanbul'da İttifak Matbaası tarafından neşredilmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî Türk edebiyatı tarihini İslam'dan önce, İslam'dan sonra ve Tanzimat devri olmak üzere üç dönemde ele almaktadır. Millet tarafından mahsulü tamamen milli olan dördüncü bir dönemin başlatılması gerektiği fikrini benimsemektedir.³³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî birinci dönem içerisinde Türk lehçeleri, yazı şekli, Türk nesir ve nazmını ele almaktadır. İkinci dönemde ise halk edebiyatı, tasavvuf (tekke) edebiyatı, Çağatay ve Azerî edebiyatı, Selçuklu edebiyatı ve Osmanlı edebiyatı üzerinde

³³¹ Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 132.

³³² Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 80.

³³³ Eserin “Başlangıç” bölümünde manzum yazışına sebep olarak “vezinli sözlerin kolayca zihne girmesi ve uzun müddet hatırdta kalmasını” göstermektedir.

³³⁴ Tahir, *Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra* (İstanbul: İttifak Matbaası, 1931), 6.

durmuştur. Edebiyat tarihinin bu dönemlerine dair öne çıkan yüz kırk dört şairin hayatı ve edebî yönü hakkında bilgi verilerek dönemin panoraması sunulmuştur. Eserde Tanzimat dönemine dair de sadece Şinâsî ele alınmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî eserin önemine ve harcadığı mesaiye dikkat çekmek adına şunları söylemektedir:

“İlmî bir mevzuya dair her kesin konuştuğu ve anlayabileceği bir dille manzum bir kitap yazabilmek için epeyce uğraşmak gerekiyor. Bunun ne kadar güç yahut ne derece kolay olduğunu ufak bir deneyiş anlatır.”³³⁵

3.1.1.9. Garb Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra

Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra adlı eserin zeylidir. Girişte Yunan edebiyatı hakkında bilgi verildikten sonra XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte Batılı edebiyatçıların hayatları ve getirdikleri yenilikler hakkında manzum olarak kısa malumat verilmektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, No. 138, 139 ve 140'ta kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır. Eserin tamamlanma tarihi 13 Şubat 1937'dir.³³⁶

3.1.1.10. Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri

Edebî üslup ve belagat ile ilgili konuların ele alındığı, müellifin edebiyata dair eserlerindendir. Edebiyatın tanımına yer verilerek ne gibi amaçları olduğundan bahsedilmektedir. Sanat, nazım, nesir ve şiir gibi kavramlar izah edilmektedir. Edebiyatın kısa bir tarihçesi verildikten sonra aruz bahirleri, parmak hesabı, üslup ve üslup çeşitleri, belagat gibi konular üzerinde durulmaktadır.³³⁷ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 71'de “*Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri*” ismiyle kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır.³³⁸ Aynı kütüphanede, No. 70'te yer alan “*Sanat ve Sanayi-i Nefise*” isimli eser de aynı muhtevaya sahip farklı isimdeki bir başka nüsha olarak zikredilmektedir.³³⁹

³³⁵ Tahir, *Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*, 4.

³³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Garb Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 140, 36.

³³⁷ Eser hakkında bilgi edinmek için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 71.

³³⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 70'te kayıtlı, bu eser ile aynı muhtevaya sahip “*Sanat ve Sanayi-i Nefise*” isimli bir nüsha daha vardır. Zülfikar Güngör bu nüshayı *Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri*'nin ikinci nüshası olarak takdim etmektedir. Bk. Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 146.

³³⁹ Yılmaz Baran, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı* (Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 21.

3.1.1.11. Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Darüşşafaka'da ders verdiği yıllarda hazırlamış olduğu ders notlarından oluşmaktadır. İki bölümden müteşekkil olan eserin ilk bölümünde nazım, bizde vezin, aruzun keyfiyet, tedvin ve intişârı, evzân-ı meşhûre (meşhur vezinler) ve tatbikatı, kâfiye ve tafsilatı, aksâm-ı nazm; ikinci bölümünde ise eşkâl-i nazm gibi konular yer almaktadır. Bazı edebî şahsiyetlerin ahvâline dair muhtasar bilgi de yer almaktadır.³⁴⁰ H.1329/M.1911 senesinde, eserin ilk bölümü (88 s.) Mahmud Bey Matbaası'nda, ikinci bölümü (111 s.) ise aynı yıl Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi'nde neşredilmiştir. Bu eser özelinde, lisans düzeyinde bitirme tezleri³⁴¹ ve yüksek lisans tezi³⁴² şeklinde çeşitli akademik çalışmalar yapılmış, ayrıca yeni harfler kullanılarak yeniden yayımlanmıştır.³⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebiyat sahasında yazdığı bu eser, nazım şekillerini derli toplu ele almaktadır. Eseri özgün kılan özelliklerden biri Tâhirü'l-Mevlevî'nin nazım türlerini sınıflandırmış olmasıdır. Eserin “Aksâm-ı Nazm” bölümünde yer alan orijinal tanımlar da eseri değerli kılmaktadır.³⁴⁴

3.1.1.12. Fuzûlîye Dâir

Klasik Türk edebiyatının en büyük şairlerinden Fuzûlî'yi (öl. 963/1556) konu edinen eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fuzûlî ve eserleri üzerine verdiği konferansların müstakil olarak yayınladığı çeşitli makalelerin bir araya getirilerek kitaplaştırılmış halidir. *Fuzûlîye Dâir*, Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar serisinin birinci kitabı olarak 1936 yılında neşredilmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî bu eserde, Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'de neden bahsettiği, Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme* 'sini gönderdiği nişancının kim olduğu, *Leyla ve Mecnun* 'u kimin adına ve hangi sebeple yazdığı gibi sorulara cevap aramaktadır. Eserde üst satırda ismi zikredilen üç eser hakkında genel değerlendirmelerin yapıldığı bir bölüm de yer

³⁴⁰ *Risâlemiz Muharrirlerinden Tâhirü'l-Mevlevî Bey'in Nazm ve Eşkâl-i Nazmı (Tanıtım Yazısı)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemâleddin Server Revnakoğlu, nr. 193.

³⁴¹ İlk çalışma 1974 senesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, Leman Fırat tarafından yapılan lisans bitirme tezidir. Bu tez eserin ilk bölümünü kapsamaktadır. 2006 yılında ise Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde Sevgi Köse (I. Kısım) ve Tuğba Ceren (II. Kısım) tarafından eserin iki bölümünü içeren iki farklı bitirme tezi yapılmıştır.

³⁴² Yılmaz Baran tarafından 2016 senesinde “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı” isimli bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Bk. Baran, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı*.

³⁴³ Eser, Muhittin Turan tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*, ed. Muhittin Turan (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016).

³⁴⁴ Baran, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı*, 195.

almaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Tarihimize Dâir Manzum Bir Muhtıra* adlı eserinde ele aldığı Fuzûlî ile alakalı bölüme, bu eserinde de yer vermeyi tercih etmiştir.³⁴⁵

3.1.1.13. Bâkiye Dâir

Ana hatlarıyla XVI. asrın büyük divan şairi Bâkî'nin (öl. 1008/1600) hayatını konu edinen biyografik bir eserdir. Bâkî'nin hayatı, ahlâkı, ilmi ve sanatı başlıkları altında Bâkî'nin biyografisine ve şahsiyetine dair bilgi verildikten sonra Üstad Zâtî ile ilk buluşmasından bahsetmektedir. Bâkî'ye Nazire, Bâkî'nin Bir Gazeline Teştir ve Bâkî Türklüğü Kaba Görmüş müdür? başlıkları eserin diğer bölümlerini oluşturmaktadır. Eserin sonundaki “Mecburi Birkaç Söz” başlıklı kısımda ise Tâhirü'l-Mevlevî bu eser üzerinden kendisini eleştiren Türk edebiyatı tarihçisi Sadeddin Nüzhet Ergun'a cevap vermektedir.³⁴⁶

3.1.1.14. Edebiyat İstilahları

Bu eser, Maarif Vekâleti'ne bağlı Edebiyat Lügati Komisyon üyesi olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin görevini deruhte ettiği süreçte yaptığı çalışmaları içermektedir. Tâhirü'l-Mevlevî komisyonda bulunduğu zaman diliminde, Ali Ekrem (Bolayır) ile lügat çalışmalarına başlamış ancak anlaşmazlık gereği 6 Mayıs 1934'te komisyondan ayrılmıştır.³⁴⁷ Bu ayrılık söz konusu çalışmayı sekteye uğratmış olsa da Tâhirü'l-Mevlevî'nin şahsi gayretleri neticesinde 1 Aralık 1935'te *Edebiyat İstilahları* vücut bulmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, divanları tarayarak şairlerin divanlarda kullandığı istilahları tespit etmiş, bu istilahları harf sırasına göre tertip ederek bir araya getirmiş ve izah etmiştir.³⁴⁸ *Edebiyat İstilahları*'nın müellif nüshasından istinsah edilen bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde yer almaktadır.³⁴⁹ Eser, Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından neşre hazırlanarak 1973 yılında “*Edebiyat Lügati*” ismiyle yayımlanmıştır.³⁵⁰

³⁴⁵ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Tahir Olgun, *Fuzûlîye Dâir* (İstanbul: Selâmet Basımevi, 1936).

³⁴⁶ Eserin matbu hâli için bk. Tahir Olgun, *Bâkî'ye Dâir* (İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1938).

³⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 1973, 15.

³⁴⁸ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, 73.

³⁴⁹ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat İstilahları*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 111.

³⁵⁰ Bu eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat Lügati* isimli eseri ile karıştırılmamalıdır. Kemal Edip tarafından yayına hazırlanan eser, *Edebiyat İstilahları* isimli eserin *Edebiyat Lügati* ismiyle yayımlanmış şeklidir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973). Eserin günümüzdeki son baskısı için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019).

3.1.1.15. Edebiyat Lügati

Eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Edebiyat İstılahları* isimli eserinin üzerinde bazı kısaltmalar ve değişiklikler yapılmış muhtasar hâlidir.³⁵¹ Edebiyat terimlerini içeren eser, o dönem için sahasında önemli bir boşluğu doldurmuş, ihtiyaca cevap vermiştir.

3.1.1.16. Divan Edebiyatı ve İstılahları

Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu ıstılah çalışması, bir başka eseri *Edebiyat İstılahları*'nın özetinin özeti mahiyetindedir.³⁵² 1950 senesinde *İslâm Yolu* mecmuasının eki olarak yayımlanan³⁵³ bu çalışma, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde Divan edebiyatına dair bilgi verilmiş, ikinci bölümde de Divan edebiyatı ıstılahları izah edilmiştir.³⁵⁴

3.1.1.17. Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler

Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler adlı eser, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü* isimli eseri tenkit etme gayesiyle 1 Mayıs 1950 tarihinde kaleme alınmıştır. Dilin tahrif edilmesine sessiz kalmak istemeyen Tâhirü'l-Mevlevî, bu hassasiyeti gereği bu eserini yazmış, hatalı ifade edildiğini düşündüğü yüz elli terimi tek tek ele alarak doğru kabul ettiği manalarıyla açıklamıştır. Eserin yazma nüshası İstanbul Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde yer almaktadır.³⁵⁵

Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı sözlüğü inceleyen Tâhirü'l-Mevlevî, eserin içindeki tabirlerin garip olduğunu ve tariflerin eksik bırakıldığını ifade etmektedir. Terimlerin ahenksizliğinden ve edebî zevkten yoksun oluşundan bahseder.³⁵⁶ Eserin sonunda yer verdiği şu beyit ise eleştiri üslubunu ve sözlüğe dair görüşlerini özetlemektedir:

“Takılmış olsaydı bilgiden gözlük

Böyle yazılmazdı edebî sözlük”³⁵⁷

³⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, eserin sunuş bölümünde şu ifadeler yer verir: “Şu kitabı vaktiyle yazdığım “*Edebiyat İstılahları*” isimli büyücek bir eserden küçülttüm. “*Edebiyat Lügati*” unvanıyla neşrediyorum. İçindeki yazıların edebiyat ile uğraşanlara oldukça faydası dokunacağını umarım.” Bk. Tâhir Olgun, *Edebiyat Lügati* (İstanbul: Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1936), 2.

³⁵² Tâhir Olgun, *Divan Edebiyatı ve İstılahları* (İstanbul: İslam Yolu Mecmuası, 1950), 7.

³⁵³ *İslâm Yolu* mecmuasının 72, 73, 74, 75 ve 76. sayılarında yayımlanmıştır. Mecmuanın kapağında şu takdim yazısı yer almaktadır: “Orta sahifelerimizde, Üstad Tâhir Olgun'un (*Divan Edebiyatı ve İstılahları*) adlı kıymetli eserini kitap halinde veriyoruz.”

³⁵⁴ Eser, “H” harfinden “Hicviyye” kelimesine kadarki ıstılahları içermektedir.

³⁵⁵ Eserin kütüphanede yer alan nüshası için bk. Tâhir Olgun, *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler* 1950, İstanbul Ragıp Paşa Kütüphanesi, nr. 4112. Ayrıca eserin bu nüshadan istinsah edilmiş bir nüshası daha mevcuttur. İlgili nüsha için bk. Tâhir Olgun, *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 111.

³⁵⁶ Tâhir Olgun, *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler*, 1950, 1a.

³⁵⁷ Tâhir Olgun, *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler*, 1950, 81a.

3.1.1.18. Amuzgâr-ı Pârisî/Fârisî

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mekteb-i Rehnümâ-yı Füyûzât isimli özel okulda Farsça derslerinde okutmak üzere 1904 yılında kaleme aldığı gramer kitabıdır. *Amuzgâr-ı Fârisî*³⁵⁸ olarak da isimlendirilen bu eser iki bölüm şeklinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde Farsça kaidelere yer verilmiş, ikinci bölümde ise kıraat üzerinde durulmuştur.³⁵⁹ Eser, Rûmî 1324 (1908) yılında Asır Matbaası tarafından neşredilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde emek verdiği, yoğun araştırmalar neticesinde meydana getirdiği bu eser, ismi cismine muvafık olarak³⁶⁰ öğretmene ihtiyaç hissedilmeden Farsça kaidelerin sade bir üslupla anlatıldığı bir dil kitabıdır.

3.1.1.19. Dest-âvîz-i Fârisî-hânân

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Rehnümâ-yı Füyûzât mektebinde Farsça muallimi olarak görev yaptığı dönemde *Amuzgâr-ı Pârisî*'den sonra hazırladığı ikinci Farsça gramer kitabıdır. Talebelerini Farsça öğrenmeye teşvik etmek maksadıyla bu eseri yazmıştır.³⁶¹ Eser, Rehnümâ-yı Füyûzât mektebi külliyyatının ilk kitabı olarak hicri 1325 (1909) senesinde İstanbul'da Cihan Matbaası'nda neşredilmiştir.

3.1.1.20. Mantıkî ve Bir Hezeliyyesi

Bu eser, XVII. asrın ilk yarısında yaşamış divan şairi Ahmed el-Mantıkî'nin (öl. 1045/1635) hayatını konu edinen ve Mantıkî tarafından bir başka divan şairi Pendî Mehmed Çelebi (öl. 1045/1635) için yazılan hezeliyyeyi açıklayan edebiyat tarihimizle alakalı bir eserdir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 90'da kayıtlı tek nüshası bulunmaktadır.³⁶²

3.1.1.21. Mecmua-i Eş'âr

Tâhirü'l-Mevlevî'nin kendi şiirlerinden bir seçki olan bu eser, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'e (öl. 1957) takdim edilmek üzere hazırlanmıştır. Sekiz gazel, bir koşma ve Kuleli Askerî Lisesi 1934 yılı mezunlarına ithâfen yazılmış bir şiirden oluşan bu mecmuanın tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No. T. 2931'de kayıtlıdır.³⁶³

³⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî *Divân*'ında kendine ait eserlerin listesini sunarken ve hatıratında bu eserin ismini *Amuzgâr-ı Fârisî* olarak zikretmektedir.

³⁵⁹ Mehmed Tahir el-Mevlevî Olgun, *Divan-ı Tahir el-Mevlevi* (İstanbul, 1302), nr. NEKTY09387, 9b.

³⁶⁰ Amûzgâr-ı Fârisî: Farsça Öğretmeni.

³⁶¹ Mehmed Tâhir, *Dest-âvîz-i Fârisî-hânân* (İstanbul: Cihan Matbaası, 1324), 1.

³⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mantıkî ve Bir Hezeliyyesi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 90.

³⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mecmua-i Eş'âr* (İstanbul), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. T. 2931.

3.1.1.22. Teşebbüs-i Şahsi

Teşebbüs-i Şahsi, Tâhirü'l-Mevlevî'nin gazetecilik tecrübesini konu edinen roman türünde edebî bir eserdir. Tâhirü'l-Mevlevî 1908 yılında bir grup arkadaşı ile *Rehber-i Vatan* isminde haftada bir yayınlama düşüncesiyle bir gazete çıkartmaya başlamıştır. Ancak gazete henüz ikinci sayısını yayımlamışken imla ve dizgi hatalarının çokluğu nedeniyle kapanmaya mahkûm olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifadeleriyle “bir buçuk nüsha” yayımlandıktan sonra gazete kapatılmıştır.³⁶⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, bu süreçte başından geçen olayları, yaşadığı aksilikleri edebî bir üslupla ve mizah anlayışıyla *Teşebbüs-i Şahsi*'de kaleme almaktadır. Ayrıca bu eserde, insan ve toplum ilişkileri, şehir yönetimi, dilde sadeleşme hareketi, edebiyat gibi konulara dair Tâhirü'l-Mevlevî'nin görüşleri de yer almaktadır.³⁶⁵ Eserde, Tâhirü'l-Mevlevî'yi “Neşâti Efendi”, *Rehber-i Vatan* gazetesini de “*Rehnümâ-yı Memleket*” gazetesi temsil etmektedir.³⁶⁶

Eser ilk olarak “Gazetecilik” başlığı altında *Nekre-gû* gazetesinde bölümler hâlinde yayımlanmaya başlamış; ancak gazetenin kapatılmasıyla yayın faaliyeti akamete uğramıştır. 1911 senesine gelindiğinde, “*Milli ve Hakikî Musavver Roman*” adıyla resimli kitap şeklinde Osmanlıca harfleriyle neşredilmiştir.³⁶⁷ 2017 yılında da Levent Ali Çanaklı ve Sacit Ayhan tarafından hazırlanarak Latin harfleriyle yayımlanmıştır. Bu eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin bilinen tek romanı olup, gerçek olaylara ve toplumsal meselelere dayanmaktadır.

3.1.1.23. Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî

Âşık Çelebi'nin (öl. 979/1572) hayatı, şahsiyeti ve *Meşâirü's-şuarâ*³⁶⁸ adlı tezkiresini konu edinen edebiyat tarihi ile ilgili bir araştırma-inceleme eseridir. Tâhirü'l-Mevlevî mukaddime kısmında *Meşâirü's-şuarâ*'nın diğer şair tezkireler içerisindeki önemine dair malumat vermektedir. Ona göre, *Meşâirü's-şuarâ* şair tezkireleri içerisinde

³⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 31.

³⁶⁵ Tahirü'l-Mevlevî, *Teşebbüs-i Şahsi*, ed. Levent Ali Çanaklı - Sacit Ayhan (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 4.

³⁶⁶ *Teşebbüs-i Şahsi* hakkında geniş değerlendirme için bk. Levent Ali Çanaklı, “Bir Sufinin Romanı: Tahirü'l-Mevlevî ve Teşebbüs-i Şahsi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/69 (Mart 2020): 61-76.

³⁶⁷ Çanaklı, “Bir Sufinin Romanı: Tahirü'l-Mevlevî ve Teşebbüs-i Şahsi”, 64.

³⁶⁸ *Meşâirü's-şuarâ*, Türk Edebiyatı tarihinde Anadolu sahasında ele alınan önemli tezkirelerden biridir. Ebced hesabına göre tasarlanmıştır. Şairler tezkiresi olmasının yanında dönemin sosyal hayatını yansıtmaları açısından da değerlidir. Bk. Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 550.

lafız kalabalığı yapmadan bahsettiği şairi okuyucuya en iyi tanıtan eserlerden biridir.³⁶⁹ Âşık Çelebi'nin kısaca hayatı ve şahsiyetine de yer verilmiştir. Eserin son bölümünde ise Âşık Çelebi'nin tezkiresinde şairleri nasıl tanıttığına misal vermek için Şair Zâtî (öl. 953/1546) ile ilgili bölümün sadeleştirilmiş metnine yer verilmiştir. Eserin çoğu bölümü, *İslâm Yolu* dergisinin 73, 74, 75 ve 76. sayılarında yayımlanmıştır.

3.1.1.24. Bursalı Gazâlî

Bu eser, “Deli Birader” lakabıyla şöret bulan divan şairi Bursalı Gazâlî'nin (öl. 942/1535 [?]) hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi veren biyografi türünde edebî bir eserdir.³⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî 1944 senesinde kaleme aldığı eserini hazırlarken şair tezkirelerinden yararlanmıştır. Eserde ayrıca Bursalı Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a gönderdiği manzum bir mektuba³⁷¹ ve ona yazılan manzum cevapnâmelere yer verilmektedir.³⁷² Eser, *Bursalı Gazâlî ya da Deli Birâder* adıyla 2020 yılında neşredilmiştir.³⁷³

3.1.1.25. Matbuat Âlemindeki Hayatım

Tâhirü'l-Mevlevî'nin basın hayatını, icra ettiği vazifelerini ve İstiklâl Mahkemesi'ndeki yargılanma sürecini anlatan hâtırat türünde edebî bir eserdir. Eserin önsözüne 6 Muharrem 1345 (16 Temmuz 1926) tarihi atılmıştır. Eser, müellifin hayatı ve eserleri hakkında birinci ağızdan bilgiler sunuyor olması cihetinden önem arz etmektedir.

Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarına dair önemli bilgiler barındıran İstiklâl Mahkemeleri sürecinde yaşananları gelecek nesillere aktaran sayılı vesikadan biridir. Eseri yayına hazırlayan Nurcan Boşdurmaz eserin, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin İstiklâl Mahkemesi'nde yapmak isteyip de yapamadığı ayrıntılı bir savunması” olarak da

³⁶⁹ Tâhir Olgun, *Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî* (İstanbul), Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 150, 1a.

³⁷⁰ 32 varaktan müteşekkil olan eserin tespit edilebilen tek müellif nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 146'da yer almaktadır.

³⁷¹ Mektup, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesinde, 4968 numaralı yazma eserin içerisinde “Sûret-i Mektûb-ı Birâder-i Divâne” başlığıyla yer almaktadır.

³⁷² Mektuba Zâtî, Rûmî ve Kâtip Câfer Çelebi tarafından birer cevapnâme kaleme alınmıştır. Cevapnâmeler hakkında bilgi için bk. Günay Kut (Alpay), “Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 21-22/1973-1974 (1974): 223-252.

³⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Bursalı Gazâlî ya da Deli Birâder*, trc. Mehmet Akif Gözitok (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020).

değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.³⁷⁴ Eserin Sadık Albayrak,³⁷⁵ Atillâ Şentürk³⁷⁶ ve Nurcan Boşdurmaz tarafından yayına hazırlanan üç farklı baskısı bulunmaktadır.

3.1.1.26. Şâir Ali İffet

Eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin yakın dostu, şair, gazeteci ve devlet adamı Ali İffet Gencarap'ın (öl. 1941) vefatını müteakip kaleme alınan biyografi ve hatıra türünde bir eserdir. Tâhirü'l-Mevlevî bu eserde Ali İffet'in hayatına dair bilgiler vermekte, onun edebî zevkinden bahsetmekte ve aralarında geçen bazı anıları nakletmektedir. Eserin biri İstanbul Millet Kütüphanesi Tarih bölümü No. 1246'da³⁷⁷ diğeri Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 145'te³⁷⁸ kayıtlı olmak üzere iki nüshası mevcuttur. Bu eser, “*Şâir Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*” ismiyle 2008 yılında neşredilmiştir.³⁷⁹

3.1.1.27. Asi Abaza Hasan Paşa

Tâhirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı biyografi türünde bir eserdir. 17. yüzyılda yaşamış, bir devlet adamı olan Abaza Hasan Paşa'nın (öl. 1658) hayatını anlatmaktadır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen koleksiyonu No. 149'da kayıtlı bir nüshası bulunmaktadır.³⁸⁰

3.1.1.28. Şâir Anıtları

Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu eseri küçük hacimli bir tezkire mahiyetindedir. 1894-1944 yılları içerisinde, müellifin tanıştığı veya eserlerini okuduğu yirmi sekiz şairin³⁸¹ hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Eserde ayrıca Tâhirü'l-Mevlevî tarafından bu şairlerin vefatına düşülen tarihler de yer almaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî mezkûr şairleri ebedileştirmek maksadıyla bu eseri yazmış ve gelecek kuşaklara armağan etmiştir. Eserin ulaşılan tek nüshası, İstanbul Millet Kütüphanesi Şeriyye bölümü No. 1398'de yer

³⁷⁴ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 10.

³⁷⁵ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, haz. Sadık Albayrak (İstanbul: Nehir Yayınları, 1990).

³⁷⁶ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, haz. Atillâ Şentürk (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991).

³⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şâir Ali İffet* (İstanbul, Şubat 1943), İstanbul Millet Kütüphanesi, Tarih, nr. 1246.

³⁷⁸ Bu nüsha diğ. nüshanın müsveddesidir. Tâhirü'l-Mevlevî Olgun, *Şâir Ali İffet* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 145.

³⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şâir Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*, ed. Mehmet Atalay (İstanbul: Çantay Kitap Kirtasiye, 2008). Bu eser, son olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir başka eseri *Şâir Anıtları* ile aynı kitap içerisinde yayımlanmıştır. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şâir Anıtları ve Şâir Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*, ed. Mehmet Atalay (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021)

³⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Asi Abaza Hasan Paşa* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 149.

³⁸¹ Eserde yer alan şairlerin isim listesi için bk. Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 168-169.

almaktadır.³⁸² Eser, 2008 senesinde “*Şâir Anıtları*” ismiyle yayına hazırlanarak kitaplaştırılmıştır.³⁸³

3.1.1.29. Osmanlı Devleti’nde İdam Edilen İki Şeyhülislâm

Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu eseri, Osmanlı şeyhülislâmı Ahîzâde Hüseyin Efendi (öl. 1043/1634)³⁸⁴ ve Hocaîzâde Mesud Efendi’nin (öl. 1066/1656) hayatlarını ve idama gidiş süreçlerini konu edinen Osmanlı tarihiyle ilgili biyografik bir eserdir. 15 Ağustos 1950 tarihinde yazılan bu eserin ulaşılabilen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 148’te kayıtlıdır.³⁸⁵

3.1.1.30. İslam Ansiklopedisi İçin Yazdıklarım

Tâhirü’l-Mevlevî, İslam-Türk Ansiklopedisi için doksan üç madde yazmış, mezkûr ansiklopedide bu maddelerden sadece on bir maddeye yer verilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 169’da kayıtlı olan eserde, söz konusu doksan üç ansiklopedi maddesi yer almaktadır.³⁸⁶

3.1.1.31. Kitabet-i Resmîye

Tâhirü’l-Mevlevî’nin ders notlarından oluşan bu eser,³⁸⁷ resmî yazışmalarda takip edilmesi gereken usul ve esasları içermektedir. Eserin ilk bölümlerinde İslam öncesi ve sonrasındaki yazışmaların mahiyetinden bahsedilmiş, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) İslam’a davet mektuplarındaki inceliklere vurgu yapılmış; İslam halifeleri ve Osmanlı Devleti’nin resmî yazışmalarından misaller sunulmuştur. Devamında ise sekiz başlık hâlinde ser levha, elkâb,³⁸⁸ arzuhal (istidanâme), havale, derkenar, tezkire ve tahrirât,³⁸⁹ tebligat-ı umumiye ve telgrafnâme gibi konu başlıkları işlenmiştir.³⁹⁰ *Kitabet-i Resmîye*’nin tek

³⁸² Tâhirü’l-Mevlevî Olgun, *Şâir Anıtları* (İstanbul), İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, nr. 1398.

³⁸³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Şâir Anıtları*, ed. Mehmet Atalay (İstanbul: Çantay Kitap Kütüphanesi, 2008). Eser son olarak Tâhirü’l-Mevlevî’nin bir başka eseri *Şâir Ali İffet* ile aynı kitap içerisinde yayımlanmıştır. Bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Şâir Anıtları ve Şâir Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*, ed. Mehmet Atalay (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021).

³⁸⁴ Osmanlı Devleti’nin ilk idam edilen şeyhülislâmı olarak tarihe geçmiştir. Bk. Mehmet İpşirli, “Ahîzâde Hüseyin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988) 1: 548-549.

³⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Osmanlı Devleti’nde İdam Edilen İki Şeyhülislam* (İstanbul, 1950), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 148.

³⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *İslam Ansiklopedisi İçin Yazdıklarım* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 169.

³⁸⁷ Tâhirü’l-Mevlevî’nin Kitabet-i Resmîye muallimliği yaptığı dönemde oluşturduğu ders notlarıdır.

³⁸⁸ Yazışmalarda karşı tarafın sıfatlarının zikredildiği hitap cümlesine denir.

³⁸⁹ Resmî kurumlar tarafından kaleme alınan yazılar ve mektuplar için kullanılan bir tabirdir.

³⁹⁰ Güngör, *Tâhirü’l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 148.

nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 176'da kayıtlıdır.³⁹¹

3.1.1.32. Edebiyat Dersi Muhtırası/Edebiyat Kaideleri

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “*Edebiyat Dersi Muhtırası*” ve “*Edebiyat Kaideleri*” isimleriyle kayıtlı iki eseri daha vardır ki bunlar içerik olarak birbirine çok yakındır. İki eserin ortak konuları arasında edebiyat, nazım ve nesrin tanımı, şiir, aruz, hece vezni, kafiye gibi edebiyatın şekilsel yönlerine dair konular yer almaktadır. Divan edebiyatı nazım şekillerinden örnekler sunulmakta; teşbih, kinâye, mecaz gibi edebî sanatlara değinilmektedir.³⁹² *Edebiyat Kaideleri*'nde olup da *Edebiyat Dersi Muhtırası*'nda olmayan bölümün konu başlıkları “Tanzimattan Sonra ve Avrupa Tesiri Altında Edebiyatımız ve Nesrimiz” ve “Klasizm ve Tiyatro” şeklindedir.

Edebiyat Dersi Muhtırası'nın Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nu No. 154'te kayıtlı tek nüshası; *Edebiyat Kaideleri*'nin de aynı koleksiyonun No. 135 ve 136'da kayıtlı iki farklı nüshası mevcuttur.

3.1.1.33. Türk Edebiyatı Tarihçesi

Bu eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Darüşşafaka'da öğretmenlik yaptığı yıllarda hazırlamış olduğu ders notlarından oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde, eseri hazırlarken Fuat Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* ve *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli eserlerinden yararlandığını ifade etmektedir.³⁹³

Eserin çeşitli nüshaları bulunmakta olup kaynaklarda dört farklı isimle anıldığı görülmektedir. Müellif, hatıratında eseri “*Türk Edebiyatı Tarihi*” olarak zikretmektedir.³⁹⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nu No. 157'deki nüshanın ismi “*Türk Edebiyyâtı Târîhçesi*” olarak kaydedilmiştir. Aynı koleksiyonda No. 156'da yer alan bir başka nüshanın ismi “*Edebiyat ve Edebiyat Tarihine Ait Ders Notları*” olarak geçmektedir. Aynı koleksiyonda No. 121'de Latin harfleriyle yazılmış müellif nüshasının ismi de “*Türk Edebiyatı Tarihi Muhtırası*”dır.³⁹⁵

³⁹¹ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Kitabet-i Resmiyye* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 176.

³⁹² Baran, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tadrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı*, 22.

³⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Türk Edebiyatı Tarihçesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 157, 1a.

³⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 224.

³⁹⁵ Bu eser hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Tahir Olgun, *Türk Edebiyatı Tarihi Muhtırası*, ed. Mehmet Korkut Çeçen (Ankara: Grafiker, 2015).

3.1.1.34. Teceddüt Edebiyatına Dair Muhtıra

Eser, *Türk Edebiyatı Tarihçesi*'nin devamı niteliğinde olup Tanzimat ile başlayan üçüncü devre edebiyat tarihimizi konu edinmektedir. Eserin üçü el yazması biri daktilo yazısı olmak üzere toplam dört nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer alan nüshaların isimleri No. 153'te "*Teceddüt Edebiyatına Dair Muhtıra*", No. 112'de "*Teceddüt Edebiyatı Tarihçesi*", No. 110'da "*Teceddüt Edebiyatı Notları*" ve No. 137'de "*Teceddüt Edebiyatı Tarihi*" şeklinde farklı farklı adlarla kaydedilmiştir.

3.1.1.35. Türk Edebiyatı Tarihine Dâir Hulâsalar

Eser, *Türk Edebiyatı Tarihi Muhtırası*'nin özeti mahiyetindedir. Şefik Can tarafından bağışlanan eserin tek nüshası Fatih Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No. 38842'de kayıtlıdır.³⁹⁶

3.1.1.36. Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si

Klasik Türk edebiyatının kurucuları arasında gösterilen divan şairi Şeyhî (öl. 832/129[?]) ve mesnevi tarzındaki meşhur eseri *Harnâme* üzerine yapılan bir çalışmadır. Eserde, Şeyhî'nin hayatı ve edebî şahsiyetine dair bilgi verildikten sonra *Harnâme*'nin niçin yazıldığı, mevzuu ve aslı üzerinde durulmuş ve *Harnâme*'nin metni sunulmuştur. Şeyhî'nin *Divân*'ının İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan nüshalarına da temas edilmektedir.

Harnâme, Divan edebiyatının hiciv ve mizaha dair en güzel numuneleri arasında gösterilmektedir. Hacmi küçük olmasına rağmen mesnevi tarzda bulunması gereken tevhid, naat, padişahı medh, duâ gibi bölümleri içermektedir.³⁹⁷ Eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 79'da "*Şeyhî ve Harnâmesi*" adıyla kayıtlıdır. Ayrıca 1949 senesinde "*Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si*" adıyla neşredilmiştir.³⁹⁸ Günümüzde de Eren Yavuz tarafından yayına hazırlanarak "*Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si*" (İstanbul: Büyüyen Ay, 2019) adıyla neşredilmiştir.

3.1.1.37. İki Mektup Sürûrî ile Gubârî

Eserin muhtevasında Osmanlı âlimi ve divan şairi Muslihuddin Mustafa Sürûrî (öl. 969/1562) ve Nakşibendî şeyhi, divan şairi ve hattat Abdurrahman Gubârî (öl.

³⁹⁶ Eser üzerine yapılan lisansüstü tez için bk. Fuat Biner, *Türk Edebiyatı Tarihine Dâir Hulâsalar* (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

³⁹⁷ Halit Bıltekin, "Şeyhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 81-82.

³⁹⁸ Tâhir Olgun, *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi* (Giresun: Yeşil Giresun Matbaası, 1949).

974/1566) arasında geçen bir olay, birbirlerine yazdıkları iki manzum mektup ve bu mektupların izahı yer almaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin telifâtı arasında yer alan³⁹⁹ bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşılammıştır.

3.1.2. Tercüme ve Şerh Ettiği Eserler

Bu bölümde Tâhirü'l-Mevlevî'nin dil, edebiyat ve tarih sahasındaki tercüme ve şerh ettiği eserleri tanıtılacaktır.

3.1.2.1. Sa'dî-i Şîrâzî'ye Dair

Şeyh Sa'dî'nin (öl. 691/1292) *Gülîstan* adlı eserine Mirzâ Abdü'l-Azim Garkânî tarafından yazılan Farsça mukaddimenin Tâhirü'l-Mevlevî tarafından yapılan tercümesidir. 25 Eylül 1937'de tercümesi tamamlanan eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 147'de kayıtlı tek nüshası bulunmaktadır.⁴⁰⁰

3.1.2.2. İbn-i Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi ve Şerhi

Yavuz Sultan Selim'in (öl. 926/1520) sefer sırasında ani ölümü üzerine İbn-i Kemâl (Kemalpaşazâde öl. 940/1534) tarafından yazılan mersiye'nin şerhini ihtiva etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî şerhe geçmeden evvel, eserin ilk bölümlerinde, İbn Kemâl hakkında bilgi vermiş, Yavuz Sultan Selim'in vefatına değinmiş ve mersiye üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bazı eserler yazıldıkları dönemde ilgiyle karşılanmış, zaman geçtikçe de kıymet ve şöhretini muhafaza etmiştir. Ona göre İbn Kemâl'in Yavuz Sultan Selim için kaleme aldığı bu mersiye de kıymet ve şöhretini muhafaza eden eserlerden biridir.⁴⁰¹ Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen koleksiyonu No. 88'de kayıtlıdır. Bu eser hakkında “*İbn-i Kemâl'in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun'un Şerhi*” isimli bir makale yayımlanmış, çalışmada Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh metodu incelenmiştir.⁴⁰²

3.1.2.3. Nedîm'in “Köşk Kasidesi” ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi

Divan edebiyatının meşhur isimlerinden Nedîm'in (öl. 1143/1730) divanında yer alan “köşk kasidesi” ve Nâmık Kemâl (öl. 1888) ve Ziyâ Paşa (öl. 1880)'nın bu kâsîdeye

³⁹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, Ön Kapak.

⁴⁰⁰ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Sa'dî-i Şîrâzî'ye Dair* (İstanbul, 25 Eylül 1937), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 147.

⁴⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *İbn-i Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi* 1943, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 88, 1a.

⁴⁰² Bk. Bünyamin Ayçiçeği, “İbn-i Kemâl'in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun'un Şerhi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1/40 (2019): 417-450.

yönelik nazîreleri, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından şerh edilmiştir. Eserin müellif nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 91'de kayıtlıdır.⁴⁰³

Eser, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından kaleme alınmış, muhtevaya dair bilgiler içeren bir mukaddime ile başlamaktadır. Bu bölümde nazîre kavramı üzerinde durularak Nâmık Kemâl ve Ziyâ Paşa'nın nazîreleri değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.⁴⁰⁴ Devamında ise Nedîm'in 19 beyitlik "Köşk Kasidesi"nin şerhi yapıldıktan sonra evvela Nâmık Kemâl'in sonra da Ziyâ Paşa'nın nazîreleri klasik şerh geleneğine uygun bir biçimde şerh edilmiştir. Edebî yönü itibarıyla iki nazîreyi mukayese de eden Tâhirü'l-Mevlevî, Nâmık Kemâl'in nazîresini diğerinden üstün görmektedir.⁴⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde divan şairlerinin şiirlerinden ve kendi şiirlerinden örnek beyitler sunduğu da görülmektedir. Eser, Latin harflerine aktararak yayımlanmıştır.⁴⁰⁶

3.1.2.4. Sabrî'nin Ebû Saîd Efendi Vafındaki Kasidesi

Bu eser, XVII. yüzyılın divan şairlerinden Sabrî'nin (öl. 1055/1645), Osmanlı şeyhülislâmı Ebû Said Mehmed Efendi (öl. 1072/1662) vafında yazdığı kasidenin Tâhirü'l-Mevlevî tarafından yapılmış şerhidir. Şerhin tespit edilen iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan ilki Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 87'de kayıtlıdır.⁴⁰⁷ İkinci nüsha ise aynı koleksiyonda yer alan 92 numaralı "*Divân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzahı*" adlı eserin 84a-113a varakları arasında yer almaktadır. Metin şerhi türünde olan bu çalışmada Tâhirü'l-Mevlevî, Şeyhülislâm Ebû Said Mehmed Efendi ve divan şairi Sabrî'nin hayatı hakkında da malumat vermektedir.

3.1.2.5. Sünbülzâde Vehbî'nin "Tannâne" Kasidesi ve Şerhi

Eser, Divan şairi Sünbülzâde Vehbî'nin (öl. 1809) "Tannâne" kasidesinin şerhidir. Tâhirü'l-Mevlevî şerhe geçmeden evvel kasidenin yazılış öyküsünü anlatmaktadır. Nitekim bu kaside Sünbülzâde Vehbî'nin bir iftira sonucu idama mahkûm edildiği süreçte yazılmış, şair başından geçenleri anlatmak ve I. Abdülhamit'ten af dilenmek için bu kasideyi yazmıştır. Nihayetinde de "Tannâne" kasidesi sayesinde bağışlanmıştır.

⁴⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Nedîm'in "Köşk Kasidesi" ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 91.

⁴⁰⁴ Nedîm'in kasidesine, Nâmık Kemâl'in "Sâkî-nâme", Ziyâ Paşa'nın da "Bahâristan" türünde nazîreleri vardır.

⁴⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Nedîm'in "Köşk Kasidesi" ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi*, 51a.

⁴⁰⁶ Abdülmuttalip İpek, "Nedim'in 'Köşk Kasidesi'ne Nâmık Kemal ve Ziya Paşa'nın Nazirelerinin Tâhirü'l-Mevlevî Tarafından Şerhi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 56 (2016): 981-1030.

⁴⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Sabrî'nin Ebû Saîd Efendi Vafındaki Kasidesi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 87.

Tâhirü'l-Mevlevî, “Tannâne Kasidesi” başlığı altında kasidenin şerhini yaptıktan sonra Sünbülzâde Vehbî'nin bağışlanma sonrası hayatından bahsederek eseri nihayete erdirmektedir. *Sünbülzâde Vehbî'nin “Tannâne” Kasidesi ve Şerhi*'nin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 93'te kayıtlı tek nüshası bulunmaktadır.⁴⁰⁸

3.1.2.6. Sünbülzâde Vehbî'nin “Tayyâre” Kasidesi ve Şerhi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebiyat sahasındaki metin şerhi çalışmaları kapsamında olan bu eser, Sünbülzâde Vehbî'nin “Tayyâre” isimli bir başka kasidesinin şerhini ihtiva etmektedir. Şerhin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 94'te “*Tayyâre Kasidesi*” ismiyle kayıtlı tek nüshası bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin Sünbülzâde Vehbî'nin “Tannâne” ve “Tayyâre” kasidelerine yaptığı şerh üzerine Cüneyt Taşan tarafından “Tâhir'ül-Mevlevî'nin "Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre kasîdeleri" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)” başlıklı bir çalışma yapılmıştır.⁴¹⁰

3.1.1.7. Şair Nev'î ve Sûriye Kasidesi (Şerhi)

Divan şairi Nev'î'nin (öl. 1007/1599) meşhur “Sûriye” kasidesinin şerhidir. Tâhirü'l-Mevlevî, Nev'î'nin biyografisi hakkında bilgi verdikten sonra kasideyi şerh etmektedir. Bu şerh çalışması 1937 senesinde İstanbul'da neşredilmiştir.⁴¹¹

3.1.2.8. Hind'in Moğol Hükümdarı ve Nâdir Şah

İngiliz araştırmacı yazar James Fraser'in (1713-1754) “*The History of Nadir Shah*”⁴¹² adlı eseri, Nasırüddin Şah (öl. 1313/1896) emriyle İngilizceden Farsçaya çevrilmiş, Tâhirü'l-Mevlevî de bu Farsça çeviriyi Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir. Evvela *İkbal* gazetesinde tefrika edilen eser, h.1329/m.1913 senesinde de İkbal Matbaası tarafından Trabzon'da neşredilmiştir.⁴¹³ Tâhirü'l-Mevlevî eserin “ifade” bölümünde, hem Hindistan ve İran hakkında bilgi vermek maksadıyla hem de şarka dair eserlerin dilimize kazandırılmasını teşvik etmek amacıyla bu eseri tercüme ettiğini ifade etmektedir.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Bu nüshanın kapağında eserin ismi “*Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasideleri*” şeklinde yazmaktadır. Ancak eser sadece Tannâne kasidesini içermektedir. Eser hakkında detaylı bilgi almak için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Sünbülzâde Vehbî'nin “Tannâne” Kasidesi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 93.

⁴⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Tayyâre Kasidesi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 94.

⁴¹⁰ Cüneyt Taşan, Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre kasîdeleri" Adlı Eseri (İnceleme-Metin) (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 1-362.

⁴¹¹ Tâhir Olgun, *Şair Nev'î ve Sûriye Kasidesi* (İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1937).

⁴¹² Eser hakkında bilgi için bk. James Fraser, *The History of Nadir Shah* (London, 1742).

⁴¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 33.

⁴¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Hind'in Moğol Hükümdarı ve Nâdir Şah* (Trabzon: İkbal Matbaası, 1913), 1.

3.1.2.9. Hind Masalları

Eser, Hint edebiyatçısı, İneyatullah Han tarafından Farsça olarak yayımlanan *Bahar-i Dâniş* isimli eserin çevirisidir. Çevirisi yapılan bu eserin aslı Hint diliyle yazılmış olup Hindistan menşeli öyküleri barındırmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî doğudan hayallere bir numune olması için bu eseri çevirmiş ve *Hind Masalları* adıyla Peyâm-ı Sabah gazetesinde parça parça neşretmiştir. Masallar okuyucunun ilgisini çekince daha sonra *Mahfil*'in ilavesi olarak tekrar yayımlanmıştır.⁴¹⁵ Müstakil bir kitap olarak da 1337 (1921) senesinde iki cilt halinde neşredilmiştir. Eserin günümüzde “*Masal Masal İçinde Hint Masalları*” ismiyle yayına hazırlanmış bir baskısı bulunmaktadır.⁴¹⁶

3.1.2.10. Telfiku'l-ahbâr ve telkihu'l-âsâr

Bu eser, Bulgar ve Kazan Türklerini konu edinmekte ve yakın tarihlerine ışık tutmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, Avrupalı tarihçiler tarafından yapılan “Türklerin, Bulgar ve Kazan Türklerine dair yapılmış bir çalışması yok” şeklindeki eleştiriye sessiz kalamamıştır. Telif bir eser olmasa da Nakşibendî Şeyhi Kazanlı Muhammed Murad Efendi'nin (öl. 1934) *Telfîku'l-ahbâr ve telkîhu'l-âsâr fî veķā'i Kazân ve Bulğâr ve mülûki't-Tatâr* isimli eserinden Maksad-ı Sâni bölümünün çevirisini yaparak⁴¹⁷ en azından bu alandaki boşluğu doldurmak adına bir adım atmıştır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 143 ve 144'te iki defter şeklinde bir nüshası bulunmaktadır.

3.1.2.11. Veliüddin Oğlu Ahmed Paşa Divân'ının Nesre Çevrilişi

Divan şairi Bursalı Ahmed Paşa'nın (öl. 902/1496/-97) *Divân*'ı, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından nesre çevrilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî eserin giriş kısmında Ahmed Paşa'nın hayatı hakkında bilgi verdikten sonra *Divân*'ı düz yazıya dökmeye başlamıştır. *Divân*'ın metniyle nesir birlikte verilmiş, okuyucuya karşılaştırma imkânı sunulmuştur. İki ciltten oluşan eserin tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 85 ve 86'da yer almaktadır.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Hind Masalları* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1337), 1.

⁴¹⁶ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Masal Masal İçinde Hint Masalları*, trc. Tahir Hafızalioğlu (İstanbul: Kaknüs, 2007).

⁴¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Telfîku'l-ahbâr ve telkîhu'l-âsâr* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 143-144, Kapak.

⁴¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Veliüddin Oğlu Ahmed Paşa Divân'ının Nesre Çevrilişi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 85-86. Eser hakkında detaylı bir değerlendirme için bk. Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 182-183.

3.1.2.12. Afgan Emiri Abdurrahman Han

Afganistan Emiri Abdurrahman Han'ın hatıratının Tâhirü'l-Mevlevî tarafından yapılan çevirisidir. Hatırat daha önce İngilizce ve Rusça dillerine çevrilmiş, son olarak da Gulâm Murtaza Hân Kandehârî tarafından Farsçaya çevirisi yapılmıştır. Abdürreşid İbrahim Efendi tarafından Mehmet Âkîf'ten bu çevirinin Türkçeye kazandırılması istenmiştir. Âkîf başka eserlerle meşgul olduğunu beyan ederek eseri Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercüme edebileceğini söylemiş ve İbrahim Efendi'yi Tâhirü'l-Mevlevî'ye yönlendirmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî halis bir niyetle İslam'a hizmet maksadıyla bu teklifi kabul ettiğini ve Müslüman bir hükümdarı dindaşlarına tanıtmak için bu işe giriştiğini, ifade etmektedir.⁴¹⁹ İki cilt halindeki çevirinin birinci cildi *Sırât-ı Müstakîm*'de, ikinci cildi ise Trabzon'daki İkbâl Gazetesi'nde neşredilmiştir.⁴²⁰

3.1.2.13. Hind İhtilâli

Tâhirü'l-Mevlevî'nin matbu eserleri arasında zikredilen bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır. Bu esere dair elimizdeki yegâne bilgi müellifin *Divân* 'ında yer almaktadır:

“Hind İhtilâli; Hindistan'da İngilizlere karşı zuhur eden ihtilal esnasında bir İngiliz kadının sergüzeştine dair İngilizceden Fârisî'ye mütercem “Sergüzeşt-i Yek Hanım-ı İngilizisi der Hindüstan” isimli eserin tercümesidir ki bu da İkbâl Gazetesi'ne derç edilmiş ve Trabzon'un Ruslar tarafından istilasında matbaanın yağma edilmesi dolayısıyla müsveddâtı ve matbu aksamı ziyâna uğramıştır.”⁴²¹ Görüldüğü üzere bu eser Trabzon'un Rus işgali esnasında kaybolmuştur.

3.2. Din, İslam Tarihi ve İslam Medeniyeti Sahasındaki Eserleri

Bu bölümde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin din, İslam tarihi ve İslam medeniyeti sahasında kaleme aldığı telif ve tercüme eserlere yer verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, İslam dininin doğru anlaşılmasını kendisine dert edinen birisidir. Yanlış düşünce ve akımlara savaşı açarak, sahil bir din anlayışını ortaya koymayı gaye edinmiştir. Kaleme aldığı yazılarına bakıldığında, İslam'a karşıt yazıları tenkit ettiği, İslam aleyhinde söylenmiş sözlere cevap vermeden geçemediği görülmektedir.

İslam tarihi ile ilgili çalışmalarının çoğunluğu Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemine aittir. Çeşitli dergilerde yayımladığı makalelerinde ve eserlerinde, Hz. Peygamber dönemini, dört halife dönemini, bu dönemlerin özelliklerini, öne çıkan

⁴¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Emir Abdurrahman Han”, *Sırât-ı Müstakîm*, evval 1329, 7: (163) 104.

⁴²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 10a.

⁴²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 10a.

sahâbîleri işlemiştir. İslam tarihi ile ilgili çalışmalarının Hz. Peygamber ve kendisinde sonra gelen dört halife dönemi ile sınırlı olduğu ifade edilebilir. Daha sonraki dönemlere ait çalışmaları kısıtlıdır. Bu durumun da temel nedeni çalışmalarını tek bir alanda yürütmemiş oluşudur.

3.2.1. Telif Eserler

3.2.1.1. Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi'nde⁴²² İslam Tarihi ve İslam Medeniyeti Tarihi Müderrisi olarak görevini ifa ettiği süreçte hazırladığı bu eser, İslam'ın ortaya çıkışı ve Müslümanların medeniyete hizmetlerini konu edinmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî İslam Medeniyeti Tarihi dersinin müfredatı olmadığını ve gösterilecek konuların tamamen kendisine bırakıldığını ifade etmektedir. Kaynak eser olarak Corcî Zeydân'ın⁴²³ *Târîhu't-temeddüni'l-İslâmî* adlı eserinin Zeki Megâmiz tarafından “*Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi*” adıyla Türkçeye tercümesinden başka eser olmadığını ve bu eserde de Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn döneminin çok kısa tutulduğunu söyleyen Tâhirü'l-Mevlevî, bu ihtiyaca binaen araştırmalar yaparak mezkûr eseri vücuda getirmiştir.⁴²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî İslam Medeniyetinin en güzel örneklerinin Asr-ı Saadette bulunacağını dile getirmektedir. Hz. Peygamber'in insanları nasıl ıslah ettiğinin, Câhiliye toplumundan Asr-ı Saadet toplumuna nasıl geçildiğinin anlatılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴²⁵ İşte söz konusu eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu görüş ve düşüncelerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri adlı eser, kaynaklarda “*Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*”⁴²⁶ ve “*Asr-ı Saadette İslâmların Medeniyete Hizmetleri*”⁴²⁷ şeklinde iki farklı isimle de zikredilmektedir. Bu eserin bir bölümü önce *İ'tisam* gazetesinde, daha sonra da 1920-21 yıllarında *Mahfil* dergisinde yayımlanmıştır. 1974 senesinde ise Abdullah Sert tarafından sadeleştirilerek iki cilt hâlinde *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri* adıyla neşredilmiştir.⁴²⁸

⁴²² İstanbul medreseleri 1914 yılında yeniden tanzim edilerek Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medreseleri ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir.

⁴²³ Corcî Zeydân (1861-1914) son devrin Arap tarihçilerindendir. Ayrıca kendisi edip ve gazetecidir.

⁴²⁴ Eserin 25 varaktan ibaret olan yarım, müsvedde el yazması için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Asr-ı Saadet de Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, nr. 118.

⁴²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, 1974, 1: 6.

⁴²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*, 10^a.

⁴²⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2015, 411.

⁴²⁸ İki cilt olarak yayımlanan bu eserin birinci cildi ile ikinci cildi arasında konu bakımından bir irtibat söz konusu değildir. Zülfikar Güngör'ün de tespitlerine göre ikinci cilt Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hz. Peygamber'in

Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri içerik bakımından şu konu başlıklarından oluşmaktadır: Giriş: Müslümanlığın Hicaz Kıtasında Zuhûrunun Sebepleri; Birinci Bölüm: İtikadî Durum; İkinci Bölüm: İbadetler; Üçüncü Bölüm: Malumat (İlimler), Dördüncü Bölüm: Siyaset ve İdare; Beşinci Bölüm: Siyasî Muharebeler; Altıncı Bölüm: Arap Kabilelerinin İslam’a Isınması; Yedinci Bölüm: İctimâiyyât (Nikah-Boşanma).

3.2.1.2. Müslümanlıkta İbadet Tarihi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin olgunluk döneminde yazdığı hem dinî hem tarihî bir niteliğe sahip bu eseri, namaz, oruç, zekât ve hac başta olmak üzere ibadetlerin tarihini konu edinmektedir. “İslam beş esas üzerine bina edilmiştir”⁴²⁹ hadis-i şerîfini referans alarak bu eseri kaleme alan Tâhirü'l-Mevlevî, namaz, oruç, zekât ve haccın bu binanın dört köşesini, Allah’a iman ve Peygamberi tasdik etmenin de bu binanın çatısını teşkil ettiğini söylemektedir. İslam binasının nasıl kurulduğunu, yani dört esasın ne vakit ve nasıl farz kılındığını anlatmak niyetiyle bu eseri yazmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifadeleri ile eser, bu vadide yazılan ilk telif eseridir.⁴³⁰ Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı sıfatıyla eser için uzun bir takdim yazısı kaleme alan Ahmet Hamdi Akseki (öl. 1951), “muhterem üstad Tâhir Olgun’un bu eseri, yüksek bir kıymeti haizdir” ifadelerine yer vererek Tâhirü'l-Mevlevî’ye teşekkür ve tebriklerini sunmaktadır.⁴³¹

Müslümanlıkta İbadet Tarihi bir bütün hâlinde kitap olarak neşredilmeden önce, eserin ilk tamamlanan “Namaz Tarihçesi” bölümü, *Mahfil* dergisinde “İbâdât-ı İslâmiye Tarihçesi” başlıklı yazı dizisinde yayımlanmıştır. Eserin ilk tam neşri ise 1946 senesinde “*Müslümanlıkta İbadet Tarihi*” adıyla Işık Basımevi tarafından İstanbul’da gerçekleştirilmiştir.⁴³²

3.2.1.3. Siyer-i Peygamberi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi sahasındaki eserlerindendir. Muhtemelen Siyer-i Nebi dersleri okuttuğu dönemde hazırladığı bu eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Hz. Muhammed’in doğumundan peygamberliğine, ikinci bölüm peygamberlikten Hicret’e, üçüncü bölüm de Hicret’ten Bedir Savaşı’na kadar ki

Bedir gazvesine kadar hayatını anlattığı yarım kalan *Siyer-i Peygamberi* kitabıdır. Bk. Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 184.

⁴²⁹ Buhârî, “İmân”, 1-2.

⁴³⁰ Tahir Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, ed. Cemâl Kurnaz (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 1-2.

⁴³¹ Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, 3-23.

⁴³² Eserin, 1947 yılında Bozkurt Kitap ve Basımevi, 1963 yılında Bilmen Basımevi ve 1998 yılında Akçağ Yayınları tarafından yayımlanmış farklı baskıları bulunmaktadır.

süreci ihtiva etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî bu eseri tamamlayamamış, eser Bedir Savaşı ile sona ermiştir.

Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)'de, *Siyer-i Peygamberi* hakkında şu bilgiler verilmektedir: “Gazve-i Bedir’e kadar yazılmış üç yüz sahifeyi mütecâviz mufassal bir eser idi ki medreseye ilk müderris tayininde yazmaya başlamış ve dersinin değiştirilmesi üzerine ikmâl-i nasib olmamıştır.”⁴³³

Sehven iki cilt hâlinde yayımlanan *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri* adlı eserin birinci cildi, Tâhirü'l-Mevlevî'nin “*Asr-ı Saadette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*” adlı eserini içerirken, ikinci cilt ise “*Siyer-i Peygamberi*” adlı eserini kapsamaktadır.⁴³⁴

3.2.1.4. İnsanlığın Büyük Önderi Resûlü A‘zam Hz. Muhammed’in Hâl Tercümesi

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hayatını özlü bir şekilde ele almaktadır. Eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *İslâm Yolu* mecmuasında 27 bölüm şeklinde yayımlanan “*Siyer-i Peygamberî*” başlıklı yazılarının bir araya getirilmesi neticesinde oluşmuştur.⁴³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediyye* adlı eseri başta olmak üzere muhtelif siyer kitaplarından istifade ederek bu eseri kaleme almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu eseri, “*İnsanlığın Büyük Önderi Resûlü A‘zam Hz. Muhammed’in Hâl Tercümesi*” ismiyle 1964 senesinde yayımlanmıştır.⁴³⁶ Eser, 1971 senesinde de “*Hiz. Peygamber'in Hayatı*” adıyla neşredilmiştir.⁴³⁷

3.2.1.5. Hazret-i Peygamber ve Zamanı (Köy Çocuklarına Mahsus İslâm Tarihi)

Yarınların mimarı çocuklara ayrı bir önem atfeden Tâhirü'l-Mevlevî, *Hazreti Peygamber ve Zamânı* adlı eserini çocuklara ithafen kaleme almıştır. Eserde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı sade bir dille muhtasar olarak anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in ailesi hakkında bilgi verildikten sonra ticaret amacıyla yaptığı seyahatler anlatılmaktadır. Hz. Hatice ile evliliği ve çocuklarından kısaca bahsedilir. Hz.

⁴³³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 10a.

⁴³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu eseri Zülfikar Güngör'ün tespitleri ile gün yüzüne çıkmıştır. Araştırmalarımız neticesinde de *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*'nin II. cildinin *Siyer-i Peygamberi* olduğu kanaati hasıl olmuştur. Bu eser hakkında bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, trc. Abdullah Sert, 2 c. (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974).

⁴³⁵ “*Siyer-i Peygamberî*” başlıklı yazı dizisi *İslâm Yolu*'nun 19 ile 46. sayılarında çıkmıştır.

⁴³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *İnsanlığın Büyük Önderi Resûlü A‘zam Hz. Muhammed'in Hâl Tercümesi*, ed. Abdullah Işıklar (İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Matbaası, 1964).

⁴³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, ed. Abdullah Işıklar (İstanbul: Abdullah Işıklar Kitabevi, 1971).

Peygamber'e ilk vahyin gelişi, ilk Müslümanlar hakkında da bilgi verilmektedir. Kabe'nin tamiri, İslam'a davet, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in İslam'la şereflenmesi, müşriklerin Müslümanları baskı altına alması, Ebû Talib'in ve Hz. Hatice'nin vefatı, Taif yolculuğu, Medinelilerin Müslüman oluşu, hicret, Hz. Peygamber'in en meşhur muharebeleri, namaz, oruç, zekât ve haccın ne zaman farz kılındığı ve Hz. Peygamber'in vefatı eserde üzerinde durulan konu başlıklarıdır. Tahirü'l-Mevlevî, eserin son bölümünde ise Hz. Peygamber'in şemailine ve ahlakî özelliklerine yer vermektedir.⁴³⁸ Eserin bölümleri, *Beyânü'l-Hak* ve *Sırât-ı Müstakîm*'de de müstakil olarak yayımlanmıştır.⁴³⁹ Eserin yazılma hikâyesi şu şekildedir:

Tâhirü'l-Mevlevî Teâlî-i İslam Cemiyeti idaresinde iken yapılan bir toplantıda maârifin henüz mektep açamadığı köylerde imamlar tarafından okutulabilecek temel düzeyde, sade ve anlaşılır kitaplar yazılmasına karar verilmişti. Bu karar üzerine Tâhirü'l-Mevlevî de esasında *Köy Çocuklarına Mahsus İslâm Tarihi* adını verdiği bu eseri yazmıştır.⁴⁴⁰ Eser Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye tarafından *Hazreti Peygamber ve Zamanı* adıyla basılmıştır.⁴⁴¹ Müellif eserden elde edilecek gelirleri muallim olarak görev yaptığı Darüşşafaka'ya bağışlamıştır. Kullanılan dilin sade olmasına rağmen her geçen gün artan kelime kayıplarımız sebebiyle günümüzde eserin sadeleştirilerek yayımlanmış ve Osmanlıca-Türkçe şeklinde aslına da yer verilmiş neşirleri vardır.⁴⁴²

3.2.1.6. İslâm Büyükleri (Büyüklerimizden Bazı Zevât)

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil*'de “Büyüklerimiz” serlevhası altında ashab-ı kiramın önde gelenleri hakkında kaleme aldığı yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşan bu eser, İslam tarihi sahasında yaptığı biyografik bir çalışmadır. Eserin ismi kütüphane kayıtlarında “*İslâm Büyükleri*” şeklinde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin yayımlanmamış eserlerini zikreden listede de “*Büyüklerimizden Bazı Zevât*” olarak geçmektedir.⁴⁴³

⁴³⁸ Eser hakkında tafsilatlı bilgi için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Hazreti Peygamber ve Zamanı* (İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339/1341), 1-46.

⁴³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Hind Masalları*, 2.

⁴⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 76.

⁴⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 10a.

⁴⁴² *Hazreti Peygamber ve Zamanı* günümüze kadar farklı şahıslar tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir. Bu neşirler, Münif Alioğlu'nun hazırladığı “*Çocuklar İçin Hz. Peygamber ve Zamanı*” (Erguvan Yayınevi, 2009), Mustafa Köseoğlu tarafından 6 cilt halinde Osmanlıca-Türkçe olarak hazırlanan “*Gül Peygamberimiz ve Zamanı*” (Yasin Yayınevi, 2012), Semih Doğan tarafından hazırlanan “*Hazret-i Peygamber ve Zamanı*” (Büyüyen Ay, 2017) ve Abid Yaşaroğlu ve Osman Koca'nın Osmanlıca aslıyla yayımladığı “*Hazret-i Peygamber ve Zamanı*” (Beyan Yayınları, 2017)'dir. Ayrıca Derin Tarih Dergisinin 2014 yılında “*Hazret-i Peygamber ve Zamanı*” ismiyle okuyucularına sunduğu bir baskı daha vardır.

⁴⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, “*Hayatım*”, 7a-8a.

Tâhirü'l-Mevlevî eserinde, yeni kuşağa örneklik teşkil edeceği düşüncesinden hareketle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) güzide ashabından bazılarının hayatlarına yer vermiştir. Esere konu olan sahâbîler, Hz. Hamza (öl. 3/625), Suheyb b. Sinân (öl. 38/659), Ebû'l-Yakzân Ammâr b. Yâsir (öl. 37/657), Selmân-ı Fârisî (öl. 36/656 [?]), Hubeyb b. Adî (öl. 4/625), Bilâl-i Habeşî (öl. 20/641), Ebû Dücâne (öl. 12/633), Sa'd b. Rebî' (öl. 3/625), Habbâb b. Eret (öl. 37/657), Mus'ab b. Umeyr (öl. 3/625), Ebû Zer el-Gıfârî (öl. 32/653), Abdullah b. Cahş (öl. 3/624), Ümmü Umâre (öl. 13/634[?]), Sa'îd b. Zeyd (öl. 51/671[?]) ve Ca'fer b. Ebû Tâlib (öl. 8/629) şeklinde sıralanmaktadır.

Eserin tek yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu nr. 159'da kayıt altındadır. Ayrıca aynı koleksiyonda yer alan 129 ve 130 numaralı kayıtlarda, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *İslâm Yolu*'nda "İslam Büyükleri" başlıklı yayımladığı yazıların kupürlerinden meydana gelen defterler mevcuttur. Eser, Yavuz Ertürk tarafından "*İnsana Hayret veren Büyüklükler*" ismiyle yayına hazırlanarak neşredilmiştir.⁴⁴⁴

3.2.1.7. Târih-i İslâm Sahâifinden

Bu eser, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Beyânü'l-Hak* ve *Sırât-ı Müstakîm* dergilerinde yayımlanan İslam tarihine dair yazılarından bir kısmının sonradan bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.⁴⁴⁵ Eser, 1326 senesinde Mekteb-i Sınavî Matbaası tarafından neşredilmiştir. Eserde on bir yazı dizisi yer almakta olup konu başlıkları şu şekilde sıralanmaktadır:

"İslam'ın İlk Alemleri ve İlk Alemdârı, İslam-ı Hazreti Hamza, İslam'ın İlk Harb Sancakdârı, İslam'ın İlk Seriyeleri ve Kumandanları, Mescid-i Dırar ve 31 Mart 1320 Vakası, Mu'te ve Girit, Şehâdet-i İmâm-ı Ali, Medfen-i İmâm-ı Hasan, Maktel-i İmâm-ı Hüseyin, Ceyşu'l-Usre Nasıl Teçhiz Edildi? ve Büyük Çocuk."⁴⁴⁶

3.2.1.8. Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi

Tâhirü'l-Mevlevî bu eserinde, katliam, acımasızlık, zulüm ve gözyaşı ile özdeşleşmiş Cengiz ve Hülâgû, övülmeye değer birer Türk kahramanı mıdır?' paradoksuna cevap vermeye çalışmaktadır.⁴⁴⁷ Eserin ilk bölümünde, Sa'dî-i Şîrâzî'nin

⁴⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *İnsana Hayret Veren Büyüklükler*, haz. Yavuz Ertürk (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021).

⁴⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 61.

⁴⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Hind Masalları*, 1-88.

⁴⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî hatıratında eseri yazma sebebini şu şekilde açıklamaktadır: "Sebeb-i tahriri de o sıralarda bu iki dâhiyenin (Cengiz ve Hülâgû) Türkler içinde en büyük iki şahsiyet gibi gösterilmeye kalkışılması, hatta "uydum cemaate!" düşüncesinde bulunan bazılarının "Cengiz Hanın mukaddes yasasına yemin ederim ki..." gibi yaveller gevelemeye başlaması idi." Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 36.

(öl. 691/1292) Bağdat katliamına dair üzüntüsünü terennüm ettiği şiirine ve tercümesine yer vermiş; devamında ise bu katliamın müsebbibi Cengiz'in ve soyundan gelen Hülâgûların yaptıkları zulümlerden bahsetmiştir. Onların İslam âlemi için büyük bir musibet ve bela olduklarına dikkat çekmektedir.⁴⁴⁸ Türk kahramanı olarak lanse edilmelerine karşı çıkmakta, İslam ve Türk dünyası için büyük bir felaket olduklarına vurgu yapmaktadır. Eserde Cengiz ve Hülâgû'nun İslam memleketlerinde yaptıkları can alıcı tahribat, güvenilir kaynaklardan nakillerle göz önüne serilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı bu eser, hayatında bazı engellere ve kendisinin bazı çevrelerce Türk düşmanı olarak algılanmasına neden olmuştur.⁴⁴⁹ Eser, hicri 1322 (1905) tarihinde Tevsi-i Tıbaat Matbaası'nda basılmıştır.⁴⁵⁰

3.2.1.9. Medâris-i İslâmiyye Talebesine: Tarih Hûlasaları

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Medâris-i İslâmiyye Talebesine: Tarih Hûlasaları* isimli eseri, Arap tarihini, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yirmi birinci göbekten dedesi Adnân'dan başlayarak soy kütüğünü ve Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar ki dönemi ele alan yazı dizilerinden oluşmaktadır. Eser dört bölümden oluşmakta ve bu bölümlerin konu başlıkları; Tabakât-ı Arab ve Hükûmât-ı Arabiyye⁴⁵¹ (ss. 2-8), Ecdâd-ı Peygamberî (ss. 9-22) ve Asr-ı Saadet (Peygamber'in (s.a.v.) vefatına kadar) (ss. 23-47) şeklinde sıralanmaktadır. Eser, 1331 (1913) senesinde, İstanbul'da Matbaa-i Âmedî'de basılmıştır.

3.2.1.10. Hulefâ-yı Râşîdîn Devri: Hulâsa-i Vakâyii

İslam tarihi alanıyla ilgili olan bu eser, Dört Halife Dönemi olaylarını özetlemektedir. Eserin tam bir nüshası olmamakla beraber, ilk iki halife dönemi olaylarını kapsayan bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen koleksiyonu No.

⁴⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi* (İstanbul: Tevsi-i Tıbaat Matbaası, 1322), 16.

⁴⁴⁹ Bu eser sebebiyle Dâru'l-Fünun'a Farsça muallimliği için yaptığı müracaatı reddedilmiştir. Yine İstanbul İmam Hatip Mektebi'nden azledilmesine gerekçe olarak bu eser gösterilmiştir.

⁴⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi*, 1322. Ayrıca *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi*, H. Ahmet Özdemir'in "Tâhirü'l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi Adlı Eseri" isimli makale çalışmasıyla ve Tahir Galip Seratlı tarafından hazırlanan kitap çalışmasıyla günümüz Türkçesine aktarılacak yayımlanmıştır. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi*, ed. Tahir Galip Seratlı (Konya: Kardelen Yayınları, 2011), H. Ahmet Özdemir, "Tâhirü'l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi Adlı Eseri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/11 (Haziran 2005): 135-169.

⁴⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, İslam tarihini iyi anlamak için Arap tarihini de bilmek gerektiği görüşündedir. Bu görüşüne istinaden eserinde bu bölümü kaleme almıştır. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Medâris-i İslâmiyye Talebesine: Tarih Hûlasaları* (İstanbul: Matbaa-i Âmedî, 1331), 2.

115'te kayıtlıdır.⁴⁵² Eserin kalan bölümü olarak düşünülen kısım ise aynı kütüphanede *İslâm Tarihi*⁴⁵³ adıyla kayıtlı 113 numaralı eserdir.⁴⁵⁴

3.2.1.11. Dinî, Tarihî, Edebî Makaleler

Tâhirü'l-Mevlevî'nin farklı zaman dilimlerinde kaleme alıp yayınladığı dinî, tarihî ve edebî içerikli makalelerin bir araya getirilmesi sonucu meydana gelmiş bir eserdir. Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen koleksiyonunda 170-171-172 numaralarda kayıtlı üç nüshası bulunmaktadır.

3.2.1.12. Hitabet Dersleri

Tâhirü'l-Mevlevî tarafından ders kitabı mahiyetinde yazılan bu eser, müellif tarafından İstanbul İmam Hatip Mektebi'nde Hitabet derslerinde okutulmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî hitabet konusunu dinî hitabet (minber hitabeti) ve içtimai hitabet (kürsü hitabeti) şeklinde iki kısımda ele alarak incelemektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen koleksiyonunda 173-174-175-176 numaralarda kayıtlı dört nüshası bulunmaktadır.

3.2.1.13. İstanbul'un Eski Âdetlerinden

Tâhirü'l-Mevlevî bu eserinde, bir çocuğun doğumundan okul çağına kadar ki süreçte toplumun benimsediği örf ve âdetleri yirmi beş başlık altında zikretmektedir. Osmanlı medeniyetine ışık tutan bu eser, dönemin kültür yapısını ortaya koyması açısından kıymetlidir. O döneme ait âdetlerin kayıt altına alınması açısından da ayrıca önem arz etmektedir. Eserin el yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 74'te kayıtlıdır.⁴⁵⁵ Eser, "*Tahirü'l-Mevlevî'nin İstanbul'un Eski Âdetlerinden İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme*" adında bir çalışma kapsamında Latin alfabesine aktarılarak yayımlanmıştır.⁴⁵⁶

3.2.1.14. İslâm Askerine (İslâm Tarihinden Bazı Bahisler)

Tâhirü'l-Mevlevî, I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği süreçte Harbiye Nezâreti tarafından Müslüman askerine tedris edilmek üzere bazı eserlerin telifi için erbâb-ı kalemin savaşa davet olunduğunu haber vermektedir. Kendisi de bu davete icabet etmenin

⁴⁵² Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Hulefâ-yı Râşîdîn Devri: Hulâsa-i Vakâyii* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 115.

⁴⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *İslâm Tarihi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 113.

⁴⁵⁴ Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 140.

⁴⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *İstanbul'un Eski Âdetlerinden* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 74.

⁴⁵⁶ Bu çalışmada, Tâhirü'l-Mevlevî'nin eseri incelendikten sonra eser hakkında değerlendirme yapılmıştır. En nihayetinde de eserin günümüz harflerine aktarılmış metni sunulmuştur. Bk. Burcu Bolat - Basir Ekici, "*Tahirü'l-Mevlevî'nin İstanbul'un Eski Âdetlerinden İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme*", *Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2015): 266-292.

din, millet ve memleket için büyük hizmet olacağını düşünerek savaşa katılmak istemiş, bazı tarihi şeyler yazma fikrine kapılmıştır.⁴⁵⁷ Savaşa katılma isteği geri çevrilmiş olsa da Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncesinden vazgeçmemiş ve “*İslâm Askerine*” başlıklı eserini telif etmiştir. “Binaen aleyh sırf hasbî velev çehanla bir hidmet olmak üzere şu satırları karalamaya başladım.”⁴⁵⁸ ifadeleri, eserin Allah rızasını kazanmak ve damla mesabesinde olsa da orduya moral ve motivasyon için kaleme alındığını göstermektedir. Eserin içeriğinde, İslam tarihinde öne çıkan Bedir, Uhud, Hendek gibi gazveler, Mus‘ab b. Umeyr başta olmak üzere gazvelerde şehit düşen sahâbîler yer almaktadır. Hudeybiye Antlaşması, Hayber’in fethi yine esere konu olan vakalardır. Eserin konusu ve dilinin sade oluşu esere oldukça rağbet gösterilmesini sağlamıştır. Tabur imamlarının bu eserden yararlanarak askere vaaz ve nasihatte bulunduğu aktarılmaktadır.⁴⁵⁹

Bir kısmı *Sebîlürreşâd*’da yayımlanan eserin,⁴⁶⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 164’te toplam 148 varaktan müteşekkil bir nüshası bulunmaktadır.⁴⁶¹ Kütüphane kayıtlarına “İslâm Askerine İslam Tarihinden Bazı Vakalar” şeklinde geçen nüshanın 75. varağına kadar ki bölüm *Sebîlürreşâd*’da yayımlanan yazıların kupürlerinden oluşmakta, 76. varaktan itibaren kalan bölüm ise Tâhirü'l-Mevlevî’nin el yazısını içermektedir.

3.2.1.15. Kamerî Aylara Dâir Mâlûmat

Tâhirü'l-Mevlevî’nin eserlerinin zikredildiği listede⁴⁶² ismi geçen bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşılammıştır. Listede eserin tanıtımında yer alan “*Mahfil*’de intişâr edilmiş olan bazı makâlâtın mecmuudur”⁴⁶³ şeklindeki ifadelerle göre, bu eserin

⁴⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, “İslâm Askerine İslam Tarihinden Bazı Bahisler”, *Sebîlürreşâd*, 20 Şubat 1329, 11: 420.

⁴⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, “İslâm Askerine İslam Tarihinden Bazı Bahisler”, 11: 420.

⁴⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 35.

⁴⁶⁰ *Sebîlürreşâd*’da “İslam Askerine” üst başlığı altında yayımlanan yazıların cilt, sayı ve sayfa numaraları şu şekildedir: İslam Tarihinden Bazı Bahisler, 11: 286, ss. 420-422; İslam Tarihinden Bazı Bahisler 2, 12: 287, ss. 9-10; İslam Tarihinden Bazı Bahisler: Bedir Muharebesi, 12: 288, ss. 24-26; İslam Tarihinden Bazı Bahisler: Uhud Muharebesi, 12: 289, ss. 47-49; İslam Tarihinden Bazı Bahisler: Uhud Muharebesinin Mâbadı, 12: 290, ss. 66-68; İslam Tarihinden Bazı Bahisler: Bedir Muharebesindeki Şehitler, 12: 291, ss. 88-89; İslam Tarihinden Bazı Bahisler: Uhud Muharebesindeki Şehitler, 12: 292, ss. 97-99; İslâm Askerine, 12: 294, ss. 138-139; İslâm Askerine: Mus‘ab b. Umeyr’in Şehâdeti, 12: 301, ss. 264-266; İslâm Askerine: Hamrâü'l-Esed Vakası, 12: 302, ss. 280-282; İslâm Askerine: Hamrâü'l-Esed Vakası, 12: 303, ss. 301-303; İslâm Askerine: İkinci Bedir Vakası, 12: 304, ss. 319-320; İslâm Askerine: Müreysi Vakası, 12: 305, ss. 331-332; İslâm Askerine: Müreysi Vakası, 12: 307, ss. 360-364; İslâm Askerine, 12: 308, ss. 384-388; İslâm Askerine: Hendek Muharebesi, 12: 309, ss. 391-393; İslâm Askerine: Hendek Muharebesi, 12: 310, ss. 413-415; İslâm Askerine: Hudeybiye Musalahası, 12: 312, ss. 440-442; İslâm Askerine: Hayber Fethi, 13: 319, ss. 52-54.

⁴⁶¹ Eserin kütüphanedeki nüshası için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *İslâm Askerine İslâm Tarihinden Bazı Vakalar* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 164.

⁴⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 1973, 10.

⁴⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (I)*, 10b.

Mahfil'de yayımlanan bazı makalelerin bir araya getirilmesiyle şekillendiği anlaşılmaktadır. Eser, kamerî aylar ve bu aylar içerisindeki tarihi vakalara, önemli gün ve gecelere dair malumat sunmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil*'de yayımlanan bu yazıları daha sonra *İslâm Yolu* mecmuasında da neşredilmiştir. Eser, “*Müslümanın Takvimi Arabî Aylar ve Mübarek Zamanlar*” ismiyle günümüz Türkçesine aktarılarak yayımlanmıştır.⁴⁶⁴

3.2.2. Tercüme ve Şerh Ettiği Eserler

3.2.2.1. es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediyye Tercümesi

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercüme çalışmalarından olan bu eser, tarihçi ve Mekke müftüsü Ahmed b. Zeynî Dahlân (öl. 1304/1886) tarafından Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı, mucizeleri ve hilyesine dair kaleme alınan *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-âsârü'l-Muhammediyye* adlı eserin bir bölümünün tercümesidir. Tâhirü'l-Mevlevî bu eserin tamamını tercüme etmeyi istediğini ancak gazetede yayımlamanın zorluğu nedeniyle tercüme etmekten vazgeçtiğini ifade etmektedir.⁴⁶⁵ Yarım kalan bu tercüme eserin 90 varaktan oluşan tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 117'de kayıtlıdır.⁴⁶⁶

3.2.2.2. el-Fütuhâtü'l-İslâmiyye Tercümesi

Bu eser de Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın bir başka eseri *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye ba'de muğiyyi'l-fütûhâti'n-nebeviyye*'nin tercümesidir. İslam tarihine dair olan eserde, Hz. Ömer zamanından II. Abdülhamid zamanına kadar yaşanan siyâsî ve askerî olaylara değinilmektedir.⁴⁶⁷ Eserin bir bölümü *Cerîde-i Süfiyye*'nin 10 Zilhicce 1330/7 Teşrîn-i Sâni 1328 ile 8 Şaban 1332 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Yayımlanan son bölümün başlığı “Fütuhât-ı İslâmiyye: Mısır ve İskenderiyye'nin Fethi”dir. Tâhirü'l-Mevlevî hatıratında, Trabzon'da neşredilen İkbâl gazetesinde de eserin bölümler halinde yayımlandığı söylemektedir.⁴⁶⁸ Eserin günümüze ulaşan bir nüshası bulunamamıştır.

⁴⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Müslümanın Takvimi Arabî Aylar ve Mübarek Zamanlar*, haz. Tuba İşçimen (İstanbul: Sufi Kitap, 2021).

⁴⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu husustaki ifadeleri şu şekildedir: “Seyyid Ahmed Zeynî Dahlân'ın bahsettiğim eseri, tertip itibariyle siyer kitaplarının en mükemmelidir. Bunu tercüme etmek istedimse de Türkçeleştirilmesini sahası mahdut bir gazetede neşretmek mümkün olamayacağından vazgeçtim.” Bk. Tâhir Olgun, “Siyer Peygamberi”, *İslâm Yolu*, Subat 1949, 1: 3.

⁴⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediyye Tercümesi* (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 117).

⁴⁶⁷ İrfan Aycan, “Ahmed b. Zeynî Dahlân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 417.

⁴⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 33.

3.2.2.3. Mevlânâ Câmî'nin Mir'âtü'l-Akâid Tercümesi

Eser, Abdurrahman Câmî'nin (öl. 898/1492) akaide dair *Mir'âtü'l-Akâid* isimli muhtasar ve manzum risalesinin Farsçadan tercümesidir. Tâhirü'l-Mevlevî “önsöz” bölümünde, bu eserin hicri 1277 (1860) senesinde Samatyalı Hafız Ahmed Destgâhi tarafından tercüme edildiğini söylemektedir. Kendisi de zamanın diline uygun, daha anlaşılır bir üslup ile bu eserin yeniden tercüme edilmesi gerektiği düşüncesiyle bu çalışmasını gerçekleştirmiştir. Amelsiz itikat olabileceği hâlde itikatsız amelin olmayacağını ifade eden Tâhirü'l-Mevlevî, itikadın dinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmektedir.⁴⁶⁹ Bu eser de bu düşüncenin bir mahsulü olarak İslam dinine hizmet gayesiyle vücut bulmuştur, denilebilir. Tâhirü'l-Mevlevî bu eserin tercümesini 11 Mayıs 1949'da tamamlamıştır. Ona göre bu müfid eserin tercümesine ilave, şerhinin de yapılması İslam'a büyük hizmet olacaktır.⁴⁷⁰

1949 senesinde *İslâm Yolu* mecmuasının 34 ile 50. sayılarında 16 bölüm şeklinde yayımlanan bu tercüme eser, 1964 senesinde “*Mir'âtü'l-Akâid (İnançlar Aynası)*”⁴⁷¹ adıyla, 2020 yılında da “*Molla Câmî'nin Besmele Manzumesi ve Mir'âtü'l-Akaid Tercümesi*”⁴⁷² ismiyle kitap olarak neşredilmiştir.

3.2.2.4. Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti

Eser, Şeyh Sa'dî'nin *Bostan* isimli eserinin sekizinci bölümünde, Hindistan'da yer alan Sûmenât mabedi hakkında bilgi içeren ve bu mabetteki putperestlerin hâline dair malumat veren kısmın tercüme ve şerhidir. 1327 yılında İstanbul'da neşredilen eser,⁴⁷³ *Beyânü'l-Hak* dergisinde de yayımlanmıştır.⁴⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu tercüme ve şerh çalışması, günümüz harflerine aktararak da yayımlanmıştır.⁴⁷⁵

3.2.2.5. Şukûfe-i Bahâristân

Bu eser, Abdurrahman-ı Câmî'nin (öl. 898/ 1492) Farsça olarak kaleme aldığı ahlâkî ve edebî eseri *Bahâristân*'ın yedinci bahçesinin bazı bölümlerine dair tercüme ve şerh niteliğinde olup Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir irfan talibine *Bahâristân* okuttuğu

⁴⁶⁹ Tâhir Olgun, “Mevlânâ Câmî'nin Mir'âtü'l-Akâid Tercemesi”, *İslâm Yolu*, 26 Mayıs 1949, 1: 2.

⁴⁷⁰ Tâhir Olgun, “Mir'âtü'l-Akâid Tercemesi”, *İslâm Yolu*, 15 Eylül 1949, 1: 2.

⁴⁷¹ Abdullah Işıklar tarafından yayına hazırlanan bu eser için bk. Mevlânâ Molla Câmî, *Mir'âtü'l-Akâid (İnançlar Aynası)*, ed. Abdullah Işıklar, trc. Tâhirü'l-Mevlevî (İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Matbaası, 1964).

⁴⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Molla Câmî'nin Besmele Manzumesi ve Mir'âtü'l-Akaid Tercümesi*, ed. Mustafa Kirenci (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020).

⁴⁷³ Eser hakkında bilgi için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti* (İstanbul: Asır Matbaası, 1327).

⁴⁷⁴ *Beyânü'l-Hak* dergisinin 81, 82, 84, 85, 87, 89 ve 90. sayılarında yedi bölüm olarak neşredilmiştir.

⁴⁷⁵ Bk. Esra Çakar, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin İlk Metin Şerhi Denemesi: ‘Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti’”, *Doğu Araştırmaları*, 10 (2012): 47-74.

zamanda tuttuğu notlardan oluşmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî bu notlarını “Şukûfe-i Bahâristân” ismiyle tab‘ ettirmek istemiş; ancak o dönem şartları altında buna muvaffak olamamıştır.⁴⁷⁶ Unutulmaya yüz tutan bu notlar, on sene sonra *Beyânü'l-Hak*’ın 18 Receb 1328 (13 Temmuz 1326) ile 4 Ramazan 1329 (16 Ağustos 1327) tarihleri arasında çıkan toplam 17 sayısında tefrika edilebilmiştir.⁴⁷⁷ Eser, Semâ Babuşcu tarafından ilk kez günümüz alfabesiyle yayına hazırlanmış ve “*Tâhirü'l-Mevlevî Şukûfe-i Baharistan (Baharistan Tomurcukları)*” adıyla 2014 yılında okuyucusuyla buluşmuştur.⁴⁷⁸

3.2.2.6. Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi

Tâhirü'l-Mevlevî’nin tercüme çalışmaları içerisinde yer alan bu eser, İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin (öl. 910/1504-1505) *Tefsir-i Mevâhib-i Aliyye*’sinden Bakara sûresinin sonuna kadar yapılmış tercümedir. *Tefsir-i Mevâhib-i Aliyye*, Hüseyin Vâiz tarafından 897 (1492)-899 (1494) yılları arasında Ali Şîr Nevâî’ye (öl. 906/1501) ithafen Farsça olarak yazılmış olup, Hint alt kıtasında ve İran’da *Tefsir-i Hüseyinî* olarak bilinmektedir.⁴⁷⁹ Yaygın kullanımıyla *Tefsir-i Mevâhib-i Aliyye*’nin Osmanlı Türkçesi, Tatar Türkçesi, Urduca ve Peştuca gibi birçok dilde tercümesi bulunmaktadır. Bu tercümeler içerisinde dilimizdeki en meşhur ve yaygın olanı “*Mevâkib Tefsîri*” isimli İsmâil Ferrûh Kırîmî (öl. 1256/1840) tarafından yapılan tercümedir.⁴⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, İsmâil Ferrûh Efendi tarafından yapılan bu tercümeyi, tefsirin usul ve yöntemine sadık kalınmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir.⁴⁸¹ Nitekim Hüseyin Vâiz, tefsirinde ayetleri kelime kelime tefsir ederken, İsmâil Ferrûh Efendi ayetleri bir bütün olarak ele almış ve özetleyerek tercüme etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî Hüseyin Vâiz’in tefsirine muvafık bir tercümenin yapılması gerektiği inancını taşıdığı için kendisi de bu eseri tercüme etmek istemiş ancak Bakara sûresinin sonuna kadar gelebilmiş, tamamına muvaffak olamamıştır.

⁴⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî eserin neden basılamadığını şu şekilde anlatmaktadır: “İstibdâtın çizmeleri ile çığneden mazlumlara gibi istibdat kaleminin kanlı izleri altında inleyen o yaralı eser matbuat âlemine çıkacak hâlde olmadığından -fakir hastalar gibi- bir köşeye atılmış, adeta henüz canlı iken mezara gömülmüştü.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, “Şukûfe-i Bahâristân”, *Beyânü'l-Hak*, Receb 1328, 3: 1382.

⁴⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî’nin Şukûfe-i Bahâristân isimli yazı dizisi *Beyânü'l-Hak*’ın 70, 71, 73, 75, 77, 81, 92, 93, 94, 97, 100, 104, 106, 119, 122, 124 ve 125. sayılarında yer almaktadır.

⁴⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şukûfe-i Bahâristân (Baharistan Tomurcukları)*, trc. Semâ Babuşcu, 2. Baskı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019).

⁴⁷⁹ Abdulhamit Birişik, “Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin Mevâhib-i Aliyye’si”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2004, 17: 62.

⁴⁸⁰ Hüseyin Vâiz’in tefsirine yapılan tercümeler hakkında detaylı bilgi için bk. Recep Arpa, “Tâhirü'l-Mevlevî’nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi’nden Bir Numûne”, *Usul İslam Araştırmaları*, Haziran 2014, 21: 129-135; Birişik, “Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin Mevâhib-i Aliyye’si”.

⁴⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyinî”, *Beyânü'l-Hak*, 21 Ağustos 1327, 2: 916.

Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi, müellif Hüseyin Vâiz'in tefsirinde takip ettiği usulü benimseyen bir çalışmadır. Tâhirü'l-Mevlevî, âyetlerin tefsirini kelime kelime tercüme etmiştir. Tercümede *Tefsîr-i Mevâhib-i Aliyye*'nin Hindistan baskısının esas alındığı ifade edilmektedir.⁴⁸² Tâhirü'l-Mevlevî nezdinde bu eserin büyük bir önemi hâiz olduğu, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* ve *Mesnevî Dersleri* başta olmak üzere eserlerinde, *Tefsîr-i Hüseyinî*'den birçok yerde atıf yaptığı görülmektedir.

Araştırmalar neticesinde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi*'ne, Fâtiha Sûresi'nin tamamı ve Bakara Sûresi'nden yedi ayeti içeren bölümü hariç ne yazık ki ulaşılamamıştır. Mezkûr bölümlerin *Minverü'l-ulûm* adlı derginin beşinci (*Tefsîr-i Hüseyinî'den Sûre-i Fâtiha Tercümesi*, 14 Şubat 1327/9 Rebiülevvel 1330, sayı: 5, sayfa: 79) ve yedinci (*Tercüme-i Tefsîr-i Hüseyinî'den Sûretü'l-Bakara*, 2 Nisan 1328/27 Rebiülahir 1330, sayı: 7, sayfa: 11-112) sayılarında yayımlandığı görülmektedir. *Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi*'nden elimize ulaşan bu numuneler, Recep Arpa tarafından günümüz harflerine aktarılarak yayımlanmıştır.⁴⁸³

3.2.2.7. Kafkasya Mücâhidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı

Dağıstanlı lider ve mücahid Şeyh Şâmil'in (öl. 1871) yakın arkadaşlarından ve yazıcısı konumundaki Muhammed Tâhir el-Karahî tarafından Arapça kaleme alınan "*Bârikatü's-Suyufi'd-Dağıstâniyye fî ba'di Gazavâtî's-Şâmilîyye*" isimli eserin tercümesidir. Kafkaslar'daki Rus işgaline gösterilen direnişin hikâyesini ana hatlarıyla konu edinen eser, Şeyh Şâmil'in isteği üzerine kaleme alınmıştır. Gazi Muhammed, Hamza ve Şeyh Şâmil gibi direniş hareketinin üç önemli isminin hayatlarına ve gazalarına dair malumat içermesi ve o dönemin hadiselerini ele alması açısından Kafkasya Tarihi araştırmacıları için kaynak konumundadır.

Eserin bir nüshası, Şeyh Şâmil'in oğlu tarafından Mehmed Âkif Ersoy'a Mekke ziyaretinde iken takdim edilmiş, Mehmed Âkif de İstanbul'a döndüğünde bu eseri tetkik edip yayınlaması için Tâhirü'l-Mevlevî'ye vermiştir.⁴⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî de eseri Arapça'dan Türkçe'ye (Osmanlıca) tercüme etmiş ve 1333 (1915) yılında İstanbul'da, Matbaa-i Amedi'de yayımlanmasını sağlamıştır. Eserin günümüz harflerine aktarılmış çeşitli neşirleri vardır.⁴⁸⁵

⁴⁸² Tâhir Olgun, "Bir Cevap", *İslâm Yolu*, 22 Aralık 1949, 1: 3.

⁴⁸³ Arpa, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'nden Bir Numûne".

⁴⁸⁴ Muhammed Tâhir el-Karahî, *Kafkasya Mücahidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı*, haz. Ensar Köse (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016), böl. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mukaddimesi.

⁴⁸⁵ En son yayımlanan neşir için bk. Muhammed Tâhir el-Karahî, *Kafkasya Mücahidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı*, haz. Ensar Köse (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016) Ayrıca Özdemir tarafından yayımlanan

3.3. Tasavvuf Sahasındaki Eserleri

Bu bölümde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf sahasında kaleme aldığı, telif, tercüme ve şerh türündeki eserlerine yer verilmiştir.

3.3.1. Telif Eserler

3.3.1.1. Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ

Evliyâ hilyelerinin bir numunesidir.⁴⁸⁶ Mevlânâ'nın manzum hilye-i şerîfini, nesebini ve tarîkat nisbetini ele alan eserde Mevlânâ'nın vasıflarına dair bazı manzumelere de yer verilmektedir.⁴⁸⁷ Eser, H.1315/M.1899 yılında Tahir Dede Kütüphanesi'nin ilk yayını olarak neşredilmiştir.⁴⁸⁸

Eserin 1-13 sayfaları arasında yer alan ve tamamı yüz doksan yedi beyitten oluşan⁴⁸⁹ “*Hilye-i Hazret-i Mevlânâ*”,⁴⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin çile çıkardığı dönemde (1896-1898) nazmedilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, daha önce Manisa Mevlevîhânesi Postnişîni Lütî Çelebi ve Rızâ Dede tarafından kaleme alınan hilyelerden istifade ederek *Hilye-i Hazret-i Mevlânâ*'yı yazmıştır.⁴⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî burada Hz. Mevlânâ'nın fiziki özelliklerinden bahsetmektedir.

Eserin devamında ise Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Mevlânâ'ya ve Şems'e dair çeşitli methiyelere yer vermektedir. Son bölümde ise Nazmi Bey, İzmirli Hafız İsmail ve Hafız Şerafeddin Bey'e ait birer şiire yer vermiştir. Eser günümüz Türkçesi ile yayımlanarak araştırmacıların ilgisine sunulmuştur.⁴⁹²

bir çalışma daha vardır ki bu çalışma, Tâhirü'l-Mevlevî'nin çevirisinin sadeleştirilerek günümüz okuyucusunun anlayabileceği seviyeye getirilmiş şeklindedir. Bk. H. Ahmet Özdemir, *Şâmil'in Kâtibi M. Tâhir el-Karahânî'nin Kaleminden İmam Şâmil'in Hâtıratı* (İstanbul: Eşik, 2014).

⁴⁸⁶ Evliyâ hilyeleri tasavvuf büyüklerinin bedenî ve ahlâkî özelliklerini bahseden eserlere denilmektedir. Bk. Zülfikar Güngör, “Bir Edebî Tür Olarak Hilyeler”, *Bir Kutlu Doğum Şaheseri: Mevlîd ve Süleyman Çelebi*, ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 87.

⁴⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 18-19.

⁴⁸⁸ Eser hakkında bilgi için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*.

⁴⁸⁹ Hilye'nin bir başka nüshasının yer aldığı *Mecmûa-i Medâiyih-i Mevlânâ*'da hilye 184 beyittir. Buradaki 2 beyit *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*'da yer almamaktadır. Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ'da ise beyit sayısı 195 olup 12 beyit *Mecmûa-i Medâiyih-i Mevlânâ*'da bulunmamaktadır. Dolayısıyla eksik-fazla ayrımını yapıp hepsini topladığımızda hilye 197 beyitten oluşmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Neslihan Koç Keskin, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hilye'sine Göre Mevlânâ”, *Erdem Dergisi*, 50 (2008): 200.

⁴⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, hilyenin adının “*Hilye-i Hazret-i Mevlânâ*” olduğunu şu beyitte nazmetmektedir: “*Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'dır / Nefes-i şeyh-i kerem fermadır*” (Beyit No. 170) Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 12.

⁴⁹¹ Bu husus şu şekilde dile getirilmektedir: “Lütî Çelebi ve Rızâ Dede'nin manzumelerine üçüncü olup daha ziyade tetkik ve tettebbu' ile yazıldığından “Fe'azzeznâ bi-sâlisin”(Bir üçüncü [elçi] ile destekledik. Yâsîn, 36/14) iltifatına mazhar olması eltâf-ı Sübhâniye'den me'mûldür.” Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 1.

⁴⁹² Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlana*, ed. Mehmed Veysî Dörtbudak (Konya: Rûmî Yayınları, 2008). Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'sını şekil ve içerik olarak inceleyen çalışma için bk. Keskin, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hilye'sine Göre Mevlânâ”. Hilye metninin incelendiği bir

3.3.1.2. Çilehâne Mektupları/Mevlevî Çilesi (Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevî Çilesi Hâtırât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede'ye Mektuplar)

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Ahmet Remzi Akyürek'e çoğunluğunu çile yıllarında yazdığı yirmi mektubu bulunmaktadır. Bunlar, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevî Çilesi Hâtırât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede'ye Mektuplar” başlığı altında bir defter içerisinde Milli Kütüphane'de FB 410 arşiv numarası ile kayıtlıdır.⁴⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu mektupları Cemal Kurnaz ve Gülgün Yazıcı (Erişen) tarafından yayına hazırlanarak evvela “*Çilehâne Mektupları*”⁴⁹⁴ sonra da “*Mevlevî Çilesi*”⁴⁹⁵ ismiyle neşredilmiştir.⁴⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'nin çile döneminde yazdığı bu mektuplar, günümüz araştırmacıları tarafından mezkûr isimlerle kitaplaştırılmıştır.

Çilehâne Mektupları, Tâhirü'l-Mevlevî ve Ahmet Remzi Akyürek'in hayatına ve şahsiyetine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Tâhirü'l-Mevlevî çile çıkardığı dönemde çevresinde bulunan Mevlevî dede ve dervişleri hakkında yakın dönem Mevlevîlik tarihine ışık tutacak bilgiler vermektedir. Tâhirü'l-Mevlevî mektuplarında Mevlevîlikteki 1001 günlük çile hakkında da kıymetli bilgiler vermiş ve kendi iç dünyasına ait hususiyetleri paylaşmıştır.

Çilehâne Mektupları'nı önemli kılan bir diğer husus ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin şiir zevkini ve edebî yönünü yansıttığı olmasıdır. Edebî malzeme açısından bir hayli zengin olan bu mektuplar, yakın dönem edebiyat tarihi alanı için de önem arz etmektedir.

3.3.1.3. Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum

Eser, Şeyh Mehmed Celâleddîn Dede'nin 13 Mayıs 1908 tarihinde vefat etmesi üzerine, mürşidini kaybeden Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaralı ruhunun bir tercümanı olarak kaleme alınan bir risâledir. Bir mürid olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin mürşidine olan muhabbetini ve vefatı üzerine yaşadığı hüznü yansıtmaktadır.

“Rûh-ı müştâkı urûc eyleyerek

Verdi fer âlem-i illiyyîne

başka çalışma için bk. Fatma Hilâl Üzer, *Türk-İslâm Edebiyatında Evliyâ Hilyeleri* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 149-201.

⁴⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevî Çilesi Hâtırât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede'ye Mektuplar*, Milli Kütüphane, nr. FB 410.

⁴⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları* haz. Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995).

⁴⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi* haz. Cemal Kurnaz, Gülgün Erişen (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008).

⁴⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'nin mektuplarını yayına hazırlayan Cemal Kurnaz ve Gülgün Yazıcı, mektupların büyük bir kısmının çile döneminde yazılmasından ötürü ilk baskısında “*Çilehâne Mektupları*” diye adlandırdıkları esere ikinci baskıda “*Mevlevî Çilesi*” demeyi uygun gördüklerini, ifade etmektedirler.

Biz de ihlâs ile takdim edelim

Fâtihâ rûh-i Celâleddîn'e”

Risâlenin kapağında yer alan bu dörtlük ile şeyhine takdim ettiği eserini, şeyhinin mahdumu Abdülbaki Baykara'ya (öl. 1935) küçük bir hediye olmak üzere neşretmiştir.⁴⁹⁷ Şeyh Mehmed Celâleddîn Efendi'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında önemli bilgiler sunan eserde, dönemin bazı hadiselerine de yer verilmektedir. Risâlenin bir bölümü *Temâşâ* gazetesinde peyderpey yayımlanmış, tam hali ise 1326/1908 yılında Matbaa-i Mekteb-i Sanâyi'de Osmanlıca neşredilmiştir.⁴⁹⁸

Muhtevasına dair genel bir bilgi edinilmesi açısından eserin konu başlıklarını zikretmekte fayda vardır. *Mukaddime* ve *Temâşâ* gazetesi ser-muharriri Râif Bey'e hitap edilen bir yazıyla başlayan eser, “Şeyh Celâleddin Efendi Kimdi?” sorusuna cevap verilerek devam etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, Mehmed Celâleddin Dede'nin vefatına düşülen tarihleri de bu eserde toplamıştır. Mehmed Celâleddin Dede'nin vefatından sonra yerine geçen oğlu Abdülbâki Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh olarak tayin ediliş süreci de eserin başka bir konusudur. Mehmed Celâleddin Dede'nin *Mesnevî*'nin VII. cildine dair görüşleri de yer almaktadır. Eserin son bölümlerinde ise Yenikapı Mevlevîhânesi'nin şeyhleri manzum zikredilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin hacmi küçük, muhteva ve değeri erbabınca kıymetli eseri, “*Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*”⁴⁹⁹ ismiyle Safi Arpaguş tarafından yayına hazırlanarak günümüz Türkçesi ile neşredilmiştir.⁵⁰⁰ Suûdu'l-Mevlevî'nin (öl. 1948) bu eser hakkındaki kanaatini içeren dörtlük şöyledir:

“Eser değil bu bir âyinedir ki enzâra

Eder sahâifi arz-ı cemâl-i Mevlânâ

O zâtı etmede tarîf kim anıldıkça

Gelir zebânlara ism-i Celâl-i Mevlânâ.”⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*, 2.

⁴⁹⁸ Eser hakkında geniş bilgi için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*.

⁴⁹⁹ Bu eser hakkında yapılmış çalışmalar için bk. Müzahir Kılıç, “Tâhirü'l-Mevlevî'nin ‘Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhum’ Adlı Eseri”; İsmail Pişkin, *Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm* (Mezuniyet Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982).

⁵⁰⁰ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*.

⁵⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*, 48.

3.3.1.4. Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri

Muhammed Şahin tarafından neşredilen *Mesnevî'nin Tenkidi* isimli esere Tâhirü'l-Mevlevî'nin cevap niteliğinde yazdığı yirmi iki sayfalık bir risaledir. Muhammed Şahin, eserinde Mevlânâ'yı ve *Mesnevî*'yi dar ve tek tipçi bir zihniyetle eleştirmektedir.⁵⁰² Eser incelendiğinde yazarın bilgi donanımı açısından eksik olduğu ve *Mesnevî*'ye yaklaşımında art niyetli olduğu görülmektedir.⁵⁰³ Mevlânâ ve *Mesnevî* âşığı olan Tâhirü'l-Mevlevî, söz konusu yazarın eleştirilerine sessiz kalmamış cevap ve reddiye mahiyetinde bu eseri kaleme almıştır.⁵⁰⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, eserin ilk bölümlerinde Hz. Mevlânâ'nın sağlığında *Mesnevî*'ye yöneltilen eleştirilere ve Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de bu mu'terizlere verdiği cevaplardan misal getirerek başlamaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'ye yöneltilen eleştirilerin “*Mesnevî*”nin münderacatı basit ve sathidir” demekten ibaret olduğuna dikkat çekmektedir. Bu hükmün de *Mesnevî*'yi eleştirenlerin sathi nazar olmalarından kaynaklandığını söylemektedir. Kitabın ismindeki “eski mu'terizler” ifadesi buradan hareketle eklenmiştir.

Eserin yazılmasına sebep olan yeni mu'teriz ise Muhammed Şahin'dir. Tâhirü'l-Mevlevî, eskiden *Mesnevî*'yi eleştiren kimselerin “*Mesnevî*”nin içeriği basit, yüzeysel” gibi yorumlarda bulunduğunu, ancak şimdilerde *Mesnevî* hakkında bazılarının “Din bakımından değeri yok, din kitabı sayılacak mahiyette değil!” şeklinde ifadelere cüret gösterdiklerini ifade etmektedir.⁵⁰⁵ Molla Cami'nin *Mesnevî* hakkındaki takdirlerini hatırlatan Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin dinî açıdan bir kıymeti yoksa bir din âlimi onu neden yüceltsin; Mevlânâ hakkında “Peygamber değildir, ancak kitap sahibi bir velidir.” deme cesaretini neden göstereyin diye de sorar.⁵⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Şahin'in *Mesnevî* hakkındaki eleştirisi özetle şu şekildedir: “*Mesnevî*”nin lisan ve şiir açısından bir değeri olabilir. Ancak din açısından bir kıymeti yoktur. Çünkü *Mesnevî*, bir din kitabı sayılacak mahiyette değildir.”⁵⁰⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, Şahin'in Mevlânâ, *Mesnevî* ve Mevlevîlik hakkında hiçbir araştırma yapmadan yorumda bulunduğunu iddia etmektedir. Farsçayı bilmediğini,

⁵⁰² Bk. Muhammed Şahin, *Mesnevî'nin Tenkidi*.

⁵⁰³ Mezûr eser hakkındaki değerlendirmeler için bk. Süleyman Gökbulut, “Modern Bir Molla Kâsım Örneği: Muhammed Şahin'in Mesnevî'nin Tenkidi Adlı Eseri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 35 (2015): 145-167.

⁵⁰⁴ Bk. Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri* (İstanbul: Tecelli Matbaası, 1946).

⁵⁰⁵ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, 13.

⁵⁰⁶ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, 14.

⁵⁰⁷ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, 13.

Mesnevî’yi okumak şöyle dursun *Mesnevî*’nin şerhlerine dahi sathi bir nazarla bakmadığını ifade ederek bu kadar gafletle *Mesnevî*’yi nasıl tenkit ettiğine şaşırdığını söylemektedir.⁵⁰⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî*’yi tenkit eden *Mesnevî’nin Tenkidi* adlı eserin sadece önsöz kısmına cevap verebilmiş, eserin diğer bölümü hakkında da kanaatini “Eser, ekseriyet itibariyle yanlış, uydurma ve delile dayanmayan bilgiler içermektedir.”⁵⁰⁹ şekilde bildirmiştir.

3.3.1.5. *Mesnevî*’nin Yeni Mu’tarızına İkinci Cevap

Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’terizleri* isimli eserini neşrettikten sonra Muhammed Şahin tarafından *Mesnevî’nin Tenkidini Beğenmeyene Cevap* başlığı adı altında on iki sayfalık bir risale yazılmıştır.⁵¹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî kendisine cevap niteliğinde yazılan bu risaleye karşılık vererek *Mesnevî’nin Yeni Mu’tarızına İkinci Cevap* adındaki on altı sayfalık risalesini kaleme almıştır.⁵¹¹

3.3.1.6. Hallâc-ı Mansûr’a Dâir

Tasavvuf tarihinde, hakkında çok konuşulan isimlerden olan Hallâc-ı Mansûr (öl. 309/922) hakkındaki şüpheleri giderme amacıyla yazılmıştır. Tâhirü’l-Mevlevî eserin giriş bölümünde bu gayesini ifade etmektedir:

“Maksadım: Şehîd-i mağfur Hüseyin el-Hallâc b. Mansûr’a dair bildiğim kadar malumat vermek ve bazılarınca Veliyy-i müşârunileyh hakkındaki şüpheleri gidermektir. Cenâb-ı Hak’dan tevfiğ ve hidayet dilerim.”⁵¹²

Eser, yirmi üç sayfadan ibaret olup yazma hâlinde İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Şer’iye Bölümü 1397 numarada kayıt altındadır. Eserin telif tarihi 1 Şubat 1945 (hicrî 1324)’dür. Eserin Mustafa Nuri b. Mehmed Şâkir tarafından 14 Şubat 1945 tarihli müstensih nüshası mevcuttur.

Tâhirü’l-Mevlevî *Hallâc-ı Mansûr’a Dâir* adlı eserine “Hallâc-ı Mansûr kimdir?” sorusuna cevap vererek başlar. Akabinde Hallâc-ı Mansûr’un nasıl idam edildiğini anlatır. Hallâc-ı Mansûr’un idamına taraftar ve aleyhtar olan bazı isimlere değinir. “Ene’l-Hak” sözünün Hallâc-ı Mansûr’dan başka kimseler tarafından da söylendiğine işaret ederek

⁵⁰⁸ Tahir Olgun, *Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’terizleri*, 12.

⁵⁰⁹ Tahir Olgun, *Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’terizleri*, 22.

⁵¹⁰ Bk. Muhammed Şahin, *Mesnevî’nin Tenkidini Beğenmeyene Cevap* (İstanbul: Güven Basımevi, 1947).

⁵¹¹ Bk. Olgun, *Mesnevî’nin Yeni Mu’tarızına İkinci Cevap* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1947).

⁵¹² Tâhirü’l-Mevlevî, *Hallâc-ı Mansûr’a Dâir* (İstanbul, 1945), İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, nr. 1397, Giriş.

Hallâc-ı Mansûr'un idam edilmesinde başka sebeplerin olduğuna dikkat çeker. Ayrıca eserinde ilim çeşitlerinden, ilm-i ledünnîden ve kurb kavramından bahsetmektedir.⁵¹³

Bu eser, ilk olarak Zülfikar Güngör tarafından “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hallâc-ı Mansûr'a Dair Risâlesi” ismiyle yayımlanmıştır.⁵¹⁴ Daha sonra ise Mustafa Kirenci tarafından yayına hazırlanarak, *Kudret Denizinde Bir Su Kuşu Hallâc-ı Mansûr'a Dâir* ismiyle Büyüyen Ay Yayınları vasıtasıyla okuyucu ile buluşturulmuştur.⁵¹⁵

3.3.1.7. Kudemâ-yı Mevleviyye

Müellifin, Ahmed Eflâkî'nin (öl. 761/1360) meşhur eseri *Menâkıbü'l-ârifîn*'de isimleri geçen yüz on dört Mevlevî büyüğünün⁵¹⁶ biyografisine yer verdiği, Mevlevî tarihi açısından önemli bir eserdir. *Kudemâ-yı Mevleviyye*'nin vücuda gelmesi şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tâhirü'l-Mevlevî, *Menâkıbü'l-ârifîn*'i istinsah ettiği süre zarfında Ahmed Eflâkî'nin menkıbeleri kimlerden naklettiğini araştırmış ve bir deftere not tutmuştur. Yüz yirmiden fazla isme ulaşan Tâhirü'l-Mevlevî, bu isimlerin biyografisine dair malumat toplamaya başlamış ve bir aylık çalışma neticesinde 29 Eylül 1944 tarihinde eseri tamamlamıştır.⁵¹⁷ Adını da *Kudemâ-yı Mevleviyye* (Mevlevî tarikatının ileri gelenleri) olarak belirlemiştir. Müellif, eseri tamamladıktan sonra bir rüyasında kendisine ortadan kesilmiş yarım bir ney hediye edildiğini nakletmektedir. Bunun kendisi için manevî bir hediye olduğunu düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, neyin yarım olmasındaki hikmetin de kitabın hepsini değil râvisi belirli kısımları tercüme etmesinde olduğunu söyler.⁵¹⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, bu eser vasıtasıyla hicrî VII. ve VIII. Asırlarında Mevlevîliğe müntesip bazı zevatın unutulmaktan kurtulduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁹ 6 Aralık 1944 tarihinde Feridun Nâfiz Uzluk'a gönderdiği mektupta şu ifadelerle yer vermektedir:

“... Bu râvileri hurûf-i hecâ sırasıyla kaydettim. Naklettikleri menkıbeleri de ilave eyledim. Yüz yirmiden ziyade Mevlevînin adı ve kısaca hayatı meydana çıktı. VII. ve VIII. Asr-ı hicrîlerde yaşamış ve Cenâb-ı Pîr ile Sultan Veled'e ve Ulu Ârif Çelebi'ye

⁵¹³ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Hallâc-ı Mansûr'a Dâir* 1945, İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, nr. 1397.

⁵¹⁴ Zülfikar Güngör, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hallâc-ı Mansûr'a Dair Risâlesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999): 581-597.

⁵¹⁵ Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Kudret Denizinde Bir Su Kuşu Hallâc-ı Mansûr'a Dâir*, haz. Mustafa Kirenci (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2018).

⁵¹⁶ Eserde geçen 114 Mevlevî büyüğünün isim listesi için bk. Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 88-90; Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 150.

⁵¹⁷ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 88.

⁵¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, 143.

⁵¹⁹ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 88.

derviş olmuş zevâtın bir kısmı olsun unutulmaktan kurtuldu.”⁵²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu ifadeleri Kudemâ-yı Mevleviyye'nin Mevlevî tarihi açısından önemli bir yere sahip oluşuna işaret etmektedir.

Eserin iki parça defterden oluşan müellif nüshasının ilk bölümü kayıptır. İkinci defter ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu 161 arşiv numarasıyla kayıt altındadır. Ayrıca eserin bir adet müstensih nüshası Atilla Şentürk'ün kütüphanesinde bulunmaktadır.⁵²¹

3.3.2. Tercüme ve Şerh Ettiği Eserler

3.3.2.1. Mesnevî Dersleri ve Şerh-i Mesnevî

Tâhirü'l-Mevlevî'nin en önemli eserlerinden biridir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fatih Cami (20 Ağustos 1923 (1339) - 7 Aralık 1925 (1341), Süleymaniye Cami (1948 öncesi) ve Lâleli Camii'nde (1948'den sonra) okuttuğu *Mesnevî* derslerinde tuttuğu notların kitap hâline getirilmiş hâlidir.

Tâhirü'l-Mevlevî hayatta iken eser, *Mesnevî Dersleri* adı altında 17 Şubat 1949 tarihli İslâm Yolu Dergisi'nin 20. Sayısı ile birlikte formalar halinde yayınlanmaya başlamıştır. Bu şekilde *Mesnevî*'nin birinci cildinin tamamı ile ikinci cildinin bir kısmına tekabül eden toplam yüz yirmi üç forma yayımlanmış, bu formalar daha sonra *Mesnevî Dersleri* adı altında ciltlenmiştir.⁵²² Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı sonrasında Fethi Sezai Türkmen *Mesnevî Şerhi*'nin kalan kısımlarının yayınlanması hususunda gayret göstermiş ve 1963-1975 yılları arasında şerhin on dört cilt halinde *Şerh-i Mesnevî* adıyla yayınlanmasına vesile olmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin ömrü *Mesnevî*'nin tamamını şerhe yetmemiştir. Şerh ettiği bölüm, *Mesnevî*'nin başından 5. cildin 1148. beytine (17309. Beyit) kadarki kısımdır ki üst satırlarda bahsi geçtiği üzere 14 cilt halinde yayımlanmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin talebesi Şefik Can'ın katkıları ile *Mesnevî*'nin kalan beyitleri tercüme edilmiş ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu eseri tam olarak en güncel ve kapsamlı hâliyle 10 cilt şeklinde Şamil Yayınları tarafından *Mesnevî Şerhi* adı altında basılmıştır. Bu eser, *Mesnevî*'yi

⁵²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Feridun Nâfiz Uzluğ'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, 143.

⁵²¹ *Kudemâ-yı Mevleviyye* üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, *Kudemâ-yı Mevleviyye*'nin iki nüshası esas alınarak tenkitli metni transkripsiyon yöntemiyle sunulmuştur. Bk. Nimet İpek, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Kudemâ-yı Mevleviyye Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

⁵²² Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 199.

günümüz gençliğinin anlayabileceği sade bir dil ve Türkçe ile izah etmesi bakımından kıymetlidir. Eser, ikinci bölümde tüm yönleriyle incelenecektir.

3.3.2.2. Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi

İsmail Ankaravî'nin (öl. 1041/1631) *Nisâb-ı Mevlevî* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. *Nisâb-ı Mevlevî* Şeyhülislam Yahyâ Efendi'nin (öl. 1053/1643) isteği üzerine İsmail Ankaravî'nin kaleme aldığı en son eseridir. Manzum olarak yazılan eserin dili Farsçadır. Üç bölümden müteşekkildir ki birinci bölümde tarîkata, ikinci bölümde şerîata, üçüncü bölümde ise sülûk mertebelerine dair konulara yer verilmiştir.⁵²³ Ankaravî'nin bir diğer eseri *Minhâcü'l-Fukarâ* ile muhteva bakımından benzerlik söz konusudur. Tâhirü'l-Mevlevî, Ankaravî'nin *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın daha iyi anlaşılması için destek mahiyetinde *Nisâb-ı Mevlevî*'yi yazdığı görüşündedir.⁵²⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, çeviriyi yaparken Ankaravî'nin *Mesnevî Şerhi*'nden istifade ettiğini ve tercüme etmesindeki amacının Mevlevî tarîkatına ve ihvanına hizmet olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁵ Eser, Yakup Şafak ve İbrahim Kunt editörlüğünde “*Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*”⁵²⁶ adıyla ve Bekir Şahin tarafından yayına hazırlanarak “*Nisâbü'l-Mevlevî Mevlevîlik Yolunun Esasları*”⁵²⁷ ismiyle okuyucu ile buluşturulmuştur.

3.3.2.3. Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân

Hindistan meşâyihından Şah Abdurrahman'ın *Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân* (Kur'ân Kerîm'in Özü) adlı *Mesnevî-i Manevî* ile ilgili Farsça eserinin aynı isimle Tâhirü'l-Mevlevî tarafından tercüme edilmiş şeklidir. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân*'ında bu eser ile ilgili şu tarihi düşmüştür:

“Şeş cild Mesnevî'den almış da feyz-i unvan

Tarih-i cevher olmuş Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân”

1313⁵²⁸

⁵²³ Ankaravî'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1992), 116.

⁵²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Nisabül Mevlevî Tercümesi*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, nr. 42 Kon 5257, Mukaddime.

⁵²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Nisabül-Mevlevî Tercümesi*, Mukaddime.

⁵²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*, ed. Yakup Şafak - İbrahim Kunt (Konya: Tekin Kitabevi, 2005).

⁵²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şeyh İsmail Ankaravî Nisâbü'l-Mevlevî Mevlevîlik Yolunun Esasları*, ed. Bekir Şahin (İstanbul: Mihrabad, 2017).

⁵²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî* (2).

Tâhirü'l-Mevlevî'nin çile yıllarında kaleme aldığı bu eser, Farsçadan yapmış olduğu ilk tercümesidir.⁵²⁹ Eserin bir nüshası Fatih yangınında, Şeyh Celâleddin Efendi'ye hediye edilen diğer nüshası da Yenikapı Mevlevîhânesi yangınında kaybolmuştur. Günümüze ulaşan bir nüshasına henüz rastlanmamıştır.

3.3.2.4. Menâkıbu'l-Ârifin'de Münderec Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'den On Fasılın Tercümesi

Eser, Şemseddîn Ahmed Eflâkî'nin (öl. 761/1360) *Menâkıbu'l-Ârifin* adlı kitabında, Şems-i Tebrîzî'nin tasavvufî görüşlerinin yer aldığı bir bölümün tercümesidir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça'dan tercümesini yaptığı bu bölümde marifet, hikmet, ariflerin alameti, cömertlik, tevazuu, semâ, nefsin heva ve hevesine uyma gibi tasavvufî konular yer almaktadır.⁵³⁰ 12 Temmuz 1947 tarihinde tamamlanan tercümenin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 60'ta kayıtlıdır.⁵³¹

3.3.2.5. Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi

Üsküdar Mevlevîhânesi son şeyhi Ahmed Remzi Akyürek'in (öl. 1944) *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ*⁵³² adlı eserinin Tâhirü'l-Mevlevî tarafından Farsçadan tercüme edilmiş halidir. Tâhirü'l-Mevlevî 25 Ramazan 1343 (19 Nisan 1925) tarihinde hitama erdirdiği eserini, hocası Mehmed Esad Dede ve şeyhi Mehmed Celâleddîn Dede'ye ithaf etmektedir. Eserin Tâhirü'l-Mevlevî tarafından bağışlanan bir nüshası, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu Şer'iyye bölümü No. 1320'de yer almaktadır.⁵³³ Otuz beş varaktan müteşekkil eserin ilk sekiz varağı *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ*'nın matbu hâlidir. Kalan bölüm ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercümesini ve yer yer açıklamalarını içeren yazma kısımdır.

Eserin Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda yer alan 13012/Y021.01 arşiv numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır. Eser, yapılan

⁵²⁹ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, 91.

⁵³⁰ Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 154.

⁵³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Menâkıbu'l-Ârifin'de Münderec Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'den On Fasılın Tercümesi* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 60.

⁵³² *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî*'de yer alan duâ ile ilgili beyitleri derleyen küçük hacimli bir risaledir. Bu eser, 1336 (1920) senesinde Matbaa-i Askeriye tarafından neşredilerek *Mahfil* dergisinin eki olarak okuyucuya takdim edilmiştir. Ahmed Remzi el-Mevlevî, *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ* (İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1336).

⁵³³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi* (İstanbul), İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, nr. 1320.

bir akademik çalışma kapsamında günümüz harflerine aktararak okuyucuların ilgisine sunulmuştur.⁵³⁴

3.3.2.6. Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi

Kübreviyye'nin Hemadâniyye kolunun kurucusu Ali b. Şihâbeddîn b. Muhammed Hemadânî'nin (öl. 786/1385) “*Risâle-i Fütüvvetiyye*” adlı eserinin Farsçadan yapılmış tercümesidir. *Risâle-i Fütüvvetiyye*, fütüvvet (ahîlik) teşkilatının yapısını ve faaliyetlerini tasavvufî bakış açısıyla anlatmaktadır. Fütüvvet silsilesini gösteren bir icâzetnâme de yer almaktadır.⁵³⁵ Eser, fütüvvet teşkilatı ile Kübreviyye arasındaki bağlantıya vurgu yapmaktadır.⁵³⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, Hemadânî ve *Risâle-i Fütüvvetiyye* hakkında bilgi verdikten sonra eserin tercümesine geçer. 6 Kanun-ı Evvel 1946 tarihinde tamamlanan bu eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu No. 62'de kayıtlı tek nüshası bulunmaktadır.

3.3.2.7. Tercümelerim

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “*Tercümelerim*” ismini verdiği bu eserinde dört farklı kitabın tercümesi yapılmıştır.⁵³⁷ İlki Ahmed Remzi Akyürek'in *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ* isimli eserinin metniyle birlikte tercümesidir. İkincisi Abdurrahman Câmî'nin İbnü'l-Fârız'ın “*Kasîde-i Hamriyye*” adlı kasidesine yaptığı “*Levâmi*” isimli şerhidir. Üçüncüsü Abdurrahman Câmî'nin “*Şerh-i Rubâiyyât*”ında vahdet-i vücûda dair meselelerin tercümesidir.⁵³⁸ Dördüncüsü ise Muhammed Şîrîn Mağribî tarafından kaleme alınan “*Câm-ı Cihânnümâ*” isimli eserin metniyle beraber tercümesi verilmiştir.⁵³⁹ Eserin Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazmalar Koleksiyonu No. Y021'de kayıtlı tek nüshasına ulaşılmıştır.

⁵³⁴ Uğur Can, *Tâhirü'l-Mevlevî Tercüme-i Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

⁵³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, bu risâlenin bir icâzetnâme olarak yazıldığını, Hemadânî tarafından Ali Tûtî Alişâhî'ye fütüvvet elbisesi giydikten sonra verildiğini söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, *Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi* (İstanbul, 15 Ağustos 1946), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 62, 2a.

⁵³⁶ Tahsin Yazıcı, “Hemadânî, Emîr-i Kebîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 187.

⁵³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân*'ında eserle ilgili şu bilgileri vermektedir: “(Bu eser) tasavvufa dair Molla Câmî'nin “*Şerh-i Rubâiyyât*” ve “*Levâmi*” risâleleri, *Mesnevî-i Şerif*’ten müktebes “*Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ*”nın bir de “*Câm-ı Cihânnümâ*” ünvanlı risâle-i arifânenin tercümeleridir.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)*, 10b.

⁵³⁸ *Şerh-i Rubâiyyât* ve tercümeleri hakkında Abdurrahman Acer tarafından yapılan çalışma için bk. Molla Câmî, *Vücûd ve Vahdet-i Vücûda Dâir Şerh-i Rubâiyyât*, ed. Abdurrahman Acer, trc. Tâhirü'l-Mevlevî (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014).

⁵³⁹ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Tercümeler* (İstanbul), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yazmalar Koleksiyonu, nr. Y021.

3.4. Süreli Yayınlardaki Yazıları

Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazı ve şiirlerinin yayımlandığı dergiler içerisinde *Nekregü*, *Mekteb*, *Pîşekâr*, *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlü'r-reşâd*, *Mahfil*, *İ'tisâm*, *Peyâm-ı Sabah*, *Yücel* ve *İslâm Yolu* yer almaktadır.

3.4.1. Sırât-ı Müstakîm

Sırât-ı Müstakîm, 30 Recep 1326 (28 Ağustos 1908) 11 Rebiülevvel 1330 (29 Şubat 1912) tarihleri arasında yedi cilt halinde yüz seksen iki sayı olarak yayımlanmış bir dergidir. Başlık altında kendini “din, felsefe, edebiyat, hukuk, ulûmdan bahis haftalık dergidir” şeklinde tanımlamaktadır. Derginin kurucuları Ebü'l-'ulâ Zeynelâbidin ve Eşref Edip Fergan'dır. Eşref Edip'in daha fazla sorumluluk aldığı ve derginin teknik yükünü üstlendiği görülmektedir.

Din, felsefe, edebiyat, hukuk, siyaset, toplum ve medenî ahval *Sırât-ı Müstakîm*'in başlıca bölüm başlıklarını oluşturmaktadır. Derginin yazar kadrosunda ise Mehmed Âkif Ersoy, İzmirli İsmail Hakkı, Babanzâde Ahmed Naim, Bursalı Mehmed Tâhir, M. Şemsettin Günaltay, Ahmed Hamdi Aksekili, Tâhirü'l-Mevlevî, Ömer Fevzi ve Hocaâzâde Ahmed Hilmi gibi isimler yer almaktadır. Mehmed Âkif, *Sırât-ı Müstakîm*'in en istikrarlı yazarı olarak öne çıkmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Sırât-ı Müstakîm*'de toplamda yirmi sekiz adet yazı ve şiirleri yayımlanmıştır.⁵⁴⁰ “Verelim Haydi Donanmaya Bütün Varımızı”, “Mute ve Girit”, “Vakfe-i Arafat”, “Devr-i Peygamberî Tarihçesi”, “Emir Abdurrahman” yazı başlıklarından bazılarıdır.⁵⁴¹

3.4.2. Sebîlürreşâd

Sebîlürreşâd, *Sırât-ı Müstakîm*'in devamı niteliğinde olup siyasî, dinî, ilmî, edebî ve ahlakî bir mecmuadır. *Sırât-ı Müstakîm* 183. sayısından itibaren yayın hayatına *Sebîlürreşâd* ismiyle devam etmiştir. Bu değişiklik “Sekizinci ciltten itibaren aynı mesleği daha etraflı bir surette takip etmek üzere “Sebîlürreşâd” unvanı altında intişar

⁵⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Sırât-ı Müstakîm*'de çıkan yazı ve şiirleri 19, 23, 53, 63, 65, 72, 75, 80, 83, 92, 99, 116, 117, 120, 122, 123, 134, 138, 152, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180 ve 181. sayılarda yer almaktadır.

⁵⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazı ve şiirlerini içeren fihrist için bk. Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd Mecmuaları Fihristi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991).

edecektir.”⁵⁴² notuyla ilan edilmiştir. *Sebîlürreşâd*’ın isim ve fikir babası Mehmed Âkif Ersoy’dur.⁵⁴³ Sahibi ve sorumlu müdürü ise Eşref Edip Fergan’dır.

Tâhirü’l-Mevlevî, hatıratında *Sebîlürreşâd*’ın yayın haklarını evvela kendisinin aldığından bahsetmektedir. O, “*Sırât-ı Müstakîm*’in yenilenmesi gerektiğini düşünerek *Sebîlürreşâd* unvanlı bir mecmua imtiyazı aldığını, fakat neşrine başlayamadığını” söyler. Mehmet Âkif, Tâhirü’l-Mevlevî’den imtiyazı Eşref Bey’e vermesini rica etmiş, o da bu ricayı geri çevirmeyerek isim hakkını ve yayın iznini Eşref Edip’e devretmiştir.⁵⁴⁴ Bu bilgiler ışığında *Sebîlürreşâd*’ın kurucu mimarları arasında Tâhirü’l-Mevlevî’nin ilk sırada yer alması kanaatimizce yerinde olacaktır. Derginin ismine ilham olan “vallâhü yehdî men yeşâü ilâ sırâdi’n-müstekîm”⁵⁴⁵ ve “ittebi’ûni ehdikum sebîle’r-reşâd”⁵⁴⁶ âyetleri yer almaktadır.

Sebîlürreşâd 24 Şubat 1327 (8 Mart 1912) ile 5 Mart 1341 (1925) tarihleri arasında 8. cilt 183. sayıdan devam ederek haftalık olarak yayımlanmış ve 25. cilt 641. sayıya ulaşmıştır. Tahrîr-i Sükûn Kanunu ile kapatılan dergi, 641. sayısı ile yayın hayatına veda etmiştir.⁵⁴⁷ 1948 yılına gelindiğinde ise, Eşref Edip tarafından yirmi iki yıl aranın ardından Latin alfabesi ile tekrar neşriyata başlatılmış ve 1966 yılına kadar 362 sayı daha çıkartılmıştır. Bu dönemde derginin yazarları arasında Ahmet Hamdi Akseki, Ali Fuat Başgil, Kâmil Miras, Ömer Nasuhi Bilmen, Ömer Rıza Doğrul, Kemal Kuşçu, Hasan Basri Çantay, Ali Nihad Tarlan, Nurettin Topçu Peyami Safa, Nihad Sami Banarlı gibi isimler yer almaktadır.⁵⁴⁸

Sırât-ı Müstakîm’deki yazar kadrosunun çoğunluğu *Sebîlürreşâd*’da da yazılarını yazmaya devam etmiştir. Ömer Rıza Doğrul, Said Halim Paşa, Bergamalı Ahmed Cevdet, Elmalılı Hamdi Yazır, Eşref Edip, Ali Ekrem Bolayır yazar kadrosuna yeni katılan ve düzenli olarak yazan isimlerden bazılarıdır. Tefsir sahasında Bereketzâde İsmail Hakkı; hadiste Babanzâde Ahmed Nâim; felsefede Ferit Kam; fıkıhta Ahmed Hamdi Aksekili, İzmirli İsmail Hakkı; eğitimde Şemsettin Günaltay; hutbe ve vaazda Manastırlı İsmail Hakkı; siyasette Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler öne çıkmaktadır.⁵⁴⁹

⁵⁴² “*Sırât-ı Müstakîm-Sebîlürreşâd*”, *Sırât-ı Müstakîm*, Rebiülevvel 1330, 7: 418.

⁵⁴³ Dergi Mehmed Âkif’in desteği ile kurulmuştur. Bk. Yusuf Turan Günaydın, “*Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd*’da Mehmed Âkif’in Rolü ve İzleri”, *Hece*, 2008, 258-261.

⁵⁴⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 34.

⁵⁴⁵ “Allah dilediğini doğru yola iletir.” Nûr, 24/46.

⁵⁴⁶ “Bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim.” Mü’min, 40/38.

⁵⁴⁷ Adem Efe, “*Sebîlürreşâd*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2021), 36: 251-252.

⁵⁴⁸ Efe, “*Sebîlürreşâd*”, 36: 253.

⁵⁴⁹ Efe, “*Sebîlürreşâd*”, 36: 252.

Sebîlürreşâd'ın yazar kadrosunda yer alan Tâhirü'l-Mevlevî ise edebiyat sahasındaki yazıları ile öne çıkmaktadır. “Tâhirü'l-Mevlevî” imzası ile toplamda seksen sekiz adet çeşitli başlıklar altında yazı ve şiiri yayımlanmıştır. “Afganistan: Emir Abdurrahman Han”, “Müslümanlık Mani-i Tefirkadır”, “Zan Hakkında Malumat ve Halisane Bazı Temenniler”, “İslâm Askerine” kaleme aldığı yazı başlıklarından sadece birkaçıdır.⁵⁵⁰ 1948 yılından sonra Latin harflerle yayımlanan *Sebîlürreşâd*'da ise “Tahir Olgun” ismiyle dört yazısı bulunmaktadır.⁵⁵¹ Bu yazılarından birinde Hz. Mevlânâ'ya atılan iftiraya cevap vermekte, bir diğerinde ise insanların yapmayacağı şeyler hususunda neden söz verdiğini sorgulamaktadır.

3.4.3. Beyânü'l-Hak

Şehrî Ahmed Râmiz Efendi (1-43 aralığındaki sayılarda) ve Mustafa Âsım Efendi'nin (44-182 aralığındaki sayılarda) imtiyaz sahibi olduğu *Beyânü'l-Hak Gazetesi*, haftada bir pazartesi günleri çıkan dinî, edebî, siyasî ve fennî muhtevaya sahip yazıların neşredildiği bir yayın organıdır. İlk sayısı 9 Ramazan 1326/22 Eylül 1324 (22 Eylül 1908) tarihinde çıkan Beyânü'l-Hak'ın, 24 Zilkade 1330/22 Teşrîn-i Evvel (4 Kasım 1912) tarihine kadar belli aralıklarla toplam 182 sayısı yayımlanmıştır.

Gazetenin muallim, müderris ve din adamlarından oluşan yazar kadrosu içerisinde Şehrî Ahmed Efendi, Mustafa Sabri Efendi, Elmalılı Hamdi Yazır gibi dönemin önde gelen ilim adamları yer almaktadır. *Beyânü'l-Hak*'ın yedinci sayısından itibaren yazar kadrosuna dâhil olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin de hemen hemen her sayısında yazı ve şiirleri neşredilmiştir. 21 Şevval 1326/3 Teşrîn-i Sâni 1324 (16 Kasım 1908)'den 24 Zilkade 1330/22 Teşrîn-i Evvel 1328 (4 Kasım 1912) tarihine kadar birçok sayıda, toplam yüz seksen altı yazı ve şiirinin yayımlandığı tespit edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Târih-i İslâm Sahâifinden”, “Şukûfe-i Bahâristân Tercümesi” ve “Nazm ve Eşkâl-i Nazm” başlıklı yazı dizileri bu gazetede yayımladığı öne çıkan yayınlarıdır.

3.4.4. Cerîde-i Sûfiyye

Osmanlı'nın son dönemlerinde, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayın hayatına başlayan *Cerîde-i Sûfiyye* dinî ve tasavvufî bir mecmuadır. Hasan Kazım'ın önderliğinde ilk sayısı 6 Mart 1325 (19 Mart 1909) tarihinde çıkan derginin 161. ve son sayısı da 1

⁵⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Sebîlürreşâd*'da yazdığı yazıların fihristi için bk. Ceyhan, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd Mecmuaları Fihristi*, 435-438; Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 218-221.

⁵⁵¹ Bu yazı başlıkları şu şekildedir: “Müslümanlıkta İlk Hastane ve İlk Hastabakıcı Kadın” (c. 1, s. 4), “Esirliğe Karşı Müslümanlığın Yüksek Mücadelesi” (c. 1, s. 14), “Hz. Mevlânâ'ya İftira Hakkında” (c. 1, s. 27) ve “Niçin Yapmayacağımızı Söylüyorsunuz?” (c. 1, s. 81).

Eylül 1335 (1 Eylül 1919) tarihinde yayımlanmıştır. Haftalık olarak yayımlanmaya başlayan *Cerîde-i Sûfiyye*'nin 49. sayısından 133. sayısına kadar iki haftada bir yayımlandığı ve bu sayıdan itibaren tekrar haftalık olarak çıkmaya başladığı görülmektedir.⁵⁵²

Cumhuriyet öncesi, tasavvufu konu edinen dergiler içerisinde en uzun soluklu dergi olma unvanına sahip *Cerîde-i Sûfiyye*'de tasavvufun yanında dinî, edebî, ahlakî, siyâsî ve güncel içerikli yazılara da yer verilmiştir. Derginin ilk sayılarında kapak kısmında “Rehber-i şariat-ı Muhammediyye, kefil-i hukûk-i Osmâniyye, hadîm-i millet-i İslâmiyye” klişesi yer alırken sonraki sayılarda bu klişe “Tasavvufî, dinî, siyâsî, ahlâkî, edebî Türk cerîde-i İslâmiyyesi'dir”⁵⁵³ şeklinde güncellenmiştir. Ser Muharrir Ali Fuad'ın ilk sayıda kaleme aldığı “Mesleğimiz” başlıklı yazıda, derginin yayın politikasına dair şu bilgiler yer almaktadır:

“Şimdilik Cerîde-i Sûfiyye, ahlâkî, dinî ve tasavvufî olmak ve ahkâm-ı şer'îyye-i Muhammediyye'ye muvafık ve itikâd-ı fırka-i nâciyyeye mutabık bulunmak üzere birkaç makale iştilgal eleyecektir.”⁵⁵⁴

Cerîde-i Sûfiyye'nin yazar kadrosunda Ali Fuad, Sâdık Vicedânî, Veled Çelebi, Ahmed Remzi Akyürek, Bursalı Mehmed Tâhir, Hüseyin Vassâf, İsmail Hakkı İzmirli, Ferid Kam ve Tâhirü'l-Mevlevî gibi isimler bulunmaktadır.⁵⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Cerîde-i Sûfiyye*'de sekizinci sayıdan itibaren yazılarının yayımlandığı görülmektedir. Toplamda kırk bir makalesine yer verilen Tâhirü'l-Mevlevî'nin seri şeklinde yayımlanan yazıları arasında “Futûhât-ı İslâmiyye”, “Tarih-i İslâm” ve “Asr-ı Saadette Askerlik” başlıkları öne çıkmaktadır. Anlaşılabacağı üzere bu dergide kaleme aldığı yazılar genellikle İslam tarihi sahasına dairdir.

3.4.5. Mahfil

Mahfil, Tâhirü'l-Mevlevî, Ferid Bey ve Karahisarlı Ahmed Efendi tarafından kurulmuş, Zilkade 1332 (Temmuz 1920) ile Ramazan 1334 (Mart 1926) yılları arasında, altı yıllık bir süre zarfında toplamda altmış sekiz sayıya ulaşmış dinî, ilmî, edebî ve içtimai bir mecmuadır. Sahibi, müdürü ve muharriri Tâhirü'l-Mevlevî'dir. Almış yedinci sayısına kadar düzenli olarak yayımlanan derginin, Tâhirü'l-Mevlevî'nin İstiklâl

⁵⁵² Cerîde-i Sûfiyye'nin tüm sayıları için bk. İDP, İslamcı Dergiler Projesi, “Aranan: Cerîde-i Sûfiyye”, 19 Haziran 2021, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>.

⁵⁵³ Mustafa Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 410.

⁵⁵⁴ Ali Fuad, “Mesleğimiz”, *Cerîde-i Sûfiyye*, 06 Mart 1325, 1.

⁵⁵⁵ Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, 7: 410.

Mahkemeleri'nde yargılanma sürecinde üç ay sekteye uğradığı, Tâhirü'l-Mevlevî'nin beraatı sonrasında da altmış sekizinci sayısıyla beraber yayın hayatına veda ettiği görülmektedir.

Aylık olarak yayımlanan derginin yeni sayıları genellikle hicri ay başlarında çıkmaktadır. Ekseriyeti on altı veya yirmi sayfa olarak yayımlanmakta, bazı sayıların ise sekiz veya yirmi dört sayfa olarak neşredildiği görülmektedir. Yazar kadrosunda; Tâhirü'l-Mevlevî başta olmak üzere Ferid Kam, Ahmed Hamdi Aksekili, İskilipli Atıf Efendi, Suûdu'l-Mevlevî, Abdülbâki Baykara, Hüseyin Vassâf, Ahmet Remzi Akyürek, Reşit Mazhar gibi dönemin önde gelen isimleri yer almaktadır. Ağırlıklı olarak dinî, ilmî, içtimai ve edebî alandaki yazılara yer verilmektedir. Bununla beraber tasavvuf, felsefe, tarih ve fen gibi sahalar da dergide öne çıkan bölümler arasındadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, Müslümanlığa hizmet amacıyla *Mahfil* dergisini çıkarmıştır. İslam'ın menfaatine hizmet edecek makalelerin yayımlanması, derginin en önemli yayın politikasıdır. *Mahfil* dergisinin her sayısında tekrarlanan “*Müslümanlığın nef'ine hadim makalatın maaşşükr kabul ve dercedileceği*” ifadeleri bu derginin Müslümanların menfaatine uygun yayın politikası izlediğini göstermektedir. Müslüman büyüklerinin eserlerini bir araya getirme gayesi taşıdığı için de bu dergiye “toplanma yeri” sadedinde *Mahfil* ismi verilmiştir.⁵⁵⁶

Mahfil'in bir diğer yayın politikası da yazarları değil yazı içeriğini ve kalitesini öncesidir. Bu husus, derginin kapak bölümünde şu şekilde arz edilmektedir: “*İslam'ın menfaatine hizmet için olan makaleler teşekkürle beraber kabul edilerek yayınlanır. Yazarın şahsiyeti değil yazının ehemmiyeti nazarı dikkate alınır.*”

Mahfil'in bütçe durumundaki yetersizlik sebebiyle zaman zaman ücretle yazı yazdırma hususunda sıkıntı yaşanmış ve bu noktada Tâhirü'l-Mevlevî yoğun mesai harcayarak ihtisası dairesinde önemli yazılar kaleme alarak derginin yayın hayatına devam etmesini sağlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî derginin idaresi, makalelerin yazılması ve sıra tertibi, provaların tashihi ve abonelere gönderilmesi gibi işleri tek başına yaparak derginin neredeyse tüm yükünü yüklenmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 112.

⁵⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 113.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil*'de toplam iki yüz kırk dört başlık altında yayımlanmış yazı ve şiirleri bulunmaktadır.⁵⁵⁸ Misal olarak *Mahfil*'in Zilkade 1338 tarihinde çıkan 1. sayısında sırasıyla “Temsîl-i Kur'ânî”, “Asr-ı Saadette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri”, “Büyüklerimiz -Habbâb b. Eret-”, “Münacat”, “Gani-i Keşmirî ve Bazı Ebyâtı” şeklinde beş yazısı yer almaktadır. Ramazan 1344 tarihinde çıkan 68. ve son sayısında da “Takdim-i Şükran ve Arz-ı İ'tizâr”, “Bir Beytin Hatırlanması Münasebetiyle” ve “Bergamalı Cevdet Efendi Merhûm” olmak üzere üç yazısı yayımlanmıştır. Yazılarında altmış dördüncü sayıya kadar “Tâhirü'l-Mevlevî”, altmış beşinci sayıdan itibaren de “Tâhir” imzasını kullandığı görülmektedir.

3.4.6. Çığır

Çığır dergisi 1933 yılında Hıfzı Oğuz Bekata (öl. 1995) tarafından aylık olarak çıkarılmaya başlanılan gençlik, fikir, sanat ve dava dergisidir. 1948 yılına kadar yayın hayatına devam eden dergi toplamda 193 sayıya ulaşmıştır. Kuruluş itibariyle derginin hedef kitlesi gençlerdir. Gençlik üzerine Türkiye'de çıkan ilk dergilerden biri olan *Çığır*'ın asıl hedef kitlesinin gençlik olmasına rağmen geniş halk kitlesi tarafından takip edilen bir dergi olduğu ifade edilebilir. *Çığır* dergisinde, gençliğin ilgi alanlarına dair yayınlara ilaveten edebiyattan ekonomiye farklı alanlara dair yayınlara da yer verildiği görülmektedir.⁵⁵⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'nin “Tahir Olgun” imzasıyla *Çığır* dergisinde yayımlanan iki yazısı bulunmaktadır. Edebiyat içerikli bu yazılardan biri “İskender Çelebi ve Bir Şâirin Kahramanlığı” (S 56) diğeri de “Şeyh Galip'in 27 Yaşında Tertip Ettiği Hangi Divanı” (S 70) başlığını taşımaktadır.

3.4.7. Yücel

Yücel, Muhtar Fehmi Enata sahipliğinde, 1935-1955 yılları arasında üç farklı dönemde çıkan, toplam 163 sayıya ulaşmış kültür ve edebiyat ağırlıklı bir dergidir. Şubat 1935-Kasım 1948 tarihlerini kapsayan ilk döneminde 145 sayı; Ocak-Ağustos 1950 tarihleri arasındaki ikinci döneminde 8 sayı; Kasım 1955-Ağustos 1956 tarihlerini içeren üçüncü döneminde de 10 sayı olarak çıkmıştır.⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ Güngör tarafından yapılan çalışmada, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mahfil* dergisinde ve diğer dergilerde yayımlanmış yazılarının tam listesi verilmektedir. Mezkûr çalışma için bk. Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 208-232.

⁵⁵⁹ *Çığır* dergisi hakkında detaylı bilgi için bk. Gülay Sarıçoban, “Çığır Dergisi ve Hıfzı Oğuz Bekata Üzerine”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 11/21 (2014): 183-184.

⁵⁶⁰ Mehmet Can Doğan, “‘Yücel’ Dergisinin Fikrî ve Edebî Tahlili”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, 3 (Güz 2008): 97.

Dönemin önemli şair ve yazarlarını kadrosunda barındıran *Yücel* dergisinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Tahir Olgun" imzasıyla yayımlanmış referans teşkil eden⁵⁶¹ yazıları yer almaktadır. "Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar" adı altında yayımlanmış yazıları şu şekildedir: "Şair Bâkî'nin Üstat Zâtî ile İlk Görüşmesi" (S 6), "Fuzulî'nin Şikayetnâme Gönderdiği Nişancı Kimdi?" (S 8), "Bengü Bâde" (S 9), "Fuzulî'nin Nişancısı Hakkında" (S 10), "Fuzulî Leyla ve Mecnun Manzûmesini Niçin Yazmıştı?" (S 11), "Fuzulî Leyla ve Mecnunu Kimin Adına Yazmıştı?" (S 14), "Eski İstanbul'dan Parçalar I-V)" (S 17, 18, 19, 21, 22).

3.4.8. Bilgi Yurdu

Bilgi Yurdu, M. Niyazi Erenbilge (öl. 1947) tarafından kurulan, 29 Teşrin-i Evvel 1936 tarihinde yayın hayatına başlayan aylık ilim, felsefe ve sanat mecmuasıdır. Bu derginin muhtelif sayılarında, Tâhirü'l-Mevlevî'nin edebiyat ağırlıklı toplam elli yazısı neşredilmiştir. "Baki'nin Sünbül Kasidesi" (c. 2, s. 1-2-5), "Şeyh Galip'e Dair Saadettin Ergun'a Cevabım" (c. 2, s. 2-3-5-6), "Taşlıcalı Yahya'nın Şehzade Mustafa Mersiyyesi" (c. 3, s. 25-26-27-28-29-30), "Kâili Bilinen Fıkralar" (c. 3, s. 32-33-34-36), "Şeyhi ve Harnamesi" (c. 4, s. 41), "Kadıyı Döven Bir Şeyhülislam" (c. 4, s. 50-52-53-54), "Aruz Vezni Millî Olmamış Mıdır?" (c. 4, s. 55) ve "Unutulmuş Eski Şairlerimizden Yazıcı Selahattin" (c. 4, s. 56) başlıklı yazı dizileri bu dergide yayımlanmış öne çıkan yazılardır.⁵⁶²

3.4.9. İslâm Yolu

Esad Ekicigil'in sahibi olduğu *İslâm Yolu* dergisi, 1947 yılında "dinî, ilmî, ahlâki haftalık gazete" olarak dörder sayfa şeklinde yayın hayatına başlamıştır. 9 Mart 1950 tarihinde çıkan yetmiş ikinci sayıdan itibaren ise "dinî, ilmî, edebî mecmua" şekline bürünmüş, derginin hacmi de genişleyerek on dört sayfa olarak yayınlanmaya başlamıştır. İki cilt halindeki mecmuanın birinci cildinde yetmiş altı sayı, ikinci cildinde ise dokuz sayı mevcut olup, toplam seksen beş sayıya ulaştığı görülmektedir. Başlangıcında haftalık olarak, belli bir dönem on beş günde bir yayınlanan dergi, 1 Mart 1951 itibariyle aylık olarak yayınlanmaya devam etmiş, aynı yılın kasım ayında ise ikinci cilt dokuzuncu sayı ile yayın hayatına veda etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî, *İslâm Yolu* dergisinin baş muharriridir. Onun bu dergide "Tahir Olgun" ismiyle çok sayıda yazı ve şiirleri yayımlanmıştır.

⁵⁶¹ Doğan, "'Yücel' Dergisinin Fikrî ve Edebî Tahlili", 100.

⁵⁶² Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Bilgi Yurdu*'nda yayımlanan yazılarının indeksi için bk. Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, 222-223.

3.4.10. İslâm'ın Nûru

Ali Kemal Belviranlı'nın (1924-2003) imtiyaz sahibi olduğu *İslâm'ın Nûru* adlı mecmua, 1951-1953 yılları arasında İstanbul'da çıkarılan dinî, ilmî, ahlakî ve edebî bir dergidir. Nisan 1951 tarihinde ilk sayısı yayımlanan derginin, Nisan 1953'te çıkan yirmi dördüncü sayısı ile yayın hayatı son bulmuştur. Dergide, Ömer Nasûhi Bilmen, Abdurrahman Gürses, Ali Fuad Başgil, Mehmed Âkif Ersoy, Hasan Basri Çantay, Mustafa Asım Köksal, Ali Ulvi Kurucu gibi isimler başta olmak üzere birçok önemli ilim adamının yazıları neşredilmiştir. Bu derginin hemen hemen her sayısında Tâhirü'l-Mevlevî'nin de eserlerinden seçkiler yapılarak onun yazı ve şiirlerine yer verildiği görülmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *İslâm'ın Nûru*'nda yayımlanan yazı ve şiirleri şu şekildedir: “Münâcaat” (Nisan 1951, 1:28), “Sözlüğe Dâir” (Nisan 1951, 1:37), “Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcaatı” (Haziran 1951, 2:29-30), “Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcaatı (1)” (Temmuz 1951, 3:17-18), “Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcaatı” (Ağustos 1951, 4:14), “Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcaatı” (Eylül 1951, 5:13), “Hazret-i Mevlânâ'nın Münâcaatı” (Ekim 1951, 6:10), “Münâcaat” (Kasım 1951, 7:11), “Mesnevî'den Öz: İlim” (Aralık 1951, 8:19-20), “Niyaz” (Aralık 1951, 8:31), “Mesnevî'den Öz: Hikmet”, (Ocak 1952, 9:24-25), “Mesnevî'den Öz: Tevbe” (Şubat 1952, 10:11-12), “Niyâzım” (Şubat 1952, 10:13), “Mesnevî'den Öz: İlim” (Mart 1952, 11: 9-10), “Hülya Günleri” (Mart 1952, 11:47), “Mesnevî'den Öz: Tefekkür” (Nisan 1952, 12:8-9), “Mesnevî'den Öz: Muhabbet” (Mayıs 1952, 13:10), “Mesnevî'den Öz: Aşk” (Haziran 1952, 14:10), “Na't-ı Şerif” (Temmuz 1952, 15:41), “Güneş ve Aşk” (Temmuz 1952, 15. 42), “Rubâî” (Temmuz 1952, 15. 42), “Beyazıd-ı Bestâmi'nin Dilinden” (Temmuz 1952, 15. 42), “Mesnevî'den Öz” (Ağustos 1952, 16:10), “Sözlüğe Dâir” (Ağustos 1952, 16:38-39), “Din” (Ekim 1952, 18:30), “Na't-ı Şerif” (Kasım 1952, 19:44), “Mesnevî'den Öz” (Aralık 1952, 20:14), “Mesnevî'den Öz: Bekarlık-Evlilik” (Şubat 1953, 22:21-22), “Mesnevî'den Öz: Namaz” (Mart 1953, 23:30-34), “Mesnevî'den Öz: Zekât” (Nisan 1953, 24:28-30).

3.5. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Eserleri (Alfabetik ve Yayın Tarihli Tam Liste)

1. Afgan Emiri Abdurrahman Han
2. Amuzgâr-ı Pârisî/Fârisî (1324/1904)
3. Asi Abaza Hasan Paşa
4. Asr-ı Saâdette Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri (1920)
5. Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî
6. Bâkiye Dâir (1938)
7. Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra (1931)
8. Bursalı Gazâlî (1944)
9. Büyüklerimizden Bazı Zevât
10. Cengiz ve Hülâgû Mezâlîmi (1322)
11. Çilehâne Mektupları/Mevlevî Çilesi
12. Dest-âvîz-i Fârisî-hânân (1325)
13. Dinî, Tarihî, Edebî Makaleler
14. Divan Edebiyatı ve İstılahları (1950)
15. Divân Edebiyatından Bazı Beyitlerin İzahına Dair Edebî Mektuplar
16. Divân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzâhı
17. Divânçe-i Fârisî-i Tâhir
18. Divânçe-i Tâhir (1318/1903)
19. Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)
20. Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2)
21. Edebiyat İstılahları (1935)
22. Edebiyat Lügati (1355/1936)
23. Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler
24. Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar
25. el-Fütuhâtü'l-İslâmiyye Tercümesi
26. es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediyye Tercümesi
27. Fuzûlîye Dâir (1936)
28. Garb Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra (1937)
29. Germiyanlı Şeyhî ve Hârânâmesi (1949)
30. Hallâc-ı Mansûr'a Dâir
31. Hazret-i Peygamber ve Zamânı (1339)
32. Hind Masalları (1337/1921)
33. Hind'in Moğol Hükümdarı ve Nâdir Şah (1329/1913)

34. Hitabet Dersleri
35. Hulefâ-yı Râşîdîn Devri: Hulâsa-i Vakâyîi
36. İbn-i Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi ve Şerhi
37. İki Mektup Surûrî ile Gubârî
38. İnsanlığın Büyük Önderi Resûlü A'zam Hz. Muhammed'in Hâl Tercümesi
39. İslam Ansiklopedisi İçin Yazdıklarım
40. İslam Askerine
41. İstanbul'un Eski Âdetlerinden
42. Kafkasya Mücâhidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı (1333)
43. Kamerî Aylara Dair Malumat (1339)
44. Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri
45. Kitabet-i Resmîyye
46. Kudemâ-yı Mevlevîyye
47. Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân
48. Mantikî ve Bir Hezeliyyesi
49. Matbuat Âlemindeki Hayatım
50. Mecmua-i Eş'âr
51. Medâris-i İslâmîyye Talebesine: Tarih Hûlasaları (1331)
52. Menâkıbu'l-Ârifin'de Münderec Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'den On Fasılın

Tercümesi

53. Mesnevî Dersleri/Mesnevî Şerhi (1949-1951)
54. Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri (1946)
55. Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap (1947)
56. Mevlânâ Câmî'nin Mir'âtü'l-Akâid Tercümesi (1949)
57. Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ (1899)
58. Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi
59. Müslümanlıkta İbadet Tarihi (1946)
60. Nedîm'in "Köşk Kasidesi" ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi
61. Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi
62. Osmanlı Devleti'nde İdam Edilen İki Şeyhülislâm
63. Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi (1946)
64. Sa'dî-i Şîrâzî'ye Dair (1937)
65. Sabrî'nin Ebû Saîd Efendi Vasfındaki Kasidesi
66. Siyer-i Peygamberi
67. Sünbülzâde Vehbî'nin "Tannâne" Kasidesi ve Şerhi

68. Sünbülzâde Vehbî'nin "Tayyâre" Kasidesi ve Şerhi
69. Şair Ali İffet (1943)
70. Şair Anıtları (1944)
71. Şair Nev'î ve Sûriye Kasidesi (1937)
72. Şeyh Celâleddîn Efendi Merhum (1326/1908)
73. Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti (1327/1909)
74. Şukûfe-i Bahâristân (1318)
75. Târih-i İslâm Sahâifinden
76. Teceddüt Edebiyatına Dair Muhtıra (1934)
77. Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm (1329/1911)
78. Tefsir-i Hüseyinî Tercümesi
79. Telfiku'l-ahbâr ve telkihi'l-asâr
80. Tercümelerim (1949)
81. Teşebbüs-i Şahsi (1911)
82. Türk Edebiyatı Tarihçesi
83. Velîyüddin Oğlu Ahmed Paşa Divân'ının Nesre Çevrilişi
84. Edebiyat Dersi Muhtırası (1930)
85. Edebiyat Kaideleri (1935)
86. Türk Edebiyatı Tarihine Dâir Hulâsalar

İKİNCİ BÖLÜM

MESNEVÎ ŞERH GELENEĞİ VE TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN MESNEVÎ ŞERHİ

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin (öl. 672/1273) tasavvufî hikmetleri nev-i şahsına münhasır bir üslupla dile getirdiği, İslam medeniyetinin en önemli kültür hazinelerinden biri *Mesnevî*'dir. Hürmete binaen *Mesnevî-i Ma'nevî* ve *Mesnevî-i Şerif* gibi isimlerle anılagelen bu eser, kaleme alındığı zaman diliminden itibaren asırlardır büyük bir teveccühe mazhar olmuştur. *Mesnevî*'nin nüshaları, neşirleri, birçok dile tercümesi ve şerhleri, bize onun her dönemde ilgi duyulan ve her kesim tarafından okunan bir eser hüviyetinde olduğunu göstermektedir. Mevlânâ'nın maneviyat ikliminden istifade eden ve *Mesnevî-i Şerif*'i şerh ederek bize aktaran zatlardan birisi de Tâhirü'l-Mevlevî'dir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerh geleneğindeki yerini ortaya koymadan evvel geçmişten günümüze *Mesnevî* üzerine yapılan şerhlere ve bu şerhlerin öne çıkan özelliklerine değinilecektir. *Mesnevî* şerh geleneği yüzyıllara göre sınıflandırılmış, bu yüzyıllar içerisinde *Mesnevî*'ye yapılan şerhlere ana hatlarıyla değinilerek devrin öne çıkan şerhleri tanıtılmıştır.

1. Geleneksel Dönemden Modern Döneme Mesnevî Şerh Geleneği

Cumhuriyetle birlikte şerh geleneği klasik ve günümüz şeklinde zorunlu bir ayrıma tabi tutulmuştur.⁵⁶³ Bu bölümde, söz konusu ayrımdan hareket edilerek geleneksel dönemden modern döneme *Mesnevî* şerh geleneği ana hatlarıyla belirtilecektir.⁵⁶⁴ *Mesnevî*'nin oldukça ilgi duyan bir eser oluşu beraberinde onun beyit beyit açıklanmasını sağlamış ve bu da zaman içerisinde gelenek halini almıştır. *Mesnevî* şerhi esnasında tasavvuf meselelerinin yanında din, ahlak, edebiyat, tarih gibi çok geniş alanlara girilerek *Mesnevî* şerh edilmekte ve bu sahalara ait görüş ve yorumlar dile getirilmiş olmaktadır. *Mesnevî* şerh faaliyetleri ilk zamanlar tekkelerde veya dergâhlarda icra edilirken daha sonraları camilerde ve özel sohbet mahallerinde icra edilmeye devam etmiştir. “Mesnevî

⁵⁶³ Ömür Ceylan, *Böyle Buyurdu Sûfî* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 238.

⁵⁶⁴ *Mesnevî* şerhlerin sınıflandırılması hususunda çeşitli çalışmalar mevcuttur. Atabey Kılıç'a ait bir çalışmada *Mesnevî* şerhleri, “Geleneksel şerhler, Hall-i Müşkilat ve Benzeri veya Tercüme-yi Yakın Şerhler ve Modern Şerhler” olarak tasnif edilmektedir. Bk. Atabey Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi” (Sempozyum, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu, İstanbul, Nisan 2007). İsmail Güleç tarafından yapılan bir başka çalışmada ise *Mesnevî* şerhleri “metoduna, amacına, biçimine, şerh edilen metne ve şârihin intisaplı olduğu tarikata” göre sınıflandırılmaktadır. Bk. İsmail Güleç, “Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir katkı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/6 (2009): 213-230.

Şerhi” olarak bize intikal eden eserlerin büyük çoğunluğu bu faaliyetlerin yazıya dökülmüş halinden ibarettir.⁵⁶⁵

XV. asır öncesi klasik *Mesnevî* şerhi türünde bir esere rastlanılamamıştır. Ancak Mevlânâ’nın oğlu Sultan Veled’in (öl. 712/1312) *İbtidânâme*, *Rebâbnâme* ve *İntihânâme* isimli eserleri mana açısından *Mesnevî*’nin birer şerhi mahiyetinde değerlendirilebilecek eserlerdir.⁵⁶⁶ Bununla beraber Ahmed-i Rûmî’nin (öl. 725/1325) *Dekâiku’l-hakâik ve Rekâikü’t-tarâik* isimli eseri ilk Farsça şerh olarak görülmektedir.⁵⁶⁷ Klasik şerh usulünün ilk örneği olarak Kemâleddîn-i Hârizmî’nin (öl. 840/1436) *Cevâhirü’l-esrâr ve zevâhirü’l-envâr* isimli şerhi zikredilir. Bu bağlamda Hârizmî, klasik *Mesnevî* şerh geleneğinin öncüsü sayılmaktadır. Hârizmî’nin şerhi Farsça yazılmış olup *Mesnevî*’nin ilk üç cildini kapsamaktadır.⁵⁶⁸ XV. yüzyılda öne çıkan şerhlerden biri de Şeyhülislâm Molla Fenârî’ye (öl. 834/1441) aittir. Arapça yazılan bu şerh, *Mesnevî*’nin dibacesinin şerhinden ibarettir.⁵⁶⁹ Anadolu’da kaleme alınan ilk şerh olması onu önemli kılan hususlardandır. Ayrıca Molla Fenârî’yi Osmanlı *Mesnevî* şerh geleneğinin öncüsü kabul etmek mümkündür.

XVI. asra geldiğimizde ise Muslihuddin Mustafa Sürûrî’nin (öl. 969/1562) *Şerh-i Mesnevî*’si ve Şem’î Efendi’nin (öl. 1011/1602 [?]) *Şerh-i Mesnevî*’si bu asrın öne çıkan şerhleridir. Sürûrî’nin şerhi Anadolu sahasındaki ilk Farsça tam şerh,⁵⁷⁰ Şem’î Efendi’nin şerhi⁵⁷¹ ise Türkçe ilk tam şerh olma özelliklerine sahiptir.⁵⁷²

XVII. yüzyılda kaleme alınan şerhler içerisinde Abdülmecid Sivâsî’nin (öl. 1049/1639) *Mesnevî* şerhi, Şeyh İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin (öl. 1041/1631) *Mesnevî* şerhi ve Sarı Abdullah Efendi’nin (öl. 1071/1660) *Şerhu’l-Mesnevî*’si (*Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*) öne çıkmaktadır.⁵⁷³ Abdülmecid Sivâsî, *Mesnevî*’nin birinci cildinden 1328.

⁵⁶⁵ Mehmet Demirci, “Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri Hakkında Birkaç Not”, *İkinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2010), 39.

⁵⁶⁶ Semih Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 3.

⁵⁶⁷ Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 4.

⁵⁶⁸ Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, 139.

⁵⁶⁹ Mustafa Aşkar, “Molla Fenârî’nin (ö. 834/1431) ‘Şerhu Dîbaceti’l-Mesnevî’ Adlı Risâlesi ve Tahlili”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/14 (2005): 83-102.

⁵⁷⁰ İsmail Güleç, “Muslihuddin Mustafa Sürûrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 171.

⁵⁷¹ Şem’î Efendi’nin *Mesnevî* şerhini inceleyen bir çalışma için bk. Şeyda Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011).

⁵⁷² Şeyda Öztürk, “Şem’î”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 504.

⁵⁷³ Sarı Abdullah Efendi’nin *Mesnevî* şerhini inceleyen bir çalışma için bk. Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi* (Konya: Umde Yayınları, ts.), Büşra Çakmaktaş, *Sarı Abdullah Efendi’nin Hayat, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

beyte kadar şerh etmiştir.⁵⁷⁴ Sarı Abdullah Efendi'nin şerhi ise *Mesnevî*'nin birinci cildini kapsamaktadır. Ekberî gelenekten gelen Sarı Abdullah Efendi'nin şerhinin özelliği, *Mesnevî*'yi İbnü'l-Arabî penceresinden değerlendirmesidir.⁵⁷⁵ Ankaravî'nin *Mesnevî* şerhi ise şerhler içerisinde en meşhur şerhtir.⁵⁷⁶ Nitekim kendisi “Hazret-i Şârih”, “Şârih-i Mesnevî” gibi unvanlarla anılmaktadır. Ankaravî'nin şerhinin kendisinden sonra gelen şârihler için birer başvuru kaynağı olduğu görülmektedir.⁵⁷⁷

XVIII. asırda yazılmış öne çıkan *Mesnevî* şerhleri içerisinde İsmail Hakkı Bursevî'nin⁵⁷⁸ (öl. 1137/1725) *Mesnevî* şerhi zikredilebilir. Bu şerh *Mesnevî*'nin 748. beytine kadarki kısmın şerhidir.⁵⁷⁹

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Şeyh Murâd-ı Buhârî'nin (öl. 1848) muhtasar bir şerh mahiyetindeki *Mesnevî* şerhi ve Abidin Paşa'nın (öl. 1907) *Mesnevî* şerhi öne çıkan şerhlere aittir. Buhârî, *Mesnevî*'nin tamamını kısa ve veciz bir şekilde şerh etmeye muvaffak olmuştur. Abidin Paşa'nın “*Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif*” ismini verdiği şerhi ise *Mesnevî*'nin ilk cildini kapsamaktadır.⁵⁸⁰

XX. yüzyılda ise *Mesnevî* üzerine yapılan şerhler içerisinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin (öl. 1951) *Mesnevî Şerhi*'ni, A. Avni Konuk'un (öl. 1938) *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'ni, Kenan Rifâî'nin (öl. 1950) *Mesnevî* şerhini ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın (öl. 1982) *Mesnevî ve Şerhi* isimli eserini zikredebiliriz. Bu şerhler aynı zamanda modern döneme ait, yani Cumhuriyet dönemi *Mesnevî* şerh geleneğinin ürünleridir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhi, onun Fatih Camii'nde başlayıp, Süleymaniye ve Lâleli Camii'lerinde devam ettirdiği *Mesnevî* derslerinin yazıya dökülen ve daha sonra kitaplaştırılmış şeklidir. Bu şerh, *Mesnevî*'nin 17.309. beytine kadardır. Günümüzde en çok tercih edilen ve okunan şerhler arasındadır. Şerhin eksik kalan bölümü Tâhirü'l-Mevlevî'nin talebesi Şefik Can tarafından tamamlanmıştır. A. Avni Konuk'un otuz dört defter halindeki *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, on üç cilt şeklinde neşredilmiştir.⁵⁸¹ Şerhin öne çıkan yönlerinden biri, İbnü'l-Arabî düşüncesi ile Mevlânâ tefekkürünü *Mesnevî* özelinde mukayese etmesidir. Kenan

⁵⁷⁴ Şerh hakkında değerlendirme için bk. Cengiz Gündoğdu, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin Türkçe'ye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmecid-i Sivâsî'nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları”, *EKEV Akademi Dergisi* 9/25 (2005): 103-122.

⁵⁷⁵ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 142.

⁵⁷⁶ Şerh hakkında değerlendirme için bk. Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*; Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*.

⁵⁷⁷ Demirci, “Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri Hakkında Birkaç Not”, 40.

⁵⁷⁸ Bursevî'nin eserleri ve tasavvuf anlayışına dair bir değerlendirme için bk. Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001).

⁵⁷⁹ Şerh, İsmail Güleç tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir. Bk. İsmail Hakkı Bursevî, *Mesnevî Şerhi (Rûhu'l-Mesnevî)*, 5. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017).

⁵⁸⁰ Abidin Paşa'nın *Mesnevî* şerhinin şekil ve muhteva hususiyetleri hakkında bilgi için bk. İsa Çelik, *Abidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri* (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007).

⁵⁸¹ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 13 c. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008).

Rifâî'nin şerhi de *Mesnevî* üzerine yapılmış Türkçe bir şerhtir.⁵⁸² Abdûlbaki Gölpınarlı'nın şerhinin ise öne çıkan bir özelliği kendisinden evvel kaleme alınan şerhleri eleştirmesidir. Gölpınarlı, Ankaravî başta olmak üzere *Mesnevî*'yi İbnü'l-Arabî perspektifinden anlamaya çalışanları eleştirmektedir.⁵⁸³

⁵⁸² Kenan Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2012).

⁵⁸³ Ceyhan, Gölpınarlı'nın bu ve benzeri eleştiri ve ithamlarına dair cevap vermektedir: Bk. Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*.

2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî Şerhi

Mesnevî şerh geleneğinin XX. yüzyıldaki temsilcilerinden birisi de Tâhirü'l-Mevlevî'dir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin belki de en önemli özelliği, kendinden önceki *Mesnevî* şerh geleneğini özümseyerek, zamanın ruhuna uygun, anlaşılır bir dil ve üslup ile *Mesnevî*'yi şerh etmiş olmasıdır. Bu bölümde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin gelenek içerisindeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî* üzerine yapmış olduğu şerhine “Mesnevî Dersleri”, “Mesnevî Takrirleri”, “Mesnevî Şerif Takriri”, “Fatih Caminde Mesnevî Şerif Takrirâtı” gibi isimler vermiştir. Şerh, kütüphane kayıtlarında mezkûr isimlerle tanıtılmaktadır. Şamil Yayınevi aracılığıyla yapılan neşrinde ise “*Tâhirü'l-Mevlevî: Mesnevî Şerhi*” ismi tercih edilmiştir.

2.1. Şerhin Yazım Süreci ve Yazılış Sebebi

Şerhin yazım sürecini anlatabilmek için girizgâh olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fatih Cami'ndeki *Mesnevî* takrir sürecinin anlatılması yerinde olacaktır. Çünkü mezkûr şerhin yazım süreci, *Mesnevî* takrirleri ile başlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, Fatih Cami'ndeki *Mesnevî* dersleri esnasında *Mesnevî*'deki beyitlerin hem manasını vermiş hem de anlaşılması müşkül beyitleri şerh etmiştir. Dersten evvel de söyleyeceklerini kâğıda dökmüş, *Mesnevî* şerhi de bu yazılanların yine Tâhirü'l-Mevlevî tarafından bazı ilavelerle birlikte temize çekilmesi neticesinde vücut bulmuştur.

Mehmed Esad Dede'nin vefatı sonrasında, Fatih Cami'nde halka açık icra edilen *Mesnevî* takrirleri Karahisarlı Ahmed Efendi tarafından sürdürülmüş, onun vefatını müteakip de bu vazifeyi Tâhirü'l-Mevlevî devam ettirmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

“Bu Cami-i şerif dâhilinde hatta şu oturduğum mevkide hocam Mehmed Esad Dede Efendi merhûm kemâl-i salâhiyetle *Mesnevî-i Şerif* takrîr ederdi. Ruh-ı revânî şâd olsun. Merhûmun irtihalinden sonra o vazifeyi Karahisarlı Ahmed Efendi deruhte eylemiş. O da senelerce *Mesnevî* takririne devam eylemişti. Allah rahmet eylesin. Birkaç ay evvel Ahmed Efendi'nin vefatı vukuu buldu. Yerine de kimse çıkıp o dersi okutmadı. *Mesnevî-i Şerif* istimâ'ına teşne bulunanlar irfân-ı Mevlânâ'nın füyuzâtından mahrum kaldı. Dâru'l-hilâfe medârisinin sahn kısmı müdür-i umumisi Ali Rıza Efendi üstadımız hem şu mahrumiyeti izale etmek hem de fakire karşı fevk olmada bir teveccüh ve hüsn-i zan göstermek emeliyle, “hocanın yerini boş bırakma” tavsiyesinde bulundu. Her vesileyle itirafından çekinmediğim aczimden bahsettim. Sa'y ve gayretin nazar-ı tevfik olarak aczi galebe çalacağını söyledi. Diğer bazı zevât-ı kiram da aynı teşvikâtı ibraz eyledi. Binaen aleyh inâyet-i Mevlâ ve himmet-i Mevlânâ'ya itimat ederek tahte'l-lafz

olsun takrir-i Mesnevî'ye başlama cüretini gösterdim. Cenâb-ı Hak taksiratımı affeyleye.”⁵⁸⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, Karahisarlı Ahmed Efendi'nin yakın dostu Ali Rıza Efendi'nin teklif ve ısrarı üzerine ve yakın çevresinin de teşvikiyle 7 Muharrem 1342 (Rûmî: 20 Ağustos 1339 [M. 20 Ağustos 1923]) tarihinde Fatih Camii'nde *Mesnevî* takririne başlamıştır.⁵⁸⁵ Haftada bir gün olmak üzere önceleri pazartesi sonraları ise salı günü ikinci namazını müteakiben yaptığı *Mesnevî* derslerine 21 Cemaziye'l-evvel 1344 (Rûmî: 7 Kânun-u Evvel 1341 [M. 7 Aralık 1925]) tarihine kadar devam etmiştir. Yaklaşık 28 ay sürdürdüğü bu vazifesi, tutuklanması ve İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmak üzere Ankara'ya sevk edilmesiyle sekteye uğramıştır.⁵⁸⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, İstiklâl Mahkemesi'nden beraat ettikten sonra İstanbul'a dönüş yapmış, ancak *Mesnevî* derslerine devam edememiştir. Bu süreçle ilgili olarak şunları ifade eder: “3 Şubat 1926 tarihinde mahkemece beraat kazanıp 16 Şubat 1926 tarihinde İstanbul'a geldimse de artık camide ders okutmaya lüzum görmedim. Bir müddet terk-i takrire karar verdim.”⁵⁸⁷ Lüzum görmedim ifadelerinin arka planında yatan sebebin Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk dönemlerinde özellikle din ve tasavvuf alanındaki baskıcı tutum olduğu kanaatindeyiz.

Yaklaşık yirmi üç yıl aranın ardından 29 Mayıs 1948 tarihinde *Mesnevî* dersleri tekrar başlamıştır. Gazetede “Süleymaniye'de Mesnevî Dersleri” başlıklı bir ilan ile duyurusu yapılmış ve şu ifadelere yer verilmiştir. “Hicrî 1080 tarihinde Süleymaniye Camii'nde okutulmak üzere Kubad Çavuş adında bir zât tarafından vakfedilmiş olan *Mesnevî* dersi, hicrî 1210 senesine kadar devam etmiş ve kaldırılmıştı. Bu ders bugün Tâhir Olgun'a verilmiştir. 29 Mayıs 1948 Cumartesi günü öğle namazından sonra derse başlanılacak ve her hafta aynı gün ve saatte takrire devam olunacaktır.”⁵⁸⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî* şerhleri içerisinde önemli bir konuma sahip Ankaravî şerhinin dilinin, halk nezdinde karşılık bulamadığını, şerhin insanlar tarafından yeterince anlaşılamadığını düşünmektedir. Son zamanlarda yapılan *Mesnevî* tercümelerinin de okuyucuyu tatmin etmediği kanaatinde olan Tâhirü'l-Mevlevî, geniş halk kitlesi tarafından anlaşılabilecek sade, akıcı bir dil ve üslupla *Mesnevî*'yi tercüme ve şerh etmek

⁵⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî-i Şerif Takrîrâtı*, Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No. 9057, Cilt: 1, Defter: 1, ss. 1-2.

⁵⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Takrirleri*, Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No. 9061, Cilt: 2, Defter: 1, s. 2.

⁵⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım*, 187.

⁵⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî-i Şerif Takrîrâtı*, Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, No. 9057, Cilt: 1, Defter: 1, s. 1.

⁵⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*, Süleymaniye'de Mesnevî Dersleri.

istemiştir.⁵⁸⁹ Kanaatimizce Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî*'yi şerh etmesindeki bir başka etken ise onun küçüklüğünden itibaren Mevlânâ'ya ve *Mesnevî*'ye duyduğu hayranlıktır. Onun hayatını Mevlevîliğe hizmete vakfetmiş oluşu da *Mesnevî*'yi şerh etmesindeki bir başka sebep olarak gösterilebilir.

Tâhirü'l-Mevlevî ilerleyen yaşına ve sağlık problemlerine rağmen *Mesnevî* şerhini tamamlamak için yoğun mesai harcamış ancak şerhi tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir. *Mesnevî*'nin 5. cildinin 1148. beytine, başka bir ifadeyle *Mesnevî*'nin 17309. beytine kadar gelebilmiştir.⁵⁹⁰ Esad Ekicigil, Tâhirü'l-Mevlevî'nin son zamanlardaki en büyük arzusunun *Mesnevî* şerhini tamamlamak olduğunu, söylemektedir.⁵⁹¹ Şerhin eksik kalan bölümü, Tâhirü'l-Mevlevî'nin talebesi Şefik Can tarafından tamamlanmıştır.

Fatih, Süleymaniye ve Lâleli camilerinde *Mesnevî* okutan Tâhirü'l-Mevlevî, *İslâm Yolu* mecmuası sahibi Esad Ekicigil'in teklifi üzere *Mesnevî* takrirlerini kitap şeklinde çıkarmaya karar vermiş ve takrirleri 11 Şubat 1949'dan itibaren *İslâm Yolu*'nun eki olarak "*Mesnevî Dersleri*" adı altında on beş günde bir olmak üzere formalar hâlinde neşredilmeye başlanmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî hayatta iken tashihini yaptığı 117 forma yayımlanmıştır. Ekicigil, 118. formanın tashih edilmek üzere kendisine gönderildiğini ancak vefatı sebebiyle formanın tashihinin yapılamadan geri döndüğünü haber vermektedir.⁵⁹²

Tâhirü'l-Mevlevî'nin birinci cilt on yedinci defterin baş tarafına düştüğü şu not, *Mesnevî*'nin yazılış sürecini özetler mahiyettedir:

"Şu takrirâtın mukaddimesinde söylediğim veçhile 7 Muharrem 1342'den Cemaziyülevvel 1344 tarihine kadar İstanbul'da Fatih Cami-i Şerif'inde salı günleri ikindi namazından sonra *Mesnevî*-i Şerif takrir eylemiş, derste söyleyeceğim sözleri birer deftere yazıp saklamak lüzumunu his eylemiştim. Ankara'ya götürülüp İstiklâl Mahkemesi'nde muhakeme edildikten ve salıverildikten sonra İstanbul'a geldimse de artık derse devam etmeyi münasip bulmadım. Evvelce zapt edilmiş olan takrirleri vakit bulunca tebyiz ile meşgul oldum. Cild-i evveldeki "ای ز تو رویم سیه پیش کمال ای بخورده خون"

⁵⁸⁹ *Mesnevî Şerhi*'nin mukaddimesinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatına değinen Sâdi Aytan, şerhin kaleme alınıp sebebini de açıklamıştır. Aytan'ın naklettiği üzere; Tâhirü'l-Mevlevî, İsmail Ankaravî tarafından yapılan şerhin bugün anlaşılamayacak bir hale gelmiş üslupla yazıldığı fikrine sahiptir. Son senelerde yayımlanan tercümelemler ise okuyucuları tatmin edici mahiyette değildir. Tüm bu gerekçeler üzerine Tâhirü'l-Mevlevî *Mesnevî*'yi tercüme ve şerh etmek istemiştir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi* böl. Sâdi Aytan, *Tâhirü'l-Mevlevî, Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017), 1: 15.

⁵⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhi, *Mesnevî*'nin 17309. beytinde kalmıştır: "Senin başını kesmek ve kanını dökmek kastında bulunurlar. Fakat bu din ve marifet hamiyetiyle değildir."

⁵⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*, Es'ad Ekicigil'in "Büyük Zâyiâtımız" Adlı Yazısı.

⁵⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*, Es'ad Ekicigil'in "Büyük Zâyiâtımız" Adlı Yazısı.

من هفتاد beytine (beyit No. 2190) kadar yazılmıştı. Müsveddenin bugün yani 26 Muharrem 1348 (24 Haziran 1930) tarihinde hitâm-ı tebyizi nasip oldu. Beyaza çekilmiş olanları görmüş olan zevâtın teşviki üzerine tercüme ve şerhe devam etmek istedim. Cenâb-ı Hak muvaffakiyet ihsan eylerse gideceğim ve takrîrâtıma yine kendim edeceğim. İleride tesadüfen biri yazılarımı okuyacak olursa kendisinden hayır duâ beklerim.”⁵⁹³

2.2. Şerhin Yazma ve Matbu Nüshaları

Araştırmamız neticesinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin el yazma nüshalarına Süleymaniye Kütüphanesi ve Konya Müze Müdürlüğü Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi'nde ulaşılmıştır. Özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan müellif nüshalarının müsvedde görünümünde, farklı isimlerde ve farklı numaralarda dağınık bir hâlde yer aldığını ifade etmek gerekir. Bu nüshalar çeşitli yönlerden incelenerek tasnife tabi tutulmuş, *Mesnevî*'nin hangi ciltlerini ihtiva ettiği, hangi tarihte yazıldığı, kaç varaktan ibaret olduğu yönündeki bilgilere yer verilmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* tercüme ve şerhinin el yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Şerhin yazılış süreci, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fatih Caminde *Mesnevî* okuturken tuttuğu notlar ile başladığı için el yazma bu nüshalar daha çok müsvedde şeklinde birden fazla defterden oluşmakta ve dağınık bir yapı arz etmektedir. *Mesnevî* şerhinin ilk bölümlerinde defterlere “*Fatih Caminde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*” ismi verilmişken sonrasında “*Mesnevî Şerif Takrirâtı*”, “*Mesnevî Takrirleri*”, “*Mesnevî Dersleri*” gibi isimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin de içinde bulunduğu kütüphanesi vefatından sonra talebesi Fethi Sezai Türkmen'e intikal etmiştir. Türkmen ailesi tarafından muhafaza edilen eserler, 1980 yılına gelindiğinde ise Fethi Sezai Türkmen'in eşi tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

Şerhin evvela Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer alan yazma nüshalarına sonra da Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesinde yer alan yazma nüshasının tanıtımına yer verilecek daha sonra matbu nüshalarına değinilecektir.

Mesnevî'nin I. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî-i Şerif Takrirâtı/ Fatih Cami'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı/Mesnevî Takriri

⁵⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Fatih Cami'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen, nr. 95, 1b-2a.

Mesnevî'nin I. cildinin tercüme ve şerhini içeren nüshalara *Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*, *Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı* ve *Mesnevî Takriri* gibi isimlerin verildiği görülmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer alan nüshalar sırasıyla 69, 68, 109, 108, 107, 106, 105, 104, 103, 99, 102, 101, 100, 98, 97, 96, 95, 15, 14, 19, 17, 16 ve 15 şeklinde dağınık bir arşiv numarası altında kayıtlıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin tespit edilen nüshaları aşağıda tablo şeklinde sunulmuştur:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI ⁵⁹⁴	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ ⁵⁹⁵
Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 069	Birinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1-180 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Birinci cildin tercüme ve şerh edilmeye başlama tarihi: 7 Muharrem 1342 20 Ağustos 1339 (1923)	115 vr., 17 str., 165*100,130*83 mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 068	Birinci cilt ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 181-435 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 25 Şubat 1340 (1924) (Pazartesi)	64 vr., 18 str., 160*100,130*80 mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 068	Birinci cilt üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 436-	Tarih belirtilmemiştir.	72 vr., 17 str., 152*102,135*95 mm, rika.

⁵⁹⁴ Bu başlık altında şerhin *Mesnevî*'nin hangi cilt ve beyitlerini kapsadığı bilgisine yer verilmektedir.

⁵⁹⁵ Bu başlık altında eserin fiziksel özelliklerine yer verilmektedir. Bu kapsamda, eserin varak ve satır sayısı, ölçüleri ve hattın cinsi gibi teknik detaylar aktarılacaktır.

Şerif Takrirâtı	Koleksiyonu, Arşiv No. 109	608 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 108	Birinci cilt dördüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 608-762 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 13 Mayıs 1340	90 vr., 13 st., 150*100, bb*bb mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 107	Birinci cilt beşinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 762-978 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 23 Haziran 1340	78 vr.; bb str., 153*100,120*85 mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 106	Birinci cilt altıncı defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 979-1139 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 26 Ağustos 1340	57 vr., bb str., 128*125,110*108 mm, rika.

Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 105	Birinci cilt yedinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1140-1278 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 30 Eylül 1340	52 vr., bb str., 132*105, bb*bb mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 104	Birinci cilt sekizinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1279-1372 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 28 Teşrîn-i Evvel 1340	40 vr., bb str., 155*108,135*95 mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 103	Birinci cilt dokuzuncu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1372-1507 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 25 Teşrîn-i Sâni 1340	62 vr., 14 str., 131*120, bb*bb mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 102	Birinci cilt onuncu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1507-1586 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 30 Kânûn-ı Evvel 1340	40 vr., 15 str., 160*132,135*115 mm, rika.

	Koleksiyonu, Arşiv No. 099	beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 102	Birinci cilt on birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1586- 1671 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: Şubat 1341	28 vr., bb str., 145*133, bb*bb mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 101	Birinci cilt on ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1671- 1810 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	50 vr., bb str., 132*130, bb*bb mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 100	Birinci cilt on üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1810- 1947 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 10 Haziran 1341	24 vr., bb str., 152*107, bb*bb mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai	Birinci cilt on dördüncü defter,	Yazmaya Başlama Tarihi:	13 vr., bb str., 155*105, bb*bb mm, rika.

Şerif Takrirâtı	Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 098	<i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1947-1990 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	21 Temmuz 1341	
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 097	Birinci cilt on beşinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1990-2096 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: Ağustos 1341	24 vr., bb str., 153*107, 130*90 mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 096	Birinci cilt on altıncı defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 2096-2190 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 10 Teşrîn-i Sâni 1341 (10 Kasım 1925)	21 vr., 21 str., 175*110, 160*90 mm, rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 095	Birinci cilt on yedinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 2190-2451 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	50 vr., bb str., 205*135, bb*bb mm, rika.

Mesnevî-i Şerif Takrîri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 014	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 2452-2717 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	41 vr., bb str., 205*153, bb*bb mm, rika.
Mesnevî-i Şerif Takrîri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 019	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 2722-3218 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	04.12.1943	55 vr.; bb str., 242*170, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrîri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 017	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 3218-3420 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 8 Nisan 1944 Cumartesi	32 vr., 20 str.; 215*155, 175*120 mm, rika.
Mesnevî Takrîri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 016	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 3419-3635 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 19 Nisan 1945 Cumartesi	40 vr., 21 str., 220*148, 175*125 mm, rika.

Mesnevî Tahrîri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 015	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 3645- 3991 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Birinci Cildin Hitamı: 9 Ramazan 1364 Cumartesi Gecesi 17 Ağustos 1945	56 vr., bb str., 220*148, 175*125 mm, rika.

**Mesnevî'nin I. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî
Dersleri**

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 039	Birinci cilt otuz dördüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 3625- 3836 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	50 vr., 20 str., 185*130, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 038	Birinci cilt otuz beşinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 3837- 3991 beyitlerinin tercüme ve	Tarih belirtilmemiştir.	44 vr., bb str., 190*125, bb*bb mm, rika.

		şerhini ihtiva etmektedir.		

Mesnevî'nin II. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî Dersleri

Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda yer alan “*Mesnevî Dersleri*” başlıklı nüshalar içerisinde 37, 36, 35, 34, 33, 32, 31, 30, 29, 28, 27, 26, 25, 24, 23, 22, 20 ve 21 arşiv numaralı defterler *Mesnevî*'nin II. cildinin 3992 ile 5199 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini oluşturmaktadır. II. cildin 5200 ile 7732 arası beyitleri ise bu seride eksiktir. Tahirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî*'nin II. cildinin bir bölümünü ihtiva eden defterlerin üzerine rakamlar verdiği ve bu defterlerin 26. defter ile başladığı ve 43. deftere kadar devam ettiği görülmektedir. İkinci cilde ait tespit edilen nüshalar şu şekildedir:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 037	İkinci cilt, yirmi altıncı defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 3992-4106 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	30 vr., bb str., 200*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 036	İkinci cilt, yirmi yedinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4107-4187 arası	Tarih belirtilmemiştir.	27 vr.; bb str.; 190*125, bb*bb mm, rika.

		beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 035	İkinci cilt, yirmi sekizinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4188- 4250 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	16 vr., bb str., 190*125, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 034	İkinci cilt, yirmi dokuzuncu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4251- 4332 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	39 vr., bb str., 190*125, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 033	İkinci cilt, otuzuncu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4332- 4381 arası beyitlerinin tercüme ve	Tarih belirtilmemiştir.	27 vr., bb str., 193*123, bb*bb mm, rika.

		şerhini ihtiva etmektedir.		
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 032	İkinci cilt, otuz birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4382-4446 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	24 vr., bb str., 193*125, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 031	İkinci cilt, otuz ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4447-4503 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	17 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 030	İkinci cilt, otuz üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4503-4618 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	43 vr., bb str., 195*125, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen	İkinci cilt, otuz dördüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4619-	Tarih belirtilmemiştir.	22 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.

	Koleksiyonu, Arşiv No. 029	4675 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 028	İkinci cilt, otuz beşinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4676- 4736 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	24 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 027	İkinci cilt, otuz altıncı defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4736- 4796 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	30 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 026	İkinci cilt, otuz yedinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4796- 4862 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	25 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.

Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 025	İkinci cilt, otuz sekizinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4863- 4914 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	20 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 024	İkinci cilt, otuz dokuzuncu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4915- 4965 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	15 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 023	İkinci cilt, kırkinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4965- 5025 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	79 vr., bb str., 195*128, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen	İkinci cilt, kırk birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 5026- 5082 arası	Tarih belirtilmemiştir.	23 vr., bb str., 200*125, bb*bb mm, rika.

	Koleksiyonu, Arşiv No. 022	beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 020	İkinci cilt, kırk ikinci defter, <i>Mesnevî</i> ’nin II. cildinin 5083- 5139 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	24 vr., bb str., 180*130, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 021	İkinci cilt, kırk üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> ’nin II. cildinin 5140- 5199 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	20 vr., bb str., 185*130, bb*bb mm, rika.

Mesnevî’nin II. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî Takrirleri

Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu’nda “*Mesnevî Takrirleri*” adıyla 54, 53, 52, 51, 50, 49 ve 18 arşiv numarası ile kayıt altında bulunan nüshalar *Mesnevî*’nin ikinci cildinin tercüme ve şerhidir. Tâhirü’l-Mevlevî tarafından defterlere ikinci cilt, birinci defter şeklinde birden yediye kadar numaralar verildiği görülmektedir. Toplam yedi defterden oluşan bu nüshalar hakkında malumat şöyledir:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 054	İkinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 3992-4271 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 14 Mayıs 1947	69 vr., bb str., 253*180, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 053	İkinci cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4272-4590 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 11 Haziran 1947	82 vr., bb str., 193*180, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 052	İkinci cilt, üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4591-4868 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 24 Temmuz 1947	57 vr., bb str., 250*180, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 051	İkinci cilt, dördüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 4868-5340 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 14 Ağustos 1947	100 vr., bb str., 250*180, bb*bb mm, rika.

Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 050	İkinci cilt, beşinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 5341-5694 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 7 Teşrîn-i Sânî 1947	80 vr., bb str., 250*180, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 049	İkinci cilt, altıncı defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 5695-6254 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 8 Ocak 1948	63 vr., bb str., 235*170, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 018	İkinci cilt, yedinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 6255-7732 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: Ocak 1948 İkinci Cildin Tercüme ve Şerhinin Hitamı Tarihi: 10 Şaban 1367 17 Haziran 1948 Cuma	135 vr., bb str., 245*170, bb*bb mm, rika.

**Mesnevî'nin III. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî
Takrirleri/ Mesnevî Dersleri**

Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda “*Mesnevî Takrirleri*” ismiyle 48, 47, 46 ve 45 arşiv numaralı nüshalar ve “*Mesnevî Dersleri*” ismiyle 44 ve 43 arşiv numaralı nüshalar *Mesnevî*’nin üçüncü cildinin tercüme ve şerhini içermektedir. *Mesnevî*’nin üçüncü cildine ait bu nüshalar toplam altı defterden oluşmaktadır. Nüshalar hakkında detaylı bilgiler şu şekildedir:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 048	Üçüncü cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> ’nin III. cildinin 7733-8378 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Bu cildin tercümesine ve şerhine başlama tarihi: 10 Şaban 1367 (17 Haziran 1948) Yazmanın Bitiş Tarihi: 9 Ağustos 1948	63 vr., bb str., 245*175, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 047	Üçüncü cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> ’nin III. cildinin 8379-9063 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih Belirtilmemiş	63 vr., bb str., 250*175, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen	Üçüncü cilt, üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> ’nin III. cildinin 9063-9736 beyitlerinin	Tarih Belirtilmemiş	62 vr., bb str., 245*180, bb*bb mm, rika.

	Koleksiyonu, Arşiv No. 046	tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		
Mesnevî Takrirleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 045	Üçüncü cilt, dördüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 9737- 10781 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 4 Teşrîn-i Evvel 1948 Yazmanın Bitiş Tarihi: 14 Kânun-u Evvel 1948	92 vr., bb str., 255*193, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 044	Üçüncü cilt, beşinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 10781- 11486 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 15 Kânun-u Evvel 1948 Yazmanın Bitiş Tarihi: 12 Şubat 1948 Saat: 13:30	62 vr., bb str., 265*192, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 043	Üçüncü cilt, altıncı defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 11484- 12459 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Bitiş Tarihi: 20 Recep 1368 (19 Mayıs 1949)	66 vr., bb str., 275*210, bb*bb mm, rika.

Mesnevî'nin IV. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî

Dersleri

Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda "Mesnevî Dersleri" adıyla 42, 40 ve 41 arşiv numarasıyla kayıt altına alınan nüshalar *Mesnevî*'nin dördüncü cildinin tercüme ve şerhini içermektedir. Üç defter halindeki bu nüshalar şu şekildedir:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 042	Dördüncü cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 12460-14385 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 20 Recep 1368 (19 Mayıs 1949) Yazmanın Bitiş Tarihi: 5 Nisan 1950	144 vr., bb str., 270*208, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 040	Dördüncü cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 14386-15722 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih Belirtilmemiş	125 vr., 24 str., 245*173, 195*117 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen	Dördüncü cilt, üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 15723-16213	Yazmanın Bitiş Tarihi: Teşrîn-i Sâni 1950	44 vr., bb str., 245*170, bb*bb mm, rika.

	Koleksiyonu, Arşiv No. 041	beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.		

Mesnevî'nin V. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî Dersleri

Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda "Mesnevî Dersleri" adıyla 10, 11 ve 12 arşiv numarasıyla kayıt altında bulunan nüshalar *Mesnevî*'nin beşinci cildinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir. Üç defter hâlindeki bu nüshalar şu şekildedir:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 010	Beşinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin V. cildinin 16214- 16782 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 29 Teşrîn-i Sânî 1950 Çarşamba Gecesi Yazmanın Bitiş Tarihi: 3 Mart 1951	47 vr., bb str., 305*227, bb*bb mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 011	Beşinci cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin V. cildinin 16783- 17180 beyitlerinin tercüme ve	Yazmaya Başlama Tarihi: 22 Şubat 1951	26 vr., bb str., 305*222, bb*bb mm, rika.

		şerhini ihtiva etmektedir.		
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 012	Beşinci cilt, üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin V. cildinin 17181-17309 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 14 Şaban 1371 (20 Mayıs 1951)	9 vr., bb str., 320*220, bb*bb mm, rika.

Mesnevî'nin V. Cildinin Tercüme ve Şerhinin Yazma Nüshaları: Mesnevî Dersleri

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 013	Beşinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin V. cildinin beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmaya Başlama Tarihi: 29 Teşrîn-i Sâni 1950 Çarşamba Gecesi	40 vr., 25 str., 285*205, 215*150 mm, rika.

Mesnevî'nin Tâhirü'l-Mevlevî Tarafından Yapılan Tercüme ve Şerhinin Müstensih Nüshası: Mesnevî Dersleri

Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu'nda, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin Mustafa Nuri tarafından istinsah edilen müstensih nüshası da bulunmaktadır. 09, 08, 07, 06, 05, 04, 03, 02 ve 01 arşiv numarası ile dokuz defter şeklinde kayıtlı olan bu nüshanın katalog bilgileri aşağıdaki şekildedir:

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 09	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1-1759 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Yazmanın Başlangıç Tarihi: 7 Muharrem 1342 20Ağustos 1339	652 vr., ss. 1-652, 26 str., 273*190, 250*170 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 08	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1759-3991 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Birinci cildin temize çekilmesinin bitiş tarihi: 23 Ramazan 1364 (31 Ağustos 1945) İstinsah tarihi yazılmamıştır.	692 vr., ss. 653-1347, 26 str., 270*180, 250*145 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 07	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 3992-5720 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	362 vr., ss. 1-363, 26 str., 270*180, 240*145 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 06	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 5721-7732 beyitlerinin tercüme ve	İkinci cildin tercüme ve şerhinin bitiş Tarihi: 10 Şaban 1367	322 vr., ss. 363-686, 26 str., 270*180, 240*145 mm, rika.

		şerhini ihtiva etmektedir.	(17 Haziran Cuma 1948) İstinsah Tarihi: 19 Şaban 1367 (26 Haziran Pazartesi 1948)	
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 05	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 7733-9988 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	405 vr., ss. 1-405, 26 str., 270*180, 215*150 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 04	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 9989-12459 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Üçüncü cildin tercüme ve şerhinin bitiş Tarihi: 20 Recep 1368 (19 Mayıs Perşembe 1949) İstinsah Tarihi: 12 Safer 1369 (3 Aralık Cumartesi 1949)	339 vr., ss. 405-778, 23 str., 270*180, 215*150 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 03	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 12460-14446 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	300 vr., ss. 1-300, 26 str.; 270*180, 240*150 mm, rika.

Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 02	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 14447- 16213 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Dördüncü cildin tercüme ve şerhinin bitiş Tarihi: 1370 Safer (1950 Teşrîn-i Sâni İstinsah tarihi yazılmamıştır.	269 vr., ss. 301- 569, 26 str.; 270*180, 240*150 mm, rika.
Mesnevî Dersleri	Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, Arşiv No. 01	Bu defter, <i>Mesnevî</i> 'nin V. cildinin 16214- 17310 beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	199+25 vr., ss. 1- 199, 26 str.; 270*180, 240*150 mm, rika.

Tablodaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu 01 ile 09 arşiv numarası arasında yer alan müstensih nüsha 9 defterden müteşekkildir. *Mesnevî*'nin ilk dört cildi ikişer defter şeklinde, beşinci cildin de bir bölümü tek defter halinde tercüme ve şerh edilmiş; kalan bölüm Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı sebebiyle eksik kalmıştır.

Mesnevî'nin I. cildinin tercüme ve şerhi iki defter halinde istinsah edilmiştir. Birinci cilt birinci defter (Arşiv No. 09) 652 varaktan ibaret olup *Mesnevî*'nin 1759. beytine kadardır. Birinci cilt ikinci defter ise (Arşiv No. 08) 695 varaktan oluşmakta ve 1759-3991 arası beyitleri ihtiva etmektedir. Bu defterin sonunda müstensih'in ismi "Mustafa Nuri" olarak zikredilmektedir. Nüshanın sonuna düşülen notta birinci cildin tebyizinin tamamlanma tarihi 23 Ramazan 1364 (31 Ağustos 1945) olarak verilmektedir.

Mesnevî'nin II. cildinin tercüme ve şerhi iki defter şeklinde istinsah edilmiştir. İkinci cilt, birinci defter (Arşiv No. 07) 363 varak olup *Mesnevî*'nin 3992-5720 arası beyitlerini içermektedir. İkinci cilt, ikinci defter (Arşiv No. 06) ise 323 varaktan oluşmakta ve *Mesnevî*'nin 3992-5720 arası beyitlerini kapsamaktadır. İkinci cildin

tercüme ve şerhinin bitiş tarihi 10 Şaban 1367 (17 Haziran Cuma 1948), istinsah tarihi ise 19 Şaban 1367 (26 Haziran Pazartesi 1948) olarak not düşülmüştür.

Mesnevî'nin III. cildinin tercüme ve şerhi iki defter şeklinde istinsah edilmiştir. Üçüncü cilt, birinci defter (Arşiv No. 05) *Mesnevî*'nin 7733-9988 arası beyitlerini ihtiva etmekte olup 405 varaktan oluşmaktadır. Üçüncü cilt, ikinci defter (Arşiv No. 04) ise 373 varaktan ibaret olup *Mesnevî*'nin 9989-12459 arası beyitlerini içermektedir. Üçüncü cildin tercüme ve şerhinin bitiş tarihi, 20 Recep 1368 (19 Mayıs Perşembe 1949), istinsah tarihi ise 12 Safer 1369 (3 Aralık Cumartesi 1949) olarak belirtilmiştir.

Mesnevî'nin IV. cildinin tercüme ve şerhi iki defter şeklinde istinsah edilmiştir. Dördüncü cilt, birinci defter (Arşiv No. 03) 300 varaktan ibaret olup *Mesnevî*'nin 12460-14446 arası beyitlerini kapsamaktadır. Dördüncü cilt, ikinci defter ise (Arşiv No. 02) 269 varaktan oluşmakta ve 14447-16213 arası beyitleri ihtiva etmektedir. Bu defterin sonuna tercüme ve şerhin bitiş tarihi olarak 1370 Safer (1950 Teşrîn-i Sâni) tarihi düşülmüştür.

Mesnevî'nin V. cildinin tercüme ve şerhi ise tek defter şeklinde istinsah edilmiştir. Beşinci cilt, birinci defter (Arşiv No. 01) 199 varaktan ibaret olup *Mesnevî*'nin 16214-17310 arası beyitlerini içermektedir. Hangi tarihte istinsah edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Müstensih tarafından nüshanın sonuna şu not düşülmüştür: “Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerif*'in ilk dört cildine ilaveten beşinci ciltten tercüme ve şerh ettiği kısım burada kalmıştır. İrtihalinden iki gün önce, yani 18 Haziran 1951 pazartesiye kadar *Mesnevî* tercümesi ile meşguldü. Merhumun en büyük arzusu bu mübarek eserin tamamını Türkçeye nakletmek ve şerhini ikmal eylemekti. Ne yazık ki bu emeline muvaffak olamadı. Rahmetullâhi ‘aleyh. Rahmeten vâsi‘aten.”

Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi'nde Yer Alan Müellif Nüshası: *Mesnevî-i Şerif Takrirâtı/ Fatih Caminde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı/ Mesnevî Takrirleri/ Mesnevî Dersleri*

Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi'nde 11 defter şeklinde yer alan bir başka müellif nüshası tespit edilmiştir. Bu nüsha, Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin en derli toplu nüshasıdır. Bu nüshanın her bir defterine *Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*, *Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*, *Mesnevî Takrirleri* ve *Mesnevî Dersleri* şeklinde farklı isimler verildiği tespit edilmiştir. Evvela bu nüshanın şekilsel özelliklerine yer verilecek sonrasında ise değerlendirme yapılacaktır.

ESERİN ADI	ESERİN BULUNDUĞU YER	CİLT NUMARASI VE BEYİT ARALIĞI	TARİH	ESERİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ
Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9057	Birinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1-720 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	511 vr., 18 str., rika.
Fatih Camii'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9058	Birinci cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 721-1759 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tebyiz Tarihi: 1 Muharrem 1348 9 Haziran 1929	540 vr., bb str., rika.
Mesnevî-i Şerif Takrirâtı	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9059	Birinci cilt, üçüncü defter, <i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 1760-2932 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tebyiz Tarihi: Teşrîn-i Sânî 1942	526 vr., bb str., rika.
Mesnevî-i Şerif Takrirleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas	Birinci cilt, dördüncü defter,	Tebyiz Tarihi: 23 Ramazan 1364	500 vr., bb str., rika.

	Kütüphanesi, Arşiv No. 9060	<i>Mesnevî</i> 'nin I. cildinin 2933-3991 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	31 Ağustos 1945 Cuma Gecesi	
Mesnevî Takrirleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9061	İkinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 3992-5721 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tarih belirtilmemiştir.	701 vr., bb str., rika.
Mesnevî Takrirleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9062	İkinci cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin II. cildinin 5722-7732 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Tebyiz Tarihi: 11 Şaban 1367 18 Haziran 1948 Cumartesi	512 vr., bb str., rika.
Mesnevî Dersleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9063	Üçüncü cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 7733-9988 arası beyitlerinin	Bu cildin Tercüme ve Şerhine Başlama Tarihi: 10 Şaban 1367 18 Haziran 1948	700 vr., bb str., rika.

		tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Cuma	
Mesnevî Dersleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9064	Üçüncü cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin III. cildinin 9989-12459 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Bu cildin Tercüme ve Şerhinin Bitiş Tarihi: 20 Recep 1368 19 Mayıs 1949 Perşembe	710 vr., bb str., rika.
Mesnevî Dersleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9065	Dördüncü cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 12460-14385 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Bu cildin Tercüme ve Şerhine Başlama Tarihi: 20 Recep 1368 19 Mayıs 1949 Perşembe	560 vr., bb str., rika.
Mesnevî Dersleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9066	Dördüncü cilt, ikinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin IV. cildinin 14386-16213 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Bu cildin Tercüme ve Şerhinin Bitiş Tarihi: Safer 1370 Teşrîn-i Sâni 1950 Pazar	540 vr., bb str., rika.

Mesnevî Dersleri	Mevlâna Müzesi, İhtisas Kütüphanesi, Arşiv No. 9067	Beşinci cilt, birinci defter, <i>Mesnevî</i> 'nin V. cildinin 16214-17310 arası beyitlerinin tercüme ve şerhini ihtiva etmektedir.	Bu cildin Tercüme ve Şerhinin Bitiş Tarihi: Tâhirü'l- Mevlevî'nin 20 Haziran 1951 tarihinde vefat etmesi üzerine şerh buraya kadar yazılabilmiştir.	375 vr., bb str., rika.

Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi'nde yer alan nüsha on bir defterden oluşmaktadır. İlk dört defter; 1. cilt 1. Defter (Arşiv No. 9057), 1. cilt 2. Defter (Arşiv No. 9058), 1. cilt 3. defter (Arşiv No. 9059), 1. cilt 4. defter (Arşiv No. 9060) şeklinde *Mesnevî*'nin birinci cildinin tercüme ve şerhinden oluşmaktadır. Sonraki beşinci ve altıncı defter, 2. cilt 1. defter (Arşiv No. 9061) ve 2. cilt 2. Defter (Arşiv No. 9062) şeklinde *Mesnevî*'nin ikinci cildinin tercüme ve şerhinden ibarettir. Yedinci ve sekizinci defterler ise 3. cilt 1. defter (Arşiv No. 9063) ve 3. cilt 2. Defter (Arşiv No. 9064) olarak *Mesnevî*'nin üçüncü cildinin tercüme ve şerhini oluşturmaktadır. Dokuzuncu ve onuncu defterler, 4. cilt 1. Defter (Arşiv No. 9065) ve 4. cilt 2. Defter (Arşiv No. 9066) şeklinde *Mesnevî*'nin dördüncü cildini kapsamaktadır. Son olarak on birinci defter ise (Arşiv No. 9067) 5. ciltten bin doksan yedi beytin tercüme ve şerhini içermektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhi toplam 113 forma şeklinde yayımlandıktan sonra “*Mesnevî Dersleri*” adıyla ciltlenerek kitap şekline bürünmüştür. Şerhin, *Mesnevî*'nin birinci cildinin tamamını ve ikinci cildinden bir kısmını kapsayan bölümü Tâhirü'l-Mevlevî hayatta iken “*Mesnevî Dersleri*” ismiyle beş kitap şeklinde Işıl Matbaası tarafından neşredilmiştir. Nâşirliğini (editörlüğünü) *İslâm Yolu Gazetesi* sahibi Esad Ekicigil üstlenmiştir. Işıl Matbaası tarafından yayımlanan *Mesnevî Dersleri*'nin künye bilgileri şu şekildedir:

Mesnevî Dersleri, 1. Cilt 1. Kısım, Mukarriri: Tâhir Olgun, Nâşiri: Esad Ekicigil, Işıl Matbaası, İstanbul, 1949, Sayfa Aralığı: 1-415.

Mesnevî Dersleri, 1. Cilt 2. Kısım, Mukarriri: Tâhir Olgun, Nâşiri: Esad Ekicigil, Işıl Matbaası, İstanbul, 1950, Sayfa Aralığı: 418-829.

Mesnevî Dersleri, 1. Cilt 3. Kısım, Mukarriri: Tâhir Olgun, Nâşiri: Esad Ekicigil, Işıl Matbaası, İstanbul, 1950, Sayfa Aralığı: 835-1246.

Mesnevî Dersleri, 1. Cilt 4. Kısım, Mukarriri: Tâhir Olgun, Nâşiri: Esad Ekicigil, Işıl Matbaası, İstanbul, 1950, Sayfa Aralığı: 1251-1548.

Mesnevî Dersleri, 2. Cilt 1. Kısım, Mukarriri: Tâhir Olgun, Nâşiri: Esad Ekicigil, Işıl Matbaası, İstanbul, 1951, Sayfa Aralığı: 1557-1952.

Toplam beş kitap şeklinde yayımlanan bu matbu nüshalar, *Mesnevî*'nin 2. cildinin 5605. beytine kadarki kısmı içermektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı sonrası şerhin yayımlanma işi bir müddet askıya alınmıştır. Fethi Sezai Türkmen yarım kalan bu sürecin tamamlayıcı olmuş, 1963-1975 yılları arasında şerhin, *Şerh-i Mesnevî* ismiyle 14 cilt halinde Ahmed Sait Matbaası'nda neşredilmesini sağlamıştır. Böylece Fethi Sezai Türkmen'in teşebbüsleriyle Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh ettiği bölüm -*Mesnevî*'nin 5. Cildinin 17.309. beytine kadar- 14 cilt hâlinde tamamen yayın hayatına kazandırılmıştır.

Şerhteki *Mesnevî*'nin eksik kalan beyitleri, Tâhirü'l-Mevlevî'nin talebesi Şefik Can tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Şefik Can eksik bölümün tamamlanması hususunda Şamil Yayınevi sahipleri tarafından kendisine yapılan teklifi, ehliyetli olmadığını düşünerek ilk etapta kabul etmek istememiştir. Ancak hocası Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinin eksik kalmasına da gönlü razı değildir. Bir hayır sahibinin bu eseri tamamlamasını senelerdir arzu etmektedir. Bu duygular içerisinde kendisine yapılan teklifi, Tâhirü'l-Mevlevî'nin ruhaniyetinden gelen bir teklif olarak tahayyül ederek en nihayetinde kabul etmiştir. Şefik Can, şerh ettiği bölümü, Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhine kıyasla, “Fakirin şerh etmeğe cüret ettiği yer, geniş asfalt bir caddeden patika bir yola geçiş gibidir.” şekilde özetlemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin himmetiyle bu işe girdiğini söyleyen Şefik Can, kendisine ait bu bölümü okuyanların küçüksememesi gerektiğini söylemektedir. Kaleme aldığı bölümü her ne kadar patika bir yola benzetse de insanın gitmek istediği menzile ulaştıracağına inanmaktadır.⁵⁹⁶ Şefik Can, şerhin kalan

⁵⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 9: 9.

bölümünün tercüme ve şerhine 8 Kasım 1981 (10 Muharrem 1402) tarihinde başlamış⁵⁹⁷ ve 1 Aralık 1985 (18 Rebiülevvel 1406) tarihinde de hitama erdirmiştir.⁵⁹⁸ Şefik Can'ın bu çalışması 1982-1985 yılları arasında 4 cilt hâlinde basılmıştır.⁵⁹⁹ Şerhin günümüzdeki mütekamil baskısı ise Şamil Yayınları tarafından yapılmıştır. Şefik Can'ın tercüme ve şerh ettiği bölüm de ilave edilerek *Mesnevî Şerhi* ismiyle 10 cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'ne dair ayrıca Recep Kibar ve Abdulkadir Sarıkamış tarafından 6 cilt hâlinde yayına hazırlanmış bir çalışma daha mevcuttur. Bu çalışmanın künye bilgisi şu şekildedir: (Mevlânâ, *Mesnevî*, Tercüme ve Şerh: Tâhirü'l-Mevlevî, Yayına Hazırlayanlar: Recep Kibar ve Abdulkadir Sarıkamış, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2018.)

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi* esas alınarak yapılmış çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında “*Mesnevî Dibacesi ile İlk On Sekiz Beyitin Şerhi*”, “*Mesnevî'den Hikâyeler*” ve “*Mesnevî Dibâcesi*” isimli eserler zikredilebilir. İlgili çalışmaların künye bilgileri aşağıda verilmiştir:

(Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Dibacesi ile İlk On Sekiz Beyitin Şerhi*, Yayına Hazırlayanlar: Ali Güzelyüz, Mahmet Atalay, Kadir Turgut, İstanbul: Demavend Yayınları, 2018.)

(Mevlânâ, *Mesnevî'den Hikâyeler*, Çevirmen: Tâhirü'l-Mevlevî, Yayına Hazırlayan: Recep Kibar, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2013.)

(Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Dibâcesi*, İstanbul: Dehliz Kitaplar, 2008.)

2.3. Şerhin Kaynakları

Mesnevî'nin kaynakları arasında *Kur'ân* ve sünnet başta zikredilmesi gereken kaynaklardır. Tâhirü'l-Mevlevî *Mesnevî* şerhinde âyet ve hadislerden sıkça referanslarda bulunarak anlatımını zenginleştirmekte, *Kur'ân* ve hadis eksenli bir bakış açısıyla *Mesnevî*'yi şerh etmektedir. Bununla birlikte Mevlânâ'nın düşüncesinin temel dinamikleri arasında babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn Veled (öl. 628/1231) ve *Maârif*⁶⁰⁰ isimli eseri, tarikat şeyhi Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-i Tirmizî (öl.

⁵⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 9: 15.

⁵⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 10: 720.

⁵⁹⁹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî Tam metin*, trc. Adnan Karaismailoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 32.

⁶⁰⁰ Eserin günümüz Türkçesiyle yapılan neşri için bk. Sultânü'l-Ulema Bahâeddîn Veled, *Maârif*, trc. Şadi Aydın - Elvir Musiç (İstanbul: Rûmî Yayınları, 2018).

639/1241) ve *Ma'ârif*⁶⁰¹ adlı eseri ve sohbet şeyhi Şems-i Tebrîzî (öl. 645/1247[?]) ve *Makâlât*⁶⁰² isimli eseri önemli yer tutar. Muhyiddin Arabî, Sadreddin Konevî, Hakîm-i Senâî, Ferîdüddîn-i Attâr, İmam Gazzâlî gibi mutasavvıflar ve eserleri *Mesnevî*'nin kaynakları arasındadır. Mevlânâ'nın kültür çevresi, atasözleri, Grek felsefesi Mevlânâ'nın kaynakları arasında zikredilebilir. Kuşeyrî'nin *er-Risâle*, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtü'l-Kulûb*, Firdevsî'nin *Şeh-Nâme*, Beydaba'nın *Kelile ve Dimme*, İmam Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri Mevlânâ'nın istifade ettiği ve isimlerini *Mesnevî*'de zikrettiği eserler arasındadır. Mevlânâ, *Mesnevî*'de sadece temel İslam ilimlerinin değil felsefe, tıp ve astronomi gibi pek çok ilim dalının verilerini de kullanmıştır.⁶⁰³

Tâhirü'l-Mevlevî de *Mesnevî*'yi şerh ederken *Kur'ân* ve hadis başta olmak üzere tasavvuf, fıkıh, kelam, İslam tarihi, felsefe, mantık, ahlak, dil ve edebiyat alanındaki kaynaklardan yararlanmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin İslâmî kültür havzası içerisinde *Mesnevî*'yi şerh ettiği söylenebilir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin çok yönlü bir kişiliğe sahip oluşu ve özellikle edebiyat ve İslam tarihi alandaki bilgi ve birikimi, *Mesnevî Şerhi*'nin kaynaklarını zenginleştirmektedir. Şerhinde, tefsir, hadis, tasavvuf, İslam tarihi, peygamberler tarihi, dil ve edebiyat gibi alanlara dair eserlerden referans göstererek ve alıntılar yaparak görüşlerini destekleyici mahiyette İslâmî literatürden yararlanmıştır. Bu yönü itibarıyla onun şerhi hem ilmî bir gaye taşımakta hem de irşad amacı gütmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî bazı yerlerde sadece müellif ismini zikrederken bazı yerlerde de müellifle beraber eser ismini veya sadece eser ismini zikretmektedir. Onun takip ettiği bu usul, aynı zamanda dinî ilimler sahasında pek çok eserin okuyucuya tanıtılması demektir. Tâhirü'l-Mevlevî yeri geldiğinde kendi eserlerine de yönlendirme yapmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bir beytin şerhinde ezan bahsine girizgâh yaptıktan sonra detaylı malumat almak için *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* isimli eserine bakılmasını tavsiye etmektedir.⁶⁰⁴

2.3.1. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis Kaynakları

Mesnevî, *Kur'ân-ı Kerîm*'in hakikatlerinin içerisinde eritildiği, bu bakımdan da “Mağz-ı Kur'ân” olarak yani *Kur'ân*'ın özü olarak adlandırılan bir eser hüviyetindedir.

⁶⁰¹ Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin tasavvufa dair sohbetlerinin kayıt altına alındığı eserdir. Seyr ü sülûk ve mârifetullaha dair konular veciz bir şekilde işlenmiştir. Eser hakkında bilgi için bk. Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî, *Ma'ârif*, trc. Abdülbâki Gölpınarlı (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017).

⁶⁰² Makâlât, Şems-i Tebrîzî'nin konuşmalarını, menkıbelerini, tasavvufî sözlerini ve fikirlerini içermektedir. Detaylı bilgi için bk. Şems-i Tebrîzî, *Makâlât* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2021).

⁶⁰³ *Mesnevî*'nin kaynakları hususunda bir değerlendirme için bk. Çelik, *Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri*, 116-117.

⁶⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 58.

Mesnevî'nin muhtevasına bakıldığında *Kur'ân*'dan hikmetlerle dolu olduğu görülmektedir.⁶⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî*'yi şerh ederken kullandığı birincil kaynak *Kur'ân-ı Kerîm*'dir. Tâhirü'l-Mevlevî şerhte, "Bu beyit, şu âyete işaret etmektedir.", "Bu beyit ile ... sûresinin sonundaki şu âyetlere telmih edilmektedir." şeklindeki ifadeleriyle *Mesnevî*'nin *Kur'ân*'dan referanslarını ortaya koymaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî âyetlerin aslına ve devamında da mealine yer vermiş, yeri geldikçe âyet ile kastedilen mananın ne olduğunu izah sadedinde pek çok tefsir kitabına başvurmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde birçok yerde âyetlere ve bu âyetlerin tefsirine yer verdiği görülmektedir. Ayetlerin tefsirini yaparken başvurduğu tefsir kitapları arasında Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin (öl. 910/1504-1505) *Tefsir-i Mevâhib-i Aliyye*'si (*Tefsîr-i Hüseyinî*)⁶⁰⁶ ilk sırada gelmektedir.⁶⁰⁷ "Hüseyin Vâiz tefsirinde diyor ki:" şeklinde ifadelerle yer vererek sık sık iktibasta bulunmuştur. *Kur'ân-ı Kerîm*'den getirdiği nakillerde sûre adı ve âyet numaralarını zikrederek referansta bulunduğu görülmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin kullandığı tefsir kaynakları arasında Reşîdüddîn-i Meybûdî'nin (öl. 520/1126) *Keşfü'l-esrâr* isimli Farsça *Kur'ân* tefsiri, Ali b. Muhammed Hazîn'in (öl. 741/1341) *Lübâbü't-te'vîl fi me'ânî't-tenzîl* (*Tefsîr-i Hazîn*),⁶⁰⁸ Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1210) *Tefsir-i Kebir*,⁶⁰⁹ Kadı Beyzâvî'nin (öl. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*,⁶¹⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (öl. 1942) *Hak Dini Kur'ân Dili*⁶¹¹ de yer almaktadır.⁶¹²

Mevlânâ, *Mesnevî*'de âyetlerden sonra birçok yerde hadislere başvurmuştur.⁶¹³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin de şerhinde âyetlerden sonra en çok başvurduğu dinî kaynak hadislerdir. Tâhirü'l-Mevlevî, şerhinde hadis metinlerine yer verirken hepsinde olmasa da yer yer kaynak isimleri vermektedir. Şerhinde başvurduğu hadis kaynakları arasında Buhârî'nin (öl. 256/870) *Sahîh-i Buhârî*; Müslim'in (öl. 261/874) *Sahîh-i Müslim*, İbn Mâce'nin (öl. 273/886) *Sünen*, Tirmizî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*, Taberânî'nin (öl.

⁶⁰⁵ *Mesnevî*'de *Kur'ânî* referanslar ve *Kur'ân* âyetlerine getirilen yorumlar hakkında bir çalışma için bk. Halim Gül, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014).

⁶⁰⁶ *Tefsir-i Mevâhib-i Aliyye*, Hüseyin Vâiz tarafından 897 (1492)-899 (1494) yılları arasında Ali Şîr Nevâî'ye (öl. 906/1501) ithafen Farsça olarak yazılmış olup, Hint alt kıtasında ve İran'da *Tefsîr-i Hüseyinî* olarak bilinmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hüseyin Vâiz ve tefsiri hakkında malumat verdiği yazısı için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyinî". Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu çalışmasının ilave notlarla zenginleştirilerek yayımlanmış hali için bk. Zülfikar Güngör, "Beyânü'l-Hak'dan: Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsir-i Hüseyinî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002): 333-368.

⁶⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 862, 1099, 1276; 3: 1498, 1633; 7: 7.

⁶⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1304.

⁶⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1560.

⁶¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1725.

⁶¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1506.

⁶¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 164.

⁶¹³ *Mesnevî*'deki hadisleri konu edinen bir çalışma için bk. Adem Çatak, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Hadisten Referansları* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

458/1066) el-Mu'cemü'l-Kebîr, Beyhakî'nin (öl. 458/1066) es-Sünenü'l-Kübrâ, İmam Suyûtî'nin (öl. 911/1505) el-Câmiu's-Sağîr;⁶¹⁴ Ferrâ el-Begavî (öl. 516/1122) Mesâbîhu's-sünne;⁶¹⁵ Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855)⁶¹⁶ öne çıkmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî çoğunlukla hadis metninin tercümesini vermekle yetinmiş, bazı yerlerde hadisin Arapça metniyle birlikte mealini de aktarmıştır. “Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre'den rivayetidir”;⁶¹⁷ “İmâm-ı Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî şu hadisi Hasan-ı Basrî'den rivâyet ediyor”⁶¹⁸ şeklinde ibarelere yer vererek hadisin kaynağı ve râvîleri hakkında da bilgi vermiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde pek çok hadis-i şerife atıfta bulunduğu görülmektedir. Onun aktardığı hadislerin sıhhati hususunda ise şunlar söylenebilir: Tâhirü'l-Mevlevî'nin naklettiği hadislerin büyük çoğunluğu muteber hadis kaynaklarında geçen sahih hadislerden oluşmaktadır. Ancak Tâhirü'l-Mevlevî, bir hadisçi olmadığı için bazı mutasavvıflar gibi mana açısından sahih gördüğü hadislere yer vermekten çekinmemiştir. Misal olarak, “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeye muhabbet ettim ve bilinmek için mahlûkatı yarattım.”⁶¹⁹ şeklindeki muteber hadis kitaplarında geçmeyen, ancak tasavvuf ehli arasında meşhur olan rivayeti Tâhirü'l-Mevlevî de kudsi hadis olarak takdim etmektedir. Bazı nakillerinde hadisin senedine dair bilgi vermiş olsa da çoğunlukla hadisin manası üzerinde durmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin beyitlerini şerh ederken konuyla ilgili hadis-i şerifi nakletmekle yetinmeyip zaman zaman hadis-i şerifin açıklamalarına da yer vermektedir.⁶²⁰ Şerhte bazı sahabîler hakkında bilgi verdiği de olmuştur. Mesela bir hadisin rivayetinde ismi geçen Câbir b. Abdullah (öl.78/697) hakkında bilgi verdiği görülmektedir.⁶²¹

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde geçen hadis-i şeriflerden bazıları şu şekildedir:

⁶¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1137.

⁶¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1243; 3: 1426, 1747.

⁶¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 371.

⁶¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1397.

⁶¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 832.

⁶¹⁹ Bu rivayet hakkında değerlendirme için bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 98-99; Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 268-271.

⁶²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 28.

⁶²¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin Câbir (r.a.) hakkında verdiği malumat şu şekildedir: “Câbir b. Abdullah Ensâr-ı kiramdandır. Babası da kendisi de Akabe biatında bulunmuştur. Pederi, Uhud muharebesinde şehit olmuş, kendisi Resûlullah ile on dokuz gazvede bulunmuştur. Fazla hadis rivayet eyleyen ve Resullâh'ın iltifatına mazhar olan sahabelerdendir.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1429.

“Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeye muhabbet ettim ve bilinmek için mahlûkatı yarattım.”⁶²² Hz. Peygamber (s.a.v.): “Kardeşlerimi ne zaman göreceğim, onları özledim.” diyerek iç çekmişti.⁶²³ “Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz.”⁶²⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Ya Rabbi! Sana karşı olan hayretimi artır.”⁶²⁵ diye duâ ederdi. “Helal mal, sâlih kimse için ne güzeldir.”⁶²⁶ “Kanaat, tükenmez bir hazinedir.”⁶²⁷ “Âdem oğlunun iki vadi dolusu altını ve gümüşü olsa, mutlaka onlara ilaveten üçüncü bir vadisi olmasını ister. Âdem oğlunun içini ancak toprak doldurur.”⁶²⁸ “Allah kendisine hamd edilmesini sever.”⁶²⁹ “Ya Rabbi! Ben sana karşı hamd ve senâyı sayıp dökemem. Sen, zât-i ecell ü â'lâna senâ ettiğin gibisin.”⁶³⁰ “Biriniz, hoşuna giden bir rüya görürse, o Allah’tandır. Ondan dolayı Allah’a hamd etsin ve rüyasını söylesin. Hoşuna gitmeyen bir şey görürse o, şeytandandır. Şeytanın şerrinden Allah’a sığınsın. Yani “Eûzü billâhi mineşşeytânirracîm.” desin. Rüyada gördüğünden kimseye bahsetmesin. Onun kendisine zararı olmaz.”⁶³¹ “Hz. Peygamber (s.a.v.): “Ümmete nübüvvetten sonra sadece mübeşşirât kalmıştır.” buyurdu. Ashâb: Mübeşşirât nedir? diye sorduğunda “(Sâlih bir adamın gördüğü) sâlih rüyadır” cevabını verdi.”⁶³² “Hz. Aişe (r.anhâ): Hz. Peygamber’e vahyin başlangıcı, rüya-yı sâliha ile olmuştu. Hz. Peygamber’in gördüğü her rüya, sabah aydınlığı gibi parlak bir surette zuhur ederdi.”⁶³³ “Sihir kadar tesir yapan ifadeler vardır.”⁶³⁴

“Hz. Peygamber (s.a.v.): “Beş şey beş şeye mukabildir” buyurdu. Ashâb: Ey Allah’ın Resûlü! Bu ne demektir? Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle buyurdu: Bir kavim Allah’a verdiği sözü bozarsa, onlara düşmanları musallat edilir. Bir kavim Allah’ın indirdiğinden başkasıyla hükmederse, onların içinde fakirlik çoğalır. Bir toplumda zina yayılırsa, onların içinde ölümler çoğalır. Bir toplum ölçüyü eksik ederse,

⁶²² Tâhirü’l-Mevlevî bu hadîs-i şerifi, kudsî hadis olarak takdim etmektedir. Muteber hadis kitaplarında geçmeyen, ancak ehl-i tasavvuf arasında meşhur olan bu hadîs-i şerif hakkında değerlendirme için bk. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 98-99; Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, 268-271.

⁶²³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*, Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, nr. 9057, 73. Hadisin kaynağı için bk. Müslim, “Taharet”, 39.

⁶²⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*, 76. Hadisin kaynağı için bk. Müslim, “Fedail”, 141; İbn Mâce, “Ruhûn”, 15; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/152.

⁶²⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 71.

⁶²⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 75. Hadisin kaynağı için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/197-202.

⁶²⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 76.

⁶²⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 77. Hadisin kaynağı için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/117.

⁶²⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 98.

⁶³⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 100.

⁶³¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 104.

⁶³² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 104. Hadisin kaynağı için bk. Tirmizî, “Rüyâ”, 2.

⁶³³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 104. Hadisin kaynağı için bk. Buhârî, “Ta’bîr”, 1.

⁶³⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 105.

memleketlerinde bitkiler yeşermez, kuraklığa (kıtılgâ) yakalanırlar. Bir toplum zekât vermezse onların beldelerine yağmur yağdırılmaz.”⁶³⁵ “Yağmurun yağmadığını görünce, insanların zekât vermediklerini, Allah’ın da İlâhi hazinesindeki rahmeti göndermediğini anlayınız. Veba gibi bulaşıcı hastalıkların yayıldığını görünce de zina rezaletinin yaygın hâle geldiğini bilmiş olunuz.”⁶³⁶ “Sabır, sevinç anahtarıdır.”⁶³⁷ “Allah’ın birtakım kulları vardır ki insanların ahvâlini alametlerinden bilirler.”⁶³⁸ “Müminin firâsetinden, iyi kavrayışından çekininiz. Zira o, Allah’ın nuruyla bakar ve görür.”⁶³⁹

2.3.2. Tasavvufî Kaynaklar

Tâhirü’l-Mevlevî’nin şerhinde yararlandığı kaynaklar arasında tasavvufî eserler öne çıkmaktadır. O, ilk dönem tasavvuf klasikleri arasında zikredilen eserlerden iktibaslarla bulunarak anlatımını zenginleştirmiştir. Şerhinde atıfta bulunduğu, sahabe ve sûfîler şunlardır: Hz. Ebûbekir (öl. 13/634),⁶⁴⁰ Hz. Ömer (öl. 23/644),⁶⁴¹ Hz. Ali (öl. 40/661),⁶⁴² Veysel Karanî (öl. 37/657),⁶⁴³ Hasan-ı Basrî (öl. 110/728),⁶⁴⁴ Şeyh Ferîdüddin Attâr (öl. 618/1221),⁶⁴⁵ Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909),⁶⁴⁶ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî (öl. 465/1072),⁶⁴⁷ Hüsâmeddin Çelebi (öl. 683/1284),⁶⁴⁸ Sultan Veled (öl. 712/1312),⁶⁴⁹ Ferîdun Sipehsâlâr (öl. 712/1312),⁶⁵⁰ Sarı Abdullah Efendi (öl. 1071/1660),⁶⁵¹ Mehmed Esad Dede (öl. 1911),⁶⁵² Yahyâ b. Muâz (öl. 258/872),⁶⁵³ Bâyezîd-i Bistâmî (öl. 234/848 [?]),⁶⁵⁴ Bahâeddin Nakşibend (öl. 791/1389),⁶⁵⁵

⁶³⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 120. Hadisin kaynağı için bk. Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, 10992; Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, 3/602.

⁶³⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 120; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409), 7: 484.

⁶³⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 125.

⁶³⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 131.

⁶³⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 131.

⁶⁴⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 858.

⁶⁴¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 374.

⁶⁴² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 75; 2: 1263; 3: 1803, 1804, 1805; 7: 132, 206.

⁶⁴³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 140.

⁶⁴⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 364.

⁶⁴⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 52.

⁶⁴⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 46; 2: 778, 860; 3: 1424.

⁶⁴⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 800, 1224.

⁶⁴⁸ Tâhirü’l-Mevlevî Hüsâmeddin Çelebi hakkında şunları söylemektedir: “Hüsâmeddin Çelebi *Mesnevî*’nin müsebbibi ve kâtibidir. Hz. Mevlânâ’nın halifesi olup henüz hayatta iken ihvânının mürebbsi olmuştur. Hüsâmeddin Çelebi yaratılış itibarıyla nahif ve zayıf bir zattır. Cismindeki zayıflığa rağmen ruhunda yüksek bir kuvvet vardır. O Mevlânâ gibi bir zata muhatap olabilecek manevî istidâta sahip yüce bir insandır.” Bk. Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1378.

⁶⁴⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1361.

⁶⁵⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1824.

⁶⁵¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 47, 84.

⁶⁵² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 51; 3: 1633.

⁶⁵³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 72.

⁶⁵⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 72; 7: 11.

⁶⁵⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 75.

Muhammed Şîrîn el-Mağribî⁶⁵⁶ (öl. 809/1407),⁶⁵⁷ Aziz Mahmud Hüdâyî (öl. 1038/1628),⁶⁵⁸ Hallâc-ı Mansûr (öl. 309/922),⁶⁵⁹ Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694),⁶⁶⁰ İbnü'l-Fârız (öl. 632/1235),⁶⁶¹ Ebû Bekir eş-Şiblî (öl. 334/946),⁶⁶² Ahmed el-Gazzâlî (öl. 520/1126),⁶⁶³ Behlûl-i Dâna (öl. 183/799 [?]),⁶⁶⁴ Şeyh İsmâil Rusûhî Ankaravî (öl. 1041/1631),⁶⁶⁵ Abdurrahman-ı Câmî (öl. 898/1492),⁶⁶⁶ Ahmet Avni Konuk (öl. 1938).⁶⁶⁷

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde referansta bulunduğu tasavvufa dair eserler ise şunlardır: Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (öl. 386/996) *Kûtü'l-kulûb*,⁶⁶⁸ Şeyh İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin *Minhâcü'l-fukarâ*,⁶⁶⁹ *Hüccetü's-Semâ*,⁶⁷⁰ *Mecmûatü'l-letâif ve matmûretü'l-maârif "Mesnevî Şerhi"*,⁶⁷¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (öl. 638/1240) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*,⁶⁷² *Fusûsü'l-hikem*; Abdurrahman-ı Câmî'nin (öl. 898/1492) *Nefehâtü'l-Üns*,⁶⁷³ *Levâ'ih*,⁶⁷⁴ *Risâle der Şerh-i Rubâ'iyât*,⁶⁷⁵ Şeyh Mahmûd Şebüsterî'nin (öl. 720/1320) *Gülşen-i Râz*,⁶⁷⁶ Süleyman Çelebi'nin (öl. 825/1422) *Vesiletü'n-necât*,⁶⁷⁷ İmam Gazzâlî'nin (öl.505/1111) *İhyâü Ulûmi'd-dîn*,⁶⁷⁸ *Kimyâ-yı Sa'âdet*,⁶⁷⁹ İsmâil Hakkı Bursevî'nin (öl. 1137/1725) *Rûhu'l-Mesnevî (Şerhu'l-Mesnevî)*,⁶⁸⁰ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *er-Risâle*,⁶⁸¹ Ferîdüddin Attâr'ın (öl. 618/1221) *Pendnâme*,⁶⁸² ve *Esrârname*⁶⁸³ isimli eserlerdir.

⁶⁵⁶ Şîrîn el-Mağribî, Ekberî geleneğe bağlı olan İranlı sûfî şairdir.

⁶⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 876.

⁶⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 882.

⁶⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 885; 7: 31.

⁶⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 696; 3: 1640.

⁶⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 105.

⁶⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 405; 2: 1288.

⁶⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 365.

⁶⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 375.

⁶⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 756, 1006, 1070, 1174, 1195, 1218, 1262; 4: 277.

⁶⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1424.

⁶⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1824.

⁶⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1827.

⁶⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 30.

⁶⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 185.

⁶⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1633; 7: 10, 142, 188.

⁶⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 46, 63; 2: 685, 850, 856, 1192; 4: 274.

⁶⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 45; 4: 274.

⁶⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 908, 1255.

⁶⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 52.

⁶⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 909.

⁶⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 751, 895; 7: 134.

⁶⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 185.

⁶⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 185.

⁶⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 415.

⁶⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 185.

⁶⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1192.

⁶⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1542.

Tâhirü'l-Mevlevî, kendisinden evvel kaleme alınan Mesnevî şerhlerinden atıflarda bulunmaktadır. Onun Mesnevî şerhleri içerisinde en çok istifade ettiği şerh, Ankaravî'nin şerhidir. Tâhirü'l-Mevlevî, Ankaravî'den iktibasta bulunduğu yerlerde “Şârih-i Mesnevî İsmâil Ankaravî (kuddise sirruhû) der ki”, “Şârih Ankaravî diyor ki”,⁶⁸⁴ “Bu beyte Şârih Ankaravî şöyle mana vermiştir”⁶⁸⁵ şeklinde ibareler düşerek açıkça belirtmektedir.⁶⁸⁶ Ankaravî'den nakilde bulunduğu bölümlerde alıntı yapmakla yetinmeyerek, Ankaravî'nin düşüncesine ilaveten kendi düşüncelerini de söylediği bölümler söz konusudur. Misal olarak “Şârih Ankaravî böyle bir mana vermektedir. Doğru olmakla beraber fakirin aklına da şöyle bir mana gelir.”⁶⁸⁷ şeklinde not düşerek Ankaravî'ye katıldığını beyan etmekle beraber kendisinin de o konudaki kanaatini beyan etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Ankaravî'ye itimad ettiğini, ihtiram gösterdiğini ve sözlerinden istifade ettiğini açıkça söylemektedir. Ancak onun, Ankaravî'nin görüşlerine katılmadığı yerlerde de bu düşüncesini ifade etmekten çekinmediği görülmektedir.⁶⁸⁸

Buna ilaveten Sarı Abdullah Efendi'nin *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî* isimli şerhinden de iktibaslarda bulunmaktadır. Bazı beyitlerde Ankaravî ve Sarı Abdullah Efendi'nin şerhlerine birlikte başvurularak benzerliklere ve farklı görüşlere dikkat çekmektedir.⁶⁸⁹ Şerhine kaynaklık etmiş bir başka şerh ise Mehmed Esad Dede Efendi'nin *Mesnevî* şerhidir.⁶⁹⁰

Anlaşılabacağı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, daha evvel yapılan Mesnevî şerhlerinden istifade etmiştir. İktibaslarda bulunduğu kısımlarda bazen “Ankaravî şöyle demektedir” şeklinde net ifadelerle bazen de “şârihler bu konuda şöyle der” gibi kapalı ifadelerle şerhin o bölümlerinde görüşlerin kaynağını zikrederek hangi ifadenin kendisine ait olduğunu hangi ifadenin de nereden alındığını net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu minvalde son dönemde yapılan araştırmalarda Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'nin büyük orandan Ankaravî'nin şerhine dayandığı şeklindeki iddiaya⁶⁹¹ katılmıyoruz. Her ne kadar şerhte Ankaravî başta olmak üzere başka şârihlerin şerhlerinden iktibaslar varsa da bunların toplamının şerhin bütünlüğü içerisinde çok küçük bir hacme sahip olduğunu ifade etmek durumundayız.

⁶⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 10.

⁶⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 886.

⁶⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 61.

⁶⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1574.

⁶⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1633.

⁶⁸⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 230.

⁶⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 51. Mehmed Esad Dede'nin şerhi, *Mesnevî*'nin 360 beytini içeren eksik bir şerhtir. Mevlânâ Kütüphanesi, No. 5792'de kayıtlıdır.

⁶⁹¹ Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 21.

Tâhirü'l-Mevlevî şerhinde yer yer “Şârihler diyorlar ki”⁶⁹² şeklinde muğlak bir geçiş ifadesi kullanarak iktibasta bulunmaktadır. Kanaatimizce kendisinden evvel *Mesnevî*’yi şerh eden şârihlerin ilgili konudaki yorumları benzerlik ifade ettiği için alıntısını genel bir ifade ile belirtmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*’nde şu konuda şu esere bakılabilir, şu eser bu konuya dair teferruatlı bilgi içermektedir, şeklinde ileri okumalar için kaynak tavsiyesinde de bulunmaktadır. Mesela seyr ü sülûkteki makamlara dair Şeyh İsmâil Rusûhî Ankaravî’nin (öl. 1041/1631) tasavvufî konuları ana hatlarıyla işlediği *Minhâcû’l-fukarâ* adlı eserinde yüzlercesinin bulunduğunu söyleyerek, mezkûr esere müracaat edilmesini tavsiye etmektedir.⁶⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, bazen “Şeyh Ferîdüddin Attâr, der ki:” şeklinde şahısların ismini zikrederek, çoğu yerde de eser isimlerini söyleyerek alıntı yapmaktadır.

2.3.3. Dil, Edebiyat ve Tarih Sahasındaki Kaynaklar

Tâhirü'l-Mevlevî, şerhinde çeşitli sözlüklerden yararlanmıştır. Seyyid Şerîf Cürcânî’nin (öl. 816/1413) *Ta’rifât*’ı bunlardan biridir.⁶⁹⁴ Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî’nin Farsça sözlüğü *Burhân-ı Kâti*’;⁶⁹⁵ Mütercim Âsım Efendi’nin (öl. 1819) *el-Okyânûsü’l-basîf*⁶⁹⁶ (*Kâmus Tercümesi*),⁶⁹⁷ Abdürrezzâk Kâşânî’nin (öl. 736/1335) *İstîlâhâtü’s-sûfiyye’si*⁶⁹⁸ öne çıkan diğer sözlüklerdir.

Tâhirü'l-Mevlevî’ye dil, edebiyat ve tarih sahasında kaynaklık etmiş şahıslar ve eser isimleri ise şu şekildedir: Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 792/1390 [?]),⁶⁹⁹ Sa’dî-i Şîrâzî (öl. 691/1292)⁷⁰⁰ *Bostân*, *Gülistân*,⁷⁰¹ Şeyh Gâlib, Mehmed Âkif (öl. 1936),⁷⁰² Yûnus Emre (öl. 720/1320 [?]),⁷⁰³ Muallim Nâci (öl. 1893),⁷⁰⁴ Fuzûlî (öl. 963/1556),⁷⁰⁵ Hümâm-ı

⁶⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 135.

⁶⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 30.

⁶⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 24.

⁶⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1037, 1133.

⁶⁹⁶ Firûzâbâdî’nin (öl. 817/1415) *el-Kâmûsü’l-muhtâ* isimli eserinin Âsım Efendi tarafından yapılan tercümesidir.

⁶⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1498, 1506; 7: 47, 59.

⁶⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 889.

⁶⁹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 32, 53, 57; 2: 907, 1061, 1079, 1234, 1294; 3: 1356; 7: 277.

⁷⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1539, 1664; 7: 108.

⁷⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 54, 55, 56, 57; Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 920, 975, 1094, 1229; 3: 1521, 1827.

⁷⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 56.

⁷⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 57; 2: 1264.

⁷⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 71; Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1036, 1079; 4: 278.

⁷⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 86, 87; 3: 1431, 1466.

Tebrîzî⁷⁰⁶ (öl. 714/1314),⁷⁰⁷ Muallim Cûdî Efendi (öl. 1931),⁷⁰⁸ Şair Nef'î (öl. 1044/1635),⁷⁰⁹ Râgıp Paşa (öl. 1176/1763),⁷¹⁰ Naatlarıyla Meşhur Divan Şairi Nazîm (öl. 1139/1727),⁷¹¹ Şair Mehmed Emin Hümâyî (öl. 1884),⁷¹² XIX. yüzyıl Osmanlı dönemi Türk edebiyatının seçkin temsilcilerinden Recâizâde Ekrem Bey (öl. 1914),⁷¹³ Nizâmî-i Gencevî (öl. 611/1214 [?]),⁷¹⁴ Buhâralı Şâir Rûdegî;⁷¹⁵ Nâbî (öl. 1124/1712),⁷¹⁶ Hakîm Senâî (öl. 525/1131[?]) *Hadîkâ*;⁷¹⁷ Şâire Fitnat Hanım;⁷¹⁸ İbn Kuteybe (öl. 276/889) *el-Ma'ârif*;⁷¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) *el-İsâbe*;⁷²⁰ Eyüp Sabri Paşa (öl. 1380/1890) *Mir'ât-ı Medine*.⁷²¹

2.3.4. Diğer Kaynaklar

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'nde kendi eserlerine de referansta bulunduğu görülmektedir. *Mesnevî*'nin altıncı beytini şerh ederken ezan bahsine değinir. Bu konuda mufassal malumat almak isteyenlerin *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* isimli eserine müracaat edebileceklerini tavsiye eder.⁷²² Yer yer *Tevrat*'tan da nakillerde bulunmaktadır.⁷²³ İlk Çağ Yunan filozofu Eflâtun⁷²⁴ ve Grek tabip ve filozof Câlînûs⁷²⁵ şerhinde konu olan filozoflardır.

2.4. Şerhin Dil ve Şekil Özellikleri

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhi yaşadığı yüzyılın lisanına muvafık yazılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin muhatap kitlesi, Mevlevî muhipleri, Mesnevî derslerine katılan talebeler ve Cami cemaati yani halktır. Dolayısıyla *Mesnevî* şerhinin telifinde

⁷⁰⁶ Sa'dî-i Şîrâzî'nin çağdaşı olan Hümâm-ı Tebrîzî, Tebriz'in meşhur âlim, mutasavvıf ve şairlerindendir. Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Çetin Kaska, "Hümâm-ı Tebrîzî, Divânı ve Memduhları", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019): 43-62.

⁷⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 86.

⁷⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1036.

⁷⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1135.

⁷¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1145.

⁷¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1148.

⁷¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1270.

⁷¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 269.

⁷¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 194.

⁷¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 418.

⁷¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 418.

⁷¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 950.

⁷¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1774.

⁷¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 953. *El-Ma'ârif*, Hz. Adem'den İslâm'ın doğuşuna kadar ki dönemi özet bir şekilde, İslâm'ın doğuşundan Halife Müstaînillâh'a (öl. 252/866) kadar ki dönemi de ansiklopedik tarzda ele alan bir tarih kitabıdır. Bk. Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 147.

⁷²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1393.

⁷²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1714.

⁷²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 58.

⁷²³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 34.

⁷²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 78.

⁷²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 79.

muhatap kitlenin seviyesine uygun bir dil kullandığı ifade edilebilir. Ulunay, Tâhirü'l-Mevlevî'ye dair kaleme aldığı yazısında Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* takrir ederken kullandığı dile işaret sadedinde şunları ifade etmektedir: “Hoca, takrirlerinde dinleyenleri sıkmazdı. Derslerini daima alaka uyandıracak fıkralarla süslemesini bilirdi.”⁷²⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'nin en önemli özelliği dilinin halkın anlayabileceği bir seviyede oluşudur. Tâhirü'l-Mevlevî, en muğlak konuları dahi anlaşılır bir dil ve üslupla ifade etmeye çalışmıştır. Şerhin bu özelliğinden mütevellit, günümüzde en çok okunan şerhler arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Şerhte evvela beytin tercümesine yer verilmiş, sonrasında ise ne demek istediği üzerinde durulmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'de yer alan beyitler ile ne ifade edilmek istendiği sorusuna odaklanarak *Mesnevî*'yi yalın bir dil ile şerh etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhini diğer şerhlerden ayrılan özelliklerinden biri dilinin sadeliği olmuştur.

2.5. Şerhin Üslûbu

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinde âyet ve hadislerden sıkça referanslarda bulunması anlatımını zenginleştirmektedir. Yer yer dönemin fikrî ve içtimai hususiyetlerine değinilmesi şerhin bir başka zenginliğidir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin beyitler arası irtibatı kurmada başarılı olduğu söylenebilir. “Bunun ne demek olduğu aşağıdaki beyitten anlaşılacaktır” şeklinde kullandığı geçiş ve bağlantı ifadeleri ile beyitleri birbirine bağlayarak *Mesnevî*'de anlatılmak istenenin daha kolay anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî şerhinde yer yer soru sorarak tasdik beklemekte, okuyucunun dikkatini çekmektedir. Örneğin, Hallâc-ı Mansûr'dan “Allah'a vâsıl olmak için yapılması gerekenleri” naklettikten sonra “Söylenmesi ne kadar kolay fakat yapılması ne kadar güç bir tavsiye değil mi?”⁷²⁷ şeklinde bir soru yönelterek konunun hem zorluğuna hem de ehemmiyetine dikkatleri çekmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhte izahata başlarken çeşitli fıkralara yer verdiği görülmektedir. Örneğin; “çirkin bir adam aynaya bakmıştı. Orada aksini görünce kızdı ve yüzünü çevirdi.” mealindeki beytin şerhine şu fıkrayı naklederek başlar: “Kocakarının

⁷²⁶ Ulunay, *Tâhir'ül-Mevlevî*, 193.

⁷²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 25.

biri aynaya bakmış. Aksini çirkin ve buruşuk görünce: Zamane aynaları insanı ne kadar çirkin gösteriyor. Bizim vaktiyle baktığımız aynalar böyle değildi, demiş.”⁷²⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, şerhinde *Mesnevî*'de ismi geçen tasavvuf büyüklerinin hayatlarına dair paylaşımında bulunmaktadır.⁷²⁹ Bazı Mevlevî dedelerinin şahsiyetlerine dair de bilgi vermektedir. Örneğin Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde Kaygusuz Dede'den bahseder. Onun anlatımına göre, Kaygusuz Dede, okuma yazma bilmediği hâlde sözleriyle halkı etkileyen bir kimsedir. Onun şu sözü manidardır: “Allah bir, peygamber hak. Pekmez, kara yoğurt ak. Akşam yatıp sabah kalk. Karışma hikmete, zevkine bak.” Tâhirü'l-Mevlevî, Kaygusuz Dede'nin sözlerini irfan deryasının incisi olarak nitelendirir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre öğrenilerek elde edilen bilgiden öte Allah'ın bazı sevgili kullarına bahşettiği ilim vardır ki o irfandır. Bu minvalde, Kaygusuz Dede'nin sözleri irfan mahsulü sözlerdir.⁷³⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde kendi hayatından örnekleri de bulmak mümkündür. İnfak bahsi geçtiğinde, o infak edenin mükafatının ahirete kalmakla beraber dünyada da elde edilebileceğini söylemekte ve hayatından şu misali vermektedir:

“Abd-i âciz bir müddet Orman ve Ma'âdin Nezâreti memurluğunda bulundum. Ekser-i devâir müstahdemîni senede altı aylık aldığı hâlde, bize Orman ve Ma'âdin hasılatından her ay muntazam maaş verildi. Bir Kurban Bayramı'nda sâir daireler maaş aldığı hâlde biz alamadık. Çünkü on, on beş gün evvel ay başında almıştık. Arife günü eve gidiyordum. Yolda üstü, başı temiz, fakat eskice bir adam yanıma sokuldu. Sıkılarak muavenetinize muhtacım, dedi. Bu adamın düşkün bir memur olma ihtimali vardı. Sadaka isterken de kıpkırmızı kesilmişti. Benim cebimde ise hepsi on kuruş vardı. Sanki içimden bir ses: Bayram günü cebinde on kuruşun bulunmasıyla bulunmaması müsâvîdir, onu da şu adama ver de kurtul, dedi. Yegâne servetim olan iki çeyreği çıkardım, verdim. Allâh'ın şu cilvesine, cebinde on kuruşu bulunan bir adama böyle dilenci olmayan bir kimse göndermesine karşı hayretle beraber bir neşe de duydum. Kurban alamayacağım diye hissettiğim teessür tamamen zail oldu. Adeta kendimi tutamıyor ve gülüyordum. Eve geldim. Allah rahmet eylesin annem: Oğlum; birinde alacağın varmış, şunları getirip bıraktı diye elimde on dane mecidiye verdi. Evet. Öyle bir alacak vardı. Fakat arife günü

⁷²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1545.

⁷²⁹ *Mesnevî*'nin 4898. beytinde ismi geçen Cüneyd-i Bağdâdî, 4900. beyitte ismi zikredilen Ma'rûf-ı Kerhî Tâhirü'l-Mevlevî'nin hakkında bilgi verdiği sûfiler arasındadır. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 310-311.

⁷³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 287.

verileceği hatır ve hayale gelmezdi. Demek ki bizim on kuruşluk sadakanın dünyevî ve acil mükâfatı olarak bire yirmi verilmişti.”⁷³¹

2.6. Şerhin Usul ve Düzeni

Mesnevî şerh geleneğini devam ettiren isimlerden birisi de Tâhirü'l-Mevlevî'dir ki kendisi klasik şerh geleneğine bağlı kalmaya çalışarak *Mesnevî*'yi şerh etmiştir. Eserde takip edilen usul ve düzene dair şunlar söylenebilir:

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*'nde evvela metne yer vermektedir. *Mesnevî*'deki beyitlerin Farsça metnini sunduktan sonra tercüme ve şerhine geçmektedir. Bir beyit şerh edilirken evvela parantez içerisinde beyit yazılmış, sonra beytin tırnak içerisinde tercümesine yer verilmiş, daha sonra da yani ifadesiyle beytin şerhine geçilmiştir. Örnek vermek gerekirse;

(ای برادر صبر کن بر درد نیش)

(تا رهی از نیش نفس گیر خویش)

“Birader; iğne acısına sabret ki, kendi kafir nefsinin iğnesi derdinden kurtulasın.”

“Yani tarîkatta lüzumu olan mücâhedeye tahammül eyle ki nefsin emmârelikten yükselsin, sen de onun emri altında bulunmaktan halâs olasın ve şu mevhûm varlık kaydından kurtulasın.”⁷³²

Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, beyte yer verdikten sonra önceliği tercümeye ayırmaktadır. Tercümeden sonra ise beyitlerin şerhine geçmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, diğer şerhlerde olduğu gibi çok fazla gramer ve sözlük bilgisine yer vermemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinin geneline bakıldığında dil tahlillerine yer verilmediği görülmektedir. Geleneksel şerhlerde görülen, şerhte evvela dile ve gramere yönelik açıklamaların yapılması hususu, Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh usulünde yer almamaktadır. O, sarf veya gramer tahlillerine yer vermeksizin beytin ne anlam ifade ettiği üzerinde durmakta ve genellikle de yani ifadesi ile başlayan açıklamalarla beyti şerh etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî şerhinde bazı beyitlerin sadece manasını vermekle iktifa ederken, bazı beyitlerin özet bir şekilde şerhine girişmiş, bazı beyitleri de tafsilatlı bir şekilde şerh etmiştir. Onun *Mesnevî*'de geçen bir beyti şerh etmeden önce beytin ihtiva

⁷³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 301.

⁷³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî-i Şerif Takrîrleri*, Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi, nr. 9060, 38a.

ettiği konuyla ilgili bazı yerlerde ön bilgi verdiği görülmektedir. Henüz beyit gelmeden o konuya dair izahatta bulunması okuyucu açısından bir farkındalık oluşturmaktadır. Ancak bu yöntem Tâhirü'l-Mevlevî'nin çok sık kullandığı bir yöntem olmayıp genellikle o, beyitlerin alt kısmında beyte dair açıklamalarını yapmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de temas ettiği tasavvufî kavram ve konulara dair şerhinde bazen özet bazen de tafsilatlı bilgi vermektedir.

Nüktedân bir şahsiyet olan Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*'nde yer yer fıkralara da yer vererek hoşâ giden bir anlatım ortaya koymuştur. Bu şekilde düşüncelerini okuyucuya daha kolay benimsetmek istemiştir. Misal olması açısından, şerhte geçen fıkralardan biri şu şekildedir: Bazı insanlar, Hz. Mevlânâ'nın başına toplananlar için 'birtakım fâsık ve fâcirler' şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. Hz. Mevlânâ da onlara şu şekilde cevap vermiştir: Sâlih kimseler olsalardı benim onlara mürîd olmam gerekirdi.⁷³³

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'de geçen isimlere dair şerhinde ansiklopedik bilgi sunmaktadır. Örneğin *Mesnevî*'de Hakîm Senâî'nin (öl. 525/1131 [?]) isminin geçtiği beyti şerhe başlarken evvela Senâî hakkında bilgi verdikten sonra beytin izahını yapmaktadır.⁷³⁴

2.7. Şerhin Muhteva Hususiyetleri

Tâhirü'l-Mevlevî, şerhin giriş bölümünde bazı maruzatta bulunmaktadır. *Mesnevî*'yi takrir etmeye başladığı süreçten bahsettikten sonra Hz. Mevlânâ Kimdir? sorusuna cevap vermeye çalışır. Daha sonra ise *Mesnevî*'de tahkiye usulü ve *Mesnevî*'nin dibacesi hakkında yorumda bulunduktan sonra *Mesnevî*'nin beyitlerini şerh etmeye başlar. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinde dinî, ahlâkî ve tasavvufî düşüncenin yanında genel konulara da yer verildiği görülmektedir. Şerhinde çokça yer verdiği konu başlıkları; varlık, yaratılış ve vahdet-i vücûd, insan, insanın manevî ve zihinsel boyutunu ifade eden akıl, ruh, kalp ve nefis, insân-ı kâmil, velî, kutb, ârif, ricâlullâh, tasavvuf, tarîkat, sûfî, seyr ü sülûk, şeyh/mürşid, mürîd/sâlik, mücâhede, riyâzat, halvet, zikir, semâ, ibadet, namaz, duâ, tevbe, zühd, kanaat, tevekkül, takvâ, ihlas, sabır, şükür, havf ve recâ, kabz ve bast, vecd/tevâcüd, sekr ve sahv, fenâ ve bekâ, aşk/muhabbet, ahlâk-ı zemîme, haset, kibir ve ucb, hırs-tamah, riyâ, yalan, ahlâk-ı hamide, edeb şeklinde sıralanmaktadır. Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî şerhinde birçok konuya temas etmektedir. Şerhte bazı konular

⁷³³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 56.

⁷³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1583.

üzerinde daha çok durulmuş ve detaylı bilgi verilmiş, bazı konular ise öz bir şekilde anlatılmıştır.

2.7.1. Mesnevî'nin Mahiyeti Üzerine Tâhirü'l-Mevlevî'nin Düşünceleri

Sözün, dinleyenin anlayışına göre şekilleneceğine dikkat çeken Tâhirü'l-Mevlevî, muhatapın anlayışına göre konuşan kişinin de o ölçüde yüksek söz söyleyeceğini ifade etmektedir.⁷³⁵ Sözün sahibi Hz. Mevlânâ, muhatap da hem dinleyen hem de yazar konumundaki Hüsâmeddin Çelebi (öl. 683/1284) olunca, *Mesnevî* ekseriyetle Hüsâmeddin Çelebi'nin anlayış istidadına göre söylenmiş bir kitaptır.⁷³⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'yi şeriat, tarikat ve hakikatten bahseden bir kitap olarak tanımlar.⁷³⁷ Ayrıca *Mesnevî*'yi lafızdan ziyade mananın ön planda olduğu bir kitap olarak takdim eder.⁷³⁸ Ona göre, *Mesnevî* manevî cennet bahçelerinin en yükseklerindendir. Bu görüşünü şu hadis ile temellendirmektedir. “Hz. Peygamber (s.a.v.) ‘cennet bahçelerinden yararlanın’ diye buyurdu. Ashâb: Şu dünyadaki cennet bahçeleri nedir? diye sordu. Hz. Peygamber de “İlim meclisleridir.” cevabını verdi.”⁷³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, bu hadis-i şerife göre ilim meclislerinin manevî bir cennet olduğunu, ilmî bahislerin de cennet nimetleri olduğunu, söyler. Ona göre, *Mesnevî* de faydalı telkin ve talimleri ile manevî cennet bahçelerinin en yücesidir.⁷⁴⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, *Mesnevî*'nin en önemli mevzuu da ilm-i hakîkattir.⁷⁴¹ O, *Mesnevî*'nin dinî hakikatleri ihtiva eden yüce bir kitap olduğunu söylemektedir.⁷⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'nın bu eserini, bir şiir kitabı yazma düşüncesiyle değil hakikati anlatma gayesiyle kaleme aldığının unutulmaması gerektiği üzerinde durmaktadır.⁷⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Mevlânâ dinin ve hakikatin coşkun bir membaı, onun *Mesnevî*'si de o coşkun kaynağın feyyâz dalgalarıdır. Bir su başına giden kimse harareti nispetinde su kaynağından istifade edecektir. Harareti az ise dudaklarını ıslatmakla yetinecek susamadıysa su içmeyecektir. Fakat aşırı susamışsa âdeta kaynağa yapışacak ve kanmak bilmeksizin o sudan içecektir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, *Mesnevî* ve onu

⁷³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 18.

⁷³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 24.

⁷³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 24.

⁷³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 21.

⁷³⁹ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, 1/442. Bu hadiste geçen cennet bahçeleri, Tirmizî'de “zikir halkaları” ve “mescitler” şeklinde iki farklı şekilde rivayet edilmektedir. Bk. Tirmizî, “De‘avât”, 82.

⁷⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 28.

⁷⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 26.

⁷⁴² Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 7.

⁷⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 21.

dinleyenler de böyledir. Maneviyat teşnesi oldukları için o feyiz membaından ayrılmak istemezler.⁷⁴⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, “*Mesnevî* şiir kitabıdır” şeklindeki eleştirilere de cevap vererek *Mesnevî*’nin şiir kitabı olmadığını, marifet ve hakikatlerden bahseden, tevhide dair incelikler barındıran bir eser olduğunu, söyler. Ona göre, Mevlânâ’nın şair olma gibi bir derdi yoktur. Edebiyatda dahiliği ile değil din sahasında dahiliği ile ön plandadır. O, Allah’a yakın olmayı düşünmüş ve bunu gaye edinmiştir.⁷⁴⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*’ye masal kitabı diyenleri sert sözlerle eleştirmekte ve *Mesnevî*’de yer alan hikâyelerin hikmeti hususunda şunları ifade etmektedir: “*Mesnevî*’de birtakım hikâyeler vardır. Fakat onların dercedilmesi, masal söylemiş olmak için değil o kıssalardan hisse alınmak düşüncesiyledir. Çünkü yüksek bahisler ve derin hikmetler, böyle misallerle bir dereceye kadar anlaşılabilir. *Mesnevî*’ye kurt-tilki masalı diyen beyinsizlerin terbiyesizliği, maksadın ulviyyetini kavrayamamış olmalarındandır.”⁷⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre hikâyeler ile birçok hakikat söylenilmektedir. *Mesnevî*’deki tahkiyedeki dağınıklığın sebebi ise yeri geldikçe ma’rifetten ve İlâhî hakikatlerden bahsedilmesidir.⁷⁴⁷ Mevlânâ bir hikâyeyi anlatırken yeri geldikçe çeşitli izahlarda bulunmuş; bu da hikâyenin bir bütün olarak sunulmasına engel olmuştur.

Kur’ân-ı Kerim için de “esâtirü’l-evvelîn”⁷⁴⁸ yani “eskilerin masalları” hezeyânını edenler olduğu gibi *Mesnevî* için de “kurt-tilki masalı” diyenler çıkmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî “Allah onunla birçoğunu şaşırtır, birçoğunu da yola getirir.”⁷⁴⁹ âyet-i kerimesini zikrederek *Kur’ân*’ın bazı insanları hidayete erştirdiğine bazı insanların da inanmayarak dalâlete düştüklerine işaret etmektedir. İşte *Mesnevî* de *Kur’ân* gibidir. Bazı insanların hidayetine vesile olur. Bazı insanlar da ona saldırarak sapkınlık içerisinde olabilir.⁷⁵⁰

Mesnevî’yi her kesimden insanın ilgiyle takip ettiğini söyleyen Tâhirü'l-Mevlevî, avamın *Mesnevî*’de yer alan hikâye ve kıssaları dinlemekten hoşlandığını, havassın ise ifade edilen hakikatten hisse ve feyiz aldığını söylemektedir. Onun ifade ettiği üzere, *Mesnevî* cahiller hâriç her sınıftan insan arasında okunan, dinlenen ve istifade edilen bir

⁷⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 590.

⁷⁴⁵ Tahir Olgun, *Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’terizleri*, 13.

⁷⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 21.

⁷⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1360.

⁷⁴⁸ “Onlara, ‘Rabbiniz ne indirdi?’ diye sorulduğunda ‘Eskilerin masallarını!’ diye cevap verirler.” Nahl, 16/24.

⁷⁴⁹ Bakara, 2/26.

⁷⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 35.

eserdir.⁷⁵¹ O, *Mesnevî*'nin herkes tarafından makbul sayılmasını, *Mesnevî*'nin herkesin anlayışına uygun bir dilde yazılmış olması ve teşbihlerin çokluğu ile izah etmektedir.⁷⁵²

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin çoğunluğunun Hüsâmeddin Çelebi'nin anlayışına göre söylendiğinin unutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. “Acaba Hz. Mevlânâ Hüsâmeddin Çelebi'den daha kavrayışlı bir muhatap bulmuş olsaydı kim bilir neler söyleyecekti” diye de sorgulamaktadır. *Mesnevî*'yi anlama hususunda aciz olduğunu her fırsatta dile getirmektedir. “Hepsi anlaşılmasa bile hepsi terkedilmez” diye Arapça bir söz olduğunu, dolayısıyla *Mesnevî*'yi okumak gerekir. Herkes istidatı ölçüsünde istifade edecektir. Daha fazlasının anlaşılması Allah'ın lütfu ile gerçekleşir ki bunun için Cenâb-ı Hakk'a duâ edilmelidir.⁷⁵³

Tâhirü'l-Mevlevî *Mesnevî* için bazı cahil ve yarı aydın kişilerin “Mevlânâ'nın felsefesi” diye yorumda bulunduklarını söyler. Bu nitelendirmeye karşı çıkarak Mevlânâ'nın filozof değil bir sûfî olduğunun altını çizer. *Mesnevî*'de de felsefî konular değil, tasavvufî hakikatlerin ele alındığını vurgular.⁷⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu itirazının temelinde felsefenin akıldan beslendiği, tasavvufun da nakil esaslı olduğu ve kalpten beslendiği gerçeği yatmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin nurlu ve nurlandırıcı oluşuna dikkat çekerek onu okuyan ve dinleyen kimsenin kalbindeki sıkıntı ve karanlıkların gideceğine inanmaktadır.⁷⁵⁵ *Mesnevî*'den yalnız Mevlevîler istifade eder, şeklindeki bir söylemi kabul etmeyen Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîler dışında birçok tarikat büyüğünün *Mesnevî*'den feyz aldığına unutulmaması gerektiğinin altını çizer.⁷⁵⁶

Mesnevî sanki gökten gelen ilâhî bir sofradır. Ümmetin hayırlıları onun manevî nimetleri ile doyarlar.⁷⁵⁷ İhlas sahipleri için âb-ı hayât gibidir.⁷⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî burada *Mesnevî*'nin ilham yoluyla yazıldığına, manevî açlığını ve susuzluğunu gidermek isteyenler için manevî bir sofradır ve menbâ olduğuna işaret etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'yi gerek okuyanların gerekse dinleyenlerin maddî ve manevî temizliğe kavuşacağına inanır. Ona göre, *Mesnevî* hemen hemen her sayfasında

⁷⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 21.

⁷⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 320.

⁷⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 22.

⁷⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 22.

⁷⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 27.

⁷⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 29.

⁷⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 31.

⁷⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 35.

maddî ve manevî arınma ve kötü huylardan sakınmayı tavsiye etmektedir. Bu tavsiyelere kulak verenler ve amel edenler, ahlakını güzelleştirmiş olacaktır.⁷⁵⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre *Mesnevî*'den hakkıyla istifade edebilmek için evvela iman sahibi olunmalı, sonrasında ise *Mesnevî*'deki tavsiyeler yerine getirilmelidir.⁷⁶⁰ O, *Mesnevî*'yi okuyan ve dinleyenlerin manevî bir temizliğe erişeceğini beyan etmekle beraber gerçek manada *Mesnevî*'den yararlanmanın söylenenleri tatbik etmekle mümkün olacağına inanmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin ilhâm-ı Rabbânî olduğunu düşünür. Ona göre *Mesnevî* Rabbü'l-âlemîn'den ilham olunmuş bir kitaptır.⁷⁶¹

Mesnevî'yi “Mağz-ı Kur’ân” olarak yani *Kur’ân*’ın özü olarak nitelendirir:

“Oldu âriflere mağz-ı Kur’ân / Şüphesiz vahyi Cenâb-ı Mennân”⁷⁶²

Mesnevî, *Kur’ân*’ın beynidir, şeklindeki yoruma katılmadığını ifade eden Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî*'nin *Kur’ân*’ın özü olduğunu yineler ve doğru ifadenin bu olabileceğini söyler.⁷⁶³

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî*'nin yedinci cildine dair görüşü de şu şekildedir: *Mesnevî* altı cilt yahut altı defterden oluşmaktadır. Ona göre, *Mesnevî*'nin VI. cildinin başında yer alan “Pîşkeş mî âremet ey ma’nevî/Kısm-ı sâdis der temâm-ı *Mesnevî*” beyti de *Mesnevî*'nin altı ciltten ibaret olduğuna ve altıncı cildin de son cilt olduğuna işaret etmektedir.⁷⁶⁴ Sonradan yedinci bir cildin ortaya çıktığını ve bu cildin İsmâil Rusûhî Ankaravî tarafından tercüme ve şerh edildiğini şu şekilde haber vermektedir. “*Mesnevî*'ye yedinci cilt namıyla bir ilave yapılmış ve âlim bir Mevlevî şeyhine şerh ettirilmişse de umurun makbulü olamamıştır. *Mesnevî*'nin safvet-i asliyyesi bozulmamıştır.”⁷⁶⁵ Anlaşılabacağı üzere o, *Mesnevî*'nin altı ciltten oluştuğunu, yedinci cildin sonradan ilave edildiğini ve *Mesnevî* ile bağının olmadığını söylemektedir. *Mesnevî*'nin ilhâm-ı Rabbânî sonucu yazılmış bir eser oluşunu her fırsatta dile getirmekte, *Mesnevî*'den sapıklığın zuhur etmeyeceğine inanmaktadır. Hatta *Mesnevî*'nin iptalinin ve tahrifinin mümkün olmadığını iddia etmektedir.⁷⁶⁶

⁷⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 36.

⁷⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 895.

⁷⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, 1: 38.

⁷⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 8.

⁷⁶³ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, 14.

⁷⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 20; 2: 1031.

⁷⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 39.

⁷⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 39.

Mesnevî şerh geleneği içerisinde *Mesnevî*'nin kaç cilt olduğu üzerine tartışmalar, İsmail Ankaravî'nin *Mesnevî*'nin yedi cilt olduğunu kabul etmesi ve yedinci cildin şerhini yapması üzerine başlamıştır. Şârih Ankaravî, yedinci cildin var olduğunu savunurken yedi rakamının kutsallığı ve bu cildin Allah tarafından gaybden verildiği üzerinde durmaktadır.⁷⁶⁷ Ankaravî sonrası *Mesnevî*'nin yedi cilt olduğunu iddia edenler, az da olsa, var olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, yedinci cildin çoğunluk tarafından kabul görmediğini söyleyerek bu tartışmada tarafını belli etmiştir.

2.7.2. Tâhirü'l-Mevlevî Nazarından Hz. Mevlânâ

Tâhirü'l-Mevlevî *Mesnevî Şerhi*'nin giriş kısmında “Hazret-i Mevlânâ Kimdir?” sorusunu sorar ve özetle Hz. Mevlânâ'yı tanıtır. Mevlânâ, hicri 604 Rebülevvel tarihinde Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. 68 yaşında iken hicri 672 Cemâziyelâhir tarihinde de Rabbine kavuşmuş, Konya'da medfundur. Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'nın baba tarafından on birinci kuşaktan Hz. Ebû Bekir'in (öl. 13/634) torunu, anne cihetinden de seyyidliği olduğuna işaret ederek onun soyunun temizliğine vurgu yapmaktadır.⁷⁶⁸

Tâhirü'l-Mevlevî nazarında Hz. Mevlânâ, tüm Türklerin ve Müslümanların iftihar ettiği pek büyük bir insandır. *Mesnevî*'si cümle ehl-i irfan tarafından makbul sayılmaktadır.⁷⁶⁹ *Mesnevî*'den sadece Mevlevîlerin yararlanmadığını, bütün tarîkat ricali hatta tüm insanlığın feyz aldığını, söylemektedir. Halvetiyye şeyhi Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1487) ve Halviyye/Gülşeniyye tarîkatının kurucusu Şeyh İbrâhim Gülşenî (öl. 940/1534) gibi mutasavvıfları da *Mesnevî*'den feyz alanlar arasında göstermektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ'da Mevlânâ'nın tarîkat silsilesini beyitler hâlinde manzum olarak şu şekilde takdim etmektedir:

“Hazret-i Pîr-i mu'allâ erkân / Oldu müstahlef-i Seyyid Burhân

Zât-ı Bürhân-ı Muhakkik unvan / Vâlid-i Pîrden aldı peymân

O dahi Şemsü'l-Eimme nazarın / Necm-i dînin de nigâh-ı eserin

Cem' ile mecma'-ı Bahreyn oldu / Hâiz-i nisbet-i sadreyn oldu

Çünkü bir kavl ile Necmüddîn'in / Nisbet-i ahzı o hoş-âyinin

Zât-ı Siddîk-ı Hakk agâha varır / Bir taraftan Esedullâh'a varır

⁷⁶⁷ Ceyhan, *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, 327.

⁷⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî-i Şerif Takrîrleri*, 3.

⁷⁶⁹ Tahir Olgun, *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*, 15.

Hazret-i Şems'i de kıldı emced / Nigeh-ı feyz-i Hatîbî Ahmed
Oldu ol şeyh de bâ-avn-i Samed / Genc-i esrâr-ı Gazâlî Ahmed
O dahı nâib-i Hayrî'n-Nessâc / O da şâkird-i Muhammed Zeccâc
O dahı olmuş idi Şiblî'ye sayd / Şeyh Şiblî de feyz-yâb-ı Cüneyd
Ana da Şeyh Seriyî-i Sakatî / Rûşenâ etti savâb u galatı
Onu da Hazret-i Şeyh-i Ma'rûf / Kıldı bir merd-i hakikat mevsûf
Oldu Ma'rûf-ı hakâyık mevrûd / Reh-i aşk içre mürîd-i Dâvud
O da me'zûn-ı Habîb-i Acemî / O da zât-ı Hasan'ın bir keremi
O da müsterşid-i sırr-ı Alevî / Şîr-i Mevlâ'da vasiyy-i Nebevî
İşte ol Pîr-i muallâ kadrin / Vâris-i feyzi dü-âli sadrın
Nisbet-i ahzı bu üslûb iledir / Andaki silsile zer silsiledir
Sıdk-ı Siddîk ve kemân-ı Alevî / Onda cem' oldu be-Hakk-ı Nebevî"⁷⁷⁰

Buna göre, Hz. Mevlânâ'nın silsilesi şu şekildedir: "Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî (öl. 639/1241), Bahâeddin Veled (öl. 628/1231), Şemsü'l-Eimme Abdullah es-Serahsî (öl. [?]), Ahmed el-Gazzâlî (öl. 520/1126), Ebû Bekir Nessâc, Muhammed Zeccâc (öl. 348/ 959-60), Ebû Bekir eş-Şiblî (öl. 334/946), Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909), Serî es-Sakatî (öl. 251/865), Ma'rûf-ı Kerhî (öl. 200/ 815-16[?]), Dâvûd-i Tâî (öl. 165/781[?]), Habîb el-Acemî (öl. 130/ 747-48 [?]), Hasan-ı Basrî (öl. 110/728), Ali b. Ebî Tâlib (öl. 40/661), Hz. Muhammed (s.a.v.) (öl. 11/632).⁷⁷¹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Hz. Mevlânâ'nın sîreti sûretine aksetmiştir. Bu düşüncesini de şu şekilde nazmetmektedir: "*Sûreti sîreti manası güzel / Cism-i nâzendesi sîması güzel*"⁷⁷² Yani Mevlânâ'nın iç dünyasının güzelliği, dışına yansımaktadır. Dolayısıyla o hem ahlâken hem de dış görünüş itibariyle güzel bir insandır.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Hilye-i Hazret-i Mevlânâ*'da Mevlânâ'nın fiziki özelliklerinden bahsetmektedir. Onun ifadeleri ışığında Mevlânâ'yı şu şekilde tarif edebiliriz: Hz. Mevlânâ'nın yüzü hem sarı hem kırmızı idi. Yüzünün sarılığı daha fazla idi. Bu hâliyle

⁷⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 11-12.

⁷⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin vermiş olduğu silsile Eflâkî'nin verdiği silsile ile uyumludur. Bk. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011), 724.

⁷⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 5.

tıpkı iki renkli gül gibiydi.⁷⁷³ Güneş doğduğunda nasıl yuvarlak bir hâlde ise yüzünün yuvarlaklığı da o şekildeydi ve altın gibiydi. Sakalı, sünnet üzere uzundu. Hatta göğüslerine kadar uzanmaktaydı. Sakalının rengi, sarı ile siyaha çalan bir renkte, yani kumral idi.⁷⁷⁴ Alını o kadar parlaktı ki tıpkı aya benzemekteydi. Parlak oluşuyla aya kemer bağlatmıştı.⁷⁷⁵ Kaşları tıpkı bir yay, hilal gibiydi ve siyahtı.⁷⁷⁶ Gözleri ela idi.⁷⁷⁷ Burnu, düzgün ve ölçülüydü.⁷⁷⁸ Bıyıkları sünnet üzere kısaltılmıştı. Ağız ledün ilminin kaynağı, *Mesnevî* incisinin bulunduğu bir sedefti.⁷⁷⁹ Vücudunda hiç kıl yoktu.⁷⁸⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, *Hilye*'sinde Mevlânâ'nın hal ve tavırlarına dair de şunları söylemektedir:

“*De'b-i reftâr-ı Resûl üzre müdâm / Önüne meyl ile eylerdi hırâm.*

Ser-fürû kerde-i teslîm ü rızâ / Olduğun meşyi ederdi îmâ.”⁷⁸¹

Bu beyitler, Hz. Mevlânâ'nın yürüyüş biçimi ve duruşu hakkında bize bilgi vermektedir. Hz. Mevlânâ, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yürüdüğü gibi bakışlarını önüne yönelterek yürürdü. Tevazu ile eğilerek yürümesi, aynı zamanda Allah'a teslimiyetinin de bir ifadesiydi.

Tasavvufî terbiyenin temel esaslarından biri de yürürken önüne bakarak yürümektir. Gözün gönle bağlı olduğu düşünüldüğünde, gözün mâsivâ ile çok fazla alakadar olması, aynı zamanda gönlün de lüzumsuz şeylerle meşguliyetine sebeptir.⁷⁸² Gönlün mâsivâ ile alakası arttığında da kalp huzuru kalmamaktadır. Nakşbendiliğin “kelimât-ı kudsiyye” olarak bilinen manevî terbiyede uyulması gereken on bir prensibi

⁷⁷³ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Reng-i rûyu nazarı câzib idi / Sufreti humretine gâlib idi. Sufret ü humret ile vech-i vecîh / Gül-i ra'nâya sezâ olsa şebîh.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 5.

⁷⁷⁴ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Sarı ile siyaha mâil idi / Yani kumral demesi kâbil idi.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 7.

⁷⁷⁵ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Nûr-ı pîşânına baktıkta kamer / Bağladı aşkına hâleyle kemer.” Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 5.

⁷⁷⁶ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Seyreden o iki ebrûyu dedi / Sanki bir çiftte çekilmiş yay idi. Hâsılı oldu o ebrû-yı siyah / Gıpta bahşende-i şekl-i nev-mâh.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 5.

⁷⁷⁷ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Sarı renk ile siyahın beyni / Türkçesi yani ela idi aynı”. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 5.

⁷⁷⁸ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Oldu bîni-i latîf ü mevzûn / Vasf u ta'riften azâd u birûn.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 6.

⁷⁷⁹ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Menba'-ı ilm-i ledündü deheni / O dehân sanki ma'ânî sadefi / *Mesnevî* oldu dür-i zî-şerefi.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 8.

⁷⁸⁰ Hilye-i Hazret-i Mevlânâ'da şu şekilde ifade edilmektedir: “Tâmmü'l-kâme vü cism-i bî-mû / Eylemişti onu Mevlâ ya Hû.” Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 8.

⁷⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 8.

⁷⁸² Osman Nûri Topbaş, *Îmândan İhsâna Tasavvuf* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2006), 235.

arasında “nazar ber kadem” de yer almaktadır.⁷⁸³ Bu prensibe göre, sâlik gerekmedikçe etrafına bakmamalı, yürürken Hz. Peygamber’in yürüyüş tarzını benimsemeli, yani ayak ucuna bakarak yürümelidir. Bu kavram, sâlikin yürürken gaflet içinde olmaması, attığı adımları hayır yolunda atması için bilinçlenmesi şeklinde de yorumlanmaktadır.⁷⁸⁴ Tâhirü’l-Mevlevî’nin işaret ettiği üzere, Hz. Mevlânâ’da bu prensibi hayatına tatbik edenler arasındadır.

Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’nın konuşmaya başladığında ölü kalplere can bahş eylediğini, ağzının âb-ı hayat kaynağı gibi olduğunu söylemektedir: “*Başlayınca söze ol rûh-ı revân / Bahşederdi nice mürde-dîle cân / Çeşm-i âb-ı hayat idi femî*”⁷⁸⁵

Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’yı saf altına benzetir:

“*Zer-i sâfî idi ol şâh-ı kerîm / Zer nedir doğrusu iksir-i azîm*”⁷⁸⁶

Mevlânâ’nın ahlakına dair de şunları söyler:

“*Oldu ol pîr-i pesendîde-hisâl / Hilm ü eltâf ile mir’ât-ı cemâl*

İsm-i Zât mazharı olmakla o şâh / Şebakat rahmeti oldu her gâh

Şefkat u lutfu kerem sahibidir / Ceddinin hulk-ı kerîmi gibidir”⁷⁸⁷

Beyitlerden anlaşıldığı üzere, Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre Mevlânâ, beğenilmiş, makbul huylara sahiptir. Hilm sahibi, yani doğuştan yumuşak huyludur. Güzel ahlak sahibi oluşuyla, yaptığı iyilikler ve lütuflar ile bir nevi cemâl aynasıdır. Yani, Allah’ın cemâli tecellilerini yansıtmaktadır. Her zaman rahmetiyle bir adım daha öne çıkmakta; babasının, ecdadının yüce ahlakı, Mevlânâ’da da görülmektedir. Özetle, Mevlânâ yumuşak huylu, şefkatli, merhametli ve kerem sahibi bir insandır.

Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’nın sünnete olan bağlılığına işaret sadedinde şunları söylemektedir: “Hazret-i Pîr’in mesleki, Peygamber Efendimizin sünnetine kemâliyle uymaktır. (Zaten) Mevlevîlik de sünnet yolu demektir.”⁷⁸⁸ Nitekim Mevlânâ da şöyle buyurmuştur:

“*Men bende-i Kur’ân ’em, eğer cân dârem,*

⁷⁸³ Nakşbendiyye’de tasavvufî eğitim ve Kelimât-ı Kudsiyye hakkında detaylı bilgi için bk. Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 334-338.

⁷⁸⁴ Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, 335.

⁷⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 9.

⁷⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 6.

⁷⁸⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 9.

⁷⁸⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 143.

Men Hâk-i reh-i Muhammed muhtârem,

Ger nakl küned cüz in kes ez güftârem,

Bîzârem ezô vü zin Sühan bîzârem.”

Hz. Mevlânâ kendisini *Kur’ân*’ın bendesi ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) yolunun toprağı yani ayağının tozu olarak tanımlamaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî de Hz. Mevlânâ’nın çizgisinin Kur’ân ve sünnet üzere olduğunu ifade ederek aksi söylemlerin gerçeğı yansıtmadığına dikkat çekmektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî, “Allah Resûlü: "Cennet ağaçlarından bir ağaca rast geldiğinizde, gölgesinde oturun ve meyvelerinden yiyin" diye buyurunca: "Ya Resûlullah, bu hal dünyada nasıl mümkün olur?" diye sordular. "Bir âlime rast geldiğinizde, cennet ağaçlarından birine tesadüf etmiş olursunuz." mealindeki hadîs-i şerifi naklederek Mevlânâ’yı cennet ağaçlarının en çok gölgeli ve meyveli olanına benzetir. Mevlânâ’nın eserleri birer cennet meyvesidir. *Mesnevî*’si seyr ü sülûk erbabı için bir feyiz çeşmesidir. Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’nın eserlerinden faydalanmak ve feyiz almak gerektiğini, salık verir. Ona göre istifade edebilmenin de tek şartı talepte samimiyettir.⁷⁸⁹ Ona göre Mevlânâ, dinin ve hakikatin coşkun membalarından birisidir. *Mesnevî* de o coşkun kaynağın feyiz veren dalgalarıdır.⁷⁹⁰

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ’nın pîri değil onun musahibidir. Hz. Pîr’in şeyhi babasının halifesi âlim ve ârif Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizî’dir.⁷⁹¹

Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ-Şems ikilisine dair de şunları söylemektedir:

“Öyle rahşende ki o şem’a-i nûr / Şems-i Tebrîzî ona pervâne olur”⁷⁹²

Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’yı bir muma, Şems-i Tebrîzî’yi de geceleri ışığın etrafında dönen kelebeğe benzetmektedir. Hz. Mevlânâ mum gibi öyle parlamaktadır ki nuru/ışığı karşısında Şems-i Tebrîzî pervâne olmaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî bu beyti ile Mevlânâ’nın Şems’ten üstünlüğüne dikkat çekmektedir. Bu hususta Ali Nihad Tarlan da Mevlânâ’nın üstün vasıflarına dikkat

⁷⁸⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 28-29.

⁷⁹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 590.

⁷⁹¹ Tâhir Olgun, “Edep Yahu! Mevlânâ’yı Zındıklıkla İtham Edene Bir Cevap”, *İslâm Yolu*, 26 Ocak 1950, 2: (69) 3.

⁷⁹² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mir’ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 12.

çekerek Mevlânâ-Şems ilişkisine dair şunları söylemektedir: “Mevlânâ’nın büyük ruhu belki değil muhakkak Şems’ten çok daha ileriye. Lâkin birçok sebeplerle kendini bağlayan zincirleri kırıp parçalayamıyordu. Belki de ufak bir müdahale bekliyordu. Bunu Şems-i Tebrîzî gerçekleştirdi.”⁷⁹³

Tarlan’a göre Şems, Mevlânâ’yı ateşleyen kişidir. Fakat karşısında öyle bir volkan oluşmuştur ki alevleri içerisinde kendisi de yanmıştır.⁷⁹⁴ Onların bir araya gelmesi iki okyanusun kavuşmasına teşbih edilmektedir. Mevlânâ’nın hayatına bakıldığında, Şems ile karşılaşmadan evvel zaten müridleri olan bir şeyh olduğu anlaşılmaktadır. Yani şeyhlik makamındadır; ancak Şems ile karşılaşması hayatında keskin bir farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Şems ona “terk-i terk makâmı”nı aşılarmıştır.⁷⁹⁵ Şems ile tarîk-i şuttâr yoluna yani aşk ve cezbe yoluna dâhil olmuştur.⁷⁹⁶

Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’nın üstün meziyetlerine vurgu yaparak aslında Mevlânâ ile Şems’in karşılıklı etkileşimine işaret etmektedir. Çünkü Mevlânâ’da aşk içinde yanarak Şems-i Tebrîzî’nin pervanesi olmuştur. Mevlânâ, bu durumu *Mesnevî*’de şu beyitle açıklamaktadır: “Ne tuhaf ki yine Şems etrafında pervane gibi dönüp duruyorum. Bu da yine Şems’in ihtişamından kaynaklanıyor.”⁷⁹⁷

Tâhirü’l-Mevlevî’nin ve Mevlânâ’nın bu beyitleri aslında bize Mevlânâ’nın Şems’e, Şems’in de Mevlânâ’ya gönülden bağlı iki sevgili olduğunu göstermektedir. Ayrıca mürid ve şeyh ilişkisinde belli bir makama geldikten sonra arada bir hiyerarşik yapıdan ziyade dostluk oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu hâl, şeyhin müridiyle olan muhabbetindeki ulaşılabilecek son noktalardan bir tanesidir. Bunun bir başka örneğini de Muhammed Bâkî-Billâh (öl. 1012/1603) ve halifesi İmam-ı Rabbânî (öl. 1034/1624) arasında görmek mümkündür. İmam-ı Rabbânî, çok yüksek hallere ve faziletlere sahip olduğu hâlde müşşidine karşı edebinden taviz vermemiş; hürmet ve muhabbetle muamelede bulunmuştur. Aynı şekilde müşşidi Muhammed Bâkî-Billâh’ın da ona karşı muhabbet ve hürmetinin ziyadesiyle fazla olduğu, rivayet edilmektedir.⁷⁹⁸ Muhammed Bâkî-Billâh, İmâm-ı Rabbânî ile tanıştığında ondaki yüksek istidâdı hemen fark etmiş,

⁷⁹³ Ali Nihad Tarlan, *Mevlânâ* (İstanbul: Ketebe, 2020), 42.

⁷⁹⁴ Tarlan, *Mevlânâ*, 44.

⁷⁹⁵ Mahmud Erol Kılıç, *Mevlânâ Üzerine Konuşmalar* (İstanbul: Sufi Kitap, 2014), 156.

⁷⁹⁶ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 17. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 252.

⁷⁹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. Hicabi Kırılancık - Derya Örs (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 2: 75 Beyit No. 1106.

⁷⁹⁸ Muhammed Haşim Kışmî, *Berakât (İmâm-ı Rabbânî ve Yolundakiler)*, trc. Fâruk Meyân, 5. Bs (İstanbul: Berakât Yayınevi, 1980), 144, 148.

daha önce yapmadığı bir teklifi İmam-ı Rabbânî'ye yaparak kendisine mürid olmasını istemiştir.⁷⁹⁹ İmam-ı Rabbânî de kendisine intisap ederek en meşhur halifesi olmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ âşığıdır. Hayatının büyük bir bölümünü, Mevlânâ'ya ve onun yoluna hizmete adanmıştır. Onun şiirlerinde Mevlânâ'ya olan muhabbetin izlerini görmek mümkündür. Aşağıdaki rubâîleri bu minvalde örnek olarak sunulabilir:

“Ey neş’e-dih-i gamîn olan Mevlânâ

Şâdî-i dil-i hazîn olan Mevlânâ

Kurtar bizi hestî-i ademden lillâh

Ey dâd-res-i enîn olan Mevlânâ”⁸⁰⁰

“Ey matla’-ı Şems-i dîn olan Mevlânâ

Bürhân-ı dili yakîn olan Mevlânâ

Öldür bizi aşkınla be-hakk-ı Zer-kûb

Ey tâb-ı Hüsâm-ı dîn olan Mevlânâ”⁸⁰¹

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'yı, onun yolunu her zaman savunmuş; hatta *Mesnevî*'yi eleştiren bir mu'terize cevap mahiyetinde uzunca bir yazı kaleme almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, “Hazret-i Mevlânâ'nın âciz bir muhibbi ve müntesibiyim. Halef ben isem selefîm de Mevlânâ ise iftihar ederim...” sözlerine yer vererek, Hz. Mevlânâ'ya olan bağlılığından gurur duyduğunu ifade etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'ya Şîî diyenleri eleştirerek onların meşreb-i Mevlânâ'ya vâkıf olmadıklarını ifade eder. Ona göre, Mevlânâ'nın ve Mevlevîliğe intisap edenlerin Şîilikle alakaları yoktur. Sünnî ve Şîî diye bir ikiliğin çıkarılmasına da karşı çıkarak çehâr-ı yâr-i güzîn efendilerimizin birbirinden ayrı tutulmasının meslek-i tevhide giremeyeceğini savunur.⁸⁰²

Nureddin Artam'ın Mevlânâ'ya dair “bâtînî yahut Şamânî” şeklindeki hezeyanını sert bir şekilde eleştirerek Mevlânâ'yı savunmaktadır. Ona göre aslında Mevlânâ yedi asır

⁷⁹⁹ Osman Nûri Topbaş, *Altın Silsile* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2012), 368.

⁸⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*, 24.

⁸⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Çilehâne Mektupları*, 95.

⁸⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 111.

evvel keramet göstererek, “Allah bir kimsenin perdesini yırtmak, onun mahiyetini meydana çıkarmak dilerse kendisini pak olanların ta’n ve teşniine meylettirir.” diyerek kendisine iftira ve isnatta bulunanların ne olduklarını ortaya koymaktadır. Mevlânâ’nın kendisini “Ben *Kur’ân*’ın kölesi, Hz. Peygamber’in ayağının toprağıyım.” şeklinde tanıttığını hatırlatan Tâhirü’l-Mevlevî, Mevlânâ’ya “şamânî” demenin olsa olsa gaflet ve bilgisizlikten kaynaklandığını ileri sürer. “Küfür Kabe’den zuhur ederse nerede Müslümanlık kalır?” fehvasınca “Mevlânâ’ya şamânî diyenler acaba kendilerini Müslüman olarak mı gösterecekler?”⁸⁰³ diye sorar. Müslüman olmayan Batılıların bile Mevlânâ’ya hayranlıklarını dile getirdiklerini belirterek bir Müslüman olarak bu Mevlânâ düşmanlığının neden kaynaklandığını sorgular.

Tâhirü’l-Mevlevî ismini zikretmediği bir okuyucu tarafından Mevlânâ’ya yapılan sözlü saldırıya da sessiz kalmayarak “*Edep Yahu! Mevlânâ’yı Zındıklıkla İtham Edene Bir Cevap*” isimli bir yazı kaleme almıştır. Şems’i zındıklıkla suçlayan şahıs, “Mevlânâ’nın bu zındıkla ne işi oldu?” diye sorarak dolaylı yoldan Mevlânâ’yı hedef almaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî, Şems’in bir defa zındık olmadığının pek büyük bir ârif olduğunun altını çizmektedir. Mevlânâ gibi dinî ilimlerin hepsine âşına bir zekanın Şems’in zındık olup olmadığını anlayabileceğine işaret eder. Tâhirü’l-Mevlevî, bu zâtın Şems’in izinden gittiği için aynı zamanda Mevlânâ’ya da zındık demek istediğine dikkat çekerek Mevlânâ’nın kendi ifadeleriyle *Kur’ân*’ın kulu, Hz. Peygamber’in ayağının toprağı olduğunu söyleyerek muvahhid bir mü’minin zındık olmasının mümkün olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Mevlânâ’nın Konya’da fetva makamına getirildiğine işaret eden Tâhirü’l-Mevlevî, eğer zındık olsaydı Konya şehrinde fetva verebilir miydi? diye de sormaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî, Hanefî fakihî ve biyografi yazarı Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî’nin (öl. 775/1397) *el-Cevâhirü’l-Mudîyye fî Tabakati’l-Hanefiyye* isimli eserinde Mevlânâ’yı Hanefî mezhebinin ileri gelen âlimleri arasında göstermesini delil olarak göstererek Mevlânâ’nın zındık olmadığını savunmasını yapmaktadır. Mevlânâ’nın zındık olduğuna dair en ufak şüphe olsa Hanefî mezhebi büyüklerinden el-Kureşî’nin eserinde Mevlânâ’yı zikretmesinin mümkün olmadığına vurgu yapmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, Mevlânâ zındık olsa Molla Câmî (öl. 898/1492) gibi çok büyük bir âlim Mevlânâ’nın türbesini ziyaret etmez ve

⁸⁰³ Tâhir Olgun, “Hazreti Mevlânâ’ya İftira Hakkında”, *İslâm Yolu*, Ocak 1949, 2: (27) 30.

“Burası âşıkların Kâbesidir. Bu makama eksik gelen tamam olur” mealindeki sözü söylemezdi.⁸⁰⁴

2.7.3. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Bakış Açısıyla Mevlevîlik

Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Mevlânâ'nın çizgisinin *Kur'ân* ve sünnet üzere olduğunu hatırlatarak Mevlevîliğin de sünnet yolu olduğuna dikkatleri çekmektedir.⁸⁰⁵ O bu hususta şunları söyler: “Hazret-i Pîr'in mesleki, Peygamber Efendimizin sünnetine kemâliyle uymaktır. Şu hâlde Mevlevîlik sünnet yolu demektir.”⁸⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîlik ile Bektaşîlik ve Şîîliği bağdaştırmaya çalışanlara karşı çıkmakta ve Mevlevîliğin bu tarikat ve mezheple katiyen alakası olmadığını savunmaktadır. Çâr-yâr naatı içerisinde;

“Bihamdillâh ki Tâhir Mevlevîyim,
Ebûbekr oğlunun bir peyrevîyim!..
Ne Bektâşî ne Şîi-i gavîyim,
Benim fikrimce fikre hayret âver:
Ebû Bekr ü Ömer, Osman ü Hayder!..⁸⁰⁷

ifadeleri bu minvalde söylenmiş olup Hz. Mevlânâ'nın Hz. Ebû Bekir neslinden olduğuna vurgu yapmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, Bektâşî meşrep kimselerin Mevlevîliği “Veledîlik” ve “Şemsîlik” namıyla iki kola taksim ettiğini ve Veledîliğin zühdü, Şemsîliğin aşkı tercih ettiğini söylediklerini nakletmektedir.⁸⁰⁸ O, bu duruma şiddetle karşı çıkarak bu sözün hezeyanın ta kendisi olduğunu söyler. “Mevlevîliğin kolu, şubesi yoktur” diyerek Mevlevîliği iki kola ayıranları ve bu istikametteki düşünceleri reddeder. Mevlevîliğin kuruluşundan günümüze kadar Mevlevî ârifleri Şems-i Mevlânâ'nın cazibesine tutulmuş ve “Peykiz, döneriz bir güneş etrafında / Manzûme-i şemsiyye-i Mevlânâyız” demiştir. Vahdet yolunda bir ikilik olsaydı, ikiliğin Sultan Veled'de birleşmesi lazım gelirdi, çünkü Sultan Veled, Hz. Mevlânâ'nın halifesi idi.⁸⁰⁹ diyerek söz konusu iddiayı çürütmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, hayatı boyunca Mevlevîliği tahrif etmeye çalışanların karşısında durmuş ve Mevlânâ'nın savunucusu olmuştur.

⁸⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlânâ savunması hakkında bilgi için bk. Olgun, “Edep Yahu! Mevlânâ'yı Zındıklıkla İtham Edene Bir Cevap”, 2: (69) 1-4.

⁸⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevîlik hakkındaki düşüncelerini ele alan bir çalışma için bk. Zülfikar Güngör, “Son Mesnevîhânlardan Tahirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9/3 (2009) 173-186.

⁸⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 143.

⁸⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 111.

⁸⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 143.

⁸⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 143-144.

Mevlevîlik ıstılahlarından “can” kelimesini, Mevlevîlikte çileye girmiş ve hizmete başlamış,⁸¹⁰ “nevniyaz” yani yeni derviş olmuş kimse olarak tanımlayan Tâhirü'l-Mevlevî neden bu kavramın kullanıldığını da şu şekilde izah etmektedir:

“İlm-i beyanda bir kevniyet alakası vardır. Bir şeyi ya evvelki ya sonraki hâliyle zikretmeye “kevn-i sabık” ve “kevn-i lahik” alakası tabir ederler. Mesela bir anne saçlı, sakallı oğluna: “Bizim çocuk!” der. Onu evvelki hâliyle zikreder. Keza, Hicaz’a gidecek bir Müslümana “Hacı” derler. Onu da sonra alacağı vasıf ile zikrederler. Bir dervişin intisapı neticesinde, kesafet-i cismaniyeden kurtulması ve letafet-i ruhaniye kazanması, belki de baştan aşağı ruh kesilmesi lazımdır. İşte seyr ü sülûkun başlangıcında dervişe “can” tabir edilmesi, mecazî ve teberrükî bir adlandırmadır.”⁸¹¹ “Bedenin kesafetinden kurtulması ve ayn-i ruh olması için hayra yormaktır.”⁸¹²

Tâhirü'l-Mevlevî, bir Mevlevî dervişinin üç gün aç kalmadıkça kimseden bir şey istememesinin, istiğnâ (zenginlik, ihtiyaçsızlık) göstermesinin Mevlevî usulünden olduğunu, söyler.⁸¹³ O, bu söylemleriyle Mevlevîliğin istiğna yolu olduğuna dikkat çekmektedir. Yani dünyalık elde etmek için bir kimseden talepte bulunmak Mevlevî dervişine uygun düşen bir hareket değildir. Bir Mevlevî, Allah’tan başka hiçbir varlıktan bir talepte bulunmaz.

Tâhirü'l-Mevlevî tekkelerdeki hediyeleşme kültüründen bahsetmektedir. Dervişlerin bir tekkeye giderken küçük de olsa bir hediye ile gittiklerini ve oradaki canların gönlünü aldıklarını söyler. İslam dininde hediyeleşmek, Hz. Peygamber’in tavsiye ettiği ve kendisinin de bizzat tatbik ettiği bir uygulamadır. “Birbirinize hediye veriniz, birbirinize olan sevginiz artar.”⁸¹⁴ buyuran Hz. Muhammed (s.a.v.), hediyeleşmenin insana kazandıracığı güzelliklere işaret etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevî tekkelerinde, hususiyle Yenikapı Mevlevîhânesi’ndeki şu hediyeleşme âdetini misal getirerek tekkelerde Hz. Peygamber’in sünnetinin uygulandığını şöyle anlatmaktadır: “Ramazan Bayramının öncesindeki gece ihvân tekkeye gelir yatsı namazlarını kıldıktan sonra hep birlikte şeyhin elini öpüp getirmiş oldukları hediyeleri bırakırlardı. Bayramda da şeyh efendi tarafından getirilen bu hediyeler ihvana birer birer dağıtılırdı.”⁸¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî’nin Mevlevîlikteki hediyeleşme kültürüne dair bu nakli,

⁸¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 146.

⁸¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 303.

⁸¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 146.

⁸¹³ Tahir Olgun, *Mesnevî’nin Eski ve Yeni Mu’tezizleri*, 22.

⁸¹⁴ İmam Mâlik, *Muvattâ*, “Hüsnü'l-huluk”, 16.

⁸¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1468-1469.

Mevlevîliğin Hz. Peygamber'in sünnetini takip eden ve uygulayan bir tarikat olduğunun bir göstergesidir.

2.8. Şerhin Diğer Şerhler Arasındaki Yeri

Tâhirü'l-Mevlevî'ye kadar *Mesnevî* üzerine yapılan birçok şerhe bir önceki bölümde temas edilmişti. Tâhirü'l-Mevlevî bu şerh geleneği içerisinde yeni bir çıkır açmamış, kendisinden evvel devam ederek gelen geleneği muhafaza etme eğiliminde olmuştur. Bu minvalde kendisinden evvelki şerh geleneğini, özellikle de İsmâil Rusûhî Ankaravî'nin (öl. 1041/1631) şerhini dikkatle takip ettiğini ifade edebiliriz. Tâhirü'l-Mevlevî, sürdürdüğü geleneğe bağlı olarak *Mesnevî*'yi birçok tasavvufî klasikle irtibatlandırarak izah etmeye çalışmıştır. Nitekim *Mesnevî*'yi okuyanlar ve şerh edenler, sürdürdükleri geleneğin bir gereği olarak tasavvuf doktrinini kucaklayacak bir üslup geliştirmişler, öne çıkan klasik metinlerle onu ilişkilendirmişler, dolayısıyla da onun ibarelerini tasavvufî prensiplere dönük birer işaret şeklinde sunmuşlardır.⁸¹⁶ *Mesnevî*'yi şerh ederken tasavvufun nazarî ve amelî yönlerini bir arada ele almıştır. Şerhin büyük bir bölümünün Cumhuriyet döneminde kaleme alındığı düşünüldüğünde; Tâhirü'l-Mevlevî'nin geleneği sürdürme çabası önem arz etmektedir. Kendisi, Osmanlı ve Cumhuriyet nesilleri arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*, Osmanlı'nın son yılları ile Cumhuriyetin ilk çeyrek asrına denk gelen bir zaman diliminde kaleme alınmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Tâhirü'l-Mevlevî hem Osmanlı'da Mesnevîhanlık geleneğinin son temsilcisi hem de son Mesnevî şârihlerindendir. Cumhuriyet dönemi göz önüne alındığında da Cumhuriyet döneminde yapılan *Mesnevî* şerhleri arasında Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhi önemli bir yere sahiptir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'ni diğer şerhlerden ayıran özelliklerden biri dilinin sadeliğidir. *Mesnevî*'nin Türkçe şerhleri, bilhassa Cumhuriyet dönemi *Mesnevî* şerhleri içerisinde Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhi, dilinin sadeliği yönüyle diğer şerhlerden ayrılmaktadır. Ömer Tuğrul İnancı, "Bana göre *Mesnevî* tercümelerinin en önemlisi Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaptığı tercümedir"⁸¹⁷ ifadelerine yer vererek Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* tercüme ve şerhine dair görüşlerini dile etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'nin diğer şerhlerden ayrılan bir yönü de onun İslam tarihinden sıklıkla referansta bulunmasıdır. Kendisinin İslam tarihine olan

⁸¹⁶ Safi Arpağuş, "Avni Konuk ve Mesnevî-i Şerif Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45 (Eylül 2013): 48.

⁸¹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. Tâhirü'l-Mevlevî v.dğr. (İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2018), böl. Arka Kapak.

vukûfiyeti şerhine de yansımıştır. *Mesnevî*'nin beyitlerini şerh ederken zaman zaman İslam tarihinden örnekler sunmaktadır. Örneğin *Mesnevî*'nin 15. ve 16. beyitlerini şerh ederken Mevlânâ'nın geçmişe takılı kalıp üzülmünün gereksiz olduğunu, ümitsizliğe düşmemek gerektiğini söylediğini vurgular. Tâhirü'l-Mevlevî de maziye bakarak ümidi kesmemek gerektiğini, şu an ve istikbal için çalışmanın ehemmiyetini dile getirir. Sonrasında İslam tarihinde Yermük Muharebesi (15/636) diye bilinen meşhur savaşı örnek olarak gösterir. Çünkü savaş aletleri bakımından tam donanımlı ve sayıca üstün - Tâhirü'l-Mevlevî 240 binden fazla olduklarını nakleder- olan Bizans ordusu karşısında Halid b. Velîd komutasında 40 bin civarında bir İslam ordusu bulunmaktaydı. Netice itibariyle Yermük Savaşı, İslam'ın muhteşem zaferiyle sonuçlandı.⁸¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî İslam tarihinden bu misali getirerek Müslümanların kendilerinden kat kat fazla olduğu bir ordu karşısında ümitsizliğe düşmediğini göstermektedir.

⁸¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 70.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI

Araştırmanın bu bölümünde eserlerinden hareketle Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışı tespit edilmeye çalışılacaktır. Onun tasavvufa dair düşüncelerini ortaya koyarken müracaat ettiğimiz eserlerin başında *Mesnevî Şerhi* gelmektedir ki bu eser, onun tasavvufi görüşlerinin yoğun olarak dile getirildiği bir metindir. Şu hususu hatırlatmakta fayda vardır ki Mesnevî Şarihliği, tasavvufa dair zengin bir bilgi birikimini ve tasavvuf kültürüne vukûfiyeti gerektirmektedir.⁸¹⁹ Dolayısıyla mezkûr eserde Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufla ilgili meseleleri derin bir vukûfiyetle ve sade bir dil ile açıkladığı görülmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışını incelerken tespit ettiğimiz bilgileri aşağıdaki başlıklar altında detaylandırmayı uygun gördük: “Varlık, Yaratılış ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı”, “İnsan Anlayışı” “Seyr ü Sülûk Kavramları”, “Ahlakî Konulara Dair Kavramlar”, ve “Hâller ve Makamlar ile İlgili Kavramlar”. Bu bölümde mezkûr başlıklar altında onun tasavvufi kavramlara yüklediği anlamları ifade ederek değerlendirmeye çalıştık.

1. Varlık, Yaratılış ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı

Tâhirü'l-Mevlevî, varlık, varlığın mahiyeti gibi daha çok tasavvufun felsefi boyutunu içeren konulara dair sistemli bir doktrin ortaya koymuş olmasa da birçok sûfî gibi şahsî tecrübesini, yaşadığı hâlleri eserlerine yansıtarak bu konulara dair yaklaşımını sergilemiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin mezkûr konulara dair düşüncelerini dile getirmemizin arka planındaki sebep, insanlığın anlam arayışına bir alternatif oluşturup oluşturmayacağını ortaya koymaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre varlık, vâcib ve mümkün olmak üzere ikiye ayrılır.⁸²⁰ Vücûd-ı vâcib Hakk'ın varlığı; vücûd-i mümkün ise halkın varlığıdır. Vücûd-ı vâcib, hakikî/gerçek varlıktır. Vücûd-ı mümkün ise Hakk'ın varlığıyla ve O'nun var etmesiyle kâim olup izâfî ve vehmî bir vücûddur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre vücûd-i vâcib karşısında vücûd-i mümkünün varlığı güneşe nispetle gölgenin varlığı gibidir. Tâhirü'l-Mevlevî, Ehl-i Sünnet âlimleri gibi, âlemin hudûsuna, yani sonradan yaratıldığına inanır. Bu âlem yok iken İlâhî bir emir ile var olmuştur.⁸²¹ Ona göre Allah, tüm mahlukatı yoktan var etmiştir. “Allah'ın hazinesi, tezgâhı yokluktadır” sözü de yoktan varoluşa bir

⁸¹⁹ Demirci, “Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri Hakkında Birkaç Not”, 39.

⁸²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 377.

⁸²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 734.

işarettir.⁸²² Ezelî ve ebedî olan ve kimsenin var etmesinden müstağni bulunan vücûd-ı vâcibdir. Hâdis ve fâni olan “vücûd-ı mümkün”ü de var eden O’dur. Binaenaleyh hakikî vücûd birdir, o da Hakk’ın varlığı ve birliğidir.⁸²³ Tâhirü’l-Mevlevî, Allah için vâcibü’l-vücûd ile eş anlamlı olarak “vücûd-i hakikî” yani “gerçek varlık” ifadesine kullanmıştır. Kâinatı ise mümkünü’l-vücûd veya vücûd-i vehmî olarak ifadelendirmiştir. Bu kavramları kullanırken hakikî ve tek vücudun Allah olduğunu, kâinatın ise Allah kadar hakikî olmadığını söylemektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî, vâcibü’l-vücûd olan Hakk’ın varlığını tek ve hakikî vücûd olarak görmektedir. Allah sonradan var olmamış ve sonsuz tek vücûddur. O, Allah’tan başka her şeyi sonradan yaratılmış; fâni ve Hakk’ın varlığıyla kâim mümkün varlık olarak değerlendirmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî, Hak’tan başkasında hakikî vücudun olmadığı görüşünü savunmaktadır. Nitekim İbnü’l-Arabî’nin düşüncesine göre de vücûddan kasıt sadece Allah’tır.⁸²⁴ Vahdet-i vücûd düşüncesini savunanların vücûd ile kastettikleri mana, vücûdun sadece Allah’tan ibaret olduğudur.⁸²⁵

Tâhirü’l-Mevlevî varlığın yaratılış sürecini şu şekilde izah eder: Varlığın vücûdu, daha doğru ifade ile zuhuru ise kendiliğinden olmayıp mûcid-i vâhidin icâd ve izhârının eseridir.⁸²⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, bu ifadelerin daha rahat anlaşılabilmesi için deniz-dalga metaforunu kullanır. Sakin bir havada deniz dalgasız iken fırtına çıkınca denizin yüzeyinin köpüklü dalgalarla dolduğunu anlatır. Fırtına kesilince denizin yüzeyindeki dalgalar da yok olur. Bu metaforik anlatımda Tâhirü’l-Mevlevî tamamıyla benzemek şartını düşerek, Vücûd-ı Mutlak’ı denize, varlığın zuhûrunu da dalga ve köpüklere teşbih etmektedir.⁸²⁷ Tâhirü’l-Mevlevî bu metaforik anlatımında aynı zamanda Vücûd-ı Mutlak’ın teklîğinin aslî; âlemdaki çokluğun da nisbî oluşuna temas etmektedir. Deniz-dalga örneğinde Hakk’ın vücudu ile âlemin mümkün varlık oluşu arasındaki ilişkide ortaya koyulmaktadır.⁸²⁸ Bu anlatımda dalganın hakikî vücudunun deniz olduğu,

⁸²² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 62.

⁸²³ Olgun, *Mesnevî’nin Yeni Mu’tarızına İkinci Cevap*, 9.

⁸²⁴ Ethem Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî ve Tesirleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1999), 96.

⁸²⁵ Ahmet Cahid Haksever, *15. Yüzyıl Bir Türk Sufisi: Yakub-ı Çerhî* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 227.

⁸²⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 319.

⁸²⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 316.

⁸²⁸ Bu konuya dair yaklaşımlar için bk. Sadreddin Konevî, *Fusûsu’l-Hikem’in Sırları*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 72-75; Toshihiko Izutsu, “İslam’da Metafizik Düşüncenin Temel Yapısı”, *Yaratma ve Şeylerin Zamansız Nizamı İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*, trc. Ramazan Ertürk (İstanbul: Anka Yayınları, 2001), 35-36.

dolayısıyla da mümkün varlık olan âlemin vücûd-i hakikîsinin Allah olduğu ifade edilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî yaratılış serüvenini, “varlıkların mevcûd olmadığı ve kendilerinin bir talebi olmadığı bir anda Allah, onların ne şekil alması gerektiğini tayin ederek her birinin kabiliyetine göre bir renge ve şekle sokmuştur” şeklinde açıklamaktadır. Ona göre, Allah bir zerreyi dahi nasıl istemişse öyle yaratmıştır.⁸²⁹

Tâhirü'l-Mevlevî yaratılış sürecini açıklarken sebepler dairesini gündeme getirir. Cenâb-ı Hak'ın zuhur eden tüm hadiseleri birtakım sebeplere bağladığına dikkat çeken Tâhirü'l-Mevlevî, Allah Teâlâ'nın her şeyi bir sebep ile yarattığını düşünür. Bu düşüncesine ek olarak yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermemek için sebeplerin yaratıcı olmadığını, sebepleri de yaratanın Allah olduğunun üzerinde ısrarla durmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre sebeplerin tesiri müsebbibü'l-esbâb olan Allah'ın iradesiyle meydana gelmektedir. Bu düşüncesini açıklamak için bıçak metaforunu kullanır. Bu metafora göre bıçakta kesme hassası vardır. Ancak bıçakla ekmek yan yana koyulsa ne bıçak kendiliğinden keser ne de ekmek kendiliğinden kesilir, ikisi de olduğu gibi kalır. Ekmeğin kesilmesi için bıçağı kullanacak bir kişi gereklidir. O kişiye de Allah'ın kesme kuvvetini vermesi lazımdır ki kesebilsin. Tâhirü'l-Mevlevî'nin burada üzerinde durmak istediği husus, esbâbın kendiliğinden müessir olmadığıdır. Hakikî müessir Cenâb-ı Hak'tır ve O'nun emri ve iradesi ile tesir eder.⁸³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, sebeplerin üstünde bir sebep veya müsebbib olduğunu söylemektedir ki ona göre bu da Allah'tır.

Tâhirü'l-Mevlevî, dünyayı sebepler âlemi olarak görmektedir. Ona göre, tüm hadiseler sebep, müsebbib, illet ve malûl ipleriyle birbirine bağlanmış durumdadır. Çarkın dönmesiyle hadiseler meydana gelir. Tâhirü'l-Mevlevî, olayları çarktan bilmenin yanlışına vurgu yapmaktadır. Ona göre, hadiselerin zuhurunu çarktan değil çarkı çeviren müsebbibü'l-esbâbdan bilmek gerekir. Tâhirü'l-Mevlevî, aksini düşüneni kuyu başındaki çığırığın döndüğünü görüp de çığırığı döndüreni görmeyen bir kimse olarak değerlendirir ve bu kimsenin ahmak olduğunu beyan eder.⁸³¹ Bütün bu açıklamalarla Tâhirü'l-Mevlevî aslında hakîki varlığın sadece Allah olduğunu ifade ettiği gibi tüm hadiselerdeki gerçek fâilin de Allah olduğunu izah etmeye çalışır. Bu anlamda o, vahdet-i vücûd düşüncesindeki tevhîd-i ef'âl anlayışına temas etmiş olur.

⁸²⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 382-383.

⁸³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 484.

⁸³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 493.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre âlemin yaratılmasında iki temel sâik vardır. Bu sâiklerin ilki Allah Teâlâ'nın zâtını başka bir varlıkta görmeyi murad etmesi ve bunu sevmesidir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Allah vardı ve O'ndan başka bir şey yoktu. Allah, esmâ ve sıfat cevherleri ile gizli bir hazine idi. Her güzelin görünmek ve bilinmek istemesi gibi Allah da bilinmek istemiştir. Güzelliğini her şeyde göstermeyi murad ederek kâinatı yaratmıştır.⁸³² Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncesini birçok mutasavvıf gibi “Ben gizli hazine idim, bilinmeye muhabbet ettim ve bilinmek için halkı yarattım”⁸³³ kudsî hadîsini⁸³⁴ delil göstererek izah etmeye çalışır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre âlemin yaratılma sebeplerinden ikincisi ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) zuhura gelmesinin istenmesidir.⁸³⁵ Ona göre âlemin yaratılmasından maksat insandır, bilhassa da Hz. Peygamber'dir. “Ey Muhammed! Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım”⁸³⁶ rivayetinden hareketle Allah, bu âlemi Hz. Peygamber'in hürmetine yaratmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah ilk olarak hakîkat-i Muhammediyye'yi var etmiş, tüm mahluklar da bu hakikatten ve onun için yaratılmıştır.⁸³⁷ Hz. Âdem (a.s.) cesetlerin babası, Hz. Muhammed (s.a.v.) de ruhların babasıdır.⁸³⁸

Tâhirü'l-Mevlevî âlemin yaratılmasında İlâhî aşkın önemli bir rolü olduğunu düşünür. O, muhabbetin başlangıçta Hakk'tan zuhur ettiğini ve tüm kâinatın yaratılmasına sebep olduğunu söyler. Mevcut âlemler içerisinde İlâhî aşkı tanımayan bir zerrenin dahi olmadığını belirtir.⁸³⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'nin varlık ve varlığın yaratılış sürecine dair düşüncelerini bu şekilde açıkladıktan sonra onun vahdet-i vücûd anlayışını inceleyebiliriz. Vahdet-i vücûd anlayışı, mutasavvıfların varlık ve yaratılış meselesine dair geliştirdikleri bir düşünce sistemidir. “Vahdet” ve vücûd” terimlerinden oluşan vahdet-i vücûd, varlığın birliği ve

⁸³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1346.

⁸³³ İbnü'l-Arabî, bu hadisin keşfen sahih olduğunu söylemektedir. Bk. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Mısır: y.y., 1329), 2: 399. İsmail Hakkı Bursevî'nin (öl. 1137/1724) bu hadisi konu edinen “*Kenz-i Mahfû*” isimli müstakil bir eseri bulunmaktadır. Tasavvufî eserlerde kullanılan rivayetlere dair değerlendirmelerde bulunan Ahmet Yıldırım bu rivayetin muhaddislerin nezdinde kabul gören nakil metotlarına göre rivayet edilmediğini, keşif yoluyla yapılan bir rivayete hadis denilemeyeceğini söylemektedir. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, 110.

⁸³⁴ Hadisin yorumu için Dâvûd-i Kayserî'nin (öl. 751/1350) *Şerh-i Fusûsi'l-Hikem* (s. 157) adlı eserine müracaat edilebilir.

⁸³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 132.

⁸³⁶ İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* (Beyrut: y.y., 1985), 2: 164.

⁸³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 416.

⁸³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 134.

⁸³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 382.

tekliği demektir. Vahdet, sözlükte infirad ve teklik,⁸⁴⁰ vücûd ise varlık ve zât manalarına gelir.⁸⁴¹

Vahdet-i vücûd düşüncesine yani varlığın birliği fikrine dair ilk yaklaşımlar Bâyezid-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Hallac-ı Mansûr'da görülmeye başlamış, Hakîm et-Tirmizî ve İmam Gazzâlî ile devam etmiştir. Vahdet-i vücûd düşüncesini ilk sistemli hale getiren sûfî ise İbnü'l-Arabî olmuştur. İbnü'l-Arabî daha evvel ilk nüveleri ortaya konulan bu anlayışın motiflerini ele alıp işlemiş ve vahdet-i vücûdun sistemli bir savunucusu olmuştur.⁸⁴² İbnü'l-Arabî'nin eserlerinde “vahdet-i vücûd” kavramına yer vermediği görülmektedir. Dolayısıyla bu kavramın kendisinden sonra kullanılmaya başladığını söyleyebiliriz. Vahdet-i vücûd kavramının ilk olarak ne zaman ve kim tarafından kullanıldığına dair farklı rivayetler⁸⁴³ söz konusu olsa da İbnü'l-Arabî'nin talebesi Sadreddin Konevî'nin bu kavramı ilk kullanan sûfî olduğu kuvvetle muhtemeldir. Mahmut Erol Kılıç'ın tespitlerine göre de vahdet-i vücûdu bir kavrama yakın mânâda ilk kullanan sûfî Sadreddin Konevî,⁸⁴⁴ daha sonra da talebesi Saîdüddîn el-Fergânî olmuştur.⁸⁴⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, vahdet-i vücûd düşüncesinin temelini Kelime-i Tevhid'e dayandırır. O vahdet-i vücûd düşüncesini “Kelime-i Tevhid, nefy ve isbâtan ibarettir. “Lâ ilâhe” ile Allah'tan başka her şey inkâr edilir. “İlla'llâh” ile Hakk'ın varlığı ve birliği tasdik ve isbat olunur. “Lâ ilâhe illa'llâh” diyenlerin bir kısmı “lâ ilâhe” derecesinde kalır, bir kısmı da “illa'llâh” derecesine yükselir. “İlla'llâh” derecesine yükselenler “Lâ ilâhe” derken sadece Hak'tan başka tüm mabudları değil kendileri de dâhil olmak üzere Hak'tan başka tüm varlığı da nefyederler.”⁸⁴⁶ diyerek izah eder. Ona göre “lâ ilâhe” denirken ârifin gözünde tüm varlık nefy edilir:

⁸⁴⁰ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Daru Sadır, 1990), 3: 450.

⁸⁴¹ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405), 114; Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî el Hanefî Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 3: 1464.

⁸⁴² Vahdet-i vücûd düşüncesine dair bilgi almak için bk. İsmail Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), Nihat Keklik, *Muhyiddin İbni Arabi* (İstanbul: Sufi Kitap, 2000), Mehmet Ali Aynî - Ferit Kam, *İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi / Vahdet-i Vücûd ve Panteizm / İbn Arabî'yi Niçin Severim* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992).

⁸⁴³ Suâd el-Hakîmi vahdet-i vücûd kavramının ilk defa İbn Teymiye (öl. 728/1328) tarafından kullanıldığını iddia etmektedir. Suâd el-Hakîm, *el-Mu'cemu's-Sûfî: el-Hikme fî Hudûdi'l-Kelime* (Beyrut: Dâru Nedre, 1981), 1154.

⁸⁴⁴ Sadreddin Konevî, *Miftâhu cem'i'l-gayb* (İstanbul), Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 1930, 12b.

⁸⁴⁵ Mahmut Erol Kılıç, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 252.

⁸⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1425.

“Mâsivânın nefyidir tevhîdde isbât-ı Hak

Dâhil-i âgûş-i lâ’da şehîd-i illâ yatar.”⁸⁴⁷

Tâhirü’l-Mevlevî’nin vahdet-i vücûd düşüncesinde yer alan “illâ makamı” dediği makam, tüm mahlûkâtın Hakk’ın varlığı karşısında yok hükmünde kalmasıdır. Ancak tüm varlık nefyedilirse işte o zaman sadece Hak isbât edilmiş olabilir. Ona göre bu makamda olan kişi, vech-i bâkiye sığınmış ve Hakk’ın himayesiyle mahv ü müstehlek olmaktan kurtulmuş olur. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, “lâ” da kalmış olanların yani eneiyyet-i İlâhiyye karşısında ben, sen gibi varlık davasına kalkışanların akıbetinden korkulur.⁸⁴⁸ Çünkü illâ makamına ulaşamayanlar masivâyı nefyetmekle birlikte Hakk’ı isbât makamına ulaşamamışlardır.

Tâhirü’l-Mevlevî’nin vahdet-i vücûd düşüncesinde tüm varlığın Hakk’ın varlığı yanında yok hükmünde olması yanlış anlaşılmaya müsaittir. Şöyle ki bütün mahlûkât ezelde Allah’ın ilminde mevcut idi. Bu durumda Allah’ın ilminde mevcut olan varlığın Hakk’ın varlığı yanında yok olduğunu söylemek doğru olmaz. O, böyle bir yanlış anlaşılmayı engellemek için varlığın Hakk’ın ilminde ezelde var olduğunu ve fakat bu var oluşun ikinci bir varlık olarak algılanmaması gerektiğini, bu durumun Allah’ın tek oluşuna gölge düşürmediğini açıklar. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre tüm mükevvenat zuhura gelmeden önce Allah’ın ilminde mevcut idi. Bir binanın yapılmadan evvel mimarın zihninde oluşu gibi mevcûdât da ezelde ilm-i İlâhî’de mevcut idi. Allah bütün mahlukatı ilmiyet mertebesinde ayniyet mertebesinde izhar ederek tüm bu eserlerini meydana çıkardı. Bu eserler, Allah’ın tek oluşuna gölge düşürmemektedir.⁸⁴⁹ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre Allah’ın malumu olmayan bir şey yoktur, böyle bir şeyin olması da muhaldir. Ezelde Allah’ın ilminde her ne varsa bugün mevcut olan odur.⁸⁵⁰ Bu cümlelerden Tâhirü’l-Mevlevî’nin, Allah’ın var olsun olmasın her şeyi ilmiyle bildiğine inandığını anlıyoruz.

Tâhirü’l-Mevlevî varlığın varoluş sürecini anlatırken aslında vahdet-i vücûd düşüncesinin temel taşlarını döşemektedir. Tâhirü’l-Mevlevî, Allah-âlem ilişkisinde âlemin tümüyle Allah’ın mülkü olduğunu düşünür. Ona göre tüm varlık âleminin mülk ve saltanatı Allah’a aittir. Cenâb-ı Hak, mâlikü’l-mülktür. Yeryüzünde, gökyüzünde her ne varsa insanın varlığına ve benliğine varıncaya kadar hepsi Allah’ındır.⁸⁵¹ Ona göre

⁸⁴⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1425.

⁸⁴⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1425-1426.

⁸⁴⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 437.

⁸⁵⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 438.

⁸⁵¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1457.

hakîki varlık vücûd-i vâcib olan Allah'tır. Diğer tüm varlık ise Hakk'ın varlığıyla ve O'nun var etmesiyle kâim olup izâfî ve vehmî bir varlıktır. Bu noktadan hareketle âlemin varlığı Hakk'ın varlığına bağlı olan geçici bir varlıktır. Tâhirü'l-Mevlevî vücûd-i vâcib karşısında vücûd-i mümkünün varlığını güneş karşısındaki gölgeye benzetir.⁸⁵² Gölge güneşten bağımsız olarak var olmadığı gibi tüm âlem de Hakk'ın varlığı olmadıkça var olamaz. Âlemin var olduğunu söylemenin en önemli delili olan varoluş durumu, bu şekilde Hakk'ın varlığına muhtaç olunca, varlıkta hakîki var olanın sadece Allah olduğu ortaya çıkmış olur.

Tâhirü'l-Mevlevî, Ehl-i Sünnet âlimleri gibi, âlemin hudûsuna, yani sonradan yaratıldığına inanır. Bu âlem yok iken İlâhî bir emir ile var olmuştur. Ona göre Allah, tüm mahlûkâtı yoktan var etmiştir. "Allah'ın hazinesi, tezgâhı yokluktadır" sözü de yoktan varoluşa bir işarettir.⁸⁵³

Tâhirü'l-Mevlevî'nin anlayışına göre gerçek bir tevhid inancı, Allah'ın bir olduğu, ortağı ve benzerinin olmadığını idrakle beraber kişinin kendi varlığını hakikî ve tek varlık olan Hakk'ın varlığı huzurunda ifnâ etmekle gerçekleşir.⁸⁵⁴ Her ne kadar o bu düşüncesine vahdet-i vücûd demese de ifade ettiği tam da vahdet-i vücûd düşüncesidir. O bu düşüncesini açıklarken Allah'ı ta'zîm ve tekbîr etmenin kullar üzerine bir borç olduğundan hareket eder. O, bu borcun tek başına "Allah büyüktür" demekle ödenemeyeceğini düşünür. İnsan, Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini itiraf ederken kendi küçüklüğünü ve acizliğini de itiraf etmelidir. Tâhirü'l-Mevlevî Allah'ı hakkıyla ta'zîm etmenin ancak bu şekilde gerçekleşeceğine inanır. Çünkü ona göre "ben yapıyorum, ben ediyorum" şeklinde varlık vehminde bulunmak,⁸⁵⁵ tevhid anlayışına aykırı bir hareket olur. Hatta insan kendinde varlık görmek suretiyle gizli ve manevî bir şirke düşer. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir insanın "ben yaptım veya biz yaptık" demesi, mümkün bir varlığın vâcibü'l-vücûda meydan okumasına benzer. O, tüm sapıklıkların Hakk'ın vücudu karşısında varlık iddiasına kalkışmaktan kaynaklandığını düşünür.⁸⁵⁶

Tâhirü'l-Mevlevî vahdet-i vücûd anlayışının akılla anlaşılamayan bir zevk olduğunu düşünür. O, vehmî ve izâfî olan varlıktan kurtularak vücûd-i vâcibe geçilmesi gerektiğini, yani tek ve hakikî varlığın Allah olduğu düşüncesinin manevî bir zevk olarak

⁸⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 734.

⁸⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 62.

⁸⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1409.

⁸⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre vehim, mevcut olmayan bir şeyin var sayılmasıdır. O bu durumu, o zannın gaflet perdesi arkasında olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1672.

⁸⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1414.

tağılması gerektiğini düşünmektedir. Dalga mesabesinde olan vücûd-i mümkünün deniz mesabesinde olan vücûd-i vâcibe kavuşması varlıktan ve hareketten kalması ile mümkündür. İnsan da manevî bir neşe hâlinde “ben” yerine “Sen, ya Rabbi” diyerek bu zevke erer.⁸⁵⁷ Bu bağlamda Tâhirü'l-Mevlevî, “vâcibü'l-vücûdun dergâhına yokluk götürmek gerekir” der. O yokluk Allah'ın varlığına ayna olacaktır.⁸⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, varlığı, vücûd-i İlâhî karşısında yok hükmünde görmektedir.⁸⁵⁹

Tâhirü'l-Mevlevî vahdet-i vücûd zevkinin aşk ile yaşanabileceğine inanır. Allah'a olan sevginin aşk derecesine ulaşması sonucu kişi nereye baksa Allah'ı hatırlar. Nazarında kâinat O'ndan ibaret görünür. Öyle ki kendini bile mâşuku olarak tahayyül eder ve “Ben ben değilim, ben dediğim hep sensin hep / Cânım dediğim, ten dediğim sensin hep” beytindeki gibi sözler söyler. Tâhirü'l-Mevlevî, Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkını misal getirerek “deriden, etten ve kemikten müteşekkil fânî bir varlığa karşı muhabbetin insanı bu dereceye getirdiğini” düşünmek gerektiğini söyler ve bütün mevcudatın yaratıcısı olan Allah'a olan aşkın, âşık ne hâle getirebileceğinin tahayyül edilmesini ister.⁸⁶⁰ Muhabbetlerinden kendilerini kaybederek, kâinatı hatta kendilerini mâşukundan ibaret görececek bir hâle gelirler.⁸⁶¹

Tâhirü'l-Mevlevî, vahdet-i vücûd konusunda, Zât-ı İlâhiyyenin müstağriki olanları dereye girip başını suyun içerisine daldıran ve sudan başka bir şey görmediği gibi suyun rengini de ayırt edemeyen bir kimseye teşbih eder. Bu kimseler, Zât-ı Bârî'den başka mevcut müşâhede etmezler ve “Lâ mevcûde illa'llâh”, yani “Allah'tan ve O'nun zatından başka mevcut yoktur” derler.⁸⁶²

İlâhî aşk ile yanan âşık, tüm mükevvenâtta Allah'ı görür. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, kulun Allah'ta fânî olması demek, haşa Allah olduğu anlamına gelmemektedir. “Hâdis, kadîme yaklaşıncâ eseri kalmaz” sözü gereği sonradan yaratılmış bir varlık olan insan, ezeli ve ebedî olan Allah'a kavuştuğu zaman kendi varlığını kaybetmektedir. Teşbihte hata olmaz ise nasıl ki denize düşen bir damla suyun vücudu kalmaz, denizde mahvolursa, fânî olan beşerî varlık, İlâhî varlığa teslim olarak ölümsüzlüğü bulur.⁸⁶³ Bu

⁸⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1429.

⁸⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1482.

⁸⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 328.

⁸⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 86.

⁸⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 134.

⁸⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 850.

⁸⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 681.

hâl, kim Allah'ın olursa, Allah da onun olur, fehvasının bir izahıdır. Yani zâtını Hakk'ın zâtında, sıfatlarını Hakk'ın sıfatlarında fâni kılmak ve mahvetmektir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre âlemlere bakılınca Allah'ın azamet ve kudretinin büyüklüğü hatırlanmalıdır. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de “Dünya senin yanında büyük ve sonsuz görünse de onu Allah'ın kudreti önünde yok denecek kadar zerre bil.”⁸⁶⁴ beyti de Allah'ın kudretinin büyüklüğünün ilanıdır. Tâhirü'l-Mevlevî de şu âleme baktığında “Büyüksün İlâhî, büyüksün büyük / Büyüklük yanında, kalır pek küçük!”⁸⁶⁵ demektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, kâinatı Allah'ın bir tecelli aynası olarak idrak etmektedir. Kemâl sahibi insanların her nereye bakarsa Hakk'ın tecellilerini göreceklerinden bahseder. Kemâl derecesine ulaşamayanlar ise gafletleri sebebiyle bu tecellileri görmekten mahrumdur.⁸⁶⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin vahdet-i vücûd düşüncesinde varlığın kendisi gibi fiilleri de tamamen Allah'a aittir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre fail-i mutlak Allah'tır. O, yazıyı kalemin yazdığı zannedilmesin, der. Onu yazan kalem değil, kalemi kullanan kişidir. O bu ifadeleriyle, vahdet-i vücûd anlayışındaki tevhîd-i ef'âl düşüncesini dile getirir. Yine o vahdet-i vücûd anlayışındaki tevhîd-i sıfat düşüncesini de açıklar. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre eşya, Allah'ın kudret-i icadıdır. Hakk'ın zuhûruyla eşyanın mazhariyeti, müessirin eserdeki zuhûru gibidir. Bir tablodaki hat yazısına bakıldığında hattatın mahareti görünmektedir. Aynı şekilde bir camiye bakıldığında mimarın kemâl-i sanatı müşahade edilir. Aynen bunun gibi tüm mahlûkât, Allah'ın sıfatlarının bir mazharıdır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin vahdet-i vücûd anlayışında ilk bakışta hulûlû çağrıştıran anlatımlar vardır. Fakat o inanç dünyasında hulûlû reddeder. Tâhirü'l-Mevlevî vahdet-i vücûd anlatımından hulûl manasının çıkarılmaması gerektiğini söyler. Ona göre hulûl olabilmesi için, bir hâl bir de mahal olmak üzere iki şey gerekir. Oysa Hak'ta fâni olmak, varlığın kalmadığı dolayısıyla ikiliğin ortadan kalktığı bir hâldir.⁸⁶⁷

Vahdet-i vücûd zevkinin elde edilebilmesi için kişinin bu zevke engel olan âlemde Hak'tan başka varlık görme hastalığından kurtulması gerekir. Zira Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre eşyada görülen kesretin yegâne menbaı vahdettir.⁸⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, lafızlarla uğraşmanın, vahdeti kesretten, kesreti vahdetten ayırt etmenin vahdet zevkine engel teşkil edeceğini düşünmektedir. Mevlânâ'nın “Sen zehirden ve şekerden vazgeçmeyince,

⁸⁶⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, 1: 66 (Beyit No. 525).

⁸⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 331.

⁸⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 134.

⁸⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 682.

⁸⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 319.

vahdet bahçesinden nasıl koku alabilirsin?” sözünü naklederek insan beyninin zehirin acılığı ve şekerin tatlılığı ile meşgul olmaması hâlinde burnun duyacağı kokuyu alabileceğine işaret etmekte; bu misalden hareketle de vahdet kokusu almak isteyenlerin o kokuyu hissetmeye engel olacak her düşünceden uzak olması gerektiğini söylemektedir.⁸⁶⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, eşi ve benzeri olmayan Allah'ı teşbih etmenin hatta tenzih ile temsil edebilmenin mümkün olmadığını beyan etmektedir.⁸⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, “O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur.”⁸⁷¹ âyetini naklederek Allah'ın benzeyen ve tasavvur edilen her şeye benzemekten münezze ve müteâli oluşuna işaret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir Müslüman bunun gereği olarak mümkün mertebe Allah'ı tenzih ve takdise çalışır. Ancak tenzih içerisinde teşbihten kurtulamadığı zamanlar olur. O, “Allah hiçbir şeye benzemez” ifadeleriyle Allah'ın bir çeşit kayıt altına alınmış sayılacağına da dikkat çekerek Allah'ın bundan da münezze olduğunu, söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'ın tenzih edilirken teşbih edilmeye çalışılması, insanın gözüne gaflet perdesinin inmesiyle ilgilidir. O, bu perdenin zail olması durumunda Hakk'ın hakikatının görüleceğini ve kişinin hayal ile meşgul olmaktan kurtulacağını söylemektedir.⁸⁷²

Tâhirü'l-Mevlevî Allah'ın zâtını düşünmemek gerektiği üzerinde durur. “Allah'ın mahlûkatını düşünün, fakat Zât-ı İlâhîyi düşünmeye kalkışmayın”⁸⁷³ şeklindeki rivayeti naklederek, Allah'ın zâtını ve mahiyetini insan aklının kavrayamayacağına dikkat çekmektedir.⁸⁷⁴ Allah, her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. İhâta eden, ihâta edilemeyeceği için Allah da tefekkür, tasavvur ve tahayyül ile bilinemez.⁸⁷⁵ O, Allah'ın akılla idrak edilemeyeceği düşüncesini şu şekilde dile getirir:

“Seni, yok bilmenin imkânı, Yâ Rab!

Taakkulden münezze, müstetirsin

Şu âciz aklın idrâk-i kasiri!

⁸⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 316-317.

⁸⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 321.

⁸⁷¹ Şûrâ, 42/11.

⁸⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1672.

⁸⁷³ Ebû Bekr Ahmed Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, thk. Ebû Abdurrahman Fuâd b. Serrâc (Kahire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, t.y.), 359-360.

⁸⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 955.

⁸⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 955.

Hakikat, var olan Sen'sin ve Bir'sin."⁸⁷⁶

O, bu düşüncesiyle mârifetullahın akılla ele geçmeyeceğini, Allah'ı tanımanın ancak zevk ile olabileceğini anlatmaya çalışır. Ona göre bu zevk de vahdet-i vücûd zevkidir.

Tâhirü'l-Mevlevî, vahdet-i vücûd anlayışının doğru anlamlandırılmadığı⁸⁷⁷ için eleştirilerin odağında yer aldığını söyler.⁸⁷⁸ Vahdet-i vücudun Panteizm ile karıştırıldığının altını çizer.⁸⁷⁹ Frenklerin Panteizm'ine göre, kâinatın her zerresi Tanrı'nın bir parçasıdır. Bu düşünceye göre kâinatın tümü Tanrı'dır iddiası, Tâhirü'l-Mevlevî'de karşılık bulmaz. Tâhirü'l-Mevlevî hiçbir Müslüman'ın bu inancı kabul etmeyeceği fikrindedir.⁸⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, vahdet-i vücudun anlamı, mevcûdâtın varlığının Hakk'ın varlığından müstefiz olmasıdır. Hakikî varlık Allah'tır. Bundan dolayı her şeydeki varlığın esası O'nundur. Bazı kimselerin "Heme ost" yani "Her şey O'dur" demelerinin anlamı da izah edilen bu inançtan başka bir şey değildir.⁸⁸¹

Tâhirü'l-Mevlevî mevcûdâtın varlığının Hakk'ın varlığından müstefiz olmasını ise şu şekilde açıklar: "Bu âlem Allah'ın bir eseri olup O'nun iradesi ile vücuda, daha doğrusu zuhura gelmiştir. Şu fâni cihânın icadına vesile Allah'ın varlığıdır. Tabloda bir hattatın veya camide bir mimarın varlığı görüldüğü gibi şu kâinata nazar edildiğinde Allah'ın varlığı ve birliği ortaya çıkar."⁸⁸² Tâhirü'l-Mevlevî vahdet-i vücûd düşüncesinin bundan ibaret olduğunu belirtmekte ve Panteizmle aynı şey olmadığını düşünmektedir. O, Panteizm'de olduğu gibi haşa doğaya Allah demenin yanlış bir düşünce olduğunu

⁸⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 439.

⁸⁷⁷ Necdet Tosun da bu minvalde İbnü'l-Arabî'nin bazı ifadelerinin cımbızlandığında yanlış anlaşılmağa müsait olduğuna dikkat çeker. İbnü'l-Arabî'nin ifadelerini bir bütün olarak ele alınmasının gerekliliğine vurgu yapan Tosun, İbnü'l-Arabî'yi anlamının temel kriterinin onun varlık mertebeleri sistemini anlamaktan geçtiğini söyler. Mehmet Bulğen - İsmail Taşpınar, ed., *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), blm. Necdet Tosun: Tasavvuf Açısından Vahdet-i Vücud, 264, 265.

⁸⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, vahdet-i vücûd düşüncesi doğru anlaşılırsa, ona yöneltilen eleştiriler de azalacaktır. Bu konuda da vahdet-i vücûd hakkında yazılan iki eseri tavsiye etmektedir ki bunlardan ilki Ömer Ferit Kam'ın (öl. 1944) "*Vahdet-i Vücûd*" adlı eseri, ikincisi de İsmail Fenni Ertuğrul'un (öl. 1946) "*Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l-Arabî*" isimli eseridir. Ona göre, bu iki eserin sahibi de muhakkik bir insana yakışacak şekilde vahdet-i vücûdu ele almakta, hakikati araştırarak delilleriyle meselenin iç yüzünü ortaya koymaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin vahdet-i vücûd konusunda müracaat edilmesini istediği bir başka eser de Mevlânâ Câmî'nin (öl. 898/1492) *Risâle der Şerh-i Rubâ'îyyât*'ıdır. Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 10.

⁸⁷⁹ Panteizm ilk defa XVIII. yüzyılda J. Toland tarafından ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, Allah ile âlemin bir ve aynı olduğunu savunmaktadır. Spinoza, bu düşüncenin öne çıkan düşünürlerindendir. Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 201-202. Panteizm ve vahdet-i vücûd mukayesesi için bk. Hüsamettin Erdem, *Bir Tanrı-Âlem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 97-99.

⁸⁸⁰ Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 9.

⁸⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 377-379; Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 10.

⁸⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 378.

ifade etmektedir. En anlaşılır ifadeyle Allah, Allah'tır; eşya, eşyadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Hak ile halkı aynı sananlar, vahdet-i mevcûdu vahdet-i vücûd vehmeyleyenlerdir.⁸⁸³

Tâhirü'l-Mevlevî, Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfatları meselesinde de şunları söylemektedir: Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ı bir, sıfatları da nâ-mütenâhîdir. Mahlûkatın her biri Hakk'ın sıfatlarının mazharıdır. Allah Hâlıktır, bütün mahlûkât, Hâlık sıfatının mahall-i zuhurudur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, mahlûkâta bakıldığında Hâlık sıfatının zuhuru müşahade edilecektir. Sadece sıfatın âsârını görenler mukayyeddiler. Zât'ı sıfat ile ve sıfatı zât ile müşâhede etmek gerekir ki o zaman kayıttan kurtulunur. Tâhirü'l-Mevlevî, zât-sıfat meselesine yaklaşımları bağlamında seyr ü sülûk ashabının dört çeşit olduğundan bahseder. Bir kısım vardır ki -onlara mahcûb denilir- sıfat-ı İlâhiyyenin âsârını ve mezâhirini görür. Yani mahlûka bakıp Hâlık'ı, sanata bakıp sanatkârı hatırlar. Bir kısım -bunlara ârif denilir- Zât ile kâim ve Zât'ı sıfat ile zâhir müşâhede ederler. Bir kısım -Müsteğrikîn- sadece Hakk'ın zatına vücûd verirler; sıfatı da onların âsârını da görmezler. Bir kısım -Kâmil ve mükemmil olanlar- sıfatı Zât ile Zât'ı sıfat ile görürler. Yani kesrette vahdeti, vahdette kesreti müşahade ederler.⁸⁸⁴

Vahdet-i vücûd düşüncesini anlatırken vahdet-i şühûda da değinen Tâhirü'l-Mevlevî, vahdet-i şühûdu “seyr ü sülûk esnasında vukua gelen bir hâl” olarak tanımlar. Hâl, muvakkat (geçici) bir neşeden ibarettir. Vahdet-i şühûd neşesini duyanlar da geçici bir süre her şeyde Allah'ın tecellisini görmektedirler. O geçici neşe sona erdiğinde ise yani “mahv”dan “sahv”a geçtiklerinde her şeyi olduğu gibi müşâhede etmektedirler.⁸⁸⁵ Görüldüğü üzere bu anlayış, İmam-ı Rabbânî'nin vahdet-i şühûd düşüncesinin asıl olduğu, vahdet-i vücûd düşüncesinin ise kemalde noksanlık olduğu fikrine taban tabana zıttır. İmam-ı Rabbânî'nin aksine Tâhirü'l-Mevlevî vahdet-i şühûdun geçici bir hâl olduğunu düşünmekte, vahdet-i vücûdu da asıl olarak kabul etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, vahdet-i vücûd gibi konularda erbabına danışılması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, vahdet-i vücûd konusu zevk ile anlaşılabilir bir konudur. Bu zevke sahip olabilen ârifler, İlâhî tecellilere mazhar olunca her şeyi Allah'tan bilir hâle gelecektir.⁸⁸⁶ Manevî zevke sahip olmayanlar teberrüken dinleyip geçmelidir.⁸⁸⁷ O,

⁸⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 378.

⁸⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 849.

⁸⁸⁵ Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 9-10.

⁸⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 765.

⁸⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 379.

vahdet yolunun sırttan daha ince ve keskin olduğuna vurgu yapar. Vahdet yolunda iğne ucu kadar ikiliğe tahammül olmadığını söyler.⁸⁸⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, velîlerin ve âriflerin tasavvuftaki mesleklerinin vahdet-i vücûd olduğunu söylemektedir. O, tasavvufun ruhunun vahdet-i vücûd olduğuna inanmaktadır.⁸⁸⁹ Bu cümleden hareketle, Tâhirü'l-Mevlevî tasavvufun ana konusunun veya ulaşmak istediği ana hedefin vahdet-i vücûd kavrayışı olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışında Ekberî geleneğin izlerini görmek mümkündür. Varlık konusuna da İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin perspektifinden yaklaştığını söyleyebiliriz.

⁸⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1429.

⁸⁸⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 377.

2. İnsan Anlayışı

Bu bölümde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin insana bakışı ele alınmıştır. Ayrıca insan başlığı altında, insanın manevî ve zihinsel boyutunu ifade eden akıl, ruh, kalp ve nefis kavramlarına yer verilerek Tâhirü'l-Mevlevî'nin mezkûr kavramlara yaklaşımı irdelenmiştir.

2.1. İnsan

Tasavvufun ana konusu insandır. İnsan, yeryüzünde halife olarak yaratılmış Allah'ın yüce bir varlığıdır. İnsana dair sûfilerin üzerinde durduğu meselelerin başında insanın yaratılışı, mahiyeti ve tekâmül süreci gelmektedir. Konu insan olunca, tasavvuf tarihinde hemen hemen tüm mutasavvıfların bu konuya dair fikir beyan ettiği görülmektedir. Tasavvufî düşüncede kaleme alınmış eserler, insanın âlem içinde değerini anlatan açıklamalarla doludur. Tâhirü'l-Mevlevî de insanın değeri, üstünlüğü ve yaratılış gayesine eserlerinde büyük yer ayırmıştır. O, insanın yaratılış gayesini genel İslami anlayışa uygun olarak Allah'a kulluk etmek şeklinde açıklamaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, insanın yaratılış gayesini “taat ve ibadette bulunarak hakikat-i abdiyyete vukuf peyda etmek ve o vukufu nefsinin bilmek olacağından o vesile ile ma'buduna da marifet tahsil eylemek için yaratılmıştır”⁸⁹⁰ diyerek izah etmektedir. O, bu düşüncesini de “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”⁸⁹¹ âyet-i kerimesine dayandırmaktadır.⁸⁹²

Tâhirü'l-Mevlevî, insanın mahlûkât arasında üstün bir konumda olduğunu düşünür. Klasik tasavvuf anlayışında âlem-i asgâr⁸⁹³ ve kâinatın göz bebeği gibi tanımlamalarla insanın üstünlüğü ifade edilir. Tâhirü'l-Mevlevî de aynı düşünceye sahiptir. O, insanın kâinatın fihristi olduğunu söyler. Onun düşüncesine göre bir kitabın muhteviyatında ne varsa onların hepsi fihrist kısmında toplanmıştır. Bu anlamda insan, âlemde ne varsa hepsini kendinde toplamış bir varlıktır. Bu yönüyle ona câmi varlık da denilir. Tâhirü'l-Mevlevî insanın üstünlüğü konusunda Hz. Ali'den şu nakilde bulunur: “Ey insan, senin ilacın sendedir, fakat bilmiyorsun. Derdin de yine sendedir, lakin görmüyorsun. Sen öyle bir açık kitapsın ki harfleriyle gizli şeyler âşikar olur. Ey insan!

⁸⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, “Nush-ı Münebbih (Gafletten Uyarıcı Ögüt)”, *Beyânü'l-Hak*, 25 Nisan 1919, 2: (57) 1167-1168.

⁸⁹¹ Zâriyât, 51/56.

⁸⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 773.

⁸⁹³ İbnü'l-Arabî, insanı âlem-i sağır yani küçük âlem olarak ifade etmektedir. Ona göre âlemin yapısı tüm ayrıntılarıyla bir minyatür şeklinde insana yansımaktadır. Bk. Ahmed Avni Konuk, *Füsûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1989), 4: 137; Abdülkerîm Cîlî - Abdülaziz Mecdi Tolun, *el-İnsân-ı Kâmil* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 256, 339, 340; Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi* *İnsân-ı Kâmil*, trc. Mehmet Kanar (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990), 14, 113.

Sen kendini ufak bir cirm mi sanıyorsun? Halbuki âlem-i ekbersin. Yani bütün kâinat sende dürülmüş, bükülmüştür.”⁸⁹⁴ Görüldüğü üzere Hz. Ali de âlemin insanda dürülmüş hâlde meknuz olduğunu ifade ederek insanın üstünlüğüne işaret etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî insanın olumluya ve olumsuzla yönelebilecek bir potansiyelde yaratılmış olmasını, onun mükemmeliyeti olarak değerlendirir. Melekler nefis sahibi olmadıkları için eksik, hayvanlar ise akıl sahibi olmadıkları için eksiktir. İnsan ise her ikisine sahip olmakla ulviyyette meleklerden yüce, süfliyyette hayvanlardan aşağı olabilmeye muktedirdir. İşte bu da insanın kemâlinin bir sonucudur. Nitekim *Kur'ân-ı Kerim*'de bu husus “Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındıran kurtuluşa ermiştir.”⁸⁹⁵ şeklinde ifade edilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, insanın isterse hayvanlardan aşağı, isterse de meleklerden üstün olabilme istidatına göre yaratıldığına dikkat çeker. O, insanı melekî ve hayvânî terkipten oluşan acayip bir macun olarak yorumlar. Eğer hayvanlığa meylederse Kur'ânî ifadeyle “bel hüm edall”,⁸⁹⁶ yani hayvanlardan da aşağı alçak yaratık hâline dönüşebilir. Melekliğe meyil göstermesi durumunda ise meleklerden daha üstün konuma yükselebilir.⁸⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, insanlığın letâfet-i ruhâniyye ve zevk-i mânevî ile tahakkuk edeceğine inanır.⁸⁹⁸ Surette ve manen insan olanların, mevkisinin cennet olduğunu düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, surette insan gibi gözükp manevî olarak hayvandan da aşağı konumda olan insanların durağının ise cehennem olduğunu iddia eder. Bu iddiasını da “Cehennem ehli ile cennet ehli elbette bir olmaz. Cennetlikler işte onlar muradlarına erenlerdir.”⁸⁹⁹ âyeti ile güçlendirmektedir.⁹⁰⁰ Anlaşılabacağı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, insanı tahlil ederken, insanın nefis vasıtasıyla bu âlemle irtibatına, ruh vasıtasıyla da âhiret ile olan ilişkisine değinmektedir. İnsan bu iki özelliğiyle hayvanlardan ve meleklerden ayrılmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, insan vücudunu kiralık bir eve benzetir. Bu evin içerisinde tecelliyât-ı zâtiyye ve sıfâtiyye defineleri vardır ki bu defineleri ortaya çıkarmak şartıyla bu beden kiralanmıştır. Kirasını vermeyen kimse, mülkü olmayan o evden istifade edemeyeceği gibi, defineleri ortaya çıkarmak için çalışıp çabalamayan, yani mücâhede etmeyen kişi de tecellilere mazhar olamayacaktır.⁹⁰¹ Anlaşılabacağı üzere, insanın

⁸⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 132, 206.

⁸⁹⁵ Şems, 91/7-9.

⁸⁹⁶ Â'râf, 7/179.

⁸⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 390.

⁸⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 394.

⁸⁹⁹ Haşr, 59/20.

⁹⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 397.

⁹⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 666-667.

mükemmel bir yaratılışla yaratılması, İlâhî ikramlara mazhar olması farklı bir durumken insanın sahip olduğu gizli özellik ve güzelliklerini çabalayıp ortaya çıkarması farklı bir durumdur. Tasavvuf düşüncesinde insanın nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi ile kendinden meknuz bulunan manevî tecellileri ortaya çıkarması gerekir. Tâhirü'l-Mevlevî bu açıklamalarıyla nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi olmadan insanın kemâlinin ortaya çıkamayacağını açıklamak ister.

Mükemmel yaratılmış ve çok değerli bir varlık olan insan, kendindeki saklı güzellikleri ortaya çıkardığında bu hâlden asla kendini beğenmeye düşmemelidir. Bu makamda insana düşen kudret-i İlâhî karşısında acziyetini itiraf etmesidir. Tâhirü'l-Mevlevî de insanın âciz oluşunu öne çıkararak, Hakk'ın karşısında kulun daima acziyetini itiraf etmesi gerektiğini düşünmektedir. Acziyetin Allah'a beyanının en güzel örneği olarak da Hz. Peygamber'in "Ey Allah'ım! Seni tenzih ve takdis ederim. Senin şân-ı Ulûhiyyetine layık ibadette bulunamadık"⁹⁰² hitabını gösterir. Ona göre bu hitap, bir beşer olarak acziyetin nasıl itiraf edileceğinin güzel bir numunesidir.⁹⁰³ Allah'ın velî kulları, ârif ve sâlih zatlar da "Allah'ım! Sen'i tüm noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Sen'i hakkıyla tanıyamadık. Sana hakkıyla kulluk edemedik." diye ilticada bulunmuşlardır.

2.1.1. Akıl

İnsanı, eşref-i mahlûkât olarak yaratan Allah, ona akıl vererek sorumluluk yüklemiştir. Bu yönüyle insan, hayvanlardan üst bir konuma gelmiştir. Allah, insana nefis vermiş; insanın mücadele ederek manevî makamlar kazanmasına imkân tanımıştır. İnsan bu yönüyle de meleklerden üstün bir hâle gelmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, akıl nimetini Allah'ın insana lütfettiği en büyük nimet olarak düşünür.⁹⁰⁴

Tâhirü'l-Mevlevî aklın "akl-ı meâş" ve "akl-ı meâd" diye ikiye taksim olduğunu nakletmektedir. Onun akl-ı meâş ve akl-ı meâda dair izahları şu şekildedir: Akl-ı meâş: Dünya işlerine vâkıf olan idraktır. "Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz"⁹⁰⁵ hadisi akl-ı meâşa işaret etmektedir. Akl-ı meâş dünya maişetini bilen, dünyaya müteallik akıl, demektir. Tabii olarak ahiret işlerini kavrayamadığı gibi insana ahirette de bir fayda sağlamayacaktır. Akl-ı meâş sahipleri yalnızca tabii olayları anlayabilirler.⁹⁰⁶

⁹⁰² Hz. Peygamber'e ait böyle bir duâya ulaşamadık.

⁹⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 299.

⁹⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 540.

⁹⁰⁵ Müslim, "Fedâil", 140.

⁹⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1046.

Akl-ı meâd: Ahiret işlerine ârif olan idraktır. Akl-ı meâd sahipleri tabiat üstündeki olayları ve sebeplerini idrak ederler. İdrak söz konusu olmasa bile inkara tevessül etmezler. Aklımız ermedi diyerek hikmetini Allah’a havale ederler.⁹⁰⁷ Akl-ı meâd nefsin düşündüğü gibi gösteriş yapmakla meşgul olmaz.⁹⁰⁸ Nefsin bedende hakimiyet kurma isteği ve dilediği gibi tasarrufta bulunma arzusu akl-ı meâd tarafından hoş karşılanmaz.⁹⁰⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, akl-ı meâdî bir nevi manevî kudret ve kuvvet olarak telakki etmektedir.⁹¹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, akl-ı meâdın, akl-ı meâşa tercih edilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre insan, söyleyeceği bir sözü, yapacağı bir işi akıl yardımıyla yapar ve söyler. Bunlar ma‘kûlât cümlesinden yani akılla bilinebilir, akılla ispatlanabilir şeyler olduğu için akıl bunları idrak etmektedir. Ancak manevî hâller söz konusu olunca akıl orada durmaktadır. Çünkü maneviyat aklın ihatası dâhilinde değildir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Siz benim gibi değilsiniz. Ben Rabbimin indinde gecelerim. Beni yedirir ve içirir.”⁹¹¹ hadisindeki yiyip içmenin manevî olduğuna işaret eden Tâhirü’l-Mevlevî, bu hususu her aklın kavrayamayacağına işaret etmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre akıl, zevk bahsine geldiğinde şaşırıp kalır, ne yapacağını kestiremez.⁹¹²

Aşk ve akıl mukayesesi yapan Tâhirü’l-Mevlevî, aşkı kanata benzetirken, aklın ayak mevkiinde kaldığını söyleyerek akıllı da ayağa teşbih etmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre aşka tâbi olmadan sadece akıl ile hareket etmek mümkün değildir. Çünkü o ayakla (akılla) adım atabilmek için basılacak yerin görülmesi gereklidir. Bu görüş ise aşk nuru ile gerçekleşir.⁹¹³ Aşkın nuru ile adım atılacak yer aydınlanır ve kişi önünü görerek adımını atabilir. Akıl, mahsûsâtı (duyu verileri) ve ma‘kûlâtı idrak etmekte; ancak aşkın cahilidir.⁹¹⁴ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre akıl, aşk sahasında yetersiz kalmakta; aşkın mahiyetinin akılla anlaşılması mümkün görünmemektedir.⁹¹⁵ Akıl, belki bir dereceye kadar aşkın varlığını görür ve gösterebilir. Ancak aklın aşkı tasviri, gölgenin güneşe varlık delili olması gibidir.⁹¹⁶

⁹⁰⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1046.

⁹⁰⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1247.

⁹⁰⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 563.

⁹¹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 566.

⁹¹¹ Müslim, “Sıyâm”, 58; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/231.

⁹¹² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 417.

⁹¹³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 87.

⁹¹⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 984.

⁹¹⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 136.

⁹¹⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 138.

Hak ve hakikat arayışında olanların takip ettiği yollar farklılaşabilmektedir. Hakikati bulmak için kimi nakli esas alırken kimi de aklı rehber edinmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, yalnız aklın rehberliğine ittiba etmeyi, bir değnek parçasına dayanıp gözü kapalı yürümeye benzetmektedir. Gözü kapalı gidenlerin menzile ulaşmasının güç olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre hakikat yoluna, yalnızca aklın delaletiyle gidilmez. Akıl, akılla bilinebilecek şeylere yeter, üst tarafı için durur. Hakikat yolcularının çıktıkları yolda mesafe alabilmeleri, sadece akla güveni esas alan bir anlayışı bırakmaları ve kâmil kılavuzun rehberliğine dayalı bir yolu benimsemeleri ile gerçekleşecektir.⁹¹⁷ Tevhid, sınırsız bir denize benzetilirse, sadece akılla hareket etmek, o coşkun denizde yüzmeye çabalamaktan ötesi değildir.⁹¹⁸

Tâhirü'l-Mevlevî aklın sınırlı olduğuna ve hakikat arayışında tek başına yetersiz kalacağına işaret etmektedir. Hatta aklın tek başına insanı dalaletle bile sevk edebileceğini söylemektedir. Bu minvalde Fuzûlî'nin (öl. 963/1556) şu beytini nakletmektedir:

“Men akıldan isterem delâlet

Aklum mana gösterür dalâlet.”⁹¹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, akıl delaletiyle, daha doğrusu kendi fikirleriyle yol almak isteyenlerin vâsıl-ı hakikat olamayacağını söylemektedir.⁹²⁰

“İnsanın aklı hakikati bulmak için kâfidir; peygamberlere, kitaplara ve şeriatlara lüzum yoktur” diyenleri eleştiren Tâhirü'l-Mevlevî, güvendikleri akıl ile ulaştıkları bu netice bile dalâletin ta kendisidir, der. O, aklın sadece mâkûlâta ereceğini, onun dışına çıkıldığında ise duracağını düşünür.⁹²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, aklın hakikati bulmada tek başına yetersiz oluşunu şu misal ile izah etmeye çalışır:

“Küremizle birlikte dahilinde yuvarlandığımız fezâ, gözümüzün önünde olduğu hâlde nihayeti nedir? genişliği ne kadardır? Bilemiyoruz. O vüs'at karşısında aklımız şaşırıp kalıyor. Böyle meydanda ve mahsûsât nevinden bir şeyin mahiyetinde hayret ve haşyete uğrayan akıl, o muazzam eseri (Müessir-i Bedî) olan Allah'ı nasıl idrak eder, kendi bilmediği hakikati başkalarına nasıl bildirir?”⁹²²

⁹¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 337.

⁹¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 870.

⁹¹⁹ Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnûn*, ed. Muhammed Nur Doğan (İstanbul: Çantay Kitabevi, 1996), 18.

⁹²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 338.

⁹²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 859.

⁹²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 858.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, İlâhî hakikatlerin sırf akıl ile bilinemeyeceği için Allah, Peygamberler ve kitaplar vasıtasıyla kullarına hidayet yolunu öğretmiştir. Tevhid, sınırsız bir denizdir. Sırf akıl ile hareket etmek o coşkun denizde yüzmeye çalışmaya benzer. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği şeriat ise o denizde emniyet ve selâmet içerisinde mesafe aldıracak bir gemi gibidir.⁹²³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde durduğu husus, sırf akılla hareket edilmesi durumunda hakikate erişilemeyeceği, akılla beraber *Kur'ân* ve sünnet ile hidayete ulaşılabileceğidir.

Aklın sınırlı olduğunu ifade eden Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre aklın ulaşabileceği son nokta, Cebrâil'in makamı olan Sidretü'l-Müntehâ'dır. Akıl ve şuur bu sınırdan öteye geçemez. Akıl ile hareket edenler en fazla sidretü'l-müntehâya kadar yol bulabilirken, aşka tâbi olanlar bu sınırın ötesine geçebilmektedir.

Hiz. Mevlânâ'ya göre akıl, "nefsin iyiliğine ve kötülüğüne karşı zabıta memuru gibidir. Akıl gönül şehrinin muhafızı ve hâkimidir."⁹²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî de Hiz. Mevlânâ'dan mülhem şunları söylemektedir: Şeytan hârici, nefis de dâhili bir hırsız fare gibidir. Kişinin akli tam ve faal olursa, o hırsız farelere karşı kedi mesabesinde olur. Bu durum karşısında hırsız fareler, kedi korkusuyla temkinli davranır; rahatça dolaşıp ziyankarlık yapamazlar. Ancak kedi vazifesini yapmıyorsa meydan farelere kalır. Avcı bir kedi mesabesinde olan akıl, gözcülük vazifesini yerine getirmelidir. Beden hanesini hırsız farelerin kontrolüne bırakmamalıdır.⁹²⁵ Akıl, beden şehrini nefsin hevâ ve hevesinden ve şeytanın vesvesesinden muhafaza etmelidir.

Aklın insanı iyiliğe sevk etme ve tehlikelerden uzak tutma gibi bir fonksiyonu vardır. Bu hâl hikmetin ta kendisidir. Bu hikmete sahip olanlar, işin başında, işin sonunu görerek ona göre davranırlar.⁹²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, aklın insanı tehlikelerden muhafaza ettiğine bazen de yanılttığına temas eder. Aklın insanı yanıltması şu şekilde olur: İnsan için yiyecek bir lokma, içecek bir su, giyinecek bir kıyafet ve barınacak bir mesken zaruridir. İnsanın yiyecek aş, barınacak bir iki odalı evi ve giyecek elbiseleri olduğu hâlde daha fazlasını ister. Elbiselerini beğenmeyerek daha fazla elbiseye sahip olmayı arzular. Evinin daha geniş olmasını ister. Akıl da bu istek ve arzuları tecviz eder, yani uygun görür. Hatta tuzlunun yanında ekşi de bulunsun ki iştah açılsın, yemeğin üstüne tatlı olmalı, der. Kıyafetler, yazlık, kışlık, günlük olmalı insanlar ayıplar sonra diye

⁹²³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 870.

⁹²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 520.

⁹²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 521.

⁹²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 189.

telkinde bulunarak destekler. Kişi de aklının haklı gördüğü bu hevesi gerçekleştirmeye çalışır. Helal-haram hassasiyeti göstermeden eline geçen paralarla lüks bir hayat yaşamaya kalkışır.⁹²⁷

İnsanın nefsi, hevâ ve heves vadilerinde serbestçe dolaşmak ve tüm nefsânî arzu ve eğilimlerini özgürce gerçekleştirmek ister. Akıl burada zabıta görevini yerine getirerek, nefsin yakasından yakalar ve dünyada mutlak manada özgürlük olmadığını, hür geçinenlerin de akıl hududu içerisinde serbest olduklarını söyler. Bu sınırı geçmek isteyenlerin ayağına taş koyar.⁹²⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, akıl ile nefis arasında bir ihtilaf olduğunu, söyler. Bu da oldukça tabidir. Çünkü, akıl, Allah'ın “el-Hâdî” esmâsının, nefis de “el-Müzill” esmâsının mazharıdır, der. Nefis ve akıl arasındaki muhalefet, nefsin “Emmâre” ve “Levvâme” derecelerinden kurtularak “Mutmainne” mertebesine yükselişine kadar devam etmektedir.⁹²⁹

Tâhirü'l-Mevlevî akıl-nefis ilişkisi bağlamında, yırtıcı bir aslan karşısında tavşan nasıl aciz ise, nefis karşısında da aklın öyle aciz kaldığını söylemektedir. Akıl, nefsin yaldızlı sözlerine kanabilir. Hatta nefsin bazı istekleri, akl-ı cüz'î tarafından makul görülebilmektedir. Örneğin, kış günü sabah namazına kalkmak, buz gibi bir suda abdest almak ve camiye gitmek nefse ağır gelecektir. Nefis biraz daha yatmak, namazı kazaya bırakmak ister. Bu isteğini suret-i Hak'tan göstermek için de “Bu soğuk havada kalkarsan sağlığını tehlikeye atmış olursun. Allah ‘Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.’⁹³⁰ buyurmaktadır. Biraz daha yat, güneş doğsun, hava ısınınca namazı kaza edersin.” diye telkinde bulunur. Sathi olan akıl da nefsin bu süslü sözlerine aldanmaktadır.⁹³¹

Netice itibariyle Tâhirü'l-Mevlevî akli zayıf ve güçsüz olarak değerlendirmektedir. Hakikat arayışında insan akli kâfi değildir. Sırf akılla hareket edenlerin, akla çok güvenenlerin ulaşabilecekleri netice dalâletin ta kendisidir. Akıl ancak kendi sınırları içerisindeki şeylere erer, onun dışına çıkıldığında ise durur.

⁹²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 823.

⁹²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1193.

⁹²⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1364.

⁹³⁰ el-Bakara, 2/195.

⁹³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 271.

2.1.2. Ruh

Arapça bir kelime olan ruh, sözlükte can ve cevher manasına gelmektedir.⁹³² Istılahta ise latif ve İlâhî bir cevher olarak tarif edilir.⁹³³ İnsan ruhunun gözle görülemeyen özel bir şekli ve kalıbı vardır. Kendisi görünmez ama eser ve emareleri görünür. İnsan öldükten sonra ruh yaşamaya devam eder.⁹³⁴ *Kur'ân-ı Kerîm*'de çeşitli kalıplar altında elli yedi yerde geçmektedir.⁹³⁵ Kur'ân'da ruh, “vahiy”,⁹³⁶ “Cebrâil”,⁹³⁷ “Hz. İsâ”⁹³⁸ ve “Kur'ân”⁹³⁹ gibi manalarda kullanılmaktadır.

Tasavvuf literatüründe ruh konusu üzerinde çokça tartışılmış bir konudur. Ruhun var olduğu hususunda herhangi bir ihtilaf olmamakla birlikte mahiyeti üzerinde farklı görüşler serdedilmiştir. İmam Kuşeyrî, insanın ruh ve cesetten meydana geldiğini söyler. Kuşeyrî'ye göre ruh, insan bedenine bir emanet olarak konulmuştur. İnsan bu latife ile hayatını devam ettirmektedir.⁹⁴⁰ İnsan uyku hâlindeyken ruh bedenden ayrılmakta ve yükselmekte, uyandığında da tekrar bedene dönmektedir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, ruhu emir âlemine ait bir cevher olarak tanımlar. Ona göre ruh, ne cisim ne de ârazdır; ilk akıl gibi bir güçtür. O, ruhun ölümsüz olduğuna inanmaktadır.⁹⁴¹ Ruhun ölümsüz olduğuna dair görüş bildiren mutasavvıflardan birisi de İmam Gazzâlî'dir. O, beden ölmesiyle ruhun ölmeyeceğini söylemektedir.⁹⁴²

Tâhirü'l-Mevlevî, ruhun mahiyetine dair ilmi Cenâb-ı Hakk'a tevdi' ile yetinmektedir. “Sana ruhu soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Zaten size az bir ilimden başkası verilmemiştir.”⁹⁴³ âyetini naklederek, ruhun hakikatinin Allah'ın emri cümlesinden olduğunu ve insanların anlaşılması güç olan o hakikati idrak edebilecek ilimlerinin olmadığını ifade etmektedir.⁹⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, ruhu “hayvanî ruh” ve “sultanî ruh” şeklinde iki kısma taksim eder. Ruh-i hayvanî, tüm canlıların hayat

⁹³² H. Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn* (Beyrut: Dâru'l-İhyâ et-Turâs el-Arabî, 2005), 375.

⁹³³ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 126-127.

⁹³⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 401.

⁹³⁵ M. Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfrehes li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm bi-hâşiyeti'l-mushafî's-şerîf* (Kahire: Dâru'l-hadîs, ts.), 413.

⁹³⁶ Şûrâ, 42/52; Mü'min, 40/15.

⁹³⁷ Bakara, 2/97, Nahl, 16/102, Şûarâ, 26/193.

⁹³⁸ Nisâ, 4/171.

⁹³⁹ Mü'min, 40/15, Beyyine, 97/4.

⁹⁴⁰ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Enes Muhammed Adnân eş-Şarkâvî (Lübnan/Beyrut: Dâru'l-minhâc, 2017), 292.

⁹⁴¹ Ebu'l-Alâ Afîfî, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, trc. Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 112.

⁹⁴² Muhammed Gazzâlî, *Meâricü'l-Kuds -Hakikat Bilgisine Yükseliş*, trc. Serkan Özburun (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 99-104.

⁹⁴³ el-İsrâ, 17/85.

⁹⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 61.

sebebi,⁹⁴⁵ bedenın muharriki olan kuvvettir. Ruh-ı sultanî ise sadece insanlara mahsus olup buna ruh-ı İlâhî de denir.⁹⁴⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, varlıkların görünenden ibaret olmadığını söyler. Ruh gibi görünmeyen fakat az çok hissedilen şeyler de vardır. Ruhun görünmediği hâlde bedeni idare edişinden mevcut olduğunu anlamaktayız. Bu anlayışımız da ruhun bedenle alakasının kesilmesiyle bedenın hareketsiz kalışını görmemizdendir.⁹⁴⁷

İnsan denilen mahluk, ruh ve nefisten oluşmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ruhun yükselmesi için nefsin tezkiye edilmesi şarttır.⁹⁴⁸ Ruhun yücelmesi ve kemâle ermesi için bedenın mücâhede ile tazyik edilmesi lazımdır.⁹⁴⁹ Görüldüğü üzere o ruhun yüceltilmesi için mücâhede ile nefsin tezkiye edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Onun bu düşüncesinde mensubu olduğu Mevlevîliğin etkisini görmek mümkündür. Çünkü tarikatların sınıflandırılmasında Mevlevîlik “Nefsânî Tarikatlar” içerisinde konumlandırılmaktadır.⁹⁵⁰ Yani nefsânî tarikatlarda, insanın manevî eğitiminde nefis terbiyesine öncelik vererek ruhun yüceltileceği fikri hâkimdir. Bu minvalde Tâhirü'l-Mevlevî de ruhun yüceltilmesinin nefis tezkiyesinden geçtiğini savunmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre haramlar, ruhu zehirlenmektedir. O, haramları bir yılanın zehrine benzetmekte ve haramlara bulaştıkça tıpkı bir yılanın zehrini akıtması gibi ruhların zehirleneceğini düşünmektedir.⁹⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, bir başka bakış açısıyla, gûnahta ısrar etmekle ruhların kangren hâline gelebileceğinden bahseder. Kangren hale gelmiş bir ruha sahip kişinin kendisini bırakmaması gerektiğini ve kangrenden kurtulmanın yollarını araması gerektiğini düşünür. Ona göre bir insan bu kangrenden manevî tabip olan mürşid-i kâmilin terbiye ve tedavisiyle kurtulabilir.⁹⁵²

Tâhirü'l-Mevlevî, ayranın içerisindeki yağın gözle görülemeyeceğini, ancak o yağın görülebilmesi için ayranın dövülmesi gerektiğini söyler. Cesetteki ruh da tıpkı

⁹⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 60.

⁹⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 103-104.

⁹⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 786.

⁹⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 95.

⁹⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 782.

⁹⁵⁰ Seyr ü sülûk usullerine göre tarikatlar “Ruhânî Tarikatlar” ve “Nefsânî Tarikatlar” olarak ikiye ayrılmaktadır. Rûhânî tarikatlar, ruha manevî gıdalarını vererek ve kalbi tasfiye ederek ruhu yüceltmeyi, saflaştırmayı esas alır. Rûhânî tarikatlarda çile yoktur. Nefsânî tarikatlar ise nefis tezkiyesi ile nefsi güçsüz kılarak ruhun nefse galip geleceğini düşünmektedir. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 233-234.

⁹⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1647.

⁹⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1502.

ayran gibidir der. O, ruhun tezahür edebilmesi için bedenın mücâhede ile sıkıştırılması gerektiğini düşünür.⁹⁵³

Tâhirü'l-Mevlevî, ruhu manevî gıdalarla beslemek gerektiğini düşünür. Ruhun âlî olması için cismin fânî olması gerektiğine inanır. Ona göre, mevhum benlikten sıyrılıp, maddî varlık kalmadığında ruh manevî yükselişe geçecektir.⁹⁵⁴

Ruhun hak ve hakikatten âgâh olmasını İlâhî veya hakikî uyanıklık olarak tarif eder. Hakikî uyanıklığa sahip olmayan insan, bakışlarıyla tıpkı uykuda rüya görür gibidir. Yani hayâlî bir müşahedededir; gözler kapalı olduğu için zâhirdeki eşyayı göremez. Ruhun İlâhî uyanıklığa sahip olmaması, kişinin zâhirdeki eşyayı görse bile hak ve hakikatini göremeyeceği anlamına gelmektedir.⁹⁵⁵

Tâhirü'l-Mevlevî hayâlî birtakım fikirlerin insanın zihnini yorduğuna ve ruhu da yıprattığına dikkat çeker. İnsan kazandım veya kaybettim kuruntuları içinde çırpınıp dururken ruhu ezilir ve safiyetini kaybeder.⁹⁵⁶ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, ruhun safâsının ve letâfetinin sağlanması için zihinde yersiz, yanlış düşüncelere yer vermemek gerektiğini düşünmektedir. Eldeki nimetin kaybolacağı gibi kuruntular, insanı zihnen yorduğu gibi ruhun da yıpranmasının nedeni olarak gösterilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, mûsikînin ruha tesiri üzerinde de durmaktadır. O mûsikîyi ruhun gıdası olarak görür. İnsanın gerek sevinçli gerek kederli zamanlarında işittiği güzel bir sestən inşirah duyacağını ve müteselli olacağını söyler.⁹⁵⁷ Mûsikînin tasavvuf çevrelerince iyi karşılandığı; hatta birçok tarîkatın esasını semân, yani mûsikînin teşkil ettiği bilinmektedir. Tasavvufta mûsikî, özel deyiimiyle semâ, bir ibadet sayılacak kadar rağbet görmüştür.⁹⁵⁸ Tasavvuf tarihine bakıldığında erken dönemlerden itibaren mûsikînin ruhun gıdası ve rızkı olduğuna dair görüşler beyan edildiği görülmektedir. Kelâbâzî (öl. 380/990) *et-Ta'arruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf* adlı eserinde semânın nağme dinlemek olduğundan bahseder. Ona göre nağme dinlemek ruhun gıdasıdır. Ruh gıdasını alınca yüce makamına doğru yönelecektir.⁹⁵⁹ İmam Gazzâlî de *İhyâ u Ulûmiddîn* adlı eserinde semâ, ruhun gıdası olarak tarif eder.⁹⁶⁰ Benzer görüşleri Kuşeyrî'nin er-

⁹⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 782.

⁹⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1377.

⁹⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 271-272.

⁹⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 272.

⁹⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 64.

⁹⁵⁸ Süleyman Uludağ, *İslâm ve Musiki* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 159-160.

⁹⁵⁹ Ebî Bekr Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 178-179.

⁹⁶⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn* (Cidde/Mekke: Dâru'l-minhâc, 1432), 4: 474.

Risâle, Serrâc'ın *el-Lüma'* ve Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Maârif* isimli eserinde de görmek mümkündür.⁹⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî de mûsikînin ruhun gıdası olduğuna dair söylemleriyle kendisinden evvelki sûfilerle aynı düşünceye sahiptir.

2.1.3. Kalp

Allah insanı yaratmış, içerisine değişip dönüştüğünden dolayı kalp adını verdiği bir et parçası koymuş ve onu da organların yöneticisi yapmıştır. Kendisi hakkındaki marifeti ve ilmi de kalbe yerleştirmiştir. Kalbi koruma işini de kendisi üstlenmiş ve iradesine göre kalpleri evirip çevirmektedir.⁹⁶² Kalp, marifetin kaynağı, Allah'ın tecellî ettiği yer ve ilâhî bir latifedir.⁹⁶³ Yunus Emre'nin işaret ettiği üzere Allah sevgisi kalpte aranmalıdır:

“Ararsan Mevla'yı kalbinde ara

Kudüs'te, Mekke'de Hac'da değildir.”

Tâhirü'l-Mevlevî, kalbi Allah'ın tecellilerinin yansıdığı bir ayna, “mir'ât-ı İlâhî” olarak görür.⁹⁶⁴ “Saf ve mücellâ olan bir kalbe tecelliyât-ı Rabbânî in'ikâs edecektir.” diyen Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tecellilere mazhar olmak, kalbin tasfiyesinin bir meyvesi olarak değerlendirilmektedir.⁹⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, tüm bu ifadeler ile aslında insanın Hakk'ın mazharı olduğunu ifade etmektedir. Hakk'ın doksan dokuz esmâsının kâmil mü'minin kalbinde tecelli ettiğini ve bunun neticesi olarak kâmil mü'minin, Allah'ın ahlâkıyla ahlaklandığını açıklamak ister. Bu yönüyle mü'min kulun kalbi, Allah'ın nazargâhıdır. Allah'ın esmâsının diğer bir mazharı olan âleme denktir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir kalbin Allah'ın tecellilerinin mazharı olabilmesi tasfiye ile parlatılmasıyla mümkündür. Buradan hareketle Tâhirü'l-Mevlevî'nin kalbin tasfiyeye muhtaç olduğunu ve tasfiye sonucunda da kendisinde Hakk'ın görüleceğini düşünür. Bu düşüncesini, “İlâhî tecellilerin görülmesi ise ancak kalp aynasının yüzeyinin cilalı olmasına bağlıdır”⁹⁶⁶ şeklinde dile getirir.

Tâhirü'l-Mevlevî kalp aynasının Hakk'ın mazharı olmasına engel olan durumunu ise paslı ayna metaforu ile anlatır. Paslı bir aynanın yansımaları gösteremeyeceği gibi

⁹⁶¹ Uludağ, *İslâm ve Musiki*, 250.

⁹⁶² Hakîm Tirmizî, *Allah'a Yakınlığın Dereceleri -Nefsin Kötü Arzularını Nasıl Terk Ederiz?-,* trc. Mehmet Zahit Tiryaki (İstanbul: Hayy Kitap, 2013), 54.

⁹⁶³ Bülent Akot, *Kavram Atlası Tasavvuf I* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 179.

⁹⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 644.

⁹⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1604.

⁹⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 644.

dünya sevgisinin kalpte yer edinmesi, gönül aynasını göstermez bir hale getirir.⁹⁶⁷ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kalp aynasını paslandıran temel sâik dünya sevgisidir.

Tâhirü'l-Mevlevî, kalp aynası parlaklığını nefsin pası sebebiyle kaybedebileceğinden bahseder. Cilası gitmiş, paslanmış bir kalp ise İlâhî feyizlere mâkes olma nimetinden mahrum kalmıştır. Bu sebeple gönül aynasının pasını gidermek ve cilalamak elzemdır. Kalp pasının giderilmesi ise ancak Allah'ı zikretmekle mümkündür. Bu husus hadîs-i şerif ile de sabittir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Her şeyin bir cilası vardır. Kalplerin cilası da zikrullahtır”⁹⁶⁸ buyurmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî merhamet ve gözyaşı dökülebilmek ile kalbin irtibatına değinmektedir. O, nedâmet ve hasretle gözden dökülecek yaşların kalbin pasını sileceğine inanmaktadır. Allah için ağlayabilmeyi büyük bir nimet olarak gören Tâhirü'l-Mevlevî, dökülen bu gözyaşı sayesinde gönül aynasının temizleneceğini ve tecellîye makes olabilecek bir hâle geleceğini ifade etmektedir. Ağlayabilme hasletine sahip olmak için de ağlayanlara merhamet edilmelidir. Merhamet, Allah'ın rahmetine bir vesiledir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin.”⁹⁶⁹ şeklindeki sözü de bu hakikatin açığa vurulmasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ağlayamamak, kalbin katılığına işarettir. Kalp katılaştığında gözyaşı menbai kurur. O, ağlamayan gözden Allah'a sığınılması gerektiğini düşünmektedir.⁹⁷⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, kalpleri durumları açısından uyanık kalpler ve hasta kalpler şeklinde ikiye ayırır. Tâhirü'l-Mevlevî kalbin uyanık kalabilmesi için kalp evinin nefsânî emellerden ve şeytânî vesveselerden temizlenmesi gerektiğini düşünür.⁹⁷¹ Kalpler bir günaha duçar olduğunda kirlenir. Günahlarda ısrar ise kalplerin kararmasına, katılaşmasına sebeptir. Hastalıklı kalp olarak nitelendirebileceğimiz bu tür kalbin tedavisi için ilk yapılması gereken şey istiğfardır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre de bir günaha girildiğinde yani kalbin kirlenmesi durumunda derhal tevbe ve istiğfarda bulunulmalı, peşine de güzel bir amel yapılmalıdır.⁹⁷² “Güzellikler (hayırlı ameller) kötülükleri (günahları) giderir.”⁹⁷³ âyet-i kerimesi de onun bu düşüncesinin temelini oluşturmaktadır.

⁹⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 644.

⁹⁶⁸ Beyhakî, *Şuâbu'l-imân*, 1: 396, (Hadis No. 522).

⁹⁶⁹ Buhârî, “Edeb”, 13; Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 16.

⁹⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 482.

⁹⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 281.

⁹⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 641.

⁹⁷³ Hûd, 11/114.

Tâhirü'l-Mevlevî “Kalp hastalığının zuhuru, seyri, ıstırapları bambaşkadır.” diyerek kalp hastalığının hiçbir hastalığa benzemediğini söylemek ister. Kalbin insanın his merkezi olduğuna işaret ederek onun ıstırapının tüm vücudu etkileyeceği üzerinde durur. Bu hastalığın tedavisi için erbabına yani bir mürşid-i kâmile müracaatın şart olduğunu ileri sürer.⁹⁷⁴ Zira o, manevî hastalıklara sahip bir kalbe marifet nurunun giremeyeceğini söyler.⁹⁷⁵

Ona göre uyanık bir kalp, her an Allah Allah diyerek zikirle meşgul olan bir kalptir. Tâhirü'l-Mevlevî, Allah’a niyaz ederek kalbinin Cemâl tecellilerinin aksedeceği bir ayna hâline gelmesini istemektedir. Kalbin afetlerinden Allah’a sığınarak dâlaletten düşmekten korktuğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Her lahzâ diyor bu kalb-i âgah / Allah, Allah, Allah, Allah

Ma’kes ederek onu Cemâle / Hıfzıyla ki düşmesin dalâle.”⁹⁷⁶

Tâhirü'l-Mevlevî kalbi beden memleketinin hükümdarı olarak nitelendirir. Hükümdarın iyi olması tebaanın da iyi olmasına vesiledir. Tâhirü'l-Mevlevî, kalbin sağlıklı işleyişinin tüm bedeni etkileyeceğini düşünür ve bu konuda şu hadis-i şerifi nakleder: “Haberiniz olsun ki bedende bir et parçası vardır. O parça iyi ve sağlam olursa bütün beden sağlam olur. Bu parça bozuk olursa bütün beden bozuk olur. Bilesiniz ki o et parçası kalptir.”⁹⁷⁷ Kalbin muntazaman çalışması tüm bedenin intizam içerisinde çalışmasını sağlayacaktır.⁹⁷⁸

2.1.4. Nefs

Tasavvufun belki de üzerinde en çok durduğu kavramlardan biri nefis kavramıdır. Tasavvufun nefis tezkiyesi olarak tarif edilmesi, nefis kavramının tasavvuf düşüncesindeki yerini ifade etmeye kafidir. Sözlükte; cesed, can, ruh, hevâ ve heves, benlik, bir şeyin hakikati ve özü gibi anlamlara gelen nefis,⁹⁷⁹ ıstılahta ise; “insanın kötü huyları ve çirkin vasıfları, menfî tüm duyguların mahalli olan bir latife”⁹⁸⁰ şeklinde karşılık bulmaktadır.

⁹⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 132.

⁹⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 282.

⁹⁷⁶ Tahir Olgun, “Münacat”, *İslâm Yolu*, 11 Kasım 1948, 1: (6) 3.

⁹⁷⁷ Buhârî, “İmân”, 39; Müslim, “Musakat”, 107; İbn Mâce, “Fiten”, 14.

⁹⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1333.

⁹⁷⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü El-fâzı'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Davudi (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2002), 818; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 6: 234; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi* (İstanbul: y.y., 1852), 2: 1031.

⁹⁸⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 174; Ebü'l-Hasen Ali b. Osman Hücûvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb* (Kahire: y.y., 2007), 259.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, nefs insanın en büyük düşmanıdır. Bu bağlamda “Düşmanların en adâvetlisi, derûnundaki nefistir.”⁹⁸¹ hadîs-i şerifini esas alan Tâhirü'l-Mevlevî, bu düşmanın iyi tanınması gerektiği üzerinde durur. Zira nefs, sahibini dünya cezasına ve âhiret azabına düşar ettirecek hareketlere sevk eder.⁹⁸² Nefs, daima yeni, heveslerle sahibini helake sevk etmek ister.⁹⁸³ Ona göre nefs kanaatten hoşlanmaz. Daima daha iyiyi ve rahatı düşünür, aza kanaat etmek istemez.⁹⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, nefsi insanın en büyük ayak bağı olarak tanımlar. Nefsin hevâ ve heves bağlarından kurtulacak bir insan için yükseliş yolu açılacaktır.⁹⁸⁵ Yine o, nefsin hevâ ve hevesini Allah'a vuslat kapısının kilidi olarak tarif eder. Vuslat için bu kilidin açılması gerekir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre nefsin heva ve hevesleri sâlik için birer puttur.⁹⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, “Putların dahilde en büyüğü ve onların menşei olan bir put vardır ki o da insanın nefsidir.”⁹⁸⁷ diyerek nefsin en büyük put olduğuna dikkatleri çekmektedir. Ona göre, nefis putunun zarara uğratması hem büyüktür hem de daimidir.⁹⁸⁸

Tâhirü'l-Mevlevî nefsin hile ve tuzaklarının şeytana kıyasla daha çetin olduğuna işaret etmektedir. O, *Kur'ân*'da şeytan için “Şeytanın hilesi cidden zayıftır.”⁹⁸⁹ buyrulurken; nefs için “Nefs, insana sürekli kötülüğü emreder.”⁹⁹⁰ buyrulduğuna dikkatleri çekerek, nefsin mekrinin şeytanın hilesinden zorlu olduğunu söylemektedir.⁹⁹¹

Tâhirü'l-Mevlevî, nefsin mahiyetini açıklarken nefsi Firavun ve Ebû Cehil'e benzetir. Nefse uyanlar Firavun ve Ebû Cehil'in yolundan gidenler gibi hüsrana uğrayacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî nefsin tuzaklarından kurtulmak için neler yapılması gerektiği üzerinde durmakta ve nefsin tezkiyesinde mücâhede ve riyâzâtı önemli bir yöntem olarak görmektedir. Ona göre mücâhede ve riyâzet ile nefsin elinin ve kolunun bağlanması gerekir.⁹⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, nefsin bir ateşe benzediğinden bahsetmektedir. Ona göre, nefsin arzularına uymak ve her istediği şeyi yapmak onun ateşine odun taşımak gibidir. O, bu ateşin sönmesi için içine odun atmaktan vazgeçmek gerektiğini söylemektedir. “Peyderpey içine odun atılan ateş hiç söner mi?” sorusunu yönelterek⁹⁹³

⁹⁸¹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1: 143.

⁹⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 707.

⁹⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 516.

⁹⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 736.

⁹⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 191.

⁹⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 857.

⁹⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 458.

⁹⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 462.

⁹⁸⁹ Nisâ, 4/76.

⁹⁹⁰ Yûsuf, 12/53.

⁹⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 829-830.

⁹⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 370.

⁹⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1712.

hem nefis ateşini besleyen hem de bu ateşin sönmesini isteyenlerin düşünmesini istemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, nefsin birtakım hevâ ve hevesten vazgeçebilmesi için onun arzularına muhalefet etmek şarttır.⁹⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, nefsin her istediğinin yapılmaması gerektiğini ve nefsin bu şekilde kontrol altına alınabileceğini düşünmektedir. Muhammed b. Saîd Bûsîrî'den (öl. 695/1296[?]) naklettiği şu söz de onun bu düşüncesini destekler mahiyettedir: “Nefis, çocuk gibidir süt verirsən hep emer/Vaktinde keser isen demez verin mememi.”⁹⁹⁵ Yani; “Nefis, süt emen çocuk gibidir. Onu bırakacak olursan büyür, delikanlı olur da yine meme emmek ister. Zamanında süttən kesersen, o da kesilir.”⁹⁹⁶ Görüldüğü üzere bebeğin zamanı gelince süttən kesilmesi gibi nefis de istek ve arzularından kesilmelidir. Süt verilmeye devam edilecek olursa insan büyüse de süt emer. Nefis de tıpkı bunun gibi istekleri yerine geldikçe arzu ve isteklerinden vazgeçmeyip hep daha fazlasını ister.

Tasavvufta nefse muhalefet edilmesi, cihâd-ı ekber olarak telakki edilmiş, nefsin hevâ ve hevesine dur diyebilmek ibadetlerin başı ve tüm mücâhedenin kemâli olarak nitelendirilmiştir.⁹⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî de nefsi en büyük düşman olarak görmekte ve onunla mücâhede halinde olmayı cihâd-ı ekber olarak tanımlamaktadır.⁹⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre de nefsin arzularının tersine hareket etmek bir kurtuluş yoludur. Tâhirü'l-Mevlevî, nefsin hevâ ve hevesine muhalefet etmenin cennete girmeye sebep olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesinin dayanağı ise “Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.”⁹⁹⁹ âyet-i kerimesidir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin anlayışına göre, nefsin hevâ ve hevesine uymamak cennete girmeye vesile ise nefsin hevâ ve hevesine uyanların gideceği yer de cehennem olacaktır.¹⁰⁰⁰ O, nefsin istek ve arzularına dur diyemeyenlerin helak olacağını düşünmektedir.¹⁰⁰¹

⁹⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1387.

⁹⁹⁵ İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sinin manzum tercümesi için bk. İlhan Armutçuoğlu, *Kasîde-i Bürde Manzum Tercüme* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2018), 31.

⁹⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 464.

⁹⁹⁷ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 274; Şihâbeddîn Ebî Hafs Ömer es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, nşr. Mahmûd eş-Şerîf Abdülhalîm Mahmûd (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1971), 598; Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 264.

⁹⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 754.

⁹⁹⁹ Nâziât, 79/40-41.

¹⁰⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 600.

¹⁰⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1386.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre nefis, buldukça bunar, çok beslendiğinde azgınlık gösterir.¹⁰⁰² O, nefsin mutlaka açlık kamçısıyla yola getirilmesi gerektiğini söyler.¹⁰⁰³ Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in (öl. 628/1231) müridlerine "hiçbir şey yapamıyorsanız bari oruç tutun" şeklindeki tavsiyesini nakleden Tâhirü'l-Mevlevî, nefsin azgınlığının açlıkla galebe edilebileceğini düşünmektedir.¹⁰⁰⁴

Nefs tezkiyesinde nefis muhasebesini de bir usûl olarak benimseyen Tâhirü'l-Mevlevî, âhiret günü hesaba çekilmeden evvel insanın nefsinin sık sık hesaba çekmesi gerektiğini söyler.¹⁰⁰⁵ Bu düşüncesini de "Yarın (âhirette) hesaba çekilmeden evvel (bu dünyada) kendinizi hesaba çekin. Kıyâmet günü amelleriniz tartılmadan evvel bugün amellerinizi tartın ve ölmeden evvel kendinizi ölü yerine koyun."¹⁰⁰⁶ hadîs-i şerifi ekseninde açıklar. Tâhirü'l-Mevlevî bir muhasebeci gibi davranmak gerektiğini belirtir. Zira muhasebeci, tuttuğu defteri günlük gözden geçirerek yanlış varsa düzeltmektedir. Kendisini her an teftiş etme ihtimaline karşı müfettişin huzuruna eksiksiz çıkmamanın dikkati içerisinde. Bir kimse de tıpkı muhasebeci gibi en azından yatmadan evvel nefsinin hesaba çekmelidir. Yaptığı fiilleri gözden geçirmeli, hayırlı amelleri için Allah'a şükretmeli, çirkin fiillerinden dolayı istiğfarda bulunmalıdır ki kıyametteki hesabı kolay verebilsin.¹⁰⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî nefis muhasebesi yapan kimsenin maneviyatta mesafe alacağına ve daima terakki hâlinde olacağına inanır.¹⁰⁰⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, nefis tezkiyesinde bir mürşide bağlanmanın önemli rol oynadığını düşünür. Ona göre nefis tezkiyesinde başarı elde etmek için kâmil bir velînin irşadı gereklidir. Bir mürşid-i kâmile bende olmak ve onun manevî irşadına sığınmak, nefsin heva ve hevesinden kurtulmak adına gereklidir.¹⁰⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî nefsin tuzaklarından kurtulmanın Hz. Peygamber'e ittiba ve onun vârisleri hükmündeki mürşid-i kâmile ilticâ ile mümkün olacağına inanmaktadır.¹⁰¹⁰

Tâhirü'l-Mevlevî tasavvufî düşüncedeki nefsi öldürmek konusuna temas eder. Ona göre nefsi öldürmekten kasıt, ölmeden evvel ölmektir. Diğer bir ifadeyle Tâhirü'l-

¹⁰⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1353.

¹⁰⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1353.

¹⁰⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1353.

¹⁰⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, muhasebeyi şöyle tanımlar: "Bir kimsenin gece olduğunda 'Ben bugün ne yaptım?' sorusunu yönelterek o günkü işlediklerini hatırlaması, hayırlı işler için şükür, şer ameller için istiğfar etmesi muhasebedir." Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 413.

¹⁰⁰⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2: 291.

¹⁰⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 597.

¹⁰⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 643.

¹⁰⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1387.

¹⁰¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 464-465.

Mevlevî, nefsi öldürmeyi sâlikin ihtiyârını ve mevhum varlığını feda etmesi olarak açıklar. Ona göre bu ölüm, ebedî hayat için bir diriliştir.¹⁰¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde durduğu husus; dünya hayatına gayr-i ihtiyârî olarak veda etmeden önce nefsin bitmek bilmeyen arzularına ihtiyârî olarak veda etmek gerektiğidir. Ölüm gelmeden ölmek ile kastedilen nefsin meşru olmayan isteklerine karşı kişinin kendi iradesi ile dur diyerek, tevbe ve istiğfar ile son nefese hazırlık yapmasıdır. Ona göre nefsin ölümü ancak aşk ile olur, bu da Allah'ın yardımı ile gerçekleşir.¹⁰¹² Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre nefsi öldürmenin anlamı, nefsin hevâ ve hevesine muhalefet etmek ve istediğini yapmamaktır. Bu muhalefet ile emmârelik vasfına sahip nefis, o özelliğinden kurtulur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre nefsi surette öldürmek, hakikatte yaşatmak demektir.¹⁰¹³

Tâhirü'l-Mevlevî, geleneksel olarak mutasavvıfların yaptığı üzere nefsi basitten mükemmele doğru giden nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs-i kâmile/sâfiyye şeklinde yedi aşamada incelemektedir.

Nefs-i emmâre, nefis terbiyesine geçmemiş, seyr ü sülûka yeni başlamış sâlikin mertebesi olarak kabul edilir.¹⁰¹⁴ Mutasavvıflar, nefisten bahsettiklerinde genel olarak nefs-i emmâreyi kastetmektedirler.¹⁰¹⁵ Tasavvufta, “Muhakkak ki nefis kötülüğü emreder.”¹⁰¹⁶ âyetinin nefsin bu mertebesine işaret ettiği düşünülmektedir. Nefs-i emmâre, lezzet ve hissî şehvetleri emrederek sahibini süflî yöne çeker.¹⁰¹⁷ Daima kötülüğe teşvik eden nefs-i emmâre, insanın düşünce ve davranışlarını kontrol altına almaya çalışarak egemenlik kurmak ister. Nefs-i emmârenin hâkim olduğu insan, her türlü aşağılık zevklerin peşindeki insandır.¹⁰¹⁸ Şeyh Şaban-ı Velî, şu şiirinde nefs-i emmârenin yedi sıfatına işaret eder:

“Nefs-i emmâre sıfatı hefttir

Kibr ü hırs ü haset, şehvettir

¹⁰¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 386.

¹⁰¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 386.

¹⁰¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 778.

¹⁰¹⁴ Kolektif, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker, 2012), blm. Osman Nuri Küçük: Nefsin Mertebeleri (Atvâr-ı Seb'a (s. 56).

¹⁰¹⁵ Robert Frager, *Heart, self and soul: The sûfî psychology of growth, blance and harmony* (Wheatson: Theosophical Publishing House, 1999), 49.

¹⁰¹⁶ Yusuf, 10/53.

¹⁰¹⁷ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *İstulâhâtü's-sûfiyye*, nşr. Muhammed Kemâl İbrâhim Câfer (Kahire: y.y., 1981), 95.

¹⁰¹⁸ Hasan Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 99, 101.

Dördü bu üçünü dahî dinle

Buhl, hikd ü gazab, hiddettir”¹⁰¹⁹

Buna göre nefs-i emmârenin kibir, hırs, haset, şehvet, cimrilik, kinle beraber öfke ve hiddet şeklinde yedi sıfatı bulunmaktadır. Şeyh Şaban-ı Velî’nin manzumesini yorumlayan Ömer el-Fuâdî, nefsin her bir mertebesinde bulunan sıfatları bilmek gerektiğini ifade etmekte ve “Nefsini bilen Rabbini bilir” sözündeki kemâlâta ancak bu şekilde erişileceğini düşünmektedir.¹⁰²⁰

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre nefs-i emmâre, sahibine mübalağa ile emreden ve sahibini daima yasaklar tarafına sürükleyen nefstir.¹⁰²¹ Nefs-i emmâre, geçici güzelliklere âşık olacak kadar idraksiz nefstir. Kendisini hevâ ve hevese kaptırmıştır.¹⁰²² Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre boğazından başka bir şey düşünmeyen kimsenin nefsi, nefs-i emmâre derecesinden ileri gidememiştir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre nefs-i emmâre, azgınlık göstermesi bakımından köpeklik sıfatına sahiptir. Mevlânâ’nın “köpek, karnı doyunca azgınlık gösterir” dediği gibi, köpek çok beslendiği zaman azgınlık gösterecek, sahibine itaat etmekten geri duracaktır. Karnı tok olduğunda çağırırsa gelmeyecek, ava götürmek istesen gitmek istemeyecektir.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, nefs-i emmâre daima kötülüğe sevk ettiği için iyilik tarafına bakmak isteyen gözlerin önüne gaflet perdesini germektedir. Adeta Cenâb-ı Hakk’a yönelmek isteyenlerin yakasından tutup çekmektedir. Bir gayr-i Müslim’in hakikate ulaşmasına engel olan nefs-i emmâredir.¹⁰²³

“Doyar da karnı, kalır, çeşm-i hırsı daim aç

Misâl-i ka’r-ı cahîm iştiâsı insanın.”¹⁰²⁴

Tâhirü’l-Mevlevî, nefs-i emmâreyi doymama cihetinden cehenneme teşbih eder. *Kur’ân*’da buyurulduğu üzere, kıyamette cehenneme “Doldun mu?” diye sorulacak cehennem de “Daha var mı?” diyecektir.¹⁰²⁵ Nefs-i emmâre de tıpkı cehennem gibi doymak bilmeyen bir iştaha sahiptir. Arzularına tâbi olundukça yeni arzulara yeni

¹⁰¹⁹ Ömer el-Fuâdî, *Muslihu’n-Nefs -Nefs ve Özellikleri-*, haz. Ahmet Cahid Haksever (İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2015), 20.

¹⁰²⁰ el-Fuâdî, *Muslihu’n-Nefs -Nefs ve Özellikleri-*, 29.

¹⁰²¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 359.

¹⁰²² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 177.

¹⁰²³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 461.

¹⁰²⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1385.

¹⁰²⁵ “O gün cehenneme “Doldun mu?” diyeceğiz; cevap vererek: “Daha yok mu?” diyecek.” Kâf, 50/30.

heveslere kapılmaktan usanmak bilmez.¹⁰²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, nefs-i emmâreyi akıl ve şuuru olmayan eli silahlı bir deliye benzetir. Şayet eli ve kolu bağlanmazsa hem kendisine hem de başkalarına zarar verecektir. Bu sebeple mücâhede ve riyâzet ile nefs-i emmârenin elini ve kolunu bağlamak icap eder.¹⁰²⁷

Nefs-i levvâme, gaflet uykusundan uyanacak kadar kalbin nuruyla nurlanan nefstir.¹⁰²⁸ “Hayır, kınayan nefse yemin olsun.”¹⁰²⁹ âyetinden alınmıştır. Kâşânî nefs-i levvâmeyi “kınayıcı nefis” olarak tanımlar. Nefsin bu mertebesindeki kişi, nefsini kınamaya başlar ve yaptığı kötülöklere pişmanlık duyarak Allah’a tevbe eder.¹⁰³⁰ Nefs-i levvâmenin bir başka anlamı, kişi yanlış yaptığıının farkına varır ve bu yanlışında ısrarcı olmayarak Allah’tan affını ister.¹⁰³¹ Nefs-i levvâme, hatadan ders çıkarıp tekrar yapmamaya çalışma şeklindeki yapıcı bir süreci içermektedir.¹⁰³²

Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre nefs-i levvâme ise nefsin emmârelik mertebesinde tamamen zail olmamakla beraber zaman zaman yaptıklarına nedâmet duyan ve sahibini haramlara yöneldiği için ayıplayan nefstir.¹⁰³³ Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre bu mertebedeki nefsin emmârelik yönü tamamen ortadan kalkmamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre nefs-i mülheme/mülhime, sahibine bazı hayırlı ameller ilham eden nefstir.¹⁰³⁴ Allah, bu mertebedeki nefse hayrı ilhâm ettiği için mezkûr isimle anılmaktadır.¹⁰³⁵ “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötölüklerini ilhâm edene yemin olsun ki, nefsini arındıran kurtulmuş, onu kötölöklere gömen ise ziyana uğramıştır.”¹⁰³⁶ âyet-i kerimesi nefs-i mülhemeye işaret etmektedir. Nefs-i mülheme merhalesindeki bir nefis, ilâhî emir ve yasaklara riayet etmenin bereketiyle ledünnî hakikatlerden, marifet ve keşiften nasiplenmeye başlamıştır.¹⁰³⁷

Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre nefs-i mutmainne de nefis mertebelerinden bir mertebedir. Kâşânî nefs-i mutmainneyi “itaatlere devam etmekle tatmin olmuş nefis”

¹⁰²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 463; 3: 1385.

¹⁰²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 370.

¹⁰²⁸ Kolektif, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, ed. Zafer Erginli (İstanbul: Kalem Yayınları, 2006), 760.

¹⁰²⁹ Kıyâmet, 75/2.

¹⁰³⁰ el-Kâşânî, *İstlâhâtü's-sûfiyye*, 95.

¹⁰³¹ Frager, *Heart, self and soul: The sûfi psychology of growth, blance and harmony*, 51.

¹⁰³² Ali Ayten - Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak* (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), 68.

¹⁰³³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 359.

¹⁰³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 360.

¹⁰³⁵ Kolektif, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 765.

¹⁰³⁶ Şems, 91/7-10.

¹⁰³⁷ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, 139.

olarak tanımlar. Ona göre bu mertebedeki nefis, artık ne itaatleri terk eder ne de günah işlemek için bir meyil bulur.¹⁰³⁸ Nefs-i mutmainnedeki nefis, doyuma, huzura, rahata kavuşmuş, kötü sıfatlardan temizlenerek, güzel ahlak ile ahlaklanmıştır.¹⁰³⁹ Nefs-i mutmainne mertebesi, ismini “Ey itmi’nâna ermiş (huzura kavuşmuş) nefis! Sen O’ndan, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.”¹⁰⁴⁰ âyet-i kerimesinden almaktadır. Nefs-i mutmainne mertebesinde bulunan bir kimse, Allah ile bir dinginlik ve dinlenme hâlini yaşar.¹⁰⁴¹ Bu aşamadaki bir kimse, emmâre, levvâme ve mülheme mertebelerinde yaşamış olduğu çatışmaları çözmüş; nefis mutmain olarak yaratıcısının Allah olduğunu bilmekte ve şeksiz şüphesiz O’na inanmaktadır.¹⁰⁴² Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre nefis-i mutmainne, “Allah’ın tevfiğiyle sekînet ve yakîne mazhar olup ıstıraptan kurtulan nefis”¹⁰⁴³ demektir.

Tâhirü’l-Mevlevî nefis-i râziyeyi “gerek başkaları gerek kendi hakkında zuhur edecek kaza hükümlerine tamamen rızâ gösteren, keşke şu şöyle olsaydı bu da böyle olsaydı diye itiraza kalkışmayan nefis” olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁴⁴ Bu mertebedeki nefis, Allah’tan gelen her şeye rızâ göstermektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre nefis-i marziyye, Allah’ın rızasına nâil olmuş nefistir.¹⁰⁴⁵ Bu mertebeye ulaşmış sâlik, Rabbinden razı olduğu gibi Allah da ondan râzıdır. *Kur’ân*’da bu husus; “Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön!”¹⁰⁴⁶ şeklinde zikredilmektedir. Nefs mertebeleri içerisinde son mertebe ise nefis-i kâmile/sâfiyedir ki bu mertebeye ulaşan sâlik en yüce makama ulaşmıştır.¹⁰⁴⁷

2.2. İnsân-ı Kâmil: Velî/Ârif/Kutb/Ricâlullah

İnsân-ı kâmil, tasavvuf düşüncesinin temel kavramlarından biridir. Olgun insan, kâmil insan anlamına gelen insân-ı kâmil, Allah’ın zât, sıfat, isim ve fiillerinin en mükemmel biçimde kendisinde tecellî ettiği insandır.¹⁰⁴⁸ İnsân-ı kâmil kavramının Hallac-ı Mansûr gibi sûfilerde ilk nüveleri görülmüş olsa da ilk dönem mutasavvıflarının

¹⁰³⁸ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, 4. Bs (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 558.

¹⁰³⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 365.

¹⁰⁴⁰ Fecr, 89/27-28.

¹⁰⁴¹ Kayıklık, *Tasavvuf Psikolojisi*, 105.

¹⁰⁴² Ayten - Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak*, 73.

¹⁰⁴³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 360.

¹⁰⁴⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 360.

¹⁰⁴⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 360.

¹⁰⁴⁶ Fecr, 89/28-30.

¹⁰⁴⁷ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2. Bs (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 304.

¹⁰⁴⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 250; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 243.

kullandığı bir kavram değildir. İbnü'l-Arabî ve Abdülkerim Cîlî insân-ı kâmil kavramını geniş çerçevede ele alan ilk sûfilerdir. İnsân-ı kâmil kavramının sistematik bir şekilde tasavvuf terminolojisinde yer bulmasının İbnü'l-Arabî ile gerçekleştiği ifade edilebilir.¹⁰⁴⁹ İnsân-ı kâmil, her ne kadar peygamberleri ve velîleri içerisine alsa da sûfiler nezdinde insân-ı kâmilin özel manası, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.¹⁰⁵⁰ Yani Hakikat-i Muhammediyye'dir. Allah'ın isim ve sıfatları ayrı ayrı tecellî etmiş; âlemin tüm hakikatleri kendinde toplanmıştır. Varlığın ve yaratılışın gayesi olup İlâhî irade onun vasıtasıyla tahakkuk etmektedir.¹⁰⁵¹

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (öl. 1194/1780) insân-ı kâmil konusunu işlediği risâlesinde insân-ı kâmilin vasıflarına dair verdiği bilgiler, insân-ı kâmilin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya göre insân-ı kâmil, Allah'a üstün bir sevgi ile bağlıdır. İnsân-ı kâmilin duâ ve niyazları Allah katından geri çevrilmez. İnsân-ı kâmil, Allah katında çok değerli ve hatırı sayılır bir zâttır. İnsân-ı kâmil, "Ey sevgili! Ben senin sırrınım, sen de benim sırrımsın" ilhamıyla, kendi dertlerinden, acılarından ve üzüntülerinden kurtulmuş, gönül huzuruna kavuşmuş, ilme'l-yakîndan ayne'l-yakîne gelmiş ve oradan da hakka'l-yakîn ile sarsılmaz makamı bulmuştur. İnsân-ı kâmil, açlıkta ve toklukta, uykuda ve uyanıklıkta, susmada ve konuşmada, yalnızken ve halkla beraberken yaptığı her işinde ve ibadetlerinde hep en iyi, en hayırlı ve orta kararlı şekilde hareket etmiştir. Tüm hâl ve hareketlerinde ne ifrata ne de tefrite yer vermiştir. İnsân-ı kâmil verdiği sözü mutlaka yerine getiren kimsedir. Onun tüm hareketleri iyilik, zikir ve ibadet yapmaktır. İnsân-ı kâmilin nurlu yüzünü gören ve sohbetlerine katılanlar büyük zevk duyarlar. İnsân-ı kâmil, Cenâb-ı Hakk'ın ahlakıyla ahlaklanmıştır.¹⁰⁵²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre insan-ı kâmil, yeryüzünde Allah'ın vekili olan manevî bir sultan gibidir. Ona göre insan-ı kâmil, irade ve arzusunu İlâhî rızaya karşı yok eylemiş ve İlâhî diriliğe nail olmuş kişidir. Mürşid ve mürebbi olarak tercih edilmesi gereken zâttır. Tâhirü'l-Mevlevî, insan-ı kâmil ve mükemmil bir zâtın peşinden gidilmesi gerektiğine inanır. Aksi durumda ise tıpkı bir gölgenin peşinde koşup yorulmak gibi mesafe alınamayacağını düşünür.¹⁰⁵³ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, insân-ı kâmil, bir mürşid-i kâmil veya velî ile eş anlamda kullanmış; insân-ı kâmilin rehber, kılavuz ve

¹⁰⁴⁹ İsa Çelik, *Tasavvufî Düşüncede İnsân-ı Kâmil* (İstanbul: Kaknüs, 2010), 30-32.

¹⁰⁵⁰ Abdülkerim Cîlî, esas insân-ı kâmilin Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğunu ve tüm insân-ı kâmillerin onun terbiyesinden geçtiğini ifade etmektedir. Cîlî - Tolun, *el-İnsân-ı Kâmil*, 379.

¹⁰⁵¹ Cîlî - Tolun, *el-İnsân-ı Kâmil*, 372; Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 1: 63-64; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Ahadiyyet Risâlesi ve Fütûhât-ı Mekkiyye'den Seçilmiş Tasavvufa Dair Bölümler*, trc. Mahmut Saadettin Bilginer (İstanbul: Senâ Matbaası, 1983), 42; Ebu'l-Alâ Afîfî, *Füsûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 470.

¹⁰⁵² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *İnsan-ı Kâmil* (İstanbul: Hısar Yayınevi, ts.), 13-36.

¹⁰⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 276.

yol gösterici vasıflarına değinmiş ve insanları manen terbiye eden yönüne işaret etmiştir. Kısaca o, insân-ı kâmilî tüm Allah dostlarının, Allah'ın velî kullarının ortak bir ismi olarak telakki etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, insan-ı kâmil anlayışını izah etmek üzere velî, ârif, kutub ve ricâlullah kavramlarını kullanır. Şimdi bu kavramları incelemeye çalışalım.

Velî kavramı sözlükte, “ımdada yetişen, koruyan, yardımcı”¹⁰⁵⁴ manasına gelmektedir. Istilahta ise velî; Hakk'ı dost edinen, Hakk'ın da onu dost edindiği, kendisinden Allah'ın iradesine uygun fiiller sadır olan sevgili veya dost demektir.¹⁰⁵⁵ Velînin çoğulu evliyâ demektir. Tasavvuf literatüründe velî kavramı üzerinde durulmuş ve bir velîde bulunan özelliklere temas edilmiştir. Ebû Nuaym el-İsfahânî, velînin özelliklerine dair şunları sıralamaktadır: “Velî, fitneye düşmekten ve uhrevî sıkıntılardan korunmuş kişidir. Yiyecek ve giyecek sıkıntısı çekseler de zor durumlarda duâları makbul olur. Onlar, dünyanın gerçek yüzünü görmüş ve dünyayı ellerinin tersiyle itmeyi başarmışlardır. Gaflete dalıp, dünyanın cazibesine kapılmaktan uzaktırlar. Hakîki varlık ve tek sevgili olan Allah'ın yarattıklarına ibret nazarıyla bakarlar ve her daim Allah'a şükür halindedirler. Velîler Rablerine ve Rablerinin de onlara olan dostluğuna oldukça düşkündürler. Allah'ın emirlerine itaat etme ve yüklediği kulluk görevini ifa etmedeki hassasiyetleri oldukça yüksektir. Allah dostları karanlık gecelerin ışığı, doğruluğun kaynağı mesabesindedir. Allah dostlarının yüzü güler, ancak içleri hüzn doludur. Onları ancak Rableriyle beraber olma duygusu sevindirir.”¹⁰⁵⁶

Tâhirü'l-Mevlevî velîyi, görüldükleri zaman Allah'ı hatırlatan kimseler olarak tarif eder. Ona göre, bu zevât-ı kiramın nurânî ve Rabbânî bir siması olup görüldüklerinde avam arasından ayırt edilmektedirler. Ancak onları görebilmek için de gören bir göze işiten bir kulağa ihtiyaç vardır.¹⁰⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî'nin gören bir göz ile kastettiği basiret gözü olmalıdır.¹⁰⁵⁸ Basiret gözünün işlevini yerine getirebilmesi için ise gaflet perdelerinin zail olması gerekir ki manevî görme gerçekleşebilsin.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Allah'ın velî kulları birçok hakikat ve esrara vâkıftır. Velîlerin kerâmet denilen fevkalade işleri yapmaya muktedir olduğundan bahseden

¹⁰⁵⁴ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, “Velî” md.; Süleyman Uludağ, “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 25.

¹⁰⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 704; Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati'l-Fünûn*, 4: 390; Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 590.

¹⁰⁵⁶ Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ* (Kahire: Matbaatü's-Saade, 1974), 3-10.

¹⁰⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 60.

¹⁰⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, basiret gözünü Rabbânî göz olarak yorumlamaktadır. Ona göre basiret gözü, manevî bir görüş vasıtasıdır. Bu vasıtanın elde edilmesine sebep olan ise insan-ı kâmilîdir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 151.

Tâhirü'l-Mevlevî, velîlerin kerâmet göstermesinin hak olduğuna inanmaktadır.¹⁰⁵⁹ Kerâmet, velîlere ait hârikûlade olaylardır. Kuşeyrî, velîlerde kerâmet türü işlerin meydana gelmesinin dine ve akla göre caiz olduğunu söylemektedir. Kerâmet ve mucize arasındaki ilişkiye de değinen Kuşeyrî, mucizenin peygamberlere has olduğunu ve peygamberlik iddiası olduğunu; kerâmetin ise velîlere ait olup peygamberlik iddiası gibi bir iddiaya sahip olmadığını açıklamaktadır. Aralarındaki bu keskin çizgi hâricinde mucizedeki şartların bir kısmı kerâmette de bulunmaktadır.¹⁰⁶⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre evliyâullâhın konuşması marifet ve hakikatten ibarettir. O bu görüşünü, “Onlar marifetten ve hakikati konuşmaktan hâlî kalmazlar. İstidâtı olanlar, onların sözlerinden, hal ve tavırlarından kabiliyeti nispetinde feyiz alırlar.”¹⁰⁶¹ diyerek ifade etmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, bir velînin sözlerinden de tanınabileceği kanaatine sahiptir. Çünkü o, kâmil bir velînin sözlerinin kendi kalbindeki sırlara yabancı olmadığını düşünür. “Her kap içindekini sızdırır” sözünün de unutulmaması gerektiğini ifade eder. Hakk’a yakın olan bir velînin beyanatı da hakkânî ve ilhamîdir, der.¹⁰⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, evliyânın söz ve fiillerinin tecelli-i İlâhî'nin aksinden ibaret olduğunu düşünür.¹⁰⁶³ Bu sözleri işitebilecek kulağa ihtiyaç vardır. Burada dikkat çekilmesi gereken başka bir husus vardır ki o da tasavvuf tarihi içerisinde birçok velînin halk tarafından tanınmadığına dair genel kanaattir. Bu minvalde, İbn Atâullah el-İskenderî, bir velînin tanınmasının çok zor olduğunu dile getirmektedir.¹⁰⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir velînin simasından ve sözlerinden anlaşılabileceği yönündeki görüşleri aslında genel kanaate ters düşmemektedir. Çünkü o, her gözün göremeyeceği ve her kulağın işitemeyeceği, şerhini düşerek dolaylı yoldan velîlerin herkes tarafından bilinemeyeceğine temas etmiş olmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre evliyâullahın diğer bir özelliği ise ilâhî ahlak ile yani Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmış olmasıdır. Diğer bir ifadeyle evliyânın hâl ve tavırları *Kur'an*'da tavsiye edilen güzel ahlakla örtüşmektedir.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1637.

¹⁰⁶⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 701-702.

¹⁰⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 388.

¹⁰⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 59.

¹⁰⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1478.

¹⁰⁶⁴ Ahmet Murat Özel, *İbn Atâullah el-İskenderî Hayatı, Eserleri, Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 270.

¹⁰⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 388.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Allah'ın velîlerinin bazıları gizlidir. O bu düşüncesine Ashâb-ı Kehf'i¹⁰⁶⁶ örnek gösterir. Ona göre böyle gizli velîler halkın arasında dolaşmaktadır. Ancak hüviyet ve mahiyetlerini görecektir bir göz ve irfana sahip olmayan nazarlara karşı, bu velîler sıradan insan gibi gözükmemektedir.¹⁰⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, evliyâyı tanımanın enbiyâyı bilmekten güç olduğunu söylemektedir. Peygamberler davete memur oldukları için bilinir. Evliyâ ise böyle olmadığı için velâyetlerini izhar etmezler.¹⁰⁶⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, velîlerin diğer bazı özelliklerine değinir. Ona göre velîler, suret olarak mütevazıdrlar, ancak manen pek yüksek mertebededirler. İbadetleri gibi ubudiyetleri de Allah'a münhasırdır. Onlar menfaat için insanlara hürmet göstermezler. Belleri insanlar karşısında değil sadece rükû esnasında Allah'a eğilir. Ellerini insanlardan bir şey almak için değil, nimetlerin sahibi Allah'a duâ etmek için açarlar.¹⁰⁶⁹ Bu anlatımlardan da anlaşılacağı üzere velîler, insanların bir kul yani aciz olduğunu; dolayısıyla kullardan bir şey beklemenin yanlış olduğunu, beklenilecekse Allah'tan beklenilmesi ve Allah'a yalvarılması gerektiğini, bilirler. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre velîler, hakikî varlık ve gücün Allah olduğunun bilincindedirler.

Tâhirü'l-Mevlevî, velîlerin kemâle vasıl oluşlarının farklılık arz ettiğine dair de şunları ifade etmektedir. Ona göre, bazı velîler cüz'î bir mücâhede ile kimi de şiddetli ve devamlı bir mücâhede ve riyâzat ile sahip oldukları mertebeye ulaşmışlardır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir velî, daima müridinin hayrına olan şeyleri ister. Örneğin, Mevlânâ gibi büyükler sadece kendisi için değil aynı zamanda müridleri ve muhipleri için de çalışmaktadır. Nitekim Mevlânâ'nın "Geçilmesi güç yolları geçtik, seyr ü sülûk kendi mensuplarımıza kolaylaştırdık." mealinde sözleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Hz. Peygamber'in ayakları şişinceye kadar namaz kılması da aynı zamanda ümmeti içindir.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁶ Bir mağarada yıllarca uyuduktan sonra tekrar uyandıklarına dair haklarında *Kur'ân-ı Kerim*'de bilgi bulunan arkadaş grubudur. Kehf sûresinin 9 ile 10. âyetlerinde şu bilgi yer alır: "Yoksa Sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve Rakîm'i şaşırtıcı mı buldun? O gençler mağaraya sığınmışlar ve "Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster." demişlerdi." Kehf, 18/10-11.

¹⁰⁶⁷ "Tasavvuf klasiklerinde özellikle velînin ve evliyanın manası, vasıfları, nitelikleri, hakikatleri, anlatılırken sıklıkla Ashâb-ı Kehf'ten söz edilmiştir. Ashâb-ı Kehf'in başından geçen olağanüstü hadiseler keramet şeklinde düşünülmüş ve sûfi müellifler bu durumu evliyanın kerâmetine örnek göstermişlerdir. Ayrıca tasavvufta evliyâlığın mertebesinden söz edildiği vakit çoğunlukla Ashâb-ı Kehf temsil getirilmiştir." Bk. Halil Vırt, *Sûfilerin Gözünde Ashâb-ı Kehf* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 73.

¹⁰⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 529.

¹⁰⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 41.

¹⁰⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 280.

Tâhirü'l-Mevlevî, evliyâullâhı hakikat lisanının tercümanı olarak takdim eder. Hakikat, Allah'ın velî kullarına müracaat edilmesi durumunda onların himmetiyle anlaşılmaya başlar. Ehlullâhın kelimelerini anlamak için ise evvela onlar hakkındaki itikat düzeltilmelidir.¹⁰⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifade etmek istediği husus, ehlullâhın sözlerinin normal ilim cümleleri olmadığı, eşyanın hakikatine yönelik cümleler olduğudur. Hakikat lisanı, Hz. Peygamber'in "Ya Rabbi! Bize her şeyin hakikatini olduğu gibi göster." niyazında olduğu gibi eşyanın, olayların hakikatini, arka planını açıklamak üzeredir. Dolayısıyla evliyâullâhın sözlerinin dinlerken normal bir âlimin sözlerini dinler gibi dinlememek, o sözleri tefekkür ederek neyi söylemek istediklerini iyi anlamak gerekir. Ehlullâh hakâyıktan, olayların hakikatinden konuşur. Evliyâullahın sözleri anlayabilen için sırrın ifşa edilmesidir. Evliyâullâh bilinmeyenleri örtülü bir şekilde açıkladığı için üzerinde tefekkür edilince anlaşılmaya başlar. Tâhirü'l-Mevlevî, bu bağlamda müşâhede mertebesine varmış, hakikati görmüş kişilerin sözleri ile ehl-i lisanın sözlerinin aynı olmayacağını belirtir. Ehl-i lisanın sözleri kıl ü kâlden ibaret olup hakikat ehlinin sözleri ile aralarında fersah fersah mesafe vardır, der.¹⁰⁷²

Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın velî kullarının İlâhî bir istiğrak¹⁰⁷³ içinde bulunduğunu söyler.¹⁰⁷⁴ Yani onlar dış dünya ile alakalarını keserek fenâ hâlini yaşamaktadır. Bir tür kendinden geçme ile Allah'la beraberliğin manevî zevkini tatmaktadırlar. Tâhirü'l-Mevlevî, evliyâullâhın vücut kaydından kurtulduğuna dikkat çeker. Onlar Allah'ın tedbir ve taklihiyle hareket ederler. Hareket kendilerinden olmadığı için de zahmet ve meşakkat duymazlar.¹⁰⁷⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, evliyâullahı manevî hastalıkların panzehiri olarak görür. Velîlerin ilim, amel ve itikat açısından zehirlenmiş, manevî hastalıklara yakalanmış kimselere bir ilaç olacağını düşünür.¹⁰⁷⁶ Evliyâullahın civarından ayrılmamak gerektiğini tavsiye eden Tâhirü'l-Mevlevî, manevî hastalıklardan pâk ü pâkize olabilmenin yolunun

¹⁰⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 576.

¹⁰⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 129.

¹⁰⁷³ Tasavvufi bir kavram olarak istiğrak, gark olmak, batmak gibi manalara gelir. İlâhî sevginin istilası altında sevgiliyi temaşa ederken sâlikin kendinden geçmesi ve maddî âlem ve mâsivâ hakkında hiçbir şey hissetmemesidir. Suya atılan taş misali vahdet denizinde batmış, yok olup gitmiştir. İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcû'l-Fukarâ* (İstanbul: Vefa Yayınları, 2008), 438-439; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 258.

¹⁰⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 271.

¹⁰⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1477.

¹⁰⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 66.

bu olduğunu göstermektedir. Onun en çok üzerinde durduğu husus, Allah'ın bir velî kulu olarak nitelendirebileceğimiz bir mürşid-i kâmilin terbiyesi altına girmek gerektiğidir.¹⁰⁷⁷

Tâhirü'l-Mevlevî evliyânın aşk yolundaki iştihakına da değinir. Onlarda suya kanmak, harareti geçmek gibi bir durum yoktur. Yani aşk yolunda İlâhî aşk şarabından içtikçe içmek isterler. Ne kadar füyûzâta mazhar olurlarsa olsunlar yeterli görmeyerek daha fazla iştihak gösterirler.¹⁰⁷⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, velîlerin zevk ve derece bakımından farklı farklı olduklarını çünkü Allah'ın tecellisini tekrar etmeyeceğini, söyler. Hz. Ebûbekir'in diğer sahabe arasındaki üstünlüğüne işaret ederek bu görüşünü temellendirir.¹⁰⁷⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, evliyâullahı Hz. Peygamber'in birer vârisi olarak telakki eder. Peygamberler gibi Allah'ın velî kulları da Hakk'ın iradesinin zuhuruna birer vasıtaadır. Allah'ın kudretini, yine kudretullah ile gösterebilirler. O bu kainâtın Allah'ın makbul kulları yüzü suyu hürmetine daim ve mütenâim olduğuna inanmaktadır.¹⁰⁸⁰ “Arz üzerindeki onları hürmetine yağmur yağar, ehl-i arz onlar sayesinde yiyecek ve içecek bulur.” mealindeki hadîs-i şerif de bu hakikate işaret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, maddî nimetlerde olduğu gibi manevî nimetlerde de Allah'ın velî kullarının himmetinin olması gerektiğini söyler. Ruhların cesetler üzerindeki tesiri ne ise Allah'ın makbul kullarının ruhlar üzerindeki tesiri de o şekildedir. Evliyânın manevî feyizleri bir ruhtan uzaklaşacak olsa, o ruh âdeta cansız bir ceset hâline dönüşecektir.¹⁰⁸¹

Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın velî kullarının kesrete dalarak vahdeti unutmadıklarını anlatır. Ona göre velîler, vahdet neşesine erenlerdir. Nasıl ki denizde yaşayan balıklar için karadaki tüm renklerin bir anlamı yoksa vahdet deryasının balığı mesabesinde olan ârif, velî ve sâlih kimseler için de kesret âleminin bir kıymeti harbiyesi yoktur.¹⁰⁸²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre velî, cilalı ayna gibidir.¹⁰⁸³ Yani velîye bakıldığında kişi kendisini görür. Bu kapsamda kişinin velî hakkında söylediği sözler aslında bir nevi şahsiyetini yansıtacak ifadelerdir. O bu düşüncesini oluştururken Hz. Mevlânâ'nın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir ayna olduğu fikrinden ilham alır. Nitekim Mevlânâ bu konuda şu rivayeti nakleder: “Ebû Cehil, Ahmed'i (s.a.v.) görüp, Haşimoğullarından çirkin bir

¹⁰⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1781.

¹⁰⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 72.

¹⁰⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 85.

¹⁰⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 183, 184.

¹⁰⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1512.

¹⁰⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 320.

¹⁰⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 12.

suret belirdi, dedi. Ahmed (s.a.v) ona: Doğrusun, haddini aştınsa da doğru söyledin, dedi. Sıddık onu görüp: Ey güneş! Ne doğudansın ne batıdan. Bir güzel ışık saç, dedi. Ahmet (s.a.v.): Doğru dedin, ey aziz; ey değersiz dünyadan kurtulmuş olan, dedi. Orada bulunanlar: “Ey halkın ulusu! Birbirine aykırı konuşan iki kişiye de doğru söylüyorsun dedin, neden?” dediler. Peygamber (s.a.v.): Ben Allah eliyle cilalanmış bir aynayım. Türk ve Hindu bende kendilerinde olanı görürler, dedi.”¹⁰⁸⁴ Tâhirü’l-Mevlevî velînin bir ayna oluşuna dair görüşünün diğer bir mesnedi de şu rivayettir: “Bâyezid-i Bistâmî’ye bir köpek saldırmıştı. Sebebi sorulduğunda Bâyezid de: Biz cilâlî bir aynayız. Bize bakan kendini görür. Köpek de ben de habis şeklini gördü ve ona saldırdı.”¹⁰⁸⁵

Tâhirü’l-Mevlevî, evliyâullahın bir cazibe bir de dâfia (defetme, savma) kuvveti olduğundan bahseder. Allah’ın velî kulları istidadı olanları cazibe kuvvetiyle kendilerine çeker; kabiliyeti olmayanları ise dâfia kuvvetiyle kendinden uzaklaştırır. Evliyânın bu özelliğine dair Galib Dede’nin şu tavrını nakleder: Gâlib Dede, Galata Mevlevîhânesi’ne şeyh olunca bazı Bektâşîler meclisine devam etmeye başlamışlar. Gâlib Dede’nin:

“İkrâmımıza ser veririz ahde kaviyiz,

Biz Şah-ı velâyet kuluyuz, hem Alevîyiz.” sözünden onu Bektâşî vehmetmişler. Şeyh Gâlib de onların âmiyane sohbetinden sıkıldığı için bir kâğıda “Yâ Hz. Muaviye b. Ebû Süfyan” yazarak başucuna asmış. Bu yazıyı gören Bektâşîler Şeyh Efendinin sohbetine devamı kesmişler. Tâhirü’l-Mevlevî, Gâlib Dede’nin bu uygulamasını evliyânın dâfia kuvvetine örnek olarak göstermektedir. Ona göre bu hâl, avâmı defetmenin vasıtalı bir şeklidir.¹⁰⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, bazı sûflerin neşeli ve mütebessim bazılarının da somurtkan çehreli oluşunun hikmetini de aynı minvalde değerlendirir. Bu hâl, nâdân olanları etrafından uzaklaştırmak içindir. Tâhirü’l-Mevlevî bir velînin bazı insanları etrafından uzaklaştırmak istemesinin gerekçesini ise münkir ve münafıklarla ihtilât etmenin kalbin manevî sağlığına olumsuz etki etmesi olarak açıklar.¹⁰⁸⁷

Tâhirü’l-Mevlevî, evliyâullahın hareketlerinin tenkit edilmekten ve itirazdan uzak olduğunu, düşünmektedir.¹⁰⁸⁸ İlk bakışta bu düşünce İslam itikadına aykırı gibi görünmektedir. Zira Peygamberler dışında kimse ismet sıfatına sahip değildir. İmam Kuşeyrî, “Velî, Peygamber gibi hiç günah işlemez mi?” sorusuna peygamberlerin günah

¹⁰⁸⁴ Mevlâna, *Mesnevî*, 1: 178-179 (Beyit No. 2365-2369). Mevlânâ’nın bu rivayetin kaynağı tespit edilememiştir.

¹⁰⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 12.

¹⁰⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 179.

¹⁰⁸⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 262.

¹⁰⁸⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 183, 184.

ve kusur işlememesi vacip iken bu durum velî için geçerli değildir cevabını vererek sûfîlerin bu konuya dair görüşünü özetlemektedir. Dolayısıyla sûfîler, bir velînin günah işleyebileceğini düşünmektedir. Kuşeyrî'nin de ifade ettiği üzere velî günaha düşebilir ancak günahında ısrarcı değildir. Velîlere dair yaygın bir kanaat de onların Allah tarafından korunduklarına dair görüştür.¹⁰⁸⁹ O hâlde Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu sözünü evliyânın masum olduğu şeklinde anlamak doğru olmaz. Kanaatimizce o, bu sözleriyle, müridlerini terbiye eden bir mürşidin uyarı ve uygulamalarına nefsin zoruna gitmesi sebebiyle itiraz edilmemesi gerektiğini anlatmak istemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, halk nezdinde evliyâyâ bakışın nasıl olduğuna da değinmektedir. Ona göre halkın, Allah'ın velî kullarında bakışında üç farklı yaklaşıma sahip kesim vardır. İlk kesim evliyâyı kabul eden ve onların kerametlerine inanan kimselerdir. İkinci kesim velîleri külliye inkâr edenlerdir. Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın velî kullarını reddedenleri tevîk-i İlâhî'den mahrum bir gürûh olarak nitelendirir. Üçüncü kesim ise eski dönemdeki velîlere inanan, onların kerâmetlerini tasdik edenlerdir. Bu kimseler kerâmet-i evliyâyı tasdik etmekle beraber zamanında muayyen bir velîyi kabul etmezler. Tâhirü'l-Mevlevî bu üçüncü kesime büyük bir zâttan naklettiğini söylediği şu sözler ile cevap vermektedir: “Gönül sahibi velîler çekilip gittiler de aşk şehri boş kaldı deme. Cihan Şems-i Tebrîzî gibi velîlerle doludur. Fakat Mevlânâ gibi bir muhabbet muhlisi nerede?”¹⁰⁹⁰

Allah'ın velî kullarını imtihan etmeye cüret gösterenleri eleştiren Tâhirü'l-Mevlevî, evliyâullahın imtihan edilemeyeceğini düşünmektedir. Bir velînin huzuruna niyeti bozuk bir hâlde çıkmanın yanlış olduğuna inanmaktadır.¹⁰⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî bir evliyâ muhibbinin, velîleri inkâr edenlerle oturup kalkmasının yanlış olduğuna da dikkat çekmektedir. Ona göre, Allah'ın velî kulları hakkında aleyhte menfî düşüncelere sahip olan kişilerle muhabbet kurulmamalıdır.¹⁰⁹²

Tâhirü'l-Mevlevî, insan-ı kâmil kavramını açıklarken ârif kavramından da faydalanır. Sözlükte ârif, arefe fiilinin ism-i fâili olup “bilen, tanıyan, anlayan” gibi anlamlara gelir.¹⁰⁹³ Istilahta ise ârif, Allah'ı gerçek yönüyle bilen irfan sahibi kimseye denir.¹⁰⁹⁴ Başka bir ifadeyle ârif, bütün gayretini Allah için harcayan kimsedir. Sahip

¹⁰⁸⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 704.

¹⁰⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 534.

¹⁰⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 96.

¹⁰⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 279.

¹⁰⁹³ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, 623.

¹⁰⁹⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 52.

olduğu marifetin Allah'ın bir lütfu ile gerçekleştiğini bilir. Her şeyi terk ederek Allah'a döner.¹⁰⁹⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ârif, bir ağaca benzer. Ümmet o ağacın gölgesinde oturarak ve meyvelerinden yiyerek istifade edebilir. Tâhirü'l-Mevlevî, bir âriften istifade edebilmenin onun meclisinde bulunarak ve sohbetine katılarak mümkün olacağı üzerinde durur. Ona göre âriflerin kelamı, manevî ve ruhânî bir gıdadır. Onların sohbetinden feyz almak, insanın yorgunluğunu ve durgunluğunu giderir, yeniden hayat bulmasına vesile olur.¹⁰⁹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, âriflerin zahire değil de bâtına önem verdiğini düşünür. Yani mânâ ehli ârif kişiler, sathi nazardan ziyade mânâyı tetkik etmeye ve anlamaya çalışır; dış görünüşten ziyade hakikati öğrenmek isterler. Örneğin bir ney sesini avamdan biri işittiğinde onun çeşitli makamlardaki nağmelerinden hoşlanır. Fakat ârif onu farklı bir pencereden dinleyerek bir avamın anlayamayacağı manaları anlayabilir.¹⁰⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî bu örnek ile âriflerin her şeyi hakikat nokta-i nazarından değerlendirdiğini ifade etmektedir. Ona göre ârifler, herhangi bir musiki sesinin tınısıyla ilgilenmez; bâtına yönelerek o musikinin götürdüğü anlam dünyasına kendilerini atarlar.

Ona göre bir ârifin kalbi, ilhâm cereyanından hâlî kalmaz. Ehil bir dinleyici olursa o cereyan, kalpten ağza gelir ve dinleyenin kulağına gider.¹⁰⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ı tanıyan her ârifbillâhın bu özelliklere sahip olması gerektiğini düşünür.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre insan-ı kâmil tanımında kutb kavramı da yer alır. Kutb, sözlükte rehber, önder manasına gelmektedir.¹⁰⁹⁹ Kutb, tasavvuf literatüründe manevî derecesi büyük, velî bir kul ve âlemin ruhu olarak yorumlanır.¹¹⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kutub, veliyy-i ekmeldir. Yani velîler zümresinin en üstündeki kimsedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir kutbun görüşü ve anlayışı herkesten üstündür. O, “Mü'minin firâsetinden sakının! Çünkü o Allah'ın nuruyla ve basar-ı basiret ile nazar eder.”¹¹⁰¹ hadis-i şerifinin işaret ettiği firaset özelliğini yansıtan mü'minlerin en kemalinin asrın kutbu olan kimseler olduğunu düşünmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, bir kutbun bir bakışta

¹⁰⁹⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 157.

¹⁰⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 537.

¹⁰⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 58.

¹⁰⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1440.

¹⁰⁹⁹ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, 798.

¹¹⁰⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 295.

¹¹⁰¹ Tirmizi, “Tefsiru'l-Kur'ân”, 16. Ayrıca bk. Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Câmi'u's-Sağîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, 4. Baskı (Kahire: y.y., 1373), 1: 24.

karşısındaki kimsenin gül mü diken mi, mü'min mi kafir mi olduğunu anlayabileceğini iddia etmektedir.¹¹⁰²

Ricâlullah kavramı da Tâhirü'l-Mevlevî'nin insan-ı kâmil düşüncesini oluşturan temel kavramlardan bir tanesidir. ricâlullah, kelime olarak “Allah adamları” demektir. Ricâl kelimesi Arapça bir kelime olan “rucul” kelimesinin çoğulu olup sözlükte, “buluğ çağına girmiş kimse”¹¹⁰³ manasına gelmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, ricâlullahın yüce kelimini, dinin âb-ı hayatı olarak yorumlar. O âb-ı hayattan kana kana içmek isteyenler, onların sohbetinden feyiz almalıdır.¹¹⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, hikmet tâlibi olanlar, sıdk ve ihlas ile talepte bulunurlarsa ricâlullahın feyizleri sayesinde mutlaka bir gün hikmet membaı olacaklardır.¹¹⁰⁵ Onların hikmet dolu sözleri, dinleyenin hafızasına nakşolur ve orada mahfuz kalır. Çoğaldıkça da kendileri hikmet membaı hâline gelir.¹¹⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, ricâlullahın İlâhî ahlak ile ahlaklandığını ve Hz. Peygamber'in edebiyetle edeplendiğini düşünmektedir. “Allah gerçeği söylemekten asla çekinmez.”¹¹⁰⁷ âyetini nakleden Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanan ricâlullahın her nerede olurlarsa olsun ve kimin karşısında bulunurlarsa bulunsun hakkı ve hakikati söylemekten çekinmeyeceklerini söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ricâlullahta “Onlar bazılarının ayıplayacağından korkmazlar.”¹¹⁰⁸ âyetinin tecellisi gerçekleşmiş ve onlarda korkma, sıkılma ve çekinme gibi hâller ortadan kalkmıştır.¹¹⁰⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ricâlullah, âlemde tasarruf yetkisine sahiptir.¹¹¹⁰ O, bu düşüncesiyle klasik tasavvuf düşüncesindeki ricâlullah kavramı yorumuna katıldığını gösterir. O, ricâlullahın tasarruf yetkisine sahip oluşunu, “Sizden birinizin binek hayvanı çölde savuşur ve kaybolursa, “Ey Allah'ın kulları! Binek hayvanını tutun.” diye seslensin.

¹¹⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1374.

¹¹⁰³ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, 340; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 219.

¹¹⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 591.

¹¹⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 591.

¹¹⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 592.

¹¹⁰⁷ Ahzâb, 33/53.

¹¹⁰⁸ Mâide, 5/54.

¹¹⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1639.

¹¹¹⁰ Ricâlullahın veliden farkı, onların âlemin yönetilmesinde Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve müdebbirât (Nâziât, 79/5) gibi isimler verilen meleklerin görevlerine benzeyen çeşitli görevler verilmesine inanılmasıdır. Süleyman Uludağ, “Ricâlü'l-Gayb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 82. Bu düşünce, İbn Teymiyye (öl. 738/1328) gibi bazı âlimler tarafından tenkit edilmiştir. İbn Teymiyye ricâlullah anlayışında öne çıkan insanlara birtakım olağanüstü güç ve yetkiler nispet etmenin İslam akidesi ile bağdaşmayacağını düşünmektedir. Ahmet Yıldırım, “Tasavvufta Ricalu'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivayetler”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1997): 129-130.

Çünkü Allah'ın yeryüzünde hazır olan kulları vardır.”¹¹¹¹ hadîs-i şerifini delil göstererek açıklar.¹¹¹²

¹¹¹¹ Heysemî, *Mecma' u 'z-zevâ'id*, 10: 132.

¹¹¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1397.

3. Seyr ü Sülûk Kavramları

Çalışmamızın bu bölümünde tasavvuf, tarîkat ve sûfî kavramına dair Tâhirü'l-Mevlevî'nin görüşlerini ifade ettikten sonra tasavvuftaki manevî eğitim süreci olarak seyr ü sülûk, şeyh/mürşid ve mürîd/sâlik, gibi başlıklar altında tasavvuf kavramlarını işleyeceğiz.

3.1. Sûfî/Tasavvuf/Tarîkat

İslamî ilimlerin başlıca iki kaynağı, *Kur'ân-ı Kerîm* ve sünnet olduğu gibi, tasavvufî düşüncenin de ana kaynağı *Kur'ân*,¹¹¹³ ikinci kaynağı ise sünnet yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tavsiyeleri ve yaşam şekli olmuştur.¹¹¹⁴ İlk dönem tasavvuf kaynakları da tasavvufun iki temel kaynağının *Kur'ân* ve sünnet olduğu üzerinde durarak, tasavvufun, İslam'ın derûnî boyutunun tabii bir neticesi olarak ortaya çıktığını söyler.¹¹¹⁵ Tasavvuf tarihinin seçkin temsilcileri tarafından kurulan zühd ve tasavvuf mekteplerinin hareket noktası da yine *Kur'ân* ve Sünnetir.¹¹¹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun çıkış noktasının *Kur'ân-ı Kerîm* ve Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu söyleyerek¹¹¹⁷ tasavvufun menşeyinin İslam olduğu üzerinde durmaktadır. O, tasavvufu “hikmet-i İslâmiyye” olarak tanımlamaktadır.¹¹¹⁸ Ona göre tasavvuf, “bir kimseye hikmet verilmişse ona birçok hayır verilmiştir”¹¹¹⁹ âyet-i kerîmesindeki hikmet üzerine tesis edilmiş bir ilimdir.¹¹²⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufu tanımlamasına geçmeden önce onun tasavvufun türlü türlü tariflerinin yapıldığını¹¹²¹ ve bu tariflerin her birinin tasavvufun bir cihetini ortaya koyduğunu söylediğini belirtmek gerekir.¹¹²² Bu husus birçok tasavvuf araştırmacısının dile getirdiği bir konudur. Örneğin zamanının değerli bir sûfisi Ahmed

¹¹¹³ Tasavvuf kavramlarının *Kur'ân* ile ilişkisini ortaya koymak suretiyle, tasavvufun *Kur'ân* kaynaklı bir ilim olduğu kanaatini tetkik eden bir araştırma için bk. Mahmud Esad Erkaya, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: Otto Yayınları, 2017).

¹¹¹⁴ Ahmet Yıldırım, “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* IV/2 (2018): 52.

¹¹¹⁵ Hikmet Yaman, “İsmi Olmayan Bir Hakikatten Hakikati Olmayan Bir İsme Varan Yolculuk: Oryantalist Çalışmalarda Tasavvufun Menşeyine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *AKADEMİKAR*, 1 (2016): 17.

¹¹¹⁶ Mehmet Necmeddin Bardakçı, *İslam Tasavvuf Düşüncesinin Teşekkülü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 18-19.

¹¹¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 22.

¹¹¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 591.

¹¹¹⁹ Bakara, 2/269.

¹¹²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 951.

¹¹²¹ Nicholson yapmış olduğu bir çalışmada, kronolojik olarak yetmiş yedi farklı tasavvuf tarifinden bahsetmektedir. Bk. Ethem Cebecioğlu, “Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (1987): 386-406.

¹¹²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 785.

b. Zerrûk (öl. 899/1493) da *Kavâidü't-tasavvuf* isimli eserinde tasavvufun iki bin kadar tarifinin olduğunu söylemektedir.¹¹²³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, sûfiler, hikmetullah muhibbi ve zâtullah âşıkı kimselerdir.¹¹²⁴ Dolayısıyla onun tasavvufun bir aşk ve hikmet yolu olduğunu düşündüğünü söyleyebiliriz. Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir diğer tasavvuf tarifi ise tasavvufun manevî bir zevk oluşuna dairdir. O, bu minvalde tasavvufu “dervişlik irfanından ve zevkinden bahseden bir ilim”¹¹²⁵ olarak tanımlamaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, Ebû Hafs el-Haddâd'ın (öl. 260/874) “tasavvuf, edepten ibarettir”¹¹²⁶ sözünü naklederek tasavvufun bir başka yönüne dikkat çekmektedir.¹¹²⁷ Bu aynı zamanda tasavvufun güzel ahlak esasına dayandığını göstermektedir.

Tasavvufa inkitâ ve ittisâl diyenleri örnek olarak gösteren Tâhirü'l-Mevlevî, bu tanıma göre tasavvufu sâlikin mevhûm varlığından sıyrılması ve Allah'a vâsıl olması olarak tarif eder.¹¹²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, burada tasavvufun “tasavvuf Hakk'a vuslattır”¹¹²⁹ şeklindeki tanımı üzerinde durmaktadır. Tasavvufun nihai gayesi Allah'a vuslattır.¹¹³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre nihai hedef olan Allah'a vuslat için dünyadan da âhiretten de vazgeçilmelidir. O, Hakk'a vuslatın ancak bu şekilde gerçekleşeceğine inanır. Bu konuda da ilk sûfilerden Ebû Bekir eş-Şibli'nin (öl. 334/946) şu sözünü nakleder: “Kul ile Allah arasında iki adımlık mesafe vardır. Onları geçersen vâsıl-ı ilallâh olursun.” Bu iki adımdan biri dünya diğeri ise âhirettir.¹¹³¹ Bu bağlamda, Tâhirü'l-Mevlevî'nin, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin tasavvufu tarif ettiği manzumesindeki tasavvufu, sevgiliye kavuşma olarak izahı ile aynı paralelde düşündüğü görülmektedir:

“Tasavvuf, mevsıl olmaktır cemian tâlib-i Hakk'a

Tasavvuf, vasl-ı dildâr ile handan olmağa derler.”¹¹³²

¹¹²³ Ömer Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* (İstanbul: Sufi Kitap, 2020), 32.

¹¹²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 75.

¹¹²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 785.

¹¹²⁶ Cebecioğlu, “Prof. Nicholson'ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, 391.

¹¹²⁷ Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 103.

¹¹²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 785.

¹¹²⁹ Kolektif, *Tasavvuf El Kitabı*, Ahmet Cahid Haksever: Tasavvuf Tanımları (s. 14).

¹¹³⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 39.

¹¹³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 405.

¹¹³² H. Rahmi Yananlı, ed., *Hazret-i Dil-i Dâna Oğlan Şeyh İbrahim Efendi Külliyyatı* (İstanbul: Kitabevi, 2008), 292.

Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun hâl ile ilgili bir ilim¹¹³³ olduğunu söyler.¹¹³⁴ Bu ifadesi, tasavvufî tecrübenin temel bir özelliğini yansıtmaktadır. Nitekim bazı mutasavvıfların “tasavvuf, kâl ilmi değil, hâl ilmidir” şeklindeki tanımlamaları tasavvufun bizatihi tecrübî bir ilim olduğunun ilanıdır.

Tecrübî bir ilim olması hasebiyle, tasavvuf sahasına yabancı olan kimseler ile pratik ya da teorik olarak uzman olmayan kişiler, tasavvufla ilgili ihtisas gerektiren konularda anlama veya okuma hatalarına düşmektedir.¹¹³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî de tasavvufun inceliklerini anlamak için tasavvufla iç içe olmak gerektiği görüşünü benimsemektedir. Ona göre bir ilmî meslek grubunun değil, basit bir sanat erbabının bile sanata dair sözlerini, o sanata hizmet etmemiş olanlar anlayamazlar. O lisanı anlamak için sanatlarına intisap ve hizmet etmek gereklidir. Tasavvufun da ince nüktelerini, sûfîlerin manası pek derin sözlerini idrak edebilmek için kâmil bir mürşid aracılığıyla o yola intisap edilmelidir.¹¹³⁶

Tasavvufu manevî bir zevk olarak tanımlayan Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun meslek hâline gelmesiyle meslek erbabınca bu zevklerin yazıya döküldüğünü anlatır. Maneviyat lafızlarla izah edilmeye çalışılmış, yani zevk, ilim hâline getirilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre sûfîlerin irfanı, bilmekten ziyade tatmak olduğu için tasavvufu sadece kitaplardan okuyarak öğrenmeye çalışmak, kâl ü kâlden ibaret kalır.¹¹³⁷ Ona göre tasavvufu gerçek manada anlamak için hem okumak hem de yaşamak, yani seyr ü sülûkte bulunmak icap eder. O, kâmil bir mürşidin gözetiminde seyr ü sülûk eğitimi alarak ilmin zevke dönüşeceğine vurgu yapar. Ömründe hiç şeker yemeyen birisi, şekerin tatlı olduğunu bilebilir mi? diye sorarak bu düşüncesini savunur.¹¹³⁸ Sonuç olarak, Tâhirü'l-Mevlevî sadece okumakla tasavvufun anlaşılamayacağını; tasavvufun gerçek manada anlaşılabilmesi için yaşayan bir mürşid-i kâminden feyz almak ve seyr ü sülûk eğitiminden geçmek gerektiğini savunmaktadır. Bu aynı zamanda ilmin zevke tebdil edilmesi manasına gelmektedir.

¹¹³³ Tâhirü'l-Mevlevî, ilimleri zâhirî ve bâtinî ilimler olmak üzere iki şekilde ele alır. Ona göre, zâhirî ilimler bâtinî ilimlerin fihristi mesabesindedir. Tâhirü'l-Mevlevî, bu fihriste yazılı olan başlıkları okuyup ilim öğrenildiği vehmine düşülmesinden yakınmaktadır. Onun anlayışında ilim, amele dönüştüğünde bir anlam ifade eder. İlim öğrenmekle yetinilmemesi, öğrenilenlerin hayata tatbik edilmesi gereklidir. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 410.

¹¹³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 73.

¹¹³⁵ Ethem Cebecioğlu, “Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü -Metodolojik Bir Yaklaşım-”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 14 (2005): 29.

¹¹³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 73.

¹¹³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1294.

¹¹³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1294.

Tâhirü'l-Mevlevî, manevî zevklerin harf ve lafızlarla ifade edilmesinin güç olduğunu düşünür.¹¹³⁹ Harf ve lafızlar derin manaların üzerine çekilmiş kalın bir peçe gibidir. Kalın peçe altındaki yüzün güzelliği ne kadar anlaşılabilirse harf ve lafızlarla ifade edilen manevî zevkler de ancak o kadar anlaşılabilir.¹¹⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, manevî zevklerin lafızlarla ifadedeki zorluğuna temas ederek tasavvufta yaşanan dil problemine işaret etmektedir. Tasavvufun kâl ilminden ziyade hâl ilmi oluşu, mutasavvıfların manevî hâlleri ifade ederken yaşadıkları zorluğu beraberinde getirmiştir. Ancak bu husus, sûfîlerin hâllerini yazıya dökmelerine engel teşkil etmemiştir. Tasavvuf erbabı kendi aralarında özel bir dil geliştirerek tasavvuf terminolojisini oluşturmuştur.¹¹⁴¹

Tâhirü'l-Mevlevî tasavvuftaki birtakım derin ve engin manaların sözle ifade edilemeyeceği, ancak zevken ve hâlen anlaşılabilirliği üzerinde durmaktadır. Bu düşüncesini de şu benzetme ile izah etmeye çalışır. Ağustos sıcaklığının bastırdığı bir dönemde, hararet bastırmışken ikram edilen buzlu nefis bir limonatadan duyulan zevk ve haz, tam manasıyla tarif edilemez. Oysa limonata herkesin bildiği bir içecektir. Maddî olan bir şeyden duyulan zevkin bile tam manasıyla tarif edilememesine karşın manevî ve İlâhî olan aşk şarabının neşvesini izah etmek ne kadar mümkündür?¹¹⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, özetle harf ve lafızların derin ve engin manaları ifade edemeyeceği görüşündedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, bazı tasavvuf ıstılahlarının sadece sûfîlerce anlaşılan birtakım manaları olduğunu düşünür. Hâfız Şirâzî'nin “Dün gece şeyhimiz mescidden meyhâneye geldi” ifadesini örnek göstererek, bu ifadelerin lafızlarının aslında herkes tarafından bilindiğini ancak sûfîler nezdinde bu ifade ile kastedilen mananın “yatsı namazını camide kıldıktan sonra tekkeye geldi” şeklinde olduğuna dikkat çeker.¹¹⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tasavvuf ehlinin “mutasavvıf”, “sûfî” ve “sâfî” olmak üzere üç derecesi vardır. Mutasavvıf olmak başlangıç derecesi, nihai derece ise ise sâfî mertebesidir.¹¹⁴⁴ Ona göre, tasavvufu sadece ilim olarak bilenlere mutasavvıf denilir. İlim olarak bilip, zevk olarak da yaşayanlara ise sûfî denilmektedir.¹¹⁴⁵ Ona göre, sûfî, aynı zamanda tasavvuf ve tarikat ehli demektir.¹¹⁴⁶

¹¹³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1080.

¹¹⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 767.

¹¹⁴¹ Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, 320.

¹¹⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 767.

¹¹⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1577.

¹¹⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 75.

¹¹⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 785; 7: 394.

¹¹⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 75.

Tâhirü'l-Mevlevî, sûfide bulunması gereken özellikler arasında ibnü'l-vakt olmaktan bahsetmektedir.¹¹⁴⁷ Kuşeyrî'nin ibnü'l-vakt kavramı üzerine yaptığı tanımla Tâhirü'l-Mevlevî'nin yorumu paralellik arz eder. Nitekim Kuşeyrî, “sûfî, ibnü'l-vaktır” diyerek bu özelliğe işaret eder. Sûfinin ibnü'l-vakt oluşu, vakit içerisinde en hayırlı olan ne ise onunla meşgul olmasıdır.¹¹⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre de sûfî, vakit neyi icap ettiriyorsa derhal onu yapan kişidir. Sûfî aynı zamanda bugünün işini yarına bırakmaz. O anda yapılacak işi az sonraya ertelemez. Sûfiden daha üst mertebe olan sâfî ise hâlden ve vakitten feragat etmiş kişidir. O, vakte değil vakit ona tâbî olmaktadır.¹¹⁴⁹ Tasavvuf literatüründe buna ebu'l-Vakt denir.

Tâhirü'l-Mevlevî, genel anlamda tasavvufu izah ederken onun felsefeden ayrılan yönüne işaret etmektedir. O, tasavvuf ile felsefeyi aynı meslek saymak isteyenleri eleştirir. Ona göre tasavvuf başka felsefe başkadır. En temelde, “felsefe aklı esas alırken tasavvuf nakle dayanmaktadır” diyerek tasavvuf ve felsefenin birbirinden ayrılan yönüne işaret eder. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre felsefenin referans noktası akıl olduğu için, aklın da farklılık arz etmesi sebebiyle felsefede birbirine zıt görüşler hakimdir. Tasavvufta ise mutasavvıflar arasında ihtilaf yoktur; çünkü tasavvufun temel iki kaynağı *Kur'ân* ve sünnettir.¹¹⁵⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf-felsefe ayırımına dair yorumları, tasavvufun bir takım felsefî temellere dayandırılmak istenmesine bir cevap mahiyetinde değerlendirilebilir. Aslında tasavvuf ve felsefe, ele aldıkları konular itibariyle benzerlik arz eder. Varlık, bilgi, kozmoloji, insan, eşyanın hakikatini bilmek, varlığın gayesini açıklamak, felsefe ve tasavvufun üzerinde durduğu konulardandır. Ancak konular aynı olsa da tasavvuf ve felsefenin yöntemleri, kullandıkları araç ve usulleri farklıdır.¹¹⁵¹

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şu mısraları da tasavvufa dair görüşlerini yansıtmaları açısından kıymetlidir:

“Allah'ın aşkıyla çırpınan yürek
Duygusu demektir, tasavvuf demek.

Tasavvuf, sonradan bir meslek oldu

¹¹⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 369; 7: 394.

¹¹⁴⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 232.

¹¹⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 369.

¹¹⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 591.

¹¹⁵¹ Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 51.

O meslek ehliyle her taraf doldu.

Ömer İbnü'l-Fârız, Senâî, Attâr

Mevlânâ misali sahip iktidar.

Sûfî şâirleri zuhur eyledi

Îlâhî bir aşkı nazmen söyledi.

Birçok da mukallit yetiştî, fakat

Sözleri benzetme, özleri sakat.

Bunları duyup da sakın aldanma

Sarhoş narasını tasavvuf sanma!”¹¹⁵²

Tasavvufun bir gönül mesleği olduğunu, buradaki amacın Allah aşkıyla çarpan bir yüreğe, gerçekten hisseden bir kalbe sahip olmak olduğunu düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun ilk çıkışında bu özelliklere sahip iken daha sonra insanlar tarafından bir meslek hâline getirildiğini düşünmektedir. Bu düşüncesi, aynı zamanda yaşadığı dönemin mutasavvıflarına bir eleştiridir. Tasavvufun bir meslek hâline geldiğinden yakınması, o dönemde tekkelerin devlet tarafından atanan memurlar vasıtasıyla yönetildiği, şeyhlerin maaşlı elemanlar olduğu gerçeğiyle bağdaşmaktadır. İbnü'l-Fârız, Senâî, Attâr ve Mevlânâ gibi sûfî şâirlerin Îlâhî aşklarını halisane olarak şiir yoluyla ifade ederlerken günümüzde sözleri onların sözlerini andıran fakat özleri itibariyle onlara benzemeyen taklitçi kimseler türediğinden bahseder. Sadece zahirle ilgilenen bâtınına dair hiç fikri olmayan bir grubun zuhur ettiğini düşünür. Bu kimselerin tasavvufu olduğundan farklı göstererek lekelediğine işaret eder. Özleri sakat olan nev zuhur bu kimselerin sözlerine bakarak tasavvuf budur diyerek aldanılmaması gerektiğini, ifade eder.

Tâhirü'l-Mevlevî görüldüğü üzere tasavvufa dair bir özeleştirî yapmaktadır. Tasavvuf içerisinde birçok mukallit yetiştiğinden bahsederek sözde sûfileri eleştirmektedir. Onların sözlerine itibar edilmesi durumunda tasavvufî anlayışın mecrasından sapacağı endişesini taşımaktadır. O, tasavvuf kisvesine bürünmüş mukallit mutasavvıfların hâllerini ortaya koyarak bu durumdan şikayetçi olmakta ve insanları dikkat etmeleri hususunda uyarmaktadır.

¹¹⁵² Tahir, *Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*, 15.

Sûfiler tasavvufun içerisinde gördükleri eksiklikleri dile getirmekten, özeleştiri yapmaktan çekinmemişlerdir. Tasavvufun ilk yazılı kaynaklarında dahi bunun izlerini görmek mümkündür. Mesela Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî'nin (öl. 378/988) *el-Lüma'* isimli eseri tasavvufun otokritiğinin yapıldığı ilk klasiklerden biridir. Serrâc, eserinde doğrudan tasavvufun esaslarını işlemiş ve bazı yönlerine tenkitlerde bulunmuştur.¹¹⁵³ Sûfi geçinenlerin yanlışlarını ortaya koyarak bir nevi sahte sûfileri ifşa etmiş olmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şiirinde, tasavvuf içerisinde çok fazla mukallit yetiştiğinden bahsederek dikkat çekmek istediği husus taklit meselesidir. Tasavvufta taklit meselesi, sûfilerin mutlak otorite, aşılmaz şahıs olarak görülmeye başladığı andan itibaren var olagelmiş, tarikatların kurulmaya başladığı dönemden itibaren daha net görülmeye başlamış bir sorundur. Mutlak otorite olarak kabul edilerek taklit edilen sûfiler, eleştirilmekten uzak kalmıştır. Bu durum tasavvufun nispeten de olsa ilerlemesine engel teşkil etmiş ve iç tenkit mekanizmasının sağlıklı çalışmasına engel olmuştur.¹¹⁵⁴

Tâhirü'l-Mevlevî'nin şeriat-tarikat-hakikat kavramları hakkında da açıklamalarda bulunur. Şimdi onun bu kavramlar hakkındaki düşüncelerini inceleyelim.

“Şeriat, dinin usul ve esaslarını içerir. Şeriatın esası ise tarikattır. Çünkü nasihatten ve bilmekten garaz tatbiktir. İlimden maksat amel olduğu gibi şeriaten matlup olan da tarikattır. Şeriat dinin hükümlerini öğrenmek; tarikat ise uygulamaktır. Örneğin; namaz kılarken başına bir şey giymenin sünnet olduğunu bilmek, şeriattır. Namazda bu sünneti yerine getirmek ise tarikattır. Tarikatın da temel bir maksadı vardır o da hakikattir. Zira tarikatın gayesi hakikate ulaşmaktır.”¹¹⁵⁵ diyen Tâhirü'l-Mevlevî, bu sözleriyle şeriat ve tarikatın farklı şeyler olmadığını söylemek istemektedir. Şeriat bilmek, tarikat bildiğinle amel etmek olduğuna göre ikisi arasındaki ilişki tıpkı bir elmanın birbirini tamamlayan iki yarısı gibidir. Şeriat, dinin zahirî yönüyle ilgilenirken tarikat (tasavvuf) şeriat eksenindeki bâtını yönüyle ilgilenmiştir.¹¹⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'nin şeriat ve tarikat ilişkisine dair bu yorumu tasavvufun kaynağının *Kur'ân* ve sünnet olduğuna dair yaklaşımının bir diğer ifadesidir. Çünkü o şeriat ve tarikatı birbirine benzeterek aynı zamanda tasavvufun İslam kaynaklı olduğuna işaret etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin üçlü olarak ele aldığı, tasavvufta ise genelde şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet şeklinde dört kapı olarak ele alınan bu kavramlar, ağaç, çiçek, meyve ve meyvenin tadılması gibi bir benzetmeye tâbi tutulur. Buna göre şeriat ağaca, tarikat

¹¹⁵³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 11. Bs (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 147.

¹¹⁵⁴ Konuyla ilgili değerlendirme için bk. Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2013, 150-151.

¹¹⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 24.

¹¹⁵⁶ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 34.

ağacın çiçeklerine, hakikat ağacın meyvesine ve mârifet de bu meyvenin tadılmasına teşbih edilmektedir.¹¹⁵⁷

Klasik tasavvuf düşüncesinde, İslam mistisizminin özel adı tasavvuf, tasavvufun kurumsallaşmış şekli ise tarîkattır.¹¹⁵⁸ Tasavvuf genel, tarîkat ise özeldir. Dolayısıyla insan eğitimi esas alan tasavvufî bir kurum olan tarîkatlar tasavvufun içindedir.¹¹⁵⁹

Tâhirü'l-Mevlevî bir tarîkata bağlanmanın gerekliliği üzerinde durur. Ona göre tarîkat ehli olmak âhirette bir necât sebebi olabilir.¹¹⁶⁰ “Cemaatte rahmet, ayrılıkta azap vardır”¹¹⁶¹ hadîs-i şerifini nakleden Tâhirü'l-Mevlevî bir topluluk içerisinde bulunmanın maddî ve manevî faydalarına temas etmektedir. İnsanların cemiyet içerisinde yaşamak için yaratıldıklarını ve beşeriyetin ihtiyaçlarını aralarında taksim ettiklerinden bahseden Tâhirü'l-Mevlevî, tek başına kimsesiz kalmış bir insanın çok zorlanacağına dikkat çeker. Çiftçi buğdayı yetiştirir, değirmen sahibi o buğdayı un hâline getirir, fırıncı undan ekmek yapar. Görüldüğü üzere bir iş paylaşımı söz konusudur. Tek kalmış bir insanın bu sayılanların hepsini yapması oldukça zahmet verici bir iştir. Cemaat olmanın maddî faydası budur. Tâhirü'l-Mevlevî, cemaat olmanın (bir tarîkata intisap ederek ehl-i tarîk içerisinde yer almanın) manevî faydalarının daha çok olduğuna inanır. Topluluk içerisindeki sâlih kimseler hürmetine rahmete vesile olunacağını düşünür.¹¹⁶²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tarîkatın iki esası vardır. Bunlar sohbet ve hizmettir.¹¹⁶³ Hizmetin de sohbette bulunmak için olduğunu düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, tarîkatı sohbet olarak tanımlar. Nitekim tarîkatların en çok başvurduğu irşad metotlarından birisi sohbetir. Sohbetin gerekliliği hususunda hemen hemen bütün sûfiler aynı fikirdedir. Tâhirü'l-Mevlevî sohbetin ahlak ve tutum üzerindeki etkisinin inkâr edilemeyeceğini söyler. Günlük hayatta kurulan arkadaşlıklar ve sohbetlerin dahi insanın maneviyatına tesir ettiğini düşünür. Namaza ehemmiyet gösteren birisi ile kurulan dostluğun neticesinde kişinin namaz kılmıyorsa namaz kılmaya başlama ve cemaate devam etme ihtimali yüksektir. Namazı ihmal eden birisi ile arkadaşlık ve onunla sohbet etmenin neticesi ise namazların kazaya kalmasına sebep olabilir.¹¹⁶⁴ Tasavvuf büyüklerinden

¹¹⁵⁷ Sâdık Vicedânî, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*, ed. İrfan Gündüz (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995), 21.

¹¹⁵⁸ Ahmet Cahid Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 34.

¹¹⁵⁹ Hasan Kâmil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2010), 63.

¹¹⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 835.

¹¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/278.

¹¹⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 851.

¹¹⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 326.

¹¹⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 360.

Şihâbeddin Sühreverdî (öl. 563/1168) de sohbeti gerçek bir dostun arkadaşını daima Allah'a yönlendirmesinin bir aracı olarak görmektedir.¹¹⁶⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre hakikat, kıldan ince, kılıçtan keskin bir konudur. Onun karşısına ya siper alarak çıkılmalı ya da uzak durulmalıdır. O, hakikat kılıcının siperleri olarak evvala istidâdı sonra da üstad ve irşâdı gösterir. Kabiliyeti olmayan ve bir mürşid gözetiminde seyr ü sülûkte bulunmayan bir kimsenin hakikate eremeyeceğini düşünmektedir.¹¹⁶⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, tarikatlardaki silsilenin verâset şeklinde babadan oğula geçmesi şeklindeki uygulamaya karşı çıkmaktadır. O, maneviyatta verâsetin caiz olmadığına inanır. Maddî şeylerde oğul babanın mirasçısıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre maneviyatta da mirasçısı olacak diye bir anlayış doğru değildir. O, babadan oğula geçen bir yola dikkat edilmesi gerektiğini düşünür. Bu konuda Mevlânâ'yı örnek göstererek onun Sultan Veled gibi mükemmel yetişmiş bir oğlu varken irşad makamına Hüsâmeddin Çelebi'yi bıraktığını söyler.¹¹⁶⁷

3.2. Seyr ü Sülûk

Seyr ve sülûk şeklinde ikili terkipten oluşan ve birbirinin ayrılmaz parçaları olarak görülen seyr ü sülûk kavramı, tasavvufta çıkılan manevî yolculuğun genel adıdır. Seyr sözlükte “gezmek” manasına,¹¹⁶⁸ sülûk ise “yol veya mekân gibi şeylere girmek, yolda yürümek ve gitmek”¹¹⁶⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise seyr ü sülûk kavramı, “bir şeyhin gözetiminde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî, ruhî yolculuk”¹¹⁷⁰ demektir. Bir başka deyişle seyr ü sülûk, herhangi bir tarîkata intisap etmiş kişinin manevî makamları tamamlayıncaya kadarki geçirdiği merhale ve aşamalara denir. Seyr ü sülûk, Hak yolunun yolcusu konumundaki sâlikin cehaletten ilme, nefsindeki kötü ve çirkin huylardan güzel ahlaka, kendi varlığından vazgeçerek Allah'a doğru hareket etmesi¹¹⁷¹ olarak da ifade edilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûku manevî bir yolculuk olarak görmektedir.¹¹⁷² O, bu fanî hayatı ebediyet sahasına nispetle bir geceye benzetir. Yani bu dünyanın ne kadar

¹¹⁶⁵ Adem Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2012), 312.

¹¹⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 418.

¹¹⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1572.

¹¹⁶⁸ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1: 907; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 1983), 3: 198.

¹¹⁶⁹ el-İsfahânî, *Müfredât*, 421; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 94.

¹¹⁷⁰ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 2: 686; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 433; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 427.

¹¹⁷¹ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 2: 686; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 183.

¹¹⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1507.

kısa olduğuna işaret eder. Tâhirü'l-Mevlevî, bu hayatta seyr ü sülûk ile yol almak gerektiğine inanmaktadır. Böyle yapılmaz da gaflet içerisinde bir hayat sürülürse, yatıp uyunursa gecenin elden gideceğini, yani takdir edilen ömrün bir gün biteceğini hatırlatarak maneviyat yolundan geri kalınacağını belirtir.¹¹⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu yaklaşımı, onun seyr ü sülûku bir yaşam tarzı olarak kabul ettiğinin bir göstergesidir.

Tâhirü'l-Mevlevî, manevî yolculuğun “seyr-i ila'llâh”,¹¹⁷⁴ “seyr-i bi'llâh” ve “seyr-i fi'llâh”¹¹⁷⁵ şeklinde üç aşamasından bahsetmektedir. Allah ile gidiş demek olan Seyr-i billâh'da cezbe-i Îlâhî'nin söz konusu olduğunu söyleyen Tâhirü'l-Mevlevî, seyr-i ila'llâha göre seyr-i bi'llâh ile daha hızlı yol alınacağını düşünür. Çünkü seyr-i ila'llâhda irâde ile gidilir, seyr-i bi'llâhda ise insanın iradesi olmayıp Allah tarafından çekilmesi söz konusudur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Allah'ın çekmesi ile mesafe kat etmek, yürüyerek gitmekten hızlı olacaktır.¹¹⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, seyr-i ilallâhın mütenâhî olduğunu, yani Hakk'a vuslat ile nihayete ereceğini, seyr-i fillâhın ise la-mütenâhî olduğunu düşünür. Bundan dolayı sâlikin bulunduğu makamda kalmamasını, daima terakkî ve teâlî gözetmesi gerektiğini söylemektedir.¹¹⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, seyr-i fillâhın nihayetinin olmadığını düşünmekte ve varılabilecek en uç nokta olarak değerlendirmektedir. Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûk sürecini seyr-i ila'llâh, seyr-i bi'llâh ve seyr-i fi'llâh şeklinde üç aşamada değerlendirmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî bahsetmese de seyr ü sülûkun “seyr-i ma'allâh” ve “seyr-i ani'llâh” şeklinde başka aşamaları da bulunmaktadır.¹¹⁷⁸ Seyr-i ma'allâh, Allah ile seyr etmek manasındadır. Bu mertebede ikilik ortadan kalkmıştır. Seyr-i ani'llâh ise Allah'tan seyr, yani vahdetten kesrete doğru yapılan yolculuk demektir.¹¹⁷⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, seyr ü sülûkun ilk devrelerinde telkin ve kabul ile hizmet ve sohbet gereklidir.¹¹⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, zamanın ârifane sohbetlerine iştirak ederek ilim, irfan ve manevî zenginlik kazanmanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. O,

¹¹⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1707.

¹¹⁷⁴ Seyr-i ilallâh kelime olarak Allah'a seyr manasına gelmektedir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 433. Nefisten hakikî varlığa doğru yapılan seyahattir. Bk. Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 213. Kişinin Allah'ı tanıması olarak da yorumlanmaktadır. Bk. Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 2: 661.

¹¹⁷⁵ Seyr-i fi'llâh kelime olarak Allah'ta seyr manasına gelmektedir.

¹¹⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 408.

¹¹⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1507.

¹¹⁷⁸ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 2: 363.

¹¹⁷⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 433.

¹¹⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 358.

geçmiş meşâyihün kelimat-ı bâkıyyesinden de istifade edilerek marifet kokusu almak gerektiğini düşünmektedir.¹¹⁸¹

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûkte mertebeleri, makamları aşmak için enaniyet-i mevhûmeden kurtulmak gerektiğini savunmaktadır. Ona göre seyr ü sülûkun ilk makamı olan tevbe makamından bir üst makama yol kat etmek için benlik iddiasında bulunulmaması gerekmektedir. Benliğinden sıyrılamayan bir kimse tevbe makamından ileri geçemeyecektir.¹¹⁸² Yani bir sâlik beşerî sıfatlarından sıyrılıp mevhum varlığından arınırsa ancak o zaman Hakk'ın varlığına ulaşabilir.

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûkun önemli vasıtaları arasında mücâhede ve riyâzete de yer vermektedir. Sâlik, mücâhede ve riyâzet sayesinde nefsin tuzaklarına bir kalkan oluşturmaktadır. Mücâhede ile nefis, emmârelik vasfından kurtularak daha üst mertebelere erişebilir. İnsan, mücâhede ile nefsin emri altında bulunmaktan¹¹⁸³ ve mevhum varlık vehminden kurtulacaktır.¹¹⁸⁴ Mücâhede ve riyâzet ile beden (nefs) zayıflatılır ve ruhun güçlenmesi sağlanır.¹¹⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, “bir dervişin intisabı neticesinde, kesâfet-i cismâniyyeden kurtulması ve letâfet-i rûhâniyye kazanması, belki de baştan aşağı ruh kesilmesi lazımdır” der. Seyr ü sülûkun başlangıcında olan dervişlere mecazî ve teberrükî bir adlandırma olarak “cân”¹¹⁸⁶ tabir edilmesindeki muradın da bu olduğuna vurgu yapar.¹¹⁸⁷

Tâhirü'l-Mevlevî seyr ü sülûke yeni başlayanları tâlib; seyr ü sülûkunu tamamlayanları da matlûb olarak tanımlar. Ona göre seyr ü sülûkunu tamamlayanlar, “fenâ ve bekâ mertebesine ulaşmış, manevî hastalıklarından kurtulmuş ve afiyet-i kâmile derecesine kavuşmuştur.” Seyr ü sülûkun başında olanlar, seyr ü sülûkunu tamamlayanlara nispetle manen hasta ve tedaviye muhtaç konumdadırlar. O sebeple tâlib olanlar, matlûb olanları taklide kalkışmamalıdır. Çünkü kalplerinde Nemrut duygusu hâkim olan bir kimsenin Hz. İbrahim gibi ateşe atılması, onu ateşten korumayacaktır.¹¹⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncesini Mevlânâ'nın “Sende Nemrutluk tabiatı var. Onun için ateşe girme, girmek istersen evvela İbrahim ol”¹¹⁸⁹ şeklindeki sözleriyle

¹¹⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 358.

¹¹⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1076.

¹¹⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1294; 3: 1407.

¹¹⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1406.

¹¹⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 930.

¹¹⁸⁶ Tarikatlarda özellikle Mevlevîlikte dervişler birbirine “cân” tabirini kullanmaktadır. Bk. Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 69.

¹¹⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 225.

¹¹⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 813.

¹¹⁸⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, (Beyit No. 1604).

desteklemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre seyr ü sülûkun başında olan acemi insanlar, mana denizinde birer dalgıç olan salahiyetli zevâtın hareketlerini taklide çalışmaları durumunda dalgalar arasında boğulmaları kaçınılmaz olacaktır.¹¹⁹⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûkte elzem ve ehem olan şeylere değinmektedir. Seyr ü sülûkun olmazsa olmazı evvela tevbe etmektir. Tevbe de işlediği günahlara nedâmet duyarak ve bir daha yapmamaya azm ü cezm göstererek yapılmalıdır. Sonra sehâvet (cömertlik) gelmektedir ki her dinin ve tarikatın gereklerindendir. Tâhirü'l-Mevlevî, kalbinde az da olsa merhamet bulunan bir kimsenin karşısındaki fakirin hâlini görüp de tahammül etmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir.¹¹⁹¹ Kötü huyların başı olan hasislik ise bir sâlikte bulunmaması gereken kötü bir ahlaktır. Seyr ü sülûkte olması gereken bir başka unsur ise mücâhede ve riyâzattır.¹¹⁹² Tevekkül ve teslimiyet de mutlaka olması gerekenler arasındadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tüm bu sayılanlar, seyr ü sülûkte manevî hastalıklara birer ilaçtır. Mesela bir kimse cimrilik hastalığına yakalanmışsa onun ilacı cömertliktir. Yani seyr ü sülûk esnasında infak etmeye alıştıırılarak bu hastalığından kurtulması hedeflenmektedir. Bir başka kişi yemeğe düşkün olup yemekten, içmekten, yatıp uyumaktan başka bir şey düşünmemektedir. Bu kişinin de tedavisinde kullanılacak ilaç riyâzattır. Seyr ü sülûkte oruç ibadetine ağırlık vererek, az yemeye özen göstererek bu hastalığından kurtulabilir. Bir kimsenin yapmak istediği bir işte tereddüt göstermesi ve geleceğe dair endişe duyması da ona göre bir hastalıktır. Tâhirü'l-Mevlevî bu hastalığın tedavisinin tevekkül ve teslimiyet olduğunu düşünür.¹¹⁹³ Anlaşılacağı üzere ona göre tüm bu hastalıklar ve tedavisinde kullanılacak ilaçlar kişilerin mizacına ve hastalıklarına göre değişmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde durduğu hususlardan biri de kişinin seyr ü sülûkunu kendi kendine gerçekleştiremeyeceği, mutlaka kâmil bir mürşid gözetiminde seyr ü sülûke girişmek gerektiğidir.¹¹⁹⁴ Nitekim tasavvufta seyr ü sülûkte bulunacak sâlik için bir mürşid-i kâmile bağlı olma şartı koşulmaktadır.¹¹⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî de mürşid-i kâmile intisab etmeyi seyr ü sülûkun aslî unsuru olarak telakki etmektedir. O mürşid-i

¹¹⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 815.

¹¹⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 479.

¹¹⁹² Kuşeyrî, bir kimsenin seyr ü sülûke girişte mücâhede sahibi değilse bu yolun kokusunu bile alamayacağını ifade etmektedir. O, mücâhedenin esasını da nefsi alıştığı şeylerden kesip uzaklaştırmak ve bütün vakitlerinde onu kötü arzularının aksini yapmaya zorlamak olarak tarif eder. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 306-307.

¹¹⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 297.

¹¹⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1735.

¹¹⁹⁵ Mürşid-i kâmile intisab niçin gereklidir? sorusuna yanıt bulunacak değerlendirmeler için bk. Necmüddin Dâye, *Mirsâdu'l-İbâd* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 226-235.

kâmile bağlanmadan seyr ü sülûk olmayacağı kanaatindedir. Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûk edecek kimselerin mutlaka daha önce bu yolda yolculuk yapmış kimselerle istişare etmesi gerektiğini düşünür. Yalnız başına yola çıkanların daha yolun başında ayağı topal bir yolcu durumuna düşeceğini söyler.¹¹⁹⁶ Ona göre ustasız sanat, hocasız ilim öğrenilemeyeceği gibi mürşid olmadan seyr ü sülûk de olmayacaktır.¹¹⁹⁷ Görüldüğü üzere maneviyat yoluna girmek ve bu yolda mesafe almak isteyenler kendilerine bir maneviyat rehberi seçmek zorundadır.

Aynı şekilde İmâm-ı Rabbânî de tasavvuf yolunun olmazsa olmaz şartı olarak kâmil bir mürşidi tavsiye etmektedir: “Kâmil ve mükemmil bir şeyhe bağlanmak senin için kibrit-i ahmerdir. Zira onun nazarı ilaç, sözleri şifadır. Böyle olmadığı zaman iş o kadar zordur ki deveye hendek atlatmak bundan daha kolaydır.”¹¹⁹⁸ *Mesnevî* şârihi Sarı Abdullah Efendi de (öl. 1071/1660) seyr ü sülûkun bir esası olarak mürşid-i kâmile bağlanmanın zorunluluğu üzerinde durmaktadır. O, mürşid-i kâmile intisap etmeyi seyr ü sülûkun aslî umdelerinden biri olarak telakki etmektedir.¹¹⁹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûkte bulunanların rahat edebilmesi için ihsan ve kerem sahibi birinin hanesine misafir olması gibi yüce himmetlere sahip kâmil insanlara mihmân olmaları gerektiği görüşündedir.¹²⁰⁰ Manevî bir yolculuk olan seyr ü sülûkte mürid misafir, mürşid de ev sahibi mesabesindedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, hanesine misafir olunacak mürşid iyi belirlenmelidir. Kendisine müracaat edilen müddei ve müzevvir bir sözde şeyh ise misafir konumundaki müride ikram etmek bir yana, sahip olduğu nimetleri de elinden alır. Yani müridde manevî zevk namına bir şey hasıl olmuşsa sohbet ve telkinleriyle o zevki de kaçırr. Misafirlerine aydınlık saçmak vazifesi olduğu hâlde kendilerinde olmadığı için müridlerini karanlıkta bırakır.¹²⁰¹ Anlaşıldığı üzere, Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûkte bulunacak olanların bu yola girerken son derece ihtiyatlı olmaları ve kendilerine maneviyat rehberi seçerken ince eleyip sık dokumaları gerektiğini tavsiye etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre hakikate ulaşmak seyr ü sülûk ile mümkündür.¹²⁰² Tasavvuf kitapları okuyarak kitaplardaki öğütlenenleri kendi kendine tatbik etmeye kalkışmak ile hakikate vusul mümkün değildir. Hatta kişinin dalâlete düşme olasılığı söz

¹¹⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 581.

¹¹⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 13.

¹¹⁹⁸ Süleyman Derin, *İmâm-ı Rabbânî'nin İzinde Mânevî Yolculuk* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 57.

¹¹⁹⁹ Çakmaktaş, *Sarı Abdullah Efendi'nin Hayat, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 155.

¹²⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1105.

¹²⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1106.

¹²⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1311.

konusudur. Bu hal tıp kitaplarını okuyarak hekimliğe soyunmaya benzer ki yanlış teşhis ve zararlı tedavi yüzünden ölümle sonuçlanabilecek bir netice alınabilir. Nasıl ki ustasız sanat, hocasız ilim öğrenilemeyeceği gibi mürşidsiz de seyr ü sülûk gerçekleşmeyecektir. Tâhirü'l-Mevlevî, Üveysilik yolu gibi bir istisna söz konusu olsa da seyr ü sülûk için mürşid gereklidir, der. Ona göre her sâlike bir mürşid-i hayy lazımdır.¹²⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu düşüncesi, İsmail Ankaravî'nin müridin vefat eden şeyhe değil hayatta olan şeyhe bağlanmalı şeklindeki görüşleri ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. Nitekim Ankaravî bu konuda şunları söylemektedir: “Tâlibin bir mürşid-i hayyın hizmetinde ve taht-ı teslimiyetinde olması şarttır. Mürşidden maksat mürşid-i hayy ve mürşid-i zindedir yoksa bu dünyadan dar-ı ahirete nakleden değildir.”¹²⁰⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, sâlikin seyr ü sülûkunun başlangıcında tıpkı bir cenin gibi olduğunu, birtakım ulemâ ve meşâyihın onu terbiye etse de ona ruh veremeyeceğini düşünür. O ruh, ancak mükemmil ve kâmil bir şeyhin nazarıyla verilebilir.¹²⁰⁵ Anlaşıldığı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûkun bir mürşid-i kâmil nezaretinde gerçekleşebileceği, mürşid olmadan bu manevî yolda muvaffakiyet sağlanamayacağı üzerinde durmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, maddî yolculuklarda bile evvela arkadaş bulup sonra yola çıkılması gerektiğini hatırlatarak Allah yolu demek olan manevî seferde de refîk olarak mürşid-i kâmilin refakati ve delâletinin olmazsa olmaz olduğunu düşünmektedir.¹²⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, maneviyatın lafız ve terkiplerle izah edildiğinden, yani zevkin ilim hâline getirildiğinden bahsederek, tasavvufun bilmekten ziyade tatmak olduğuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla tasavvuf kitaplarını okuyarak yetinmek asıl hedefe ulaştırmayacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, seyr ü sülûk ile bilginin ötesine geçilerek manevî zevkler tadılabilir. O, seyr ü sülûkte bulunmayan kimselerin kitaplardan öğrendiklerinin kıl ü kâlden ibaret kalacağını düşünmektedir. Onların durumunu da ömründe hiç şeker yemeyen bir kimsenin şekerin tatlı olduğunu bilmelerine benzetir. Ez cümle Tâhirü'l-Mevlevî, bir mürşid-i kâmil rehberliğinde seyr ü sülûkte bulunup ilmi zevke tebdil etmek gerektiğini savunmaktadır.¹²⁰⁷

Manevî yolculukta bulunacaklara Tâhirü'l-Mevlevî'nin nasihatleri şu minvaldedir: “Allah yolunda seyr ü sülûk kendi kendine olmaz. Mutlak bir mürşide

¹²⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 13.

¹²⁰⁴ Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, 70.

¹²⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1737.

¹²⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1382.

¹²⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1294.

ihtiyaç vardır.”¹²⁰⁸ “Ey seyr ü sülûk edecek olan; bunun için o yolun yolcularına danış. Yalnız başına harekete kalkışma ki yolun başında ayağı topal bir yolcu durumuna düşmeyesin.”¹²⁰⁹ “Ey sâlik, seyr ü sülûk esnasında adım attığın yere dikkat et ve düşünerek git ki, yürüyebilesin.”¹²¹⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, bir sâlikin ne hâlde olursa olsun seyr ü sülûkten ve Hakk'ı talep etmekten geri kalmamasını da tembih etmektedir. Hasta bir Müslüman namazı oturarak hatta durumuna göre yattığı yerden de kılabilir. Allah Müslümanın bu eksik namazını kabul eder hatta daha fazla sevap ihsan edebilir. Sâlik de çeşitli sebepler ileri sürerek seyr ü sülûkten geri kalmamalıdır. Bu manevî yola hangi hâlde olursa olsun devam etmelidir.¹²¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre seyr ü sülûk meşakkatli bir seferdir. Bu yolda sâlik, sabır ve teslimiyetten bir an olsun ayrılmamalıdır.¹²¹²

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûk esnasında birçok makama ulaşılabilceğini, bu makamlarda takılıp kalmadan bir üst makama geçmek gerektiğini belirtmektedir. Ona göre seyahate çıkan bir insan yolculuk esnasında mecburi olarak dinlenmek maksadıyla bir yerlerde kalır. Ancak menziline ulaşmak için dinlendiği meskenleri çabucak terk etmesi lazımdır. Vatan-ı hakikîden sefer ederek dünya gurbetine gelen ruh da seyr ü sülûk sırasında birçok makamı dolaşmaktadır. Ruhun gerçek vatanına ulaşması için o makamlarda eğlenmemesi gerekir. Oyalanması durumunda tıpkı hanların birine yerleşip kalan bir yolcu gibi memleketine dönmesi gecikecektir.¹²¹³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre seyr ü sülûk esnasında sâlik, yüksek makamlara ulaştığında benlik iddiasında bulunmak gibi bir tuzağa düşmemelidir. Mürşidine karşı tevazuu elden bırakmamalı; mücâhede ve riyâzat ile nefsin hevâ ve heveslerine muhalefet etmelidir.

3.3. Şeyh/Mürşid

Tasavvufta üzerinde durulan konulardan biri de mürşid kavramı ve mürşidin nitelikleri konusudur. Arapça bir kelime olan mürşid, doğru yolu gösteren, rehber demektir.¹²¹⁴ Şeyh ise lügatte önder, kabile reisi, yaşlı adam gibi anlamlara gelir.¹²¹⁵

¹²⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1735.

¹²⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 581.

¹²¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 213.

¹²¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 407.

¹²¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1399.

¹²¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1507.

¹²¹⁴ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, 350.

¹²¹⁵ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârû's-Sihâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995), 354; el-İsfahânî, *Müfredât*, 396; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 31.

Tasavvuf literatüründe şeyh/mürşid kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Şeyh yahut mürşid, Allah’a ulaşmak için yola girmiş, o yolun tehlikeli ve korkulacak yerlerini bilen, bu tecrübesiyle müridini yönlendiren, şeriatın gereklerini müridine anlatan ve onu emir ve yasaklar hususunda uyaran ve kullara Allah’ı sevdiren kişi olarak tarif edilmektedir.¹²¹⁶ Şeyh veya mürşidin en önemli görevlerinden birisi manevî hastalıkların teşhis ve tedavisidir.

Şeyhler, sohbet şeyhi, talim şeyhi ve terbiye şeyhi olarak çeşitli kategorilere ayrılır. Sohbet şeyhi, meclisinde bulunanlara tasavvufî hayatı yaşayarak, hissederek ve tadararak öğretir. Sohbet şeyhi hem vaaz ve nasihat şeklinde anlatımıyla hem de sükût ederek hal lisaniyla taliplilerini etkiler. Talim şeyhi olarak ifade edilen şeyh ise kendisine başvuranlara dinin hem zahirî hem de batınî yönünü anlatarak nefislerini kötülüklerden arındırmaları ve ahlaklarını düzeltmeleri hususunda kendilerine yardımcı olmaktadır. Bir de terbiye şeyhi vardır ki aynı zamanda sülûk şeyhi veya irâde şeyhi olarak da isimlendirilir. Terbiye şeyhi ise müridini tıpkı bir anne babanın evladını, bir öğretmenin öğrencisini, bir ustanın çırağını tedib ve terbiye ettiği gibi tedib ve terbiye eder.¹²¹⁷ Tüm bu hususlara ilaveten şeyh bazen müridini nazar ve teveccühle de eğitebilmektedir. Nitekim bunun bir örneğini Bedevîye tarikatının kurucu Ahmed el-Bedevî’de (öl. 675/1276) görmek mümkündür. O, uzun yıllar halvethanesinde zikir ve tefekkürde bulunduğu süreçte, müridlerine dünya kalamı etmeden meramını işaretle anlatmış; onların eğitimini nazar ve teveccüh ile gerçekleştirmiştir.¹²¹⁸

Tâhirü’l-Mevlevî, irşad fonksiyonu itibariyle mürşidi peygambere benzetir. Yani bir peygamberin ümmetini hidayete sevk etmeye çalışması gibi bir mürşid de müridlerini aynı şekilde irşada uğraştırmaktadır.¹²¹⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, mürşidin irşad metotlarından bahseder. Ona göre mürşid, irşada muhtaç olanları, bazen sözleriyle bazen de fiil ve hâlleriyle irşad etme kabiliyetine sahiptir. Söz, fiil ve hâl ile irşad usulü aynı zamanda Hz. Peygamber’in bir sünnetidir. Tâhirü’l-Mevlevî, hal ile eğitim üzerinde durmakta ve hal transferi için müridin kalbinin temiz olması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini de ayna örneğini vererek şu şekilde açıklar: İki aynanın karşılıklı birbirine döndürüldüğünde ikisinin de yüzeyinin temiz ve parlak olması durumunda birindeki akis

¹²¹⁶ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki’n-Nüfus*, trc. Abdullah Uçman (İstanbul: İnsan Yayınları), 407, erişim: 07 Aralık 2019; Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati’l-Fünûn*, 1: 735; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3: 346.

¹²¹⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 75-77.

¹²¹⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergah Yay., 2012), 226; Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, 200.

¹²¹⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 138.

diğerine in'ikas eder.¹²²⁰ İrşad makamındaki Allah'ın veli kullarının kalp aynası daima nurlu ve cilalıdır. Mürid de kalbini temiz tutmalı ki mürşidinin hâlinden nasip alabilsin.

Tarîkatı idare eden, müridlerini irşad ve tebliğ ederek aynı zamanda seyr ü sülûk yaptırabilen kimselere mürşid-i kâmil denilmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mürşid-i kâmil, nefsin hastalıklarını ve tedavi yöntemlerini bilen manevî bir doktordur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mürşid-i kâmil, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) manevî vârisi ve naibidir. “Kim o peygambere itaat ederse muhakkak Allah'a itaat etmiştir.”¹²²¹ âyet-i kerimesinde buyrulduğu üzere, Peygamber'in vârisi hükmünde olan mürşid-i kâmile de itaat edilmelidir.¹²²²

Tâhirü'l-Mevlevî kâmil bir mürşid ve ona olan ihtiyaç üzerinde daha çok durmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî mürşid-i kâmil karanlıkta yol gösteren bir fenere benzetir. Çocukluğunda İstanbul'da sokaklarda aydınlatma bulunmadığını, o sebeple gece dışarı çıkanların elinde mutlaka bir fener olduğunu hatırlatan Tâhirü'l-Mevlevî, karanlıkta güvenli yol alabilmek için nasıl ki bir fenere ihtiyaç hasıl oluyorsa, seyr ü sülûkte de mürşid-i kâmilin rehberliğine ve irşadına ihtiyaç vardır. Mürşid-i kâmilin irşad nuruyla her taraf aydınlanacaktır.¹²²³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre insanın tabiatında taklit etme hassası vardır. Bir mürid tâbi olduğu şeyhini taklit etmek ister. Dolayısıyla şeyhin kendisine tâbi olanları düşünerek hal ve tavırlarına daha çok dikkat etmesi gerekmektedir. Aksi durumda şeyhin hem kendisi zarardadır hem de kendisini örnek alanları zarara uğratması söz konusudur.¹²²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûke başlayan bir sâlikin mürşid-i kâmilin benliğinde ölmesi gerektiğine inanmaktadır. Mürşid-i kâmil gözetiminde seyr ü sülûkte bulunmak, hakikatte Allah'a av olmak demektir.¹²²⁵ Anlaşılacağı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, şeyhin bir “rol model” oluşuna dikkat çekmektedir. Rol model olan şeyh, hâl ve tavırlarına daha çok dikkat etmek zorundadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, sâlikin şeyhiyle mümkün olduğunca çok birlikte olmaya çalışmasının seyr ü sülûkunu ikmalde büyük rol oynayacağını düşünür. Tâhirü'l-Mevlevî, bu bağlamda “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun”¹²²⁶ emri-i

¹²²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 98.

¹²²¹ Nisâ, 4/80.

¹²²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 272.

¹²²³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 447.

¹²²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 122.

¹²²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 272.

¹²²⁶ Tevbe, 9/119.

İlâhî gereği sâlihlerle, sâdıklarla beraber olmanın önemine vurgu yapar. Bir başka ayette ise “(Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!”¹²²⁷ buyurulmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî, bu emrin ya sâlih kulların arasına girerek ya da onların kalbinde yer edinerek gerçekleşebileceği üzerinde durur. Her iki durumda da sâlih kullarla beraber cennete girme müsaadesine nail olabilmek vardır.¹²²⁸ İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) bu âyetin tefsirinde Allah’ın has kullarının zümresine dâhil olmakta ruhânî bir saadet olduğunu, onlarla birlikte cennete girebilmekte ise cismânî bir saadet olduğunu, söylemektedir.¹²²⁹

Tâhirü’l-Mevlevî, irfan ehlinden olmayan kimselerle ülfet eylemenin ömrü heder edeceğini düşünmektedir. Onun için ehlullâhın sohbetlerine devam önemlidir. Onların hikmet meclislerinde bulunarak hikmet ve hakikat talep edilmelidir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, hikmet tâlibi olanlar, sıdk ve ihlas ile talepte bulunurlarsa ehlullâhın feyizleri sayesinde mutlaka bir gün hikmet membaı olacaklardır.¹²³⁰ Onların hikmet dolu sözleri, dinleyenin hafızasına nakşolur ve orada mahfuz kalır. Çoğaldıkça da kendileri hikmet membaı hâline gelir.¹²³¹ Görüldüğü üzere Tâhirü’l-Mevlevî, Allah dostlarını anlama ve onların sohbetlerinden istifade edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre insan, kulluk etmek için yaratılmış, bu hakikat de “Ben cinleri ve insanları (başka bir hikmetle değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”¹²³² âyetiyle sabittir. O, kulluk vazifesinin hakkıyla ifa edilebilmesi için bir mürşid-i kâmile ihtiyaç duyulacağı üzerinde durmaktadır. Akıllara “Müslümanlık kitaplarda yazılı, onları okuyup anlayabilen, pekâlâ tatbik edebilir. Ayrıca mürşide ne lüzum var?” diye bir sual gelebileceğini öngörerek naklî ve aklî olarak şu minvalde cevap vermektedir. Tâhirü’l-Mevlevî, “Ey iman edenler! Allah’tan korkun, O’na yaklaştırmaya vesîle arayın ve O’nun yolunda cihad edin. Tâ ki kurtuluşa eresiniz.”¹²³³ âyetinde vesîleden maksadın mürşid-i kâmil olduğunu düşünmektedir. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin¹²³⁴ (öl. 910/1504-1505) *Mevâhib-i ‘Aliyye* tefsirinden (*Tefsîr-i Hüseyinî*) nakilde bulunarak bu âyet-i kerimede

¹²²⁷ Fecr, 89/29-30.

¹²²⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 886.

¹²²⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân -Kur’an Meâli ve Tefsiri-* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 23: 365.

¹²³⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 591.

¹²³¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 592.

¹²³² Zâriyât, 51/56.

¹²³³ Mâide, 5/35.

¹²³⁴ Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, İranlı müfessir, mutasavvıf ve şair olarak tanınmaktadır. Tefsir, tasavvuf ve edebiyat başta olmak üzere çeşitli sahalarda yazılmış eserleri bulunmaktadır. Adnan Karaismailoğlu, “Hüseyin Vâiz-i Kâşifî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 16-18.

insanların felah bulması için “iman, takvâ, vesîle ve mücâhede” olmak üzere dört şartın zikredildiğini söylemektedir.¹²³⁵ Kurtuluşa ermek için zikredilen şartlardan vesîleden murad ise bir mürşid-i kâmile intisab etmektir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin mürşidin lüzumuna dair getirdiği bir başka naklî delil ise “Eğer bilmiyorsanız, zikir ehlinden sorun.”¹²³⁶ mealindeki âyet-i kerimedir. Tâhirü'l-Mevlevî ehl-i zikirden maksadın ehl-i kitap olduğunu vurgulamakla beraber şu tevilde bulunmaktadır: “Âyetin hususiyeti ondan umumi bir meal çıkarmaya mâni değildir. Örfümüzde ise ehl-i zikir denildiğinde şeyhler ve dervişler anlaşılmaktadır.”¹²³⁷

Tâhirü'l-Mevlevî mürşidin gerekliliğini aklî cihetten ise şu şekilde mütalaa etmektedir: Beden ilminin âlimleri doktorlardır. Her bir doktor kendi branşında ihtisaslaşmakta ve başka alanlara girmemektedir. Her doktorun teşhisi de aynı olmamaktadır. Yanlış tedavi uygulanması durumunda hastalığın artma riski de bulunmaktadır. Bu sebeple zaman zaman kendilerinden daha üstün tıp ustalarına müracaat etmeleri kaçınılmazdır. İslam dinindeki itikad ve amelden bahseden kitaplar da tıbbî eserler gibidir. Nasıl ki bir doktor tıbbî tavsiyeleri bilmekle yetinmeyip tatbikat ve tecrübe ile teşhiste meleke peyda ediyorsa, bir din âlimi için de yalnız dinî kitapları okuması yeterli olmaz. Dinî kitapları okumak suretiyle halkın ahlakî hastalıklarına çözüm sunamazlar. Ahlak tedavisini yapacak kimse tabib-i manevî olan mürşid-i kâmidir.¹²³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ahlak hastası ve manen yaralı olanların kendi kendilerini tedavi etmeleri mümkün olmayıp mutlaka tasfiye-i ahlak hekimi olan bir mürşid-i kâmile başvurmaları gerekmektedir. “Bıçak kendi sapını yontamaz” sözü de bu hakikati yansıtmaktadır. Bıçak başka şeyleri kestiği hâlde kendi sapını kesemediği gibi manen hasta olan bir kimse kendi kendini tedavi edemez.¹²³⁹

Tâhirü'l-Mevlevî tasavvuf yolunu ve onun yolcularını bir kervana benzetir ki bu kervan Allah yolunda yol almaktadır. Zahiri bir seferde menzile sağlıklı ulaşmak adına mutlaka bir kılavuza ihtiyaç olduğu malumdur. Maneviyat yolunun yolcusu konumundaki sâlikin manevî yolda tehlikelerden arınarak güvenli bir şekilde mesafe kat edebilmesi de bir rehber eşliğinde mümkün olacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî, manevî yolculukta rehberlik

¹²³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 313.

¹²³⁶ Enbiyâ, 21/7.

¹²³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 313.

¹²³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 314.

¹²³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1490.

yapacak kişinin mürşid-i kâmil olduğunu açıklar. Mürşid-i kâmilsiz çıkılan bir yolculukta arzulanan hedefe ulaşmak zor olacaktır.¹²⁴⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, kâmil bir şeyhin yakın olsun uzak olsun mürîdinin her hâlden haberdar olduğuna inanmaktadır. Eğer haberdar değilse o şeyhin kâmil olmadığını iddia etmektedir. Her asırda veliyy-i kâmil bulunduğuna da dikkatleri çekmektedir. Peygamberlerin mucizesi gibi velîlerin kerametinin de hak olduğuna inanan Tâhirü'l-Mevlevî, mürşid-i kâmilin mürîdin halinden haberdar olmasını bir kerâmet olarak değerlendirmektedir.¹²⁴¹ O, “mürşid denilince mürşid-i kâmil, mürîd denilince de mürîd-i sâdık anlaşılmalı”¹²⁴² diyerek zamanındaki müddei müteşeyyihlere ve samimi olmayan mürîdlere itibar edilmemesini istemektedir. Samimi bir niyet ile yola çıkıldığında mürşid-i kâmilin bulunacağına ve maneviyat sahasında yol almanın mürşid-i kâmil eliyle olacağına inanmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Ziyâ Paşa'nın “Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanursın?”¹²⁴³ dediği gibi tarikat kıyafeti giymiş her şeyh gerçek manada şeyh olmayabilir. Sîreti suretine uymayan birtakım kimselerin şeyhlik iddiasında bulunduklarına dikkat çeken Tâhirü'l-Mevlevî, bu kimselere itibar edilmemesini ister. Çünkü sahte bir şeyhe tâbi olmak, körden kılavuzluk beklemekle eş değerdir.¹²⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, bazı kimselerin seyr ü sülûk yolunda henüz çocukluk döneminde olmasına rağmen şeyhlik iddiasında bulunmasına karşı çıkararak bu kimselere intisab etmenin neticesinin sapıtma ve helak ile sonuçlanacağını söylemektedir. Ehil olmayan bir kimsenin dünyevî makam ve mevkilere getirilmesi insanlar için birçok zarara sebep olacaktır.¹²⁴⁵ Manevî bir makam olan şeyhlik makamı da tıpkı bunun gibidir. Ehil olmayan birisinin şeyhliğe soyunması müntesiplerine faydadan çok zarar verecektir.

Tasavvuf tarihine bakıldığında şeyhlik iddiasında bulunanlar ta ilk dönemlerden itibaren var olmuştur. Bu minvalde tasavvuf literatüründe hem mükemmel hem de mükemmil olması gereken şeyhin nitelikleri üzerinde genişçe durulduğu görülmektedir.

¹²⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 377.

¹²⁴¹ Şeyh, mürîdin her hâlden haberdar mıdır? şeklindeki bir suale günümüz tasavvuf akademisyenlerinden Haksever'in cevabı özet olarak şu minvaldedir: “Kâmil mürşidler, rabitası güçlü olan mürîdlerinin hâllerinden haberdar olabilirler. Ancak bu durum, Allah'ın bir lütfu olarak kabul edilir, Allah dilemezse böyle bir şey meydana gelmez. Yani lütuf ve ikramın şeyhten değil Allah'tan olduğunun bilinmesi elzemdir.” Detaylı bilgi için bk. Ahmet Cahid Haksever, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri* (İstanbul: KDY Akademi, 2021), 119-121.

¹²⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 354.

¹²⁴³ Ziyâ Paşa, *Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend*, 5. Bs (İstanbul: Şule Yayınları, 2017), 107.

¹²⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 427.

¹²⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 374.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin (öl. 279/909) “İki yüzden fazla şeyhe (?) hizmet ettim, bunların içinde örnek alınma ve rehber edinme niteliğine sahip ancak yedi kişiyi gördüm.”¹²⁴⁶ şeklindeki beyanatı oldukça manidardır. Bu husus, şeyh olarak tercih edilecek kimsenin iyi araştırılması gerektiğinin bir göstergesidir.

3.4. Mürîd ve Sâlik

Mürîd kavramı, Arapça bir kelime olup sözlükte irade eden, irade sahibi¹²⁴⁷ gibi manalara gelmektedir. İstilah anlamı ise kemâle ulaşma arzusu ile Allah'a vuslatı arzu eden, iradesini Hakk'ın ve şeyhinin iradesine teslim eden kişi¹²⁴⁸ şeklindedir. Sâlik ise manevî bir yola giren, tarikatlardan birine intisap eden mürîd¹²⁴⁹ manasına gelir.

Tâhirü'l-Mevlevî, sâlik, meczûb, sâlik-i meczûb ve meczûb-ı sâlik kavramlarından bahseder. Sâlik, tarîkata yeni girmiş, mübtedidir. Meczûb, cezbeye kapılan, fenâ ve istiğrak denizine dalıp oradan kurtulamayan, kendine gelemeyen kimsedir. Sâlik-i meczûb önceden sülûk eden ve sonradan cezbeye tutulan kişidir. Meczûb-ı sâlik ise cezbesi önce olan belki de o cezbe vesilesiyle sülûka yönelen kişidir. Meczûb-ı sâlik, sâlik-i meczûbdan üstündür. Çünkü sâlik-i meczubun bir gayreti söz konusu iken yani mücâhede ve riyâzet neticesinde Allah'ın rızasına nail olurken; meczûb-ı sâlikin Allah'ın lütuf ve ihsânıyla rızâ-yı Îlâhiye nail olması mevzubahistir.¹²⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, tarikat erbabının kâmil kişileri meczûb-ı sâliklerden olup kendisine uyulacak kişiler bu sınıftan kimselerdir.¹²⁵¹

Tâhirü'l-Mevlevî, sâlik kavramını “tarîkata yeni girmiş, benliği henüz zail olmamış derviş” şeklinde tanımlamaktadır.¹²⁵² Sâlik mübtedidir, yani acemidir. Tâhirü'l-Mevlevî sâlikin bir müddet hevâ ve hevesine terk edilmesi gerektiğini savunur. Çünkü birdenbire konulacak yasağın nefsin hırsını artıracığı görüşündedir. Sâlik zaman içerisinde o heveslerin münasebetsiz olduğunu anlayacak ve onlardan bıkip vazgeçecektir. Tâhirü'l-Mevlevî, Mekke'nin fethinden sonra Safvân b. Ümeyye'nin (öl. 41/661 [?]) Hz. Peygamber'den Müslüman olmak için iki ay süre talep etmesini ve Hz. Peygamber'in de “sana dört ay mühlet veriyorum” demesini, sâlikin bir müddet nefsiyle baş başa bırakılması gerektiği düşüncesine örnek olarak sunar. Ona göre bu süre, nefsin

¹²⁴⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 154.

¹²⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 235; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 2: 556; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 321.

¹²⁴⁸ el-Kâşânî, *Istilâhâtü's-sûfiyye*, 154; Seyyid Muhammed Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 1037.

¹²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10: 442; el-İsfahânî, *Müfredât*, 349.

¹²⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 228.

¹²⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 136.

¹²⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 136.

bir müddet hevâ ve hevesine terki demektir. Nitekim Safvân b. Ümeyye de küfür ve şirkin kötülüğünü anlayarak henüz kendisine verilen süre dolmamışken Müslüman olmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî Allah yolu demek olan tarikatlardan birine girmek gerektiğini düşünür. Her tarîkata giren Allah'ı bulacak diye bir kaide yoktur. Yani tarîkata girmiş her sâlikin hakikate erişemeyeceği; ancak avam derecesinden daha yüksek bir dereceye ulaşacağı muhakkaktır. Çünkü sâlik, zahiren de olsa bir terbiye ve irfan elde etmiş, bu yola hiç girmemiş kimseden mertebe olarak daha üstün konuma gelmiştir. Mevlânâ'nın lisanından “uçan bir kuş gök yüzüne çıkamasa bile zeminden uzaklaşmış olur” sözü bu gerçeği anlatmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, “Günün birinde bütün insanları, imamlarıyla çağıracağız. O gün kime kitabı sağdan verilirse onlar kitaplarını en küçük haksızlığa uğratılmaksızın kendileri okuyacaklardır.”¹²⁵³ âyeti kerimesi mucibince bir veliye bende olmak, bir tarîkata intisap etmek yani ehl-i tarîk zümresi arasında bulunmak ahirette bir kurtuluş sebebi olabilir.¹²⁵⁴

Sâlikin nitelikleri konusu Tâhirü'l-Mevlevî'de büyük yer tutmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir sâlik; “Sevdiklerinizden (Allah yolunda) infak ve tasadduk etmedikçe asla iyiliğe ermiş olmazsınız.”¹²⁵⁵ âyet-i kerimesi muktezasınca malını, mülkünü hatta cismini ve hayatını feda etmekten geri durmamalıdır.¹²⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kim Allah'ın sevgilisi olmak istiyorsa Allah yolunda fedakarlıkta bulunmalıdır. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda infak etmedikçe gerçek iyiliğe erişemezsiniz.”¹²⁵⁷ emr-i İlâhîsinde olduğu gibi Allah yolunda atılacak adımlar Cenâb-ı Hakk'ın rızasını ve sevgisini kazanmaya vesile olacaktır.¹²⁵⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, sâlikin benlik iddiasından kurtulmadığı müddetçe manen yol almasının mümkün olmayacağı görüşündedir. Bu görüşünü de Hz. Mevlânâ'nın şu sözleri ile desteklemektedir: “Halk arasında meşhur olmak ve onların hürmetini kazanmak seyr ü sülûkte sağlam bir benttir. Sâlikin manen ilerlemesine engel teşkil eder. Seyr ü sülûkte bu bağ, tıpkı demir bir pranga gibidir.”¹²⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mevhum benliğin zail olması ile manevî kemâlât peyda olacaktır. Beden fânî olunca, maddî varlık kalmayınca ruh yükselişe geçecektir.¹²⁶⁰

¹²⁵³ İsrâ, 17/71.

¹²⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 835.

¹²⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/92.

¹²⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 226.

¹²⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/92.

¹²⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1447.

¹²⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:199.

¹²⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1376.

Tâhirü'l-Mevlevî bir sâlikin tıpkı bir gölge gibi mütevazı olması gerektiğini, benlik iddiasında bulunmaması gerektiğini salık verir.¹²⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, İlâhî tecellilere mazhar olan bir sâlikin mahv ve sahv hâllerini yaşadığından bahsetmektedir. Ona göre, tecellî-i İlâhî sâlikin sıfatında ve zatında zuhura gelince onun enâniyyeti ve hüviyeti tamamıyla mahv ü müstağrak olacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî bu hâldeki sâlikin durumunu, güneşin ziyasına maruz kalıp görünmez hâle gelen yıldıza benzetir. Bu durumdaki bir sâlikin hisleri, aklı ve ilmi özetle her şeyi o tecellînin etkisiyle fenâ bulmaktadır. Sâlikin mahv hâlinde çıkıp kendine gelmesi ve hüviyetini idrak etmesi sahv halini yaşamaya başlaması anlamında gelmektedir.¹²⁶² Güneş battığında yıldızların ortaya çıkışı gibi sâlikin şuuru, aklı ve ilmi avdet eder. Tâhirü'l-Mevlevî, İlâhî tecellîleri sâlik için büyük bir lütuf olarak görmektedir. O sâlikin böyle bir hâle mazhar olması durumunda Allah'a hamd ü senâ etmesi ve ikinci bir hayat verdiği için şükürde bulunması gerektiğini düşünür. Çünkü onun anlayışına göre, sâlikin ölmeden evvel ölmesi, mahv ve fenâ mertebesine ermesinin bir zuhuru olarak görülmektedir.¹²⁶³

Tâhirü'l-Mevlevî, mürîdin mürşidi ile olan ilişkisine de değinmektedir. Ona göre mürşid-i kâmil bir manevî doktordur. Nasıl ki bir hasta hastalığını gizlemeden doktora anlatıyorsa, mürid de manevî hastalıklarını mürşidine olduğu gibi anlatmalıdır. Nefsani hastalıklardan kurtulmak ve hakikî şifa bulmak istiyorsa mürşidinden hiçbir şeyi gizlememesi gerekmektedir.¹²⁶⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, mürid-şeyh ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair de çeşitli yaklaşımlarda bulunmaktadır. O, intisab edilecek şeyhin mürşid-i kâmil olması gerektiğinin altını çizdikten sonra bir mürîdin samimi bir niyetle arayışa çıkması neticesinde kâmil bir şeyhi bulabileceğini düşünür. Mürîd, kâmil bir niyet ve içtenlikle mürşid-i kâmile intisab etmeli ve bağlandığı şeyhe hüsn-i zann beslemelidir. Tâhirü'l-Mevlevî, bu davranış biçimini, mürîdin mürşidine karşı uygulaması gereken bir edep olarak yorumlamaktadır.¹²⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir mürid ilmen ve mevki olarak yüksek derecede olsa bile mürşidine karşı itaatkâr olmalı, itiraz ve inkâra kalkışmamalıdır. Mürşidin sözlerine ve fiillerine kalben dahi itiraz edilmemelidir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mürşidine lisânen ve kalben itirazda bulunan bir mürşidin artık onun yanında kalmaması gerekir. O, şeyhe yapılan itirazı, şeyhe hizmetten ayrılığı

¹²⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 716.

¹²⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1700.

¹²⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1701.

¹²⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 130.

¹²⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 357.

gerektiren bir davranış olarak görür.¹²⁶⁶ Şeyhin hareketlerinde aklın ermediği bir şey görüldüğü durumda, hemen itiraz ve inkâra kalkışmak, hatta zihinden geçirmek doğru değildir. Sebebi anlaşılincaya kadar teslimiyetten taviz verilmemeli ve sükût ederek hikmetinin anlaşılacağı zaman beklenmelidir.¹²⁶⁷

Tasavvuf tarifleri içerisinde “Tasavvuf itirazı terk etmektir.”¹²⁶⁸ şeklindeki tanım da mürid-mürşid ilişkisiyle ilgili olup müridin mürşidine karşı itirazı terk etmesi gerektiğinin bir göstergesidir. İmam Gazzâlî de bu konuya dair şunları söylemektedir: “Mürid, gözleri görmeyen bir kimsenin, nehir kenarında kendisine yardım eden adamı izlemesi gibi şeyhini izlemeli, ona sımsıkı sarılmalı, bütünüyle teslim olmalı, hiçbir hususta muhalefet etmemelidir.”¹²⁶⁹ Mürid, mürşidine itiraz etmez veya “Niçin?” diye sormaz. Mürid-mürşid ilişkisinde istifade için istenen temel unsur güven ve sevgidir. Müridden şeyhine tam bir teslimiyetle bağlanması beklenir. Ancak sınırları belli olmayan bir teslimiyet birtakım suistimalleri beraberinde getirmiştir. Bu noktada şeyhe teslimiyetin ölçüsü, dinin emir ve nehiyleri kapsamında olmalıdır. Kitap ve sünnete uygun söylem ve davranışlar karşısında şeyhe teslimiyet söz konusu olup aksi durumdaki bir tavır tasavvufun kabul etmediği bir davranıştır.¹²⁷⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, bir mürîdin mürşidine karşı takınması gereken tavır olarak, mürîdin mürşidini sevmesi, ondan korktuğu için değil sevdiği için taliminde bulunması gerektiğini söyler. Mürîd şeyhe intisab ettiği zaman onu kalbinin mahbubu ittihaz eylemelidir. Mürşidin emirlerini, nasihatlerini yerine getirme hususunda âşıkâne bir haz duymalıdır. Hatta ondan bir dakika bile ayrılmayı kendisi için bir işkence olarak bilmelidir. Mürîd, bu hâli daha da ileri bir boyuta taşıyarak fenâ fi'ş-şeyh mertebesine ulaşmalı, kendisini şeyhinde görmelidir.¹²⁷¹

Tâhirü'l-Mevlevî seyr ü sülûkunu tamamlamamış, kemâl kesp etmemiş bir mürîdin mürşidinden ayrıldığındaki durumunu, sütten henüz kesilmemiş bir çocuğun ekmek yemeye çalışmasına benzetir. Yani çocuk henüz ekmek yiyecek kadar büyümemiş, olgunluğa erişmemiştir. Süt içmesi gerekirken ekmek yemeye çalışması belki ölümüne sebep olabilir. Tâhirü'l-Mevlevî, bu durumdaki mürîd için başka bir misal olarak da kanat tüyleri henüz çıkmamış bir kuş yavrusunun uçmaya çabalamasını gösterir. Henüz yavru

¹²⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1393.

¹²⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1394.

¹²⁶⁸ Abdurrahmân Câmî, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds* (Tahran: y.y., 1370), 316.

¹²⁶⁹ İmam Gazzâlî, *İhyâ u Ulûmiddîn*, 3: 73.

¹²⁷⁰ “Şeyhe Teslimiyette Ölçü Nedir?” sorusu hakkında değerlendirme için bk. Haksever, *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, 72-78.

¹²⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 354.

olan bu kuşun uçuş hevesi kedilere lokma olmasıyla neticelenebilir. Dolayısıyla bir müridin kemâle ulaşmadan şeyhinden ayrılması, sohbetlerinden mahrum kalması aynı akıbete uğramasına neden olabilir. Tâhirü'l-Mevlevî, mürid gözetiminde seyr ü sülûkunu tamamlayan bir sâlikin müridinden müstağni bir hâle gelebileceğini düşünmekte ve o vakit sâlikin kendi başına inzivaya çekilebileceğini söylemektedir.¹²⁷²

Tâhirü'l-Mevlevî, bir tarîkattan kopan, mürid-i kâminden uzaklaşan kimselerin hâlini ağaçtan kesilen bir dala benzetir. O dal her ne kadar ilk kesildiğinde bir müddet tazeliğini muhafaza etmiş olsa da daha sonra yaprakları solacak, suyu çekilecek ve kuru bir çalı hâlini alacaktır.¹²⁷³

3.5. Mücâhede ve Riyâzet

Sözlükte harp etmek, dövüşmek, mücâdele etmek anlamına gelen mücâhede, Hakk'ın rızasını kazanmak için nefse savaşmaktır.¹²⁷⁴ Mücâhede, nefse karşı cihâd-ı ekber olarak görülmektedir. Mücâhedenin takva sahibi olmak, istikamet üzere yaşamak ve keşf ve ilham sahibi olmak üzere üç gayesi bulunmaktadır.¹²⁷⁵ Riyâzet ise nefsin terbiye ve ıslah edilmesi için onu zor ve ağır işler yapmaya alıştırmaktır.¹²⁷⁶ Mücâhede, Allah'ın emrettiği şeyleri ifa etme hususunda nefsin direnci kırılıncaya kadar nefsi terbiye etmekten vazgeçmemektir. Kısacası nefsin istemediği şeyleri yapmak mücâhededir. Riyâzet ise nefsin istediği şeyleri yapmamaktır. Yani nefsi eğitmek için onu birtakım tabii ve meşru arzularından mahrum bırakmaktır.¹²⁷⁷

İmam Kuşeyrî'ye göre, mücâhede tasavvuf yolunun yani seyr ü sülûkun olmazsa olmaz bir şartı olarak görülmektedir. Bu nedenle bu manevî yolculuğa çıkacak olanlarda mücâhede eksik ise onlar bu yolun kokusunu dahi alamazlar. Kuşeyrî'ye göre mücâhedenin aslı ve esası, tıpkı bir bebeğin sütten kesilmesi gibi nefsin isteklerine son verilmesi ilkesine dayanmaktadır.¹²⁷⁸

Tâhirü'l-Mevlevî mücâhedenin “uğraşmak” manasına geldiğini ifade eder. Yani nefsle uğraşmak, ona karşı mücadele vermek, mücâhede olarak ifade edilmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mücâhede, “nefsin arzularına mukavemet ve muhalefet

¹²⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 367-368.

¹²⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 507.

¹²⁷⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 345.

¹²⁷⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 348.

¹²⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 399.

¹²⁷⁷ Abdürrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 2. Baskı (Bursa: Bursa Akademisi, 2017), 218.

¹²⁷⁸ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 308.

etmek”¹²⁷⁹ olarak tarif edilir. Mücâhede, her şahsa göre farklılık arz etmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, Hak yolunda mesafe almak isteyen bir sâlikin mücâhedesı, kâmil bir mürşid tarafından tarif edilmelidir. Çünkü düşmanla cenk edecek bir askerin vazıfesi, kumandan tarafından belirleniyorsa; hastalıkla uğraşan bir hastanın neler yapması gerektiğı doktor tarafından tayin ediliyorsa; nefisle mücadele edecek sâlikin mücâhedesı de mürşidin tarif ettiğı şekilde ve mürşid rehberliğinde gerçekleşmelidir. Tâhirü’l-Mevlevî, kitaptan okumak suretiyle kendi kendine mücâhedeye kalkışanları, aklına estiğı gibi hareket eden bir askere veya kendi kendine tedaviye yeltenen bir hastaya benzetmektedir ki ona göre bu tehlikeli bir işe girişmektir.¹²⁸⁰

Tâhirü’l-Mevlevî, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Tebûk Gazvesi’nden dönerken buyurduğı “küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.”¹²⁸¹ hadis-i şerifini naklederek nefisle cihad etmenin büyük bir mücâhede örneğı olduğunu ifade etmektedir. O, daha çok mücâhedenin bâtinî yönü üzerinde, yani nefisle cihad boyutu üzerinde durmaktadır.

“Bizim yolumuzda cihad (mücâhede) edenlere (iç ve dış düşmanla savaşanlara) gelince, elbette biz onlara (bize götüreceğ) yollarımızı gösteririz.”¹²⁸² âyet-i kerimesini aktaran Tâhirü’l-Mevlevî, mücâhedenin yani Allah yolunda fedakârlık yapmanın neticesinin hidayete erişmek olduğunu söylemektedir.¹²⁸³ O, mücâhede etmekten bir an bile olsa geri kalınmaması gerektiğine inanmaktadır.¹²⁸⁴ Mücâhede sırasında vücud zayıf düşerken ruh kuvvet kazanmaktadır.¹²⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî’nin riyâzet anlayışını, nefsin maddî lezzetlerden kesilerek manevî lezzetleri elde etmesini sağlamak şeklinde özetleyebiliriz. O, bir sâlikin mücâhede ve riyâzet ile maddiyatını zayıflatması durumunda maneviyatta yükselebileceğine ve İlâhî feyzlere nail olabileceğine inanmaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, mücâhede gerekli bir seyr ü sülûk vasıtasıdır. Ona göre, ruhun saf hâle getirilebilmesi için mücâhede ve riyâzete tâbi tutulması gerekmektedir. Nasıl ki altın veya gümüş saf hâle gelebilmesi için bir pota içerisinde eritilerek içerisine karışan madenlerden arındırılıyorsa, ruh da mücâhede ve riyâzet ile arazlardan arındırılır

¹²⁷⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 720.

¹²⁸⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:187.

¹²⁸¹ Suyûtî, *Câmiu’s-sağîr*, 2: 73.

¹²⁸² Ankebût, 29/69.

¹²⁸³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:303.

¹²⁸⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 667.

¹²⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:303.

ve tertemiz bir cevher hâlini alır. Ruhun şeytânî ve nefsânî tüm istek ve arzuları ancak mücâhede ve riyâzet neticesinde zail olur.¹²⁸⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Mevlânâ'dan mülhem olarak insan bedeninin içinde bir hazinenin gizli olduğundan bahseder. O hazinenin elde edilmesi, bedenin mücâhede ve riyâzete tâbi tutulması ile mümkün olacaktır. Bu suretle insan “ölmeden evvel ölmek” sırrına mazhar olur, fânî bir varlığa bağlanmaktan kendisini muhafaza eder ve Rabbânî bir hazine olan bâkî hayata kavuşur.¹²⁸⁷

Tarîkatta ilerlemek için mücâhedenin lüzumuna işaret eden Tâhirü'l-Mevlevî, “insan otomobile binse oturduğu yerde sarsılmaktan hâli kalmaz. Manevî sefer ise herhalde otomobil yolculuğundan ehemmiyetsiz değildir.”¹²⁸⁸ ifadelerine yer vererek mücâhedenin hem zorluğuna hem de fedakârlık isteyen bir süreç olduğuna vurgu yapmaktadır. O, söylemleriyle manevî tekâmül için mücâhedenin ne kadar önemli olduğunun altını çizmektedir. Ona göre mücâhede olmadan ilerlemek ve yükselmek nadiren vuku bulur.¹²⁸⁹ Nadir hâller genel kaideyi bozmayacağı için maneviyat yolunda mesafe almak için mücâhede, olmazsa olmazdır.

Tâhirü'l-Mevlevî ebedi nimetlere kavuşmak için buradaki nimetlerden kendini mahrum etmek gerektiğini düşünür. Cennetin daimî nimetlerini her kim istiyorsa nefisle mücâhede etmelidir. Nefsin arzularına muhalefet şarttır.¹²⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, az yeme üzerinde sıklıkla durmakta; karın tokluğunun maneviyata menfî tesirini hatırlatmaktadır. O yeme içmenin zaruret ölçüsünde olması gerektiğine inanır. Yemekte ölçü kaçırılmamalı, mümkün olduğunca azaltılmalıdır. Yemek yemenin yaşamak için olduğunu, yaşamanın yemek için olmadığını savunur.¹²⁹¹ Ona göre bir kimse zevk için yiyip içiyorsa, onun maneviyattan nasip alması güçleşir. O, dünya nimetlerinden haz duyan, lezzet alan kimsenin manevî nimetlerden lezzet bulamayacağını belirtir.¹²⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, vücuda alınan besinlerin gayesinin Cenâb-ı Hakk'a ibadet edecek kadar kuvvet ve kudret bulmak için olduğunu söyler.¹²⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre fazla yemek hem bedene hem de ruha sıkıntı verecektir.¹²⁹⁴ Yemek sarhoşu olanların fikir kanadının hareket etmeyeceğine değinen Tâhirü'l-Mevlevî, fikir kanadını açmadan,

¹²⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 187.

¹²⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 666.

¹²⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:414.

¹²⁸⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:414.

¹²⁹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 719.

¹²⁹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1350.

¹²⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 101.

¹²⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 784.

¹²⁹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1826.

manevî manada yükselmenin güç olduğunu söylemektedir. O, yemek sarhoşu olanların midelerini tıka basa doldurduğunda kendisini bile fark edemeyeceğinden ve sızıp kalacağından bahseder. Onların durumu, hissiz ve hareketsiz bir duvar gibidir.¹²⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, tıka basa doldurulmuş bir midenin, sahibine uyku vereceğini söyler. Bu aşamada gece hırsız olan şeytanın da devreye gireceğine işaret ederek bu kimsenin gece ibadeti için kalkması bir tarafa belki yatsı namazını da kılmadan uyuyacağını belirtmektedir.¹²⁹⁶ Görüldüğü üzere o, midenin tıka basa doldurulmasının kişiyi ibadetlerinden alıkoyacağını söylemek istemektedir.

XVIII. yüzyıl mutasavvıflarından Kösec Ahmed Trabzonî de açlığı, riyâzet ve mücâhedenin esası olarak kabul etmektedir. O, açlığın bedeni zayıflattığını ne nefse ıstırap veren bir durum olduğunu düşünmektedir. Ona göre nefis, sahibine ancak açlığa mahkûm edildiğinde itaat edecektir. Özetle az yemek, nefisle mücadelede başarı elde etmede ve onu itaate sevk etme hususunda önemli bir uygulamadır.¹²⁹⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, mücâhedenin gerekliliği ve zorluğu sadedinde nefsin en büyük düşman olduğunu, bu nedenle nefisle cihad etmenin düşmanla cihad etmekten daha zor olacağını şu örnekle açıklamaktadır: “Nefs düşmanların en adavetlisidir. Çünkü insana en yakınıdır. Tıpkı bir ev dâhilindeki hırsıza benzer. Evin kapısı kilitlenir, pencerelerine demir parmaklık takılır. Hariçten yapılacak bir taarruza karşı ihtiyatlı bulunulur. Fakat ya hırsız dâhilden olursa, maazallah ya aile efradından bulunursa? Onunla uğraşmak, onu o kötü huyundan vazgeçirmek ne kadar müşküldür. Bu böyle olduğu gibi nefsi ıslah için çalışmak ve yola getirmek de pek zordur.”¹²⁹⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mücâhede, seyr ü sülûk ile gerçekleşir.¹²⁹⁹ Meşakkatsiz sefer olmadığı gibi mücâhede olmadan seyr ü sülûk olmaz.¹³⁰⁰ Ona göre, mücâhedeye devam edilmeli, tahammül gösterilmeli ki nefis, nefis-i emmâreden kurtularak yüксеlebilsin.¹³⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, mücâhede ve riyâzet ile nefsin hevâ ve hevesi zayıf düşecektir. Nefsin zayıf düşmesine karşılık uzviyette bir canlılık meydana gelir. Tâhirü'l-Mevlevî bu konuda Hz. Mevlânâ'nın hayatına bakılmasını ister. Hz. Mevlânâ riyâzete müdavim olup birkaç günde bir iftar etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî onun

¹²⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1350-1351.

¹²⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1708-1709.

¹²⁹⁷ Öncel Demirdağ, *Kösec Ahmed Trabzonî Hayatı, Eserleri, ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara: İlâhiyât, 2017), 235.

¹²⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 719-720

¹²⁹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2:828.

¹³⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3:1399.

¹³⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3:1406.

bu hâline bakılınca normalde güçten kesilmiş olması gerektiğini düşünenlerin olabileceğine işaret etmekte ve aslında bu düşüncenin doğru olmadığını söylemektedir. Çünkü Mevlânâ, saatlerce semâ edebilecek kuvvete sahiptir.¹³⁰² Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, mücâhede ve riyâzet ile hem manevî olarak hem de maddî olarak kuvvet hasıl olunacağını düşünmektedir: “Mücâhede ile tahliye-i bâtın ve tasfiye-i nefis etmiş olunur.”¹³⁰³ “Mücâhede ile fenâyâ erişenler, bekâ âleminde ebediyen ve her türlü manasıyla yaşayacaktır.”¹³⁰⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, mücâhedenin manevî faydalarından da bahseder. Ona göre manevî hâllerin ortaya çıkması ibadet, mücâhede ve riyâzet ile mümkündür.¹³⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mücâhede ve riyâzet ile nefis letâfet kazanacaktır.¹³⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, mücâhede ve riyâzetin bedendeki kesâfetin sâfiyet kazanması için olduğunu, matlup hasıl olduktan sonra vasıtaya ihtiyaç olmadığını düşünür.¹³⁰⁷ O, ruh sâfiyet kazandığında, tüm kötü düşüncelerden ve günah kirinden arındırıldığında, mücâhede ve riyâzet vasıtasına gerek kalmayacağını söylemek istemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî; “mücâhede ve riyâzet, seyyiât-ı ahlâkiyyenin hasenata tebeddülü içindir” ifadelerini kullanarak tarikatlar içerisinde seyr ü sülûkun unsurlarından olan mücâhede ve riyâzetin kişinin kötü ahlaktan güzel ahlaka dönüşümündeki etkisine dikkat çekmektedir. Mücâhede ile ahlâk-ı seyyie koparılıp atılırsa, manevî bir fetih nasip olacaktır.¹³⁰⁸

İrşad makamında olanlar, müridlerini kabiliyetlerine göre terbiye etmelidir. Tıpkı yılan gibi başkasına zarar verecek tabiattaki insanlar mücâhedeye tâbi tutulur ve mücâhede ile kötü ahlaktan arındırılır. Öncesinde yılan gibi insanlığı zehirleyerek insanlığın düşmanı olanlar, artık mücâhede ile insanlığın dostu ve hizmetkârı olmuştur.¹³⁰⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mücâhede ve riyâzet ile insanın hevâ ve hevesi zayıf düşmekle beraber uzviyeti kuvvet bulur.¹³¹⁰ O, riyâzetin maddî olarak zafiyete sebebiyet vermeyeceğini, aksine riyâzet ehli bir kişide kuvvet hasıl olacağını düşünmektedir.

¹³⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1348.

¹³⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 994.

¹³⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1093.

¹³⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:187.

¹³⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 30.

¹³⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 393.

¹³⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 409.

¹³⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1142.

¹³¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1348.

Ramazan ayını misal olarak vererek bir ay oruç tutulmasına karşın daha kuvvetli ve afiyet içerisinde bayrama ulaşıldığına dikkat çekmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, seyr ü sülûk aşamasında mücâhede ve riyâzet ile nefsini öldürebilenleri, yani nefsin isteklerini susturabilenleri “mücâhede şehitleri” olarak nitelendirir. Bu kimseler iradelerini Hakk'ın iradesine teslim etmişler, Allah tarafından manevî gıdalarla rızıklandırılmaktadırlar.¹³¹¹ Harp esnasında düşman kurşunuyla can verenler şehit olduğu gibi, “ölmeden evvel ölmek” sırrına erenler, mücâhedeleriyle “meyyit-i seyyâr” hâline gelirler ve şehit sayılırlar.

Tâhirü'l-Mevlevî mücâhede şehitlerinin harp şehitlerine takdim edildiğine ve mukayese edildiğinde ilkinin daha üstün olduğuna dair görüşler olduğunu ifade etmekte, kendisi de mücâhede şehidinin daha üstün olduğunu savunmaktadır. Şeyh Ebû Saîd Fazlullâh b. Ebi'l-Hayr (öl. 440/1049)'ın rubaisinden mealen aktardığı şu sözler mücâhede şehidinin önemine ve faziletine dairdir: “Gazi şehadet yolunda uğraşıp durmaktadır. Ancak aşk-ı İlâhî şehidinin kendisinden daha faziletli olduğundan gafildir. Ahirette bir mücâhede şehidi ile harp şehidi nasıl müsavi olur ki birini düşman, birini dost, yani Allah öldürmüştür.”¹³¹²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre seyr ü sülûk esnasında yapılan mücâhedenin neticesi hayırlıdır. O, Hz. Yusuf'un (a.s.) kuyuya atılmasını, köle olarak satılmasını ve zindana düşmesini bir mücâhede örneği olarak değerlendirir. Bu esnada cism-i şerifi zayıflamıştı. Ancak mücâhedenin sonu güzel, neticesi hayırlı olmuş, zindandan çıkarak Mısır'a vezir ve peygamber olmuştur.¹³¹³ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mücâhedenin semeresi müşâhededir ki Allah'ın yardımı ile erişilir. Tevfik-i İlâhî olmayınca edilen gayret yorgunluktan ibaret kalır.¹³¹⁴

3.6. Halvet, Erbaîn ve Çile

Tasavvuf literatürüne bakıldığında, tarikatlar içerisinde halvet, erbaîn ve çile aralarında bazı nüanslar olmakla beraber, birbirinin yerine kullanılmış tasavvufî terimlerdir. Halvet sözlükte, uzlet, inzivâ, halktan uzaklaşarak yalnız kalmak, ıssız bir köşeye çekilerek tek yaşamak gibi manaları ihtiva eder.¹³¹⁵ Tasavvufî bir terim olarak ise günahlardan sakınabilme ve Allah'a karşı daha iyi ibadet edebilme amacıyla تنها

¹³¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 358.

¹³¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 138.

¹³¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1465.

¹³¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 214.

¹³¹⁵ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 106; el-İsfahânî, *Müfredât*, 298; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14: 237-242.

yerlerde yaşamayı tercih etmek manasında kullanılmaktadır.¹³¹⁶ Ebaîn Arapça kırk rakamının karşılığıdır. Çile ise Farsça çihil (kırk) kelimesinden alınmıştır. Dolayısıyla halvet, erbâin ve çile olarak da ifade bulur. Istilah olarak sâlikin kırk gün bir şeyhin gözetiminde تنها bir köşede zikir, tefekkür ve ibadetle nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye etmesi anlamında kullanılır.

Halvet uygulaması süreli ve düzenli veya süresiz ve düzensiz olarak gerçekleştirilir. Süreli ve düzenli olanı genellikle kırk gündür.¹³¹⁷ Sühreverdî'ye göre halvete girmekteki maksat nefsin arzularını bastırmak ve nefse hâkim olma halini devam ettirmektir.¹³¹⁸ Halvet uygulamasındaki aslolan espri, kalbin mâsivâ ile olan bağıni keserek her an Allah ile birlikte olmasını sağlamaktır. Bu sebeple sâlikten beklenen tavır, dünyayı bir halvethâne olarak kabul etmesi ve her an halvette imiş gibi yaşamasıdır.¹³¹⁹ Halvet, sûfinin kendisini günah kirlerinden azade kılarak “eşraf-i mahlûkat” olmanın sırrına erebilme noktasında önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.¹³²⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, halvet veya erbaîni “tenha bir yere çekilerek, halktan uzaklaşmak suretiyle Allah ile beraber olmak” olarak tanımlar.¹³²¹ İnsanlığın başlangıcından itibaren her kavim içerisinde, halktan uzaklaşanlar, تنها bir yere çekilip Hak ile beraber olmak isteyenler olmuştur ve olmaya da devam edecektir, der. Her tarîkatta halvet uygulamasının bir örneği olduğuna işaret ederek halvetin çok eskiye dayandığını söylemektedir. Hz. Mûsâ'nın Tûr-i Sina'daki kırk günlük¹³²² Allah ile münasebetini tasavvuftaki çileye veya erbaîne benzetildiğini nakleden Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Mûsâ'nın bir çeşit erbaîn/çile çıkardığını söyler.¹³²³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nübüvvetten evvel Hira Mağarası'nda tehannüsde bulunması,¹³²⁴ hicretten sonra Ramazan aylarında i'tikâfa girmesi de birer halvet örneğidir.¹³²⁵ Anlaşılabacağı üzere, Tahirü'l-Mevlevî'ye göre

¹³¹⁶ Suâd el-Hakîm, *el-Mu'cemu's-Sûfi: el-Hikme fî Hudûdi'l-Kelime*, 434-438.

¹³¹⁷ es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, 38-39.

¹³¹⁸ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 299.

¹³¹⁹ el-Kâşânî, *İstîlâhâtü's-süfiyye*, 178; Osman Türer, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2011), 116-117.

¹³²⁰ Öncel Demirdağ, “Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü”, *EKEV Akademi Dergisi*, 53 (2012): 140.

¹³²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1:164.

¹³²² *Kur'ân-ı Kerîm*'de “Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu...” buyurulmaktadır. Bk. el-A'râf, 7/142.

¹³²³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 80.

¹³²⁴ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hira Mağarası'nda geçirdiği günlere dair değerlendirme için bk. Meir Jacob Kister, “et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, trc. Ali Aksu, 4 (2000): 215-230.

¹³²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 687.

tasavvufî bir uygulama olarak halvetin referans noktası, Peygamberlerin hayatında bir uygulama olarak var olmasıdır.¹³²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre itikâf, İslâm'ın meşru bir emri olup erkeğin cemaatle namaz kılınan bir mescit dâhilinde, kadının evinde namazgâh ittihaz ettiği oda veya köşede itikâf niyetiyle oturmasından ibarettir. Tâhirü'l-Mevlevî, itikâfı, vacip, sünnet ve müstehab olarak üç kısımda değerlendirir. Vacip olan itikâf bir kimsenin “şu kadar süre Allah rızası için itikâf yapacağım” şeklinde nezirde bulunmasıdır. İtikâfa giren kimse bu süreyi oruçlu geçirmelidir. Sünnet olan itikâf ise Ramazan ayının yirmisinden sonuna kadar olan müddette yapılır. Nitekim Hz. Âişe'den rivayet edildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) ramazanın ayının son on gününde itikâfa girerdi. Bu sünnetini de vefatına kadar sürdürmüştü.¹³²⁷ Müstehab olan itikâf ise ramazan ayının son on günü haricinde yapılan itikâftır ki müddeti, vakti muayyen değildir. Tâhirü'l-Mevlevî, bir kimsenin mescidde bulunduğu sürede, itikâfa niyet etmesi durumunda itikâf sevabı alacağını düşünmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'de “Neveytü sünnete'l-i'tikâf” ibaresini içeren levhaların bulunduğunu hatırlatmakta ve bu levhaların orada bulunanları itikâfa teşvik ederek itikâf sevabına nail olmaları için asılı olduğunu belirtmektedir.¹³²⁸

Halvetin pratik faydaları ve halvetten maksadın ne olduğu hususuna da değinen Tâhirü'l-Mevlevî, halvet, halvete girmiş olanı halk ile ihtilat zulmetinden kurtarır. Adem-i ihtilat neticesinde ise, kalbe bir safa husule gelir. Şurası da unutulmamalıdır ki, halvetten maksat, derunun tahliye ve tasfiyesidir. Böyle olmayınca, bir köşeye çekilip de orada bin türlü kuruntu ile vakit geçirmek halvet olamaz, görüşündedir.¹³²⁹ Görüldüğü üzere halvetten maksat iç âlemin mâsivâdan temizlenmesidir. Zihin dünyasında, Allah'tan gayri her şeyin tahliye edilmesidir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin İbnü'l-Arabî'den naklettiği şu menkıbe, halvetin temel gayesinin düşünceyi Allah'tan başka her şeyden uzak tutmak olduğunu göstermesi bakımından önemlidir: “Halvete giren bir zata, bir adam gelir ve şöyle der: ‘Beni halvetinde ve Rabbinin katında yad et.’ Halvetteki kişi de ‘seni yad edersem Rabbinle halvette kalmamış olurum’ cevabını verir.”¹³³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, halvetin ağıyârdan ayrılmakla mümkün olacağını ifade etmektedir.¹³³¹ Ona göre, bir kimsenin halvete girip

¹³²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 418.

¹³²⁷ Buhârî, “İ'tikâf, 1; Müslim, “İ'tikâf”, 5.

¹³²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 373.

¹³²⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 685.

¹³³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 685.

¹³³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 418.

de Allah'tan başka şeylerle meşgul olması onun halvette olduğu anlamına gelmez. O kimsenin makbul bir halvet için gönlünü ağıyardan temizlemesi şarttır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre çileye girmekteki diğer bir amaç nefsin istek ve arzularının asgariye indirilmesidir. O çile esnasındaki hâlisâne yapılan hizmetler ve mücâhede sayesinde nefsin dizginlenebileceğini düşünmektedir.¹³³²

Tâhirü'l-Mevlevî, halvetin müddet itibarıyla iki türlü olduğunu, bunlardan birinin kırk gün sürdüğünü ki ona erbaîn yahut çile denildiğini, diğerinin ise i'tikâf kabilinden halvet olduğunu ifade eder.¹³³³ İtikâf cinsinden olan halveti, kişinin taât kastıyla nefsini hapsedmesi olarak tanımlar.¹³³⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, “Halvet ne zaman yapılmalı?” sorusuna cevap mahiyetinde, halvetin seyr u sülûkun başlangıcında ve ortalarında yapılması gereken bir uygulama olduğunu söyler. Tâhirü'l-Mevlevî, halvetin bir mürşid-i kâmil tavsiyesi ve gözetimi altında yapılması gerektiğini salık verir. Kendi kendine halvete girmeyi ve orada birtakım hayallere dalmayı, yazın kürk giyerek ter dökme gibi münasebetsiz bir harekete benzetir.¹³³⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlevîlikteki çile uygulamasına da değinmektedir. Onun ifadeleriyle Mevlevîlikteki çile ana hatlarıyla şu şekildedir:

“Mevlevî dervişi, bin bir günlük çile zarfında tekkede bulunmaya, izinsiz hâriçte kalmamaya mecburdur. Ruhsatsız bir gece dışarıda kalırsa çilesi kırılır. Yeniden çileye girip ikmâl etmesi lazımdır. Bir çile kırgını semâhâneye giremez. Çile esnasında bir Mevlevî dervişinin hayatı epeyce meşakkatli geçtiği için, çile kelimesinden mihnet ve meşakkat manaları da anlaşılır. Nitekim:

“Ederken Mevlevî'nin çilesinin itmam bin bir gün,

Bizim bak çille-i aşk içre bir miâdımız yoktur” denilmiştir.

Diğer tarîkatlarda dervişin istidadına göre kendisine isim telkin edilir. Meselâ kelime-i tevhîd, ism-i celâl, ism-i Hû, ism-i Hayy tâlim olunur. Mevlevî tarîkatında nevniyaz bir cana, tahammülüne göre hizmet verilir. Ayakçılıktan, yani süprüntü dökmek, abdesthane gibi nefse ağır gelen hizmetlerden başlanır, derece derece terakki ettirilir. Bu

¹³³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 35.

¹³³³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 372.

¹³³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 372.

¹³³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 14.

müddet zarfında onun vazifesi “Eyvallâh” demeye alışmak ve rıza tahsiline çalışmaktır. Mamafih sabah ve yatsı namazlarından sonra topluca okunan ism-i celâlde ve hafta da bir yapılan mukabelede ve beş vakit namazda cemaatte bulunur. Hizmetini bitirdikten, yani bin bir günü tamamlandıktan sonra kendisine zikir telkin olunur. Bir Mevlevî câmi, uhdesindeki hizmeti sâdikâne ifâ etmeye, kendisinden bir gün evvel olsun kıdemli bulunanlara hürmet göstermeye, verilen bir emri derhal ve severek yapmaya mecburdur. Mevlevî çilekeşleri akşama kadar hizmetle meşguldür. İstirahat zamanları yatsı namazını cemaatle kıldıktan sonra fecir vaktine kadar olan müddettir. Meydân-ı Şerif denilen yerde yatarlar; yatak, yorgan gibi şeyleri yoktur. Bir pösteği üstünde kıvrılmak, üzerlerine aba ve hırkalarını çekmek suretiyle uyurlar. Soyunup dökülmek de âdet değildir. Sabah namazı vaktine bir saat kala kalkarlar. İçlerinde Meydancı denilen can, dedelerin hücrelerini dolaşır. “Destûr, âgâh ol dedem” nidâsıyla hücre sâhibini uyandırır. Mescidin چراغlarını yakar. Sonra ezan okunur, cemaatle namaz kılınır. Namazdan sonra da ism-i celâl okunur...”¹³³⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre çile âlemi başka bir âlemdir. Çileye soyunan çilekeş farklı bir neşe elde eder. Tâhirü'l-Mevlevî, bu neşenin Mevlevî muhipleri tarafından anlaşılamayacağını ancak çileye girilerek bilinebileceğini düşünmektedir. Nitekim Mevlevî muhiplerinin çile hakkındaki bilgileri ilme'l-yakîndir. Çilekeş olunduğunda ise bu bilgi ayne'l-yakîn olarak öğrenilir.¹³³⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, çileye soyunanların sahip olması gereken vasıf ve davranış biçimlerinden de bahsetmektedir. Her şeyden evvel çileye girecek kimsede sebât ve metanet, sabır ve tahammül bulunmalıdır. Çilekeş, dünya kelamını çok az konuşmalıdır. Onların hizmetleri gibi sohbetleri de Allah için olmalı, her eylem ve sözlerinde ihlas muhafaza edilmelidir. Bir araya gelindiğinde hizmetlerin daha güzel nasıl ifa edilebileceğinden bahsedilmelidir. Gıybet başka olmak üzere ahlâk-ı seyyieye yer verilmemelidir.¹³³⁸

3.7. Zikir

Tasavvuf pratiğinin merkezinde bulunan zikir, önemli bir psikolojik eğitim veya terbiye uygulamasıdır.¹³³⁹ Zikir kavramı, sözlükte bir şeyi unutmayıp anmak, unuttuktan

¹³³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 373.

¹³³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 34.

¹³³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlevî Çilesi*, 35-37.

¹³³⁹ Ali Tenik - Vahid Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir* (Ankara: İlâhiyât, 2014), 39.

sonra hatırlamak, yâd etmek gibi manalara gelmektedir.¹³⁴⁰ Tasavvuf ıstılahı olarak ise münferit veya toplu bir şekilde bazı lafızlarla Allah'ı anmak, onu unutmaktan ve gafletten kurtulmak anlamındadır.¹³⁴¹ Zikir, dil, kalp ve bedenle yapılan zikir olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. Dilin zikri, Allah'ın en güzel isim ve sıfatlarıyla anılması ve yüceltilmesidir. Onun kelimasını okumak, ona yalvarmak bir tür dille yapılan zikirdir. Kalple yapılan zikir, Allah'ın varlığı ile ilgili tüm şüphelerin kalpten atılarak onun yüceltilmesidir. Kalp, Allah'ın sevgisiyle dolmalı, onun rahmetini umarak azabından haya duymalıdır. Bedenin zikri ise Allah'ın emirlerine uyup, yasakladığı şeylerden sakınmak ile gerçekleşir.¹³⁴² Zikrin gayesi, kalpten gafletin giderilmesi ve Allah sevgisinin ortaya çıkarılmasıdır.¹³⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî zikri kısa ve öz anlamıyla “Cenâb-ı Hakk'ı anmak ve hatırd tutmak” olarak tanımlar.¹³⁴⁴ Bu tanımdan hareketle Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tarikat yoluna yeni başlayan bir sâlik için zikrin Allah'ı anmak, yolun sonuna varmış bir sâlik için ise zikrin Allah'ı unutmamak şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî zikri çeşitli türlere ayırır. O, zikrin, zikr-i lisânî, zikr-i kalbî ve zikr-i hakîki olmak üzere üç türünden bahseder: “Zikr-i lisânî; Allah'ın isimlerinden birini, kâmil bir şeyhten mezun olarak okumaktır. Zikr-i kalbî ise zikrin sadece lisanda kalmaması ve zikredilen isim sahibinin kalpte hazır olduğunun zevken bilinmesidir. Zikr-i hakîki de zikreden nazarında zikreden, zikredilen ve zikrin birlenmesidir ki bu hâl tarifile mümkün olmaz. Ancak zevk ile ve o mertebeye ulaşmakla anlaşılabilir.”¹³⁴⁵

Tâhirü'l-Mevlevî daha çok zikr-i kalbî üzerinde durmaktadır. Ona göre zikr-i kalbî “Allah'ı çok zikredin”¹³⁴⁶ âyetinin gereğini yapmak, Allah'ı bir an olsun hatırdan çıkarmamaktır. Cenâb-ı Hakk'ı hatırd tutan kimse, daimî bir zikir halindedir.¹³⁴⁷

Tâhirü'l-Mevlevî zikrin faydalarına değinmektedir. O, gönül aynasının nefis pasıyla cilasını kaybedebileceğinden ve neticesinde de feyz-i İlâhîyi yansıtmaya nimetinden

¹³⁴⁰ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 151; Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, nşr. Muhammed Naîm el-Araksûsî (Beyrut: y.y., 1991), 1507.

¹³⁴¹ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, thk. Abdülhalîm Mahmûd (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Hadîs, 1960), 290; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 221; İbn Atâullah İskenderî, *Zikir Kurtuluşun Anahtarı Ruhların Kandili*, trc. Mehmet Akıncı (İstanbul: Nefes Yayınları, 2015), 9; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2005), 171.

¹³⁴² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 1995), 1: 540; Tenik - Göktaş, *Allah'la Var Olmanın Yolu Zikir*, 12.

¹³⁴³ Necdet Tosun, *Zikir ve Tefekkür* (İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2013), 42.

¹³⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 644-645.

¹³⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 644-645.

¹³⁴⁶ “Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. O'nu sabah, akşam tespih ve tenzih edin.” Ahzâb, 33/41-42.

¹³⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 792.

mahrum kalacağından bahseder.¹³⁴⁸ Bu sebeple evvela gönül aynasının pası temizlenmeli ve cilalanmalıdır. Tâhirü'l-Mevlevî zikrullâhı paslı kalplerin cilâsı olarak ifade etmektedir. Ona göre Allah'ı zikirle meşguliyet kalplerin pasını giderecektir. Hakk'ın tecellilerine mazhar olmak isteyenler kalp evini zikirle parlatmalı, her daim zikrullâh ile meşgul olmalıdır.¹³⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncesini

“Dil (gönül) hânesi pür nûr olur

Envâr-ı zikrullâh ile!..” beytine yer vererek izah eder. Ona göre kalp evi zikrullah nuruyla nurlanır. Yine o, kalp evinden nefsin bulanıklığı giderilmez; kalp aynasının pası açılmazsa ruhun Allah'ın tecellilerine mazhar olamayacağını düşünür.¹³⁵⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre zikrin bir diğer faydası ise mü'minin imanında itmi'nâna ermesidir. O, “Haberiniz olsun ki kalpler, Allah'ı zikretmekle mutmain olur.”¹³⁵¹ âyetinden hareketle zikrin şek ve şüphe paslarını gideren bir özelliği olduğuna dikkat çeker. Bu düşünceye göre kalpteki imânî tereddütler zikir ile giderilip kalp imanda itmi'nâna erer.¹³⁵²

“Lisân-ı hâl ile gûyende her şey

Ki lâ Ma'bûde illâ Rabbüne'l-Hayy.”¹³⁵³ Beytine yer veren Tâhirü'l-Mevlevî, kâinatta zerreden kürreye her şeyin hâl lisanıyla Allah'ı zikrettiğini, tesbih ve takdis ettiğini söyler. Tesbih etmek, idrak ve anlayışı, idrak de hayatı/canlılığı gerekli kılar. O hâlde cemâdâtın bile kendisine özel bir hayatı, idraki ve lisanı vardır. Bu lisan manevî olduğu için herkes anlayamaz.¹³⁵⁴

Tâhirü'l-Mevlevî zikir adâbını da genişçe açıklar. O, zikir esnasında Allah u Teâlâ'yı bila keyfiyet düşünmek gerektiğini söyler. Yani acaba şöyle mi, yoksa böyle mi gibi hatıralar zihinden uzaklaştırılmalı, zikrederken tenzih-i mutlak ile tefekkür edilmelidir.¹³⁵⁵

Ona göre zikrin bir diğer âdabı sadece Allah'ın esmâsını söylemekten ibaret olmamalıdır. Esmânın hakikati ve müsemması aranmalıdır. Allah'ın ismi dilde,

¹³⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 88.

¹³⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 644.

¹³⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 88.

¹³⁵¹ Ra'd, 13/28.

¹³⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1599.

¹³⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1042.

¹³⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1042.

¹³⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1600.

müsemması da gönülde yer edinmelidir.¹³⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî burada Allah'ın isimlerinden birini lafzen söyleyip geçmeyi yeterli görmemektedir. Müsemması da tedebbür ve tefekkür edilmelidir ki hakikî manada zikir budur.

Tâhirü'l-Mevlevî zikrin âdabı konusunda şekli unsurların da önemli olduğunu düşünür. O, toplu olarak icra edilen zikirde daire/halka oluşturulmasının hikmetini, zikreden sâlikler arasından birinde manevî bir neşe zuhur ederse, nazar ve temas yoluyla diğerlerine sirayet etmesi olarak açıklar.¹³⁵⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, zikrin lafızları açısından Kelime-i Tevhid, İsm-i Celâl ve Esmâ gibi çeşitlerinden bahseder. O, tarikat erbabının ekseriyetinin zikre Kelime-i Tevhid “Lâ ilâhe illallah” zikri ile başladığını, daha sonradan sâlikin terakkisine göre virdin değiştiğini söyler. Kelime-i Tevhid zikrinde nefy ve isbat olduğu için “Lâ ilâhe” deyip “İllalâh” diyemeden evvel ölme ihtimaline binaen yalnız İsm-i Celâl (Allah) zikriyle meşgul olanları da haber vermekte, Mevlânâ'nın da bu isimler arasında yer aldığına işaret etmektedir.¹³⁵⁸ Bu hususta Ahmed Eflâkî, “Mevlânâ'ya “sizin yolunuz nasıldır?” diye sorulduğunda Mevlânâ'nın “Bizim zikrimiz Allah, Allah, Allah'tır. Çünkü biz Allah'a aitiz, Allah'tan geldik ve tekrar Allah'a gidiyoruz” şeklindeki cevabını aktarır.¹³⁵⁹ Nitekim Mevlevîlikte İsm-i Celâl umumi zikir olarak kabul edilmiştir.¹³⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, bir açıdan Mevlevîlikteki seyr ü sülûkun İsm-i Celâl zikri ile olduğunu ifade etmek istemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, İsm-i Celâl'in yani Allah lafzının kısa ve öz halinin “Hû” olduğuna değinir.¹³⁶¹ “Hû” yani “hüve” gaib zamiridir ki “O” manasına gelir.¹³⁶² Tarîkatta bununla doğrudan doğruya Allah'ın zatı murad olunur. Zikreden kimse “Hû” diyerek aslında “hakikatte var olan ancak O'dur, Allah'tır” demektedir. Nefsin hevâ ve hevesinden kurtulmak için zikre sarılmanın önemine işaret eden Tâhirü'l-Mevlevî “Hû” zikrine devam edilmesi gerektiğini söyler. Tâhirü'l-Mevlevî aslında tüm canlıların her nefeste “Hû” dediğini ancak bunun farkında olmadıklarını belirtir. Bu farkındalığa sahip olup bu zevki tatmakla zikr-i dâimî ashabından olunur.¹³⁶³

¹³⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1601-1602.

¹³⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 77.

¹³⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 645.

¹³⁵⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 234.

¹³⁶⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, “Mevlevî”, 2: 515.

¹³⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 645.

¹³⁶² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 220.

¹³⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1599; 8: 645.

Tâhirü'l-Mevlevî bütün ibadetlerde olduğu gibi zikirde de ihlası şart koşar. Zikrin gösteriştan uzak olmasına ve sade dilde kalmamasına ehemmiyet verilmesinin altını çizer. Bu konuda, Allah'ın pak ve mukaddes isminin sadece dille ve halka gösteriş için tekkede hizmetçinin her söze “lâ havle” demesi gibi söylenmemesi gerektiğini ifade eder.¹³⁶⁴ Anlaşılacağı üzere onun zikir hususunda vurgulamak istediği en önemli husus, zikrin sade dil ile kuru kuruya yapılmaması, kalple birlikte yapılması, o manevî zevkin kalpte hissedilmesidir.

Tâhirü'l-Mevlevî bütün hâl ve zamanlarda zikre devam etmek gerektiğine inanır. Ona göre, Allah'ı şüphesiz tanıyanlar gerek bela ve musibet anında gerekse afiyet halinde her zaman Allah'ı zikrederler. Allah'tan gafil olanlar ise zikirden uzaktır. Gaflet perdesi gözlerinin önüne gerildiği için Hakk'ı anmayı unuturlar. Gaflet perdesi ne zaman açılırsa o zaman Allah'ı zikrederler.¹³⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî Allah'ı sadece sıkıntılı zamanlarda hatırlayıp refah içerisinde iken unutanları eleştirmektedir. Başa gelen musibet karşısında Allah mecburen zikredilir diyen Tâhirü'l-Mevlevî, afiyet halinde iken de aynı şekilde zikre devam edilmesini söylemektedir.¹³⁶⁶ Hatta o kalbin Allah'ı zikretmekten hiçbir zaman hali kalmaması gerektiğini düşünmektedir.¹³⁶⁷

3.8. Semâ ve Deverân

Semâ kavramı, Arapça (سمع) kökünden gelen bir kelime olup, mastar olarak “işitme ve dinleme” manalarına gelmektedir. Mecazi anlam olarak ise semâ, “şarkı, güzel ses, nağme, raks, vecd” gibi anlamlara gelir.¹³⁶⁸ İstılahta ise semâ, dinlenen ilâhının veya farklı bir tarzda icra edilen dinî musikinin etkisiyle coşarak dönme anlamını ifade eder.¹³⁶⁹ Tasavvuf tarihinde semâ ilk zamanlarda dinlenen müziğin etkisiyle belirli bir düzen ve kurala uyulmaksızın yapıldı. Ancak sonradan Mevlevîlerde olduğu gibi belirli düzen ve kaidelerle icra edilmeye başlanmıştır.¹³⁷⁰

Deverân (دوران) kelimesi, Arapça "دور" kökünden türetilmiş bir mastardır. Sözlükte deverân/devrân “Dönmek, dolaşmak” anlamına gelmektedir.¹³⁷¹ Tasavvuf

¹³⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 95.

¹³⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 300.

¹³⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 299.

¹³⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1599.

¹³⁶⁸ el-İsfahânî, *Müfredât*, 425; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8: 162-167; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 943.

¹³⁶⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 675; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 426; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 461.

¹³⁷⁰ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 162.

¹³⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 294-295.

terimi olarak ise cehrî/sesli zikri¹³⁷² esas alan tarîkatlarda zikrin dönerek icra edilmesine devran/deverân denilmektedir.¹³⁷³

Semâ ve deverân konusunda sarîh (açık) bir nassın olmayışı, yani *Kur'ân* ve sünnette açık bir delilin yer almaması bu konuda görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir kısım dinî nassları tahrîm yönünde telakki ederek semâ ve deverânın haram olduğuna hükmetmiş, bir kısım da nassların bu konunun mubah oluşuna delalet ettiğini savunmuştur. Zâhir ulemâ deverân şeklindeki hareketlere raks (oyun) ismini verip deverânın haram olduğuna dair fetvalar vermişlerdir. Hatta “Deverânı helal sayan kâfirdir.” demişlerdir. Sûfîler de bu ithamlara karşılık deverânın raksın tarifine girmeyeceğini beyan ederek tartışmalara ortak olmuşlar ve semâ ve deverânın mubah olduğunu savunmuşlardır.¹³⁷⁴

Tâhirü'l-Mevlevî semâ ve deverânı sâlikin zikrederken yaptığı hareket, edindiği tutum veya tavır olarak tarif eder. O, semâ ve deverânı caiz olarak görür. Bu görüşüne Hz. Peygamber'in Cafer (r.a.)'a “Ahlak ve yaratılış bakımından bana benzersin” buyurması üzerine Cafer'in bu hitap ve iltifatın şevkiyle Hz. Peygamber'in huzurunda raks etmesi ve Hz. Peygamber'in de onun bu hareketini kerih görmemesini¹³⁷⁵ delil olarak sunar.¹³⁷⁶

Tasavvuf tarihinde semâ ve deverânın helalliği tartışma konusu olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî, semânın helal mi haram mı olduğuna dair tartışmalara girmeden bu konuda merak edenlerin İmam Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) *er-Risâle*'sine, İmam Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) *İhyâ'ü 'ulûmiddîn* ve *Kimyâ-yı Saâdet*, Abdülganî en-Nabûsî'nin (öl. 1143/1731) *Îzâhu'd-delâlât fî cevâzi semâ 'i'l-âlât*, Ankaravî'nin (öl. 1041/1631) *Minhâcü'l-fukarâ* ve *Huccetü's-semâ* adlı eserlerine müracaat ederek bilgi sahibi olabileceklerini söylemektedir. Bununla birlikte o, semânın âşıkların mezhebine göre helal olduğunu söylemektedir.¹³⁷⁷

¹³⁷² Tasavvuf literatüründe zikir, icra edilişi bakımından gizli/hafî zikir ve aşîkâr/cehrî zikir olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hafî zikirde zikreden kimse, zikrini kendisinin işiteceği kadar alçak bir sesle yapar. Nakşibendîlerin tercih ettiği zikir türü hafî zikirdir. Cehrî zikirde ise zikir yüksek sesle yapılır. Kadîrî, Rifâî, Halvetî vs. tarikatların benimsediği zikir türü budur. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 126-131; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 2013, 152-159; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 162-164.

¹³⁷³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 129; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 138.

¹³⁷⁴ Ahmet Vural, *Hocazâde Muhammed Râsim Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Zübdetü't-Tarîka Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 23.

¹³⁷⁵ Buhârî, “Kitabu Ashâbu'n-Nebî”, 10.

¹³⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 124.

¹³⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 50-51.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, deverân veya raks hassası ruhu olan her canlıda mevcuttur. O, hayvanlara bakıldığında dahi bu özelliğin görüleceğini söylemektedir. Nitekim hayvanlar, sevindikleri vakit sıçrarlar, koşarlar ve oynarlar. Kaldı ki hayvanlardan bazılarının mûsikî nağmeleri ile müteessir oldukları tecrübe edilmiştir. Tüm mahlukatın semâ neşvesinden hissedar olduğu hakikatken akıl ve idrak ile mütemayiz insanın nasipsiz kalması kabil değildir. Ona göre, raks ve harekât-i mevzûneye meyil, insanların hepsinde az veya çok mevcuttur. İnsan ne kadar vakur olursa olsun ne derece kendini zapt etmeye çalışırsa çalışsın, mûsikînin etkisiyle kendisinde bir kıpırdanma görünür. Tâhirü'l-Mevlevî, sûri bir zevk mahsulü olan bu neşvenin bile insanı harekete geçirdiğine dikkat çekmektedir. O, manevî bir heyecanın insanı daha ziyade kışkırtacağına, hatta iradesini elinden alacağına inanmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, ehlullah hazarâtının zikir esnasında ayakta olsun, dönerek olsun belirli birtakım hareketlerde bulunmasının sebebi, kalplerinde meydana gelen manevî heyecanlardır.¹³⁷⁸ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, semâ ve deverânı manevî bir neşenin eseri olarak yapılan hareketler olarak değerlendirmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, bazı kimselerin “Tekkelerde raks ediyorlar, haram işliyorlar, semâhaneler kırk arşın kazılıp toprağı atılmayınca orada namaz kılınmaz.” şeklinde bir düşünceye sahip olduklarını haber vermekte ve onları bu düşüncesini cahilce ve taassuptan ibaret olarak değerlendirmektedir. Ona göre, riya ve nûmayişten uzak, manevî bir neşe sonucu yapılan raks, helaldir. Bu tür bir raksın eğlence merkezlerindeki raksla mukayesesı yapılamaz. Eğlence amaçlı kadın ve erkeğin iç içe olduğu bir raks tabi olarak haramdır.¹³⁷⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, semânın birkaç faydasından bahsetmektedir. Mücâhede ve riyâzet erbabında bazen mücâhedenin kesretinden yorgunluk, bitkinlik ve usanma gibi durumlar yaşanabilir. Kendilerini ibadetten alıkoyacak bir kabz (daralma) istila eder. İşte bu arızın def edilmesi için meşâyih-ı müteahhirîn güzel/hoş sesler (esvât-ı tayyibe) ve isteği artıran/coşkulandıran şiirlerden (eş'âr-ı müşevvik) ibaret olan bir terkip düzenlemişlerdir. İşte semâ vasıtasıyla mücâhede ehlinin kabz ve usanma hali zail olmaktadır. Kendilerinde yeniden vahdet şevki zuhura gelmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, semâ âşık gönüllerin sükûnuna sebep, sâdık göğüslerin sürûruna vesîle, sâliklerin

¹³⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2. 702.

¹³⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 703.

derterine devâdır. Semâyî seyredenlerin de ruhuna gıdadır.¹³⁸⁰ Yine Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre semâ hal ehlinin kalplerini nurlandırır ve süsler.¹³⁸¹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre mûsikîden zevk alınmasının sebebi; bezm-i eleste Allah'ın ruhlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” hitabı sonrası ruhların “Belâ” yani evet diye cevap vermeleri ve bu hitabın zevkinin ve lezzetinin ruhlarda sabit kalmasıdır. Ruhlar güzel bir ses işittiklerinde o hitabın lezzetini hatırladıkları için mûsikîden zevk almaktadır.¹³⁸² Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu düşüncesi, aynı zamanda mûsikînin ilâhî, kudsî ve ulvî bir kaynağa sahip oluşunun bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir.

Bezm-i elest teorisine yani semâ ile Elest Bezmi arasında irtibat kurulma düşüncesine ilk olarak Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909) ve Ruveyym b. Ahmed (öl. 303/915-16) gibi sûfilerde karşılaşılmaktadır. Daha sonraları ise bu görüş, Rifâiyye, Mevleviyye, Halvetiyye gibi tarikatlarda yayılma imkânı bulmuştur.¹³⁸³ Ahmed er-Rifâî'nin (öl. 578/1182) “Şüphesiz ki “Elest” hitabını işitmiş olma sırrı, tüm canlıların tabiatında mevcuttur. Onun için her cins kendi tabiatına muvafık bir şekilde semâ eder, ondan kendi himmeti nispetinde hisse alır.”¹³⁸⁴ şeklindeki ifadeleri semâdan zevk alınmasının hikmetinin Elest Bezmi'ne dayandığının bir başka göstergesidir.

3.9. İbadet

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ibadet de seyr ü sülûkun vasıtalarından biridir. Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlerin daha çok bâtinî yönleri üzerinde durmaktadır. O, sâlikin ibadetlerle kurduğu bağın içeriğiyle ilgilenmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî ibadet hususunda en başta, Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi kullarının da ibadetine muhtaç olmadığını altını çizerek ibadetlerin insanın manen ilerlemesi için bir vesile olduğunu belirtmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'ın kullarını birtakım farzlarla mükellef kılması, karşılığında lütuf ve ihsanda bulunmak içindir.¹³⁸⁵ İnsanların Allah'a ibadet etmesi, Allah'ın şerefli zâtında bir fazlalık oluşturmaz. Onların ibadeti ile Allah kemâl bulmaz. İbadet, insanın tekemmül etmesi için vardır.¹³⁸⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, ibadeti kulluk vazifesinin bir nişanesi olarak görür. Ona göre, nasıl ki insanların birbirlerine karşı vazifeleri varsa Allah'a karşı da kulluk vazifesi

¹³⁸⁰ Olgun, *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, 10.

¹³⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 50-51.

¹³⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 187.

¹³⁸³ Uludağ, *İslâm ve Musiki*, 283.

¹³⁸⁴ Ahmed er-Rufâî, *el-Burhânü'l Müeyyed Tercümesi* (İstanbul: Matbaa-i Tersane-i Âmire, 1303), 37.

¹³⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 561.

¹³⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 438.

vardır.¹³⁸⁷ “Ben cinleri ve insanları (başka hikmetlerle değil) sırf bana kulluk etsinler diye yarattım”¹³⁸⁸ âyetini hatırlatan Tâhirü’l-Mevlevî, insanoğlunun Allah’a kulluk etmek üzere yaratıldığına dikkat çekmek istemektedir. Tâhirü’l-Mevlevî, kişinin ne için yaratıldığını unutmadan, yaratılış sebebi olan ibadetleri hakkıyla ifaya çalışması gerektiğini¹³⁸⁹ ısrarla vurgulamaktadır.

İbadetlerin “rağbeten” ve “rehbeten” şeklinde iki türünden bahseden Tâhirü’l-Mevlevî, ilkinin cennete girme arzusuyla, ikincisinin de cehennem korkusuyla yapıldığını söyler. Üçüncü bir türü daha vardır ki o da ibadetlerin Allah rızası için yapılmasıdır. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre ibadetlerin en yüksek derecesi budur. Diğerlerinde nefsânî bir haz söz konusudur. Hatta şirk-i hafiye götürecek bir yol vardır. Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu konuya dikkat çekmek için naklettiği şu menkıbe oldukça manidardır: “Behlül Dâna Hazretleri, bir cuma günü halk abdest hazırlığıyla meşgul iken bir elinde kürek dolusu ateş, bir elinde de su dolu ibrikle telaş içerisinde gidiyormuş. Efendim nereye böyle? diye sual edilince şu cevabı vermiş: Cenneti yakmaya, cehennemi de söndürmeye gidiyorum. İkisi ortadan kalsın da insanlar Allah rızası için ibadet etsinler.”¹³⁹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre ibadetler cennet arzusu veya cehennem korkusuyla yapılmamalıdır. O, ibadetlerin Allah emrettiği için yerine getirilmesini, kulluğa layık olan tavır olarak değerlendirmektedir.¹³⁹¹

Bu bağlamda Yunus Emre’nin;

“Cennet cennet didükleri

Bir ev ile birkaç Hûrî

‘Âşıkına vir sen anı

Bana seni gerek seni”¹³⁹² beytini Tâhirü’l-Mevlevî’nin düşüncesine benzerliği açısından dile getirebiliriz.

Tâhirü’l-Mevlevî, yapılan ibadetten fayda sağlamanın ancak o ibadetin halis bir niyet ve samimiyetle yapılmasıyla mümkün olacağını belirtir. Ona göre ibadete gösteriş karışmışsa faydası bir tarafa büyük zararı söz konusudur. Gösteriş için yapılan bir ibadet,

¹³⁸⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 211.

¹³⁸⁸ *Zâriyât*, 51/56.

¹³⁸⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 312.

¹³⁹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1622.

¹³⁹¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 211.

¹³⁹² Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı* (İstanbul: H Yayınları, 2020), 455.

münafıkça bir hareketten ibaret kalır.¹³⁹³ “Artık her kim rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa sâlih amellerde bulunsun ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak etmesin.”¹³⁹⁴ âyetinde buyurulduğu üzere insanın gösteriş için yaptığı ibadet, gizli şirke kapı aralamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de gösterişi “küçük şirk” olarak nitelendirmektedir.¹³⁹⁵ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, hakkını teslim ederek çalışan işçiye gündelik verildiği gibi ihlas ile ibadet eden kullara sevap verilecektir. Gösteriş olsun diye amelde bulunanlara ise hiçbir şey verilmeyecektir.¹³⁹⁶

Tâhirü’l-Mevlevî, insan tabiatındaki kötü huyları ateşe teşbih eder. Halis niyetle yapılan ibadetleri “dinin nuru” olarak nitelendirir ve suya benzetir. “İhlasla yapılan ibadetler, tıpkı suyun ateşi söndürdüğü gibi kötü huyları söndürecek”¹³⁹⁷ diyerek insanın ahlakî gelişiminde ibadetlerin önemine ve katkılarına işaret etmektedir.

İbadetleri tam manasıyla yerine getiremiyorum, yapılan ibadetlerden zevk alamıyorum şeklinde bir düşünce ile ibadetleri tamamen terk edenlere Tâhirü’l-Mevlevî şöyle seslenir: Bir iş olmuyor diye tamamen bırakılmamalıdır. Elden geldiği ölçüde oldurmaya çalışılmalıdır. Mesela bir kâtime bir defter verilerek iki günde tamamlaması emredilse ve o kâtip iki günde tamamlanmaz diyerek eline kalem almasa, oturup keyfine baksa cezayı hak eder. Başka bir kâtip ise çalışıp çabalasa, defterin tamamını bitirmeye muvaffak olamasa da kısmen yazsa, diğerinin uğradığı cezaya uğramaz. Çünkü verilen emir gereği çalışmış, gayret göstermiştir. Tâhirü’l-Mevlevî Allah’ın emirlerini kusurlu olsa da yerine getirmeye gayret gösterenleri bu ikinci kâtibin durumuna benzetir ve ibadetler hususunda elden geldiğince çaba sarf edilmesi gerektiğini vurgular.¹³⁹⁸

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre ibadetler kişinin kalbine hayat, ruhuna gıdadır. O sebeple zevk alınarak neşve ile yapılmalıdır. Tâhirü’l-Mevlevî, zorla ve isteksizce yapılan ibadetleri, taşlı ve çorak bir araziye tohum saçmaya benzetmektedir. Çorak arazide bitki yetişmeyeceği gibi isteksiz yapılan ibadetten de hayır gelmeyecek, insan yorulduğu ile kalacaktır.¹³⁹⁹ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, ibadetler iman ve itikadı çürük kimselere ağır

¹³⁹³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 211.

¹³⁹⁴ el-Kehf, 18/110.

¹³⁹⁵ Hz. Peygamber; “sizin için en çok korktuğum şey küçük şirktir” buyurmuş bunun üzerine Ashab-ı kiram da “ey Allah’ın resulü! Küçük şirk nedir?” diye sormuştur. Resûlullah da “gösteriştir” diye cevap vermiş ve devamında şunları söylemiştir: “Kıyamet gününde Allah Teâlâ insanlara amellerinin karşılığını vereceği zaman, riyakârlara şöyle diyecek: ‘Dünyada kendilerine gösteriş yaptığınız kimselere gidin, bakın bakalım onların katında herhangi bir mükâfat bulabilecek misiniz?’ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 428.

¹³⁹⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 531.

¹³⁹⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 911-912.

¹³⁹⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 259-260.

¹³⁹⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 309.

gelir. Böyle kimseler için iki rekât namaz kılmak veya bir fakire sadaka vermekten daha ağır bir şey yoktur. Tâhirü'l-Mevlevî bu tür kimselerin saatlerce dans ettiğini ve spor yaptığını ancak yorulmadığını, iki rekât namaz kılmaya gelince üşendiklerini söyler. Bu kimselerin özelliği, nefslerinin isteklerini yerine getirme hususunda cömert davranırlarken, Allah yolunda infak etme hususunda cimridirler. Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlerinde ihmalkarlık gösterenlerin takındığı tavrı, Allah'ın istediği ve Hz. Peygamber'in tarif ettiği yolda yürümek zormuş diyerek yayılıp yatmak olarak yorumlar. Böyleleri tıpkı çölde kafileden ayrıлып tek kalan kimse gibidir ki başına gelebilecekleri siz tasavvur ediniz.¹⁴⁰⁰ Anlaşılacağı üzere ibadetler, nefslerdeki tembellik ve cimrilik gibi kötü hasletleri tedavi etmede önemli rol oynayan tekâmül vasıtaları olarak değerlendirilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî ibadetlerde zâhirî şeklin ötesine geçilmesini, yani öze inilmesi gerektiğini söyler. Her ibadetin manasına ehemmiyet verilerek anlamaya çalışılmalıdır. Aksi durumda suretten öteye gidilemez. Şekilden ibaret olmayan, hakikatine ulaşılmış bir ibadet, mü'min için bir kanat mesabesindedir ki menzil-i maksuda uçarak götürür. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, *Kur'ân-ı Kerim*'in sadece lafızlarıyla değil manasıyla da meşgul olunmalıdır. O manasıyla meşgul olmayı, yani emirlerine ve yasaklarına riayet edip benimsemeyi, *Kur'ân*'ı okuyup geçmekten daha faziletli görür.¹⁴⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin dikkat çekmek istediği husus, *Kur'ân*'ın manadan ibaret oluşudur. O, *Kur'ân*'ın elfâz-ı şerifesine ehemmiyet vermekle beraber *Kur'ân*'ın emir ve yasaklarına uymanın ve *Kur'ân*'ın ahlakıyla ahlaklanmanın daha önemli olduğu üzerinde durmaktadır. Şeyh Sa'dî'nin, “*Kur'ân*'ın nüzulünden maksat, iyi ahlâkı öğrenmektir, yoksa sadece sûreyi okumak değildir” mealindeki sözünü hatırlatarak bu düşüncesini pekiştirmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetleri aynı zamanda Allah'ın nimetlerine karşı birer şükür vesilesi olarak görür. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geceyi ibadetle geçirmesinden, kıyamda kalmaktan ayakları şişinceye kadar namaz kılmasından ve kendisine niçin bu kadar ibadet ettiği sorulduğunda “Allah'ın lütuflarına karşı şükreden bir kul olmayayım mı?”¹⁴⁰² cevabını verdiğinden bahseder. Anlaşılacağı üzere ibadet etmek yaratıcıya karşı bir teşekkürdür. Şükürün fiiliyata dökülmesidir.

¹⁴⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 310.

¹⁴⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 424.

¹⁴⁰² Mezkûr hadis için bk. Buhârî, *Teheccüd*, 6; Müslim, *Münâfikîn*, 79-80; Tirmizî, *Salât*, 187.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, ibadetler, ihsan kıvamında olmalıdır.¹⁴⁰³ Yani bir ibadet, hakkı teslim edilerek en iyi şekilde yapılmalıdır. Ayrıca ibadette Allah'ı görüyormuş gibi bir şuur oluşmalıdır. Yapılan ibadetin Allah tarafından müşahede edildiği düşünülmelidir.¹⁴⁰⁴ İlahî huzurda oluşun farkındalığıyla takınılması gereken edeb ve hürmet muhafaza edilmeli, ihlas ve samimiyetle kulluğun gereği yerine getirilmelidir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, kulluğunu İlahî huzurdaymış gibi ifa eden kimselere “Muhsin” denir. O, muhsini, Cenâb-ı Hakk'ı müşahede edencesine huzû‘ ve huşû‘ ile ibadet eden, namazını ihlasla kılan, orucunu riyâsız tutan kişi olarak tarif eder.¹⁴⁰⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde durduğu en önemli husus; ibadetlerin Allah rızası için yapılmasıdır. Yani o daha çok ibadetin ihlasla ilişkilendirilmesini ele almaktadır. Bu konuda İbn Atâullah el-İskenderî de ibadetlerin birtakım şekillerden ibaret olduğunu, onların ruhunun ise kendilerinde bulunan ihlas sırrı olduğunu söylemektedir.¹⁴⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, gösteriş olsun diye ibadet edenleri sert bir dille eleştirerek, onların bu hareketini münafıklık olarak addetmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, halka gösteriş maksadıyla ibadet edenler, gösteriş yapmak istedikleri kimseleri Allah'a ortak koşmuş olurlar.¹⁴⁰⁷ Bu, bir nevi ibadetleri Allah ile gösteriş yapılan kimseler arasında taksim etmek demektir.¹⁴⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, dünyada mukallit olup muhakkik gibi görünmeye, davranmaya çalışanları eleştirmektedir.

“Makbul bir ibadet riyâdan uzak, ihlasa yakın olandır” ifadelerine yer veren Tâhirü'l-Mevlevî, böyle bir ibadetin yapılabilmesi için zaman olarak gecelerin tercih edilmesi gerektiğini ifade eder. Çünkü o, gecenin karanlığının sâliki nazarlardan gizleyeceğini, tenhalığının da riyâdan uzak tutacağını düşünmektedir.¹⁴⁰⁹ Anlaşılacağı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, gece yapılan ibadetlerin daha faziletli olabileceğini söylemektedir. Dış tesirlerin asgariye indiği bir ortamda kişi iç âlemine odaklanarak Rabbi ile baş başa kaldığının idrakini yüksek seviyede yaşayacaktır. İnsanların uykuda olduğu bir zaman diliminde ibadet ile meşgul olabilmek, ibadete riyâ karışmasını da en aza indirecektir.

Gece ibadetinin önemine vurgu yapan Tâhirü'l-Mevlevî, gecelerin ihya edilerek geçirilmesi yönünde fikir beyan eder. Naklettiği şu kıssa ile de bu görüşünü

¹⁴⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 767-768.

¹⁴⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 159.

¹⁴⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 410.

¹⁴⁰⁶ Özel, *İbn Atâullah el-İskenderî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, 275.

¹⁴⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1252.

¹⁴⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1564.

¹⁴⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1708.

desteklemektedir: “Evliyânın büyüklerinden bir zâtı rüyada görmüşler ve ne hâlde olduğunu sormuşlar. O da zâhire ve bâtına yönelik söylediğim sözlerin hiçbir faydasını görmedim. Ancak geceleri kalkıp kıldığım iki rekât namaz makbule geçti cevabını vermiş.”¹⁴¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'nin anlattığı bu hadise aynı zamanda ilmin amele dökülme meselesidir. Misal vermek gerekirse teheccüd namazının faziletini insanlara anlatmak önemlidir. Bu bilgiye sahip olmak ve insanlara aktarmaktan ziyade bu bilginin eyleme dönüştürülmesi, yani gece kalkarak iki rekât namaz kılınması kişiye fayda sağlayacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî, farz ibadetlerle beraber nafil ibadetleri de önemsemektedir. O, nafil ibadetleri Allah'a yakınlaşmaya ve Allah'ın sevgisini kazanmaya vesile olarak değerlendirmektedir. Bu düşüncesini de şu kutsî hadis ile temellendirir: “Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafil ibadetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu severim. Sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona istediğini veririm. Bana sığınırse muhakkak onu korur ve kollarım...”¹⁴¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, bir sâlikin nafil ibadetlerle Allah'a yakınlık kazanmasını kurb-i nevâfil makâmı olarak nitelendirir. Bu makâma vâsıl olan bir sâlikin de Hak ile göreceğini, Hak ile işiteceğini, Hak ile söyleyeceğini, Hak ile tutacağını ve Hak ile yürüyeceğini söylemektedir.¹⁴¹²

İbadetlere güvenmek, bel bağlamak ve yapılan ibadeti beğenmek meselesi de Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerine eğildiği bir mevzudur. “İbâdetini beğenmek, insan için büyük bir vartadır” diyen Tâhirü'l-Mevlevî, ibadeti beğenmenin büyük bir gaflet olduğuna, kurtuluşu tehlikeye soktuğuna dikkat çekmektedir. Ona göre, insan elinden geldiğince ibadette bulunmalı, ibadetlerdeki kusurların farkında olup Allah'ın lütfuna sığınmalı, kendinde varlık görmemeli, yaptığı ibadetlerin kabulü için Allah'a duâ etmelidir. Tâhirü'l-Mevlevî, kurtuluşa ermek, selamete ulaşmak isteyen sâlikin yapması gerekenleri şöyle özetlemektedir: Sâlik, evvela kendisinin ne kadar aciz bir varlık olduğunu bilmeli, amellerini nakıs görmeli, kırık dökük ibadetlerinden gurur duymamalı ve onlara kıymet vermeyerek, “ya Rabbi! Benim gibi bir mahlûkun taksirat ile dolu ibadetini kabul eyle” diyerek her daim Allah'a yalvarmalı ki selamete erebilsin.¹⁴¹³ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlere güvenen kimsenin oldukça tehlikeli bir uçurumda olduğunu söylemektedir. O, ibadetlerine güvenen, kıymet veren ve onlarla

¹⁴¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1708.

¹⁴¹¹ Buhârî, “Rikâk”, 38.

¹⁴¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1452.

¹⁴¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1290.

gurur duyan kimselerin akıbetinin tehlikeli olacağına işaret etmektedir. O sebeple kurtuluşa ermenin yolunun kişinin kendinde varlık görmemesinden geçtiğini savunmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, seyr ü sülûkun başlangıcında sâlik ibadetlerine gaflet icabı kıymet verebilir. İbâdetlerinin Allah katında değerli olduğunu zannederek gururlanabilir. Onun gururlanması Allah'a karşı bir çeşit varlık ve benlik iddiası anlamı taşır. Bu tavrın yanlış ve terk edilmesi gerektiğine inanan Tâhirü'l-Mevlevî, Allah katında takınılması gereken makbul tavrın sâlikin ibadet ve taatte bulunmakla beraber ibadetlerinin Allah'a layık olmadığını itiraf etmesidir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre sâlik, hakkıyla ibadet edemediği için her daim çokça istiğfarda bulunmalıdır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir insanda ibadetler hususunda tembellik bulunuyorsa onda cismanilik; gayret, azim ve atiklik varsa ruhanilik ön plandadır. O, ibadatlere olan şevk ve isteğin Allah katında makbuliyete, ağırlık ve tembelliğin de merdudiyete sebep olacağını düşünmektedir.¹⁴¹⁴

Netice itibarıyla Tâhirü'l-Mevlevî, insanın yaratılış amacının Allah'a kulluk olduğunu düşünmektedir. Allah'ın kullarının ibadetlerine ihtiyaç duymadığını, ibadetlerin insanın kemâli için olduğunu söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, ayrıca kişinin ibadetine güvenmemesi gerektiği üzerinde de durmaktadır. O, insanın Rabbine ne kadar ibadet ederse etsin layıkıyla ibadet edemeyeceğinden bahsetmektedir. Bu hakikatin kişiyi ibadet etmekten alıkoymaması gerektiğine de dikkat çekerek, Allah'a kulluk vazifesini elinden geldiğince yerine getirmesi gerektiğini söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlerdeki noksanlıklar için Allah'a sığınılması gerektiğine inanmaktadır. İbâdetin yalnız Allah'a karşı yapılacağını vurgulayarak ibadete gösteriş karışması durumunda Allah'a ortaklık koşulmuş olacağı tehlikesine işaret etmektedir. Halka gösteriş düşüncesiyle yapılan ibadetler için sevap bir tarafa azabın söz konusu olduğunu söylemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlerin ihsan kıvamında yapılması gerektiği üzerinde de durmaktadır. Ona göre, ibadetlerde ihsan şuuru, huzû' ve huşû' ihlas, samimiyet, edeb ve hürmet bulunmalıdır.

4.9.1. Namaz

Tâhirü'l-Mevlevî, namazı ibadetlerin en faziletlisi olarak nitelendirmektedir. Nitekim imandan sonra gelen en büyük emir namazdır. Tâhirü'l-Mevlevî, namazı “mahlûkun Hâlıkı karşısında eğilmesi, eşref-i azası olan yüzünü yere sürmesi, Allah'ın

¹⁴¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevi Şerhi*, 6: 934.

huzurunda yalvarıp yakarması” şeklinde tarif etmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre namaz aynı zamanda bir duâ ve niyazdır.¹⁴¹⁵ Bazı kesimler namazın duâ oluşunu yanlış yorumlamakta duâ ederek namaz ibadetinin eda edildiğini söylemektedir. Tâhirü’l-Mevlevî bu düşüncede olanların hezeyan içerisinde olduklarını bildirerek eleştirmektedir.¹⁴¹⁶

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre namaz fiilî şükürün bir göstergesidir. Kişi farz namazlarına ilaveten nafil namazlarla Allah’a şükürünü artırmıştır. Her fırsatta Hz. Peygamber’in sünnetine ittibâ etmenin gerekliliğine vurgu yapan Tâhirü’l-Mevlevî, namaz hususunda da Hz. Peygamber’in izinden gitmek gerektiğini düşünmektedir. Hz. Peygamber’in sabahlara değin ayakları şişinceye kadar namaz kılması Rabbine şükretmek içindir.¹⁴¹⁷ Dolayısıyla şükreden bir kul olmak için namaz ibadetine ehemmiyet verilmeli, farzlarla yetinmeyip nafilelerle Allah’a yakınlaşmaya vesile aranmalıdır. O, Allah’a yakınlığın kurb-i ferâiz ve kurb-i nevâfil şeklinde iki türlü olduğundan bahseder. Kurb-i ferâiz farz amellere ihlas ile devam etmenin bir neticesidir. Kurb-i nevâfil ise farzlara ilaveten nafil ibadetlere devam ile elde edilen bir yakınlıktır. Bu yakınlığın bir semeresi olarak Allah kulun dileğini yerine getirir.¹⁴¹⁸

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre ibadet ve taatte bulunmak bir tevazu örneğidir. Namaz kılarken secdeye kapanmak ise tevazun son derecesi kabul edilmektedir. Çünkü insan secdede en şerefli uzvunu, yani yüzünü yere koyarak tevazuun en mükemmel şeklini sergilemektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre bu tevazuun mükafatı da Allah’a takarrüp olup bu makam ise “Secde et ve Rabbine yaklaş.”¹⁴¹⁹ âyetinde de işaret edildiği üzere kişiye manevî bir kurbîyet ve fevkalade bir rifat kazandıracaktır.¹⁴²⁰

Tâhirü’l-Mevlevî “Namaz ancak kalp huzuru ile olur” mealindeki hadîs-i şerîften hareketle namazın kemâle ermesi için kalp huzurunu şart koşar. Kalp huzuru olmadan kılınan namazın tam ve hakikî bir namaz olmayacağına inanır.¹⁴²¹ Ona göre, kalp huzuru, namazda Allah’tan gayrısının hatırdan çıkarılması ve yalnız Allah ile meşgul olunmasıdır. Tâhirü’l-Mevlevî bu saadetin gerçek manada herkese nasip olmayacağına işaret etmektedir. Yani kalbin mâsivâdan arındırılarak Allah’la baş başa olmasının kolay olmadığını düşünmektedir. Ancak mümkün mertebe Allah’ın huzurunda olduğunun

¹⁴¹⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 98.

¹⁴¹⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 605; 4: 107.

¹⁴¹⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 596.

¹⁴¹⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1741-1742.

¹⁴¹⁹ Alak, 96/19.

¹⁴²⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1512.

¹⁴²¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 258.

idrakiyle namaz kılmaya gayret edilmelidir.¹⁴²² Nitekim namazda kalp huzurunun yakalanması, yani hûşû içerisinde bir namaz kılmak, namazın en önemli âdâbıdır. Tâhirü'l-Mevlevî, namazın kalp huzuru ile kılınması gerektiğine işaret ederek namazda iken Allah'ın huzurunda oluşun farkındalığına sahip olunmasını istemektedir. Huzur hâli o kadar önemlidir ki insanın kurtuluşuna vesiledir. Allah Teâlâ, hûşû ile kılınan namazın insanı felaha erİştireceğini şu âyet ile haber vermektedir. “Mü'minler gerçekten felâh bulmuştur. Onlar namazlarında hûşû içindedirler.”¹⁴²³

O, ibadetleri hakkıyla yerine getiremediğini düşünenlere şöyle seslenmektedir: “Taât ve ibâdâtı âdab ve erkânına riayetle ifa edemiyorum, kıldığım namazı huzuru kalple kılamıyorum, diye kulluk vazifesini ifa etmekten ve daima Hakk'a vasıl olmayı aramaktan geri kalma. Yapabildiğin kadar yap, tarîk-i ilâhîde sûratle mesafe alamıyorsan, hiç olmazsa topallayarak ve sürünerek Hakk'a talepte bulun...”¹⁴²⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, namaz ibadetinin sadece Allah rızası için yapılması gerektiğine inanır. Ona göre bir mü'min Allah rızasını gözeterek namazını eda eder. Namazı halkın teveccühünü ve hüsn-ü zannını kazanmak için kılanlar ise münafıktır. Bu kimselerin ahirette nasipleri yoktur.¹⁴²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî “namaz mü'minin mi'racıdır” mefhumunca bir Müslüman için namazın miraç hükmünde olduğuna inanmaktadır. Kul “Allahu Ekber” diyerek namaza durduğunda İlâhî huzurda olduğunu unutmamalıdır. Huzur hâlindeki bu kimse, Hz. Peygamber'in mi'racdaki füyûzâtından derecesine ve istidatına göre nasiplenecektir.¹⁴²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre herkes kıldığı namazdan aynı ölçüde feyiz alamaz. Hatta feyiz alamayanlar da vardır. O, yıllardır namaz kılip da feyiz alamayanlara seslenerek ye'se kapılmamaları gerektiğini söyler. Son nefeste ilâhî bir lütufla öyle bir an gelir ki onca yılın hepsine yeter, der.¹⁴²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî namazın manevî zevkine ve neşesine nail olabilmek için şu farkındalığa sahip olunmasını ister:

“Kıyamda iken Fatiha sûresini okuyoruz. Cenâb-ı Hakk'a hamd ve sena ediyoruz. Rükûda iken “Sübhâne rabbiyelazîm” diye tesbih ve takdis eyliyoruz. Rükûdan doğrulunca “Semi'allahü limen hamideh”; “Allah, kendisine hamd edeni işitti” diyoruz. Fakat işittiğini kulağımızla duyup da mı söylüyoruz? Hayır. Öyle değil. Belki Semi' ve Basîr olan Allah, o hamdi işitmiş olduğunu bize söyletiyor. Demek ki o esnada hepimiz

¹⁴²² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 305.

¹⁴²³ Mü'minûn, 23/1-2.

¹⁴²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 247.

¹⁴²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 213.

¹⁴²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 703.

¹⁴²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 921.

Cenâb-ı Hakk'ın tekellümüne vasıta oluyoruz. İşte bunu bilir ve o sırada huzûr-ı izzette bulunduğumuzu düşünürsek belki Allah'ın fazl u keremiyle o halin manevî zevkine ve neşesine de nâil oluruz.”¹⁴²⁸

Namaz, insana dünyevî ve uhrevî birçok faydalar sağlamaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre namazın faydalarından biri insanı kötü ahlaktan korumasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî; “Hz. Peygamber, ashâbına: Sizden birinizin evi önünden bir nehir geçse, kendi de her gün beş defa o nehre girip yıkansa, onda kir kalır mı?” diye sormuş. Ashâb: “Kalmaz Ya Resulullah!” demiş. Resûl-i Ekrem de “İşte namazınız o nehir gibidir. Günde beş vakit namaz kılmakla o nehre girip yıkaniyorsunuz, Allah beş vakit namazla günahları silip yok eder” buyurmuştur.”¹⁴²⁹ hadisini naklederek namazın aynı zamanda günahlara bir örtü olacağını düşünmektedir. O, namazın ruhları tasfiye ederek kötü tabiatlarını, güzel ahlaka tebdil edeceği görüşündedir.¹⁴³⁰ “Ruhumuz mahbeste, zindanın anahtarı elimizde olduğu hâlde, zindan kapısını açıp nefse mağlup olmuş, zelil ve aciz kalmış ruhumuzu kurtarmıyoruz” diyerek ruhların hapisten kurtuluşunun anahtarının namaz olduğunu ima etmektedir.¹⁴³¹

Tâhirü'l-Mevlevî, namazın gazap, şehvet ve hırs gibi ahlâk-ı seyyielere karşı sağlam ve yıkılmaz bir siper olduğunu düşünmektedir.¹⁴³² Nitekim; “Muhakkak ki (hakkıyla kılınan) namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülüklerden meneder.”¹⁴³³ âyeti namazın faydalarını özetlemektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, hakkıyla namazını kılan bir Müslümanın fırtınalardan emin olacağına inanır. Namaz kılıyorum ancak fırtınalara da kapılıyorum diyen bir kimsenin namazını hakkıyla kılmadığını düşünür. Kabahatin namazda değil onu kılan kişide olduğunu söyler. Mukavemetsiz bir tahta perdenin elbette fırtınaya karşı duramayacağını ve yıkılacağını ifade eder.¹⁴³⁴

Namaz insanı fuhşiyattan ve kötülüklerden alıkoymaktadır.¹⁴³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, ihlasla kılınan bir namazın insanı haramlardan koruduğunu düşünmekte ve bu düşüncesini şu misal ile açıklamaktadır: “Şeyhin biri, mürîdine: Ezan okunduğunu işittiğin zaman camide vakit namazını kıl, ondan sonra dilediğin yere git ve istediğini yap demiş. Mürîd, bu müsaadeye sevinmiş. Şeyhin yanından çıktıktan sonra civardaki koltuk

¹⁴²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 963-964.

¹⁴²⁹ Buhârî, “Mevâkîf”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 283; Nesâî, “Salât”, 7.

¹⁴³⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 317.

¹⁴³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 535.

¹⁴³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1744.

¹⁴³³ Ankebût, 29/45.

¹⁴³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1744.

¹⁴³⁵ “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder.” Ankebût, 29/45.

meyhaneye girip bir iki tek yuvarlaması hatırına gelmiş. Meyhaneye yaklaştığı sırada kulağına ezan sesi aksettiği için abdest alıp o camiye girmiş. Öğle namazından sonra mevlüd okunmuş, duâsı uzun sürmüş. Mürîd camiden çıkıp meyhaneye doğrulduğu sırada ikindi ezanının okunduğunu duymuş, yine camiye dönmüş, namazdan sonra bir hoca kürsüye çıkmış, güzel bir ifade ile vaaz ettiği için oturup onu dinlemiş, vaaz geç vakte kadar devam eylemiş, bari akşam namazını da kılayım da adamakıllı bir neşeleneyim demiş. Akşam namazından sonra; şimdi meyhaneye gitsem yatsı cemaatini kaçıracağım, hem ağzım kokacağı için sarhoş diye tahkîre uğrayacağım diyerek çakıntıdan vazgeçmiş. İşte namazın münkerattan nehyetmesi budur. Fakat o namazın hulûs-i kalb ile kılınması şarttır. Kılanı haramdan alıkoymayan namaz, makbûl-i İlâhî olacak bir namaz olamaz. Demek ki Allah'ın farz eylediği şeyleri ihlâs ile yapmak; sarhoşluk ve saire gibi hastalıkları izale ediyormuş.”¹⁴³⁶

Namazı cemaatle eda etmek Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerine eğildiği bir başka konudur. Tâhirü'l-Mevlevî namazın cemaatle eda edilmesi durumunda alınacak mükafatın daha fazla olacağına değinmektedir. Mükafatın fazla oluşunun hikmetini ise şu şekilde izah etmektedir: “Olur ki cemaat arasından Allah'ın sevgili bir kulu bulunur. Onun yüzü suyu hürmetine diğerleri de Hakk'ın lütf u keremine nail olurlar.” Bu düşüncesinin dayanağı ise “Allah'ın rahmet ve kudret eli cemaat üzerinedir.”¹⁴³⁷ şeklindeki hadîs-i şerîftir. Cemaatle kılınan namazda safların sık olması gerektiğini düşünmekte ve bunun hikmetini de şu şekilde açıklamaktadır: “Safta cemaatin omuzlarının birbirine değmesi, birindeki manevî bir neşenin temas vasıtasıyla sairlerine de aks ü sirâyet etmesi içindir.”¹⁴³⁸

Tâhirü'l-Mevlevî namaz kılmayanların şehvetlerine daha kolay tâbi olacaklarını belirtmekte ve onlar için âhirette çetin bir azabın olduğunu şu âyet ile haber vermektedir: “Onlardan sonra gelenler, namazı terk ettiler ve şehvetlerine tâbi oldular, nefsleri neyi emrettiyse onu yaptılar. Onlar, cehennemde helâk çukuruna atılarak yaptıkları bu azgınlıkların cezasını göreceklidir.”¹⁴³⁹ Anlaşılacağı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, namaz kılmanın nefs tezkiyesinde etkin bir rol oynayan seyr ü sülûkun önemli bir vasıtası olarak düşünür.

¹⁴³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 317.

¹⁴³⁷ Tirmizî, “Fiten”, 7.

¹⁴³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 195.

¹⁴³⁹ Meryem, 19/59.

Tâhirü'l-Mevlevî, namaz kılarken *Kur'ân-ı Kerîm*'in aslını değil de tercümesinin okutturulmak istenmesine karşı çıkararak zamanının ruhuna bir eleştiri yapmaktadır. Nitekim Türkçe ezan ve namazda *Kur'ân*'ın tercümesinin okutturulmak istenmesi karşısında onun tutumu nettir. Münevver geçinen bazı ukalâ tarafından başlatılan bu tür girişimlerin dînî esasların değiştirilmesine yönelik bir çaba olarak görür. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu insanların amacı, Martin Luther'in yaptığı gibi¹⁴⁴⁰ dinde reform yapmaktır. Bunlar bazı ahkâmın değiştirilmesi gerektiğini iddia eden bir guruhur. Tâhirü'l-Mevlevî, “bâtıl saldırır, bir müddet sonra da muzmahil olur” fehvasınca bu tür bâtıl girişimlerin bir müddet sürdükten sonra defolup gittiğini söylemektedir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde dinde reform adı altında ezanın Türkçe okunması ve namazda *Kur'ân* mealinin okunması gibi ibadet dilinin Türkçeleştirilmesine yönelik bazı uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁴¹ 1928 yılında M. Fuat Köprülü başkanlığında hazırlanan bir raporda “İbadet dili Türkçe olmalıdır. Âyinlerin, duâların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir” teklifi bu amaca hizmet etmektedir.¹⁴⁴² Halkın mukavemet göstermesi, özellikle namazda *Kur'ân*'ın Türkçe okunması gibi düşüncelerin hayata geçmesinde örnekleri olmakla beraber kalıcı olmasına engel teşkil etmiştir. Ancak ezan 1932-1950 yılları arasında uzun bir süre Türkçe olarak okunmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî erkeklerin namazda iken başlarını örtmeleri gerektiğini düşünmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ihramda bulunduğu vakitler haricinde başı açık namaz kılmadığını naklederek başı açık namaz kılmanın sünneti terk etmek olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁴³ Bu konuda bazı âlimler namazda erkeklerin başını örtmesini sünnet kabul ederek baş açık namaz kılmanın, sünneti terk etmek anlamına geleceğini, dolayısıyla tenzîhen mekruh olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴⁴ Birtakım âlimler ise örfî bir uygulama olarak değerlendirerek başı açık namaz kılmakta bir sakınca görmemiştir.¹⁴⁴⁵ Bu görüşler çerçevesinde namaz kılarken başın örtülmesi evla kabul edilmekte, baş açık

¹⁴⁴⁰ XVI. yüzyılda Avrupa'da dinde reforma ihtiyaç olduğu gündeme gelmiş ve reform hareketinin en hareketli öncüsü de Martin Luther olmuştur. Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 283.

¹⁴⁴¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Ali Dikici, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 10 (2006): 77-104.

¹⁴⁴² Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamcılık*, trc. Hayrullah Örs (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), 45.

¹⁴⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 286.

¹⁴⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2: 407; Şürûnbulâlî, *Merâkı'l-felâh*, 130.

¹⁴⁴⁵ Şâubî, *el-Muvâfakât*, 2: 489.

bir hâlde namaz kılmak da caiz görülmektedir.¹⁴⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, bir konuda âyet ve hadis var iken içtihadı kalkışılmaması gerektiğini düşünmektedir. Hz. Peygamber'in istisnai durumlar hariç baş açık namaz kılmadığı vaka iken aksi davranış sünnete muhalif bir harekettir. Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Peygamber'in emrine ve sünnetine uyarak namaz kılarken başın takke, sarık vb. bir şeyle örtülmesi gerektiğini savunmaktadır. O, namazda setr-i avrete riayet etmekle sadece farz yerine getirilmiş olur, sünnete de ittibâ etmek gerekir, diyerek Müslümanların sünneti terk etmelerine gönlünün razı olmadığını göstermektedir. Ayrıca “Ey Âdem oğulları! Namaz kıldığınızda temiz ve güzel elbiselerinizi giyin”¹⁴⁴⁷ âyetinde Allah namaz kılarken soyunmayı değil giyinmeyi emrediyor, diyerek namazda başın örtülmesi hususundaki görüşüne dayanak oluşturmaktadır.¹⁴⁴⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre namazdan zevk alınmaması imanının zayıflığına işaret eder. Hâlis ve saf bir iman olanlara ibadetler gayet kolay gelir ve yaptıkları ibadetten zevk alırlar. Tâhirü'l-Mevlevî imanını zayıf ve itikadını çürük olanlar için ise ibadetlerin ağır geleceğini düşünür. Örneğin saatlerce dans etmekten yorulmayan bir insana iki rekât namaz kılmamanın çok ağır geldiğini ve namaz kılmaya üşendiğini söyler.¹⁴⁴⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir vakit namazı terk etmek tembelliğe sebebiyet verir. Mesela bir kişi öğle namazını terk etse ikindi namazı için üstünde bir tembellik hali sirayet eder. Adeta yerinden zorla kalkar. Çünkü namaza kudreti varken namaz kılmamış, o kudret nimetinin şükrünü yerine getirmemiştir. Şükrün ihmali beraberinde namaza olan isteğin kuvvetini azaltmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî, namaz için hemen kalkıp abdest alınırsa namaza yeniden şevk ve gayret duyulacağını, ifade etmektedir.¹⁴⁵⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'nin namaz hakkındaki düşünceleri genel olarak namazın Allah'a bir şükür vesilesi olduğu, namazda kalp huzurunun yakalanması ve ilâhî huzurda olduğunun farkındalığıyla namazların eda edilmesi gerektiği etrafında şekillenmektedir. Bir başka açıdan, Tâhirü'l-Mevlevî, kulun Rabbini hissederek namazı eda etmesi gerektiğini düşünmektedir. Yine o, namazın kişinin manevî gelişiminde önemli roller icra ederek kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesinde mühim bir araç olduğunu düşünür.

¹⁴⁴⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, “Aranan: Erkeklerin namazda başlarını örtmeleri gerekir mi?”, 20 Ekim 2021, <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/165/erkeklerin-namazda-baslarini-ortmeleri-gerekir-mi-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>.

¹⁴⁴⁷ A'râf, 7/31.

¹⁴⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 286.

¹⁴⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 310-311.

¹⁴⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 536.

4.9.2. Duâ

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre duâ da kişinin manevî terakkisinde önemli bir vasıtaadır. Ona göre duâ, kulun Allah'la iletişiminin bir yoludur. Tasavvufun Hakk'a vuslat olarak tanımlandığı göz önünde bulundurulunca sâlikin duâ vasıtasıyla Rabbiyle iletişim halinde bulunması vuslat yolculuğunda kendisi için mühim bir binek konumunda olduğu değerlendirilebilir. Tâhirü'l-Mevlevî, "Rasûlüm! Kullarım sana beni sorarlarsa, şüphesiz ben onlara çok yakınım. Bana dua edenin duasına icâbet ederim. Öyleyse onlar da benim dâvetime uysunlar ve bana iman etsinler. Böyle yaparlarsa, en doğru yolu bulmuş olurlar."¹⁴⁵¹ âyet-i kerimesi mucibince, Allah Teâlâ'nın duâ edenlerin duâsını işiteceğini ve isteklerini hayırlı olacak şekilde kabul edeceğini söylemektedir.¹⁴⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın "Erhamerrâhimîn" olduğunun unutulmaması gerektiğini tavsiye eder. Ona göre Allah'ın rahmeti gazabından fazladır.¹⁴⁵³ Allah kulunu affetmeyi sever. Tâhirü'l-Mevlevî Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tavsiye ettiği üzere "Allah'ım sen çok affedicisin. Affetmeyi seversin. Beni de affet."¹⁴⁵⁴ duâsının sık sık tekrarlanması gerektiğini söyler.¹⁴⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, merhametlilerin en merhametlisi olan Allah, huzurunda edilen duâları ve tazarruları reddetmeyecek, dergâhında açılan elleri boş çevirmeyecektir.¹⁴⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'a duâ etmek, istekleri yalnızca O'na arz etmek gerektiğine, çünkü duâ etmenin aynı zamanda emr-i İlâhiye icabet olduğuna inanmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'ın duâyâ icabet ve kabulünün bazı şartları vardır. Ona göre duânın kabulü için evvela her şeyden ümidi kesmek, yalnızca Allah'tan istemek ve husûlünü sadece Allah'ın lütfundan beklemek gerekir.¹⁴⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî duânın yalnızca Allah'a yapılması gerektiğine inanır. Ona göre, "Bana duâ edin, size icabet edeyim."¹⁴⁵⁸ âyet-i kerimesiyle Allah, kuluna taleplerin ancak kendisine yöneltebileceğini öğretmiştir.¹⁴⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî sadece Allah'ın kapısını çalmak gerektiğini düşünür. Kapıyı çalmadan kapının açılıp açılmayacağını bilinemeyeceğini söyleyerek tecrübe etmediği hâlde bu kapı bana açılmaz şeklinde ümitsiz olanları tembellikle eleştirmektedir.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵¹ Bakara, 2/186.

¹⁴⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 98.

¹⁴⁵³ Hadis-i kudsîde; "Benim rahmetim gadabıma üstün geldi." buyurulmaktadır. Bk. Buhârî, "Tevhid", 22, 55; Müslim, "Tevbe", 15.

¹⁴⁵⁴ Tirmizî, "Da'avât", 84; İbn Mâce, "Duâ", 5.

¹⁴⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1503.

¹⁴⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 479.

¹⁴⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 98.

¹⁴⁵⁸ Mû'min, 40/60.

¹⁴⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 758.

¹⁴⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1349.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre ihlas da duâda mutlaka olması gereken şartlardan biridir. O, riyâkârâne edilen duâların kabul-i İlâhî'ye yükselemeyeceğini düşünmektedir.¹⁴⁶¹ Duâ ve münacatın hâlisâne olduğu takdirde Allah'ın dergâh-ı kabulüne çıkacağını söyler.¹⁴⁶²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, duânın icabetinin başka bir şartı ise duânın nefse münhasır olmaması, umuma şamil olmasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî, kişinin sadece kendi nefsi için dua etmemesi aynı zamanda tüm insanlığa duâ etmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu inancını *Kur'ân*'ın öğrettiği duâlar üzerinden temellendirmektedir. Ona göre, “Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve tüm inananları bağışla.” âyet-i kerimesi duânın umumu kapsaması gerektiğine dair bir delildir. Tâhirü'l-Mevlevî, *Kur'ân*'daki duâları insanlık için bir münacaat numunesi olarak görür ve duâlarda bu Kur'ânî ifadelere yer verilmesi gerektiğini düşünür.¹⁴⁶³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre duânın şartlarından biri de duâ ederken Allah'a yalvarılmasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî insan olarak bir kimseden bir talepte bulunurken bile yeri geldiğinde yalvarıldığına dikkat çeker. Ona göre söz konusu Allah olduğunda mahlûkun yaratıcısı karşısında eğilerek, yalvarıp yakararak duâ etmesi icap etmektedir.¹⁴⁶⁴

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, “Bana duâ edin, size icabet edeyim.”¹⁴⁶⁵ âyet-i kerimesi mucibince duâların kabul edileceğine dair İlâhî bir vaat söz konusudur. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.) de "Acele etmediği müddetçe her birinizin duâsına icâbet olunur. Ancak içinde "Ben Rabbime duâ ettim duâmı kabul etmedi." diyerek acele edenleriniz var.”¹⁴⁶⁶ buyurmaktadır. Anlaşılabacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) duânın neticesini beklerken aceleci davranmamaya, duâların er ya da geç kabul olunacağına, duâ kabul olunmadı diye duânın terk edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî de şartlarını yerine getirerek yapılan hiçbir duânın reddedilmediğine inanır.¹⁴⁶⁷ Duâların reddedilmeyeceği hususu, Hz. Peygamber'in lisanından şu şekildedir: “Rabbimiz Hayy'dır, Kerîm'dir. Kulu duâ ederek kendisine elini kaldırdığı zaman, O, ellerini boş çevirmekten istihyâ eder.”¹⁴⁶⁸ Bu hadis-i şerif, “Cenab-

¹⁴⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 508.

¹⁴⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 509.

¹⁴⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 31.

¹⁴⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 97.

¹⁴⁶⁵ Mü'min, 40/60.

¹⁴⁶⁶ Buhârî, “Da'avât”, 22; Müslim, “Zikir”, 92; Tirmizî, “Da'avât”, 145.

¹⁴⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 616.

¹⁴⁶⁸ Tirmizî, “Da'avât”, 118; Ebû Dâvud, “Salât”, 358.

ı Hakk'ın duâ eden kuluna, kulun hayrına olan şeyi mutlaka vereceği, duâsını cevapsız, boş bırakmayacağı" şeklinde anlaşılmaktadır.¹⁴⁶⁹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre duâların kabulü müspet veya menfî olarak iki şekilde gerçekleşecektir. Bir duânın müspet olarak kabulü, istenilen şeyin Allah tarafından verilmesidir.¹⁴⁷⁰ Bu da "kabul ve infaz" ve "kabul ve imhâl" olarak iki şekilde gerçekleşir. Tâhirü'l-Mevlevî bu görüşünü şu örnekler üzerinden izah eder: Mesela bir Müslüman yataarken: "Ya Rabbi! Beni sabah namazına kaldır ve namazımı kılmamı nasip eyle" diye dua eder. Bu kimsenin sabahleyin uyanıp ve salat-ı fecri eda edişi, duâsının kabul ve infaz olduğunu göstermektedir. Keza tahsile başlamış bir genç: "Ya Rabbi! Bana ilim ihsan et, hayırlı eserler yazmaya muvaffak eyle" diye dua eder. O kimsenin yaptığı duâ da kabul olunur. Fakat eser yazmaya muvaffak olması, ilimde rüşuh ve meleke peyda etmesine kadar tehir olunur. Bu örnek de duâyâ icabetin kabul ve ihmal şeklidir.¹⁴⁷¹ Duânın menfî olarak kabulü ise Allah'ın istenilen şeyi vermeyerek o kulunu muhafaza etmesidir.¹⁴⁷² Bunun örneği ise saygısız ve münasebetsiz bir kişinin mesela: "Ya Rabbi! Şu rakı ve şarabı ucuzlat da doya doya içeyim!" diye duâ etmesidir. O kimsenin gûnahtan muhafazası için, matlubu verilmez. İşte bu da matlubun verilmemesiyle bir icabettir.¹⁴⁷³

Duâ edilirken belli bir âdab ve usulü takip etmenin gerekliliğine inanan Tâhirü'l-Mevlevî duâyâ besmele, hamdele ve salvele ile başlanması gerektiğini söyler. Ona göre, duâyı bitirirken de hamd edilmesi, salat ve selamda bulunulması icap eder. O, duâda mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın dil döndüğünce medh ve senâ edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, "Allah, kendisine hamd edilmesini sever" hadîs-i şerifi gereğince, insanların Allah'ı hamd ve senâ etmelerini, Allah'ın hoşnut olacağı bir ibadet olarak telakki etmektedir. Duâda bu hususa riayet etmek aynı zamanda duâyâ icabet olunmasına bir sebeptir.¹⁴⁷⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Peygamber'in Allah'ın duasında ısrarcı olanları seveceğine dair hadis-i şerifini esas alarak duâda ısrarcı olunması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu konuda Şeyh Sâdî'nin *Gülistan* adlı eserinden şu nakilde bulunur: "Günahkâr kullardan biri, kabul edilir ümidiyle ellerini Cenâb-ı Hakk'ın dergâh-ı kabulüne açar. Hakk Sübhânehû ona nazar-ı icabetle bakmaz. O kul, tekrar duâ eder. Allah yine kabul etmez.

¹⁴⁶⁹ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016), 6: 545.

¹⁴⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 52.

¹⁴⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 616.

¹⁴⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 52.

¹⁴⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 616.

¹⁴⁷⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 99.

Kul üçüncü defa münacat ve tazarruda bulunur. Bu sefer Allah şöyle buyurur: “Ey meleklerim! Kulunun duâsını kabul ettim ve istediğini verdim. Çünkü bir kulunun uzun uzadıya duâ edip inlemesinden utanırım.”¹⁴⁷⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, bir duâ örneği olarak selamlaşmaya dikkat çeker. Bir Müslümanın diğer bir Müslümana “Esselâmü aleyke” demesi, “Selâmette olasın” manasına gelen hem bu dünya için hem de âhiret için hayırlı olan bir duâ örneğidir. Selam kelimesinin Allah'ın isimlerinden olduğunu belirten Tâhirü'l-Mevlevî, “Esselâmü aleyke” demenin aynı zamanda “Allah'ın hıfzında ve selamette olasın” demek olduğunu ifade eder.¹⁴⁷⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin duâ konusunda son olarak, Allah hâlimi biliyor, duâ etmeye gerek yok diyenlerin ve Allah'a muhabbetin bir gereği olarak uzun uzun niyazda bulunanların makamı olmak üzere iki makama işaret ettiği görülmektedir. Hz. İbrâhim'in (a.s.) ateşe atıldığında yardım etmek üzere gelen meleklerle “Ateşi esas yakan kimdir? O, benim her hâlimi biliyor.” diyerek herhangi bir talebinin olmayışını bildirmesi,¹⁴⁷⁷ bu ilk makama işaretir. Tâhirü'l-Mevlevî bu makamdaki kimseleri ehl-i teslim olarak adlandırır. Bu kimseler kaza ve kadere tam manasıyla teslimiyet gösterir ve uğradıkları musibetlerin tebdiline dua etmezler.¹⁴⁷⁸ Onlar duâyı tahvil-i kazâ temennisi gibi gördükleri için duâya yer vermezler.¹⁴⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu hâle sahip zevât-ı kiram, mihneti nimet, zahmeti rahmet olarak bilirler. Çünkü onlar her şeyin Allah'ın takdiri olduğuna vâkıftırlar. Tâhirü'l-Mevlevî, her hâl ve durumda zuhurât-ı kazaya teslimiyet gösteren ve şükreden kimselerin söylemlerinin Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin şu dörtlüğündeki gibi olduğunu belirtmektedir:

“Hoştur bana Sen'den gelen

Yâ gonca gül, yâhud diken;

Yâ hil'at ve yahut kefen

Lütfun da hoş kahrın da hoş.”¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 384.

¹⁴⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 742.

¹⁴⁷⁷ Osman Nûri Topbaş, *Mesnevî Deryasından Âb-ı Hayat Katreleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005), 65.

¹⁴⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 490.

¹⁴⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 501.

¹⁴⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 491. Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifade ettiği üzere bu sözlerin Hüdâyî'ye ait olduğu hususu ihtilaftır.

Yine Hz. İbrâhîm'in (a.s.) çocukları için uzun uzun yaptığı duâlar da ikinci makama dikkatleri çekmektedir.¹⁴⁸¹ Hz. Eyyûb'un (a.s.), uzunca bir süre sabır göstermesi ve daha sonra bir duâ ile halini Cenâb-ı Hakk'a arz etmesi¹⁴⁸² de duâda iki basamak olduğunun bir başka göstergesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de duânın en mükemmel hâlini sergilemiş ve uzun detaylı duâlar yapmıştır.¹⁴⁸³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'ın gizli açık her şeyi bildiğinin idrakinde olanlar, Allah'a ihtiyaçlarını arz etmeye lüzum görmezler. Çünkü Allah kalplerdeki sırları bilendir.¹⁴⁸⁴ Onlar, “hâlimi bilişin, benim isteyişimden ziyade bana kafidir” derler. Tâhirü'l-Mevlevî, bu özelliklere sahip kimselerin dertlerini dile getirmediğini, aktardığı Hızır Ağazâde Sa'îd Bey'in şu mısralarını nakleder:

“Söylemem derdimi hemderdim olan âha bile

Belki ol sinedeki nâle-i cân-gâha bile!

Kendi bî-şübhe bilür, râz-ı derûnı yohsa

Ehl-i dil söyleyemez derdini âgâha bile!”¹⁴⁸⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, kâmil mertebesine ulaşmış kimselerin ise “Bana duâ edin, duânıza icabet edeyim.”¹⁴⁸⁶ emrine tâbi olmak için duâ ettiklerini, taleplerini yalnızca Allah'a arz etmekten geri durmadıklarını belirtir.¹⁴⁸⁷ Yukarıda ifade edildiği üzere bu tavır, duâdaki ikinci ve daha üst bir makama işaretler. Bu makamdakiler, Allah'a olan muhabbet ve niyaz ile dertlerini, isteklerini uzun uzadıya anlatırlar. Tâhirü'l-Mevlevî, bu makamda olanları ehl-i dûa olarak adlandırır. Bu kimseler musibetlerin def'i hususunda Cenâb-ı Hak'tan temennide bulunmayı tercih etmektedirler.¹⁴⁸⁸ Onlar İlâhî rızanın duâ etmelerinde olduğunu gördükleri zaman tazarruda bulunurlar.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸¹ İbrâhîm Süresi'nin 35 ile 41. âyetleri arasında Hz. İbrâhîm'in evlatları için yaptığı duâlar yer almaktadır.

¹⁴⁸² Abdulvahap Yıldız, “Hz. Eyyûb'un (a.s.) Hastalıklar Karşısındaki Sabrı ve Manevî Hastalıklarımız”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (Aralık 2016): 128.

¹⁴⁸³ Hz. Peygamber'in duâlarını bir araya getiren bir çalışma için bk. Süheyl Seçkinoglu, *Efendimiz'den Duâlar -Rahmet Peygamberi'nin Dilinden Duâlar-* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

¹⁴⁸⁴ Teğâbun, 64/18.

¹⁴⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 101. Hızır Ağazâde Divânı için bk. Yasin Pekuz, *Hızır Ağazâde Sa'îd Bey Divânı* (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 44.

¹⁴⁸⁶ Mü'min, 40/60.

¹⁴⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 102.

¹⁴⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 490.

¹⁴⁸⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 501.

4. Hâller ve Makamlar ile İlgili Kavramlar

Tasavvufta hâl, bir lütuf olarak doğrudan kalbe gelen neşe, hüzn, tutukluk, açılma, şevk, tedirginlik, heybet ve üns gibi hususlardır. Hâller vehbî olup kişinin çalışması, çabalaması ile elde edilecek bir şey değildir.¹⁴⁹⁰ Makam ise insanın uğraşp çalışarak gerçekleştirdiği, ısrarla talep ederek ve zorluklara katlanarak elde ettiği edep ve ahlak kurallarından her biridir. Hâller geçici, makamlar ise kalıcı ve sürekli.¹⁴⁹¹

Tâhirü'l-Mevlevî, tevbeyi makamların ilki, abdiyyet (kulluk) makamını makamların en üstünü olarak görmektedir. O, Mevlânâ'nın "Ben kul oldum, kul oldum. Ben abd-i zaîf, kulluğumu layıkıyla ifa edemediğim için utandım ve başımı öne eğdim. Her köle azat edilince sevinir. Ya Rabbi! Ben ise sana kul olduğum için sevinirim." mealindeki ifadelerinin bu makamda söylenilmiş en üstün sözlerden olduğunu beyan eder.¹⁴⁹² Haller ve makamlara dair kavramlar içerisinde ilk olarak tevbe konusunu ele alarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu konuya yaklaşımını değerlendireceğiz.

4.1. Tevbe

Tasavvufî hayatın kapısı ve tasavvufî makamların ilki¹⁴⁹³ olarak kabul edilen tevbe,¹⁴⁹⁴ seyr ü sülûkteki manevî aşamaların ilk adımını oluşturmaktadır.¹⁴⁹⁵ Tevbe sözlükte "günahtan rücu etmek, pişmanlık duymak, dönüş yapmak"¹⁴⁹⁶ gibi manalara gelir. Terim olarak ise "günah işlemeyi terk ederek Allah'a yönelmek" anlamına gelmektedir.¹⁴⁹⁷ Cürcânî tevbeyi "kalpteki ısrar düğümünü çözüp Allah'a rücu etmek"¹⁴⁹⁸ olarak ifade eder. Tasavvuf literatüründe, tevbenin çok çeşitli tanımlarının yapıldığı görülmektedir.¹⁴⁹⁹ Tevbe, sûfiler tarafından mahiyeti, lüzumu, kabul şartları, dereceleri, fazileti, faydaları gibi birçok açıdan ele alınmıştır. Tevbe hakkında yapılan açıklamalardan bazıları şu şekildedir: Sehl et-Tüsterî'ye göre tevbe, "kulun günahını unutmaması", Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre ise "kulun günahını unutmaması"dır.¹⁵⁰⁰ İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) tevbeyi "Geçmiş hata ve günahlardan dolayı kalbin elem

¹⁴⁹⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 237; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 72.

¹⁴⁹¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 236; Uludağ, *Tasavvufun Dili*, 546.

¹⁴⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 41.

¹⁴⁹³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 295; Hücivîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 321.

¹⁴⁹⁴ Herevî (öl. 481/1089), ilk basamak olarak "yakaza"yı zikretmektedir. Çünkü kendini bulmanın ilk şartı uyanmaktır. Uyanmayan menzil alamaz. Bk. Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, trc. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 75.

¹⁴⁹⁵ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 159.

¹⁴⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5: 454; Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati'l-Fünûn*, 1: 524.

¹⁴⁹⁷ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1: 292.

¹⁴⁹⁸ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 64.

¹⁴⁹⁹ Tasavvufta tevbe kavramına dair detaylı bilgi için bk. es-Serrâc, *el-Lüma'*, 68; Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 107-109; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 295-305; el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 76.

¹⁵⁰⁰ es-Serrâc, *el-Lüma'*, 68.

duyması”¹⁵⁰¹ olarak tarif ederken İbnü’l-Arabî (öl. 638/1240) ise tevbe”i “içerisinde bulunulan hâlde günahı terk etmek, geçmişe pişmanlık ve günaha bir daha dönmemeye karar vermek”¹⁵⁰² şeklinde tanımlamaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî ise tevbe”i, bir kimsenin işlediği günahı nedâmet duyması ve günahının affı için Allah’a yalvarması şeklinde tanımlar.¹⁵⁰³ Tâhirü’l-Mevlevî, “Nerede olursan ol Allah’tan çekin. Kötü bir işin arkasından iyi bir harekette bulun ki o iyilik, o kötülüğü silip süpürsün. Bir de halk ile güzel ahlak ile geçin”¹⁵⁰⁴ kavli-i Nebvîsinde iyi bir harekette bulunmayı, kötülüklerden tevbe etmek olarak yorumlamaktadır.¹⁵⁰⁵ Bu minvalde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderdiği esnada ona şu nasihatte bulunmuştur: “Yeni bir günah işlediğin vakit derhal tevbe et.”¹⁵⁰⁶ “Eğer gizlice bir kötülük yaptıysan, ardından hemen gizlice bir iyilik yap... Eğer açıktan bir kötülük yaptıysan, peşinden hemen açıktan bir iyilik yap.”¹⁵⁰⁷ Bu hadîs-i şerif de göstermektedir ki her günahın kefareti kendi cinsindendir. Günah gizli ise tevbe ve yapılacak iyilik de gizli, günah aşikâr ise yapılacak tevbe ve iyilik de aşikâr olmalıdır. İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) bu hadîs-i şerifi şu şekilde açmaktadır: “Gizli verilecek bir sadaka, gece işlenen günahlara kefareti olur. Açıkça verilen sadaka ise gündüz yapılan günahların kefaretidir.”¹⁵⁰⁸

Tâhirü’l-Mevlevî makbul bir tevbede bulunması gereken şartlara değinmektedir. Ona göre, sâlik tevbesinde yaptıklarından nedâmet duyarak rücu etmeli ve bir daha yapmamaya azm ü cizm göstermelidir.¹⁵⁰⁹ Görüldüğü üzere Tâhirü’l-Mevlevî, burada tevbenin üç şartından bahsetmektedir. Birinci şart işlenen hata ve günaha karşı kalpte nedâmet duygusunun oluşmasıdır. İkinci şart, tevbe ve istiğfarda bulunarak o günahı rücu etmektir. Üçüncü şart ise o günaha bir daha dönmemeye azmetmektir.

Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu anlayışını Sühreverdî’de de görmek mümkündür. Sühreverdî, tevbenin “günahlardan dolayı pişmanlık duymak, günah işlemeyi terk etmek

¹⁵⁰¹ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-dîn*, 7: 10.

¹⁵⁰² İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, thk. Osman İsmail Yahyâ (Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’-d-Diniyye, ts.), 2: 139.

¹⁵⁰³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 654.

¹⁵⁰⁴ Tirmizî, “Birr”, 55.

¹⁵⁰⁵ Tâhir Olgun, “Ahlâk Güzelliği 2”, *İslâm Yolu*, 09 Aralık 1948, (10) 3.

¹⁵⁰⁶ Nûreddin el-Heysemî, *Buğyetü’-r-râ’id fî tahkiki Mecma’i’-z-zevâ’id*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş (Beyrut: y.y., 1994), Hadis No. 16753.

¹⁵⁰⁷ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: y.y., 1990), 2: 78.

¹⁵⁰⁸ el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-dîn*, 7: 159.

¹⁵⁰⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, 1: 296.

ve günaha ebedi olarak dönmemeye azmetmek” şeklinde üç şartı olduğunu söyler.¹⁵¹⁰ Tasavvufî düşüncede, tevbenin çeşitli şartları olduğu üzerinde durulmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî de bu şartlar arasında hemen hemen ortak olan üç şartı zikrederek tevbenin geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğe ait üç aşmasına vurgu yapmaktadır. Nitekim günahlara karşı pişmanlık duymak geçmişe dönük bir eylemdir. Pişmanlığın bir neticesi olarak dil ile işlenen hatalara tevbe ve istiğfarda bulunmak ise şimdiki zamanı içine almaktadır. Yaptığı tevbenin arkasında durarak tevbesini bozmamak, o günaha tekrar dönmek için azmetmek ise geleceğe aittir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Hakikî tevbe nedâmetten ibarettir.”¹⁵¹¹ hadis-i şerîfini naklederek makbul bir tevbe için nedâmetin gerekliliğine işaret eder. Ona göre, bir kimsede işlenen günah karşısında üzüntü ve pişmanlık hissi uyanmıyorsa o kişi, gerçek manada tevbe etmiş sayılmamaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, Allah için göz yaşı dökebilmenin büyük bir nimet olduğunu hatırlatarak, nedâmetle Allah'ın huzurunda dökülen göz yaşlarının merhamet-i İlâhiyyeyi cûş u hurûşa getireceğini söylemektedir. O, ağlayabilmenin, kurumaya yüz tutmuş, yarı ölü hale gelmiş kalp için bir hayat suyu olduğunu ifade ederek tevbe üzerindeki rolüne işaret eder.¹⁵¹²

Tâhirü'l-Mevlevî, su ve güneş görmeyen bir bahçe nasıl ki canlılığını kaybederse, tevbe bostanı da gözyaşı ile sulanmazsa diriliğini, tazeliğini yitirir, der. O, hakikî bir nedâmetle dökülen gözyaşının, kalbin pasını sileceğini ve gönül aynasını cilalayacağına inanır. Tâhirü'l-Mevlevî, gözyaşı ile Allah'tan bağışlanma dilemenin ayrı bir neşesi olduğunu şu dörtlülüğü ile ifade etmektedir:

“Tâatin zevk-i sürûrâveri hoştur amma

Başka bir neş'esi var girye-i istiğfarın

Ne kadar olsa birinde bulunur ucb ü gurur

İlticâdır öbürü rahmetine Gaffâr'ın.”¹⁵¹³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, işlenen günahın akabinde hemen tevbe ve istiğfârda bulunulmalıdır. Tevbe yalnızca lisanla olmamalı, kalpte pişmanlık ve bir daha yapmama niyetiyle gerçekleşmelidir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kalpte günah meyli varken sadece

¹⁵¹⁰ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 181.

¹⁵¹¹ el-Beyhakî, *Şu 'abû'l-îmân*, 9: 260.

¹⁵¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 481.

¹⁵¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1758.

dille yapılan bir tevbe, başlı başına bir günahdır ki bu tevbe için de tevbe edilmesi icap eder. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şu rubâîsi, sözden öteye geçemeyen tevbelerin de tevbeye muhtaç olduğunun nazmedilmiş şeklidir:

“Gönlümde günah işlemeye istek var

Dilde ise gezer tevbe ve istiğfar

Hâlimle mekâlimden utandım billâh

Affeyle benim şu tevbemi ya Gaffâr.”¹⁵¹⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, insan zaman zaman günahına pişman olur ve “Estağfirullah” diyerek tevbe eder, der. Fakat o tevbe içten gelmezse sadece sözden ibaret kalır. Ertesi gün sanki tevbe etmemiş gibi kaldığı yerden devam eder. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre esas tevbe edilecek günah budur.¹⁵¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tevbede sebat etmek, tevbenin ta kendisidir. Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî burada tevbede olması gereken ihlas ve samimiyet şartına değinmekte ve gerçek bir tevbenin o tevbeyi bozmamakla anlaşılabileceğini söylemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, tevbenin kabul görmesinin bir şartı olarak haramdan, özellikle haram lokmadan sakınmak gerektiği üzerinde durmaktadır. O, haram lokmanın mideye girince kalbe kasvet vereceğini ve sahibinin günaha kanıksamasına yol açacağını düşünür. Bundan dolayı insan neyi nereden kazandığına dikkat etmeli, işinde sadıkane ve afifâne çalışmalı, az veya çok kimsenin hakkını almamaya çabalamalıdır. Tâhirü'l-Mevlevî, aslı temiz olan bir şeyin neticesinin de temiz olacağına inanmaktadır.¹⁵¹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, günahların kalpte bir sıkıntı peyda edeceğine inanır. Ona göre Allah'ın yasaklarından kaçınılmadığı zaman kişinin kalbinde bir sıkıntı meydana gelir. O, bazen sebepsiz yere insanın sıkıntıya düşmesini, gam ve kedere maruz kalmasını, işlediği günahlarının bir neticesi olarak yorumlar. O, günahların bu dünyadaki cezasının bu şekilde yaşanabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca bu tür bir hâle maruz kalmak bir uyarı mahiyetindedir.¹⁵¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, sıkıntıya, gam ve kedere düşen kimsenin bu farkındalığa sahip olup hemen ihlas ve samimiyet ile tevbe ederek Allah'tan af talebinde bulunması gerektiğini tavsiye etmektedir.¹⁵¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, kişinin ettiği tevbenin

¹⁵¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 119; 8: 878.

¹⁵¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 668.

¹⁵¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 833.

¹⁵¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 488.

¹⁵¹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 121.

kabul edilmesi durumunda, o kimsedeki sıkıntılı hâlin yerini manevî neşeye bırakacağına inanmaktadır.¹⁵¹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî tevbe'yi bir ibadet olarak görmektedir. Ona göre hakikî tevbe edenler mağfirete uğrayacağı gibi sevaba da nail olacaklardır. *Kur'ân'ı Kerim*'deki; “Cahillikle bir kabahat işleyip de çok geçmeden tevbe edenlerin tevbesini Allah kabul eder.”,¹⁵²⁰ “Onlar bir kabahat işlediğinde Allah'ı anarlar ve derhal günahlarına tevbe ederler. Günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?”¹⁵²¹ âyet-i kerimleri de bu hakikate işaret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, gûnahta ısrarcı olmayanların, bir hataya meylettiklerinde hemen tevbe etmeleri durumunda tevbelerinin kabulünün Allah'a ait olduğunu düşünmektedir. Ona göre, Allah tevbe edip peşi sıra salih amelde bulunan kimselerin seyyiatını hasenata tebdil edecektir.

Tâhirü'l-Mevlevî, müttakî ve iyi hal sahibi kimselerin de bazen dinî emirleri terk edebileceğini veya dinin yasakladığı şeyleri yapmak suretiyle bir seyyie vukua gelebileceğini söyler. Kuldan böyle bir kusur sâdır olacak olursa o seyyieyi yok edecek bir hasenede bulunarak Allah'tan af ve mağfiret istemelidir. Nitekim “Nerede olsun Allah'tan çekin. Kötü bir işin arkasından iyi bir harekette bulun ki o iyilik, o kötülüğü silip süpürsün. Bir de halk ile güzel ahlak ile geçin”¹⁵²² hadis-i şerifi Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu konudaki görüşlerine referanstır.

Tâhirü'l-Mevlevî insan olmanın gereği herkesin hâline göre günahkâr olduğunu, onun için Allah'a iltica ederek, tevbe ve istiğfârda bulunulması gerektiğini salık verir. Herkes Allah'ın af ve mağfiretine muhtaçtır. Affa nail olabilmek için eller açılarak, gözlerde nedâmet yaşları ile candan ve gönülden “aman Ya Rabbî” diyerek tevbe edilmelidir. Allah kulunun aman dilemesine, samimi tevbesine kayıtsız kalmayacaktır. Allah'ın rahmetinden ümid kesmenin en büyük günah olduğuna işaret eden Tâhirü'l-Mevlevî, “Allah beni affetmez” demenin, haşa benim günahım Allah'ın mağfiretinden büyük demekle eş değer olacağı görüşündedir.¹⁵²³

“Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah başka bir kavim yaratır, onlar günah işlerler, Allah da onları affederdi”¹⁵²⁴ mealindeki hadis-i şerîfi nakleden Tâhirü'l-Mevlevî, insanoğlunun tabiatı itibariyle günah işlemeye meyilli olduğuna dikkat çeker.

¹⁵¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 488.

¹⁵²⁰ Nisâ, 4/17.

¹⁵²¹ Âl-i İmrân, 3/135.

¹⁵²² Tirmizî, “Birr”, 55.

¹⁵²³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1761.

¹⁵²⁴ Müslim, “Tevbe”, 9-11.

“Günaha girmek acz-i beşerî icabıdır” diyen Tâhirü’l-Mevlevî, günahkârlar olmasaydı Allah’ın “Afûv” ve “Gafûr” tecellisi nasıl zuhur ederdi? diye de sormaktadır.¹⁵²⁵ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre günahlar, mesafe alabilmek için birkaç adım geri gitmeye benzetilmektedir.¹⁵²⁶ Öyle ki işlenen günah karşısında tevbe eden ve tevbesi kabul olunan kimsenin manevî derecesi yükseltilmektedir.¹⁵²⁷

Tâhirü’l-Mevlevî, bela ve musibetleri bir rahmet kapısı olarak görmektedir. Allah insanları uyarmak için çeşitli afet ve belalar gönderir ki insanlar daldıkları gaflet uykusundan uyansınlar, tevbe ve istiğfarda bulunsunlar. Tâhirü’l-Mevlevî, zahirde bela gibi gözüken şeylerin hakikatte rahmet olduğunu söylemektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî, tevbe edebilmenin de bir nasip işi olduğuna inanmaktadır. O, tevbe etmenin ancak tevfik-i ilâhî ile müyesser olacağını düşünmektedir. Ona göre kişinin ben tevbe ettim demesi nefesine pay çıkarması demektir ki bu da gizli şirke girer.¹⁵²⁸ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre tevbede benlik şaibesi bulunmaktadır. Benliğinden kurtulamayan kimse, tevbe makamından ileri geçmeye muvaffak olamaz.¹⁵²⁹

Mağrip tasavvufunun önemli sûfilerinden Abdurrahman el-Licâî de tevbenin tamamen bir Allah’ın tevfigi sonucu olduğunu söyler. Bu noktada Licâî’nin “Tövbe, sâliklerin sülûk yolundaki ilk adımıdır. Tövbede kula ait bir şey yoktur. Tövbe Allah’a aittir. Eğer Allah, kula tövbe etmeyi nasip ederse kul tövbe edebilir.”¹⁵³⁰ şeklindeki düşüncesi dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Tâhirü’l-Mevlevî, tevbeyi seyr ü sülûkteki makamların ilki olarak kabul etmektedir. Onun tasavvuf anlayışına göre, üst makamlara erişebilmenin anahtarı veya ilk basamağı tevbedir. O, hakikî bir tevbe olmadan maneviyat yoluna girilemeyeceğine inanmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî, tevbenin kabulü için olmazsa olmaz üç şart zikretmektedir. Bu üç şart; günahı terk etmek, günaha pişmanlık duymak ve günaha tekrar dönmek için azmetmek şeklinde sıralanmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî bu şartlara ek olarak iki şart daha ilave etmektedir ki bu şartlar haram lokmadan sakınmak ve ihlastır. O, haram lokmanın insanı günaha sevk edeceğini düşünmekte dolayısıyla da kişinin tevbesinde sebat gösteremeyeceğine inanmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî tevbenin şartları arasında ihlas ve samimiyetin de olması gerektiğini söylemektedir. Onun

¹⁵²⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1760.

¹⁵²⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1758.

¹⁵²⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1758.

¹⁵²⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 297.

¹⁵²⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1076-1077.

¹⁵³⁰ Adem Çatak, *Mağribî Süfî Abdurrahman B. Yusuf El-Licâî* (İstanbul: Kalem Yayınları, 2015), 282.

düşüncesinde, her sâlih amelde olduğu gibi makbul bir tevbede de ihlas ve samimiyet gereklidir. Tâhirü'l-Mevlevî yukarıda sıraladığı tüm bu şartları sağlayan bir tevbenin makbul bir tevbe olacağını düşünmektedir.

4.2. Zühhd

Zühhd kavramı, tasavvufun özünü teşkil eden¹⁵³¹ kavramlardan biri olup sözlükte; “bir şeyi küçümseyerek terk etmek, rağbet etmemek, yüz çevirmek, ilgisiz kalmak” manalarına gelmektedir.¹⁵³² Tasavvufî ıstılah olarak ise Allah’a ve ahirete yönelme gayesiyle dünyadan yüz çevirmek, dünyalık metanın elde olsa da gönle yerleşmesine müsaade etmemek, nefsin dünyevî isteklerine dur diyebilmek olarak tarif edilmektedir.¹⁵³³

Tâhirü'l-Mevlevî, zühhdü hem zâhirî bir tavır olarak “dünyadan el etek çekmek” hem de bâtinî bir tavır olarak “dünyalığa bağlanmamak, maddiyata kalpte yer vermemek” olarak tanımlamaktadır. Ona göre her şeyden el etek çekmek, dünyayı terk etmek bir marifet olarak görünse de her şeyin içinde iken hiçbir şeye bağlanmamak daha üstün bir faziletlidir.¹⁵³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî’nin zühhdü klasik tasavvuf düşüncesine paralel olarak dünyanın elden çıkarılması değil kalpten çıkarılması olarak yorumlar. Ona göre dünyevî şeyler elde bulunsun bile kalpte sevgisine yer vermemek gerçek zühddür. Dolayısıyla o daha çok zühhdün bâtına yönelik bir tavır oluşuna dikkat çekmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî’nin “dünyadan el etek çekmek” şeklindeki zühhd tanımında o, dünyayı Mevlânâ’dan etkilenererek tanımlamaktadır. Ona göre dünya demek, Allah’tan gafil olmak demektir. Bir adamın zengin oluşu, mal, mülk ve çocuklarının bulunması onun zühhd ehli olmadığı anlamına gelmemektedir. Asıl ve önemli olan hepsi bulunduğu hâlde kişinin Allah’tan gafil kalmamasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî bu bağlamda dünyayı bir zindana benzeterek, dünyalığa sahip olup da Allah’tan gafil olmayanların dünya zindanının esiri olmadığına işaret eder. Ona göre fakir de olsa dünyalık arzusuyla Allah’tan gafil kalan bir insan dünya zindanının esiri olmuştur.¹⁵³⁵

¹⁵³¹ Tasavvuf tarihinde Asr-ı saadetle başlayan tâbiîn ve tebe-i tâbiîn devirlerini ve hicrî ilk iki asrını içine alan döneme “Zühhd Dönemi” denilmektedir. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 81. Tasavvufun bir zühhd hareketi olarak doğduğu ifade edilebilir.

¹⁵³² er-Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh*, 280; Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 153; el-İsfahânî, *Müfredât*, 384; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 3: 196-197.

¹⁵³³ es-Serrâc, *el-Lüma’*, 45-46; Kelâbâzî, *et-Ta’arrûf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, 109; Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 333; Seyyid Muhammed Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, 588.

¹⁵³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 302.

¹⁵³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 556.

Tâhirü'l-Mevlevî dünyaya karşı takınılması gereken tavır hususunda da şunları söylemektedir: “Her şeyden el etek çekmekle dünyayı terk etmek, bir marifet olsa bile her şeyin içinde iken hiçbir şeye gönül bağlamamak; servet ve sâ mân¹⁵³⁶ ile debdebe ve dârâtın¹⁵³⁷ varlığıyla yokluğunu müsavî görmek, elbette ondan daha yüksek bir fazilettir.”¹⁵³⁸ Görüldüğü üzere o, dünyaya bir değer atfedilmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, insanın tamamen dünyadan yüz çevirmesinin de doğru olmayacağını düşünür. Dünya sevgisine kalpte yer vermemek gerektiğine inanır. “Dünyadan nasibini de unutma!”¹⁵³⁹ âyeti dünyadan tamamen uzaklaşmamayı tavsiye etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre dünya, dahilindeki insanların çoğunu tabiat dışına çıkmaktan ve maneviyat âlemlerine yükselmekten alıkoymaktadır.¹⁵⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî dünyada ebedî kalacakmış gibi gafıl bir hayat yaşayanlara seslenerek arz ve semânın mülk ve saltanatının Allah'a ait olduğunu hatırlatır. Ona göre arzın bir köşesinde idare başında bulunup onu babasının mirası telakki edenler ne kadar gafildir. İnsan neden düşünmüyor? Allah'ın lütfuyla nail oldukları nimetler bir gün ellerinden alınacak hakikî sahibi mâlikü'l-mülk olan Allah'a intikal edecek.¹⁵⁴¹

Tâhirü'l-Mevlevî zühdün kişiyi manen yüklerden arındırdığını ve kurtuluşuna vesile olduğunu düşünür. O, zühde erişmiş bir kalbi su üstünde yüzen boş bir kaba benzetir. Eğer bu kap mâsivâ muhabbeti ile dolarsa batması kaçınılmazdır. Mâsivâ muhabbeti gönle doldurulmazsa, o kalp içi boş bir kap halini alır. Mal, mülk, makam, mevki kalpte yer edinmediği için sahibini batırmaz.¹⁵⁴² Anlaşılabacağı üzere Tâhirü'l-Mevlevî, dünya sevgisinin kalpte yer edinmesi durumunda zühdün tam manasıyla gerçekleşemeyeceği görüşünü savunmaktadır.

Kalbinde dünya sevgisi olan bir kimse için dünyanın ateş gibi yakıcı olduğuna düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, böyle bir kimsenin elinden sahip olduğu nimetlerden birisi alınırsa yüreğinin yakıp kavurulacağını söyler. Böyle bir kimse malının kaybolması veya sahip olduğu bir eşyanın zarar görmesi neticesinde üzülecektir.¹⁵⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî,

¹⁵³⁶ Servet, zenginlik.

¹⁵³⁷ Debdebe, tantana, azamet.

¹⁵³⁸ Tâhir Olgun, “Urefâya Göre Dünya”, *İslâm Yolu*, 31 Mart 1949, 1: (26) 1.

¹⁵³⁹ Kasas, 28/77.

¹⁵⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 396.

¹⁵⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1457.

¹⁵⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 560.

¹⁵⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 467.

dünya sevgisinin kalpte yer edinmesi durumunda bu tür üzüntülerden kurtulmanın mümkün olmayacağını ifade etmektedir.

Kalp zenginliği ve kanaati zühdün esası olarak belirten Tâhirü'l-Mevlevî bu iki ahlaki erdeme sahip olan kimseleri zâhid olarak nitelendirir.¹⁵⁴⁴ Barınacak kadar meskeni, örtünecek kadar kıyafeti, doycak kadar yiyeceği olan kimse eğer sahip oldukları ile yetiniyorsa, daha fazlasını elde etmek için hırsla düşmüyorsa, böyle bir kimse kanaat ehli ve zâhid bir kişidir.¹⁵⁴⁵ Yani sahip olduğuna kanaat eden, fazlasına tamah etmeyen kanaati nispetinde zâhiddir.¹⁵⁴⁶ Diğer bir ifadeyle kanaat eksikliği sebebiyle dünyaya olan rağbetin artması, zühd yolundaki önemli engellerden biridir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre zühd ve rızâ arasında da yakın bir ilişki söz konusudur. O, az çok demeden mukadder olan kismete rıza gösterenleri zâhid olarak nitelendirmektedir.¹⁵⁴⁷

Zühd başlığı altında Tâhirü'l-Mevlevî'nin dünyaya bakışını da ele almak istiyoruz. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre dünya, tıpkı bir gölgeye benzemektedir ki kişi dünyadan yüz çevirdiğinde dünya o kişinin arkasından koşar, dünyanın peşine düşüldüğünde ise yetişmek mümkün değildir.¹⁵⁴⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, maddî şeylere ilginin üst seviyede olduğu bir ortamda maneviyata ulaşabilmenin zorluğundan bahsetmektedir. Ona göre, dünya nimetlerinden haz duyan, lezzet alan, manevî nimetlerden lezzet alamaz. Kişi, maddî lezzetleri kesmeli ki manevî lezzetlere erişebilsin.¹⁵⁴⁹ O dünyalığa olan ilgi ve alakayı Allah'a giden yolda ayak bağı olarak görür. Allah yolunda ilerlemek için önce ayak bağı olacak kayıtlardan kurtulmalı, kalpte dünyaya bağlılık adına zerre kadar bir şey bulunmamalıdır.¹⁵⁵⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, insanın kendisine yetecek miktarla yetinmesini bilmesini ve daha fazlasına göz dikmemesi gerektiğini söyler. Dünya ve içindekilere bağlanmanın beyhude olduğuna inanır. Bu dünyada bir kiracı/emanetçi konumunda olduğumuzun bilincinde olmamızı ister. Sahip olduğumuzu zannettiğimiz şeylerin asıl sahibinin Mâlikü'l-mülk olan Allah olduğunu hatırlatarak, dünyaya haddinden fazla

¹⁵⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 42.

¹⁵⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 76.

¹⁵⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 836.

¹⁵⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 42.

¹⁵⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 302.

¹⁵⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 101.

¹⁵⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 135.

sahiplenmemek gerektiğini telkin eder. Mülk sahibinin bir gün elimizden alıvereceğini unutmamak gerekir, der.¹⁵⁵¹

Tâhirü'l-Mevlevî, dünya malına ehemmiyet vermeyenlerin Allah'ın rızasına nail olacaklarını ve âhirette çeşitli mükafatlarla ödüllendirileceklerini düşünmektedir. Kişinin dünya nimetlerine önem vermediğinin bir göstergesi de malını Allah yolunda infak etmekten geri durmamasıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Allah yolunda harcayabilmek Allah'ın rızasını celbeder, bu fedakârlığı gösteremeyenler ise surette özgür gibi görünseler de hakikatte paranın, hırs ve tamahın esiri olmuşlardır.¹⁵⁵² Onun anlayışına göre Allah'ın emanet verdiği servet, Allah yolunda infak edilmesi gereken bir metadır. Bir sâlikte olması gereken özelliklerden birinin de cömertlik olduğuna vurgu yapan Tâhirü'l-Mevlevî, Allah yolunda harcamanın karşılığının yedi yüz misli veya daha fazla olacağını naklettiği şu âyet-i kerime ile hatırlatmaktadır:¹⁵⁵³ “Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, yedi başak bitiren, her başakta yüz tane bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir.”¹⁵⁵⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, çalışıp helalinden kazanmanın gerekliliği üzerinde durmakta ve zenginliğin dünya-perestlik olmadığını düşünmektedir. Ashâb-ı kiramdan Abdurrahman b. Avf (öl. 32/652) Talha b. Ubeydullah (öl. 36/656) ve Zübeyr b. Avvâm (öl. 36/656) gibi varlıklı sahâbeleri örnek gösteren Tâhirü'l-Mevlevî, zengin sahâbelerin servetlerini fukaranın infakına sarf ettiklerine dikkat çekmektedir. Ona göre, zenginlik Allah yolunda kullanıldığı sürece iyidir. Servet hırs halinde zenginin kalbine nüfuz etmişse o zaman kötüdür. Bu tür bir insan içine su dolmuş gemi misali hüsrana uğrayacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî, servete ehemmiyet vermemek gerektiğine inananlardandır. O, servetin varlığı ile yokluğunu bir saymak gerektiğini düşünür. Dünyalık ayaklar altına alınıp hakir görülmesi gereken bir metadır.¹⁵⁵⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'dan hareketle içi boş bir kabın su üzerinde yüzeceğini, dolu olması halinde batacağını hatırlatmaktadır. Tıpkı bu misalde olduğu üzere, kalbin mâsivâdan arındırılması, içi boş bir kap hâline gelmesi demektir. Mal, mülk, refah, saadet kalpte yer tutmayacağı için ne kadar çok olursa olsun sahibini batırmayacaktır. Ancak mâsivâ muhabbeti kalp kabına doldurulursa işte o zaman sahibinin batmasına sebep

¹⁵⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 823.

¹⁵⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 75.

¹⁵⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 143.

¹⁵⁵⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 143.

¹⁵⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 557.

olacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî, kalbi dünya sevgisinden arındırmanın yolu olarak da bir mürşid-i kâmile bağlanmayı ve kalbi takva mührüyle mühürlemeyi tavsiye etmektedir.¹⁵⁵⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, insanı Rabbinden meşgul eden ve Allah'ı unutturan her şey dünyadır.¹⁵⁵⁷ Vaaz ve nasihat içerikli kitapların hangisine bakılırsa bakılsın dünyanın zemmi ile dolu olduğuna işaret eden Tâhirü'l-Mevlevî, dünyayı yermekte ve özellikle dünyanın kötülenmesi üzerinde durmaktadır. Ona göre, dünya demek Allah'tan gafil kalmak demektir.¹⁵⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu görüşüyle aynı paralelde Mevlânâ da “Çist dünyâ ez Hudâ gafil büden/Ni kumâs ü nukre vü ferzend ü zen” yani “Dünya nedir? Allah'tan gafil olmaktır. Kumaş, para, tartı, kadın dünya değildir.”¹⁵⁵⁹ sözünü zikretmektedir. Dünyaya karşı menfî tutum, hemen hemen tüm mutasavvıfların ortak kanaati olup Tâhirü'l-Mevlevî'nin de bu ortak tavra katıldığı ifade edilebilir.

Aynı düşüncüyü İmam Gazzâlî (öl. 505/1111) de görmek mümkündür. O, dünyayı, insanlara süslü ve güzel gözüken, onları kendine çeken ve Allah'a kavuşmaktan meneden çirkin bir varlık olarak değerlendirmektedir.¹⁵⁶⁰

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre insan dünyanın imarı ile mükelleftir. Dünya insanın mesaisiyle mamur olur.¹⁵⁶¹ Nitekim “O sizi topraktan yaratmış ve toprağın imarına vasıta kılmıştır”¹⁵⁶² mealindeki âyet-i kerimede de beyan edildiği üzere, Allah insandan yaşadığı dünyayı imar etmesini istemektedir. İnsanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olması da bunu gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Sühreverdî de insanın topraktan yaratılması ve çamurunun kırk gün yoğrulmuş olmasını, insanın bu dünyayı imarını temin için bir hikmet olarak görmektedir. Ona göre, insanın topraktan yaratılması, ona, topraktan teşekkül eden bu dünyanın imarına imkân vermektedir.¹⁵⁶³

Tâhirü'l-Mevlevî'nin dünyaya bakışı, Allah'tan gafil olmamak kaydıyla dünyadan nasibini aramak şeklindedir. O, Allah'ı unutmadan ve dünyaya bağlanmadan çalışıp helalinden kazanmanın ve servet sahibi olmanın dindarlığa engel teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, “zekât verin”¹⁵⁶⁴ emri aynı zamanda çalışıp kazanmaya teşviktir. Nitekim zekât ibadetinin yerine getirilmesinde belli

¹⁵⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 560.

¹⁵⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 302; Olgun, “Urefâya Göre Dünya”, 1: (26) 1.

¹⁵⁵⁸ Olgun, “Urefâya Göre Dünya”, 1: (26) 1.

¹⁵⁵⁹ Mevlâna, *Mesnevî*, 94 (Beyit No. 984).

¹⁵⁶⁰ İmam Gazzâlî, *Kimyâ-yı Sa'âdet*, trc. Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1979), 372.

¹⁵⁶¹ Olgun, “Urefâya Göre Dünya”, 1: (26) 2.

¹⁵⁶² Hûd, 11/61.

¹⁵⁶³ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 120.

¹⁵⁶⁴ “Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin...” Bk. Bakara, 2/43,110; Nisâ, 4/77,162.

bir zenginliğe ulaşmak gerekmektedir. Dolayısıyla İslam dini ve tasavvuf servete sahip olmaya karşı çıkmamış, malın, mülkün ve paranın kişiye sahip olmamasını istemiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, muhtaç bir avuca para koyabilmek için zengin olmanın, züğürt olup ihtiyacını gidermek için başkalarına avuç açmaktan evlâ olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁶⁵

Tâhirü'l-Mevlevî, dünyayı aynı zamanda bir hapishaneye benzetir. Bir yer ne kadar geniş olursa olsun içinden ihtiyari olarak çıkma imkânı bulunmuyorsa orası bir hapishanedir, der.¹⁵⁶⁶ Dünya ruhlar için bir mahbes konumundadır. Çünkü onların aslı âlem-i ervahtır. Bu hapishane içinde geçirilen hayat ise nefes alıp vermekten ibarettir. Her nefes alıp verişte ruh, bu hapishaneden kurtulmaya bir adım daha yaklaşmaktadır.¹⁵⁶⁷ Dünya, ruhları birtakım kayıtlar ile kendisine bağlar. Dünya zindanından kurtulmak için o kayıtlardan sıyrılmak gerekir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre dünyalığa gönlünü verip Allah'tan gafil kalan kimseler dünya zindanının esiri konumundadır. Hiçbir dünyalığa sahip olmayıp dünyalık arzusu içerisinde Allah'tan gafil kalanların durumu da aynı şekildedir.¹⁵⁶⁸ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'tan gafil kalmayı dünya zindanında esir olmak olarak yorumlamaktadır. Nitekim Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694) de dünyayı içinden çıkılması gereken bir zindan olarak yorumlamaktadır. Mısırî'ye göre mü'min dünya zindanından kurtulduğunda cenneti ve onun hükümrânlığını bulacaktır.¹⁵⁶⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, bu dünyanın bir sebepler âlemi olduğunu, söyler. Sebepleri yaratan Allah, bütün işlerin meydana gelmesini birtakım sebeplere bağlamıştır.¹⁵⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, dünya hayatının fani oluşunu şu beyit ile özetler:

“Bir nefes almakla vermekten ibarettir hayat

Dikkat et bir dem değil mi müddet-i ömr-i beşer.”¹⁵⁷¹

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, dünya gurbet âlemdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) işaret ettiği üzere bu dünyada yolcu gibi davranmak gerekir.¹⁵⁷² Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu dünya dâr'ül-amel yeridir.¹⁵⁷³ “Dünya, âhiretin tarlasıdır”¹⁵⁷⁴ rivayetinde¹⁵⁷⁵ işaret

¹⁵⁶⁵ Olgun, “Urefâya Göre Dünya”, 1: (26) 2.

¹⁵⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 332, 556.

¹⁵⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 507-508.

¹⁵⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 556.

¹⁵⁶⁹ Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî -Hayatı, Eserleri, Görüşleri-*, 2. Bs (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 292.

¹⁵⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 110.

¹⁵⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 193.

¹⁵⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 581.

¹⁵⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 656.

¹⁵⁷⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1: 495.

¹⁵⁷⁵ Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) bu hadisin sahih olmadığını belirtmektedir. Bk. Nureddîn Ali b. Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûa fî Ahbâri'l-Mevzûa*, thk. Zağlûl (Beyrut: y.y., 1985), 123.

edildiği üzere, bu dünya ahiret için hazırlık yapılması gereken bir yerdir. O, dünyanın âhiret tarlası olmak için yaratıldığını düşünür. Dünyada ne ekilirse âhirette o biçilecektir. Arpa ekenin arpa, buğday ekenin buğday biçtiği gibi bu dünyada hayır, hasenât eken mükafat (cennet), şer eken mücâzât biçilecektir.¹⁵⁷⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin dünyaya olan bakış açısı şu hadîs-i şerîf eksenindedir: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) huzuruna beyazlar giyinmiş, nur yüzlü bir zat geldi ve Hz. Peygamber’e selam verdi. Hz. Peygamber de selama karşılık verdi. O zat: Dünya nedir? diye sordu. Hz. Peygamber: Uyuyan kimsenin rüya görmesi gibidir, buyurdu. O zat: Bir kimse dünyada ne hâlde bulunur? dedi. Resûl-i Ekrem: Hazırlanıp kabile bekleyen kimse gibidir, buyurdu. O zat: Dünyada karar müddeti ne kadardır? diye sordu. Nebiyy-i Ekrem: Yolcunun kafileden ayrılıp yetişmesi kadar, buyurdu. O zat: Dünya ile ahiret arasında ne kadar zaman vardır? dedi. Hz. Peygamber: Gözü kapayıp açma zamanı kadar buyurdu. Bunun üzerine o zat ayrıldı. Hz. Peygamber buyurdu ki: Bu Cebrail idi. Sizi dünyadan soğutmak ve âhirete teşvik etmek için gelmişti.”¹⁵⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, dünyayı uykuda görülen bir rüyaya teşbih eder.¹⁵⁷⁸ Dünya uykusuna dalıp hayalleri hakikat zannedenlerin ölümle birlikte uyanacaklarını hatırlatır ve o tatlı rüyanın bir müddet sonra sona ereceği hakikatinin unutulmaması gerektiğini salık verir.

¹⁵⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 772; Olgun, “Urefâya Göre Dünya”, 1: (26) 2.

¹⁵⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 944.

¹⁵⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 273.

4.3. Kanaat

Kanaat, sözlükte payına düşene razı olma şeklinde tanımlanır.¹⁵⁷⁹ Terim olarak ise kanaat, kişinin azla yetinip elindekine razı olması, başkalarının elindekilere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırslında uzak durması olarak ifade bulur. Kanaat, hırs, tamah ve tûl-i emel gibi kavramlarla ifade edilen dünya ve içindekilere tutkunun kalpten silinmesiyle kazanılacak olan ahlâkî bir erdem olarak yorumlanmaktadır.¹⁵⁸⁰

Tâhirü'l-Mevlevî kanaati “kanaat, tükenmez bir hazinedir”¹⁵⁸¹ hadis-i şerifine dayanarak tarif eder. Onun anlayışına göre kanaate sahip olan kimse, büyük bir zenginliğe sahiptir ve bu zenginliğin tükenip bitme gibi bir özelliği de yoktur. Yine o kanaati zühd kavramı ile alakalı olarak tanımlar. Ona göre kanaat, zühddür; kanaatkâr da zâhiddir. Bulduğuna kanaat eden, fazlasına tamah etmeyen kimse kanaati nispetinde zâhiddir.”¹⁵⁸²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kanaatin dinî temeli sünnet-i seniyyedir. O, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının kanaatkârâne bir hayat olduğuna telmihte bulunarak,¹⁵⁸³ olanla yetinmenin, aza kanaat getirmenin nebevî bir tavır olduğuna işaret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî kanaat kavramını şükür ve rızâ kavramları ile ilişkili olarak izah eder. Bu düşüncesine göre içinde bulunulan hale şükretmek kanaat olduğu gibi başa gelene razı olmak da yine kanaattir.

Kanaatin kalbî ve ahlâkî bir hadise olduğuna işaret eden Tâhirü'l-Mevlevî, kanaate ulaşmanın yolunu gösterir. Ona göre kalpten hırs ve tamah izale edilerek kanaate erişilir.¹⁵⁸⁴ Aslında hırs ve tamah kanaatin zıddıdır. Kalpten hırs ve tamah çıkınca kanaatin oluşması beklenir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre manevî makamları arzulamada kanaat doğru değildir. Bazı durumlarda kanaat terk edilmelidir. İlâhî aşk ve muhabbetullah söz konusu olduğunda kanaat edilmemeli daha fazlası istenmelidir.¹⁵⁸⁵

Tâhirü'l-Mevlevî kanaatin oluşabilmesi için asgari düzeyde de olsa kişinin ihtiyaç duyduğu imkanların mevcut olması gerektiğini düşünür. O bu düşüncesini naklettiği şu

¹⁵⁷⁹ el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 3: 107.

¹⁵⁸⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 268; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 277; Mustafa Çağrı, “Kanaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 289-290.

¹⁵⁸¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Selame Kuzâî, *Müsnedü's-Şihâb* (İstanbul), III. Ahmed Kütüphanesi, nr. 94, 8; es-Suyûtî, *Câmi'us-Sağîr*, 2: 89.

¹⁵⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 836.

¹⁵⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1134.

¹⁵⁸⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 831.

¹⁵⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 908.

anekdot ile izah eder: “Osmanlı Sadrazamı Râgıb Paşa’ya (öl. 1176/1763) sadrazamlığı döneminde adamın biri bir arzuhâl vererek şefkat ve yardımda isteğinde bulunmuş. Râgıb Paşa da arzuhâlin arkasına “Kanaat tükenmez bir hazinedir” hadisini yazarak muhataba göndermiş. Adamcağız da bu hadisi görünce mukabilinde ‘filvaki kanaat tükenmez bir hazinedir, amma kanaat; yiyecek bir lokmadan, giyecek bir hırkadan, barınacak bir meskenden sonra olur’ mealindeki sözleri yazmış. Sadrazam bu sözler üzerine ihsanda bulunmuş.”¹⁵⁸⁶

Tâhirü’l-Mevlevî’ye kanaatin geçim sıkıntısı, gam ve kederi gidereceğine inanır. Ona göre sahip olduğuna kanaat gösteren kimsenin geçim sıkıntısı gibi bir derdi olmaz.¹⁵⁸⁷ Barınacak bir odası, soğuktan koruyacak bir elbisesi, karnını doyuracak bir parça ekmeği varken bunlarla yetinmeyerek bir apartman dairesine, kürklü paltolara ve müreffeh bir hayata kavuşma hevesine düşerse bu arzusu yerine gelmediğinde mahzun olur. Eğer elindekilere kanaat etmiş olsaydı gam ve kedere düşmezdi.¹⁵⁸⁸

4.4. Tevekkül

Sözlükte; güvenmek, itimat etmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek, havale etmek, teslim olmak¹⁵⁸⁹ gibi manalara gelen tevekkül, ıstılahta ise tüm çabayı sarf ederek, gerekli her türlü tedbiri aldıktan sonra işi tam bir inançla Allah’ın takdirine bırakmak şeklinde tanımlanır.¹⁵⁹⁰ Sûfilerin tevekküle yaklaşımları ise içinde bulundukları hâle göre farklılık arz etmektedir. Bu minvalde sûfiler tarafından tevekküle dair çeşitli tanımlara yer vermek yerinde olacaktır. Zünnûn el-Mısırî tevekkülü “Allah’tan başka insanlara itimadı terk etmek ve sebeplere güvenmeyi kalpten çıkarmak” olarak açıklarken; Hamdûn Kassar (öl. 271/884) ise tevekkülü “Allah’a sımsıkı sarılmak” şeklinde tarif eder.¹⁵⁹¹ Ebû Osman el-Hîrî (öl. 298/910) tevekkülü “Allah’a itimat ederek Onunla yetinmek” olarak izah etmektedir.¹⁵⁹² Yine ilk devir sûfilerinden Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk’e (öl. 298/910-911) göre tevekkül, tecellî eden kaderin hükmüne teslim olmaktır.¹⁵⁹³ Tevekkül kavramına dair *Kur’ân*’da “Eğer mü’minler iseniz, yalnızca Allah’a tevekkül edin”,¹⁵⁹⁴

¹⁵⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1127.

¹⁵⁸⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1150.

¹⁵⁸⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 858.

¹⁵⁸⁹ el-İsfahânî, *Müfredât*, 882; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 11:734; Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 74.

¹⁵⁹⁰ Tevekkül kavramı için bk. es-Serrâc, *el-Lüma*, 51-53; Kelâbâzî, *et-Ta’arrûf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, 118-120; el-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, 95; Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ*, 316-319; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 390; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 102.

¹⁵⁹¹ es-Sühreverdî, *’Avârifü’l-ma’ârif*, 857.

¹⁵⁹² Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 411-412.

¹⁵⁹³ Kelâbâzî, *et-Ta’arrûf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, 119.

¹⁵⁹⁴ Mâide, 5/23.

“Kim Allah’a güvenip dayanırsa Allah ona yeter”¹⁵⁹⁵ şeklinde birçok âyet bulunmaktadır.¹⁵⁹⁶

Tâhirü’l-Mevlevî, tevekkülü “her hususta Hüdâ-yı Mûteâl’e itimat ve inkıyad¹⁵⁹⁷ eylemek, daha açık ifadeyle her umur ve hususta Cenâb-ı Hakk’ı vekil ittihaz etmek”¹⁵⁹⁸ olarak tarif eder. “Kim Allah’a güvenip dayanırsa Allah ona yeter”¹⁵⁹⁹ âyetinde buyurulduğu üzere Allah’a tevekkül edenlere Allah kifayet edecektir, diyen Tâhirü’l-Mevlevî, ancak bir işe kuvvetlice sarıldıktan sonra tevekkül etmenin lazım geldiğine inanmaktadır.¹⁶⁰⁰ Ona göre tevekkül etmeden evvel teşebbüs edilmelidir. Teşebbüsün tevekküle takaddüm edilmesi, ilâhî emirler cümlesindendir.¹⁶⁰¹ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre bir iş için teşebbüste bulunulduktan sonra muvaffakiyeti Allah’tan beklemek en doğru davranıştır.¹⁶⁰² O, bu istikamette bir tevekkül anlayışını savunmakta ve Allah’ın da böyle mütevekkilleri seveceğini hatırlatmaktadır.

Tâhirü’l-Mevlevî’nin tevekkül anlayışı, evvela çalışmak, sonrasında muvaffakiyeti Allah’tan beklemek, şeklindedir. O, sırtüstü yatıp gökten zembil ile ekmek inmesini beklemenin tevekkül olmadığı, görüşündedir.¹⁶⁰³ Tâhirü’l-Mevlevî bu görüşünü şu âyet-i kerimeye dayandırır: “... Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hususunda onlarla müşavere et. Karar verince de Allah’a güvenip dayan. Çünkü Allah kendisine güvenip dayananları sever.”¹⁶⁰⁴ Bu âyette buyurulduğu veçhile bir işe başlamadan evvel görüş alışverişinde bulunulmalı, teşebbüse karar kılıp fiiliyata geçtikten sonra da neticesini Allah’a havale ederek, Allah’tan beklemelidir. Tâhirü’l-Mevlevî, “çalışılacak, esbabına teşebbüs edilecek ondan sonra muvaffakiyet Allah’tan beklenilecek”, der.¹⁶⁰⁵ Tâhirü’l-Mevlevî’nin üzerinde durduğu sebeplere sarılmak ve bir şeyin olması için çalışmak tevekküle ters düşmemektedir. Sûfilerin birçoğu esbaba tevessül etmenin tevekkül anlayışına zarar vermeyeceği hususunda hem fikirdir.

¹⁵⁹⁵ Talâk, 65/3.

¹⁵⁹⁶ Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm bi-hâşiyeti’l-mushafi’ş-şerîf*, 762.

¹⁵⁹⁷ Boyun eğme, baş eğme, itaat etme.

¹⁵⁹⁸ Tâhir Olgun, “Satışında Hile Yapan Bizden Değildir”, *İslâm Yolu*, 30 Aralık 1948, 1: (13) 1.

¹⁵⁹⁹ Talâk, 65/3.

¹⁶⁰⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, “Tevekkül ve Say”, *Mahfil*, Rebiülevvel 1340, 2: (17) 80.

¹⁶⁰¹ “Bir işin icrasına azm ve teşebbüs edince, akabinde Allah’a mütevekkil ol ve muvaffakiyeti Allah’tan bekle.” Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁶⁰² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 523.

¹⁶⁰³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 154; Tâhir Olgun, “Satışında Hile Yapan Bizden Değildir”, 1: (13) 1.

¹⁶⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁶⁰⁵ Tâhir Olgun, “Satışında Hile Yapan Bizden Değildir”, 1: (13) 1.

Tâhirü'l-Mevlevî, tevekkül ve teslimiyetin bir arada bulunması gerektiğini düşünür. O, her hususta azim ile tevekkül, sa'y ile teslimiyetin bir arada olması gerektiğini söyler. Eğer bir kişi, bir işe teşebbüs ediyor ve o işte muvaffak olabilir miyim, olamaz mıyım? diyerek tereddüt içerisinde bir ileri iki geri gidiyorsa, tevekkül ve teslimiyet ilacını kullanmalıdır.¹⁶⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bir işin meydana gelmesi için insan iradesini ortaya koyar, Allah dilerse muvaffak kılar isterse kılmaz. Eğer olmuyorsa neden olmuyor şeklinde mesele kurcalanmamalı, mutlak teslimiyet gösterilmelidir.¹⁶⁰⁷ Mevlânâ istenilen şey gerçekleşmediği için üzülmemek gerektiğini söyler. “İstedğin bir şey olmuyorsa ya daha iyisi olacağı içindir ya da gerçekten olmaması gerektiği için olmuyordur”¹⁶⁰⁸ diyerek tevekkül ve teslimiyet hususunda insanın işini kolaylaştıracak bir tespitte bulunmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre teslimiyetin Kur'ânî ifadesi ve yüksek bir tatbiki şu âyet-i kerimedir: “Onlar ki, bazı kimseler kendilerine: “Düşmanlar sizinle savaşmak üzere ordular topladı, onlardan korkun!” dediklerinde, bu korkunç haber onların imanını bir kat daha artırdı da: “Allah bize kâfidir ve bizim için ne güzel bir vekildir!” cevabını verdiler.”¹⁶⁰⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, işin dört ucunu bırakıp tevekkülde bulunmayı, haşa Allah'ı kullanmaya kalkışmak olarak algılar. Sebeplere sarılmanın sünnet olduğunu, tevekküle mâni olmayacağını, söyler. Kişi sebeplere tevessül etmeli, işin husûle gelmesini müsebbibü'l-esbâb olan Allah'tan beklemelidir, der. Ona göre, sokak kapısını açık bırakıp da Allah'ın hıfzına tevekkül etmek, haşa Allah'ı oraya nöbetçi dikmek gibidir.¹⁶¹⁰ Tevekkülünden önce tedbir almanın gerekliliğine işaret sadedinde de şu hadîs-i şerifi delil olarak getirir: “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna bir adam geldi. ‘Ya Resûlallah! Devemi çökertip dizini bağlayıp mı, yoksa bağlamadan mı Allah'a tevekkül edeyim?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘deveni bağladıktan sonra tevekkül et’ şeklinde cevap verdi.”¹⁶¹¹ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, tedbir alıp tevekkül etmeyi, esbaba tevessül etmeyi bir sünnet olarak telakki etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, tevekkülün nasıl olması gerektiğini beyan etmek için şu hadîs-i şerifi referans göstermektedir: “Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül edip güvenceseydiniz,

¹⁶⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 297.

¹⁶⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 753.

¹⁶⁰⁸ Nevzat Tarhan, *Mesnevî Terapi*, 12. Bs (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 11.

¹⁶⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/173.

¹⁶¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 520.

¹⁶¹¹ Tirmîzî, “Kıyâme”, 60.

kuşların sabah aç karnına yuvalarından çıkıp, akşamları karınları doymuş olarak yuvalarına döndükleri gibi size de (kolayca, bol) rızık ihsan edilirdi.”¹⁶¹² Tâhirü'l-Mevlevî bu hadisteki teşbihe dikkat çekmek ister. Allah kuşların yuvasının önüne sabah akşam yed-i kudretiyle darı saçmamaktadır, der. Kuşların dönüp dolaştığını, didinip çalıştığını ve neticesinde de Allah'ın onları rızıklandırıldığını vurgular.¹⁶¹³

Bir hastanın tevekkülü nasıl olmalı? sorusunun yanıtı Tâhirü'l-Mevlevî nezdinde şöyle yanıtlanır: Hasta evvela kendini hekime göstermeli, hekimin yazacağı reçeteyi kullanmalı ve şifayı Allah'tan beklemelidir. Hekime başvurmadan hocaya gidenler, beyhude yere hastalığı çeceklerdir. Eğer sade nefesle hastalık geçecek olsaydı Hz. Peygamber (s.a.v.) Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı (öl. 55/675) hastalandığında hekim Hâris b. Kelede'ye (öl. 13/634) tedavi ettirmez,¹⁶¹⁴ ilaç tavsiyesinde bulunmazdı.¹⁶¹⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin işaret ettiği husus, Hz. Peygamber'in de sağlık konusunda alternatif çözüm yollarına başvurduğu gerçeğidir. Nitekim Hz. Peygamber'in tıbbı dair değerlendirme ve tavsiyelerini içeren “Tıbb-ı Nebevî” diye müstakil bir literatür oluşmuştur.¹⁶¹⁶ Hz. Peygamber'in sünneti aşıkarken, hastalık karşısında tıbbî tedavilere başvurulmalı, ancak şifanın Allah tarafından verileceği unutulmamalıdır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Nasreddin Hoca'dan [öl. 683/1284 (?)] naklettiği şu latife de konunun izahatında örnek teşkil etmesi açısından önemlidir: “Bir adam Nasreddin Hoca'ya gelerek uyuz olan keçisini okuması için ricada bulunmuş. Hoca da “sen biraz katran getir, ona okuyayım, sonra da onu keçiye sür” diye cevap vermiş.”¹⁶¹⁷

4.5. Takvâ

Tasavvufun olduğu kadar İslam ahlak literatürünün de konusu olan takvâ, “vikâye” masterından türeyen bir kavram olup sözlükte; “kaygılanmak, sakınmak, korkmak, saygı göstermek, korumak, korunmak, itaat etmek, çekinmek”¹⁶¹⁸ gibi manalara gelmektedir. Bir tasavvuf terimi olarak ise “Allah'ın emirlerine tam teslimiyet ile uymak

¹⁶¹² Tirmizi, “Zühd”, 33; İbn Mâce, “Zühd”, 14.

¹⁶¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 524.

¹⁶¹⁴ Ebû Dâvûd, “Tıp”, 12.

¹⁶¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 520.

¹⁶¹⁶ Tıbb-ı Nebevî hakkında değerlendirme için bk. Veli Aba, “Tıbb-ı Nebevî Bağlamında İlâhî Şifânın Kaynağı ve Değeri Üzerine Teolojik Değerlendirmeler”, *Akademik Siyer Dergisi*, 1 (2020): 112-139.

¹⁶¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 520.

¹⁶¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 15:377; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 910; Süleyman Uludağ, “Takvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 484; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 472.

ve yasakladığı şeylerden sakınmak”,¹⁶¹⁹ “Allah’tan uzaklaştıracak şeylerden kaçınmak”,¹⁶²⁰ “dini daha derin bir anlayışla yaşamak”¹⁶²¹ gibi anlamlara gelmektedir.

Mutasavvıfların takvâya yaklaşımları da bu minvaldedir. Muhâsibî (öl. 243/857) takvâyı “Allah’ın hoşuna gitmeyen şeyden sakınmak”¹⁶²² olarak tarif eder. Abdülkerîm Kuşeyrî’ye (öl. 465/1072) göre ise takvâ “tüm hayır çeşitlerini içinde toplayan bir haslet”tir. Kuşeyrî, takvânın aslının evvela şirkten sonra da günah ve kötü işlerden sakınmak olduğunu söylemektedir.¹⁶²³

Takvâ kelimesi, *Kur’ân-ı Kerim*’de çeşitli türevleriyle birlikte iki yüz seksen beş yerde geçmektedir.¹⁶²⁴ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî (öl. 597/1201) takvâ kelimesinin *Kur’ân-ı Kerim*’deki ihtiva ettiği manaları “tevhid”,¹⁶²⁵ ibadet”,¹⁶²⁶ “ihlas”,¹⁶²⁷ “günahları terk etmek”¹⁶²⁸ ve “korku”¹⁶²⁹ şeklinde beş kısımda kategorize etmektedir.¹⁶³⁰

Hakîm et-Tirmizî (öl. 320/932) takvânın beş türünden bahseder. Buna göre, Allah’tan sakınmak, Rab’den sakınmak, kıyamet gününden sakınmak, ateşten sakınmak ve akrabayla ilişkiyi kesmekten sakınmak takvânın beş türüdür. Allah’tan sakınmak ile kastedilen Allah dışındaki bir şeye hayran olup bağlanmaktan sakınmaktır. Rab’den sakınmak, Allah’ın rab oluşuyla zıtlaşmamaktır. Kıyamet gününden sakınmak, Allah’ın adaletini ortaya koyacağı, kulluk edenlere iyilikle, kulluğun gereğini yerine getirmeyenlere ceza ile karşılık vereceği o günün dehşetini düşünerek cezaya duçar olmaktan sakınmaktır. Ateşten sakınmak ise cehennemin dehşetinden sakınmaktır. Akraba ile olan bağları koparmaktan sakınmak da takvanın bir türüdür.¹⁶³¹

Tâhirü’l-Mevlevî, takvâyı, “korkulan ve çekinilen şeylerden nefsin vikayesi”, “insanı günaha sokan her şeyden nefsin korunması”¹⁶³² ve “Allah’tan korkmak, çekinmek

¹⁶¹⁹ Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati’l-Fünûn*, 388.

¹⁶²⁰ Seyyid Muhammed Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, 328.

¹⁶²¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 472.

¹⁶²² Ebî Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *er-Ri’âye li-hukûkillâh*, thk. Abdülhalim Mahmud (Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, 2017), 49.

¹⁶²³ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 319.

¹⁶²⁴ Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfreh li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm bi-hâşiyeti’l-mushafi’s-şerîf*, 758-761.

¹⁶²⁵ “Allah’tan korkup sakınmanızı emrettik.” Bk. Nisâ, 4/131.

¹⁶²⁶ “Allah, “Benden başka ilâh yoktur. Öyle ise bana karşı gelmekten sakının” diye (insanları) uyarmaları için emrini içeren vahiy ile melekleri kullarından dilediğine indirir.” Bk. Nahl, 16/2.

¹⁶²⁷ “Kişinin Allah’ın nişanelerine hürmet göstermesi, kalblerin Allah’a karşı gelmekten sakınmasındandır.” Bk. Hac, 22/32.

¹⁶²⁸ “Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” Bk. Bakara, 2/189.

¹⁶²⁹ “Rabbimize karşı gelmekten sakının.” Bk. Nisâ, 4/1; Şuarâ, 26/142, 177.

¹⁶³⁰ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Nüzhetü’l-a’yyüni’n-nevâzir fî ilmi’l-vücûh ve’n-nezâir*, thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râzi (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1987), 219. Takvâ kelimesinin *Kur’ân*’dan referansları için bk. Erkaya, *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, 106-107.

¹⁶³¹ Tirmizî, *Allah’a Yakınlığın Dereceleri -Nefsin Kötü Arzularını Nasıl Terk Ederiz?-,* 18-44.

¹⁶³² Tâhir Olgun, “Ahlâk Güzelliği ‘Takvâ Nedir?’”, *İslâm Yolu*, 02 Aralık 1948, (9) 3.

diye tabir edilen bir hâl” olarak tanımlar.¹⁶³³ Başka bir tanımda ise Tâhirü'l-Mevlevî takvâyı, “taatte bulunmak, ma'siyetten sakınmak suretiyle kulun, kendi ile Allah arasına onu Hakk'ın gazabından ve ikabından koruyacak bir siper bulundurmasıdır” şeklinde açıklar.¹⁶³⁴ Ona göre takvâ, korkuyla beraber daha çok hürmet ve itaatten ileri gelmektedir. Allah'tan çekinen, emir ve yasaklarına karşı hürmet gösteren, salih ameller ve hâlis duâlarla Allah'ın azabından korunan kimseye de takî/müttakî denilir.¹⁶³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî burada takvânın sadece Allah'tan korkmak olarak düşünülmemesini istemekte, korkuyla beraber bir muhabbetin, sevginin ve kulluğun gereği olarak Allah'ın emirlerine sarılmak ve nehiylerinin uzak durmak gerektiğini düşünmektedir.

Takvâ, dünyada bir yolcu konumunda olan insanın ahiret yolculuğunda yanına tedarik etmesi gereken bir yol azığıdır. Bu husus, *Kur'an*'daki İlâhî emirler cümlesindendir ki âyette “Âhiret seferi için azık tedarik ediniz. Şüphesiz azıkların en hayırlısı takvâdır”¹⁶³⁶ şeklinde zikredilmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, dünyada iken takvâ üzere bir hayat yaşamak, hem âhiret için bir yol azığı tedarik etmek hem de âhirete götürülebilecek hediyelerin en güzeli olarak yorumlanır. O, âhirete takvâ azığıyla beraber sâlih amellerin götürülmesini, Allah'a karşı acizane bir hediye takdimi olarak nitelendirir ve bunun mükâfatsız kalmayacağını düşünür.¹⁶³⁷ Dünyada takvâ üzere yaşamak ve sâlih ameller işlemek hem yol azığı tedarik etmek hem de âhirete bir çeşit hediye götürmektir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, takvâ kalbî bir hâldir.¹⁶³⁸ O, takvânın surete ait yani şekle yönelik olmadığına, bâtinî ve mânevî olduğuna dikkat çeker.¹⁶³⁹ Kalp takvâ mührüyle mühürlenmeli, içine başka şey girmesine müsaade edilmemelidir.¹⁶⁴⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, şeriat hükümlerine ittiba ve güzel ahlakın kaynağının takvâ olduğunu ileri sürer. Şeriata uygun fiilleri yerine getirmek takvâ ile mümkündür. Takvâ olmadan günahlardan sakınmak zordur.¹⁶⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu yaklaşımı takvâ elbisesinin günahlar için bir kalkan oluşunu hatırlatmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre güzel ahlak, takvânın varlığına bir delildir. O, güzel ahlâka sahip olmayan bir kimsenin sahih bir takvâdan uzak olduğuna inanmaktadır.¹⁶⁴²

¹⁶³³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 625.

¹⁶³⁴ Olgun, “Ahlâk Güzelliği ‘Takvâ Nedir?’”, (9) 3.

¹⁶³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1560; 6: 479; Olgun, “Ahlâk Güzelliği ‘Takvâ Nedir?’”, (9) 3.

¹⁶³⁶ Bakara, 2/197.

¹⁶³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3. 1470.

¹⁶³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3. 1560.

¹⁶³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 625.

¹⁶⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 560.

¹⁶⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 313.

¹⁶⁴² Tâhir Olgun, “Ahlâk Güzelliği 3”, *İslâm Yolu*, 16 Aralık 1948, (11) 2.

Tâhirü'l-Mevlevî takvâ kavramının güzel ahlakı kapsadığı gibi bu bağlamda kul haklarına karşı titiz davranmayı da ihtiva ettiğini düşünür. O, insanların takvâ denilince sadece Allah haklarına riayeti anladığını fakat kul haklarına dikkat etmediğini savunur. Bazı kimselerin namaz kıldığını, zekât verdiğini, oruç tuttuğunu, hacca gittiğini, vesaire ibadetleri ifa ettiğini ancak halk ile geçinemediğine, insanlarla ilişkilerinde kötü muamelede bulunduklarına dikkat çeker. Bu kimselerin durumu dinin sırlarına vukufsuzluktur.¹⁶⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî, takvânın Allah'ın yardımıyla elde edilebilecek bir makâm olduğunu düşünür. Ona göre bir kimsede takvâ hâli varsa bunun ancak Allah'ın yardımıyla olduğu unutulmamalıdır. Böyle bir saadete eren müttakî kişi, saadeti Allah'tan bilerek o İlâhî muvaffakiyete şükretmelidir.¹⁶⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî burada kişinin kendinde varlık görmeden içinde bulunduğu hâl ve makamlara Allah'ın lütfuyla ulaştığının şuurunda olması gerektiğini söylemektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, takvâda tüm hayırların toplandığını düşünür. Ona göre tüm güzelliklerin ifası ve tüm çirkinliklerden içtinap takvânın şumulüne girer. Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncesini “vacibâtın yapılması, muharremât ve şübühâtın terk edilmesi, keza mendûbâtın ifâsı ve mekruhatın terki takvâ-yı kâmileye dahildir ve böylesi takvânın en yüksek derecesidir” şeklinde ifade eder.¹⁶⁴⁵ O bu ifadeleri ile takvânın en üstün derecesine ulaşmak için yapılması gerekenleri sıralamaktadır. Buna göre kâmil bir takvâyâ sahip kimse, farzları yerine getirir, Allah'ın haram kıldığı şeylerden ve şüphelilerden sakınır, dinimizce tavsiye edilen işleri yerine getirmeye gayret gösterir ve dinimizce haram olmadığı hâlde çirkin görülen şeylerden de kendisini muhafaza eder.

Tâhirü'l-Mevlevî, takvânın bâtinî ve kalbî bir hâl olduğuna işaret etmekle birlikte takvâyâ ait birtakım zâhirî alâmetlerin bulunduğunu da zikreder. Ona göre takvâ ehli insanların ilk zâhirî alâmetleri yüzlerindeki nurdur. Tâhirü'l-Mevlevî, “Günahkârlar simalarından tanınır”¹⁶⁴⁶ âyeti muktezasınca nasıl ki fîsk ve fücûr sahipleri yüzlerindeki nur eksikliğinden kolayca ayırt edilebilirlerse takvâ sahibi kimseler de takvâ hamamında yıkanıp temizlenerek pak hale geldikleri için yüzlerindeki nurdan tanınırlar, der.¹⁶⁴⁷

¹⁶⁴³ Olgun, “Ahlâk Güzelliği 3”, (11) 2.

¹⁶⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1552.

¹⁶⁴⁵ Olgun, “Ahlâk Güzelliği ‘Takvâ Nedir?’”, (9) 3.

¹⁶⁴⁶ Rahmân, 55/41.

¹⁶⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 64.

Tâhirü'l-Mevlevî takvâ sahiplerinin darlıkta da bollukta da fakir fukarâyı gözettiklerine, garip gurabâyı himaye ettiklerine işaret ederek takvânın zâhirî bir başka alâmetine değinmektedir.¹⁶⁴⁸ *Kur'ân-ı Kerîm*'de de “o takvâ sahipleri ki kolaylık ve zorluk içinde iken (zengin de olsalar fakir de olsalar) infak ederler (fukarâyı gözetirler)”¹⁶⁴⁹ buyurulmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî bu âyet-i kerimeyi takvâ ehlinin zâhirî alâmeti olarak nitelendirir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre takvânın zâhirî bir başka alâmeti ise takvâ sahibi bir kimsenin gördüğü münasebetsizlik, uğradığı bir hakaret karşısında karşılık verme kudretine sahipken sabır ve tahammül göstermesi hatta o kimseyi affetmesidir.¹⁶⁵⁰ “Cennet, müttakîler (insanların kusurunu affedenler) için de hazırlandı. Allah, iyilik edenleri sever.”¹⁶⁵¹ âyetinde buyurulduğu üzere insanları bağışlamak cennete girebilmek için bir vesile olarak gösterilmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî insanlara karşı rahmet nazarıyla bakmayı ve kötülüğe karşı iyilikle muamele etmeyi, affedici olmayı, darlıkta bile fakirleri gözetmeye devam etmeyi, bir kimsede takvânın yerleşmiş olduğunun alâmeti olarak göstermektedir. Bu zikredilenleri yapan müttakîler Allah'ın sevgisine mazhar olurlar ve Allah da sevdiği kullarını mağfiret ederek cennetine koyar.

Tâhirü'l-Mevlevî takvâ ehli ile dost olmanın önemini vurgular. O, takvâ sahipleri ile hemdem olanların onların takvâsından nasip alacağına inanır. “Bir adamın ne olduğunu sorma, arkadaşına bak. Çünkü arkadaş, arkadaşına uyar” sözüyle bu düşüncesini açıklar. Tâhirü'l-Mevlevî bu düşüncesine şu hadis-i şerifi delil getirir: Ebû Mûsâ el-Eş'arî *radıyallahu anh*'den rivayet edildiğine göre Nebi *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: “İyi ve kötü arkadaşın hali, güzel koku satanla körükçünün hâline benzer: Misk satan, ya sana güzel kokusundan bir miktar meccanen verir ya sen satın alırsın ya da (hiç değilse onunla beraber olduğun sürece) güzel koku koklamış olursun. Körükçü ise ya elbiseni yakar ya da (en azından) körüğün kötü kokusundan rahatsız olursun.”¹⁶⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, iyi olmak için iyilerle beraber olmak gerektiği kanısındadır. Mânâ erbabının huzurunda bulunan ruhun mânâ zevkinden nasipleneceğini düşünür.¹⁶⁵³ Takvâ sahibi olmak için de evvela müttakîleri dost edinmek gerekmektedir.

¹⁶⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3. 1561.

¹⁶⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/ 134.

¹⁶⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1561.

¹⁶⁵¹ Âl-i İmrân, 3/ 134.

¹⁶⁵² Buhârî, “Zebâih”, 31; Müslim, “Birr”, 146.

¹⁶⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1. 426.

Tâhirü'l-Mevlevî takvânın sonucunu da “Allah katında en keremli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.”¹⁶⁵⁴ âyeti mucibince, takvâ üzere bir ömür geçirenler, âhirette emniyet içerisinde olacak ve korkmayacaklardır” diyerek açıklamaktadır.¹⁶⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, takvânın kişiyi nasıl koruduğuna değinmektedir. O, müttakî bir kimsenin Allah’ın kendisini gördüğünü, zâhirine, bâtınına, gizli ve aşikâre ahvâline muttali olduğunu bildiğini ve bunu da daima tahattur ve tezekkür ettiği için masiyeti bıraktığını söyler. Bu konuda da şu örneği verir: “Bir adam, bir kadına: “Bizi şu yıldızlardan başka gören yok” demiş. Kadın: “Yıldızları yaratan da yok mu?” deyince adam niyetinden vazgeçmiş.”¹⁶⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî’nin bu misal ile anlatmak istediği, müttakî bir kimse Allah’ın daima kendisini gördüğünü bilir, günahla karşı karşıya gelse de bu şuur o gûnahtan uzaklaşmasına vesile olur.

¹⁶⁵⁴ Hucurât, 49/13.

¹⁶⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1571.

¹⁶⁵⁶ Olgun, “Ahlâk Güzelliği ‘Takvâ Nedir?’”, (9) 4.

4.6. İhlas

Tasavvufta mutasavvıfların üzerinde durduğu kavramlardan biri de ihlastır. Sözlükte, “doğruluk, samimiyet, bağlılık, riyâyı terk etmek”¹⁶⁵⁷ gibi manalara gelen ihlas kalbin sahasına girmektedir. İstilahta ise tutum ve davranışlarda sadece Hakk’ın rızasını gözetme, özün söze, sözün de öze uyması, riyâkar ve iki yüzlü olmama hallerine ihlas denmektedir.¹⁶⁵⁸ Cüneyd-i Bağdâdî ihlası kul ile Allah arasında bir sır olarak tarif eder. Bu sırrı melek yazamaz, şeytan ise ona musallat olup ifsat edemez. Nefsin heva ve hevesi de onu fark edip kendisine çekemez.¹⁶⁵⁹ Yine Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre ihlas, “hangi konuda olursa olsun Hakk’ın rızasına uygun düşen iş” olarak tanımlanır. Ruveym b. Ahmed (öl. 303/915-16) ise ihlası, “yapılan işi görmemek ve ona değer vermemek” olarak açıklamaktadır.¹⁶⁶⁰

Tâhirü’l-Mevlevî ihlası “ibadetlerde gösteriş arzusunun bertaraf edilmesi ve Allah’ın rızasının gözetilmesi” şeklinde tarif eder. Başka bir tarifinde ise o, ihlası “kalbi riyâdan, gösteriş arzusundan temizlemek ve amellerde Allah’ın rızasını gözetmek”¹⁶⁶¹

“Allah sizin suretlerinize (dış görüşünüze) ve mallarınıza bakmaz, kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁶⁶² hadis-i şerifini nakleden Tâhirü’l-Mevlevî, riyakarlığı ve suret-perestliği terk etmenin gerekliliğine ve ihlas tahsilinin önemine işaret etmektedir.¹⁶⁶³ Tâhirü’l-Mevlevî ihlas konusunda, ihlasın neden gerekli olduğu hususunda durmaktadır. Tâhirü’l-Mevlevî, “Arayan eninde sonunda bulacaktır. İş, içten ve samimi bir niyet ve ihlastadır”¹⁶⁶⁴ ifadelerine yer vererek her amelde olmazsa olmaz samimi niyet ve ihlas şeklinde iki şarta dikkat çekmektedir. Ona göre yapılan ibadetlerde Allah’ın rızasını kazanma niyeti ve ihlas bulunmak zorundadır. O, ihlas ile yapılmayan amellerin Allah katında hiçbir kıymetinin olmayacağını düşünmektedir.¹⁶⁶⁵ Ona göre Allah Teâlâ kendi yolunda ihlas ile çırpınanları üzmeyecek ve ümitsizliğe düşürmeyecektir.¹⁶⁶⁶

Ona göre ihlas öncelikle iman hususunda gereklidir. Tâhirü’l-Mevlevî, tam bir imana ulaşmak için ihlasın olmazsa olmaz bir şarttır. O, tam bir imanın kelime-i tevhidin

¹⁶⁵⁷ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 17; Ferâhidî, *Kitâbu’l-Ayn*, 261.

¹⁶⁵⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 240.

¹⁶⁵⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 439.

¹⁶⁶⁰ Kelâbâzî, *et-Ta’arrûf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, 117.

¹⁶⁶¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3:1708.

¹⁶⁶² Müslim, *Birr*, 34.

¹⁶⁶³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 424.

¹⁶⁶⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 428.

¹⁶⁶⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1563.

¹⁶⁶⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 703.

dil ile ikrar ve kalp ile tasdikinin yanında ihlasla yapılacak amel-i salih ile mümkün olacağı görüşündedir. Böyle bir imana sahip olanların ise “ikân” derecesine sahip olduklarını düşünmektedir.¹⁶⁶⁷

Tâhirü'l-Mevlevî ibadetlerin kabul edilmesi için de ihlas şartını aranmaktadır. O, ihlas olmadan yapılan bir ibadetin makbul bir ibadetten uzak olduğunu söylemektedir.¹⁶⁶⁸ Bir ibadetin Allah katında değerli olup olmaması kişinin ihlas üzere olup olmadığına bağlıdır. O, ihlassız amellerin Allah katında hiçbir kıymetinin olmayacağını düşünmektedir.¹⁶⁶⁹

Tâhirü'l-Mevlevî ihlasın önemini izah etmek için Hz. Ömer döneminden şu olayı nakleder: “Hz. Ömer’in (öl. 23/644) halifelik döneminde bir bedevî mescide gelmiş ve ta’dil-i erkâna riayet etmeden namaz kılmış. Halife bunu görmüş, bir iki kamçı vurarak, adamdan namazı iade etmesini, rükunların hakkını vererek namazı tekrar kılmasını emretmiş. Bedevî de yapabildiği kadarıyla ta’dil-i erkâna uyarak namazı tekrar kılmış. Bitirdiğinde Hz. Ömer sormuş: Doğruyu konuş, ilk kıldığın namaz mı sonraki kıldığın namaz mı daha iyi oldu? Bedevî: Vallahi ilk kıldığım namaz, cevabını vermiş. Çünkü onu Allah rızası için kılmıştım. Sonraki kıldığım namazı ise dayak yemeyeyim diye kıldım.”¹⁶⁷⁰

Tâhirü'l-Mevlevî’nin bu olay üzerinden dikkat çekmek istediği husus, ibadetlere riâyâ karıştırılmaması ve sadece Allah rızası için yapılması gerektiğidir. Allah rızası dışında niyete başka şeylerin karışması, yapılan ibadetin Allah katındaki değerini düşürecektir. Dolayısıyla amelde niyet, niyette de ihlas oldukça önem arz etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre, “Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁶⁷¹ hadis-i şerifi, iman ehlini ihlas tahsiline, riyâkârlığın ve sûretperestliğin terkine teşvik etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, ibadet dışında da ne iş yapılıyorsa Allah rızası gözetilerek yapılmalı, yapılan hizmette riya olmamalıdır, der. Şu adam ne kadar fedakâr, memleket için ne güzel çalışıyor, denilsin diye bir iş yapılmamalıdır. Bu niyet üzere hizmet edenlerin kazancının yorgunluktan ibaret olacağını belirtmektedir.¹⁶⁷² Görüldüğü üzere

¹⁶⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1673.

¹⁶⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3:1708.

¹⁶⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1563.

¹⁶⁷⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 424.

¹⁶⁷¹ Müslim, *Birr*, 34.

¹⁶⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 78.

herhangi bir eylemde bulunan kişi ihlas üzere olursa, yani gösteriştten uzak, Allah rızası niyeti taşırsa sevap kazanacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî, ihlası bozmamak için amellerin çok gizli yapılması gerektiğini düşünür. O, bu konuda ilk dönem sûfilerinden Ebû Ya'kûb es-Sûsî'den şu sözü nakleder: “Amelde o kadar ihlas olmalı ve gizli tutulmalı ki onu yazmak için melek bilmemeli, bozmak için de şeytan farkına varmamalıdır.”¹⁶⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî de bu nakilden sonra ihlası korumak için kişinin “Ben şöyle ibadet ediyorum, şöyle mücâhede de bulunuyorum.” gibi düşüncelere kapılmaması ve amelini kendisinden bile saklaması gerektiğini söyler. Onun bu tavrı, amel ve ibadetlerin kişinin kendi nefsinden ve insanlardan korunmasına yöneliktir. O bu bağlamda Hz. Mevlânâ'nın şu sözünü de nakleder: “İşini, amelini kendi gözünden bile sakla ki amelin iyi ve kötünün görmesinden selamette kalsın.”¹⁶⁷⁴

Tâhirü'l-Mevlevî gösteriş ve riyâ taşıyan amellerin sırrının kıyamette ifşa olacağına inanır. O, insanın bir iç âlemi bir de dış âleminin olduğunu söyler. Bu dünyada dış âleme bakılarak hükmedilse de âhirette tüm sırların belli olacağına ve herkesin ne olduğunun görüleceğine dikkat çeker. Bir ceviz ilk bakışta çürük mü değil mi anlaşılmaz. Ancak kırılınca içinin sağlam olup olmadığı anlaşılır. İçi sağlamısa değer görür, çürükse süprüntü tenekesine atılır. Tıpkı bunun gibi, yarın kıyamette insanların iç yüzleri ortaya çıkacak ve amellerinin çürük mü sağlam mı olduğu anlaşılabacaktır.¹⁶⁷⁵ Kimin ihlaslı kimin ihlassız olduğu bu dünyada layıkıyla anlaşılmaz. Ancak sırların aşikâr olacağı kıyamet gününde¹⁶⁷⁶ ortaya çıkacaktır.¹⁶⁷⁷ O gün ihlasla yapılan ameller kabul edilecektir. Tâhirü'l-Mevlevî burada bir kimsenin “ben ihlas sahibiyim” demesinin veya bir kişi hakkında “o ihlas sahibidir” şeklinde bir kanaate sahip olmasının doğru olmayacağına işaret etmektedir. Nitekim tasavvufi düşüncede ihlas sahibi olduğu vehmine kapılmak, ihlas eksikliği olarak telakki edilir.

Tâhirü'l-Mevlevî ihlasın manevî faydalarına da değinmektedir. Ona göre kırk sabah Allah'ın rızasını gözeterek ihlasla ibadet eden bir kişide hikmet membalarının kaynamaya başlayacağını ifade etmektedir.¹⁶⁷⁸ Bu görüşüne de şu hadis-i şerifi dayanak

¹⁶⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 479.

¹⁶⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4: 5455.

¹⁶⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 423.

¹⁶⁷⁶ “O gün, gizli kalmış ne varsa hepsi oraya dökülür.” Bk. Târik, 86/9.

¹⁶⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 328.

¹⁶⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1598.

yapmaktadır: “Kim kırk gün Allah için ihlas ve samimiyet ile hareket ederse hikmet pınarları kalbinden diline dökülür.”¹⁶⁷⁹

4.7. Sabır

Tasavvuftaki makamlar arasında zikredilen sabır,¹⁶⁸⁰ aynı zamanda ahlâkî bir kavramdır. Sözlükte, “tahammül etmek, direnmek, engellemek, alıkoymak, hapsetmek”; terim olarak ise “başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında mukavemet göstermek” manalarına gelmektedir.¹⁶⁸¹ Cüneyd-i Bağdâdî (öl. 297/909) sabrı, “yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmek”¹⁶⁸² olarak tarif ederken, Ebû Ali Dekkâk (öl. 405/1014) “takdire itiraz etmemek”¹⁶⁸³ olarak tanımlar.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin sabır anlayışı “sabır, ferah ve sevincin anahtarıdır”¹⁶⁸⁴ hadis-i şerifi eksensidir. O, insanın hayatta herhangi bir şeye müptela olabileceğinden, o iptila sebebiyle de ya kalbinin sıkılacağından ya da canının yanacağından bahseder. Unutulmaması gerekir ki dünya da hiçbir şeyin sürekliliği yoktur. Belaya maruz kalınmış olsa bile bir süre sonra bela sona erecek ve yerini rahatlık ve sevinç hali alacaktır. Bu sevinci elde etmenin yolu, müşkülü hal yoluna koymanın anahtarı sabırdır. Tâhirü'l-Mevlevî kaderin zuhuru engellenemeyeceğine göre sabırdan başka çare de yoktur der. Başa gelen sıkıntı ve belalar karşısında sızlanmayı bırakarak sabır ve rızâ gösterilmesinin tek çare olduğunu söyler.

Tâhirü'l-Mevlevî sabır konusunu işlerken şu âfâkî hadisenin düşünülmesini ister. Şimşekler çakar, gök gürler, yağmur yağar ve etrafı sel götürür. Fakat sonrasında birdenbire bulutlar dağılarak hava açılır ve güneş meydana çıkar. Adeta dünyanın yüzü güler. Âfakta böyle olduğu gibi enfüste de durum bundan farksız değildir. İnsan bazen bir kedere gark olur ve canı sıkılır. Yüreği daralır, gözlerinden yaşlar dökülür. Allah'ın lütfuyla tecelli değişir ve üzerindeki bu hal ortadan kalkar, yüzü gülmeye başlar.¹⁶⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, insanın müteessir olduğu zamanlarda sabrı elden bırakmaması ve ye'se kapılmaması gerektiğini düşünür.

¹⁶⁷⁹ Yusuf en-Nebhânî, *el-Fethu'l-kebîr*, t.y., 2: 376.

¹⁶⁸⁰ Ebû Nasr Serrâc, Kelâbâzî, Ebû Tâlib el-Mekkî, İmam Kuşeyrî ve Hâce Abdullah Herevî gibi mutasavvıflar, sabır kavramını eserlerinde makamlara ait bölümde ele alarak, bir makam olarak değerlendirmektedir. es-Serrâc, *el-Lüma'*, 47; Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 110; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 438; el-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, 98.

¹⁶⁸¹ el-İsfahânî, *Müfredât*, 273; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 2: 458; es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc v.dğr. (Kuveyt: Matbaatü'l-hükümet, 1385), 12: 271.

¹⁶⁸² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 439.

¹⁶⁸³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 445.

¹⁶⁸⁴ es-Suyûtî, *Câmi'us-Sağîr*, 1: 108.

¹⁶⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 480.

Ona göre, sabrın sonu selamet ve sevinç olacaktır. Buna mukabil ahirette de hesapsız manevî ecrinin olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.¹⁶⁸⁶ Bu konuda Allah Teâlâ; “Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir”¹⁶⁸⁷ buyurarak sabrın önemine ve sabra karşılık verilecek mükâfata değinmektedir. Tâhirü’l-Mevlevî, elem, sıkıntı ve belalar karşısında sabretmeyi dünya tarlasında ekin ekmeye benzetir. Hasat zamanı kıyamettir ki burada ekilecek sabır tohumları orada kat kat sevap olarak hasat edilecektir.¹⁶⁸⁸

Sabır ve kanaat sahibi insanların, dinî bütün ve imanı kuvvetli Müslümanlar olduğu görüşündedir. Sağlam imanlı bir kimse, sıkıntıya uğradığında sabreder ve en nihayetinde de ferahlar. İmanı zayıf bir kimse ise böyle bir hale duçar olunca ye’se kapılır, karın ağrısı çeken kişi gibi kıvrılır ve feryat eder.¹⁶⁸⁹

Tâhirü’l-Mevlevî, sabır ehlinin nefis mertebesinin “nefs-i râziye” olduğunu ifade eder. Bu mertebedeki mü’min, Allah’ın kazasına rıza halinde olup, başına bir felaket geldiğinde sabır ve tahammül göstermektedir.¹⁶⁹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî’nin bu düşüncesinden hareketle şu çıkarımda bulunabiliriz: İnsan, başına gelebilecek eza ve cefalara layıkıyla sabredebilmek için nefis engelini aşmak zorundadır. Nefs engeli ortadan kalktığında başa gelen musibetlerin birer imtihan olduğunun farkına varılır ve Allah’tan gelene sabır ve rıza gösterilir. Bu hâli yaşayan kimseler “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!”¹⁶⁹¹ âyetindeki sabredenler zümresine dahildir.

Tâhirü’l-Mevlevî, başa gelen musibetlerin aslında Allah tarafından gönderilmiş bir rahmet olduğunu düşünür. Ona göre, insanlar gaflet ve cehaletlerinden o rahmeti bir bela, musibet veya azap olarak telakki ederler. Tâhirü’l-Mevlevî “Bir babanın oğlunu te’dib etmesi, onu kötü bir huydan vaz geçirmek için olduğundan hareketi cefa değil, doğrudan doğruya rahmettir.” diyerek bu düşüncesini daha anlaşılır kılmaktadır. Babasının çocuğa haddini bildirmesi, çocuk için bir zulüm gibi görünse de aslında babanın bu hareketi yapmasının altında evladına olan rahmet yatmaktadır. Çünkü baba çocuğunun edep sahibi birisi olmasını ister. Tâhirü’l-Mevlevî, başımıza gelen afet ve belaların Allah tarafından bizlere gönderilen bir uyarı olduğunu düşünmektedir. İnsanları düştükleri gafletten uyandırmak, tevbe ve istiğfar ettirmek ve cehennem azabından

¹⁶⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 205.

¹⁶⁸⁷ Zümer, 39/10.

¹⁶⁸⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 247.

¹⁶⁸⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 205.

¹⁶⁹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 387.

¹⁶⁹¹ Bakara, 2/155.

muhafaza etmek için Allah'ın bu tür belalar vermesi anlaşılabacağı üzere bir azap değil, rahmettir.¹⁶⁹²

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bela ve musibetlere maruz kalanlar Allah'ın sevdiği kullarıdır. O, belanın şiddetinin belaya maruz kalmış kişinin Allah'a yakınlık derecesiyle uygun olacağını düşünür. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah katındaki derecesi itibarıyla en çok zulme maruz kalan, bela ve sıkıntılara uğrayan peygamberdir. Bu hususta Hz. Âişe (r.anhâ) “Hz. Peygamber'den daha şiddetli ağrı çeken başka birini görmedim.”¹⁶⁹³ buyurmaktadır.

4.8. Şükür

Şükür kavramı, sözlükte nimeti dile getirme, nimetin kıymetini bilme ve nimet verene bu hissi gösterme, teşekkür etme, nankör olmama gibi manalara gelmektedir.¹⁶⁹⁴ Tasavvuf terimi olarak ise şükür, ihsanda bulunanın nimetini ona boyun eğerek itiraf etmek, nimeti vereni görmek şeklinde tarif edilmektedir.¹⁶⁹⁵ İlk dönem sûfîlerinin şükür konusuna yaklaşımı kulun Allah'ın lütuf ve nimetlerini dile getirmesi ve sahip olunan nimetler karşısında Allah'ı övmesi şeklindedir. Ebû Saîd el-Harrâz'a göre şükür, nimeti vereni tanımak ve onun yetiştiriciliğini ikrar etmek olarak tarif edilir.¹⁶⁹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, şükür konusunda klasik tasavvufî düşünceyle benzer kanaati taşımaktadır. Ona göre şükür, kulluk vazifesinin bir gereğidir ve lütfedilen her nimete mukabil şükretmek lazım gelir.¹⁶⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, ikram edene teşekkür etmenin vacip olduğunu savunmaktadır.¹⁶⁹⁸ O, şükrü sayısız nimetler bahşeden Allah'a karşı teşekkür etmek olarak görür¹⁶⁹⁹ ve her nimete karşılık Allah'a teşekkürün gerekliliği üzerinde durur.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Allah'ın nimetleri karşısında tam manasıyla şükretmek mümkün görünmemektedir. O, alınan tek bir nefes için insanoğlunun ömrünün tamamını şükre adanmış olmasının bile şükür vazifesini ifaya yetmeyeceği görüşündedir. Başka bir misal getirerek göz nimetini düşünmemizi isteyen Tâhirü'l-Mevlevî, her gözümüzü açıp kapatmamızda Allah'a teşekkür etsek bile bu nimetin şükrünü yerine getiremeyeceğimizi

¹⁶⁹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 840.

¹⁶⁹³ Müslim, “Birr”, 44; Tirmizî, “Zühd”, 57.

¹⁶⁹⁴ el-İsfahânî, *Müfredât*, 461; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 424; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 2: 447; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 1: 288.

¹⁶⁹⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 117; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 424.

¹⁶⁹⁶ Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 117.

¹⁶⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 99.

¹⁶⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 145.

¹⁶⁹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 145.

ifade etmektedir.¹⁷⁰⁰ O, “Ya Rabbi! Vermiş olduğun nimetlerin şükründen acizim.” diyerek şükürün yanında acziyetin de itiraf edilmesi gerektiği düşüncesindedir.¹⁷⁰¹ İnsan, İlâhî kudret karşısında acizliğini unutmadan hareket etmelidir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre şükürün kendisi bir nimettir ve bu nimet için de ayrı şükredilmesi gereklidir. O, bu konudaki görüşünü şu şekilde açıklar: “Bir adam ‘elhamdülillah’ demiş olsa, elhamdülillah manevî bir nimet olduğu için ona da bir şükür gereklidir. Her elhamdülillah deyişe bir şükür icap eder ki insan ölünceye kadar ‘elhamdülillah’ deme nimetinin şükürünü dahi ifa edemez.”¹⁷⁰²

Tâhirü'l-Mevlevî burada da insanın ne kadar aciz olduğuna değinmektedir. Peki insan bu durumda ne yapmalı? sorusu akla gelmektedir ki Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre insan “Ya Rabbi! Ben senin nihayetsiz nimetlerinin hepsine değil bir tanesine bile şükretmekten acizim”¹⁷⁰³ diyerek aczini itiraf edecek bir tavır sergilemelidir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, “Sen’i lâayık olduğun şekilde medh ü senâdan âcizim! Sen kendini nasıl medh ü senâ etmişsen öylesin!”¹⁷⁰⁴ hadis-i şerifi muktezasınca, Allah’a karşı hamdden âciz oluşun itirafı en büyük hamd olarak değerlendirilir. “Biliyorum ki Sen şöylesin” şeklinde hamd ve senâya girişmek, kişinin nefsinde ilim ve idrak, hatta vücûd verme vehmine düştüğünü gösterir.¹⁷⁰⁵ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, şükrederken kulun acziyetini unutmaması gerektiği üzerinde durmaktadır. O her fırsatta kişinin kendisinde varlık görmemesi gerektiğini söyleyerek tek ve hakikî varlığın Allah olduğunu vurgulamaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, nimetlerin şükür bereketiyle devam edeceği görüşündedir.¹⁷⁰⁶ Nimeti beğenmemenin ve şükürde bulunmamanın o nimetin elden çıkmasına sebep olacağını düşünür. Nimete şükretmek, o nimetin artmasına vesiledir. Tâhirü'l-Mevlevî, şükretmeyen insanın küfrân-ı nimet içerisinde olduğunu söyler.¹⁷⁰⁷ O, “Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim...”¹⁷⁰⁸ âyetinin aynı zamanda şükredilmeme hâlinde küfrân-ı nimette bulunulacağı ve Allah’ın nimetini artırmayacağı manasına geldiğini ifade etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî özellikle her gözün görebileceği nimetlere şükretmemeyi küfran olarak nitelendirir ve ona göre bu hal katmerli bir

¹⁷⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 528.

¹⁷⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 99.

¹⁷⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 83.

¹⁷⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 83.

¹⁷⁰⁴ Müslim, “Salât”, 222.

¹⁷⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 327.

¹⁷⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 285.

¹⁷⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 285.

¹⁷⁰⁸ İbrâhim, 14/7.

küfürdür.¹⁷⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin küfrân-ı nimetten kastettiği, Allah'ın verdiği nimetler karşısında nankörce tavır sergilemektedir. Nimetin sahibini unutarak, şükredeceği durumda nankörlüğü tercih etmektir.

Tâhirü'l-Mevlevî, bir ekmeğin tefekkür edilmesini ister. Ekmeğin meydana gelmesi için mübalağasız neredeyse tüm kâinatın seferber olduğunu hatırlatır. Şeyh Sâdî'nin ifadeleriyle de bu düşüncesini şu şekilde izah eder: “Bulut, rüzgâr, ay, güneş ve felek senin bir lokma ekmeği elde etmen için çalışmaktadır. Sen bu ekmeği gaflet ve ataletle yememelisin, şükrünü ifa etmelisin. Sen de mesaiden geri durmamalısın. Bütün kâinat senin için çalışıp çabalamak hususunda Allah'ın emrine itaat ediyor. O hâlde senin çalışmamakla isyan edişin insaf ve mürüvvete layık olmaz.”¹⁷¹⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, şükrün hem söz ile hem de fiili olarak yapılanının makbul olacağını savunur. Bu konuda zengin bir Müslümanı misal verir. Allah'ın servet bahşettiği bu kimse, daima hamdolsun, çok şükür ya Rabbi! dediği gibi malını başkaları ile de paylaşarak, yani infakta bulunarak verilen nimetin şükrünü fiilen de yerine getirmektedir.¹⁷¹¹

Şükrün sadece dil ile “elhamdülillah” veya “ve’s-şükrü lillâh” demekle yerine getirilemeyeceğine¹⁷¹² vurgu yapan Tâhirü'l-Mevlevî, şükrün bedenle ifa boyutuna işaret etmektedir. Bu minvalde de verilen nimetleri mahalline sarf etmek ve sâlih amellerde bulunmak gerektiğini söyler.¹⁷¹³ Onun bu ifadelerini somutlaştırmak gerekirse; örneğin ilim nimetine sahip bir kişi, bu nimetin şükrünü hayatında tatbik ederek ve başkalarına öğretirek gerçekleştirebilir. Buradaki bir diğer husus, sâlih amellerin Allah'a karşı bir şükür fonksiyonu icra etmesidir. Kulluk vazifesinin yerine getirilmesi aynı zamanda Allah'ın verdiği nimetlere birer şükürdür. Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sabahlara kadar namaz kıldığına, vaktinin çoğunu Allah'a ibadete ayırdığına ve kendisine bunun hikmeti sorulduğunda da “Şükreden bir kul olmayayım mı?”¹⁷¹⁴ dediğine atıfta bulunarak kulluğun gereğini yapmanın fiili bir şükür olduğunu beyan etmektedir.¹⁷¹⁵

Tasavvufta sözle (dille) ve amellerle (fiili) yapılan şükrün yanında bir de kalp ile yapılan şükürden bahsedilmektedir. Nitekim İmam Kuşeyrî kalp ile şükrü, nimet verene

¹⁷⁰⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 285.

¹⁷¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 530.

¹⁷¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 557.

¹⁷¹² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 536.

¹⁷¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 536.

¹⁷¹⁴ Müslim, *Sıfâtü'l-münâfikîn*, 81.

¹⁷¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 596.

karşı hürmeti muhafaza ederek kalbi nimete değil nimeti veren Allah’a müşahedeye bağlamak olarak izah etmektedir. Ona göre, âriflerin şükürü genellikle kalple yapılan şükre bir örnektir. Onlar bütün hâllerinde Allah’a karşı istikamet üzere bulunarak kalp ile şükürü icra etmektedirler.¹⁷¹⁶

Tâhirü’l-Mevlevî, başa gelen musibetlere karşı sabırla beraber bir üst seviye olarak gördüğü şükürü tavsiye eder. Allah’tan gelen eza ve cefaya şikâyet etmeyip sabredenleri ve sıkıntıya maruz kalındığı için Allah’a şükredenleri överek, bu hâli Allah’a muhabbetin bir gereği olarak telakki eder.¹⁷¹⁷ O, dert ve sıkıntıları bir nimet olarak görür ve şükredilmesi gerektiğini söyler. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre insanın afiyet ve refahta bulunması Allah’tan gafil kalmasına sebebiyet verebilir. Bu konudaki delili ise “Şüphesiz insan, kendisini (mal sebebiyle) ihtiyaçtan kurtulmuş görmesinden dolayı gerçekten (isyân ederek) haddini aşar!”¹⁷¹⁸ âyet-i kerimesidir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre hastalıklar Allah’ın bir lütfudur. O, insanın hastalandığında veya bir müşküle uğradığında Rabbini daha çok hatırladığını düşünmektedir. Hastalık halinde “Aman Ya Rabbi!” diyerek Allah’a iltica edilir.¹⁷¹⁹ Dert, hastalık Allah’a yakınlaşmak için bir vesiledir. İnsan refah içerisinde olduğunda Allah’tan uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla dertten şikâyet etmek yerine derde sahip olduğu için Allah’a şükredilmelidir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre dertleri bir nimet olarak görmek daha doğru olacaktır.¹⁷²⁰

Yeri gelmişken şu hususu hatırlatmakta fayda vardır. Başa gelen bela ve musibetler bir nimet olarak görülse de Allah’tan bela ve musibet talebinden bulunmak doğru değildir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tavsiyesi üzere¹⁷²¹ Allah’tan her zaman iyilik, güzellik ve afiyet istenmelidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de “Ey Allah’ım! Bize dünyada da ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru.”¹⁷²² şeklinde duâ etmektedir.

Sonuç olarak Tâhirü’l-Mevlevî, şükürün kavli ve ameli olmak üzere iki boyutundan bahsetmektedir. Yalnız dil ile Allah’ı şükretmenin yeterli olmadığını düşünerek dinin hükümlerini yerine getirerek amel ile şükürün önemine işaret etmektedir. O, şükür sayesinde nimeti verenin Allah olduğunun farkındalığına sahip olunabileceği üzerinde

¹⁷¹⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 424-425.

¹⁷¹⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 470.

¹⁷¹⁸ Alâk, 96/6-7.

¹⁷¹⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 777.

¹⁷²⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 7: 27.

¹⁷²¹ Hz. Peygamber’in amcası Hz. Abbâs, “Yâ Rasûlullâh! Bana Allah’tan isteyebileceğim bir şey öğret!” dediği zaman Hz. Peygamber: “Allah’tan dünya ve âhirette afiyet dileyin” cevabını vermiştir. Bk. Tirmizî, “Deavât”, 84.

¹⁷²² Bakara, 2/201.

durmaktadır. Tüm bunlara ilaveten insanın Allah'ın lütfettiği sayısız nimetler karşısında şükredebilmesinin zorluğuna, yani insanın bu hususta aciz kalacağına vurgu yapmaktadır.

4.9. Havf ve Recâ

Tasavvufî bir kavram olarak havf ve recâ, zıt görünümlü iki kavram olmalarına rağmen genelde birlikte kullanılan ve birbirlerini tamamlayan iki hâl olarak değerlendirilir.

Tâhirü'l-Mevlevî, “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları affeder. Çünkü o çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”¹⁷²³ âyetini naklederek İlâhi hitabın gereği olarak Allah’ın rahmetinden ümit kesilmeyeceğini ifade eder. Fakat azabından da emin olunamayacağına işaret ederek kişinin havf ve recâ arasında yani beyne’l-havfî ve’r-recâ bir hâle sahip olmasını salık verir.¹⁷²⁴ Bu hâl üzere olan kişi hem Allah’ın azabından korkacak hem de rahmetinden ümit var olacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî, “rahmet-i ilahiyyedeki genişliğe itimat etmekle birlikte, Allah’a karşı bulunması lazım gelen havf ve haşyetin unutulmaması gerektiğini” söylemektedir. Ona göre Hakk’ın rahmetinden ümit var olmakla beraber gazabından ve azabından da korkulmalıdır.¹⁷²⁵ Şahadet âlemi, yani içerisinde bulunduğumuz şu âlem havf ve recâ âlemidir. Burada Allah’ın gazabından korkulur, rahmeti umulur.¹⁷²⁶ Ona göre kul daima korku ve ümit arasında olmalı, secde-i ubudiyete kapanıp, Aman ya Rabbi! Affet! demelidir.¹⁷²⁷

Tâhirü'l-Mevlevî havf ve recâyı iki manevî kanata benzetmekte ve bu iki kanat ile hidayete erişileceğini söylemektedir. Bu kanatlardan birinin eksikliği yol almaya engel teşkil edecektir. Onun bu husustaki ifadeleri şu şekildedir: “İnsan, Rabb-i Zîşânına karşı havf ve recâ arasında olmalıdır. Kahr-ı İlâhîden korkmalı ve lütf-i Rabbânîyi ummalıdır. Şu hâl, yani havf ve recâ arasında oluş, onun için manevî iki kanat teşkil eder ve o kanatlar vasıtasıyla fezâ-yı hidayette uçabilir. Bunlardan biri eksik olursa, yani sadece korkuya tutulup Rahmet-i Rahmâniyyeden ümidini keserse yahut kahr-ı Bârî’den emin olup korkuyu hatırına getirmezse o kanatların biri kırılmış ve tek kanatla uçamaz bir hâle gelmiş olur.”¹⁷²⁸

Tâhirü'l-Mevlevî’nin bu yaklaşımını başka mutasavvıflarda da görmek mümkündür. Ebû Ali Rûzbârî’nin (öl. 322/934) “havf ve recâ bir kuşun iki kanadı gibidir. İki kanat birbirine denk olursa, kuş rahat uçabilir”¹⁷²⁹ sözü bu minvalde söylenmiştir.

¹⁷²³ Zümer, 39/53.

¹⁷²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 117.

¹⁷²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 745.

¹⁷²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1668.

¹⁷²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 727.

¹⁷²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 495.

¹⁷²⁹ es-Serrâc, *el-Lüma*, 57.

Tasavvufî düşüncede mutasavvıflar havf ve recâ hallerini bir kuşun iki kanadına benzeterek biri olmadan diğerrinin işe yaramayacağını ifade etmektedirler.¹⁷³⁰

Tâhirü'l-Mevlevî de bu dengeye işaret ederek orta yol tutulması gerektiğini belirtmektedir. Onun söylemlerinden hareketle şu sonucu çıkarabiliriz: Kişi Allah'ın gazabını ve azabının ne kadar çetin olduğunu düşünerek korkacak yani havf hâlini yaşayacak; Allah'ın merhamet sahibi olduğunu ve rahmetinin ne kadar geniş olduğunu tahayyül ederek de ümitlenecek yani recâ hâlini yaşayacaktır. Havf ve recâ birbirini tamamlayan iki zıt kutup gibi düşünölmeli, insanda her iki hâl de olmalıdır. Aşırıya kaçılmadan havf ve recâ arasında orta yol izlenmelidir.

Havf ve recâ konusunda ifrat ve tefrite kaçmadan orta yolun takip edilmesi şeklinde genel bir kanaate sahip olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu dengeyi bozmamak kaydıyla bir adım daha recâyâ yakın olduğunu söyleyebiliriz. Bu düşüncemizin temeli ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin Allah'ın rahmeti ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şefaati ile İlâhî azaptan kurtulacağı noktasında ümid var olduğunu sık sık dile getirmesidir.¹⁷³¹ O, kulun Allah'ın rahmetine güvenerek ümid içerisinde olması gerektiğine inanmaktadır. Allah'ın rahmetinden ümid kesmenin büyük bir günah olduğunu sık sık tekrarlayarak da recâyâ bir adım daha yakın oluşunu ortaya koymaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'ın rahmetinden ümid keserek "Allah beni affetmez" şeklinde yanlış bir düşünceye sahip olmak "Benim günahım, Allah'ın mağfiretinden büyük" demek gibi bir şeydir. Tâhirü'l-Mevlevî, insan olarak herkesin farklı farklı günahlara düşebileceğini hatırlatarak burada önemli olan hususun Allah'ın rahmetinden ümid kesmeden Hakk'a ilticâ edilmesi ve kalpten hissederek "Aman Ya Rabbi" denilmesi gerektiğidir. O, Allah'ın af ve mağfiret dileyerek İlâhî rahmete sığınanları geri çevirmeyeceğine inanmaktadır.¹⁷³² Bir kudsî hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannı ne ise öyleyim."¹⁷³³ Tâhirü'l-Mevlevî, bu hadis-i kudsîyi esas alarak Allah'a hüsn-i zan beslemek ve O'ndan ümit var olmak gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre kişi Allah'ın kendisinden talepte bulunanların murâdını vereceğine ve günahlarını affedeceğine dair hüsn-i zan sahibi olmalıdır.¹⁷³⁴

¹⁷³⁰ Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, 179.

¹⁷³¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1634.

¹⁷³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1761-1762.

¹⁷³³ Buhârî, "Tevhîd" 15; Müslim, "Zikir", 21.

¹⁷³⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 487.

4.10. Kabz ve Bast

Kabz, sözlükte “bir şeyi pençe ile almak”; bast ise “yaymak, uzanmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁷³⁵ Kabz, manevî sıkıntı ve huzursuzluk sebebiyle sâlikin kalbine gelen tutukluluk ve durgunluk hâllerine, bast ise kalpteki rahatlık, genişlik ve ferahlık hâllerine denir. Kabz ve Bast, havf ve recâ ile yakın anlamlıdır. Kabz ve bast, havf ve recâdan daha ileri derece olarak kabul edilmektedir. Kabz ve bastın da bir ileri derecesine heybet ve üns adı verilmektedir.¹⁷³⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kabz ve bast, “ahvâl-i sülûkten bir hal”dir.¹⁷³⁷ Yani o kabz ve bastı, seyr ü sülûkte ilerleyen sâlikin, yolculuğunda karşılaşılabileceği manevî hallerden bir hal olarak yorumlamaktadır. Bu hâller geçici olup sülûkun ilerleyen evrelerinde ortadan kalkacaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî kabz hâlini “kalbe layık olan füyuzât-ı İlâhiyyenin muvakkaten kesilmesi”,¹⁷³⁸ “maddî bir sebep yokken kalbin manevî sıkıntıya uğraması”¹⁷³⁹ ve “kalbe gelen bir sıkıntı”¹⁷⁴⁰ olarak tanımlar. Bu hâlde bulunan sâlikin ruhunda bir kasvet ârız olur.¹⁷⁴¹ Sıkılır, çırpınır, yanar ve tutuşur.¹⁷⁴² Zâhirî bir sebep görünmemesine rağmen içi içine sığmayacak derecede ıstıraba düşer.¹⁷⁴³

Bast hâlini ise “kalbe ârız olan manevî sıkıntıların (kabz) açılması ve kalbin sevinç nurlarıyla parlaması”¹⁷⁴⁴ ve “maddî bir sebep yokken kalpte manevî bir ferahlık duyulması”¹⁷⁴⁵ olarak ifade eder. Bast kavramının yerine “inbisat” kelimesini de kullandığı görülmektedir ki inbisat, sâlikin ruhen rahatlaması olarak tanımlanmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, bastı seyr ü sülûkteki derecelerden bir derece olarak görmekte ve bu halin manevî ve zevkî olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁷⁴⁶ Bast halini yaşayan kimse yoğun bir manevî zevk alır. Ancak herkesin devamlı olarak ona tahammül etmesi mümkün değildir.¹⁷⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kabz hâlini yaşamak yeni bir bast hâlinin yaşanmasına kuvvet kazanmak olarak değerlendirilmektedir. O, manevî ızdırabın izale

¹⁷³⁵ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 2: 441, 456.

¹⁷³⁶ es-Serrâc, *el-Lüma*, 89-93; Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 240-243.

¹⁷³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 976.

¹⁷³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 365.

¹⁷³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 541.

¹⁷⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 978.

¹⁷⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 508.

¹⁷⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 365.

¹⁷⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 508.

¹⁷⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2:1294.

¹⁷⁴⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 541.

¹⁷⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2:1294.

¹⁷⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 976.

edilerek sâlikin bir miktar rahat etmesi ve yeni bir basta kuvvet kazanmak için kabz hâlinin yaşandığını düşünmektedir.¹⁷⁴⁸

Sâlik, önce kabz sonra bast hâlini yaşar. Tâhirü'l-Mevlevî kalbde bast hâlinin yaşanması için nefis hicabının kalmasının gerektiğini söyler. Nefs perdesinin sıyrılmasıyla kalb, münşerih ve mesrur olur, der.¹⁷⁴⁹ Yani kalpteki manevî sıkıntılar yerini neşe, huzur ve sevinç hâline bırakır. O, kabz ve bast hâllerini keder ve sürur hâlleri olarak yorumlar. Ona göre kabz ve bast, gönül bağının hazan ve baharı mesabesindedir.¹⁷⁵⁰

Tâhirü'l-Mevlevî kabz hâli genellikle ne zaman ortaya çıkar ve bu hâl üzere olan sâlik ne yapmalıdır? sorularına da cevap vermektedir. Ona göre kabz hâli, genellikle bir günah dolayısıyla Allah'ın gazabından kaynaklanır. Bu tür hâle maruz kalan sâlik hemen “estağfirullah el-Azîm” diyerek istiğfara başlamalı, günahlarına tövbe etmeli,¹⁷⁵¹ Allah'ın gazabından, affına ve rızasına sığınmalıdır.¹⁷⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, sâlikin günlük virdini yerine getirmemesinin de kabz hâlini yaşamasına sebep olacağını düşünmektedir. Ona göre, bir sâlikin virdini terk etmesi durumunda onu kabz hâli istila edecektir.¹⁷⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu görüşü, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de geçen “Ey sâlik! Sen seyr ü sülûkunda bir virdi terk edersen, hastalık ve mihnet gibi sana bir kabz gelir”¹⁷⁵⁴ beytinden mülhemdir.

Tâhirü'l-Mevlevî, hayırlı ameller için mükafat, şer fiiller için de ceza olduğunu ve ahirette karşılığının alınacağını söyler. Ancak hayır ve şer eylemlerin karşılığı başlangıç olarak dünyada iken de verilebilmektedir. Buna göre kalpteki neşesizlik hali, yani kabz hali işlenen kötü fiillerin dünyadaki ceza karşılığıdır. Kalpteki manevî bir neşe, yani bast hali de bir hayırlı amellere karşılık bir mükafattır.¹⁷⁵⁵ Cenâb-ı Hakk'ın kabz tecellisi dalaleti, bast tecellisi de hidayeti iras eder.¹⁷⁵⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kabz ve bast hâli, “Gönül bağının hazan ve baharı mesabesindedir”. O kabz halini sonbahara, bast halini de ilkbahara teşbih ederek afakta cereyan eden hadisenin enfüste de gerçekleştiğini anlatmak için şu misali vermektedir:¹⁷⁵⁷

¹⁷⁴⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 976.

¹⁷⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1294.

¹⁷⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 947.

¹⁷⁵¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 121.

¹⁷⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 508.

¹⁷⁵³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 92.

¹⁷⁵⁴ “Yolculuğunda virdini terk ettiğin zaman sana bir sıkıntı ve daralma gelir.” Mevlâna, *Mesnevî*, 3: 41 Beyit No. 349.

¹⁷⁵⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 642-643.

¹⁷⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 494.

¹⁷⁵⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 947.

“Sonbaharda ağaçların yaprakları sararır ve dökülür. Bütün dallar kurumuş gibi kalır. İlkbahar geldiğinde de Allah’ın emri ile ağaçlarda bir feyz ü nema görünür. Evvelce dökülen yaprakların yerine yenileri çıkar. Hülâsa tüm kâinat yeniden canlanır. Ademden vücuda geliş söz konusudur.

Tâhirü’l-Mevlevî kabz hâliyle ilgili başından geçen şu hadiseyi aktarır: “Fatih’te *Mesnevî* takrir ettiğim sırada bazen derste kabz hali arız olur, hazırladığım sözlerden birçoğunu söyleyemezdim. Bazen de öyle bir neşe (bast) zuhur ederdi ki yazarken hatırıma gelmeyen bahisler ders esnasında lâiyh olur, cemaat de Allah diye sayha ederdi.”¹⁷⁵⁸

4.11. Vecd/Tevâcüd

Tâhirü’l-Mevlevî, “vecd, matlup olan manevî zevki bulmak; tevâcüd ise o zevki bulmaya çalışmaktır” der. Ona göre zikir esnasında yapılan hareketler (sallanmalar) tevâcüde örnektir. Ancak tevâcüd olabilmesi için sâlikin o hareketleri riya ve nümâyış olmadan Allah rızası için ve ihlasla yapması gereklidir. Gün gelir o tevâcüdler vecd halini alacaktır, der. Ehlullâh hazeratının neşvelerini bulmak için tevâcüdde bulunmak, yani aramak, didinmek ve çırpınmak gerekir. Tâhirü’l-Mevlevî, Allah’ın kendi yolunda ihlas ile çırpınanları geri çevirmeyeceğini de sözlerine ilave etmektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî, sûfinin vecd ve istiğrak halinde söylediği şathiyye türünde sözlere değinmektedir. Ona göre bir ârifin iman ve îkân membaı olan kalbinden coşan ve lisanından dökülen bu sözler, asla şüphe ve küfür manasına gelmemektedir. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre şathiyenin şeriata aykırı gibi gözükmesi layıkıyla anlaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Erbabı tarafından şerh olunduğunda o sözlerin hakikat olduğu meydana çıkacaktır. Tâhirü’l-Mevlevî, Hz. Peygamber’den varid olan “Kocakarılar cennete girmeyecektir.” sözünü işiten bir kadın ağlamaya başladığını, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) de bu sözünü açıklığa kavuşturarak “Cenâb-ı Hak onları gençleştirecek ve cennete o şekilde koyacak.”¹⁷⁵⁹ buyurduğunu naklederek bazı sözlerin açıklandığında anlaşılabileceğine işaret etmektedir. Şatahât türündeki sözlere Bâyezîd-i Bistâmî’nin “(Ey Peygamber) şüphesiz Rabbinin yakalaması (cezalandırması) pek şiddetlidir.”¹⁷⁶⁰ âyet-i kerimesini işittiğinde “Benim cezalandırışım, O’nun cezalandırışından daha şiddetlidir.” şeklindeki sözünü örnek olarak gösterir. Tâhirü’l-Mevlevî bu sözün zahirde şeriata muhalif bir söz olduğuna dikkat çeker ve Bâyezîd-i Bistâmî’nin neden böyle söz

¹⁷⁵⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 840.

¹⁷⁵⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsaf*, 5: 357.

¹⁷⁶⁰ Bûrûc, 85/12.

söylediğinin izahının da değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî, Allah'ın merhametinin her şeyden üstün olduğu hakikatine binaen kendisinde o İlâhî merhametten bulunmadığı için cezalandırışının da Allah'ın cezalandırmasından şiddetli olacağını kastetmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre zahirinde şeriata aykırı gözüken bu tür sözler, bâtınına inilerek şerh edildiğinde hakikati izah eden ârifane sözlerdir.¹⁷⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî şatahât türünde sözlere sahip sûfilere yöneltilen eleştirileri, sinek vızıltısı kabilinden itirazlar olarak değerlendirir. Bu tür vızıltılara ehemmiyet vermeden o sözlerin derin manalarını anlamaya çalışmak gerektiğini düşünür.¹⁷⁶²

Tâhirü'l-Mevlevî, Hallâc-ı Mansur'un "Ene'l-Hak" sözünü de muvahhidâne bir söz olarak değerlendirir. Ona göre, Hallâc, "Ben Hakkım" ifadesi ile "bende zuhur eden Hakk'tır" demek istemiştir. Bu vecd hâli sona erdiğinde ise "Ene'l-'Abd" yani "ben Hakk'ın bir kuluyum" itirafında bulunmuştur.¹⁷⁶³

4.12. Sekr ve Sahv

Sekr, sözlükte içki gibi sarhoş edici şeylerin etkisiyle aklın kaybolması hâline denmektedir.¹⁷⁶⁴ Tasavvufî bir terim olarak ise sekr, manevî sarhoşluk ve kendini kaybetmek demektir. Sâlikin kuvvetli varidât ile kendinden geçip rûhî bir haz ve manevî bir zevke ulaşma hâlidir.¹⁷⁶⁵ Sahv ise sözlükte gökyüzündeki bulutların dağılması, ayılmak gibi anlamlara gelir.¹⁷⁶⁶ Terim olarak ise sahv, sâlikin kendine gelmesi, ayıklık hâli, uykudan uyanması demektir. Tasavvufta sekr mi üstün? Sahv mı üstün? şeklinde bir görüş farklılığı olmuş, bazı mutasavvıflar sekrin üstün olduğunu, bazıları da sahvin üstün olduğunu savunmuştur. Bu minvalde tasavvuf tarihinde Bayezid-i Bistâmî sekrin, Cüneyd-i Bağdâdî de sahvin temsilcisi olarak kabul görmektedir.¹⁷⁶⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, sekri; "Zât-ı İlâhî şuaatı karşısında akıl nurunun hükümsüz kalmasıyla zâhir ve bâtını temyiz edebilme melekesinin zail olması" olarak tanımlamaktadır. Ona göre sekr hâlinde, Zât-ı İlâhî'nin nuruyla akıl mağlup olarak fark ve temyiz melekesini kaybeder. Öyle bir hale gelir ki fark ve cem'î ve zâhir ile bâtını ayırt edemez.¹⁷⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Hz. Musa'nın tecellî-i Rabbânîye tahammül edemeyip düşmesi ve kendinden geçmesi sekr hâline bir örnektir. Hz. Musa sekr halinde

¹⁷⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1356-1357.

¹⁷⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1359.

¹⁷⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 777.

¹⁷⁶⁴ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1: 898; Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati'l-Fünûn*, 2: 656.

¹⁷⁶⁵ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 135-136.

¹⁷⁶⁶ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 854.

¹⁷⁶⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 214.

¹⁷⁶⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1294.

iken kendiliği müstehlik olmuş ve müşahedeye nail olmuştur. Hz. Musa'nın sekr halinin sona ermesi ve kendine gelmesi sahiv halini yaşamasıdır.¹⁷⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin sekr ve sahva dair bu ifadeleri sûfilerin görüşleri ile benzerlik taşımaktadır. Sûfilere göre; “sekr, “Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti ve Mûsâ bayılarak yere yığıldı”¹⁷⁷⁰ âyetiyle işaret edilen kendinden geçme halidir. Hz. Mûsâ'yı sarhoş eden ve bayıltan vârid rabbinin dağda tecelli ettiği anda gelmiş, bu esnada Mûsâ kendinden geçerek dağı görmez olmuş, bütün idraki sadece tecelli eden Allah'a yönelmiştir.”¹⁷⁷¹

4.13. Fenâ ve Bekâ

Fenâ, sözlükte yok olmak, geçici olmak, kötü huyların zâil olması gibi manalara gelir.¹⁷⁷² Istılahta ise sâlikin şuurunun Allah ile meşgul olması sebebiyle, zihninde kendisine dair bilgi kalmaması, kötü sıfatlarını yok ederek sıfatlarını, fiillerini ve benliğini Hakk'ın zâtında ve sıfatlarında yok etmesi, iradesini bir kenara koyarak Hakk'ın iradesiyle hareket etmesi olarak ifade edilmektedir.¹⁷⁷³

Cüneyd-i Bağdâdî'ye (öl. 297/909) göre fenâ, “kulun Allah rızasını kazanma ümidiyle yaptığı amelleri görmekten fâni olması” olarak tanımlanır.¹⁷⁷⁴ Kelâbâzî (öl. 380/990) fenâyı “kulun nefsanî arzularından fâni olması ve temyiz özelliğini kaybetmesi” olarak ifade ederken,¹⁷⁷⁵ Kuşeyrî (öl. 465/1072) ise “insandaki kötü sıfatların yok olması” olarak tarif eder.¹⁷⁷⁶

Bekâ da lügatte kalıcı olmak, bir nesnenin ilk halini koruması ve devamlı olmak gibi anlamlara gelir.¹⁷⁷⁷ Bir tasavvuf ıstılahı olarak ise bekâ; sâlikteki kötü huyların yerini iyi huylara bırakması, sâlikin Allah'ı her şeyin üzerinde olarak görmesi ve bu şuurun o kişide yerleşmesi ve fenâ olunan Allah'la yaşamak manalarına gelmektedir.¹⁷⁷⁸

¹⁷⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 290.

¹⁷⁷⁰ A'râf, 7/143.

¹⁷⁷¹ Abdullah Kartal, “Sekr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36: 334.

¹⁷⁷² Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 899; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1704; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 248.

¹⁷⁷³ es-Serrâc, *el-Lüma'*, 334; Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 182-183; Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 365; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 3: 1157; Seyyid Cafer Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü*, trc. Hakkı Uygur (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 149.

¹⁷⁷⁴ es-Serrâc, *el-Lüma'*, 292.

¹⁷⁷⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 182.

¹⁷⁷⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 254.

¹⁷⁷⁷ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 3: 729; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 330; Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 1: 159.

¹⁷⁷⁸ Seyyid Muhammed Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, 281-282; Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, 478; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 65-66.

Kuşeyrî bekâyı insanın güzel sıfatlar edinmesi ve bu sıfatların onda kalıcı olması olarak tarif ederken;¹⁷⁷⁹ Sühreverdî ise bekâyı “kulun kendisine ait şeylerden fânî ve Allah’a ait olan şeylerde bâkî olması” olarak tanımlar.¹⁷⁸⁰

Tâhirü’l-Mevlevî fenâ ve bekâ kavramlarını literatürdeki kullanımına benzer bir şekilde ele alarak şöyle tanımlamaktadır: Fenâ; “bir sâlikin kendi varlığındaki faniliği anlaması, yani vücud-i Hakk’a nispetle kendi vücudunun güneşe nazaran gölge kadar da olamayacağını zevken ve bi-hakkın bilmesidir.”¹⁷⁸¹ Bekâ ise bir sâlikin fenâ mertebesine ulaştıktan sonra yükselebileceği bir mertebedir. Tâhirü’l-Mevlevî, varlıklarını Hakk’ın varlığında, iradelerini Hakk’ın iradesinde ifnâ edebilenlerin Bekâbillâh mertebesine yükseleceklerini söylemektedir.¹⁷⁸² Bekâyâ nispetle fenanın, vücuda nispetle adem gibi olduğunu söyleyen Tâhirü’l-Mevlevî, fenâ ve bekâ arasındaki mana ilişkisini ortaya koymaktadır.¹⁷⁸³ Tâhirü’l-Mevlevî’nin fenâ ve bekâ kavramlarına, sâlikin kendi varlığından kurtulması, beşerî sıfatlardan sıyrılarak İlâhî sıfatlarla donanması şeklinde bir anlam yüklediği görülmektedir.

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre fenâ ve bekâ mertebelerine mücâhede edilerek ve seyr ü sülûkun sonunda erişilir. Tâhirü’l-Mevlevî, fenâ ve bekâ mertebesine ulaşmış bir sâlikin manevî hastalıklardan kurtulduğuna ve afiyet-i kâmile derecesini ulaştığına inanmaktadır.¹⁷⁸⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, fenâ mertebesine erişmeyi, bekâ âleminde ebediyen ve her türlü manasıyla yaşamak olarak yorumlar. Tâhirü’l-Mevlevî bu mertebedeki kimsenin fani hayatı verip ebedi hayatı tercih ettiğini söylemekte ve bunun büyük bir ticaret olduğuna dikkatleri çekmektedir.¹⁷⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre fenâ hâlini yaşayan bir sâlikin varlık küpü kırılır. Yani sâlik kendi varlığının mevhum olduğunu zevken ve hakikaten anlar. Bu mertebeye ulaşmış bir sâlik, varlığının Hakk’ın vücudunun pertevinden ibaret olduğunu müşahade eder.¹⁷⁸⁶

Tâhirü’l-Mevlevî fenâ ve bekâ kavramlarının “fenâ fi’ş-şeyh”, “fenâ fi’r-resûl”, “fenâ fillâh” ve “bekâ billâh” gibi birbirini tamamlayan boyutlarına temas eder. Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre şeyhe intisap eden mürîdin ona olan muhabbeti ve bağlılığı “fenâ fi’ş-şeyh” mertebesini teşkil eder. Sâlikin bu mertebeyi aşarak doğrudan doğruya Hz.

¹⁷⁷⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, 254.

¹⁷⁸⁰ es-Sühreverdî, *’Avârifü’l-ma’ârif*, 312.

¹⁷⁸¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 963.

¹⁷⁸² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1406.

¹⁷⁸³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 963.

¹⁷⁸⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 813.

¹⁷⁸⁵ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1093.

¹⁷⁸⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1348.

Peygamber (s.a.v.)’den feyz alıp onda fenâ bulması ise “fenâ fi’r-resûl” mertebesinde olduğunu gösterir. Bu mertebenin de fevkinde “fenâ fillâh” mertebesi vardır ki sâlikin Hakk’ta fâni olması demektir.¹⁷⁸⁷

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre “fenâ fi’ş-şeyh”, yani şeyhte fenâ bulmak, fenânın ilk makamı olup bu mertebeye ulaşan sâlik kendisini şeyhinde görmektedir.¹⁷⁸⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, “fenâ fi’ş-şeyh” mertebesini, sâlikin şeyhinin sır deryasında kaybolması ve onda fâni olması olarak yorumlamakta ve bunun bir misali olarak şu hadiseyi nakletmektedir: “Kuşadalı Şeyh İbrahim Efendi’nin bir mürîdi, rüyasında şeyhini görmüş. Şeyh dervişe doğru geliyor, geldikçe de küçülüyormuş. Yaklaştıkça küçülmüş, nihayet dervişin vücudu kaybolmuş. Derviş, dehşetler içinde uyanmış, sabahı zor etmiş. Şeyhin ziyaretine koşmuş, zuhûrâtını nakletmiş. Şeyh, ârifane bir tebessümle: Sen de şeyhine karşı öyle olmalısın diyerek, fenâ-iş-şeyh mertebesine işaret etmiştir.”¹⁷⁸⁹

O, bu makamı aşarak “fenâ fi’r-resûl” makamına geçilmesi gerektiğine inanır. Bu makam, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) duyulan muhabbetin doruk noktasıdır. Tâhirü’l-Mevlevî, fenâ fi’r-resûl mertebesini “üveysîlik” olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu mertebeye ancak Allah’ın inayeti ile ulaşılabilir.¹⁷⁹⁰

Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre “fenâ fi’r-resûl”den sonra nihai hedef “fenâ fillâh” makamıdır. Tâhirü’l-Mevlevî, “fenâ fillâh” mertebesini, sâlikin kendinde varlık görmemesi olarak tanımlar.¹⁷⁹¹ Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre, “Senin varlık vehminde bulunuşun öyle bir günahdır ki ona başka bir günah kıyas edilemez” kaidesince sâlikin varlık vehminde bulunması, yani kendinde varlık görmesi büyük bir günah olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁹² Tâhirü’l-Mevlevî’ye göre nefsi aciz görmekte bile bir varlık vehminde bulunma söz konusu olacaktır.¹⁷⁹³ Ona göre nefsini aciz görmek veya muktedir vehmeylemek henüz şek ve şüpheden kurtulamamak anlamına gelir. Ona göre, kendinde varlık gören kimse ise tevhid neşesinin hakikatine erememiştir. Onun gördükleri bir çeşit puttur ve dîdâr-ı İlâhî önüne gerilmiş bir perdedir.¹⁷⁹⁴

Tâhirü’l-Mevlevî, varlık vehminden kurtulmuş bir sâlikin “fenâ fillah” derecesine ulaştığını ve Hakk’tan başka bir şey görmeyeceğini ifade eder. Bu mertebede söyleyen de

¹⁷⁸⁷ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 770.

¹⁷⁸⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 353.

¹⁷⁸⁹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 353.

¹⁷⁹⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 315.

¹⁷⁹¹ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 327.

¹⁷⁹² Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 327.

¹⁷⁹³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 300.

¹⁷⁹⁴ Tâhirü’l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 136.

dinleyen de Hakk olur.¹⁷⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, “fenâ fillah” mertebesinde söylenen sözler söyleyene ait değildir. Bu mertebedekiler muhakkak mazeretli sayılır.¹⁷⁹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre “fenâ fillah”tan daha ileri bir mertebe daha vardır ki o da “bekâ billah” mertebesidir. Sâlik, “fenâ fillah”tan “bekâ billah” mertebesine yükselince kendisinde bazen cem bazen de fark hâlleri galebe çalar. Cem halindeki bir sâlik her şeyi hatta kendi sözünü dahi Hakk'tan işitir hale gelir. Fark halinde ise ben, sen, o kayıtları bulunur.¹⁷⁹⁷

“Fenâ-i etem’e ulaşanlar Hakk'ta mahv-i vücûd eyleyen ârif-i billahtır.”¹⁷⁹⁸ diyen Tâhirü'l-Mevlevî, “fenâ fillah” makamına eren kimseleri ricâl-i kiram olarak yorumlamaktadır.

4.14. Aşk/Muhabbet

Tasavvufun önemli konuları arasında yer alan aşk, ilk dönemlerden itibaren sûfîlerin gündeminden hiç düşmemiş, Allah'a ulaşmak için en kısa yol olarak telakki edilmiştir. Arapça “ışk” kökünden türeyen aşk, şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini sevdiği şeye yöneltmesi ve sevdiğinden başka kimseyi görmeyecek hale gelmesi manalarına gelmektedir.¹⁷⁹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî aşkın tanımının yapılamayacağına inanmaktadır. O, sayfalar dolusu yazılar kaleme alınsa, saatlerce konuşulsa da aşkın ne olduğunun tarif edilemeyeceğini iddia etmektedir.¹⁸⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre aşkın gerçek manada tarifinde lisan yorulacak ve kalem kırılacaktır. Hatta lisan ve kalemi harekete geçiren fikir de aşkın anlatılmasında aciz kalacaktır. Ona göre aşkı anlatacak olan yine aşkın ta kendisidir.¹⁸⁰¹

Aşkın gerçek manada tarifinin yapılamayacağını düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, aşkı sâlik için icâz-kâr bir kuvvet olarak nitelendirmektedir. O, aşkı bir tayyareye teşbih ederek onun mahiyetine dair ipuçları yakalamaya çalışır. O, döneminin şartları gereği tayyareye herkesin binemeyeceğini, bineceklerin ise cesur ve mütehammil olmaları, yani sabırla tahammül göstermeleri gerektiğinden bahseder. Tıpkı bunun gibi aşk kanadıyla

¹⁷⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 337-338.

¹⁷⁹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 909.

¹⁷⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 5: 337-338.

¹⁷⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 967.

¹⁷⁹⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 2: 493; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4: 251; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 54-55.

¹⁸⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 137.

¹⁸⁰¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 138.

yükselmek isteyen sâlik, cesaret, metanet, sabır ve tahammül göstermelidir. Aksi durumda istenilen manevî yükselmeyi gerçekleştiremez. Çünkü bir kimsede tahammül yoksa kanatları yolunmuş bir kuş gibi olur ve uçamaz, ileri geri sıçramaktan başka elinden bir şey gelmez.¹⁸⁰²

Tâhirü'l-Mevlevî, “aşk-ı hakikî” ve “aşk-ı mecâzî” ayrımı yaparak aşkın iki farklı boyutuna temas eder. Ona göre, “hakikî aşk” Allah’a duyulan muhabbet; “mecâzî aşk” ise bir yere bağlanmak, bir cemâle tutulmak yani bir faniye gönül vermektir. Tâhirü'l-Mevlevî, şehvânî ve nefsânî bir emel beslememek şartıyla mecâzî aşka olumlu yaklaşmakta ve mecâzî aşkın hakikat köprüsü olabileceği üzerinde durmaktadır.¹⁸⁰³

Tâhirü'l-Mevlevî, mecâzî aşk köprüsünü kullanarak hakikî aşka daha kolay geçilebileceğini düşünmektedir. Âşık olan ve aşkı hiç tatmamış iki kişinin tasavvur edilmesini ister. Aşkı tatmayan kişinin belirli bir sevgilisi yoktur. Ancak canlı veya cansız sevmeyi bir şey de yoktur. Her şeye gönlünü bağlamıştır. Mecâzî aşkı tadan kişi ise birisini sevmiştir ve “Ey yâr senin esirin oldum, her rabıtanı halas buldum” diyerek sevdiğinden başka dünyalığa dair gönlünde yer olmadığını gösterir. Bu kimse yalnız sevgilisine gönlünü bağlamış ve her şeyden bağını koparmıştır. Yani onun tek bağı sevgilisidir. Tâhirü'l-Mevlevî acaba tek bağdan kurtulmak mı kolay, yoksa yüzlerce binlerce kör düğümlü bağlardan kurtulmak mı kolay? diye sorar ve elbette tek bağdan kurtulmanın daha kolay olacağını ifade eder. O, bir insan bu bağdan daha kolay nasıl kurtulabilir sorusuna da cevap vermekte, bunun bir mürşid-i kâmilin himmetiyle gerçekleşebileceğini söylemektedir.¹⁸⁰⁴

Tâhirü'l-Mevlevî mecâzî aşkın hakikî aşka ulaşmada vasıta olduğunu Mecnûn’un Leylâ’ya olan aşkı üzerinden anlatır. Ona göre, Mecnûn ile Leylâ’nın durumu bu konu için güzel bir örnektir. Nitekim Mecnûn, Leylâ’ya olan bağından daha kolay kurtularak Rabbine kavuşmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre, Yûnus Emre’nin Mecnûn lisanından “Ben Leylâ derken, Mevlâmı buldum” mealindeki ifadeleri de bu hakikati dile getirmektedir. Anlaşılabileceği üzere Tâhirü'l-Mevlevî, Allah’a gidilecek yolda ve İlâhî aşka erişmede mecâzî aşkın bir vasıta olabileceğinden bahsetmektedir. Onun anlayışına göre, mecâzî aşk, âşıkı tek kayda bağlar ve birçok kayıttan kurtarır. Çünkü âşık sevgilisinden başka şey düşünmez. Tek kayıttan kurtulmak daha kolay olduğu için mecâzî aşka müspet bakılmalıdır.

¹⁸⁰² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 87.

¹⁸⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 135; 8: 699.

¹⁸⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 135; 8: 699.

Allah'ı seven ve sevgisi aşk derecesine ulaşan kişiye âlemin her zerresi Allah'ı hatırlatacaktır.¹⁸⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'ı sevenlerin muhabbeti, hiçbir zaman pejmürde olmayacak, daima açık bir gonca gibi güzelliğini koruyacaktır.¹⁸⁰⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ı sevmeyi ve onunla meşgul olmayı âb-ı hayât içmeye benzetmektedir.¹⁸⁰⁷ Yani ona göre, muhabbetullah âşık bir kalp için âb-ı hayât gibidir. O, muhabbetullah'a sahip bir kimsenin ebedî bir hayata kavuşacağına inanmaktadır.¹⁸⁰⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre “Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe iyiliğe asla eremezsiniz.”¹⁸⁰⁹ âyeti gereğince, mâşuk u ezeliye vâsıl olmak isteyen kişi, sevdiği şeylerden, herkesten, hatta kendi nefsinden bile fedakârlık yapmalıdır.¹⁸¹⁰

Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın bilâ-garaz velâ-ivaz sevilmesi gerektiğine inanır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah'a olan muhabbetin bir neticesi olarak kul Allah'tan gelecek lütuf olsun kahr olsun her türlü tecellîye teslimiyet gösterecektir.¹⁸¹¹

¹⁸⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 85.

¹⁸⁰⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 180.

¹⁸⁰⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1707.

¹⁸⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1707.

¹⁸⁰⁹ Âl-i İmrân, 2/92.

¹⁸¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 398.

¹⁸¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 884.

5. Ahlâkî Konular ile İlgili Kavramlar

Tâhirü'l-Mevlevî, ahlâk (hulûk) kelimesinin lügatte; “tabiat, seciyye” manasına geldiğini, ıstılahta ise “insanın fiillerini ve sözlerini kolaylıkla meydana çıkaran nefsin bir melekesi”¹⁸¹² anlamına geldiğini nakleder.¹⁸¹³ Tâhirü'l-Mevlevî hulk-i hasen (güzel ahlak) ve güzel ahlak sahibi olabilmenin önemi üzerinde durmaktadır.¹⁸¹⁴ O, güzel ahlakı “sahibini aklen ve şer'an güzel hareketlere sevk eden ve kötü işlerden alıkoyan meleke-i nefسانيye” olarak tanımlamaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî güzel ahlakın *Kur'ân*'da ve hadislerde methedildiğini söyler. Ona göre, “Muhakkak ki sen pek yüce bir ahlâk üzerindesin.”¹⁸¹⁵ âyeti Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahlâkının yüceliğine temas ederken aynı zamanda güzel ahlâklı olmanın önemine işaret etmektedir.¹⁸¹⁶ Nitekim mutasavvıfların ahlâk kavramını ele alırken temel dayanaklarından biri bu âyet olmuştur. Örneğin, Serrâc bu âyeti ahlâk kavramı ile ilişkili olarak zikretmektedir.¹⁸¹⁷ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gönderiliş amacı da güzel ahlâkı tamamlamak içindir.¹⁸¹⁸ “Kıyamet gününde mü'min kulun terazisinde güzel ahlâktan daha ağır gelecek bir amel yoktur”¹⁸¹⁹ hadîs-i şerifi de güzel ahlâkın ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre güzel ahlâkın membaı *Kur'ân* ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bizzat kendisidir. Hz. Peygamber'in “Beni Rabbim terbiye etti, terbiyemi de ne güzel kıldı.”¹⁸²⁰ şeklindeki sözleri onun ahlakının kaynağının İlâhî ahlâk membaı oluşunu göstermektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın ahlâkıyla, yani İlâhî ahlâk ile ahlaklanmak gerektiği üzerinde durmaktadır. O Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanmanın ne demek olduğunu ise getirdiği şu misaller ile tarif etmektedir: “Allah, rahîmdir, insan da merhametli olmalıdır. Allah, kerimdir, insan da lütuf ve keremde bulunmalıdır. Allah afv ve gafurdur, insan da kendisine karşı yapılan kötülükleri affetmelidir. Allah, settârdır, insan da gördüğü münasebetsizlikleri örtmesini bilmelidir.”¹⁸²¹

¹⁸¹² İmam Gazzâlî'ye göre ahlâk, nefse yerleşmiş ve orada sabit kalmış bir meleke olarak tarif edilmektedir. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, 5: 173-174.

¹⁸¹³ Ahlâk, Arapça “huluk” kökünden türemiş olup sözlükte; “tabiat, mizaç, karakter, huy, seciye ve yiğitlik gibi manaları ihtiva etmektedir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14: 1245, 1247; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 89; Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati'l-Fünûn*, 1: 762.

¹⁸¹⁴ Güzel ahlâkın zıddı ise hulk-i seyyiedir, yani kötü ahlâktır. İmam Gazzâlî, hulk-i seyyieyi aklın ve şeriatın çirkin görüp yediği davranışlar olarak tanımlamaktadır. el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, 5: 188-190.

¹⁸¹⁵ Kalem, 68/4.

¹⁸¹⁶ Olgun, “Ahlâk Güzelliği 3”, (11) 3.

¹⁸¹⁷ es-Serrâc, *el-Lüma'*, 18.

¹⁸¹⁸ “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.” Hadis metni için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985), 2: 381.

¹⁸¹⁹ Tirmizî, “Birr”, 62.

¹⁸²⁰ es-Suyûtî, *Câmi'us-Sağîr*, 1: 12.

¹⁸²¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 271.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, *Kur'an*'dan referanslı olarak güzel ahlâka sahip bir mü'minin alametleri şunlardır: “Güzel ahlaklı bir mü'min; çok hayâlî, az azalî, salâh-ı hal sahibi, doğru sözlü, az konuşan, çok ibadet eden, fodulluk¹⁸²² etmeyen, hayırsever, akrabasını gözeten, vakârlı, sabırlı, şükürkâr, her hâle râzî, halim, refik, afif ve şefik olur. Acele söylenmez, sövüp saymaz, kovuculuk etmez ve kimsenin gıybetinde bulunmaz. Aceleci, hasetçi, kinci, hasis değildir. Nazik ve güler yüzlüdür. Allah rızası için sever ve Allah rızası için buğz eder.”¹⁸²³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre güzellik ve çirkinliğin maddî ve manevî iki boyutu vardır. Maddî boyutu herkesin malumu olup manevî boyutu ise ahlâkın iyi veya kötü olmasıdır.¹⁸²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre yüz güzelliği değil öz güzelliği önemlidir. O, bir insanın güzelliğinin hüsn-i terbiyesi, güzel ahlâkı ve nazik kelimayla mukayese edilmesi gerektiğine inanır.¹⁸²⁵ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre sûret güzelliğinden ziyade sîret güzelliği ön plandadır. O, bir kimsenin güzel ahlâka sahip oluşunu aynı zamanda manevî güzelliğin o kimsede kemâl bulması olarak değerlendirmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî kaleme aldığı “Eski Terbiyemizin İki Temeli” isimli makalesinde toplumdaki ahlâkî yozlaşmaya temas etmektedir. Ona göre, dinî, ahlâkî ve içtimaî terbiye müesseselerinin iki temel taşı “günah” yani Allah'tan korkmak ve “ayıp” yani kullardan utanmak teşkil etmektedir. O ne yazık ki insanların ne Allah'tan korktuğunu ne de kullardan utandığını belirterek toplumun acınacak, hatta ağlanacak bir derekeye düştüğünü söylemektedir. Ona göre, içtimai terbiyenin bozulmasındaki sebep eskiyi yıkmak, yeniye yapamamaktır. O, yıkmanın da bir sanat olduğunu, ancak bunun bile layıkıyla yapılamadığını düşünür. Yıkıcı diye tabir edilen esnaf grubunu örnek göstererek, onların eski binaları satın alıp, evvela kiremitlerini, sonra kiremit altındaki ince tahtaları kırmadan kaldırdıklarını, binanın her parçasını çivilerine varıncaya kadar dikkatle ayırdıklarını hatırlatır. Eski terbiye metodunun yıkılırken enkazından istifade edilmediğini düşünmektedir. Bu durumu da sağlam bir binanın dört köşesindeki direklerin kesilip şangır şangır yıkılışına benzetir. Toplumda Allah korkusunun azaldığını düşünen Tâhirü'l-Mevlevî, Allah'ın ismi malûm olup da kendi madum bulunan “Zümrüdü Anka” kuşuna benzetildiğini iddia eder. Çocukların Allah'ı, Peygamberi ve Müslümanlığı öğrenmekten mahrum bırakıldığına dikkat çeker.¹⁸²⁶

¹⁸²² Haddini bilmeme, kibirli olma durumu.

¹⁸²³ Olgun, “Ahlâk Güzelliği 3”, (11) 3.

¹⁸²⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 268.

¹⁸²⁵ Tâhir Olgun, “Yüz Güzelliği Değil Öz Güzelliği”, *İslâm Yolu*, 16 Haziran 1949, (37) 2.

¹⁸²⁶ Tâhir Olgun, “Eski Terbiyemizin İki Temeli”, *İslâm Yolu*, 10 Kasım 1949, (58) 1.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, ne kadar cahil olursa olsun eskiden toplumun her ferdi aldığı terbiyenin gereği “günah” ve “ayıp” bilir ve onların ne demek olduğunu çocuklarını öğretilirdi. Mesela bir çocuk sahibinin haberi olmadan bir şey alacak olsa: “Aman oğlum bırak! Bu hırsızlıktır. Onu yapmak haramdır, günahıdır.” denirdi. Bir terbiyesizlikte bulunacak olsa “Yapma! Bu ayıptır.” uyarısında bulunulurdu. Tâhirü'l-Mevlevî, eski terbiye müessesesi yıkıldığı için günahın da ayıbın da unutulduğunu düşünmektedir.¹⁸²⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, satışında hile yapanlara ve eksik tartanlara seslenmek adına iki müstakil yazı kaleme alarak *İslâm Yolu* mecmuasında neşretmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî bu yazılarında toplumun ahlâkî zafiyetlerinden bahsetmektedir. Müslümanların ticarete sınıfta kaldıklarına işaret etmektedir. Bir memlekette umumi adaletin olması için toplumun her bir ferdinde şahsî adaletin olması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, adaletin başlangıç derecesi de ölçünün tam olarak kullanılmasıdır. Bu sebeple terazi adaletin timsali gösterilmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, adaletin zıddının da zulüm olduğunu hatırlatır ve zulüm yapanların da Allah'ın lanetine uğrayacağını bildirir. Ona göre, bir kimseyi zarara uğratmak haramdır, âhirette o kişinin kendisi de zarara uğrayacaktır.¹⁸²⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, toplumdaki ahlâkî bozulmalara bir örnek olarak da ihtilâs (aşırma, çalma, para çalma) hastalığını göstermektedir. O, ihtilâsın bulaşıcı bir hastalık şeklini aldığını düşünmektedir. İhtilâsı, toplumsal hayat için müthiş bir afet olarak değerlendirir. Nasıl ki verem, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklara önlem alınıyorsa, ihtilâs ve irtikâp (rüşvet) salgını için de tedbir alınmalıdır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu hastalığın mikropları; görenek derdi, taklit endişesi, israf ve sefahat arzusu ve kanaatsizlik iptilâsıdır. Bu hastalıktan kurtulmanın yolu, kişinin iktisadî seviyesini unutmaması, ayağını yorgana göre uzatması ve elde ettiği ile yaşamaya rızâ göstermesidir.¹⁸²⁹

Tâhirü'l-Mevlevî ahlâkî kavramlara dair daha çok ahlâkî zemîme denilen kötü ahlâka dair bazı davranış biçimlerine değinmektedir. Nitekim iyi ahlâkın zıddı kötü ahlâktır. Tâhirü'l-Mevlevî, kötü ahlâka dair davranışları bilip onlardan kurtulmanın yollarına bakıldığında iyi ahlâk sahibi olunacağına inandığı için haset, kibir, ucb, hırs, tamah ve riya gibi bazı kötü huylar üzerinde daha çok durmaktadır.

¹⁸²⁷ Olgun, “Eski Terbiyemizin İki Temeli”, (58) 1.

¹⁸²⁸ Tâhir Olgun, “Fazla ve Eksik Tartanlar”, *İslâm Yolu*,ubat 1949, 1: (13) 2.

¹⁸²⁹ Tâhir Olgun, “İhtilâsın Sebebi ve Men'i Çaresi”, *İslâm Yolu*, 12 Mayıs 1949, 1: (32) 1-2.

5.1. Haset

Haset, çekememe, kıskançlık, başkasının elindeki maddî veya manevî bir nimetin veya faziletin elinden çıkmasını hırsla arzulama şeklinde tarif edilmektedir.¹⁸³⁰ Haset, *Kur'ân-ı Kerim*'de beş yerde geçmektedir.¹⁸³¹ Kuşeyrî, haset eden bir kimsenin hesed ettiği kimsede bir nimet gördüğünde adeta perişan olduğunu, bir sıkıntı gördüğünde ise içini sevinç kapladığını söyler. İmam Kuşeyrî'ye göre, hasetçinin şerrinden korunmak için sahip olunan nimeti o kimseden gizlenmek gerekmektedir.¹⁸³² Kelâbâzî hasetçinin haset ettiği kimsenin elindeki nimetlerin yok olmasını istemesini kadere rıza göstermemek olarak değerlendirir. Haset eden kimse haşa o kimseye Allah'ın verdiği nimetin yersiz olduğunu düşünmektedir.¹⁸³³

Haset duygusuna sahip bir kimse, yalnızca başkalarından bir şey almaktan, onları bir şeylerden yoksun bırakmaktan ve zarara uğramalarından mutlu olmaktadır. Hasetçinin karşı tarafın zarara uğramasından zevk almaya başlaması, hasetin daha ileri seviyelere ulaştığını göstermektedir.¹⁸³⁴ Haset duygusunu tetikleyen sebepler arasında, düşmanlık, kin ve öfke, rekabet ve üstünlük sağlama, hizmetinde kullanma ve kendini beğenme duyguları, gayeyi elde edememe korkusu, belli bir alanda öncü ve otorite olma isteği, açgözlülük, hırs, cimrilik gibi kötü hasletler ve cehalet gösterilmektedir.¹⁸³⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin "başkasında bulunan bir nimetin elinden gitmesini istemek" olarak tarif ettiği haset, yine ona göre kötü huylarında en kötüsü olarak nitelendirilir.¹⁸³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, haseti ahlâk-ı rezile olarak yorumlayarak¹⁸³⁷ hasetin ne kadar kötü ve aşağılık bir ahlak olduğuna işaret etmektedir. O, haseti sönmeyen bir ateşe benzetir. Hasetçi henüz dünyada iken cehennem ateşine girmiştir. Yani haset onun yüreğini yakarak dünyada iken felaketine sebep olmuştur. Nitekim hasetin insanı dünyada iken

¹⁸³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3: 148-149; Tehânevî, *Keşşâfu Istılâhati'l-Fünûn*, 1: 287; İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), 2: 465.

¹⁸³¹ Bakara, 2/109, Nisâ, 4/54, Fetih, 48/15, Felâk, 113/5. Haset kavramının Kur'ân'daki karşılığına dair bir çalışma için bk. Mehmet Emin Yurt, "Kur'ân'da Haset Kavramı", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2018): 851.

¹⁸³² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 396.

¹⁸³³ Ebî Bekr Muhammed b. İshâk Kelâbâzî, *Bahru'l-fevâid el-meşhûr bi-maâni'l-ahbâr*, thk. Muhammed Hasan İsmail Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 56. Kelâbâzî'nin haset kavramına yaklaşımı için ayrıca bk. Vahid Göktaş, *Hicrî IV. Asır Buhârâ'da Tasavvuf: Kelâbâzî Örneği* (İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2008), 393-394.

¹⁸³⁴ Faruk Vural, "Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2011): 135.

¹⁸³⁵ Yurt, "Kur'ân'da Haset Kavramı", 858-863.

¹⁸³⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 403.

¹⁸³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1573.

zarara uğrattığını Hz. Peygamber (s.a.v.) “Tıpkı ateşin odunu yiyip tükettiği gibi haset de sevapları yok eder”¹⁸³⁸ şeklindeki hadîs-i şerifi ile duyurmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, hasedi çok tehlikeli ve zararlı manevî bir hastalık olarak görmektedir. Ona göre, haset tıpkı bir yılanı benzemektedir. Haset eden kimseye sarılan bu haset yılanı, o kimseyi öldürene kadar bırakmaz. Hayatı boyunca ıstırap duymasını, başkasının elindeki nimetten rahatsız olmasını sağlar.¹⁸³⁹ O, bu düşüncesini XIX. yüzyıl Osmanlı dönemi Türk edebiyatının seçkin temsilcilerinden Recâizâde Ekrem Bey’in hasedi tasvir eden şu dörtlüğünü naklederek örneklendirmektedir:

“Hasedperverlerin hâli yamandır

Ki yoktur bir belâ bedter hasedden

Sarılmış nefse müz’ic bir yılandır

Ki çıkmaz çıkmayınca can bedenden.”¹⁸⁴⁰

Tâhirü'l-Mevlevî hasedin bazı insanlarda tabiat hâline geldiğinden yakınmaktadır. Bu insanlar, bir nimete veya fazilete nail olan kimsenin nimetini veya faziletini çekemez ve zâil olmasını ister. Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre kıskançlık da bu tür insanların bir diğer vasfıdır.¹⁸⁴¹

Tâhirü'l-Mevlevî’nin haset ile ele aldığı kötü ahlaktan biri de kindir. Nitekim kin, haset duygusunun açığa çıkmasındaki etkenlerdendir. Tâhirü'l-Mevlevî, kini, kötülüğe mukabil olarak veya sadece haset sebebiyle bir kimseye fenalık etmek olarak yorumlar. İlk defa Hz. Adem ile şeytan arasında vuku bulduğunu söyleyerek şeytanın Hz. Adem’in manevî mevkiine haset ederek ondan ve evlatlarından intikam alma arzusuna kapıldığından bahseder.¹⁸⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, bir kimse ister haklı ister haksız olsun kin tutuyorsa peygambere muhalif davranarak şeytana tâbi olmuştur, yorumunda bulunur. Fenalığa maruz kalınsa bile Hz. Peygamber’in güzel ahlakına uyarak kin tutulmaması gerektiğini salık verir.¹⁸⁴³

Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre hasetçinin bir özelliği karşı tarafın her zaman kötülüğünü düşünmesi ve iyiliğini istememesidir. Tâhirü'l-Mevlevî “din kardeşini

¹⁸³⁸ İbn-i Mâce, “Zühd”, 22.

¹⁸³⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 283.

¹⁸⁴⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 269.

¹⁸⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 283.

¹⁸⁴² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 96.

¹⁸⁴³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 97.

düşürmek için kuyu kazan kimsenin mutlaka bir gün kazdığı kuyuya kendisinin de düşeceğini” ifade ederek haset sahibi insanların en nihayetinde kendine de zarar vermiş olacağını üzerinde durmaktadır.¹⁸⁴⁴

Tâhirü'l-Mevlevî, haset ile yakın anlamlı kavramlardan gıptaya da değinmektedir. Nitekim gıpta, “bir kimsenin başkasında olan bir nimetin veya faziletin yok olmasını istemeksizin o nimetlere kendisinin de sahip olmasını istemesi” olarak tarif edilmektedir.¹⁸⁴⁵ Haset ile gıpta kavramının karıştırılmaması gerektiğinin altını çizen Tâhirü'l-Mevlevî, ikisi arasındaki ince çizgiyi şu misalle anlatır: “Falan zât çok faziletli bir âlim, ben de onun gibi olsam temennisinde bulunmak gıptadır, şeriatta haram değildir. Fakat hocam ölse yahut akıl sağlığını yitirse de onun makam ve mevkii bana kalsa arzusu hasettir ve şeriatta mezmûndur.”¹⁸⁴⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, zenginlik, mutluluk, güzellik ve gençlik gibi sahip olunan nimetler vesilesiyle insanların hasede uğrayabileceğini söyler.¹⁸⁴⁷ Bu sözlerini de “her nimet sahibi hasede uğrar”¹⁸⁴⁸ hadis-i şerifine dayandırır. Verilen nimetlerin aynı zamanda bir imtihan oluşuna da işaret etmektedir. Nimetlere sahip olan kimse hasetçilerin hasedinden korunmak için nimeti gizlemelidir. Bu bir açıdan sır saklamaktır. Sırrın başkasının kalbine aksetmesi, yani açığa çıkması o kişinin hasedini tahrik edecektir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre insan sahip olduğu her şeyi herkese söylememeli, sırrını saklamayı bilmelidir.¹⁸⁴⁹

“Hasetkârlık, şeytanın mukallitliğidir”¹⁸⁵⁰ diyen Tâhirü'l-Mevlevî, haset eden kişileri, şeytanın taklitçileri olarak nitelendirmektedir. Malum olduğu üzere şeytan, Hz. Âdem'e haset ettiği için ebedî lanete uğramıştır.¹⁸⁵¹

Tâhirü'l-Mevlevî haset gibi kötü bir ahlakın surette âlim geçinen kimselerde daha çok bulunduğunu iddia etmektedir. Bu konuda da hayali olmakla birlikte gerçeklik payının olduğunu not düşerek bir fıkra nakleder: “Hasedi ona ayırmışlar, dokuz parçasını

¹⁸⁴⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 283.

¹⁸⁴⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 3: 116; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*, 8: 25, 19: 502-503.

¹⁸⁴⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 269.

¹⁸⁴⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 163.

¹⁸⁴⁸ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8: 195.

¹⁸⁴⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 583.

¹⁸⁵⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 270.

¹⁸⁵¹ Allah, “Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz hesap gününe kadar lânet senin üzerinedir” dedi. Bk. Hicr, 15/34-35.

âlim görünmek isteyenlere, yalnız bir parçası sâir halka vermişler. Ulemâ takımı, o bir parçada da bizim hakkımız var! diyerek ayaklanmış.”¹⁸⁵²

5.2. Kibir ve Ucb

Kibir, “bir kimsenin kendisinde olmadığı bir meziyeti sanki varmış gibi göstererek başkalarına karşı üstünlük kurma çabası”¹⁸⁵³ olarak tarif edilir. Türkçede kibir, kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyüklenme, benlik ve gurur gibi manalara gelmektedir.¹⁸⁵⁴ Kibir, nefsin hastalıklarındandır. Kibirli kimse kendisini herkesten üstün görür, kimseyi beğenmez ve herkesi eleştirir.¹⁸⁵⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'nin kendini beğenmek ve büyük görmek olarak tarif ettiği kibir ve ucb, bir kalp hastalığı olup ahlaksızlığın en kötülerinden ve günahların en büyüklerindendir.¹⁸⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kibir ve ucb, şeytanın bir özelliğidir. Kibir abidesi olan şeytan, “Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten, onu topraktan yarattın”¹⁸⁵⁷ diyerek kibri ve gururundan Hz. Adem'e secde etmemiştir. “Ben ondan üstünüm/hayırlıyım” diyerek kendinde kemâl görmesi, İlâhî rahmetten ümitsiz kalmasına ve Dergâh-ı Rabbânîden kovulmasına sebep olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kibre ve ucba tutulan bir kimse şeytana mağlup olmuş demektir.¹⁸⁵⁸

Tâhirü'l-Mevlevî, ucb ve gurur ile dolu kalbi bir bataklığa benzetir. Bu bataklığın ıslah edilerek suyun berrak hale dönüştürülmesi, kullanışlı hale getirilmesi gerektiğine inanır.¹⁸⁵⁹ Yine ona göre, kibir ve ucub insan için zehir gibi öldürücü bir illet olarak nitelendirilir.¹⁸⁶⁰ O, kendini beğenme (ucb) ve kibir hastalığının sadece şeytana mahsus olmayıp her insanın nefsinde az çok bulunabileceğini düşünmektedir. O sebeple bu illetten tamamen kurtulmak için bir mürşid-i kâmilin tedavisine ihtiyaç söz konusudur.¹⁸⁶¹ Mürşid-i kâmilin himmetiyle nefsteki benlik çamuru, ucb ve gurur süprüntüsü temizlenecektir.¹⁸⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, insanın kibir ve ucubdan kurtulabilmesinin yolunun ancak kâmil bir mürşid ile mümkün olacağını savunmaktadır. Bazı kimseler, kitap okuyarak nefsin terbiye edeceğini, ucb ve gururunu gidereceğini düşünmektedir.

¹⁸⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 270.

¹⁸⁵³ el-İsfahânî, *Müfredât*, 544; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5: 3810.

¹⁸⁵⁴ TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Aranan: Kibir”, 25 Temmuz 2021, <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁸⁵⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 288.

¹⁸⁵⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1552.

¹⁸⁵⁷ A'râf, 7/12.

¹⁸⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1552.

¹⁸⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1489.

¹⁸⁶⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 8: 712.

¹⁸⁶¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1487.

¹⁸⁶² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1489.

Tâhirü'l-Mevlevî bu durumu kendi kendine kitap okuyup da hasta tedavisine kalkışan kimsenin durumuna benzetir. Doktorların bile hastalandıklarında tedavi için bir başka hekime başvurdukları düşünüldüğünde, bir kimsenin kitaptan okumakla kendisini veya bir başkasını tedavi etmesi mümkün gözükmediğini söylemektedir.¹⁸⁶³

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, insanların övgüsüne maruz kalmak kişiyi vehme sevk eder. Ben aslında böyle bir insanmışım, haberim yokmuş kuruntusuyla kibir ve gurura kapılması kolay olur.¹⁸⁶⁴ Benlik iddiası söz konusu olduğu için “ben” lafzının kullanılması Tâhirü'l-Mevlevî tarafından hoş görülmez. Çünkü “ben” diyen bir kişide kibir ve büyüklük taslama meyilli olabilir.¹⁸⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî “ben” yerine “bendeniz”, “duâcınız”, “fakiriniz” gibi kelimelerin tercih edilmesini tavsiye etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, kibrin ileri derecesini gizli şirk olarak değerlendirir. Yani “ben yapıyorum, ben ediyorum” diyen bir kimse daha ileriye giderek “kul, filinin hâlikıdır” demeye başlar ve bu söylemi nedeniyle şirke girer.¹⁸⁶⁶ Sonuçları düşünüldüğünde kibrin ne kadar tehlikeli olduğu ve insanın felaketine sebep olacağı görülmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî ilmiyle mağrur olan, başkalarını hor gören, kibir ve gurura kapılan âlimler olduğundan bahsetmekte ve kibirleri sebebiyle onların ilminden istifade edilemediğinden şu şekilde yakınmaktadır: “Bazı ilim sahibi kimselerin ahlakında noksanlık söz konusudur. İlmi ve itikadî kalbinde bir hazine olduğu hâlde kibir ve gururu o hazine yanında çöreklenmiş bir yılan gibi yatmakta ve o hazineden istifade edilmesine engel olmaktadır. Çünkü o âlimin kibir ve büyüklük taslamasından dolayı yanına yaklaşılması mümkün değildir.”¹⁸⁶⁷

5.3. Hırs-Tamah

Hırs, sözlükte bir şeyi şiddetle arzu etme ve sonu olmayan istek manasına gelmektedir.¹⁸⁶⁸ Tamah ise doymama durumu, açgözlülük ve çok isteme gibi anlamlara gelir.¹⁸⁶⁹ Hırs, tamahkâr olmak, kanaatkâr olmamaktır. Hedefe ulaşmak için her vasıtayı meşru ve mubah görmek ve ihtiraslı olmaktır.¹⁸⁷⁰

¹⁸⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1489.

¹⁸⁶⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 726.

¹⁸⁶⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1426.

¹⁸⁶⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 297.

¹⁸⁶⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 286.

¹⁸⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7: 11; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 2: 1157.

¹⁸⁶⁹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 15. Bs (Ankara: Aydın Kitabevi, 1998), 1030.

¹⁸⁷⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 223.

Tâhirü'l-Mevlevî, hırsı “arzunun şiddetlisi”,¹⁸⁷¹ “her görülen şeyin elde edilme isteği”¹⁸⁷² olarak tarif eder. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre hırs ve tamah, bir nimetin elde edilme arzusuyla içimizde kopan fırtınaya benzetilmektedir. Bu fırtınanın çıkardığı toz, kesif bir gam tabakası halinde kişinin üzerine çökmektedir. O tozdan kurtulmak için onu kaldıran hırs ve tamah fırtınasının dindirilmesi gerekmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, her görülen şeyin elde edilmesi hevesine düşülmemesi gerektiğini salık vermektedir.¹⁸⁷³

Tâhirü'l-Mevlevî, hırsın tabii olduğuna her insanda az veya çok var olduğuna inanmaktadır. Ona göre, “Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak yer, Allah'ın katındadır.”¹⁸⁷⁴ âyetinde beyan edildiği üzere insanoğlunda mal toplamak, servet biriktirmek için tabii bir hırs bulunmaktadır.¹⁸⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî bu davranışın tabii ve dünyevî olduğuna dikkat çekmektedir. İnsanın dünya nimetlerinden belli ölçüde istifade edebileceğine işaret etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, dünya nimetlerinin geçici, âhiret nimetlerinin de kalıcı olduğunu söyler. Ona göre, dünya nimetleri, tıpkı bir denizin köpüğü veya şimşegin zıyası gibi geçicidir, fanidir. Fani bir güzelin cemaline aldanmak, ona metfun olmak ise akıbeti görmemektir. Bu noktada hırs ve tamah akıbeti görmeye engeldir.¹⁸⁷⁶ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, hırsın insanı helake sevk edeceğine işaret etmektedir. Yani hırs, kişiye ahiretini unutturur, dünya ile daha çok meşgul olmasını sağlar.

Tâhirü'l-Mevlevî, hırsın hırs-ı memdûh ve hırs-ı mezmûm şeklinde iyi ve kötü iki çeşidinden bahsetmektedir. İlim talibinin hırsını hırs-ı memdûh olarak nitelendiren Tâhirü'l-Mevlevî, bu şekildeki iyi hırsın insanda bulunması gerektiğini düşünmektedir.¹⁸⁷⁷ Onun yerdiği ve üzerinde daha çok durduğu hırs-ı mezmûmdur. Yani doymak bilmeyen istekler, dünyalığı şiddetle arzulama halidir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, dünyalığa ehemmiyet vermeyenler, dünyaya bağlanıp kalmayanlar için ahirette çeşit çeşit manevî nimetler sunulacaktır. Dünyaya bağlı kalmamanın göstergesi, sahip olunan malın Allah yolunda infak edilebilmesidir. Kişi Allah'ın rızasına nail olabilmek için fedakârlık gösterir ve infak etmek suretiyle sevdiği

¹⁸⁷¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 512.

¹⁸⁷² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2:1117.

¹⁸⁷³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2:1117.

¹⁸⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/14.

¹⁸⁷⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 75.

¹⁸⁷⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 493.

¹⁸⁷⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 513.

şeylerden vazgeçer. Bu fedakarlığı gösteremeyenler ise hırs ve tamah esiridir. Bir nevi paraya, altına, mala bağlı bulunduklarını ispat etmiş olurlar. Tâhirü'l-Mevlevî bu kimselerin ayaklarının hırs ve tamah ile bağlı olduğunu, Allah yolunda yürümek için bu bağdan kurtulmak gerektiğini ifade etmektedir.¹⁸⁷⁸ Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî, hırs ve tamahı Allah'a giden yolda birer engel olarak görür. Bu engelleri aşmadan mesafe alabilmenin zorluğuna işaret ederek hırs ve tamah engelinden kurtulmak gerektiğini söyler. Ona göre, hırs insanın dünyaya daha çok bağlanmasındaki etkenlerden biridir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlânâ'nın "Su geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa onu yüzdürür." beytine bir temsil yaparak, mal ve servet hırsıyla kalbi dolu olanları, içine su alan gemiye; sahip olduğu servetine ehemmiyet vermeyen kimseleri de derin bir su üstünde selamete yüzen gemiye teşbih etmektedir.¹⁸⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu benzetmesi, dünyaya karşı nasıl tavır alınması gerektiğini de özetlemektedir. Meselenin özeti, dünyaya dair olanları elde bulundurmamaktan ziyade dünyalığa kalpte yer vermemektir. Bu doğrultuda, hırs, kişinin dünyaya karşı alması gereken tavrın önündeki en büyük engeldir. Hırs kişinin dünyanın peşinde koşmasını sağlar ve kalbi dünya ile meşgul eder. En nihayetinde de insanın felaketine sebep olabilir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, servet hırsıyla beraber zengin kimsenin kalbine nüfuz etmişse, o kimse içine su dolmuş gemi misali hüsrana olma mahkumdur.¹⁸⁸⁰ Mal hırsı bir insanın kalbinde yer edinmişse o kimseyi manen batırır. Ayakları altına alacak derecede önem vermezse, selamete erdirir.¹⁸⁸¹

Tâhirü'l-Mevlevî kalbin mutlak suretle hırs ve tamahtan izale edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.¹⁸⁸² Bu açıdan değerlendirildiğinde, Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre hırs, kalbin manevî hastalıklarından bir hastalık olarak görülmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre kalpte marifet cevherlerinin meydana gelmesini isteyen kimse, hırs ve tamah ağzını kapamalıdır.¹⁸⁸³ Manevî zevk yaşamak isteyen kimsenin fikri dünya kaydından âzâde ve âsûde, gözü hırs ve tamahtan kurtulmuş olmalıdır. Ayrıca midenin de boş olması gereklidir. Görüldüğü üzere Tâhirü'l-Mevlevî dünya hırsının manevî feyzlere mâni olacağına dikkat çekmektedir.

¹⁸⁷⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 76.

¹⁸⁷⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 76.

¹⁸⁸⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 557.

¹⁸⁸¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 50.

¹⁸⁸² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 831.

¹⁸⁸³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 77.

Tâhirü'l-Mevlevî, hâris kimselerin âhirette domuz suretinde haşrolunacağını ifade etmektedir. Ona göre, insan günah işleme hususunda dünyada hangi hayvanın tabiatına uygun yaşamışsa, âhirette o surette dirilip bir araya gelecektir. Mahşerde insan gibi diriltmek için bu dünyada insan gibi yaşanmalıdır. İnsan gibi yaşamaktan kastedilen ise kulluğun gereğini yerine getirmek, insanlara zarar vermemek ve fayda sağlamaktır ki Müslümanlığın manası¹⁸⁸⁴ da budur.¹⁸⁸⁵

Hırsın ve tamahın fenalığına dikkat çeken Tâhirü'l-Mevlevî, bu gibi ahlâkî ayıplardan kurtulmak için Mevlânâ'dan telmihte bulunarak¹⁸⁸⁶ aşkı tavsiye eder. Aşk, bir adamın yakasından tutup da kendine doğru çekmeye başlayınca, onu elbise gibi kaplayan hırs ve tamah; mala, servete bağlılık sıyrılır ve çıkar.¹⁸⁸⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, hırs ve tamahın zıddının göz tokluğu olduğunu, buna da aynı zamanda gınâ-yı kalb denildiğini hatırlatır. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre gerçek zenginlik, kalp zenginliğidir. İnsan sahip olduklarına kanaat gösterir, daha fazlasına göz dikmezse hem manevî hem de maddî zenginliğe erişir. Tâhirü'l-Mevlevî milyarder olma hırsına sahip milyonları aç gözlü dilencilere benzetmekte, kalp zenginliğinin maddî zenginlikten daha üstün olduğuna işaret etmektedir.¹⁸⁸⁸

5.4. Riyâ

Riyâ, “gösteriş yapmak, sahtekarlık ve iki yüzlü olmak” manalarına gelir.¹⁸⁸⁹ Kulun işlediği amelinde Allah'tan başkasını düşünmesi ve ihlası terk etmesidir.¹⁸⁹⁰ Allah'ın rızasının gözetilmediği, ihlastan uzak ve samimiyetsiz ibadetler olarak yorumlanır.¹⁸⁹¹ Muhâsibî, riyâyı kulun ibadetinde Allah'tan başkasını kastetmesi olarak tarif eder ve riyânın işlenen amellerin sevabını alıp götüreceğini söyler. Muhâsibî'ye göre riyâ sözle veya bir amelle yapılır. Ona göre riyâyı bertaraf etmenin ihlasın gücünü kullanmak gerekir.¹⁸⁹²

¹⁸⁸⁴ “Elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimse hakikî Müslümandır” Buhârî, İmân, 10; Müslim, İmân, 162.

¹⁸⁸⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 4: 459.

¹⁸⁸⁶ Mevlânâ der ki: “Her kimin elbisesi, bir aşk yüzünden yırtıldıysa, o kimse; hırsan da bütün ayıplardan da arındı.” Mevlâna, *Mesnevî*, 1: 36. (Beyit No. 22).

¹⁸⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 78.

¹⁸⁸⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1149.

¹⁸⁸⁹ Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, 379; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 399.

¹⁸⁹⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 402.

¹⁸⁹¹ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 1: 606.

¹⁸⁹² Hâris-el-Muhâsibî, *er-Riâye li-Hukûkillâh* isimli eserinde riyâ konusuna geniş yer ayırmıştır. Riyânın mahiyeti, oluşmasına sebep olan unsurlar, çeşitleri, mertebeleri, kaçınma yolları gibi konu başlıkları altında riyâ konusunun psikolojik analizlerini yapmaktadır. Bk. el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkillâh*, 145-213.

Tâhirü'l-Mevlevî, halka görünmek düşüncesiyle ibadet edenleri riyâkâr olarak değerlendirir ve onlar için sevap değil azap hazırlandığını söyler.¹⁸⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, “Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, sâlih amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”¹⁸⁹⁴ âyetini ibadetlerin riyâdan arınmış şekilde yapılması gerektiğine delil olarak göstermektedir. Onun anlayışına göre, namaz kılan bir kimse bu ibadetini sırf Allah rızasını kazanmak için yapmalıdır. Namaz kıldığını görsünler şeklinde bir düşünceye kapılarak ibadet ediyorsa o ibadette Rabbine ortak koşmuş olur. Yani yaptığı o ibadeti, ortak koştuğu kimseler ile Allah arasında taksim etmiş sayılır. Tâhirü'l-Mevlevî görünüşte ibadet gibi olan bu hareketlerin hakikatte ibadet olmadığını, hatta kişinin ibadet edeyim derken gizli şirke düştüğünü beyan etmektedir.¹⁸⁹⁵ Ona göre riyâkârâne ibadet etmek, “Rabbimize ibadette hiçbir şeyi ortak koşmayın.”¹⁸⁹⁶ âyeti fehvasınca şirk-i hafi olarak kabul edilir. O, ibadetlere gösteriş karıştırılmasının, yani bana şöyle desinler diye taatte ve hasenatta bulunmanın puta tapmaktan farksız olduğuna inanmaktadır.¹⁸⁹⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, “Artık kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, sâlih ameller işlesin ve Rabbine kulluk ederken hiçbir şeyi O’na ortak koşmasın!” âyetinden çıkarımda bulunarak,¹⁸⁹⁸ insanlara gösteriş niyetiyle ibadette bulunmayı bir nevi müşriklik olarak değerlendirmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlerin Allah için yapılması gerektiği üzerinde durur. O, bir kimsenin halka gösteriş amacıyla yaptığı ibadeti, görünmek istedikleri kimseleri hakikatte Allah’a ortak koşmuş olarak değerlendirir. Onun bir mürâînin ahvaline dair naklettiği şu hadise oldukça manidardır: “İki arkadaş, camiye girip birinin namaz kıldığını görmüşler. Yanından geçerken biri: Bak birader; şu zat ne güzel namaz kılıyor, demiş. Adam bu sözünü işitince dayanamamış namazını bozmuş ve hem de oruçluyum cevabını vermiş.”¹⁸⁹⁹

Tâhirü'l-Mevlevî, ibadetlere riyâ karıştırılmasının önüne nasıl geçilebileceği üzerinde durarak bu hususta ibadetlerin تنها yerlerde yapılması gerektiğini söylemektedir. Ona göre riyâdan uzak ve ihlase yakın bir ibadet ancak تنها bir yerde veya geceleri mümkün olacaktır. O, gecenin karanlığında, nazarların olmadığı bir tenhada

¹⁸⁹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1565.

¹⁸⁹⁴ Kehf, 18/110.

¹⁸⁹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1564.

¹⁸⁹⁶ Kehf, 18/110.

¹⁸⁹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1694.

¹⁸⁹⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1253.

¹⁸⁹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 1251-1252.

Rabbi ile beraber olan bir sâlikin riyâdan uzak olduğunu düşünmektedir.¹⁹⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, burada riyâdan arındırılmış bir ibadetin nasıl ve hangi yolla mümkün olacağını anlatırken gece ibadetinin önemine de işaret etmektedir.

5.5. Yalan

Doğruluğun zıddı manasında “kızb” kelimesinin Türkçe karşılığı olan yalan sözlükte; “gerçeğin üzerini örtme, gerçeği gizleme, gerçeği çarpıtma veya bir kimseyi aldatma gibi sebeplerle söylenen gerçek dışı söz”¹⁹⁰¹ manasına gelmektedir. Yalan söyleyen kimseye de yalancı denilmektedir. Yalan, İslam dininin şiddetle yasakladığı haramlardandır. Allah, “Ey iman edenler! Allah’tan sakının ve doğru söz söyleyin.”¹⁹⁰² buyurarak, bir mü’minden doğru sözlü olmasını istemekte; “Yalan sözden sakınınız.”¹⁹⁰³ buyurarak yalan konuşmayı menetmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî’ye göre yalan konuşmak, Allah’ın gazabına sebebiyet verecek büyük bir günahdır. O yalancıların Allah’ın gazabına uğrayacağını düşünür ve yalan konuşmanın her vakit¹⁹⁰⁴ ve herkes için haram olduğuna inanır.¹⁹⁰⁵ “Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırmıştır. Yalan söylemekte olduklarından dolayı, onlar için acı bir azap vardır.”¹⁹⁰⁶ âyet-i kerimesi de Tâhirü'l-Mevlevî’nin bu görüşüne bir delildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yalan söylemeyi büyük günahların en büyüğü olarak ifade etmektedir.¹⁹⁰⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, bir mü’minden yalan söz sadır olmayacağına inanmaktadır. O, yalan konuşmayı bir münafıklık özelliği olarak değerlendirmekte ve yalancılara münafık gözüyle bakmaktadır.¹⁹⁰⁸ Bilindiği üzere münafıkların en belirgin özelliklerinden biri

¹⁹⁰⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 3: 1708.

¹⁹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 704.

¹⁹⁰² Ahzâb, 33/70.

¹⁹⁰³ Hâc, 22/30.

¹⁹⁰⁴ Yalan konuşmanın caiz olduğu bazı durumlar söz konusudur. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu hadisi referans alınmaktadır: “Şu üç özel hâl haricinde yalan söylemek Âdemoğluna haramdır. Birincisi, hoşnut etmek için bir adamın eşine yalan söylemesidir. İkinci durum, savaşta yalan söylenilmesidir ki savaş hileden ibarettir. Üçüncüsü ise iki Müslümanın arasını düzeltmek için söylenen yalandır.” Bk. Tirmizî, “Birr”, 22. Hz. Peygamber’in işaret ettiği durumlarda yalan söylemek caiz olup kişi söylediği yalan sebebiyle günahkâr sayılmaz. Çünkü burada yalandan ziyade bir kötülüğü önleme veya bir iyilik yapma amacı söz konusudur. Mehmet Soysaldı, “Kalbin Manevî Hastalıklarından Yalan ve Korunma Yolları”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/15 (2005): 97.

¹⁹⁰⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 190.

¹⁹⁰⁶ Bakara, 2/10.

¹⁹⁰⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.): Size büyük günahların en büyüğünü söyleyeyim mi? buyurdu. Ashâb: Evet söyle yâ Rasûlullah! dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: “Allah’a ortak koşmak ve anne-babaya saygısızlık/kötülük etmektir.” buyurdu. Sonra arkasına yaslanmış hâldeyken doğruldu ve şöyle dedi: “Dikkat edin bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmaktır. Dikkat edin bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmaktır.” Bu cümleyi o kadar çok tekrarladı ki “Susmayacak.” dedim. Bk. Buhârî, “Edeb”, 6.

¹⁹⁰⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 217.

yalan konuşmalarıdır. *Kur'ân*'da münafıkların bu özelliği şu şekilde duyurulur: “(Münafıklar) müminlerle karşılaştıkları vakit “Biz de iman ettik” derler. Kendilerini saptıran şeytanları ile baş başa kaldıklarında ise: Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz, derler.”¹⁹⁰⁹ Bir mü'minin yalan konuşmayacağına dair Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şu hadis varid olmuştur: Hz. Peygamber'e bir mü'minin korkak ve cimri olup olmayacağı sorulmuş Hz. Peygamber'de olabileceğine işaret etmiştir. Devamında ise “Ey Allah'ın Resûlü! Bir mü'min yalancı olur mu?” sorusu yöneltilmiş, Hz. Peygamber de “Hayır!” cevabını vermiştir.¹⁹¹⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, bir kimsenin kendisinde olmayan bir şeyi izhara kalkışmasını bir yalan olarak değerlendirir ve bu kimseleri hem yalancı hem de riyâkâr olarak vasıflandırır.¹⁹¹¹

Tâhirü'l-Mevlevî, bir kimsenin sahip olmadığı vasıflara rağmen övülmesini veya dalâlet içerisindeki birisinin hareketlerinin medh edilmesini de büyük bir yalan olarak nitelendirir ve bu yalanı söylenin Allah'ın gazabını istediğine dikkat çeker. Dayanağı ise “Bir fâsık medhedilirse Allah gazaba gelir”¹⁹¹² mealindeki hadîs-i şeriftir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, fâsığın övülmesinin yalan oluşunun yanında bazı zararları da vardır. Fâsığın hareketlerinin övülmesi aynı zamanda Allah'ın emir ve yasaklarına bir muhalefettir.¹⁹¹³

5.6. Edeb

Tasavvufun üzerinde en çok durduğu kavramlardan biri olan edeb, kişinin sözlerinde ve fiillerinde güzel muamelede bulunması olarak tanımlanır.¹⁹¹⁴ “Tasavvuf edepten ibarettir” şeklinde tasavvufun edep eksenli tanımı, edebın tasavvuftaki yerini göstermesi bakımından kafidir. Tâhirü'l-Mevlevî de edebın önemini vurgulamakta, edebe riayetin lüzumuna işaret etmektedir. Edebın lügatte “zarafet (kibarlık) ve hüsn-ü muamele”; ıstılahta ise “sahibini utandıracak şeylerden muhafaza eden sağlam bir his ve irade” manasına geldiğini söyler.¹⁹¹⁵

Tasavvufa dair Ebû Hafs'ın “tasavvuf tamamıyla edeptir. Her vaktin, her hâlin, her makamın bir edebi vardır” tanımını nakleden Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun edeple tefsir edildiğini ifade ederek, edebın tasavvuftaki önemine işaret etmektedir. *Kur'ân*'daki

¹⁹⁰⁹ Bakara, 2/14.

¹⁹¹⁰ İmam Mâlik, *Muvattâ*, 2:990.

¹⁹¹¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 932.

¹⁹¹² Beyhakî, “Şuabü'l-îmân”, IV/230; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I/105 (Hadis No. 275).

¹⁹¹³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 190.

¹⁹¹⁴ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhati'l-Fünûn*, 1: 53; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 1: 58.

¹⁹¹⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 113.

her bir âyetin de birer edep tarifi olduğunu beyan sadedinde de Mevlânâ'nın “Âyet âyet hemegi ma'ni-i Kur'ân edebest” sözlerini nakletmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, edebi dünyevî edeb ve dinî edeb şeklinde ikiye taksim eder ve dünyalık mevkii yüksek birinin huzurunda şapka çıkarmayı dünyevî edebe; camiye girerken de çıkarılan şapkanın yerine başına bir şey giymeyi dinî edebe misal olarak verir.¹⁹¹⁶ Daha çok dinî edeb üzerinde duran Tâhirü'l-Mevlevî, dinî edebın esasının *Kur'ân-ı Kerim*, sünnet ve urefâ-yı ümmetin söz ve hâlleri olduğunu söyleyerek¹⁹¹⁷ edebın nasıl ve nereden öğrenilmesi gerektiği hususunda da yol gösterir. “Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının”¹⁹¹⁸ âyetini naklederek *Kur'ân*'ın talimatı gereği dinî edebın, Hz. Peygamber'in sözlerinden ve fiillerinden öğrenilebileceğini ifade eder.¹⁹¹⁹ Hz. Peygamber'in ahlâken insanların en üstünü olduğu, Allah Teâlâ'nın onu maddî ve manevî her türlü edeb ile edeplendirdiği¹⁹²⁰ gerçeğinden hareketle dinî edeb için Hz. Peygamber'in yaşantısı en güzel örnektir.¹⁹²¹ Mutasavvıflarda da edebın zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki türünden bahsetmektedirler. Zâhirî edep ameli riâyadan korurken, bâtinî edep kalpteki olumsuzlukları temizler.¹⁹²²

Tâhirü'l-Mevlevî, edep sayesinde kişinin elde edeceği kazanımlara da dikkat çekmektedir. Ona göre bir insanın sözünde veya özünde kibarlık bulunması ve utanılacak şeylerden uzak durması edebi sayesinde.¹⁹²³ Tâhirü'l-Mevlevî edebın rahmet vesilesi; edepsizliğin ise hüsrân sebebi olacağına işaret sadedinde şu Kur'ânî mesajları misal getirir: Hz. Âdem (a.s.) yasaklanmış meyveyi yedikten sonra “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.”¹⁹²⁴ diyerek işlediği kusuru nefsine isnat etmiş ve bu edebi sayesinde de affedilmiştir. Şeytan ise Allah'a karşı gelerek Âdem'e secde etmediği gibi “Rabbim! Benim sapmama imkân verdin...” diyerek kendi azgınlığını Allah'a isnat etmiş ve bu edepsizliği yüzünden de Allah'ın huzurundan kovularak İlahî rahmetten mahrum kalmıştır.¹⁹²⁵

¹⁹¹⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 6: 944.

¹⁹¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 113.

¹⁹¹⁸ el-Haşr, 59/7.

¹⁹¹⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 113.

¹⁹²⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Beni Rabbim terbiye etti ve beni en güzel şekilde yetiştirdi (edebimi güzelleştirdi)” buyurmaktadır. Bk. el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1: 70.

¹⁹²¹ “Allah'ı ve âhiret gününü umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.” Bk. el-Ahzâb, 33/21.

¹⁹²² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2014, 139.

¹⁹²³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 113.

¹⁹²⁴ el-A'râf, 7/23.

¹⁹²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 1: 539.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, ihsan kıvamında bir hayat yaşamak edeple mümkündür. İhsan, hadis-i şerifte beyan edildiği üzere “Allah’ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Zira sen O’nu görmüyor olsan da O, seni mutlaka görüyor.”¹⁹²⁶ manasına gelmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmek, Allah’ın huzurunda bulunuyormuşçasına edep ve hürmeti muhafaza ile gerçekleşecektir.¹⁹²⁷

¹⁹²⁶ Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1.

¹⁹²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Şerhi*, 2: 768.

SONUÇ

Tâhirü'l-Mevlevî XX. asrın şair, yazar ve tasavvuf büyüklerindendir. Velut bir şahsiyet olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf, Türk edebiyatı, Fars dili ve edebiyatı, Arap dili ve edebiyatı, İslam tarihi ve medeniyeti, siyer gibi alanlarda telif, tercüme ve şerh olmak üzere birçok eseri bulunmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserlerinin çokluğu, onun çalakalem bir yazar olduğu manasına gelmemektedir. O, her bir eserini büyük bir titizlikle ve araştırmalar neticesinde ortaya koymuştur. Kuvvetli bir hafızaya sahip oluşunun yanında ilme olan merakı, hayatı boyunca araştırmaya, öğrenmeye ve öğretmeye olan iştiağı onun arkasında yüze yakın eser bırakmasını sağlamıştır. Eserlerinin alan dağılımı onun birçok alana dair söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bu alanlar içerisinde edebiyat, İslam tarihi ve tasavvuf öne çıkmaktadır. Ülkemizde farklı ilim dallarınca Tâhirü'l-Mevlevî'ye dair yapılan araştırmalar da onun ilmî açıdan derinliği ve çok yönlülüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla Tâhirü'l-Mevlevî'nin birçok sahada ehil ve zengin bir ilmî müktesebata sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tâhirü'l-Mevlevî, eserlerinin çokluğunun yanında çeşitli dergilerde yayımlanan birçok makale ve şiiri ile de zikredilmesi gereken, velüd bir araştırmacı, yazar ve şairdir. *Nekregü, Mekteb, Cerîde-i Sûfiyye, İ'tisâm, Peyâm-ı Sabah, Pişekâr, Beyânü'l-Hak, Sırât-ı Müstakîm, Sebîlü'r-reşâd, Mahfil, Bilgi Yurdu, Yücel, İslam'ın Nuru ve İslâm Yolu* Tâhirü'l-Mevlevî'nin manzum ve mensur eserlerinin yayımlandığı yayın organlarıdır.

Tercüme ve şerh ettiği eserlerin niteliği ve niceliği de onun Doğu dillerine, bilhassa Arapça ve Farsçaya hakimiyetinin bir nişanesi olarak görülebilir. Bu minvalde, Tâhirü'l-Mevlevî'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiğini ifade edebiliriz. Ayrıca o tercüme yapacak seviyede Fransızcaya da hakimdir. Tercüme eserlerindeki başarısını erken yaşlardan itibaren dil eğitimine önem vermesine bağlayabiliriz.

Son dönem sûfilerinden, aynı zamanda bir Mesnevîhan ve *Mesnevî* şârihi olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatını incelerken dikkatimizi çeken husus şudur ki o hayatını şu üç asli vazifeye hasretmiştir: Onun ilk önceliği tarîkata, yani İslam'a hizmettir. Onun hayatında Hz. Mevlânâ ve *Mesnevî*'nin yeri bambaşkadır. Ömrünün son demlerini *Mesnevî*'nin şerhini tamamlamak üzere geçirmiştir. Her ne kadar şerhi tamamlamaya ömrü yetmese de gözde talebesi Şefik Can, üstadının izinden giderek *Mesnevî*'nin eksik kalan son bir buçuk cildini tamamlamaya muvaffak olmuştur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatında benimsediği ikinci asli vazifesi de neşriyattır. Kaleme aldığı makaleleriyle ve yüze yakın eseriyle, geleneksel kültürün Cumhuriyet kuşaklarına intikalinde öncü isimlerden olmuştur. Üçüncü asli vazifesi ise muallim ve müderrisliktir. Çeşitli mektep

ve liselerde senelerce öğretmenlik yapmış, binlerce talebe yetiştirmiştir. Mütebahhir bir şahsiyet olan Tâhirü'l-Mevlevî, bilgi ve birikimini zamanının gençlerine aktarma isteğini ve şevkini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye dair vereceğimiz şu malumatlar onun Mevlevî tarikatı içerisindeki konumunu göstermesi bakımından değer ifade etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, bin bir günlük Mevlevî çilesini hitama erdirerek Yenikapı Mevlevîhânesi'nde hücre sahibi olmuş bir Mevlevî dedesidir. Ona hocası Selanikli Mehmed Esad Dede tarafından *Mesnevî* takriri için icazet verilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, Karamanlı Halid Dede'den semâ meşk ederek zamanın önemli semâzenleri arasında kendisine yer bulmuştur. Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Celâleddîn Dede Efendi'nin *Mesnevî* derslerinde uzun yıllar kârî-i Mesnevîlik ve katiplik başta olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunduğu bilinmektedir. Kendisi Konya Mevlânâ Dergâhı Şeyhi Abdülhalim Çelebi Efendi tarafından mesnevîhanlık destarı sarmaya ruhsatlıdır. Tâhirü'l-Mevlevî, Hz. Mevlânâ ve Mevlevîliğe hizmet amacıyla Tâhir Dede Kütüphanesi'ni kurarak Mevlânâ'ya dair eserleri neşretme eğiliminde olmuştur. İstanbul Müftüsü Fethi Efendi'nin vermiş olduğu vesika ile Fatih Camii'nde iki yıl *Mesnevî* dersleri yapmıştır. Ayrıca Meclis-i Meşâyih'in görevlendirmesiyle Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nde halka tasavvufî içerikli vaazlar vermiştir. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki (öl. 1947) tarafından camilerde tefsir, hadis ve *Mesnevî*'den vaaz etmek üzere izinlidir. Mesnevî derslerine uzun bir müddet (1925-1948) ara vermek zorunda kalsa da 1948 yılından itibaren Süleymaniye ve Lâleli camilerinde tekrar *Mesnevî* derslerine başlamış, vefatına kadar (1951) bu dersleri devam ettirmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Osmanlı'nın son mesnevîhanlarından ve *Mesnevî* şârihlerindendir. Mevlevîliğe olan hizmeti mesnevîhanlık cihetinde yoğunlaşmaktadır. Mevlevîliğe en büyük hizmetlerinden biri hiç şüphesiz *Mesnevî* şerhidir. Mevlânâ'nın eşsiz eseri *Mesnevî*'yi tercüme ve şerh etmek onun hayatındaki en büyük emelidir. Ömrünün son zamanlarında *Mesnevî*'nin şerhini bitirmek için büyük gayret sarf etmiş olsa da şerhini tamamlamaya ömrü vefa etmemiş, *Mesnevî*'nin beşinci cildinden bin kadar beyti tercüme ve şerh edebilmiş, 17.309. beyitte kalmıştır. Onun şerhi, dilinin sadeliği ve üslubu sebebiyle günümüzde en çok başvuru ve okunan şerhler arasında yer almaktadır. Mevlevîlik tarihi için Tâhirü'l-Mevlevî'nin çile yıllarında kaleme aldığı mektuplar da XX. yüzyıldaki Mevlevîlik ve Mevlevî temsilcileri hakkında önemli malumat barındırması açısından önem arz etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî* üzerine yazdığı şerhte *Mesnevî* şerh geleneğini yetkin bir biçimde aktarmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî* şerhinin temelleri, onun Fatih, Süleymaniye ve bir dönem Laleli Camilerinde *Mesnevî* dersi verirken yanında bulundurmak için tuttuğu not defterlerine dayanmaktadır. İslam Yolu mecmuası sahibi Esad Ekicigil, Tâhirü'l-Mevlevî'nin müsaadesiyle bu defterleri yayımlamaya başlamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerhinin bir kısmı, sağlığında iken formalar hâlinde neşredilmiştir. Şerh yayımlanmadan önce Tâhirü'l-Mevlevî'nin gerekli tashih ve ilavelerle şerhini kâmil hâle getirmeye çalıştığı bilinmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatından sonra ise Esad Ekicigil'in gayretleriyle şerhin neşredilmesine devam edilmiş; ancak *Mesnevî*'nin ikinci cildinden 5605. beytine kadar gelinebilmiştir. Daha sonra şerhin yayımlanma işi bir müddet askıya alınsa da Fethi Sezai Türkmen yarım kalan bu sürecin tamamlayıcısı olmuştur. Fethi Sezai Türkmen, 1963-1975 yılları arasında şerhin, *Şerh-i Mesnevî* ismiyle 14 cilt halinde Ahmed Sait Matbaası'nda neşredilmesini sağlamıştır. Böylece Fethi Sezai Türkmen'in teşebbüsleriyle Tâhirü'l-Mevlevî'nin şerh ettiği bölüm -*Mesnevî*'nin 5. Cildinin 17.309. beytine kadar- 14 cilt hâlinde tamamen yayın hayatına kazandırılmıştır. Şefik Can'ın şerhin eksik kalan bölümü tamamlamasıyla 4 cilt daha ilave edilerek şerh on sekiz cilde çıkmıştır. Şerhin günümüzdeki en mütekamil baskısı ise Şamil Yayınevi aracılığıyla on cilt hâlinde gerçekleşmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*, günümüzde ilgiyle okunan şerhler içerisinde yer almaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufu ilmen öğrenmenin ve yaşamanın gayreti içerisinde olmuştur. Ahmet Sa'dî'nin "Tâhir Hoca, yalnız ilmen değil, ahlâken de yüksekti" sözleri ve yine hakkındaki birçok hüsn-i şahadet, onun ahlakının yüceliğinin ve tasavvufu bir hâl olarak yaşadığının bir göstergesidir.

Cumhuriyet neslinin geçmişiyle bağının koparılmak istendiği bir dönemde, Tâhirü'l-Mevlevî tarihten, edebiyattan ve tasavvuftan bahseden yazılar kaleme alarak geleneğin taşıyıcısı olmuştur. Yazıları ve eserleri ile onun temel gayesinin İslam'a hizmet olduğu söylenebilir. *Mahfil* dergisinin kapağında, Müslümanlığın yararına hizmet edecek makalelerin yayımlanacağını ifade etmiş olması, yayınlarının İslam'a hizmet amacını göstermesi açısından önemlidir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tarih sahasında yazmasının en önemli sebebi tarihten ders çıkarma düşüncesidir. Ona göre, tarihi bilmek aynı zamanda geçmişteki hatalara düşmemek anlamına gelir. Türk dünyasından ve İslam âleminde örneklik vasfıyla öne çıkan şahsiyetlerin biyografisine yer vererek, gençlerin rol model alabilecekleri numune

kişileri ortaya koymuştur. Hz. Peygamber ve dönemine dair yazdığı eserler ve makaleler ile gençlerin Hz. Peygamber ve zamanını doğru tanımasını amaçlamıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî, dili kullanmada mahirdir. Eserlerinin öne çıkan bir özelliği, dilinin muhatap kitlenin diline uygunluk arz etmesidir. Örneğin, *Hazreti Peygamber ve Zamanı* isimli eserini çocuklar için yazmış, bu sebeple oldukça sade ve akıcı bir dil kullanmıştır. Okuyucuların onun yazılarında zihin karmaşası yaşamaması pek mümkün değildir. Bazı yazılarında akademik bir dil kullandığı da olmuştur. Okuyucu kitlesine göre kullandığı dili değiştirmiştir. *Sebîlürreşad, Mahfil, İslâm Yolu* gibi mecmualarda yazdığı yazıların dili sade iken *Beyânü'l-Hak*'da daha ağır bir dil kullanmayı tercih ettiği görülmektedir.

Divan edebiyatının son mümessilleri arasında gösterilen Tâhirü'l-Mevlevî, eski edebiyata vâkıf olduğu gibi, yeni edebiyata da âşinâdır. Divan edebiyatı geleneğine sahip çıkarak çok sayıda bu türe ait manzume kaleme almıştır.

Daha çok edebiyat çevrelerince edebî yönüyle tanınan Tâhirü'l-Mevlevî'nin bir başka yönü Mevlevîliğe ve Mevlânâ'ya olan sevgisi ve tasavvuf kültürüne olan vukufiyetidir. Tasavvufa dair meselelere yaklaşımından hareketle, onun bu sahada yazılan eserlere ilgisinin olduğunu, tasavvuf literatürünü okuyup tetkik ettiğini söyleyebiliriz. *Mesnevî Şerhi*'ne bakıldığında onun *Kur'ân* ve hadis kültürüne olan hakimiyeti de rahatlıkla görülmektedir. Kitap ve sünnet eksenli yani şeriat ve tarikatın birlikte götürüldüğü bir tasavvuf anlayışını ortaya koymaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, Osmanlı ile Cumhuriyet dönemi arasında köprü şahsiyetlerdendir. Tasavvuf tarihi perspektifinden kendisinin önemi açıktır çünkü o tasavvuf kültürünü Cumhuriyet nesline anlatmaya çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde tasavvufun tanıtılmasında Tâhirü'l-Mevlevî'nin oynadığı rol açıkça görülmektedir. *Mesnevî* dersleri ile halkın tasavvuf sahasında bilinçlenmesini sağlayarak manevî açlığa bir nebze de olsa çözüm olmuştur. Eskiye ait ne varsa toptan reddedildiği, İslam kültürünün devre dışı bırakılmaya çalışıldığı bir dönemde halka yönelik dinî metinler üreterek insanların din konusundaki ihtiyaçlarına çözüm olmaya çalışmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışında, bilhassa yaratılış ve kâinat konusunda Ekberî geleneğin izleri görülmektedir. O, tasavvufun ruhunun vahdet-i vücûd olduğuna inanmaktadır. Ona göre, âriflerin ve velîlerin tasavvuftaki meslekleri vahdet-i vücûddur. O, tasavvufun ana konusunun veya ulaşmak istediği ana hedefin vahdet-i vücûd olduğunu savunmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, varlık, varlığın mahiyeti gibi daha çok tasavvufun

felsefî boyutunu içeren konulara dair sistemli bir doktrin ortaya koymuş olmasa da birçok sûfî gibi şahsî tecrübesini, yaşadığı hâlleri eserlerine yansıtarak bu konulara dair yaklaşımını sergilemiştir. Çalışmamızda Tâhirü'l-Mevlevî'nin mezkûr konulara dair düşüncelerini dile getirmemizin sebebi, insanlığın mânâ arayışına bir alternatif oluşturup oluşturmayacağını ortaya koymaktır.

Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufu manevî bir zevk olarak yorumlar. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre tasavvufu gerçek manada anlamak için hem tasavvuf literatürünü okumak hem de yaşamak gerekir. Ona göre tasavvufu sadece okuyarak anlamaya çalışmak kıl ü kâlden ibaret kalacaktır. Tâhirü'l-Mevlevî tasavvufu tatmak, bir hâl olarak yaşamak gerektiği üzerinde ısrarla durmaktadır. O, tasavvufu tatmanın/yaşamının yolunun da seyr ü sülûkte bulunmak ile gerçekleşeceğine inanmaktadır. Kâmil bir mürşidin gözetiminde seyr ü sülûk eğitimi alarak ilmin zevke dönüşeceğine vurgu yapmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun bir gönül mesleği olduğunu düşünmektedir. Tasavvuftaki amaç, Allah aşkıyla çarpan bir yüreğe, gerçekten hissedilen bir kalbe sahip olmaktır. Tâhirü'l-Mevlevî, tasavvufun ilk çıkışında bu özelliklere sahip iken daha sonra insanlar tarafından bir meslek hâline getirildiğini düşünmektedir. Bu düşüncesi, aynı zamanda yaşadığı dönemin mutasavvıflarına bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufun bir meslek hâline geldiğinden yakınması, o dönemde tekkelerin devlet tarafından atanan memurlar vasıtasıyla yönetildiği, şeyhlerin maaşlı memurlar olduğu gerçeğiyle bağdaşmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, günümüzde sözleri geçmişteki gerçek sûfîlerin sözlerini andıran fakat özleri itibarıyla onlara benzemeyen birçok taklitçi kimseler türediğinden yakınmaktadır. Sadece zahirle ilgilenen, bâtına dair hiç fikri olmayan bir grup türemiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, bu kimselerin tasavvufu olduğundan farklı göstererek lekelediğini düşünmektedir. Özleri sakat olan sonradan çıkma bu kimselerin sözlerine bakarak tasavvuf budur diyerek aldanılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî tasavvufu bir takım felsefî temellere dayandırmak isteyenleri de eleştirmektedir. Felsefe ve tasavvuf, varlık, kâinat, insan, bilgi gibi benzer konuları ele almış olsa da kullandıkları yöntemler, araç ve metotlar farklılık arz etmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî, felsefenin referans noktasının akla, tasavvufun da nakle dayandığını hatırlatarak en temelde tasavvuf ve felsefenin birbirinden ayrılan yönüne işaret etmektedir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde en çok durduğu husus, insanın tekâmülü için çıkacağı manevî yolculuğunda mutlaka bir mürşid-i kâmilin rehberlik etmesi gerektiğidir.

O, maneviyat sahasında tek başına yol alınamayacağını her fırsatta dile getirmektedir. Nitekim çıkılacak bu yolculukta hedefe daha rahat ve kısa sürede ulaşmak, bir mürşidin nezaretinde mümkündür. Daha önce bu yoldan geçen, bu yolun engellerini ve tuzaklarını bilen bir mürşid-i kâmil, müridine yol göstererek onun yanlış mecralara gitmesinin önüne geçer ve salimen hedefe ulaşmasını sağlar.

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre sâlik, tarîkata yeni girmiş, benliği henüz zail olmamış derviş demektir. Sâlik mübtedidir, yani acemidir. Tâhirü'l-Mevlevî sâlikin bir müddet hevâ ve hevesine terk edilmesi gerektiğini savunmaktadır. O, birdenbire konulacak yasağın sâlikin nefsinin hırsını artıracığını düşünmektedir. Sâlik zaman içerisinde o hevâ ve heveslerin münasebetsiz olduğunu anlayacak ve onlardan bıkip vazgeçecektir.

Netice itibariyle bir Mesnevîhan ve Mevlevî Dedesi olarak Mevlevî kültürü içerisinde mühim bir yere sahip olan Tâhirü'l-Mevlevî, yayımladığı tasavvufî içerikli makaleleriyle, telif ve tercüme eserleriyle özellikle de *Mesnevî Şerhi* ile tasavvuf tarihinin Cumhuriyet dönemindeki mümtaz şahsiyetleri arasında yerini almıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışını ortaya koyan bu çalışmamızda, Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvufî kavramlara yüklediği manalardan hareketle kendisinin tasavvuf geleneğine bağlı kaldığını ve bu zengin mirası gelecek nesillere aktarmada başarılı olduğunu ifade edebiliriz. Tâhirü'l-Mevlevî'nin eskinin özellikle de tasavvufun toptan reddedildiği bir dönemde yaşamış olmasına rağmen, geleneği devam ettirme çabası onu önemli kılan hususlardan biridir. 1923-1925 yılları arasında yerine getirdiği *Mesnevî* takrirlerine, Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllar içerisinde bir süre ara vermek zorunda kalsa da 1948 itibariyle “*Mesnevî Dersleri*” adı altında Süleymaniye ve Laleli Camii'nde tekrar tasavvufî içerikli vaaz ve sohbetlere başlamış; ömrünün sonlarına kadar bu hizmetini devam ettirmiştir. Tekke ve tarikatların yasaklandığı, tasavvufun adının bile anılmasından çekinildiği bir dönemin ardından Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf konularına değinerek halkın bilinçlenmesini sağlaması onu ayrıca değerli kılmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserlerinde özellikle de *Mesnevî Şerhi*'nde tasavvufî düşüncenin birçok meselesine temas ettiği ve tasavvuf kavramlarına dair izahatta bulunduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aba, Veli. “Tıbb-ı Nebevî Bağlamında İlâhî Şifânın Kaynağı ve Değeri Üzerine Teolojik Değerlendirmeler”. *Akademik Siyer Dergisi*. 1 (2020): 112-139.
- Abdurrahmân Câmî. *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*. Tahran: y.y., 1370.
- Abdülbâkî, M. Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm bi-hâşiyeti'l-mushafi's-şerîf*. Kahire: Dâru'l-hadîs, ts.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ*. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1985.
- Afîfî, Ebu'l-Alâ. *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Afîfî, Ebu'l-Alâ. *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*. Trc. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Ahmed er-Rufâî. *el-Burhânü'l-Müeyyed Tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Tersane-i Âmire, 1303.
- Ahmed Remzi el-Mevlevî. *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ*. İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1336.
- Akot, Bülent. *Kavram Atlası Tasavvuf I*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Ali Fuad. “Mesleğimiz”. *Cerîde-i Sûfiyye*. 06 Mart 1325.
- Aliyyü'l-Kârî, Nureddîn Ali b. Muhammed. *el-Esrâru'l-Merfûa fî Ahbâri'l-Mevzûa*. Thk. Zağlûl. Beyrut: y.y., 1985.
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî. *Minhâcü'l-Fukarâ*. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Armutçuoğlu, İlhan. *Kasîde-i Bürde Manzum Tercüme*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2018.
- Arpa, Recep. “Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'nden Bir Numûne”. *Usul İslam Araştırmaları*. Haziran 2014.
- Arpaguş, Safî. “Avni Konuk ve Mesnevî-i Şerif Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi”. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*. 45 (Eylül 2013): 31-50.
- Âsım Efendi. *Kâmus Tercümesi*. İstanbul: y.y., 1852.
- Aşkar, Mustafa. “Molla Fenari'nin (ö. 834/1431) ‘Şerhu Dîbaceti'l-Mesnevî’ Adlı Risâlesi ve Tahlili”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/14 (2005): 83-102.
- Aşkar, Mustafa. *Niyazî-i Mısırî -Hayatı, Eserleri, Görüşleri-*. 2. Bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Aşkar, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.

- Atalay, Mehmet. “Tâhirü’l-Mevlevî ve Şiiri”. *Doğu Araştırmaları*. 1 (2008): 75-88.
- Atalay, Mehmet. *Tâhirü’l-Mevlevî’nin Farsça Divançesi ve Tercümesi*. İstanbul: Çantay Kitap Kirtasiye, 2007.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2005.
- Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Aycan, İrfan. “Ahmed b. Zeynî Dahlân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 416-417. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ayçiçeği, Bünyamin. “İbn-i Kemâl’in Yavuz Mersiyesi ve Tahir Olgun’un Şerhi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1/40 (2019): 417-450. <https://doi.org/10.24058/tki.2020.410>.
- Ayda, Reşid Mazhar. “Mesnevî’yi Dinlerken”. *İslâm Yolu*. 11 Kasım 1948.
- Aynî, Mehmet Ali - Kam, Ferit. *İbn Arabî’de Varlık Düşüncesi / Vahdet-i Vücut ve Panteizm / İbn Arabî’yi Niçin Severim*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Aytan, Sâdi. *Tâhirü’l-Mevlevî, Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017.
- Aytekin, Ülker. *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*. Konya: Umde Yayınları, ts.
- Ayten, Ali - Düzgüner, Sevede. *Tasavvuf Psikolojisine Giriş: Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak*. İstanbul: Sufi Kitap, 2017.
- Babacan, Hasan. “Mehmet Âkîf’in Almanya Seyahati”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 5/11 (2018): 175-181. <https://doi.org/0.17822/omad.2018.91>.
- Baran, Yılmaz. *Tâhirü’l-Mevlevî’nin Tadrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm’ı*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Bardakçı, Mehmet Necmeddin. *İslam Tasavvuf Düşüncesinin Teşekkülü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020.
- Berk, Süleyman. *Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu’nun Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2006.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şu ‘abü’l-îmân*. Nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. I-IX Cilt. Beyrut: y.y., 1990.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *el-Esmâ ve’s-sıfât*. Thk. Ebû Abdurrahman Fuâd b. Serrâc. Kahire: el-Mektebetü’t-tevfikiyye, t.y.
- Biltekin, Halit. “Şeyhî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 80-82. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Biner, Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihine Dâir Hulâsalar*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

- Birişik, Abdulhamit. “Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî’nin Mevâhib-i Aliyye’si”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 2004.
- Birinci, Ali. “Alaybeyizâde Naci Efendi”. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları* 5/10 (2013): 9-22.
- Bolat, Burcu - Ekici, Basir. “Tahirü’l-Mevlevî’nin İstanbul’un Eski Âdetlerinden İsimli Eseri Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2015): 266-292.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Bulğen, Mehmet - Taşpınar, İsmail, ed. *Tarihten Günümüze Tartışmalı İnanç Meseleleri II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Mesnevî Şerhi (Rûhu’l-Mesnevî)*. 5. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu’l-Beyân -Kur’an Meâli ve Tefsiri-*. 23 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Can, Uğur. *Tâhirü’l-Mevlevî Tercüme-i Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- Cebecioğlu, Ethem. *İmâm-ı Rabbânî ve Tesirleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1999.
- Cebecioğlu, Ethem. “Prof. Nicholson’ın Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (1987): 386-406.
- Cebecioğlu, Ethem. “Psiko-Tarih Açısından Farklı Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ’nın Anlaşılmasındaki Rolü -Metodolojik Bir Yaklaşım-”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. 14 (2005): 29-54.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Çelebi, Celaleddin. “Abdülhalim Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 212. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Celâleddîn-i Rûmî, Mevlânâ. *Mesnevî Tam metin*. Trc. Adnan Karaismailoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh*. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1984.
- Ceyhan, Abdullah. *Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşad Mecmuaları Fihristi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

- Ceyhan, Semih. *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Ceyhan, Semih. “Tâhirü’l-Mevlevî’nin Mahfil Dergisindeki Hâtırâtı Işığında Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es’ad Dede”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 2010.
- Ceylan, Ömür. *Böyle Buyurdu Sûfî*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Cilî, Abdülkerîm - Tolun, Abdülaziz Mecdi. *el-İnsân-ı Kâmil*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *et-Ta’rifât*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1405.
- Çağrı, Mustafa. “Kanaat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çakan, İsmail Lütfi. “Babanzâde Ahmed Naim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Çakar, Esra. “Tâhirü’l-Mevlevî’nin İlk Metin Şerhi Denemesi: ‘Şeyh Sa’dî’nin Bir Sergüzeştî’”. *Doğu Araştırmaları*. 10 (2012): 47-74.
- Çakmaktaş, Büşra. *Sarı Abdullah Efendi’nin Hayat, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Çanaklı, Levent Ali. “Bir Sufinin Romanı: Tahirü’l-Mevlevî ve Teşebbüs-i Şahsi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/69 (Mart 2020): 61-76. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3940>.
- Çantay, Hasan Basri. *Akifnâme*. İstanbul: Erguvan Yayınları, 2008.
- Çatak, Adem. *Mağribli Sûfî Abdurrahman B. Yusuf El-Licâî*. İstanbul: Kalem Yayınları, 2015.
- Çatak, Adem. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve Hadisten Referansları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Çatak, Adem. *Şihâbeddin Sühreverdi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Çelik, İsa. *Âbidin Paşa’nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri*. İstanbul: Vefa Yayınları, 2007.
- Çelik, İsa. *Tasavvufî Düşüncede İnsân-ı Kâmil*. İstanbul: Kaknüs, 2010.
- Dâye, Necmüddin. *Mirsâdu’l-İbâd*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Demirci, Mehmet. “Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri Hakkında Birkaç Not”. *İkinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2010.

- Demirdaş, Öncel. *Kösec Ahmed Trabzonî Hayatı, Eserleri, ve Tasavvufî Görüşleri*. Ankara: İlâhiyât, 2017.
- Demirdaş, Öncel. “Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevî Eğitimdeki Rolü”. *EKEV Akademi Dergisi*. 53 (2012): 131-142.
- Derin, Süleyman. *İmâm-ı Rabbânî’nin İzinde Mânevî Yolculuk*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 15. Bs. Ankara: Aydın Kitabevi, 1998.
- Deylemî. *el-Firdevs bi-Me’sûri’l-Hitâb*. Beyrut: y.y., 1986.
- Dikici, Ali. “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Bağlamında Türkçe Ezan Denemesi ve Buna Gösterilen Tepkiler”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 10 (2006): 77-104.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. “Aranan: Erkeklerin namazda başlarını örtmeleri gerekir mi?” 20 Ekim 2021. <https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/165/erkeklerin-namazda-baslarini-ortmeleri-gerekir-mi-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn5PJ8DgFEAoa2xtNuyterRk%3d>.
- Doğan, Mehmet Can. “‘Yücel’ Dergisinin Fikrî ve Edebî Tahlili”. *Gazi Türkiyat Dergisi*. 3 (Güz 2008): 97-114.
- Dündar, Tahir. *Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Efe, Adem. “Sebilürreşâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 251-253. İstanbul: TDV Yayınları, 2021.
- Eflâkî, Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri*. Trc. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011.
- Eraslan, Cezmi. *Objektiften Yansıyanlarla Sultan II. Abdülhamit Döneminde Eğitim*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2017.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Erdem, Hüsamettin. *Bir Tanrı-Âlem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Musikisi Antolojisi*. 2 Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943.
- Erkaya, Mahmud Esad. *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Ertuğrul, İsmail Fenni. *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *İnsan-ı Kâmil*. İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.
- Eşref Edib. *Mehmed Âkif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Ed. Fahrettin Gün. İstanbul: Beyân Yayınları, 2010.
- Eşrefoğlu Rûmî. *Müzekki'n-Nüfus*. Trc. Abdullah Uçman. İstanbul: İnsan Yayınları. Erişim: 07 Aralık 2019.
- Eyyûb-ı Rüşdî. "Tâhir'ül-Mevlevî'nin İrtihâline Târih". *İslâmın Nûru*. Temmuz 1952. [Http://katalog.idp.org.tr/sayilar/2076/2-cilt-15-sayi](http://katalog.idp.org.tr/sayilar/2076/2-cilt-15-sayi).
- Ferâhidî, H. *Kitâbu'l-Ayn*. Beyrut: Dâru'l-İhyâ et-Turâs el-Arabî, 2005.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Nşr. Muhammed Naîm el-Araksûsî. Beyrut: y.y., 1991.
- Frager, Robert. *Heart, self and soul: The sûfî psychology of growth, blance and harmony*. Wheatson: Theosopical Publishing House, 1999.
- Fraser, James. *The History of Nadir Shah*. London, 1742.
- Fuâdî, Ömer. *Muslihu'n-Nefs -Nefs ve Özellikleri-*. Ed. Ahmet Cahid Haksever. İstanbul: Hoşgörü Yayınları, 2015.
- Fuzûlî. *Leylâ ve Mecnûn*. Ed. Muhammed Nur Doğan. İstanbul: Çantay Kitabevi, 1996.
- Gazâlî, Muhammed. *Meâricü'l-Kuds -Hakikat Bilgisine Yükseliş*. Trc. Serkan Özburun. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-. *İhyâü Ulûmi'd-dîn*. 10 Cilt. Cidde/Mekke: Dâru'l-minhâc, 1432.
- Göktaş, Vahid. *Hicrî IV. Asır Buhârâ'da Tasavvuf: Kelâbâzî Örneği*. İstanbul: Meydan Yayıncılık, 2008.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2018.
- Gökbulut, Süleyman. "Modern Bir Molla Kâsım Örneği: Muhammed Şahin'in Mesnevi'nin Tenkidi Adlı Eseri". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 35 (2015): 145-167.
- Gül, Halim. *Mesnevi'de Tasavvufî Tefsir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Güleç, İsmail. "Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir katkı". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/6 (2009): 214-230.
- Güleç, İsmail. "Muslihuddin Mustafa Sürûrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 170-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Günay, Alaaddin. "Kuşadalı Ahmed Efendi'nin Hayatı ve Eserleri". *Universal Journal of Theology* 2/4 (2017): 289-301.

- Kut, Günay. “Âşık Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 549-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Günaydın, Yusuf Turan. “Sırât-ı Müstakim ve Sebîlü’r-reşâd’da Mehmed Âkîf’in Rolü ve İzleri”. *Hece*. 2008.
- Gündoğdu, Cengiz. “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin Türkçe’ye Şerh Geleneği ve Halvetî Şeyhi Abdülmecid-i Sivâsî’nin Mesnevî Üzerine Çalışmaları”. *EKEV Akademi Dergisi* 9/25 (2005): 103-122.
- Güngör, Zülfikar. “Beyânü’l-Hak’dan: Mevlâna Hüseyin Vâiz ve Tefsir-i Hüseyinî”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002): 333-368.
- Güngör, Zülfikar. “Bir Edebî Tür Olarak Hilyeler”. *Bir Kutlu Doğum Şaheseri: Mevlid ve Süleyman Çelebi*. Ed. Bilal Kemikli - Osman Çetin. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Güngör, Zülfikar. Tâhirü’l-Mevlevî’nin Hallâc-ı Mansûr’a Dair Risâlesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999): 581-597
- Güngör, Zülfikar. Tâhirü’l-Mevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Özdemir, H. Ahmet. “Tâhirü’l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülâgû Mezâlîmi Adlı Eseri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/11 (Haziran 2005): 135-169.
- Haksever, Ahmet Cahid. 15. Yüzyıl Bir Türk Sufisi: Yakub-ı Çerhî. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Haksever, Ahmet Cahid. Ahmet Remzi Akyürek Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Haksever, Ahmet Cahid. Günümüz Tasavvuf Meseleleri. İstanbul: KDY Akademi, 2021.
- Haksever, Ahmet Cahid. Tasavvufta Dair Güncel Meseleler. Ankara: Kalem Derneği, 2015.
- Haksever, Ahmet Cahid. Tasavvufu Anlama Kılavuzu. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî. Menâzilü’s-Sâirîn. Trc. Abdurrezzak Tek. Bursa: Emin Yayınları, 2008.
- Heysemî, Nûreddin. Buğyetü’r-râ’id fî tahkîki Mecma’i’z-zevâ’id. Thk. Abdullah Muhammed Dervîş. I-X Cilt. Beyrut: y.y., 1994.
- Hücvîrî, Ebû’l-Hasen Ali b. Osman. Keşfü’l-Mahcûb. Kahire: y.y., 2007.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. Hilyetü’l-Evliyâ. Kahire: Matbaatü’s-Saade, 1974.
- İsfahânî, Râgıb el-. Müfredâtü Elfâzı’l-Kur’ân. Thk. Safvan Adnan Davudi. Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 2002.

- Izutsu, Toshihiko. “İslam’da Metafizik Düşüncenin Temel Yapısı”, *Yaratma ve Şeylerin Zamansız Nizamı İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler*. Trc. Ramazan Ertürk. İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- İbn Ebû Şeybe. *el-Muşannef*. Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ensârî. *Lisânu’l-Arab*. Beyrut: Daru Sadır, 1990.
- İbnü’l-Arabî. *el-Fütûhât-ı Mekkiyye*. Thk. Osman İsmail Yahyâ. Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye, ts.
- İbnü’l-Arabî, Muhyiddin. *Ahadiyyet Risâlesi ve Fütûhât-ı Mekkiyye’den Seçilmiş Tasavvufa Dair Bölümler*. Trc. Mahmut Saadettin Bilginer. İstanbul: Senâ Matbaası, 1983.
- İbnü’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec. *Nüzhetu’l-a’yyüni’n-nevâzir fî ilmi’l-vücûh ve’n-nezâir*. Thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râzi. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1987.
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. “Aranan: Cerîde-i Sûfiyye”. 19 Haziran 2021. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>.
- İmam Gazzâlî. *Kimyâ-yı Sa’âdet*. Trc. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1979.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Hattatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- İpek, Abdülmuttalip. “Nedim’in ‘Köşk Kasidesi’ne Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın Nazirelerinin Tâhirü’l-Mevlevî Tarafından Şerhi”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 56 (2016): 981-1030. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1561>.
- İpşirli, Mehmet. “Ahîzâde Hüseyin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 548-549. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İskenderî, İbn Atâullah. *Zikir Kurtuluşun Anahtarı Ruhların Kandili*. Trc. Mehmet Akıncı. İstanbul: Nefes Yayınları, 2015.
- İz, Mahir. *Yılların İzi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.
- Jaschke, Gotthard. *Yeni Türkiye’de İslamcılık*. Trc. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.
- Kahraman, Alim. “Mahfil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 333-334. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kahraman, Alim. “Tâhirülmevlevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 407-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kam, Ferit. *Vahdet-i Vücud*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Kara, Mustafa. “Cerîde-i Sûfiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 410. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- Kara, Mustafa. *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. 5. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. 11. Bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Karahî, Muhammed Tâhir. *Kafkasya Mücahidi Şeyh Şamil'in Gazavatı*. Trc. Ensar Köse. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2016.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 16-18. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kartal, Abdullah. "Sekk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 334-335. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kaska, Çetin. "Hümâm-ı Tebrîzî, Divânı ve Memduhları". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019): 43-62.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. Trc. Ekrem Demirli. 4. Bs. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Kâşânî, Abdürrezzâk el-. *İstılâhâtü's-sûfiyye*. Nşr. Muhammed Kemâl İbrâhim Câfer. Kahire: y.y., 1981.
- Kaya, Bayram Ali. *Tekke Kapısı Yenikapı Mevlevîhânesi'nin İnsanları*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Kaya, Bayram Ali - Küçük, Sezai, ed. *Defter-i Dervîşân II Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*. 1. Baskı. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Kayıklık, Hasan. *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Keklik, Nihat. *Muhyiddin İbni Arabî*. İstanbul: Sufi Kitap, 2000.
- Kelâbâzî, Ebî Bekr Muhammed b. İshâk. *Bahru'l-fevâid el-meşhûr bi-maâni'l-ahbâr*. Thk. Muhammed Hasan İsmail Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Kelâbâzî, Ebî Bekr Muhammed b. İshâk. *et-Ta'arrûf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. Thk. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Karpat, Kemal H.. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Karpat, Kemal H.. *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*. Trc. Ş. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2008.
- Karpat, Kemal H.. *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*. Trc. Ceren Elitez. 6. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Kemikli, Bilal. "Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevihanlık Geleneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007): 1-20.
- Rifâî, Kenan. *Şerhli Mesnevî-i Şerif*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2012.

- Keskin, Neslihan Koç. “Tâhirü’l-Mevlevî’nin Hilye’sine Göre Mevlânâ”. *Erdem Dergisi*. 50 (2008): 197-221.
- Kılıç, Atabey. “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”. Sempozyum program adı: Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu, İstanbul, Nisan 2007.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Mevlânâ Üzerine Konuşmalar*. İstanbul: Sufi Kitap, 2014.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’de Varlık ve Mertebeleri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Kister, Meir Jacob. “et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. Trc. Ali Aksu. 4 (2000): 215-230.
- Kişmî, Muhammed Haşim. *Berakât (İmâm-ı Rabbânî ve Yolundakiler*. Trc. Fâruk Meyân. 5. Bs. İstanbul: Berakât Yayınevi, 1980.
- Kolektif. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Ed. Zafer Erginli. İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.
- Kolektif. *Tasavvuf El Kitabı*. Ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker, 2012.
- Konevî, Sadreddin. *Füsûsu’l-Hikem’in Sırları*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Konevî, Sadreddin. *Miftâhu cem’i’l-gayb*. İstanbul. Ayasofya, 1930: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Konuk, Ahmed Avni. *Füsûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1989.
- Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerif Şerhi*. 13 Cilt. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*. Thk. Enes Muhammed Adnân eş-Şarkâvî. Lübnan/Beyrut: Dâru’l-minhâc, 2017.
- Kut (Alpay), Günay. “Gazâlî’nin Mekke’den İstanbul’a Yolladığı Mektup ve Ona Yazılan Cevaplar”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 21-22/1973-1974 (1974): 223-252.
- Kuzâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selame. *Müsnedü’ş-Şihâb*. İstanbul. 94: III. Ahmed Kütüphanesi.
- Küçük, Cevdet. “İstiklâl Mahkemeleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 350-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Küçük, Sezai. *Mevlânâ ile Bir Ömür Şefik Can ile Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik Üzerine*. 4. Baskı. İstanbul: Sufi Kitap, 2019.
- Derman, M. Uğur. “Mahmud Celâleddin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 359. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Mehmed Tâhir. *Dest-âvîz-i Fârisî-hânân*. İstanbul: Cihan Matbaası, 1324.

- Mehmed Tâhir. *Divânçe-i Tâhir*. İstanbul: Asır Matbaası, 1903.
- Mehmet Ziyâ. *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapı Mevlevîhânesi*. İstanbul: y.y., 1329.
- Mehmed Tahir el-Mevlevi Olgun. *Divan-ı Tahir el-Mevlevi*. İstanbul, 1302. NEKTY09387.
- “Mesnevî Dersleri”. *İslâm Yolu*. 16 Haziran 1949.
- Mevlâna. *Mesnevî*. Trc. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- Mevlânâ. *Mesnevî*. Trc. Tâhirü'l-Mevlevî - Recep Kibar - Abdulkadir Sarıkamış. 6 Cilt. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2018.
- Mevlânâ Molla Câmi. *Mir'âtü'l-Akâid (İnançlar Aynası)*. Ed. Abdullah Işıklar. Trc. Tâhirü'l-Mevlevî. İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Matbaası, 1964.
- Molla Câmi. *Vücûd ve Vahdet-i Vücûda Dâir Şerh-i Rubâiyyât*. Ed. Abdulrahman Acer. Trc. Tâhirü'l-Mevlevî. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Şahin, Muhammed. *Mesnevi'nin Tenkidî*. İstanbul: Güven Basımevi, 1946.
- Şahin, Muhammed. *Mesnevi'nin Tenkidini Beğenmeyene Cevap*. İstanbul: Güven Basımevi, 1947.
- Muhâsibî, Ebî Abdillâh el-Hâris b. Esed el-. *er-Ri'âye li-hukûkillâh*. Thk. Abdülhalim Mahmud. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2017.
- Musa Balcı. “Attâr ve Pendnâme'si Üzerine”. *Akademik-Us* 2/1 (2018): 33-63.
- Mustafa Duruöz. “Üstadın Ufûliyle Hüzünlü, Gönülden Bir Kekeleme”. *İslâm Yolu*. 14 Eylül 1951.
- Müzahir Kılıç. “Tâhirü'l-Mevlevî'nin ‘Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişîni Şeyh Celâleddin Efendi Merhum’ Adlı Eseri”. *Doğu Araştırmaları*. 10 (2012): 75-106.
- Namlı, Ali. *İsmail Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Nebhânî, Yusuf en-. *el-Fethu'l-kebîr*. t.y.
- Nesefî, Azizüddin. *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsân-ı Kâmil*. Trc. Mehmet Kanar. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- İpek, Nimet. *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Kudemâ-yı Mevleviyye Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkler, Türkiye ve İslâm*. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Olgun, Tâhir. “Ahlâk Güzelliği 2”. *İslâm Yolu*. 09 Aralık 1948.
- Olgun, Tâhir. “Ahlâk Güzelliği 3”. *İslâm Yolu*. 16 Aralık 1948.

- Olgun, Tâhir. “Ahlâk Güzelliği ‘Takvâ Nedir?’” *İslâm Yolu*. 02 Aralık 1948.
- Olgun, Tâhir. “Bir Cevap”. *İslâm Yolu*. 22 Aralık 1949.
- Olgun, Tâhir. “Edep Yahu! Mevlânâ’yı Zındıklıkla İtham Edene Bir Cevap”. *İslâm Yolu*. 26 Ocak 1950.
- Olgun, Tâhir. “Eski Terbiyemizin İki Temeli”. *İslâm Yolu*. 10 Kasım 1949.
- Olgun, Tâhir. “Fazla ve Eksik Tartanlar”. *İslâm Yolu*. Şubat 1949.
- Olgun, Tâhir. *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi*. Giresun: Yeşil Giresun Matbaası, 1949.
- Olgun, Tâhir. “Hazreti Mevlânâ’ya İftira Hakkında”. *İslâm Yolu*. Ocak 1949.
- Olgun, Tâhir. “İhtilâsın Sebebi ve Men’i Çaresi”. *İslâm Yolu*. 12 Mayıs 1949.
- Olgun, Tâhir. *Mesnevî’nin Yeni Mu’tarızına İkinci Cevap*. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1947.
- Olgun, Tâhir. “Mevlânâ Câmi’nin Mir’âtü’l-Akâid Tercemesi”. *İslâm Yolu*. 26 Mayıs 1949.
- Olgun, Tâhir. “Mir’âtü’l-Akâid Tercemesi”. *İslâm Yolu*. 15 Eylül 1949.
- Olgun, Tâhir. “Münacat”. *İslâm Yolu*. 11 Kasım 1948.
- Olgun, Tâhir. *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*. Ed. Cemâl Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Olgun, Tâhir. “Siyeri Peygamberî”. *İslâm Yolu*. Subat 1949.
- Olgun, Tâhir. *Türk Edebiyatı Tarihi Muhtırası*. Ed. Mehmet Korkut Çeçen. Ankara: Grafiker, 2015.
- Olgun, Tâhir. “Urefâya Göre Dünya”. *İslâm Yolu*. 31 Mart 1949.
- Olgun, Tâhir. “Vatanda Gariplik”. *İslâm Yolu*. 17 Kasım 1949.
- Olgun, Tâhir. “Yüz Güzelliği Değil Öz Güzelliği”. *İslâm Yolu*. 16 Haziran 1949.
- Olgun, Tâhir. *Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra*. İstanbul: İttifak Matbaası, 1931.
- Olgun, Tâhir. *Âşık Çelebi Tezkiresi ve Şâir Zâtî*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 150: 1a-18b. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Olgun, Tâhir. *Bâkî’ye Dâir*. İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1938.
- Olgun, Tâhir. *Divan Edebiyatı ve İstılahları*. İstanbul: İslam Yolu Mecmuası, 1950.
- Olgun, Tâhir. *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*. Haz.: Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Olgun, Tâhir. *Edebiyat Lügati*. İstanbul: Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, 1936.
- Olgun, Tâhir. *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler*. 1950. 4112: İstanbul Ragıp Paşa Kütüphanesi.

- Olgun, Tâhir. *Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tâbirler*. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 111: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Olgun, Tâhir. *Fuzûliye Dâir*. İstanbul: Selâmet Basımevi, 1936.
- Olgun, Tâhir. *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri*. İstanbul: Tecelli Matbaası, 1946.
- Olgun, Tâhir. *Şair Nev'î ve Sûriye Kasidesi*. İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1937.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şâir Ali İffet*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 145: 1a-36a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şâir Anıtları*. İstanbul. Ali Emiri Koleksiyonu, 1398: 2b-29b. İstanbul Millet Kütüphanesi.
- Osmanlıca Mahalli Gazeteler. "Tarih Çevir". Erişim 29. 04. 2020. <https://www.osmanlicagazeteler.org/TarihCevir.php>
- Öktay, Nesrin. *Muhammed Esad Dede ve Mesnevî Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Özcan, Nuri. "Mehmed Celâleddin Dede". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 446-447. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özdemir, H. Ahmet. *Şâmil'in Kâtibi M. Tâhir el-Karahânî'nin Kaleminden İmam Şâmil'in Hâtıratı*. İstanbul: Eşik, 2014.
- Özel, Ahmet Murat. *İbn Atâullah el-İskenderî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Öztürk, Şeyda. "Şem'î". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 503-504. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öztürk, Şeyda. *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Öztürk, Zehra. "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2007.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1983.
- Pekuz, Yasin. *Hızır Agazâde Sa'îd Bey Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Pişkin, İsmail. *Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*. Mezuniyet Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir er-. *Muhtârü's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995.
- Risâlemiz Muharrirlerinden Tâhirü'l-Mevlevî Bey'in Nazm ve Eşkâl-i Nazmı (Tanıtım Yazısı)*. Cemâleddin Server Revnakoglu, 193: Süleymaniye Kütüphanesi.

- Sahîh Ahmed Dede. *Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye -Mevlevîlerin Tarihi-*. Haz.: Cem Zorlu. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*. Ed. Paşa Yavuzarslan. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Sarıçoban, Gülay. “Çığır Dergisi ve Hıfzı Oğuz Bekata Üzerine”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 11/21 (2014): 183-196.
- Savçın, Samahat. *Eski Maarifimizle Gençler Arasındaki Uçurum*. Cemâleddin Server Revnakoğlu, 193/77: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. *Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü*. Trc. Hakkı Uygur. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Seçkinoğlu, Süheyl. *Efendimiz'den Duâlar -Rahmet Peygamberi'nin Dilinden Duâlar-*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Serin, Muhittin. “Suud Yavsi Ebüssuudoğlu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 579-580. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Serrâc, Ebû Nasr es-. *el-Lüma'*. Thk. Abdülhalîm Mahmûd. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Hadîs, 1960.
- Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-i Tirmizî. *Maârif*. Trc. Abdülbâki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2017.
- Seyyid Muhammed Râsim Efendi. *Tasavvuf Sözlüğü*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- “Sırât-ı Müstakîm-Sebîlürreşâd”. *Sırât-ı Müstakîm*. Rebiülevvel 1330.
- Soysaldı, Mehmet. “Kalbin Manevî Hastalıklarından Yalan ve Korunma Yolları”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/15 (2005): 89-105.
- Suâd el-Hakîm. *el-Mu'cemu's-Sûfî: el-Hikme fî Hudûdi'l-Kelime*. Beyrut: Dâru Nedre, 1981.
- Sultânü'l-Ulema Bahâeddin Veled. *Maârif*. Trc. Şadi Aydın - Elvir Musiç. İstanbul: Rûmî Yayınları, 2018.
- Suyûtî, Celâleddîn. *el-Câmi'us-Sağîr min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*. 4. Baskı., 2 Cilt. Kahire: y.y., 1373.
- Sühreverdi, Şihâbeddîn Ebî Hafs Ömer es-. *'Avârifü'l-ma'ârif*. Nşr. Mahmûd eş-Şerîf Abdülhalîm Mahmûd. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1971.
- Şefik Can ile Mülakat. “Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîlik”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 6/14 (Haziran 2005).
- Şems-i Tebrizî. *Makâlât*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2021.
- Şentürk, Atillâ. *Tahir'ül Mevlevî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.
- Şimşek, Selami. *Mehmed Âkîf ve Tasavvuf*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2019.

- Şimşek, Selami. *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Ahmed Şiranî Efendi Hazretlerine". *Medrese İtikâdları Dergisi*. Recep 1331.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Asr-ı Saadet de Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 118: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat İstılahları*. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 111: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Emir Abdurrahman Han". *Sırât-ı Müstakîm*. Şevval 1329.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Es'ad Dede Efendi Hakkında". *Mahfil Dergisi*. Şaban 1342.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Es'ad Dede Efendi Hakkında". *Mahfil Dergisi*. Zilhicce 1342.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Es'ad Dede Efendi Hakkında". *Mahfil Dergisi*. aban 1343.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Es'ad Dede Efendi Merhum Hakkında". *Mahfil*. Ramazan 1343.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan". *Mahfil Dergisi*. evval 1341.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Es'ad Dede Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan". *Mahfil*. Rebiülevvel 1342.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektuplar*. Ed. Yusuf Öz Yakup Şafak. Konya: Tekin Kitabevi, 2007.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hallâc-ı Mansûr'a Dâir*. 1945. Ali Emiri Koleksiyonu, 1397: İstanbul Millet Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hind'in Moğol Hükümdarı ve Nâdir Şah*. Trabzon: İkbâl Matbaası, 1913.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Satışında Hile Yapan Bizden Değildir". *İslâm Yolu*. 30 Aralık 1948.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Sene-i Cedîde Târîhi". *Mahfil*. Muharrem 1343.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hazreti Peygamber ve Zamani*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339/1341.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Tevekkül ve Say". *Mahfil*. Rebiülevvel 1340.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Asi Abaza Hasan Paşa*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 149: 1a-28a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Bursalı Gazâlî ya da Deli Birâder*. Trc. Mehmet Akif Gözitok. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi*. İstanbul: Tevsi-i Tıbaat Matbaası, 1322.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi*. Ed. Tahir Galip Seratlı. Konya: Kardelen Yayınları, 2011.

- Tâhirü'l-Mevlevî. *Çilehâne Mektupları*. Ed. Cemal Kurnaz - Gülgün Erişen. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Dini Tarihi Edebi Makaleler "Hayatım"*. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 170: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Divân Edebiyatından Birkaç Parça ve İzâhı*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 92: 1a-165b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Divânçe-i Fârisi-i Tâhir*. İstanbul, 08 Mayıs 1946. Fethi Sezai Türkmen, 77: 1b-9a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Divânçe-i Fârisi-i Tâhir*. İstanbul. T.Y. 9387: 211a-218b. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 78: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (1)*. İstanbul, 1352. T.Y. 9387: 12a-201a. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Divân-ı Tâhirü'l-Mevlevî (2)*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 72: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebî Mektuplar*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 168: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügatı*. Ed. Kemâl Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Tarihimizde Araştırmalar*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 80: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve'l-Asâru'l-Muhammediyye Tercümesi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 117: 3a-90a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Farsça Divançe ve Tercümesi*. Ed. Yusuf Öz - Yakup Şafak. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2003.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Fatih Cami'nde Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 95: 1a-50a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Fecia-i İrtihali". *Beyânü'l-Hak*. 1910.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Garb Edebiyatına Dair Manzum Bir Muhtıra*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 140: 1-36. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hallâc-ı Mansûr'a Dair*. İstanbul, 1945. Ali Emiri Koleksiyonu, 1397: 1a-12a. İstanbul Millet Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hind Masalları*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1337.

- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hulefâ-yı Râşîdîn Devri: Hulâsa-i Vakâyii*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 115: 1a-32b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. Ed. Abdullah Işıklar. İstanbul: Abdullah Işıklar Kitabevi, 1971.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *İbn-i Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi*. 1943. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 88: 1a-22a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *İnsanlığın Büyük Önderi Resûlü A'zam Hz. Muhammed'in Hâl Tercümesi*. Ed. Abdullah Işıklar. İstanbul: Orhan Mete ve Ortağı Matbaası, 1964.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *İnsana Hayret Veren Büyüklükler*, haz. Yavuz Ertürk (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021).
- Tâhirü'l-Mevlevî. *İslam Ansiklopedisi İçin Yazdıklarım*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 169: 1a-127a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "İslâm Askerine İslam Tarihinden Bazı Bahisler". *Sebîlürreşâd*. ubat 1329.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *İslâm Askerine İslâm Tarihinden Bazı Vakalar*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 164: 1a-148a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *İslâm Tarihi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 113: 22a-81a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *İstanbul'un Eski Âdetlerinden*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 74: 1a-27a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Kavâ'id-i Edebiyye Dersleri*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 71: 1a-146a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Kitabet-i Resmiyye*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 176: 1a-21b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Kudret Denizinde Bir Su Kuşu Hallâc-ı Mansûr'a Dâir*. Ed. Mustafa Kirenci. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2018.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mantıkî ve Bir Hezeliyesi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 90: 1a-40a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Masal Masal İçinde Hint Masalları*. Haz. Tahir Hafızalioğlu. İstanbul: Kaknüs, 2007.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2012.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*. Haz. Sadık Albayrak. İstanbul: Nehir Yayınları, 1990.

- Tâhirü'l-Mevlevî. *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*. Haz. Atillâ Şentürk. İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mecmua-i Eş'âr*. İstanbul. T. 2931: 3a-16a. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Medâris-i İslâmiyye Talebesine: Tarih Hülasaları*. İstanbul: Matbaa-i Âmedî, 1331.
- Tâhirü'l-Mevlevî. “Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”. *Mahfil Dergisi*. Zilkâde 1341.
- Tâhirü'l-Mevlevî. “Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”. *Mahfil Dergisi*. 1342.
- Tâhirü'l-Mevlevî. “Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dair Hüseyin Vassâf Bey'e Mektuptan”. *Mahfil Dergisi*. Muharrem 1342.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Menâkıbu'l-Ârifîn'de Münderec Makâlât-ı Şems-i Tebrîzî'den On Fasılın Tercümesi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 60: 1a-36a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mesnevî Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2017.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mesnevî-i Şerif Takrirâtı*. 9057: Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mesnevî-i Şerif Takrirleri*. 9060: Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. “Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyinî”. *Beyânü'l-Hak*. 21 Ağustos 1327.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mevlevi Çilesi*. Haz. Cemal Kurnaz - Gülgün Yazıcı. İstanbul: Vefa Yayınları, 2008.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1315.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlana*. Haz. Mehmed Veysî Dörtbudak. Konya: Rûmî Yayınları, 2008.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Molla Câmi'nin Besmele Manzumesi ve Mir'atü'l-Akaid Tercümesi*. Haz. Mustafa Kirenci. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ Tercümesi*. İstanbul. Ali Emiri Koleksiyonu, 1320: 1a-35a. İstanbul Millet Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Müslümanın Takvimi Arabî Aylar ve Mübarek Zamanlar*. Trc. Tuba İşçimen. İstanbul: Sufi Kitap, 2021.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*. Haz. Abdullah Sert. 2 Cilt. İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*. Haz. Abdullah Sert. 2 Cilt. İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974.

- Tâhirü'l-Mevlevî. *Nedîm'in "Köşk Kasidesi" ve Nâmık Kemâl ile Ziyâ Paşa'nın Nazîresi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 91: 1a-57a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Nisabül Mevlevî Tercümesi*. Konya İl Halk Kütüphanesi, 42 Kon 5257: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*. Haz. Yakup Şafak - İbrahim Kunt. Konya: Tekin Kitabevi, 2005.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Nush-ı Münebbih (Gafletten Uyaran Öğüt)". *Beyânü'l-Hak*. 25 Nisan 1919.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Osmanlı Devleti'nde İdam Edilen İki Şeyhülislam*. İstanbul, 1950. Fethi Sezai Türkmen, 148: 1a-31a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Rihlet-i 'Aliyye". *Beyânü'l-Hak*. 1910.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Risâle-i Fütüvvetiyye Tercümesi*. İstanbul, 15 Ağustos 1946. Fethi Sezai Türkmen, 62: 2b-12b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Sabrî'nin Ebû Saîd Efendi Vâsfindaki Kasidesi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 87: 1b-22b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Sa'dî-i Şîrâzî'ye Dair*. İstanbul, 25 Eylül 1937. Fethi Sezai Türkmen, 147: 1a-62a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Sünbülzâde Vehbî'nin "Tannâne" Kasidesi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 93: 1a-72a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şâir Ali İffet*. İstanbul, ubat 1943. Tarih, 1246: 2a-35b. İstanbul Millet Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şâir Ali İffet Merhum Hakkında Hatıralar*. Haz. Mehmet Atalay. İstanbul: Çantay Kitap Kirtasiye, 2008.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şâir Anıtları*. Ed. Mehmet Atalay. İstanbul: Çantay Kitap Kirtasiye, 2008.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şeyh İsmail Ankaravî Nisâbü'l-Mevlevî Mevlevîlik Yolunun Esasları*. Haz. Bekir Şahin. İstanbul: Mihrabad, 2017.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti*. İstanbul: Asır Matbaası, 1327.
- Tâhirü'l-Mevlevî. "Şukûfe-i Bahâristân". *Beyânü'l-Hakk*. Receb 1328.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şukûfe-i Bahâristân (Baharistan Tomurcukları)*. Haz. Semâ Babuşcu. 2. Baskı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevî Çillesi Hâtırât ve Tahassüsâtını Hâvi Olarak Ahmed Remzi Dede'ye Mektuplar*. FB 410: Milli Kütüphane.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Tayyâre Kasidesi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 94: 1a-33a. Süleymaniye Kütüphanesi.

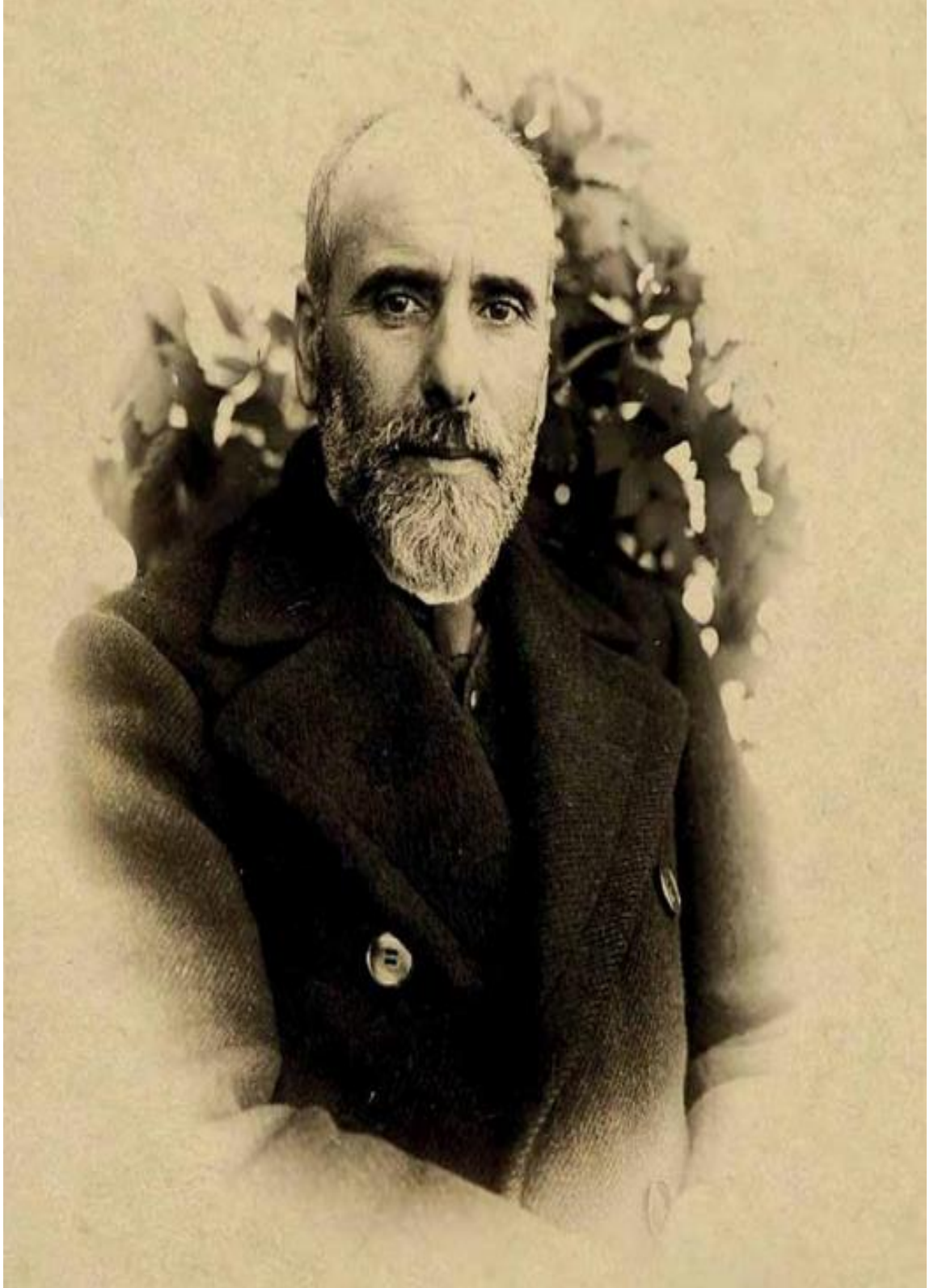
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*. Haz. Muhittin Turan. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Telfiku'l-ahbâr ve telkihu'l-âsâr*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 143-144: 1a-130a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Tercümeler*. İstanbul. Yazmalar Koleksiyonu, Y021: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Teşebbüs-i Şahsi*. Haz. Levent Ali Çanaklı - Sacit Ayhan. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Türk Edebiyatı Tarihçesi*. Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu, 157: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Veliyüddin Oğlu Ahmed Paşa Divân'ının Nesre Çevrilişi*. İstanbul. Fethi Sezai Türkmen, 85-86: 75+115+16. Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*. İstanbul: Matbaa-i Mekteb-i Sanâyi', 1326.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Yenikapı Mevlevîhânesi Postnişini Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm*. Ed. Sâfi Arpaş. 1. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Medrese*. Recep 1331.
- Tâhir'ül-Mevlevî Bey Merhumun Vefatına Düşülen Tarih*. Cemâleddin Server Revnakoğlu, 193/107: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tâhirü'l-Mevlevî, Eserler, Notlar, Vefatına Söylenen Şiirler, Kasideler*. Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi, 193: Süleymaniye Kütüphanesi.
- "Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II". t.y. Süleymaniye Kütüphanesi, Fethi Sezai Türkmen Koleksiyonu.
- Tâhirü'l-Mevlevî'ye Ait Vesikalar II*. Fethi Sezai Türkmen, 180/18: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Tan, M. Nedim. *İslam Düşünce Atlası*. Ed. İbrahim Halil Üçer. 3. Bs, 3 Cilt. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Tarhan, Nevzat. *Mesnevî Terapi*. 12. Bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Tarlan, Ali Nihad. *Mevlânâ*. İstanbul: Ketebe, 2020.
- Taşan, Cüneyt. Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne ve Tayyâre kasîdeleri" Adlı Eseri (İnceleme-Metin) (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018).
- Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvânı*. İstanbul: H Yayınları, 2020.

- TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “Aranan: Kibir”. 25 Temmuz 2021.
<https://sozluk.gov.tr/>.
- Tehânevî, Muhammed b. A’la b. Ali el-Farukî el Hanefî. *Keşşâfu Istilâhati’l-Fünûn*.
Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998.
- Tek, Abdürrezzak. *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. 2. Baskı. Bursa: Bursa
Akademi, 2017.
- Tenik, Ali - Göktaş, Vahid. *Allah’la Var Olmanın Yolu Zikir*. Ankara: İlâhiyât, 2014.
- Tirmizî, Hakîm. *Allah’a Yakınlığın Dereceleri -Nefsin Kötü Arzularını Nasıl Terk
Ederiz?-. Trc. Mehmet Zahit Tiryaki. İstanbul: Hayy Kitap, 2013.*
- Topbaş, Osman Nûri. *Altın Silsile*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2012.
- Topbaş, Osman Nûri. *Îmândan İhsâna Tasavvuf*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.
- Topbaş, Osman Nûri. *Mesnevî Deryasından Âb-ı Hayat Katreleri*. İstanbul: Erkam
Yayınları, 2005.
- Tosun, Necdet. *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*. İstanbul: İnsan
Yayınları, 2015.
- Tosun, Necdet. *Zikir ve Tefekkür*. İstanbul: Hâcegân Yayınları, 2013.
- Tümer, Günay - Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1993.
- Türer, Osman. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2011.
- Uçman, Abdullah. “Mekteb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 1-2.
Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm ve Musiki*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Uludağ, Süleyman. “Ricâlü’l-Gayb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 81-
83. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Uludağ, Süleyman. “Takvâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 484-486.
İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvufun Dili*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “Velî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 25-28.
İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ulunay, Refi Cevad. *Tâhir’ül-Mevlevî*. Cemâleddin Server Revnakoğlu, 193/81:
Süleymaniye Kütüphanesi.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Abdülbâki Ârif Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm
Ansiklopedisi*. 1: 195-198. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

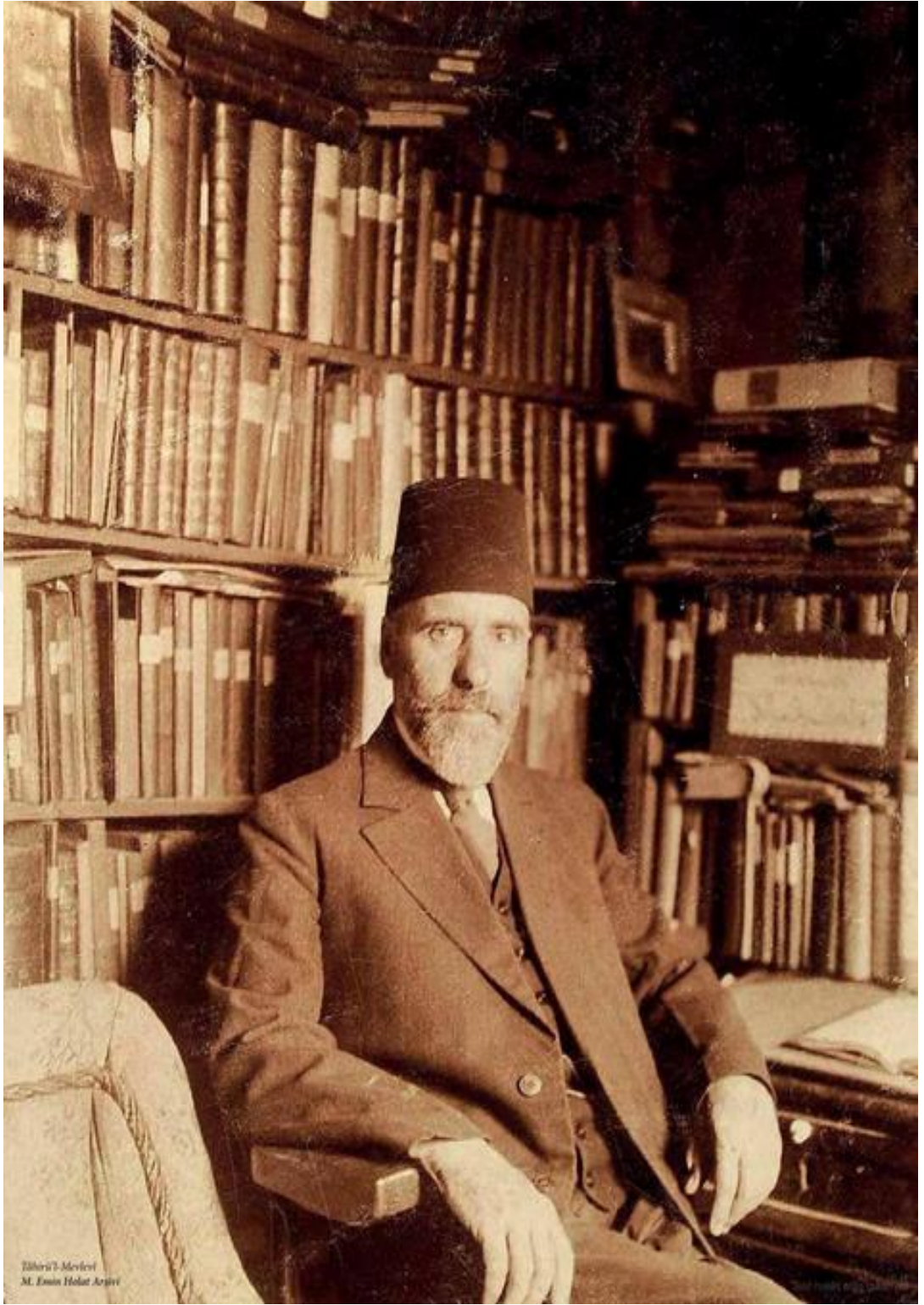
- Ülgen, Hasan Bedrettin. *Bugünkü Edebiyat ve Gramerimiz Tahir Olgun ile Bir Konuşma*. Cemâleddin Server Revnakoğlu, 193: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Üsküdârî, Hayrullah Tâceddîn. *Tâhir'ül-Mevlevî Bey Merhumun Vefat Tarihi*. Cemâleddin Server Revnakoğlu, 193/56, 105: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Üzer, Fatma Hilâl. *Türk-İslâm Edebiyatında Evliyâ Hilyeleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Vâsıf Efendi. *Mecmûa-yı Medâiyih-i Hazret-i Mevlânâ*. İstanbul: Âlim Matbaası, 1315.
- Vassâf, Hüseyin. *Es'adnâme*. İstanbul. Yazma Bağışlar, 2098: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. Ed. Mehmet Akkuş - Yılmaz, Ali. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Vırt, Halil. *Sûfîlerin Gözünde Ashâb-ı Kehf*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Sâdık Vicdânî. *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)*. Ed. İrfan Gündüz. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- Vural, Ahmet. *Hocazâde Muhammed Râsim Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Zübdetü't-Tarîka Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Vural, Faruk. "Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2011): 127-152.
- Yaman, Hikmet. "İsmi Olmayan Bir Hakikatten Hakikati Olmayan Bir İsme Varan Yolculuk: Oryantalist Çalışmalarda Tasavvufun Menşesine Dair Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme". *AKADEMİAR*. 1 (2016): 15-48.
- Yananlı, H. Rahmi, ed. *Hazret-i Dil-i Dânâ Oğlan Şeyh İbrahim Efendi Külliyyatı*. İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Bahadıroğlu, Yavuz. *Osmanlı'da Derin Devlet ve II. Abdülhamit*. Ankara: Panama Yayınları, 2019.
- Yazıcı, Hüseyin. "İbn Kuteybe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 145-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yazıcı, Tahsin. "Hemadânî, Emîr-i Kebîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 1995.
- Yetik, Erhan. *İsmail-i Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

- Yıldırım, Ahmet. “Tasavvufta Ricalu’l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivayetler”. *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4 (1997): 117-141.
- Yıldırım, Ahmet. “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”. *Hadis ve Siyer Araştırmaları* IV/2 (2018): 51-70.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Yıldız, Abdulvahap. “Hz. Eyyûb’ün (a.s.) Hastalıklar Karşısındaki Sabrı ve Manevî Hastalıklarımız”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 36 (Aralık 2016): 128-142.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *300 Soruda Tasavvufî Hayat*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. 17. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. 2. Bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Yılmaz, Ömer. *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* İstanbul: Sufi Kitap, 2020.
- Yurt, Mehmet Emin. “Kur’ân’da Haset Kavramı”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2018): 849-872.
- Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Hüseynî. *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*. Thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc - Mustafa el-Hicâzî - Abdülkerîm Azbâvî - ve v.dğr. 1-27 Cilt. Kuveyt: Matbaatü’l-hükümet, 1385.
- Zincirci, Öncel. *Türkiye’de Tarım Teşkilatının Tarihçesi*. Ankara, 1994.
- Ziyâ Paşa. *Tercî-i Bend ve Terkîb-i Bend*. 5. Bs. İstanbul: Şule Yayınları, 2017.

EKLER

Tâhirü'l-Mevlevî / M. Emin Holat Arşivi

Tâhirü'l-Mevlevî / M. Emin Holat Arşivi

Üstod Tahir Olgun

Tarafından Süleymaniye Camiinde
takri e başlanılan

Mesnevî Dersleri

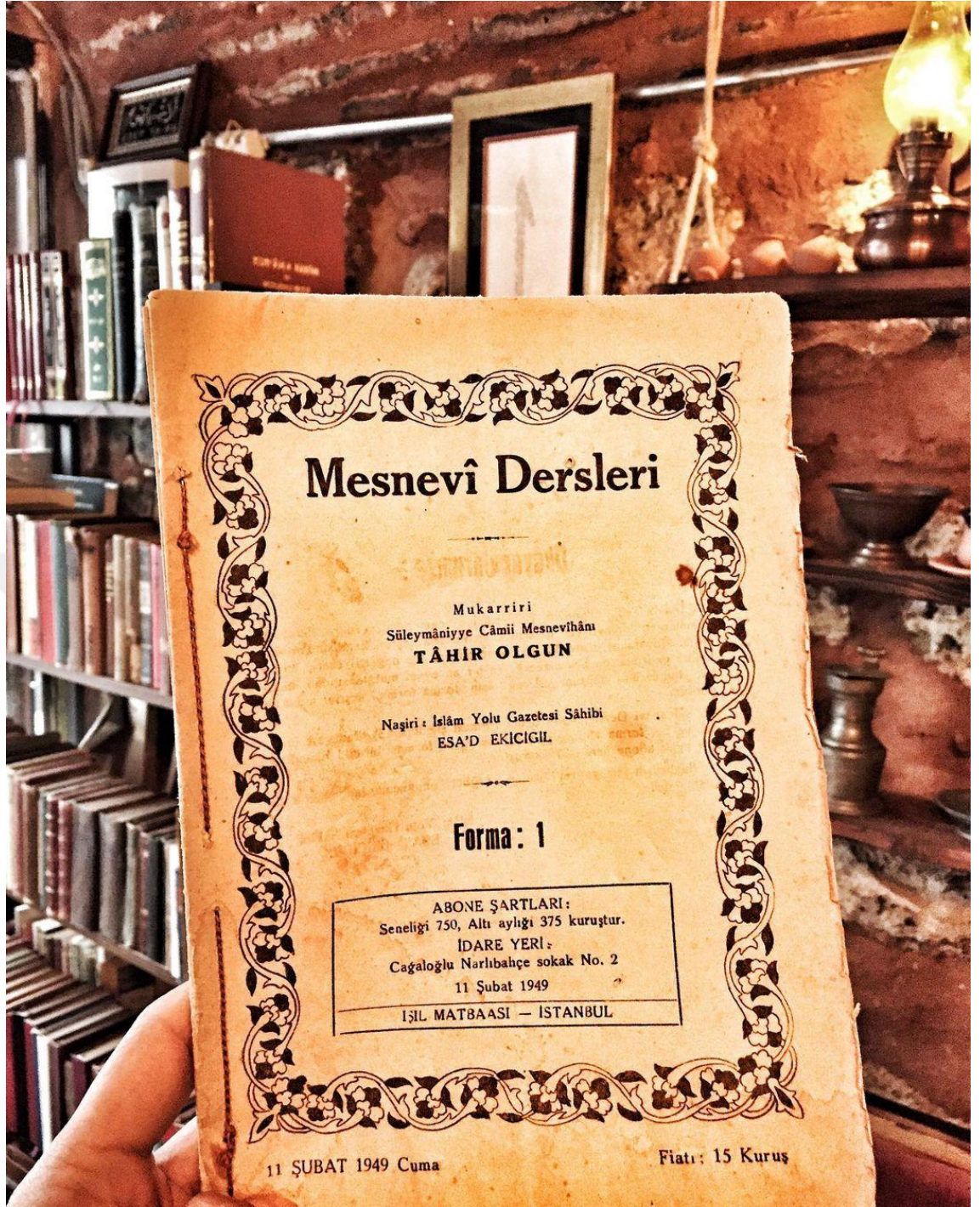
Gazetemiz tarafından forma forma neşre başlanmış ve ilk forması
satışa çıkarılmıştır.

Her forması 15 kuruş olan bu değerli eseri
bayilerinizden isteyiniz.

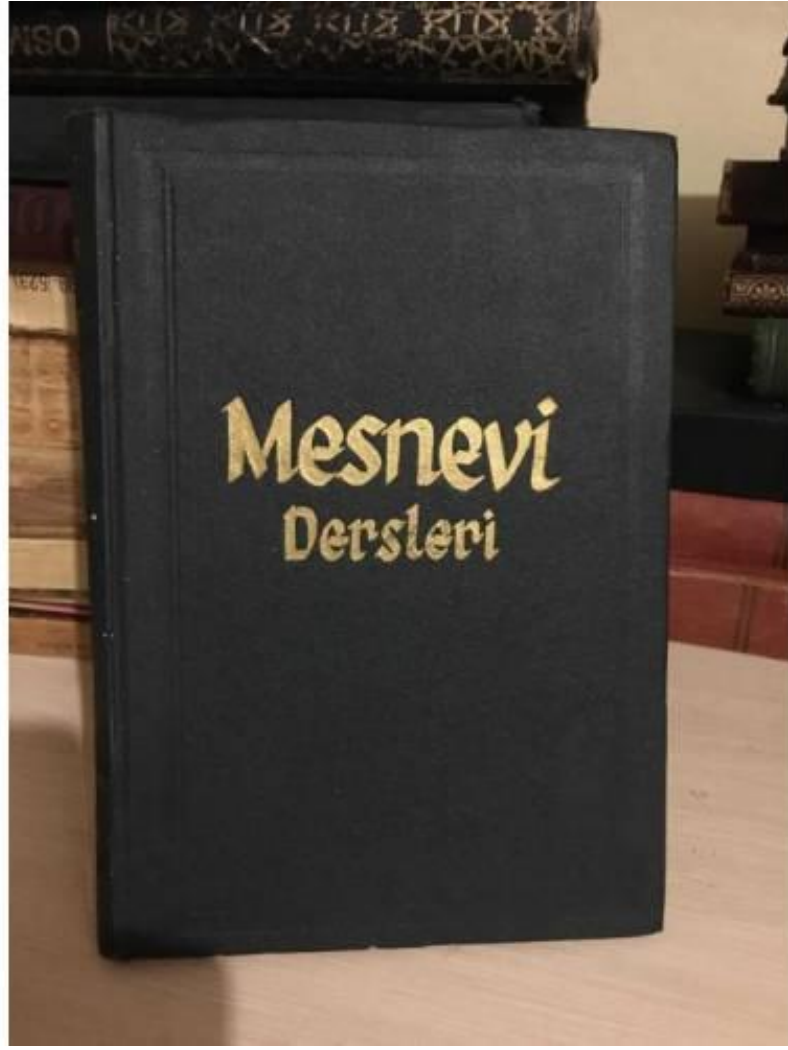

TOPTAN SATIŞ YERİ: İSTANBUL CAĞALOĞLU YOKUŞU
NARLIBAHÇE SOKAĞI No. 2

**Tâhirü'l-Mevlevî'nin Forma Halinde Çıkan *Mesnevî* Şerhinin İslâm
Yolu'ndaki Duyurusu**

Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhinin Mesnevî Dersleri* Adı Altında 11 Şubat 1949 Tarihinde Yayımlanan İlk Forması

**Formalar Halinde Çıkan *Mesnevî* Şerhinin "*Mesnevî Dersleri*" Adıyla
Ciltlenmiş Kitap Halinden Örnek Bir Cilt**

Annesinin Koynuna Sırlanan Tâhirü'l-Mevlevî'nin ve Annesi Emsal Hanım'ın Yenikapı Mevlevîhânesi Hâmuşân Mezarlığı'ndaki Kabri

ÖZET

Vural, Ahmet, Tâhirü'l-Mevlevî ve Tasavvuf Anlayışı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Cahid Haksever, Aralık 2021, 419 s.

Tâhirü'l-Mevlevî, Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyet'in ilk çeyreğini içine alan bir dönemde (1877-1951) yaşamış bir sûfî, şâir, Mesnevîhan, *Mesnevî* şârihi ve edebiyat tarihçisidir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Tâhirü'l-Mevlevî'nin dil, edebiyat, İslam tarihi ve tasavvuf başta olmak üzere birçok alana dair kaleme aldığı irili ufaklı telif, tercüme ve şerh türünde eseri mevcuttur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatına bakıldığında; onun hayatını şu üç asli vazifeye hasrettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, Mevlevî tarikatına hizmetidir. Onun hayatında Hz. Mevlânâ ve *Mesnevî*'nin özel bir yeri vardır. Benimsediği ikinci vazifesi ise neşriyattır. O, gazete ve dergilerde yayımladığı makaleleriyle ve matbu eserleriyle geleneksel kültürün Cumhuriyet nesline aktarımında köprü vazifesi görmüş şahsiyetlerdendir. Üçüncü asli vazifesi ise muallim ve müderrisliktir. Çeşitli mektep ve liselerde öğretmenlik yaparak binlerce talebe yetiştirmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Osmanlı'nın son Mesnevîhanlarından ve *Mesnevî* şâirlerindenidir. Tasavvuf tarihi açısından Tâhirü'l-Mevlevî'nin önemi, tekke ve tarikatların yasaklandığı, tasavvufun adının bile anılmasından çekinildiği bir dönemde tasavvuf konularına değinerek halkın bilinçlenmesini sağlamış olmasıdır. Tasavvufun toptan reddedildiği bir dönemde yaşamış olmasına rağmen, geleneği devam ettirme çabası da ayrıca onu değerli kılmaktadır. Tâhirü'l-Mevlevî, yayımladığı tasavvufî içerikli makaleleriyle, telif ve tercüme eserleriyle özellikle de *Mesnevî Şerhi* ile tasavvuf tarihinin Cumhuriyet dönemindeki mümtaz şahsiyetleri arasında yerini almıştır.

Bu araştırmanın birinci kısmında, Tâhirü'l-Mevlevî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserlerine yer verilmiştir. İkinci kısımda Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Mesnevî Şerhi*'ne müstakil bir bölüm açılarak şerhin dil, şekil ve muhteva bakımından incelemesi yapılmıştır. Üçüncü kısım ise Tâhirü'l-Mevlevî'nin tasavvuf anlayışının ortaya koyulduğu bölümdür. Bu bölümde de Tâhirü'l-Mevlevî'nin üzerinde durduğu tasavvufî meseleler ve kavramlar, klasik tasavvuf eserleri başta olmak üzere literatürden istifade edilerek mukayeseli bir incelemeyle izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tâhirü'l-Mevlevî, Tasavvuf, Mevlevîlik, Mesnevî Şerhi, Mesnevîhan.*

SUMMARY

Vural, Ahmet, Tāhirü'l-Mevlevî and Şūfism Opinions, Doctoral Thesis, Advisor: Prof. Ahmet Cahid Haksever, December 2021, 419 p.

Tāhirü'l-Mevlevî was a şūfî, poet, Mathnawî reader, Mathnawî commentator and literary historian who lived in a period that included the last years of the Ottoman Empire and the first quarter of the Republic (1877-1951). Tāhirü'l-Mevlevî, who has a versatile personality, has many works in various fields such as language, literature, Islamic history and Şūfism, in various types of copyright, translation and commentary. When we look at Tāhirü'l-Mevlevî's life; it is seen that he devoted his life to these three primary duties. The first of these is his service to the Mawlawî order. In his life, Hadrat-i Mawlānā and Mathnawî had a special place. The second duty he embarked on was publication. He is one of the figures who served as a bridge in the transfer of traditional culture to the Republican generation with his articles and printed works published in newspapers and magazines. The third primary duty is to be a teacher and a mudarris. He educated thousands of students by teaching at various schools and high schools.

Tāhirü'l-Mevlevî was one of the last Mathnawî readers and Mathnawî commentators of the Ottoman Empire. The importance of Tāhirü'l-Mevlevî in terms of the history of Şūfism was that he raised the awareness of the people by mentioning the subjects of Şūfism at a time when dervish lodges and sects were banned and Şūfism was refrained from even mentioning its name. Although he lived in a period when Şūfism was rejected altogether, his effort to continue the tradition also makes him valuable. Tāhirü'l-Mevlevî has taken his place among the distinguished personalities of the history of Şūfism in the Republican period with his şūfî articles, copyright and translation works, especially his work called Mathnawî Commentary.

In the first part of this research, Tāhirü'l-Mevlevî's life, personality and works are included. In the second part, a separate section was opened to Tāhirü'l-Mevlevî's Commentary on Mathnawî and the commentary is analyzed in terms of language, form and content. The third part is the part in which Tāhirü'l-Mevlevî's understanding of mysticism is revealed. In this section, the mystical issues and concepts that Tāhirü'l-Mevlevî focuses on are explained with a comparative study by making use of the literature, especially the classical Sufi works.

Key Words: *Tāhirü'l-Mevlevî, Şūfism, Mawlawiyya Order, Mathnawî Commentary, Mathnawî Reader.*